T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ VE MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

Hazırlayan
Fatih TİYEK

Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Doktora Tezi

Haziran 2014
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ VE MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Fatih TİYEK

Danışman
Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Haziran 2014
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Fatih TİYEK

İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Kur’an’ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Enstitüleri Tez Hazırlama ve Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Fatih TİYEK	Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

KABUL ONAY

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI danışmanlığında Fatih TİYEK tarafından hazırlanan **"Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

...24.../...06.../2014

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Üye : Prof Dr. Celaleddin ÇELİK

Üye : Prof Dr. İbrahim GÖRENER

Üye : Prof Dr. Zülfikar DURMUŞ

Üye : Doç. Dr. Mustafa KARAGÖZ

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 14.07.2014 tarih ve ...16..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...14/07/2014...

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kur'an, misyonu gereği indiği dönemden itibaren anlamanın konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Zira gönderiliş amacına hizmet bakımından onun doğru bir şekilde anlaşılması bir zorunluluktur. Dolayısıyla da ondan çıkarılan anlam belli ilkelere dayanmalıdır. Yani anlama bir yönteme dayanmalıdır. Bu yöntemin en önemli unsuru ise dilbilimsel analizi tamamlayan bağlamdır. Çünkü bağlamın hem metin içi ilişkiler ağına işaret eden yönü hem de metin dışı ilişkiler ağına işaret eden yönü, doğru bir anlama yönteminin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu yüzden de çalışmamızda genel olarak Kur'an'ı anlamada bağlamın rolü vurgulanmaya ve bağlamı göz ardı etmenin anlamaya etki derecesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Teorik olarak dikkat çekilen bu hususların pratikteki yansımaları ise meallerdeki problemli çeviriler üzerinde gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece hem Kur'an ayetlerini anlama hususunda yöntem çalışmalarına katkı sağlamak hem de özellikle de meallerde bağlamı dikkate alma ile almamanın sonuçlarına dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel olarak çalışmamızın konusu, amacı, yöntemi ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca konuyla ilgili önceki çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci bölümde daha çok asıl konuya geçişi sağlayacak şekilde kavramsal çerçeve kapsamında bağlam ve bağlam çeşitleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca daha sonraki bölümde ele alınacak Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolüne giriş mahiyetinde anlama ve açıklama kavramları hem ayrı ayrı hem de bağlamla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Anlama ve açıklamada bağlama ait unsurların işin içine girmesine ve dikkate alınmasına işaret eden bağlamsal anlama ve açıklamanın ne olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bağlamın diğer yöntem ve yaklaşımlarla aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar çerçevesinde ilişkisine dair konulara da yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise ilk olarak anlamaya katkısı bakımından Kur'an'ın iç bağlamı ile ilgili hususlara yer verilmiştir. Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından yer verilen iç bağlamla ilgili bu hususlar ayet/pasaj çerçevesinden başlayıp Kur'anî bütünlüğe kadar bütün unsurları ile ele alınmıştır. Bu çerçevede ayetler arası münasebet, konular arası

münasebet ve Kur'anî bütünlük ile bu hususlarla ilgili doğru bir değerlendirmeye katkı sağlayıcı onun üslûp özellikleri ve sözlü hitap şekli gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde bağlam Kur'an ilişkilendirmesinin bir diğer yönü olan Kur'an'ın dış bağlamı üzerinde de durulmuştur. Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından Kur'an'ın nüzul tarihi, nüzul süreci, nüzul ortamı ve nüzul sonrası döneminde öne çıkan gelişmelere dikkat çekilmiştir. Daha sonra ise, çalışmamızın asıl özgün yönlerini ihtiva eden konulara geçilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Kur'an'ı anlamada bağlamın rolü üzerinde durulmuştur. Bu kısımda teorikten pratiğe geçilerek kelime ve kavramlarla ilgili kastedilen gerçek anlamın tespit edilmesinde ve ulaşılan anlamın doğruluğunun kontrolünde bağlamın önemine dikkat çekilmiştir. Dikkat çekilen bu hususlar somut örneklerle de desteklenmiştir. Burada bağlamın anlamadaki olumlu katkılarına dikkat çektikten sonra bağlamın sınırlılıklarına değinilmiştir. Bu çerçevede bağlamın hazır ve verili bir unsur olmaması, bazı ayetlerde birden çok anlamı destekleyici bir özellik arzetmesi ve birden çok yönünün olması gibi anlamın tespitinde yetersiz kalmasına ya da ihtilaflara yol açan hususlara örnekleriyle dikkat çekilmiştir. Böylece konunun her yönüyle ele alınması ve bağlamın fonksiyonunun bütün yönleriyle ortaya konulması amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise metodik hareket tarzının terk edilmesine sebep olan hususlar üzerinde durduktan sonra Kur'an'ın anlam ve özelliklerini Türkçede de inşa etmek amacıyla hazırlanan mealler ile bağlam ilişkilendirilerek meallerdeki problemli örnekler çerçevesinde bağlamın rolüne vurgu yapılmıştır. Bağlamı dikkate alma ile almamanın sonuçlarına dikkat çekilmiştir. İç bağlam ile ilgili unsurlar ile dış bağlam ile ilgili unsurları dikkate almamanın ne tür olumsuz çevirilere sebep olduğu örnekleriyle ispat edilmeye çalışılmıştır. Çözüm olarak ise dilbilimsel ilkelere ve bağlamsal unsurlara dayanan doğru bir yöntem belirleyip onu uygun şekilde uygulamaya çalışmak önerilmiştir.

Doktora tez aşamasına gelinceye kadar edindiğim birikim ve tecrübede önemli katkısı olan, konu seçiminde, kaynakların değerlendirilmesinde, tezin hazırlanmasında gerekli yönlendirmeyi yapan Danışman hocalarım Prof. Dr. Celal KIRCA ve Prof Dr. Erdoğan PAZARBAŞI Beylere, tez izleme komitesi üyesi olarak çalışmamın tamamlanmasına mesai ayıran Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK Bey'e, tez çalışmamı okuyarak eleştiri ve değerlendirmeleri ile çalışmanın tamamlanmasına katkı sağlayan kıymetli hocalarım

Prof. Dr. İbrahim GÖRENER, Doç.Dr. Mustafa KARAGÖZ ve Prof Dr. Zülfikar DURMUŞ Beylere, bu aşamaya gelmemde büyük katkıları olan başta Prof. Dr. Zekeriya PAK olmak üzere bütün hocalarıma, ders ve tez döneminde karşılıklı yardımlaştığımız M.Bahaeddin YÜKSEL kardeşime, bana desteğinin esirgemeyen bütün aile fertlerine teşekkürü bir borç bilir ve saygılarımı sunarım.

Fatih TİYEK

Kayseri, Haziran 2014

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ VE MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

Fatih TİYEK
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi, Haziran 2014
Danışman: Prof.Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

KISA ÖZET

Kur'an ayetlerini anlamada dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biri de bağlamdır. Zira bağlam, iç ve dış bağlam ayırımından da anlaşılacağı üzere metnin anlaşılmasına etki eden hem metin içi ilişkiler ağını hem de metin dışı ilişkiler ağını ihtiva etmektedir. İhtiva ettiği bu unsurlarla da anlamanın doğru olmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü anlama sadece dilbilimsel analizden ibaret değildir. Dildeki değişim olgusu, mecazî anlatım ve çokanlamlılık gibi hususlar ile Kur'an'ın sahip olduğu metinsel ve tarihsel özellikler dilbilimsel analizin bağlamla da desteklenmesini gerektirmektedir. Zira ayet/pasaj bütünlüğü, konu bütünlüğü, genel Kur'anî bütünlük ile nüzul sebepleri, nüzul ortamı ve nüzul sonrası gelişmelerle ilgili doğru bilgiler ve tespitler adeta anlamanın doğruluğu ile yanlışlığı arasındaki çizgiyi temsil etmektedir. Bunlarla ilgili titiz çalışmalara dayanan tespitler kastedilen anlamın yakalanmasında önemli rol oynamaktadır. Tersi ise problemli anlamalara ve tercümelere sebep olmaktadır. Meallerde var olan birçok problemli çeviri de buna açıkça işaret etmektedir. Dış bağlam olarak ayetlerin arka planı ile ilişkisini, iç bağlam olarak ise ayetlerin hem genel Kur'anî bütünlük hem de öncesi ve sonrasıyla ilişkisini görmezden gelip anlamı sadece lafızda aramak yapılan tercümeyi muhatap açısından anlaşılmaz ifadeler haline getirmektedir. Bu yüzden amaca hizmet edecek doğru bir tercümede hem dilbilimsel ilkeler hem de bağlamsal unsurlar dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, anlama, dilbilimsel, bağlam ve tercüme,

THE ROLE OF CONTEXT IN UNDERSTANDING THE QUR'AN AND CONTEXTUAL PROBLEMS IN QUR'ANIC TRANSLATION

Fatih TİYEK
Erciyes University, Institute For Social Sciences
PhD Thesis, June 2014
Supervisor: Prof.Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

ABSTRACT

One of the most important elements to be taken into consideration is the context to understand the meanings of the verses of the Qur'an. Because the distinction is clear from the context of internal and external context to the understanding of the text and the text inside the network of relationships that affect both text contains a network of external relations. By containing these elements, ıt contributes to properly understanding of the meaning. Because meaning is not just the linguistic analysis. Qur'an and owned by the textual and historical linguistic analysis with context also requires supporting due to changings the phenomenon in language, figurative language, and polysemy. Because verse integrity, subject integrity, general Qur'anic integrity and the reasons of the revelation of the Qur'an, the condition of revelation, developments after revelations and accurate information about revelatin of Qur'an and findings represent the line between correctness and the error of meaning. Related these studies that based on the findings play important role to capture intended meaning. The opposite of this causes misunderstandings and problematic translation. Many problematic translations in Quran translation also clearly indicate this fact. As outside the context, ignoring the background verses and the relationship between the internal context as the verse of the general Qur'anic integrity both before and after the relationship and looking for the meaning only in words make translation incomprehensible expressions for interlocutors. That's why a translation and linguistic policies that will serve the purpose as well as the contextual factors must be taken into account.

Key Words: Qur'an, understanding, linguistic, context, translation

İÇINDEKILER

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ VE MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**
YÖNERGEYE UYGUNLUK ..... **ii**
KABUL ONAY ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
KISA ÖZET ..... **vii**
ABSTRACT ..... **viii**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**
GİRİŞ **1**
1. Çalışmanın Konusu **1**
2. Çalışma ile İlgili Literatür **3**
3. Çalışmanın Amacı ve Önemi **8**
4. Çalışmanın Yöntemi **11**

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞLAM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 13
1.1. Bağlam 13
1.2. Bağlam Çeşitleri 20
1.2.1. İç Bağlam 21
1.2.2. Dış Bağlam 28
1.3. Anlama ve Açıklama 34
1.4. Bağlamsal Anlama ve Açıklama 41
2. BAĞLAMIN İLİŞKİLİ OLDUĞU YÖNTEM VE YAKLAŞIMLAR 46
2.1. Dilbilimsel Anlama 47
2.1.1. Semantik Tahlil 52
2.2. Evrensellik – Tarihsellik ve Hermenötik 59
2.3. Konulu Tefsir 71

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ

1. ANLAMAYA KATKISI BAKIMINDAN KUR'AN'IN İÇ BAĞLAMI 77
1.1. Ayet Bütünlüğü ve Ayetler Arası Münasebet 78
1.2. Kur'an'ın Konuları ve Aralarındaki Münasebet 84
1.3. Kur'anî Bütünlük 96
1.4. İç Bağlam Açısından Kur'an'ın Üslûbu 101
1.5. Kur'an'ın Sözlü Hitabının Bağlamsal Yönü 109
2. ANLAMAYA KATKISI BAKIMINDAN KUR'AN'IN DIŞ BAĞLAMI 115
2.1. Kur'an'ın Nüzul Tarihi 116
2.1.1. Kur'an'ın Nüzulü 116
2.1.2. Kur'an'ın Nüzul Süreci 125
2.1.3. Nüzul Sebepleri 129
2.2. Kur'an'ın Nüzul Ortamı 138
2.3. Nüzul Sonrası Dönem 143
2.3.1. Ayet ve Surelerin Tertibi 143
2.3.2. Kur'anî Kavramların Terimleşmesi 146
2.3.3. Güncel Bağlam 150
3. KUR'AN'I ANLAMA VE BAĞLAM İLİŞKİSİ 153
3.1. Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlamın Rolü 162
3.1.1. Doğru Anlamın Tespiti 163
3.1.2. Kavramların Özel Anlamlarının Tespiti 168
3.1.3. Çokanlamlı Kelimelerde Anlam Ayırımı 173
3.1.4. Garib ve Mücmel Lafızların Anlaşılması 179
3.1.5. Hakikat ve Mecaz Anlam Ayırımı 182
3.1.6. Anlaşılanın Doğrulanması 186
3.2. Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Sınırları 189
3.2.1. Bağlamı Somutlaştırma Sorunu 190
3.2.2. Aynı Bağlamın Birden Çok Anlama Referansı 194
3.2.3. Bağlamsal Çeşitliliğin Anlaşılanı Etkilemesi 195

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

1. MEAL 200
2. MEALLER VE BAĞLAM 205
3. MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLARIN METODİK SEBEPLERİ 210
3.1. Bütünlük İle İlgili İlkeleri Gözetmeme 211
3.2. İdeolojik Yaklaşım 216
3.3. Lafza Aşırı Bağlılık 221
3.4. Kur'an ve Bağlam İlişkilendirilmesindeki Eksiklik 224
3.5. Nüzul Sonrası Gelişmelerin Bağlam Yapılması 229
3.6. Bağlamın Çerçevesi ve Tespitindeki Zorluk 231
4. MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR 236
4.1. İç Bağlamın Gözardı Edilmesinden Kaynaklanan Sorunlar 241
4.1.1. Ayet/Ayetlerin Bütünlüğüne Riayet Etmeme 243
4.1.2. Konu Bütünlüğünden Uzaklaşma 252
4.2. Dış Bağlamın Gözardı Edilmesinden Kaynaklanan Sorunlar 272
4.2.1. Nüzul Sebeb(ler)ini Gözardı Etme 277
4.2.2. Nüzul Ortamını Dikkate Almama 288
4.2.2.1. Sosyal ve Kültürel Ortamı Dikkate Almama 289
4.2.2.2. Tarihsel Ortamı Dikkate Almama 301
4.3. Muhatap Farklılıklarını Dikkate Almama 309
4.4. Kavram Anlamı ve Terim Anlamının Ayırt Edilememesi 317
5. MEALLERDEKİ DOĞRU ANLAMA VE AKTARMANIN KRİTERLERİ 329
SONUÇ 337
KAYNAKÇA 342
ÖZ GEÇMİŞ 367

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	Bakınız
Byy	Basım yeri yok
Çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
İFAV	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İSAV	İslami İlimler Araştırma Vakfı
KSÜ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
ö.	Vefat/Ölüm Tarihi
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik Eden
trs.	Tarihsiz
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
YYÜİF	Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu

Kur'an'ı Kerim'in ilkelerini hayatlarına tatbik sorumluluğu bulunan Müslümanların bu sorumluluklarını tam manasıyla yerine getirebilmesi için öncelikle onu anlamaları gerekir. Bu gereklilikten dolayı da onu anlama faaliyetleri ve gayretleri tenzil dönemiyle başlamış ve tenzil sonrası dönemlerde de devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Devam edegelen bu anlama faaliyetlerinin gerçek manada amaca hizmet edebilmesi için belli yöntemler çerçevesinde icra edilmesi çok önemlidir. Allah Teala'nın mesajını insanlara ulaştırmak için Arapçayı vasıta kılması[1] bakımından Kur'an dilsel bir metindir. Zira bu durum Sünnetullah'a da uygundur. Hz. Peygamberin bir beşer ve Arap olması sebebiyle Kur'an da Arapça olarak nazil olmuş ve Arapça konuşan bir toplumu muhatap almıştır. Allah, bütün toplumlara aynı yöntemi uygulamış ve her topluma bildikleri dil ile hitap etmiştir. Tevrat ve İncil'de olduğu gibi Kur'an'da da bu yol takip edilmiş ve hitap Arapça olarak sunulmuştur.[2] Bu da göstermektedir ki; Allah Teala, vahyinin insanlar tarafından anlaşılması için onlara yine onların dili ve anlayışları ölçüsünde mesajını iletmiş, kendine ait kelamı insana ait bir lisan vasıtasıyla beşer seviyesine indirmiştir. Buna göre kelam Allah'a, lisan ise insana aittir.[3] Dolayısıyla onun anlaşılmasının ilk basamağını dilbilimsel analiz yöntemi oluşturmalıdır. Ancak dilbilimsel anlama yöntemi tek başına mesajın anlaşılması için yeterli değildir. Çünkü bir metni veya sözü anlamak demek sadece o metni oluşturan ya da sözün içerisinde bulunan kelimelerin hangi anlamlara geldiğini anlamak demek değildir. Yani anlama ulaşmada sadece kelime bilgisi yeterli değildir. Yeterli olmadığından da kelime bilgisinin yanında ikinci bir unsura daha müracaat etmek gerekir ki, anlama ulaşmada önemli bir fonksiyon icra eden bu unsur bağlamdır. Hiçbir metin, bir bağlama sahip

---

1 Yusuf 12/2; Zuhruf, 43/3.

2 Celal **Kırca**, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Sayı 9, Temmuz 1998, s.36.

3 Mehmet Murat **Karakaya**, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2003, s.116.

olmaksızın var olamaz, zira bağlam dilin ve metnin varlık kazandığı zemindir. Hem dil hem de metin bir bağlam içerisinde var olduğundan metin ile bağlam arasındaki ilişki, doğru anlama ulaşabilme amacında olan herkesin göz önünde bulundurması gereken bir unsurdur.[4]

Celal Kırca tarafından önerilen "Kur'an ayetlerini indirildiği çağdaki bağlamları ile dilbilimsel kurallara uygun olarak anlamak ve bugün için anlamlandırarak açıklamak" şeklindeki tefsir tarifinde[5] anlama için sadece dilbilimsel analizin yeterli olmadığı somut bir şekilde görülmektedir. Bu bakımdan amaçlanan anlamanın gerçekleşmesi için dilbilimsel analizle temeli atılan girişimin bağlamla desteklenmesi gerekmektedir. "Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü"[6] olarak tarif edilen bağlamdan da mutlaka istifade edilmelidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in muhtevasını incelediğimizde vahiy olayının olgudan kopuk ya da olguyu hiçe sayan bir nitelikten ziyade, olguyu dikkate alan ve kültürel telakkilerin bir parçası olan[7] bir niteliğe sahip olduğu görülecektir. Zira Kur'an indiği zamanın rengini taşır. Kur'an'ın bu rengi onun çevre şartlarında oluşturulduğu anlamında değil, çevre şartlarını da dikkate aldığı anlamındadır.[8] Ayrıca bir cümleden veya bir ayetten kastedilen anlamın her zaman gramatikal olarak ondan anlaşılan anlam olmadığı, kelime ve cümlelerin içinde bulundukları bağlamlarında farklı anlamlar ifade edebileceği unutulmamalıdır.[9] Bütün bunlara göre doğru anlamanın gerçekleşmesi için dilbilimsel analize ilave olarak bir metinde geçen kelimelerin birbirleriyle ve cümlelerle, cümlelerin metnin geneliyle, konusuyla ve amacıyla ilişkisini yansıtan iç bağlam[10] ile metnin oluştuğu tarihsel ve kültürel şartları yansıtan dış bağlamın[11] bilinmesi ve dikkate alınması gerekir.

---

4 Dücane **Cündioğlu**, *Anlamın Tarihi*, Kitabevi, İstanbul, trs., s.17.

5 Celal **Kırca**, "Bir Anlama Sorunu Olarak Kuran Yorumlarında Rasyonalizasyon", *İlim Yayma Vakfı Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, Kur'an ve Tefsir Yaz Akademisi, İstanbul 10–14 Ağustos 2009, s.3.

6 Komisyon, "Bağlam", Türk Dil Kurumu Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 2005, s.180.

7 Nasr Hamid **Ebu Zeyd**, *İlahi Hitabın Tabiatı*, (Çev: M. Emin Maşalı), Kitabiyât, Ankara 2001, s.57.

8 Celal **Kırca,** *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur'an'ı Anlama*, Marifet Yayınları, İstanbul 2010, s.158.

9 Ali **Bakkal**, "Kur'an'ı Anlamada Siyak Sibakın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü,* İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 18-23 Ağustos 2008, İstanbul 2009, s.12.

10 Şahin **Güven,** *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yayınları, İstanbul 2005, s.257-266.

11 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu*, s.274.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Kur'an'ın anlaşılması için onun iç ve dış bağlamla ilgili özelliklerinin, Kur'an ve bağlam ilişkisinin boyutunun, sınırlarının ve bağlamsal problemlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu yüzden çalışmamızın konusunu; Kur'an'ı anlama faaliyetinde bağlamın işlevinin ortaya konması ve Kur'an'ı anlama-açıklama gayretinin ürünü konumundaki meallerdeki bağlamsal sorunlara örneklerle dikkat çekilmesi teşkil etmektedir. Buna göre çalışmamızda şu sorulara cevaplar aranacaktır;

— Bağlam nedir? Çeşitleri nelerdir? Anlamadaki rolü nedir?

— Bağlamın diğer yöntem ve yaklaşımlarla ilişkisi hangi boyuttadır?

— Kur'an'ın bağlamsal özellikleri nelerdir?

— Kur'an'ı anlamada bağlamın işlevi nedir?

— Kur'an'ı anlamada bağlamın sınırlılıkları nelerdir?

— Bağlamsal anlamaya engel tutumlar nelerdir?

— Meallerdeki bağlamsal sorunlar hangi noktalarda yoğunlaşmaktadır?

2. Çalışma ile İlgili Literatür

Çalışmamızda "Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar" ele alınacaktır. Başlık ve içerik itibariyle iki önemli konu birbiriyle ilişkilendirilerek irdelenecektir. Bu bakımdan maalesef çalışmamızla aynı türden ve aynı muhtevada bir çalışmaya sahip değiliz. Ancak tarihi süreçte tefsir ve tefsir usulüyle ilgili yapılan çalışmalar içerisinde tezimize temel teşkil eden ana bölümlerle ilgili hususları işleyen literatür bulunmaktadır. Bu literatürü üç grupta kategorize etmemiz mümkündür. Bunlar;

a- İç bağlamla ilgili çalışmalar

b- Dış bağlamla ilgili çalışmalar

c- Meallerdeki Bağlamsal sorunlarla ilgili çalışmalar

Birinci gruba giren çalışmalar daha çok ayet ve sureler arası münasebet başlığında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlileri Ebu Cafer Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr el-Endülüsî'nin (ö.708/1308) *el-Burhan fî Tenâsubi Suveri'l-Kur'an* ve Burhaneddin el-Bikâî'nin (ö.885/1480) *Nazmu'd-Dürer fî Tenasubi'l-Ayâti ve's Süver* adlı eserlerdir. Ayrıca Zerkeşî (ö.794/1392) *el-Burhân fî Ukumi'l-Kur'an* ve es-Suyutî (ö.911/1505) *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an* adlı eserinde bu hususa ilişkin özel bölümler bulunmaktadır. Bu konuda Mehmet Faik Yılmaz tarafından *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet* adında bir doktora tezi hazırlanmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde tenasub hakkında bilgi verilmekte ve ayet ve sureler arası münasebet üzerinde durulmaktadır. Kitapta Kur'an, 23 yıllık süre zarfında peyderpey nazil olsa da onun kelimeleri, cümleleri, ayetleri, sureleri arasında ve kendi bütünlüğü içerisinde hep aynı ahenk ve yeknesaklığın bulunduğu ve bu durumun da Kur'an'ın i'cazının bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Bunun için de zaman zaman aşırıya gidilmiş, hem ayetler hem de sureler arasında zorlama münasebetler kurulmaya çalışılmıştır. Bu konudaki bir diğer tez de Abdulbaki Güneş tarafından hazırlanan *Kur'an'da Ayet ve Ayet Bütünlüğü* başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde ayet kavramının lügat ve terim anlamı, örnekleriyle Kur'an'daki anlamları ve ayetlerin ve surelerin tertibi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Kur'an'a bütüncül yaklaşımın faydaları ve bütüncül yaklaşımı engelleyen faktörler, ayetin kendi içinde ve diğer ayetlerle anlamsal bütünlüğü, ayetin lafız bütünlüğü, lafız mana bütünlüğü ve ayetlerdeki ses-mana bütünlüğü üzerinde durularak surelerin ve ayetlerin tertibinin tevkifi olduğu anlayışıyla ayetlerin hem mana olarak öncesiyle ve sonrasıyla irtibatlı olduğu hem de lafız ve ses olarak ayeti meydana getiren kelime ve cümlelerin siyak sibakına uygun bir şekilde yerleştirilmiş olduğu vurgulanmaktadır.

Siyak sibak ile ilgili çalışmalar da birinci gruba girmektedir. Bu tür çalışmaların en önemlisi ise Mustafa Ünver tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve Sidre yayınları tarafından basılan *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü* adlı çalışmadır. Giriş bölümünde Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu ve onu bütünlüğünü ihmal ederek diğer kitaplar gibi anlamaya çalışmanın insanı hataya sevk edeceği vurgulanmaktadır. Birinci bölümde siyak dilbilimsel açıdan ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise; ayetler ve surelerin tertibinin tevkifi olduğu, farklı zamanlarda nazil olmasına karşın aralarında konu

bütünlüğü ve münasebet olduğu, bu münasebetlerin bir kısmının kolayca kurulduğu, bir kısmının ise benzerlik, karşıtlık ve arasöz gibi yardımcı unsurlarla kurulduğu anlatıldıktan sonra Kur'an ve siyak ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Burada Kur'an'ın siyakı ile ne kastedildiği, Kur'an'da ayet içi, ayetler arası ve hatta farklı konular arasında dahi ilişkilerin olduğu vurgulanmakta ve örnekleri verilmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise; ayetlerin bağlamını dikkate almanın olumlu tezahürleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayeti yer aldığı ayetler grubuna, ayetler grubunu yer aldığı sureye, sureleri ise Kur'anî bütünlüğe oturtarak ele aldığımızda anlama ve yorumlamayla ilgili olumlu sonuçlar alacağımız ve hatalardan kurtulacağımız vurgulanmaktadır. Ali Bakkal'ın "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibak'ın Önemi" Necmettin Gökkır'ın "Tefsir Usulünde Lafız-mana İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi" [12] Emrullah İşler'in "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu"[13] ve "Fitne Katilden Beter mi? Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye çeviri Sorunu"[14] makaleleri de siyak sibak ile ilgili çalışmalar içerisinde sayılabilir.

Halis Albayrak'ın *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* adlı kitabını (Şule Yayınları İstanbul 1996) da iç bağlamla ilgili çalışmalar içerisinde saymak mümkündür. Zira bu kitapta Kur'an'ın telif eserlerden tamamen farklı olsa ve Kur'an'da yer alan konular, bölümler, ana başlıklar ve alt başlıklar şeklinde işlenmese de onun parçalarının yerine göre birbirini tamamlayan yerine göre birbirini açıklayan nitelikte bir bütünlük arzettiği, açık ve anlaşılır bir kitap olmasının yanında her türlü çelişki ve ihtilaftan uzak olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu özellikleri bakımından Kur'an kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılması gerekir. Bu da ayet çerçevesi, siyak-sibak çerçevesi ve Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesi olmak üzere üç çerçevede gerçekleşir. Kitapta daha sonra Kur'an'ı kendi bütünlüğü içerisinde anlamaya engel faktörlere yer verildikten sonra Kur'an'ın kendisini tefsir ediş biçimi üzerinde durulur. Örneklerle yer yer mutlak olan ifadelerin nasıl kayıtlandığı, genel ifadelerin nasıl tahsis edildiği, mübhem hususların açıklandığı, ihtimalli ifadelerde ihtimalin bire indirildiği… vs. işlenmektedir.

---

[12] Her iki tebliğ de İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi'nin 18-23 Ağustos 2008 tarihli Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü Akademik Toplantısında sunulan tebliğ, İstanbul 2008.

[13] Emrullah **İşler,** "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", *İslamiyat* Cilt I, Sayı 3 Temmuz – Eylül 1998, s.105-115.

[14] İşler, "Fitne Katilden Beter mi? Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye çeviri Sorunu", *İslamiyat* Cilt II, Sayı 2, Nisan – Haziran 1999, s.137-153.

İkinci gruptaki çalışmaların en önemlileri Ahmed Nedim Serinsu'nun *Kur'an ve Bağlam* adlı kitabı (Şule Yayınları İstanbul 2008) ile Nasr Hamid Ebu Zeyd tarafından yazılan ve M. Emin Maşalı tarafından Türkçeye çevrilen *İlahi Hitabın Tabiatı* adlı kitaplardır. Kur'an ve Bağlam üç kitabın birleşiminden oluşmaktadır. Birinci kitabın birinci bölümünde adeta bir vakıa olarak esbab-ı nüzul nedir? sorusu cevaplanmaya çalışılmış, ikinci bölümünde esbabı nüzulle ilgili problemler eleştirel bir yaklaşımla ele alınmış ve bu problemlerin sonuçlarına işaret edilmiştir. Üçüncü bölümünde ise, esbabı nüzulden tam manasıyla yararlanabilmek ve onunla ilgili eleştiri noktalarından kurtulabilmek için dikkate alınması gereken ilkeler üzerinde durulmaktadır. Bu ilkelerden en önemlileri Kur'an'ın bütünlüğünü ve siyak sibakı dikkate alma ilkesidir. İkinci kitapta ise, esbabı nüzulün Kur'an'ın anlaşılmasına katkısı için dikkat edilmesi gereken hususların "Sa'lebe Kıssası Rivayeti" çerçevesinde tatbiki yapılmıştır. Üçüncü ve son kitapta ise, tarihselliğin ne olduğu, doğuşu ve gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra tarihsel bir varlık olması hasebiyle insanın yapıp etmelerindeki süreklilik çerçevesinde tarihsellik ve esbabı nüzul ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İsmi Kur'an ve Bağlam olmasına karşın baştan sona her yönüyle esbabı nüzulün ele alındığı kitapta Kur'anî dış bağlamın önemli bir alanının yani dış bağlamı tanıma aracı olan bir alanın bütün ayrıntısıyla incelenmiş olması konumuz açısından önemlidir.

İlahi Hitabın Tabiatı kitabının ana teması metin-olgu iç içeliğidir. Bu ana tema da daha çok birinci ve ikinci bölümde işlenmektedir. Birinci bölümde vahiy, Kur'an vahyi, Kur'an'ın ilk alıcısının hayatı ve yaşadığı ortam, Mekkî-Medenî ayırımı, esbab-ı nüzul ve Kur'an'ın nüzulü ve nasih-mensuh konuları çerçevesinde metnin olgu ve kültürle olan ilişkisinin boyutları üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise; metin olgu ilişkisi metne ait bir takım özellikler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bölümde i'caz, Kur'an ve şiir, Kur'an ve seci, Kur'an'ın İ'cazı, sureler arası yoruma dayalı münasebet, ayetler arası dilsel münasebet, lafızlardaki açıklık-kapalılık sınıflandırması, genel-özel lafızlar ile mutlak makeyyed konuları üzerinde durularak Kur'an'a ait olguyla ilişkiye dair özelliklere dikkat çekilmektedir. Nasr Hamid Ebu Zeyd'in nass-olgu ilişkisinin değerlendirildiği Hacı Yusuf Yılmazoğlu'nun hazırladığı *Kur'an Tefsirinde Bağlamsalcı Yaklaşım -Nasr Hamid Ebu Zeyd Örneği-* (Ankara Ünv. SBE Yüksek Lisans Tezİ) adlı tez de bu konudaki çalışmalar arasında sayılabilir.

Üçüncü gruba giren müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte mealler ve meal

problemleriyle ilgili çalışmaları bu grupta saymamız mümkündür. Genel tercüme problemlerine ve meallerde düşülen hatalara dikkat çekmesi bakımından önemli bir çalışma olan Faruk Gürbüz'ün *Tercüme Problemleri ve Mealler* adlı kitabı, tercümede yöntem sorununa ve dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çeken Zülfikar Durmuş'un *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri* kitabı (Rağbet Yayınları İstanbul 2007), ve Dücane Cündioğlu'nun *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* kitabı (Kitabevi İstanbul 1999) bu kitaplardan en önemlileridir. Ayrıca bu konuda yazılmış makaleler de bulunmaktadır. Zekerya Pak'ın aynı manayı ifade eden mükerrer lafızların ve ayetlerin çevirisi esnasında bağlamlarını dikkate almamanın sonuçlarına dikkat çekilen "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı tercümesi" makalesi[15] ile Arapçadan Türkçeye anlam değişimiyle geçen ve çevirilerde uğradığı değişim dikkate alınmayan kelimeler üzerinde durulan "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri" makalesi[16] bunlardandır. Ayrıca Süleyman Gezer'in "Enzelnâ el-Hadîd" (el-Hadid 57/25) İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler"[17], M. Fatih Kesler'in "Kur'an Meallerinde Göz Ardı Edilen Bazı anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler"[18], Yusuf Işıcık'ın "Kur'an-ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması Konusunda Bazı Mülahazalar"[19], Gıyasettin Arslan'ın "Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi"[20], Ömer Özsoy'un "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu"[21], Ömer Başkan'ın "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine"[22], Turan Koç'un "Çeviri ve

---

[15] Zekeriya **Pak,** "Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı tercümesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 1, 2004, s.27-39.

[16] Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri" *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, K.Maraş 2004, s.91-111.

[17] Süleyman **Gezer,** "Enzelnâ el-Hadîd" (el-Hadid 57/25) İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt V, Sayı 10, 2006/2, s.97-110.

[18] M. Fatih **Kesler,** "Kur'an Meallerinde Göz Ardı Edilen Bazı anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24–26 Nisan 2003 İzmir),* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt II, s.457-469.

[19] Yusuf **Işıcık,** "Kur'an-ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması Konusunda Bazı Mülahazalar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, Konya 2001, s.47-58.

[20] Gıyasettin **Arslan,** "Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, Elazığ 2003, s.27-44.

[21] Ömer **Özsoy,** "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisi Sorunu", *II. Kur'an Sempozyumu (4 - 5 Kasım 1995)*, Bilgi Vakfı, Ankara 1996.

[22] Ömer **Başkan,** "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt VII, Sayı 14, Çorum 2008/2, s.101-115.

Kur'an'ın Türkçe Çevirileri"[23], Ali Eroğlu'nun "Tercüme Problemleri ve Mealler"[24], İsmail Karagöz'ün "İhsan ve Muhsin Kavramları Özelinde Çok Anlamlı Kur'an Kavramlarının Çeviri Sorunu"[25], Muhammed Çelik'in "Türkçe Meallerde Görülen Bazı Anlama ve Anlatım Sorunları ve Bunların Çözümüne Dair Teklifler"[26] makaleleri de içerik olarak konumuzla ilgili hususlara ve örneklere yer veren çalışmalar içerisinde öne çıkmaktadır.

Bizim çalışmamızın ise daha önceki çalışmalarla ortak noktaları olduğu gibi onlardan ayrılan, konuya yeni bir boyut getirecek özgün yönleri de bulunmaktadır. Çalışmamızın mealler ve bağlamla alakalı daha önceki çalışmalardan farklılık arzeden özgün yönlerine "Çalışmanın Amacı ve Önemi" başlığı altında değinilecektir.

3. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızda Kur'an'ı anlamada bağlamdan gereği gibi istifade edebilmek için aşağıdaki hususlar amaçlanmaktadır.

- Bağlam ile ilgili tek bir tutumun yeterli olmadığı kabulüyle bağlamı olumlu ve olumsuz yönleriyle bütün olarak ele almak,

- Kur'an ve bağlam münasebetini tüm yönleriyle ortaya koymak,

- Kur'an'ı anlamada bağlamın rolünü vurgulamak,

- Meallerdeki örnekler çerçevesinde bağlamsal sorunlara dikkat çekmek

Böylece Kur'an'ın kendine has bağlamsal özellikleri bütün yönleriyle ele alınacak ve bu özellikleri dikkate alıp almamanın anlama faaliyetinde ne tür sonuçlar doğuracağı örnekler etrafında değerlendirilecektir. Buna göre çalışmamız esasında kavramsal

---

[23] Turan **Koç,** "Çeviri ve Kur'an'ın Türkçe Çevirileri", *II. Kur'an Sempozyumu (4 - 5 Kasım 1995),* Bilgi Vakfı, Ankara 1996.

[24] Ali **Eroğlu,** "Tercüme Problemleri ve Mealler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24 – 26 Nisan 2003 İzmir),* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt I, s.73-78.

[25] İsmail **Karagöz,** "İhsan ve Muhsin Kavramları Özelinde Çok Anlamlı Kur'an Kavramlarının Çeviri Sorunu", *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24 – 26 Nisan 2003 İzmir),* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt II, s.271-294.

[26] Muhammed **Çelik,** "Türkçe meallerde Görülen Bazı Anlama ve Anlatım Sorunları ve Bunların Çözümüne Dair Teklifler" *Kur'an Mealleri Sempozyumu (24 – 26 Nisan 2003 İzmir),* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt II, s.361-381.

çerçeve ile ilgili bölüm haricinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci ana bölümde Kur'an'ı anlamada bağlamın rolü üzerinde durulacaktır. Bu bölüm ağırlıklı olarak konuyla ilgili durum tespitini içermekle birlikte ilave bilgilere de yer verilmesi amaçlanmaktadır. İkinci ana bölümde ise konunun problematik yönü üzerinde durulacaktır. Örnek merkezli bu bölümde birinci bölüme katkı sağlayacak tespitlere dikkat çekilecektir.

Yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde hazırlanacak çalışmamız şu noktalardan mealler ve bağlamla alakalı daha önceki çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu noktalar aynı zamanda çalışmamızın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. Bunlar;

1. Makale ve kitaplarda bağlamın ne olduğu, hangi çeşitlerinin olduğu, mealde bağlamı dikkate almanın olumlu sonuçlarının neler olacağı ve dikkate almamadan kaynaklanan olumsuzlukların neler olabileceği ele alınmaktadır. Yani bağlam doğru anlamın tespitinde dikkate alınması gereken önemli bir unsur olarak vurgulanmaktadır. Bu hususlara katılmakla birlikte Kur'an meali ve bağlam söz konusu olunca makale ve kitaplarda değinilmeyen şu hususların da ele alınması gerektiği kanaatini taşımaktayız;

a- Bağlamın ne olduğu, çeşitlerinin neler olduğu, diğer anlama ve yorumlama yöntemleriyle ilişkisinin boyutu ve anlamadaki rolü genellikle Kur'an ile irtibatlandırılarak ele alınacaktır. Böylece Kur'an'ı anlama, yorumlama ve açıklamada bağlamın önemi ve katkısı daha ayrıntılı bir şekilde vurgulanacaktır.

b- Kur'an dışındaki metinler için ortaya konulan bağlam anlayışının Kur'an'a da aynen uygulanması yanlış sonuçlara götürebileceğinden Kur'an'ın kendine has özellikleri ayet ve ayet gruplarının bağlamının tespitinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Nitekim Kur'an'ın giriş, gelişme ve sonuç şeklinde dizayn edilmiş kompozisyona sahip sistematik bir kitap olmadığı[27] bilinmelidir. Onun hitabı, konuları ele alış tarzı, nüzulü, metinleşme süreci vs. kendine hastır ve dikkate değerdir. Bu açıdan Kur'an'ın kendine has iç ve dış bağlamla ilgili özellikleri mutlaka ele alınmalı ve anlamada göz önünde bulundurulmalıdır.

c- Daha önceki çalışmalarda Kur'an ve bağlam ilişkisi hususunda iç bağlamla ilgili

---

[27] Dücane **Cündioğlu,** *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* Kitabevi, İstanbul 1999, s.17.

olarak daha çok siyak-sibak çerçevesinde ayetler arası münasebet, sureler arası münasebet ve Kur'an bütünlüğü üzerinde durulurken; dış bağlamla ilgili olarak ise genel olarak nass olgu ilişkisi ve sebebi nüzul üzerinde durulmaktadır. Ancak Kur'an'ı anlama gayretinde fonksiyonel olma bakımından iç ve dış bağlamdan herhangi birinin diğerine tercihi mümkün olmamasından dolayı her ikisinin ayrı ayrı çalışmalarda değil de iç içe ve ayrıntılı bir şekilde ele alınması bağlamın önemini vurgulama açısından daha etkili bir yaklaşım olacağı kanaatini taşımaktayız.

d- Kur'an'ı anlamada bağlamın rolüne işaret edici somut göstergelere vurgunun yanında konunun bütün yönleriyle ele alınması amacıyla Kur'an'ı anlamada bağlamın sınırlarına da dikkat çekilecektir.

e- Bağlamsal anlamaya aykırı yaklaşımlara da dikkat çekilmelidir. Böylece anlama ve açıklamada bağlamın önemi daha belirgin bir hale gelecektir. Örneğin yapılan çalışmalarda Kur'an'ın sözlü metin olmasının ve parça parça inmesinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak zaman zaman ayet ve sureler arasında zorlama münasebetler kurma ya da ayet ve sureler arası hiçbir ilişki olmadığını savunma şeklinde anlamada olumsuz sonuçlara götürecek uç tavırlar kendini gösterebilmektedir. Doğru anlamaya katkı için bu konudaki en uygun kabul, Kur'an'da birbiriyle ilişkili ayet ve pasajlar olduğu gibi müstakil ayet ve pasajlar da olabileceği ve her iki hususta da aşırıya gidilmemesi gerektiği kabulüdür. Burada ideolojik yaklaşım, lafza aşırı bağlılık ve bütünlüğü ihlal gibi hususlara da değinilmelidir. Zira bu hususlara değinmek hem bağlamın işlevinin tespitinde isabet etmeye katkı sağlayacak hem de yöntem dışı hareketin nasıl subjektif sonuçlara götüreceğine açık bir şekilde işaret edecektir.

2. Meallerle ilgili çalışmalarda ise genel olarak meallerde görülen problemler, bu problemlerin sebepleri ve alternatif çözüm önerileri sunulmuştur. Bu problemlerden biri de bağlamı gözetmemekten kaynaklanan problemdir. Bu tür problemlerde çözüm olarak ise bağlamı dikkate alma önerilmektedir. Bu da göstermektedir ki; bağlamsal problemler diğer problem sebeplerinden sadece biridir. Problemlerin sayıldığı maddeler arasında bağlama da değinilerek geçilmiştir. Çözüme katkı amacıyla bir problemin ayrıntısına temas etmek önemli olduğundan meallerdeki bağlamsal problemler örnekleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Böylece meallerdeki bağlamsal

problemlerle ilgili örneklerden hareketle problemin sebep ve sonuçlarına dair değerlendirmeler yapılacaktır. Bu da hiç şüphesiz meal yazma ve mealler aracılığıyla Kur'an mesajından haberdar olmak isteyenlere bilinç kazandırma hususunda önemli bir katkı sağlayacaktır.

3. Meal problemleri ile ilgili çalışmaların bazısında muhatabın özelliklerinin gözetilmemesi bir problem olarak ele alınmaktadır. Ancak bu problem hiçbir çalışmada bağlamla ilişkilendirilmemektedir. Kanaatimizce yapılan açıklamada muhatabın durumu da bir bağlamdır. Konu iki yönlü bir faaliyet olan mealler olunca biri '*anlama bağlamı'* diğeri de '*açıklama bağlamı'* olmak üzere iki bağlamdan söz etmek mümkündür. Anlama bağlamı Kur'an'ın metin içi ve metin dışı özelliklerini ihtiva etmektedir. Açıklama bağlamı ise meallerin muhatabının özellikleridir. Zira meallerin Kur'an mesajını aktarmada işlevsel olabilmesi için muhatabın durumunun gözetilmesi gerekir. Aksi takdirde yapılan mealin karşısında bir muhatap bulması söz konusu olamaz. İşte bu yüzden bağlamsal problemler açısından meallerin değerlendirileceği bir çalışmada muhatabın durumunun gözetilmemesi de önemli problemlerden biri olarak ele alınmalı ve buna dikkat çekilmelidir.

Bu maddelerde sayılan hususlara dikkat edilerek hazırlanacak bir tez çalışması hem ayrıntılı bir şekilde ele alınacak bağlamın anlamadaki işlevine vurgu yapması hem de meal örnekleriyle bağlamsal problemlerin somut olarak ortaya konması açısından önemli bir çalışma olacaktır. Dolayısıyla da hem bir anlama yönteminin tüm yönleriyle tanınmasına hem de önemli bir meal problem alanına ayrıntılı bir şekilde vukufiyete katkı sağlayacaktır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Tezin konusu anlama hususunda Kur'an ile bağlam ilişkisi ve meallerdeki bağlamsal sorunlar olunca ağırlıklı olarak kaynak taramasıyla sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bağlamla ilgili bilgilerden hareketle bağlamın anlamadaki rolüne dair hususlara ulaşmada ve meallerdeki bağlamsal problemlerle ilgili örneklerden yanlışlıkların yoğun olarak görüldüğü hususların tespitinde tümevarım metodu; bağlam ile diğer yöntemlerin ilişkisi hususunda ve bağlama ait özelliklerle Kur'an'ın bağlamsal özelliklerinin birbiriyle münasebeti hususunda ise karşılaştırma metoduna başvurulacaktır.

Meallerdeki bağlamsal sorunlara dair örneklerin analiz edilerek bu örnekler vasıtasıyla sorunların neden ve sonuçlarına dair çıkarımlarda bulunurken ise tümdengelim metodu kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAĞLAM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bağlam

İnsanlık tarihi boyunca her zaman ve her durumda muhatap merkezli yazılan metinler ya da söylenen sözler anlaşılma yani bir mesaj verme amacındadır. Ancak bu amacın her zaman tam manasıyla gerçekleştiğini söylememiz mümkün değildir. Zaman zaman kaynak konumundaki metni yazan veya sözü söyleyenin vermek istediği ile alıcı konumundaki okuyanın veya muhatabın aldığı birbiriyle örtüşmemektedir. İşte bu durum yanlış anlama ya da anlamama olarak isimlendirilmektedir ki bu problemden kurtulmak için kaynak ile alıcıyı birbirine yaklaştırmak gerekir. Bu yaklaştırma fiziksel anlamda olmayıp daha çok alınan ve verilen mesajın birbiriyle örtüşmesi şeklindedir. Bu ise, iki aşamadan oluşan bir çalışmayı gerektirmektedir. Birinci aşama dilbilimsel analiz, ikinci aşama ise bağlamsal tespittir. Bu iki aşama birbirinden tamamen kopuk ve bağımsız aşamalar olmayıp birbiriyle bağlantılı aşamalardır.

Birinci aşama olan dilbilimsel analiz ile metinde ya da söylenen sözde kullanılan kelimelerin hangi anlama geldiği sorgulanmaktadır. Zira anlaşılmaya konu olan cümle ya da sözün niçin ve nasıl o manaya geldiğinin ilk cevabını bize dilbilimsel analiz vermektedir.[28] Ancak dilbilimsel analiz yanlış anlama ya da anlamama probleminin çözümünde tek başına yeterli değildir. Çünkü bir metni veya sözü anlamak demek sadece o metni oluşturan ya da sözün içerisinde bulunan kelimelerin hangi anlamlara geldiğini anlamak demek değildir. Yani her zaman metne veya söze yüklenen ve verilmek istenen anlam, gramatikal açıdan ondan çıkarılan anlam değildir. Genellikle

---

[28] Mustafa **Karagöz,** *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları Ankara 2010, s.228-229.

kelimeler ve cümleler içinde bulundukları bağlamda kelime anlamlarından farklı bir anlam ifade edebileceğinden[29] hataya düşmemek adına ikinci aşama olan bağlam tespitine de önem vermek gerekir. Çünkü hiçbir metin bir bağlama sahip olmaksızın var olamaz.[30]

Anlama hususundaki problemin çözümünde bağlamın fonksiyonunu tam manasıyla tespit edebilmek için öncelikle onun ne olduğuna dair tanımlar üzerinde durmak gerekir. Zira bu tanımlar bağlamın önemiyle ilgili bir kanaat oluşmasına katkı sağlayacaktır. Dilbilimde kullanılan bağlamın karşılığı olarak İngilizce'de context[31] kelimesi, Arapçada ve Kur'an ilimlerinde ise bir cümle, olgu, ifade veya birimden önce ve sonra gelen bölüm veya birimi ifade eden siyak-sibak[32] terkibi kullanılmaktadır. Aynı şekilde bağlama karşılık olarak sibakı siyak terkibi ya da siyak kavramı[33] da kullanılmaktadır. Terim olarak ise bağlam birkaç şekilde tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde bağlam, "bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ve sonra gelen birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü"[34] olarak tanımlanmaktadır.

Arslan'a göre bağlam "bir ifade veya metinde belirli bir linguistik birimi inceleyen ve takip eden seslerin, kelimelerin veya ibarelerin oluşturduğu bütün anlamına gelir." Arslan'ın bağlamı ele aldığı ve bağlama dair açıklamalarda bulunduğu maddede

---

29 Bakkal, s.12-13.

30 Dücane **Cündioğlu,** *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Kitabevi, İstanbul trs., s. 17.

31 Redhouse Büyük El Sözlüğü, "context" maddesi, Redhhouse Yayınevi, İstanbul 1994, s.81.

32 Siyak kelimesi (svk) fiilinden türemiş fial vezninde bir mastar olup kelime olarak sevk etmek, sürmek, nakletmek ve göndermek gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. İsmail b. Hammad **el-Cevherî,** *es-Sıhah Tâcu'-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, Beyrut 1989, Cilt IV, s.1499-1500; Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem **İbn Manzûr,** *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut 1414/1994, Cilt II, s.252-254; Murtadâ **ez-Zebidî,** *Ta'cu'l-Arus Min Cevâhiri'l-Kâmus*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1414/1994, Cilt VI, s.386-387; Sibak ise, kelime olarak (sbk) fiilinden türemiş fial vezninde mübalağa isim olup "geçmek, önüne geçmek, önce gelmek, geride/arkada bırakmak, ilk ve öncü" gibi anlamlara gelmektedir. İbn Manzûr, II, s.90; Zebidî, VI, s.388.
Terim olarak siyak, sözün gelişi, sevk edilişi, ifade şekli ve tarzı, üslup, anlatım biçimi gibi anlamlara gelmektedir. "Siyaku'l-kelam" terkibi ise, sözün gelişi, sevk edilişi anlamına gelir. Sibak ise terim olarak ise, "bir şeyin öncelik hali, birisinden ileri geçmek, bir şeyin geçmesi" gibi anlamlara gelmektedir. "Sibaku'l-kelam" terkibi ise, "sözün baş tarafıyla olan bağlantısı, sözün evvelinden, öncesinden gelen mana, evveliyat" anlamlarına gelmektedir. Bkz. Abdullah **Yeğin,** *Yeni Lügat,* Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.630-634.

33 Mustafa Ünver, anlam itibariyle sibak sözün öncesiyle, siyak ise sonrasıyla alakalı olduğundan doğru ve uygun kullanımın "sözün siyakı sibakı" değil "sözün sibakı siyakı" olduğunu ve bağlamın karşılığı olarak sadece siyak'ın da yeterli olduğunu savunmaktadır. Bkz. Mustafa **Ünver**, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yayınları, Ankara 1996, s.77-79.

34 Komisyon, "Bağlam", TDK Sözlüğü, s.180.

cümlelerin birbirlerine bağlanış tarzlarını içine alan ve cümleden daha fazla bir şeyi ifade eden "söylem" teriminin bağlamla eşanlamlı ve "paradigma" teriminin ise anlam ve fonksiyon bakımından bağlamla özdeş olduğu ifade edilmektedir. [35]

Doğan Aksan da bağlamı iki şekilde tanımlamaktadır. Ona göre, kelimenin birlikte bulunduğu, konuşmada, yazıda onunla birlikte kullanılan öteki kelimeler daha doğrusu kavramlara kapsam (bağlam) denmektedir.[36] "Bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu anlamını aydınlatan bütüne bağlam denir." [37]

H.P.Rickman'a göre bağlam, bir ifadenin ortaya çıktığı, katkıda bulunduğu ve onun sayesinde anlaşılabildiği birbiriyle ilişkili ifadeler ağıdır. Bir şiir, bir kimsenin yaşam öyküsü ya da bir golf kulübü bu türlü bağlamlardır.[38]

Bedia Akarsu ise bağlamı, "bir düşüncenin, bir yapıtın, bir öğretinin bölümleri arasındaki çelişmeye yer vermeyen bağlantı" olarak tanımlamaktadır.[39]

Bağlamla ilgili yapılan bu tanımlar bizim çalışmamızda üzerinde duracağımız ve anlama faaliyetindeki rolüne dikkat çekeceğimiz bağlamı tam olarak ifade etmemektedir. Çünkü bu tanımlar daha çok "bir kelimenin ya da cümlenin anlamının belirlenmesine katkı sağlayacak ve ilişki içerisinde bulunduğu diğer kelime ve cümlelerden oluşan bütün" üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tarifler bağlamı belli bir yönüyle ifade etmekle birlikte doğru anlamı tespite ve yanlış anlamadan kurtulmaya katkı sağlaması bakımından bağlam çok daha geniş anlamıyla ele alınmalıdır. Zira bu tanımlamalarda ifade edilenlerden çok daha fazlası bağlamın içine girmektedir. Tıpkı onun için yapılan "bir kelime, ifade veya görüngünün anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tümü" veya "bir olay ya da ifadenin anlamını oluşturan ve içerimini belirleyen olgusal, kavramsal veya dizgesel çerçeve"[40] şeklindeki tanımlamalarda olduğu gibi. Bu ikisi dışında diğer bağlam tanımlarından bütün unsurlarını yansıttığını

---

[35] Hüsamettin **Arslan,** "Bağlam", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,* Risale Yayınları, İstanbul 1990, Cilt I, s.142-143.

[36] Doğan **Aksan,** *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle),* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s.67. Bu tanımda kullanılan kapsam terimi bağlamın karşılığı olarak kullanılmıştır. Bkz. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim),* TDK Yayınları, Ankara 1990, Cilt III, s.202.

[37] Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara 1998, s.75.

[38] H.P. **Rickman,** *Anlama ve İnsan Bilimleri,* (Çev: Mehmet DAĞ), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, s.108.

[39] Bedia **Akarsu,** *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara 1975, s.24.

[40] Ömer **Demir** ve Mustafa **Acar**, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.31.

söylemek mümkün olmasa da bağlama dair o tanımları, içinde bulunduklar bağlamları çerçevesinde ele alıp ona göre bir değerlendirme yapmak, sınırların tespiti hususunda daha isabetli olacaktır. Nitekim hem Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan tanım dışındaki diğer tanımlarla ne kastedildiği noktasında bir değerlendirme yapmaya imkân tanıyacak ilave bilgilere hem de bağlam konusunu ele alan çalışmalardaki açıklamalı örneklere sahip olmamız bu yaklaşımı kolaylaştıracaktır.

Doğan Aksan, bağlam hakkında bilgiler verdiği 'Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi' adlı çalışmasında tarifin içini açacak örneklere yer vermiş ve ilave açıklamalar yapmıştır. Burada İngiliz dilbilimcisi Firth'in anlamın belirlenmesinde dil dışı etkenleri, konuşanların özelliklerini, içinde bulunulan durumu da hesaba katmayı öneren durum bağlamına (context of situation) atıfta bulunarak bağlam teriminin içini doldurmaya çalışmıştır. Bunu desteklemek için de bir iş için birlikte masraf etmiş olan iki arkadaştan birinin diğerine, hesabı belirlemek amacıyla söylediği "Yarın akşam seninle hesaplaşırız" cümlesindeki hesaplaşma eylemi ile bir kimsenin kızgın olduğu bir başkasına karşı kullandığı "Yarın akşam seninle hesaplaşırız!" cümlesindeki hesaplaşma eyleminin aynı anlamda olmadığını; bu eylemin birincisinde 'para hesabı görmek' ikincisinde ise 'bir öç alma isteği, kararı ve korkutma amacı' anlamında olduğunu örneklemektedir. Buna göre içinde bulunulan durum ve kişiler arasında ilişki anlamın belirlenmesinde etkili olmaktadır. Aksan, ayrıca bir sözcüğün anlamının kesinleşmesi için sözü edilen konu ile de bağlantısının bulunması gerektiğine dikkat çekmektedir.[41] Buna göre açıkça belirtilmese de içinde bulunulan durum, kişiler arası ilişkiler ve konu da bağlama dâhil olmaktadır.

John C. Condon ise bağlam kelimesini çoğunlukla kelimelerin önündeki ve arkasındaki kelimeleri belirtmek için kullanmakla birlikte bağlamın bundan çok daha geniş bir muhtevaya sahip olduğunu ve bağlamla şunu kastettiğini ifade etmektedir: "Ortak geçmiş tecrübeler, konu hakkındaki ortak bilgiler ve doğru olarak kabul edilen ve o yüzden de kelimelere dökülmesine gerek olmayan diğer noktalar sayesinde konuşan ve dinleyenin paylaştığı anlamlar; durumun yorumlanması, zaman, mekan ve bizzat olayın anlam ve önemi; mesajın iletildiği araç."[42] London'a göre geçmiş olaylara dayalı olan

---

[41] Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* s.76-77.

[42] John C. **Condon,** *Kelimelerin Büyülü Dünyası,* (Çev: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.158-159.

konuşma dışı alan, paylaşılan geçmiş ortak tecrübeler, kültür, kelimelerin söyleniş biçimi (fısıldama, haykırma, hızlı veya yavaş söyleme gibi) ve maksat, anlamı aktarmada dışa vurulan kelimelerden çok daha fazla önem taşımaktadır. [43] Dolayısıyla konu bağlam olunca doğru anlamaya katkı sağlayan bu hususlar da dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Bağlam ile aynı anlamda kullanılan siyak kelimesinin anlam sahasıyla ilgili sözün öncesi ve sonrasına ilave bir genişleme sözkonusudur. Zira siyak kavramıyla sadece "sözün sonrası" değil aynı zamanda "sözün maksadı" da kastedilmektedir. Nitekim bir malın çarşıya sevk edildiğini söylemekten maksat sadece malların götürülmesi değil aynı zamanda satışa sunulmasıdır. Aynı şekilde bir komutanın emri altındaki orduyu sevk etmesinden maksat sadece ordunun gideceği yere götürülmesi değil, savaş meydanında düşmanla savaşmaktır. Bir sözün onun kullanılmasını gerekli kılan bir ortamda söylenmesi de o sözün o ortam açısından hangi maksatla kullanıldığını gösterir. Bu bakımdan siyak kavramıyla sözün maksadı ve gayesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Maksadı anlamak için de sözün sonuna değil öncesine bakmak gerekmektedir.[44] Ancak siyak kelimesinin sözün niçin ve hangi gayeye matuf olarak sevk edildiğini ifade etmesiyle birlikte gaye ve amacın sözün ilerisi ile ilgili olduğunu kabul eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Buna göre bir sözün siyakı muhatabın zihninde uyandırmayı ya da canlandırmayı amaçladığı şey ile ilgilidir ki, bu da ileride olacak bir durumdur.[45] Her iki iddiada da terkibin "sözün öncesi ve sonrası" şeklindeki anlamına "sözün maksadı ve gerekçesi" anlamının da dahil edilmiş ve terkibi bağlam ile anlamdaş olmaya biraz daha yaklaştırmıştır.

Bağlamın ne olduğuna ve hangi unsurların kapsamına dahil olduğuna dair açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bağlam hakkında yapılan tanımlar bağlamın içine dahil olan unsurların tamamını yansıtma noktasında yetersiz kalmaktadır. Aynı durum siyak-sibak terkibi için de geçerlidir. Anlam itibariyle sözün öncesi ve sonrasıyla ilgili olan terkip, ifade ettiği anlam itibariyle dar bir anlama hapsedilmektedir. Bu haliyle de siyak sibak ya da sibak siyak terkibinin bağlam kavramının karşılığı olması mümkün değildir. Terkip, bu dar anlamıyla ancak bağlamın çeşitlerinden iç bağlama dair

---

[43] Condon, s.159-162.
[44] Bakkal, s.12-13.
[45] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.249.

hususlardan bir kısmına işaret etmektedir. Bu yüzden de anlamı tespit noktasında bağlamdan gereği gibi istifade etmek için hem yapılan bağlam tanımlarında hem de bağlama dair unsurların araştırılmasında anlaşılmaya konu olan kelime veya cümlenin öncesi ve sonrasıyla birlikte şu unsurlar da mutlaka dikkate alınmalıdır;

- Metnin veya sözün dilsel özellikleri,
- Kelime veya cümlenin içinde bulunduğu konu,
- Konunun geneliyle ulaşılmaya çalışılan amaç,
- Konuya hakim olan temel ilke ve prensipler,
- Konuşan veya yazanın bireysel özellikleri[46] ve yetişme şartları,
- Okuyan ya da muhatabın durumu, özellikleri,
- Kaynak ve alıcının ortaklaşa bildiği ve ifade edilmeyen bilgiler/ön bilgiler,[47]
- Zaman ve mekan faktörleri (tarihsel ve kültürel faktörler),
- Kelime ve kavramların birbiriyle ilişkisini gösteren semantik alan,[48]
- Metnin veya konuşmanın teması hakkında ipucu veren odak kavramlar.

Bağlamda dikkate alınması gereken bu unsurlar çerçevesinde bağlamı şu şekilde tanımlamamız mümkündür. Buna göre bağlam, konuşan veya yazanın bildiği ya da mesajına örtük bir şekilde etki eden dolayısıyla da muhatap konumundaki kimsenin de bilmesi gereken mesajın öncesi ve sonrasındaki bilgileri, dilsel özelliklerini, konusunu, amacını, bütünlüğündeki ana fikri, temel ilke ve prensipleri, bu mesajın oluşumuna

---

[46] Benim tanıdığım/bildiğim falanca "bunu demez, böyle yapmaz" şeklindeki bir kabul tavrı kişisel özelliklerin de bağlamda dikkate alınması gereken unsurlardan olduğunu gösteren en somut örneklerden biridir. Zira böyle bir kabul, hem konuşanın değerlendirmesine etki eder hale gelmiş hem de hakkında değerlendirme yapılanın kişisel özelliklerinin ipuçları olmuştur.

[47] İki candan arkadaşın, bir başkasına anlamsız gelen birkaç kelimeyle ikisinin de daha önceden bildiği bir hususa atıfta bulunması ve bu yüzden de küçük işaretlerle dahi dakikalarca kahkaha atması ancak bağlamla izah edilebilir.

[48] Kelimelerin birbirleriyle değişik ve çeşitli ilişkilerinden meydana gelen ve birçok bakımdan birbirine bağlı olan kelime bölgelerine semantik alan denir. [Bkz. Toshihiko **Izutsu,** *Kur'an'da Allah ve İnsan,* (Çev: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs., s.34-35.]

dolaylı olarak etki eden zaman ve mekan faktörlerini, bireysel özellikleri; mesaj içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkileri içine alan bütüne denir. Bu bütün, doğru anlamanın gerçekleşmesine katkı sağlayan yardımcı unsurdur. Bu bakımdan bağlam tarifi içinde sayılan bütün bu hususlardan ne kadar çoğu tespit edilip hakkında bilgi sahibi olunursa doğru anlamaya da o kadar yaklaşılmış olur.

Anlama gayretinden önce bağlamla ilgili bu hususların olabildiğince çoğunun tespit edilmesi çok önemlidir. Ancak mesajın kaynağı her zaman mesajına bir bağlam oluşturma ve muhatabı oluşturduğu bu bağlamdan haberdar etme gayretinde olmaz. Bağlam, bilinçli bir faaliyet neticesinde oluşmayıp doğal olarak ortaya çıkar. Ancak alıcı yani muhatap için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Hatta bağlamın özellikle de muhataba gerekli bir unsur olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bakımdan muhatabı zorlu bir çalışma beklemektedir. Çünkü tanımda bağlama dahil ettiğimiz hususların tamamı sınırları belli somut şeyler değildir. Her biri ayrı ayrı çalışmayı gerektiren unsurlardır. Nitekim Jonathan Culler, "verili bir bağlam olarak görülebilecek şeyin önceden belirlenemeyeceğini" ifade ederek bu zorluğa dikkat çekmekte ve "bağlamın kendisinin ilke olarak sınırsız olduğunu" söylemektedir.[49] İşte önceden belli olmayan ve sınırları tam olarak çizilemeyen bağlamın tespitinde ve ondan gereği gibi istifadede muhatabı esaslı bir çalışma beklemektedir.

Bağlamın tanımında yer alan konu, amaç, temel ilke ve prensipler gibi hususlar genel ifadeler olup bağlamla ilgili genel çerçeveyi ifade etmektedir. Anlama gayretine girişen muhataba düşen ise bu genel çerçeve içerisinde anlamaya konu olan söz veya yazının özel bağlamını tespite çalışmaktır. Bunun birinci adımı da hiç şüphesiz bütün sözleri, yazıları, kitapları içine alan tek bir bağlamın olmadığını bilmektir. Yani örneğin bir tarih kitabıyla, bir edebiyat kitabının bağlamı aynı olmayacaktır. Aynı şekilde Kur'an dışındaki bir kitapla Kur'an'ın bağlamı da aynı olmayacaktır. Bu yüzden muhatap bağlamın tarifinde yer alan genel ifadeler çerçevesinde üzerinde çalıştığı kaynağa özel bağlamsal unsurları tespit etmeye çalışmalıdır. Bunun için de üzerinde çalıştığı kaynak ile ilgili malumat sahibi olmak ve olabildiğince önbilgi toplamak gerekir.

---

[49] Umberto **Eco,** *Yorum ve Aşırı Yorum* (Çev: Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul 1996, s.23.

1.2. Bağlam Çeşitleri

Bağlam unsurunun anlamadaki fonksiyonunu tam manasıyla tespit etmek için onun bütün ayrıntılarıyla ilgili bilgi sahibi olmak önemlidir. Bilgi sahibi olmanın en önemli adımlarından biri ise bağlamın hangi çeşitlerinin olduğunu ele almaya çalışmaktır. Zira bağlam konusunu ele alan düşünürler tarafından bağlamın çeşitleriyle ilgili farklı isimlendirmelere yer verilmektedir. K. Ammer bağlam için dilsel bağlam (linguistic context), duygusal bağlam (emotional context), durumsal bağlam (situational context) ve kültürel bağlam (cultural context) olmak üzere dört bölümü içine alan bir taksimat yapmaktadır.[50] Molinowski tarafından "ayrıca mütalaa edilebilecek olan sosyal sürecin bir parçası" veya "bir kelime ya da dil oyunu içinde bulunan düzenli olaylar dizisi yani güncel gözlemlenebilir olaylar kümesi" olarak; Firth tarafından ise, "dilbilimcinin elinde bulunan ve kullandığı pragmatik kategoriler türünden olan techizatın bir parçası" olarak kabul edilen durum bağlamı[51] da çeşitlerden biridir. Bu bağlam türünde anlamın belirlenmesinde dil dışı etkenlerin, konuşanların özelliklerinin ve içinde bulunulan durumun hesaba katılması esastır.[52] Bağlamın çeşitleriyle ilgili diğer isimler ise sosyal bağlam ve olgu bağlamıdır. Sosyal bağlam, sosyal olgu veya ilişkiyi ortaya çıkaran, çevreleyen ya da biçimlendiren değer ve koşulları ifade etmektedir.[53] Olgu bağlamı ise, bir olgunun kendini hazırlayan, çevreleyen yahut biçimlendiren şartlarla ve diğer olgularla birlikte oluşturduğu bütünlük içindeki yerine; olgunun başka olgulara göre konumunu belirleyen çerçeveye verilen addır.[54] Ancak bağlamın tarifini göz önünde bulundurarak bağlamın türlerine dair bir taksimatta bulunmak gerekirse genel olarak da tercih edilen[55] iç bağlam ve dış bağlam şeklindeki ayırımın daha doğru bir ayrım olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bağlamın tarifinde yer alan dilsel özellikler, konu, amaç, temel ilke ve prensipler, ön bilgiler, içinde bulunulan zaman ve mekan faktörleri, semantik alan gibi unsurların hiçbiri bağlamın taksiminde dışarıda bırakılmamalıdır. Bu da daha çok iç ve dış bağlam şeklindeki genel bir ayırımla mümkündür. Bağlamın unsurları olarak sayılan bu unsurlardan dilsel özellikler, konu, amaç, temel ilkeler, semantik alan gibi unsurları iç bağlam; metnin oluştuğu zaman ve

---

[50] Örnekleri için bkz. Ahmet Muhtar **Ömer,** *İlmu'd-Delale,* Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Kahire 1988, s.69-73.
[51] Frank Robert **Palmer**, *Semantik* (Çev: Ramazan Ertürk), Kitâbiyât, Ankara 2001, s.65.
[52] Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* s.76.
[53] Demir ve Acar, s.205.
[54] Demir ve Acar, s.169-170.
[55] Bkz. Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.257.

mekan şartlarını ise dış bağlam kategorisi altında ele alınabilir. Tarifte yer verilen bireysel özellikler ise hem iç bağlam hem de dış bağlamda ayrı ayrı dikkate alınmalıdır. Zira bireysel özellikler hem anlamaya konu olan söz veya metne sirayet etmekte hem de bu söz veya metni anlamaya çalışan muhatabın ulaştığı sonuca etki etmektedir. Dolayısıyla da her iki kategoride bireysel özelliklerin ürüne ve sonuca etki edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bağlam çeşitlerine dair yapılan bu taksimatta iç ve dış bağlamın daha iyi anlaşılması bakımından her birini ayrıntılı bir şekilde ele almakta fayda vardır.

1.2.1. İç Bağlam

İç bağlam, yazılan bir metnin ya da söylenen bir sözün iç dinamikleriyle alakalı ve onu var eden unsurların oluşturduğu bir bütündür. Çünkü iç bağlam daha çok dilsel özellikler, konu, ana fikir, amaç, temel kavramlar gibi metni ya da sözü oluşturan unsurlardan meydana gelir. Zira bu unsurların tamamı da anlaşılmaya konu olan metin veya sözün ayrılmaz parçalarıdır. Bunlardan birinin ya da birkaçının eksik veya yanlış tespiti anlamayı doğrudan etkileyebileceği için ihmal edilmemesi gereken unsurlardır. Dolayısıyla doğru anlam ve anlamaya ulaşmada bu unsurlardan her biriyle ilgili destekleyici bilgiler ele alınıp doğru sonuçlar elde edilmeye çalışılmalıdır ki iç bağlamın olumlu manadaki fonksiyonelliği kendini tam manasıyla gösterebilsin.

İç bağlamın doğru anlam ve anlamaya ulaşmadaki öneminin tam manasıyla ortaya konması için onu, ona dahil olan bu unsurlar çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele almak daha faydalı olacaktır. Bunu da iç bağlamın alt unsurları olarak dilsel bağlam, konusal bağlam, sınıflandırıcı bağlam, işlevsel bağlam ve varoluşsal bağlam şeklinde ele almak[56] daha isabetli olacaktır. Zira bu unsurların her biri anlaşılmaya konu olan metin veya sözü meydana getiren ve hiçbiri diğerine tercih edilmeyecek derecede önemli hususlardır.

Bunlardan ilki olan dilsel bağlam, bir metinde geçen kelimelerin birbirleriyle, onların da cümlelerle, cümlelerin de metnin geneliyle olan bağlantısını; yani genel olarak

---

[56] Bu başlıklar Şahin Güven'in H.P.Rickman'dan esinlenerek oluşturduğu başlıklardır. Bkz. Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.257. Biz de çalışmamızda iç bağlama dahil olan unsurların hepsinin bu başlıklar altında ele almanın mümkün olabileceği düşüncesinden hareketle bu başlıkları aynen kabul ettik.

cümleleri oluşturan unsurları ve bu unsurların birbiriyle olan ilişkisini ifade etmektedir.[57] Cümle ya da pasaj bütünlüğünü ifade etme bakımından bağlamsal unsur olarak kabul edilen dilsel bağlam, esasında doğru anlamı tespitte metinde kullanılan kelimelerin hangi anlama geldiğinin sorgulandığı ilk adım olan dilbilimsel analizin de ayrılmaz parçasıdır. Zira anlaşılmaya çalışılan metinle ilgili ilk anlama dilsel bağlam sayesinde ulaşılır. Burada bir nevi metnin bütünlüğünden haberdar bir şekilde gramatikal olarak bilinen ya da tespit edilen anlamın doğruluğu veya yanlışlığı sorgulanabilir. Bu bakımdan dilbilimsel anlamanın doğruluğunun sağlamasına imkan veren ilk ve en kolay çalışma kelimelerin, cümlelerin birbirleriyle ve metnin geneliyle olan ilişkisinin tespitini mümkün kılan dilsel bağlam ile ilgili çalışmadır. Zira bir metni anlamak o metin içerisinde geçen kelimelerin cümle ve metin bütünlüğü içerisinde kazandığı anlamları anlamakla mümkün olur. Sözlüklerde anlam çekirdeğinden hareketle kelimenin manası açıklanırken; metinde bunun yerine onu oluşturan anlam birimlerinin her birinden hareketle kelime yeni anlamlar kazanarak karşımıza çıkabilmektedir. [58] O halde sözlü ve yazılı metinlerde anlamaya çalıştığımız her unsuru gramer kitaplarından ve sözlüklerden hareketle izah edemeyiz. Bu da bizi zorunlu olarak dilsel bağlamın tespitine ve yardımına müracaata sevk etmektedir.

Dilsel bağlamın önemini gösteren bir diğer husus da kelimelerin esas manalarının yanında izafi manalarının da olmasıdır. Her bir kelimenin kendine özgü bir anlamı vardır ki, biz o kelimeyi bulunduğu münasebet sistemi dışında mütalaa etsek dahi o kelime yine o manayı taşır. İşte kelimenin her zaman taşıdığı bu mana kelimenin esas manasıdır. Ancak kelimenin manası sadece esas mana ile sınırlı değildir. Kelime özel sistemler içerisinde kullanılarak, sistemdeki diğer düşünce ve kanaatlerle irtibat kurarak onlardan yeni elemanlar alır ve yeni manalar kazanır. İşte kelimenin kökünden gelmeyen fakat içinde bulunduğu münasebet sisteminden doğan bu manaya izafi (göreli) mana adı verilmektedir.[59] Örneğin Türkçede "kalkmak" kelimesinin ne anlama geldiği sorulsa alınacak yanıt "bulunduğu yerden yükselmek" olabilir. Kelimenin ifade ettiği bu anlam "sınıfta üç el kalktı" ya da "Perde kalktı, oyun başladı" cümlelerinde de söz konusudur. Ancak "Tren kalktı" cümlesinde aynı sözcük "hareket etmek", "Ahmet kalktı, giyiniyor" cümlesinde "uyanmak", "kanun kalktı ya da yasak kalktı" cümlesinde

---

[57] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.257.
[58] Şerif **Aktaş,** *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine,* Akçağ Yayınları, Ankara 1986, s.20-21.
[59] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.26-27.

ise "yürürlüğü sona ermek" anlamını ifade etmektedir.[60] Kelimenin ilk anlamından farklı olan bu anlamları mümkün kılan ise içinde bulunduğu cümlelerdir. Kelimenin cümlelerden bağımsız ifade ettiği anlam sözlükler yardımıyla tespit edilebilir ama sözlük anlamından ayrı, içinde bulunduğu sistemde ifade ettiği veya kazandığı anlam ancak içinde bulunduğu ve ilişki içerisinde olduğu bütünden çıkarılabilir.

İzafi mananın tespitinde olduğu gibi çokanlamlı kelimelerin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmenin yolu da içinde bulunduğu bağlamı tespit etmekten geçmektedir. Zira her dilde çokanlamlı kelimeler vardır ve bu kelimeler kullanıldıkları farklı cümlelerde farklı anlamlar ifade edebilir.[61] Ancak çokanlamlı bir sözcüğün her bir anlamlı kullanılışında durum ve bağlam tarafından belirtilmiş bir anlamının olduğu unutulmamalıdır. Buna göre, bir kelimenin anlamı, genelde kullanıştan kullanışa değişebilen bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla kelimenin anlamı, sadece onun biçiminde değil aynı zamanda kullanılışına bağlı durum ve bağlamda da aranmalıdır.[62] Bazı kelimeler ise tarihi süreçte anlam değişmelerine uğrayabilmektedir. Bu değişim anlam daralması veya genişlemesi şeklinde olabilir. Bu ihtimalden dolayı da kelimenin bir tek anlamına sabitlenip her kullanıldığı yerde ve dönemde aynı anlamı ifade ettiğini düşünmek doğru anlamı yakalama noktasında insanı hataya düşürebilir. Bundan kurtulmanın yolu ise, izafi mananın ve çokanlamlı kelimelerin anlamının tespitinde olduğu gibi kelimenin kullanıldığı dilsel bağlama müracaattır.

İç bağlam içerisinde dikkat çekilmesi gereken bir diğer unsur da konusal bağlamdır. Zira anlaşılmaya konu olan metin veya sözde kullanılan ifadeler arasındaki bağlantılar ortak bir içerik tarafından sağlanmışsa bu bağlam konusal (thematic) bağlamdır.[63] Anlama faaliyetinde konunun bilinmesi çok önemlidir. Zira konu kullanılan dile, tercih edilen üslûba, verilen örneklere etki eden önemli bir unsurdur. Nitekim özeti çıkarılan ya da tanıtımı yapılan eserlerde de hakkında bilgi verilme ihtiyacı hissedilen hususların en başında konunun gelmesi de bu iddiayı desteklemektedir.

Konusal bağlamda esas olan ortak içeriktir. Bu içerik metnin veya konuşmanın bütünlüğünün kavranması açısından son derece önemli bir unsurdur. Metinde kullanılan

---

[60] Aksan, *Her Yönüyle Dil,* III, s.202.
[61] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.258.
[62] Teo *Grünberg, Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s.42-43.
[63] Rickman, s.108.

kelime veya cümleler daha önceden tespit edilen belli bir içerik çerçevesinde belli anlamlar ifade ederler. Kelime veya cümlelerin anlamları hizmet ettikleri içeriğe göre şekillendiğinden içeriğin tespiti ve bilinmesi doğru anlama ve anlamaya ulaşmada son derece önemlidir. Öyleki kullanılan kelimeler aynı olsa da farklı konularda farklı anlamlar taşıyabilmektedir.[64] Yine bir romanın son sayfasında kadın kahramanın "sonsuza dek, hoşçakal" sözünü gülerek mi yoksa ağlayarak mı söylediğini ancak kitabın içeriğinden tam manasıyla haberdar olursak söyleyebiliriz. Zira iki anlamı da ifade etmesi muhtemel bu cümledeki kelimeler anlamlarını kendisinden önce tesis edilen bağlamdan alırlar.[65]

Condon tarafından verilen bu örnekler konu ile kelimenin anlamı arasındaki ilişkiye işaret etmesi bakımından önemlidir. Demek ki, kelimenin yansıttığı çeşitli anlamlardan birinin kesinleşmesi, konuşma sırasında ya da yazıda üzerinde durulan konuya bağlıdır.[66] Ancak konunun her zaman verilmiş, hazır, sınırları belli bir unsur olmadığı da unutulmamalıdır. Hatta zaman zaman konuya dair tespitte birden çok ihtimalle de karşılaşmak mümkündür.

Burada dikkat çekilmesi bağlamsal unsurlardan biri de sınıflandırıcı (classificatory) bağlamdır. Bu bağlam çeşidinde ise ifadeler yalnızca benzerlik dolayısıyla birbirine bağlıdır.[67] Sınıflandırıcı bağlam, genelde disiplinler arasında ayırım yapmaya imkan sağlar. Fakat aynı ifadeler tarih ya da anlambilim gibi başka disiplinlerin de konusu olabilir.[68] Ancak aynı ifadeler farklı disiplinlerin ortak konusu olsa da her birinin ele alışı diğerinden farklı olabilmektedir. Esasında hangi dil olursa olsun, ne kadar zengin olsa da birbirinden farklı disiplinlerin hepsine tamamen yeni ve birbirinden farklı kelimeler verecek kadar zengin değildir. Bu yüzden de disiplinleri oluşturan unsurların, hepsince ortak unsurlar olması önemli hale gelmektedir. Her disiplin bu ortak unsurlardan hareketle kelimeleri alarak kendi istikametinde kullanır ve onlardan özel ve müstakil kelimeler ve manalar ağı kurar.[69] Bu bakımdan sınıflandırıcı bağlamın hem disiplinler arası anlam zenginliğine ışık tutma hem de anlama amacında olan muhataba yardımcı bilgi hazırlama gibi iki önemli fonksiyonu vardır. Sınıflandırıcı bağlamın

---

64 Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, s.202-203.
65 Condon, s.161.
66 Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi,* s.67.
67 Rickman, s.108.
68 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu*, s.263.
69 Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.59.

konumuz açısından asıl önemli yönü ise bu ikinci fonksiyonudur. Zira sınıflandırıcı bağlam sayesinde elde edilen bilgi, hem dilsel bağlamın hem de konusal bağlamın en önemli yardımcı malzemesidir. Çünkü sınıflandırıcı bağlam sadece disiplinler arası ayırımda değil semantik alan gibi kategorik ayırımları da içine alan bir bağlam çeşididir.

Bir bağlamdaki ifadeler özel amaçlara hizmet eden ve her bir ifadenin oynadığı rol bakımından anlaşılabildiği bir yapıda birbirleriyle ilişkili ise bu bağlam çeşidine işlevsel (functional) bağlam adı verilmektedir.[70] Buna göre işlevsel bağlamda esas olan anlaşılmaya konu olan bir ifadenin benzer gaye ve maksada yönelik olarak söylenen diğer konulardaki aynı fonksiyondaki ifadelerle bağlantısının kurulması olayıdır.[71] Zira bir eseri anlamak sadece bu eseri meydana getiren yazarı ve bu yazarın bu eseri meydana getirirken yaşadığı ruh hallerini anlamak değildir. Bütün ayrıntıları ve bağlantıları içindeki eserin bütünlüğünü ve bu bütüne hakim olan düşünceyi kavramaktır.[72] Bu bakımdan amaç anlama olunca işlevsel bağlamla yapılmak istenen bilinen ve ulaşılabilen bütün bağlantıları ve ipuçlarını kullanmak gerekliliğinden hareketle sözün ve metnin bütünlüğünde var olan uyumun tespitidir.

Varoluşsal bağlam ise, işlevsel bağlamın bir ileri safhasıdır ve ondan daha geneldir. Buna göre bir kimsenin bütün söyledikleri ve yaptıkları yaşamının birer parçası olması, onu kendisi yapması bakımından bir bağlam oluşturur ki bu bağlam varoluşsal bağlamdır.[73] Bu, sadece bir insanın yapıp etmesiyle yeterli olmayıp aynı zamanda toplum, ulus, sınıf, kültür, çağ, uygarlık ve devlet gibi bir çok unsur için de söz konusudur. Zira insanlar gelenek ve göreneklerden etkilendikleri, birbirlerini etkiledikleri, uzlaşmaya vardıkları, çoğunluğun kararına uydukları ve zümre çıkarları açısından düşündükleri için bir ailenin duygularından, bir partinin programından, bir kulübün amaçlarından ya da bir ulusun iradesinden vs. söz edilebilir.[74]

Bu çeşit bağlamın bir metinde göz önünde bulundurulması gereken şekli ise metnin tamamına hakim olan temel ilke ve prensiplerdir. Zira bu temel ilke ve prensipler bir metni var eden en önemli unsurlardandır. Çünkü metinde ele alınan konu, kullanılan

---

[70] Rickman, s.108.
[71] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.264.
[72] Kamıran **Birand,** *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960, s.34.
[73] Rickman, s.108.
[74] Rickman, s.108.

cümleler hep bu temel ilke ve prensipler etrafında şekillenmektedir. Bu bakımdan varoluşsal bağlamı iç bağlamın diğer çeşitleri olan dilsel, konusal, sınıflandırırcı ve işlevsel bağlamın çatısı olarak kabul edebiliriz.

Beş ayrı kategoride iç bağlamın çerçevesini çizdikten sonra dış bağlamla ilgili hususlara geçmeden önce iç bağlamla ilgili şu hususlara da dikkat çekilmelidir; Öncelikle belirtmek gerekir ki, iç bağlamın çeşitleri olan bu beş bağlam çeşidi hiçbiri diğerini dışlamayan ve her biri ayrı bir fonksiyon icra eden bir bütünün parçaları konumundadır. Her birinin yoğunlaştığı farklı alanlar olsa da elimizde kelimelerin birbirleriyle ve diğer cümlelerle ilişkisini konudan, konuyu amaçtan, amacı temel ilke ve prensiplerden ayıracak bir kritere sahip değiliz. Bu bakımdan bu bağlam çeşitlerine birbirine katkı sağlayan ve birbirini tamamlayan kategoriler olarak bakmak ve kabul etmek en doğru yaklaşım olur.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus da bireysel özelliklerdir. İç ve daha sonra göreceğimiz dış bağlamla ilgili unsurlar çerçevesinde bireysel özelliklerin de bir etken olduğu unutulmamalıdır. Zira bireysel özellikler daha önce de belirtildiği üzere hem ortaya konulan ürüne hem ulaşılan sonuca doğrudan veya dolaylı olarak etki edebilmektedir. Çünkü kaynak konumundaki fertlerin sahip olduğu farklı bilgi birikimi ve bireysel özellikleri bir olayı, bir sözü ya da bir metni değerlendirmelerine ve anlamalarına önemli ölçüde etki etmektedir. Zira insanlar arasında her hususta bilgi birikimleri, birbirine eşit insanlara rastlamak mümkün değildir. Bunda hem fertlerin doğuştan getirdikleri farklı kabiliyetler hem de yetişmiş oldukları aile muhitleri ve sosyal çevreleri etkili olmaktadır. Bu farklılık onların zihin muhtevalarını ve zihinsel faaliyetlerini de diğerlerine göre değiştirmektedir. Bilgi seviyeleri de buna paralel olarak farklılaşmaktadır. Öyle ki, muayyen bir ihtisas sahasında çalışan insanların bilgi birikimlerini bile eşitlemek mümkün değildir.[75] Bir yazısı ya da konuşması anlaşılmaya çalışılan kaynak konumundaki bireyin eserini anlamayı destekleyecek yardımcı unsur olarak mensup olduğu akım, yaşadığı dönem ve muhit, eserleri gibi bireysel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayıcı noktalara temas edilmesi de bu durumu kanıtlayıcı bir örnek olarak zikredilebilir.

Bağlam ve çeşitlerine dair ismlendirme ve sınıflandırma Kur'an'ın nüzulünden sonraya

---

[75] Halis **Albayrak,** *Tefsir Usûlü,* Şule Yayınları, İstanbul 1998, s.152-153.

tekabül ettiğinden bu isimleri ve çeşitlendirmeyi bire bir Kur'an'a taşımak mümkün değildir. Ancak buradan Kur'an ile bağlam arasında herhangi bir ilişkilendirmenin yapılamayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Sahip olduğu özellikler itibariyle[76] Kur'an'ı bağlamsal unsurlar açısından ele aldığımızda onun iç bağlamla ilgili dilsel bağlam, konusal bağlam ve bütünlüğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Mesajın sunumunda Arapçayı vasıta yapan Kur'an'da kelime, cümle ve pasajlarla ilgili bütünlüğü ihtiva etmesi bakımından iç bağlam dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu yüzden şu sorular çerçevesinde bu bağlamsal unsurun çerçevesi çizilmelidir;

- Ayetlerin tertibi nasıldır?
- Ayetler arasında münasebet var mıdır?
- Bu münasebet bütün ayetler için geçerli midir? Yoksa ayrı ayrı mı değerlendirilmelidir?
- Bu münasebetin anlamaya katkısı nedir?

Birebir burada tarif edilen konusal bağlamı Kur'an'da bulmak mümkün olmasa da amaç ve muhtevası göz önünde bulundurulduğunda onun da kendine has konusal bağlamının olduğunu söylememiz mümkündür. Bunun sınırlarını ise şu sorular çerçevesinde çizmek mümkündür;

- Kur'an'da hangi konular vardır?
- Bu konular nasıl ele alınmaktadır?
- Konusal bütünlükten kasıt nedir?
- Konusal bütünlüğü tespit edebilmek için nasıl bir yol takip edilmelidir?

---

[76] Kur'an'ın kendine has özelliklerinden bir kısmı şunlardır:
a) Kendine has bir şekilde insanlara ait bir dil kullanması
b) Kur'an'ın nüzulünün belli bir tarihinin olmasına karşın varlığını nüzul sonrasında da devam ettirmesi
c) Nüzul sürecinin olmasına karşın nüzul sonrasında yazılı bir metin haline gelmesi
d) Olguyu dikkate almasına karşın bire bir olguya bağlı olmaması
e) Konularının olması ama bu konuların kendine has bir şekilde ele alınması

- Konusal bağlamın anlamaya katkısı nedir?

Kur'an ve bağlamın çeşitleri münasebeti çerçevesinde dikkat çekilmesi gereken hususlardan biri de ondaki bütünlüktür. Zira bu bütünlük bağlam çeşitlerinden işlevsel bağlam ile varoluşsal bağlama denktir. Dolayısıyla şu sorular çerçevesinde bu bağlamsal unsurun oluşturulması gerekmektedir?

- Bütünlük ile ne kastedilmektedir? Kur'an'daki bütünlükten maksat nedir?

- Niçin bütünlük?

- Bütünlüğün anlamaya katkısı nedir?

1.2.2. Dış Bağlam

Anlaşılmaya konu olan bir metin veya sözün iki temel unsuru vardır. Bu unsurlardan birincisi metinde ve sözde görülebilen ve meydana getiren dilin kullanımı, konu, bütünlük gibi unsurlardır ki, bunlar iç bağlamı oluşturan unsurlardır. Bunlar dışında bir de metinde veya sözde doğrudan görülmese de esas olarak metnin yazılmasına veya "sözün söylenmesine vesile teşkil etmiş olan"[77] tarihsel ve kültürel şartlar vardır ki bunlar da dış bağlamı oluşturan unsurlardır. Metin ötesi bağlam[78], tabi bağlam[79], tarihî bağlam gibi isimlerle de ifade edilen dış bağlam, anlaşılacak şeyin oluşmasına sebep olan, uygun şartları meydana getiren ve yön veren şartların tamamını içine almaktadır. Dolayısıyla da anlama sürecinin gerçekleşmesinde iç bağlam kadar dış bağlam da önem arz etmektedir. Bu önem özellikle de sözü söyleyene ya da metni yazana "ne demek istiyorsun?" sorusunun sorulamadığı ve anlaşılanların hangisinin doğru olduğunun tespit edilemediği durumlarda daha da artmaktadır.[80] Çünkü "bu ne anlama geliyor?" veya "bu ne demektir?" sorularına en doğru cevap tabi bağlamı (dış bağlamı) oluşturan unsurlar sayesinde verilebilir. Zira bir metnin ne demek istediğini anlamak için en başta metnin arka planını, maksadını, bu maksadın ifade edilme biçimlerini kısaca metni ortaya çıkaran ve oluşturan tarihsel koşulları bilmek gerekir. Hangi dönemde

---

[77] Zekeriya **Pak,** *Allah-İnsan İletişimi,* İlâhiyât, Ankara 2005, s.165.
[78] Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.121.
[79] Dücane **Cündioğlu,** "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", *I. Kur'an Haftası Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınları, Ankara 1995, s.181
[80] Cündioğlu, "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", s.181-182.

yazıldığını, kimlerle ve hangi sebepten dolayı alakadar olduğunu bilmediğimiz herhangi bir metnin ne demek istediği tam olarak anlaşılamaz; tıpkı Türkçe bilen ancak Tarih bilmeyen bir kimsenin "46 Ruhu" tabirini duyduğunda, her iki kelimenin de manasını bildiği halde bu terkiple ne kastedildiğini anlayamaması gibi.[81]

Anlama faaliyetinde iç bağlama dair hususların tespiti kadar dış bağlama dair hususların da bilinmesine ihtiyaç duyulduğundan dış bağlamın da ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekir. Anlaşılmaya çalışılan her bir metnin veya sözün dış bağlamı birbirinden farklı olsa da, anlamaya katkısı noktasında dış bağlamı tarihsel bağlam ve kültürel bağlam çerçevesinde ele almak en uygunudur.

Derecesi zamana ve topluma göre farklılık arzetse de değişim her insan topluluğunun esas karakteristiğidir. Zira her toplum aynı zamanda bir tarihtir ve daima bir değişim süreci ile karşı karşıyadır. Bu bakımdan toplumu bir insan topluluğunun zaman içerisindeki hareketliliği ve değişimi şeklinde tanımlamak da mümkündür. Böyle olunca, gerçekte toplumun bizzat kendisi sürekli bir oluş ve hareketi temsil eden bir sosyal süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.[82] Toplumda süreklilik arz eden bu oluş ve hareket doğal olarak onu oluşturan bütün unsurları da etkilemektedir. En önemlisi de toplumu oluşturan insanları etkilemektedir. İnsanların da duygu, düşünce ve anlayışları zamanın ilerlemesiyle değişebilmektedir. Bu da bütün zaman ve mekanları içine alan tek tip yaklaşımdan ziyade tarihsel ve zamansal şartların ayrı ayrı ancak birbirleriyle irtibatlı olarak değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Örneğin ortaya konulan bir eserin kendi tarihsel şartlarının ve ortamının onun oluşumuna etkisinin derece olduğunun sorgulanması daha da önem arz etmektedir. Bu sorgulama da insanı tarihsel bağlam olgusuna ulaştırmaktadır.

Tarihsel bağlam, daha çok anlaşılmaya konu olan metnin zaman ve mekan faktörüyle alakalıdır ve anlamanın en önemli yardımcı unsurlarından biridir. Zira anlamanın yöntemi olarak önerilen, kim, kime, ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin/neden sorularından[83] oluşan yöntem sayesinde ulaşılan bilgilerin çoğunluğu tarihsel bağlama ait hususlardır. Bu yöntem kullanılarak ulaşılan metnin tarihsel şartlarının ve ortamının

---

81 Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi,* s.18-19.

82 Ünver **Günay,** *Din Sosyolojisi,* İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s.324.

83 Bu sorular Celal Kırca tarafından Kur'an'ı Anlama Yöntemi olarak önerilen 2K 5N yöntemini oluşturan sorulardır. Bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.244.

bilinmesi en az metnin dilbilimsel unsurlarını bilmek kadar önemlidir. Çünkü bir metnin dilini bilmek, o metnin "ne diyorunu"; tarihsel şartlarını ve ortamını bilmek ise "ne demek istiyorunu" bilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Doğru anlama ise, bu iki unsurun da katkısıyla ulaşılan lafzın ve bağlamının onayladığı anlamadır.[84] Bu anlama faaliyetindeki hareket tarzı metin içi ya da metin dışı unsurların ve göstergelerin birinin öne çıkarılarak dıştan içe veya içten dışa şeklinde tek yönlü bir etkinlik değil, bilakis iç-dış arasında mekiksel bir seri hareket içinde seyretmesi gereken kompleks bir etkinlik şeklinde olmalıdır.[85] Yapılan faaliyet ile ulaşılmak istenen doğru anlama ise hiçbir yardımcı unsur ihmal edilmemelidir.

Metin içi bağlamı çevreleyen, onun üzerinde etkisi hissedilen ve açıkça görülmese de metnin ya da sözün anlaşılmasında göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olan tarihsel bağlam aynı zamanda bir olgunun (vakıanın, olmuş olanın, gerçek olanın) kendini hazırlayan, çevreleyen yahut biçimlendiren şartlarla ve diğer olgularla birlikte oluşturduğu bütünlüğü ya da olgunun başka olgulara göre konumunu belirleyen çerçeveyi ifade eden olgu bağlamının[86] da önemli bir unsurudur. Çünkü tarihsel bağlam ile kastedilen birbirinden kopuk ve biri diğerine kesinlikle etki etmeyen tarihi kesitler değildir. Nitekim tarih ifadeler dizisinden ya da ifadelerin takımlar halinde dizilişlerinden anlamlı bir öykü düzenlemeye çalışır. Bu dizilerden ya da dizilişlerden her biri, giderek biriken bir sürecin sonucu olduğu için tek olmakla birlikte yine de başkalarına benzemekte ve başkalarından etkilenmektedir.[87]

Metnin ya da sözün içinde bulunduğu tarihi şartlar ve tarihi süreç bir bütün olarak kabul edildiği ve birbirine etki etme ihtimali göz önünde bulundurulduğu için tarihsel bağlam anlamada önemli hale gelmektedir. Zira bir bağlam "önce gelenlerin birikerek, daha sonra geleni etkilediği zamansal bir ifadeler zincirinden ibaret ise, bu bağlam tarihseldir."[88] Ancak önce ile sonra arasındaki etkileşimin de planlı ve ayarlanmış bir etkileşim olmadığı da dikkatlerden kaçmamalıdır. Tarihi oluşturan insan olmakla birlikte onu kontrol altında tutamaması ve süreçten etkilenmesi de tarihsel bağlamı önemli kılan hususlardandır. Çünkü her şeyi önceden belirleyip tek yönlü sonuçlar

---

84 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.245
85 Ebu Zeyd, s.143.
86 Demir ve Acar, 169-170; Ahmet Nedim **Serinsu,** *Kur'an ve Bağlam*, Şule Yayınları, İstanbul 2008, s.218.
87 Rickman, s.122.
88 Rickman, s.108.

almamız mümkün değildir. Rastlantının ve koşullar ağının çeşitli olanaklar arasından nasıl seçim yapıp belli sonuçlar doğuracağını önceden söyleyemeyiz. Olsa olsa mümkün gelişmeler alanı hakkında tahminlerde bulunabiliriz. Ancak tarihi süreçte ileriye değil de geriye bakınca anlamlı bir kalıbı oluşturan, belli bir takım koşullara ileten olay dizilerini keşfedebiliriz.[89] Bu keşif sayesinde de metnin veya sözün zaman ve mekanla ilişkisine vakıf olabiliriz. Söylenme ve yazılma sebeplerine ve koşullarına ulaşabiliriz. Böylece doğru anlamı tespit koşullarından biri daha gerçekleşmiş olur.

Doğru anlama ve anlamaya ulaşmada yardımına ihtiyaç duyulan tarihsel bağlamın tek başına yeterli bir unsur olmadığı da unutulmamalıdır. Tarihsel bağlamdan gereği gibi istifade edebilmek için hem diğer bağlam çeşitlerinden de yararlanmak hem de sadece metnin veya sözün değil muhatabın da tarihsel şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü doğru bir anlama için metnin veya sözün "ne diyorunu" anlamak yeterli olmayıp "ne demek istiyorunu" da anlamak gerekir. Bu da bütün metinlerde ve sözlerde olmasa da muhatabın içinde bulunduğu şartlara göre değişebilir. Burada önemli olan değişebilen bu unsurların da tespit edilip dikkate alınmasıdır. Aksi takdirde yazılan ve söylenenin olduğu gibi tekrarlanması yanlışına düşülür ki bu da amaçlanan doğru anlamanın gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu bakımdan metin veya sözün tarihsel şarları olduğu kadar muhatabın da tarihsel şartları olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla hem kaynak konumundaki yazan veya söyleyenin ürünüyle, alıcı konumundaki muhatabın tarihsel şartlarının ihmal edilmesi yanlış anlamaya sebep olabilir. Birinin ihmal edilip diğerinin baskın konuma gelmemesi için her ikisinin de şartları dikkate alınmalıdır.

Dış bağlam kategorisinde dikkat çekilmesi gereken unsurlardan biri de kültürel bağlamdır. Çünkü bir toplumu oluşturan bireylerin inanç, tutum, davranış ve sosyal alışkanlıklarının bütünü olan kültür, toplumun üyeleri tarafından öğrenilen, bilinen, yaygınlaşmış, genel kabul görmüş belirli bir bilgiyi gerektirir.[90] Kültür bu haliyle sınırları hususunda tam bir kesinlik olmayan ancak toplumu oluşturan insanların düşüncelerine etki eden önemli bir bütün konumundadır. Sağlıklı bireylerin yetişmesinde, sağlıklı toplumların, milletlerin, köklü bir medeniyetin oluşmasında, korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında en önemli vasıtalardan biri olan dil

---

[89] Rickman, s.115.
[90] Yusuf **Sancak,** *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi,* Aktif Yayınevi, İstanbul 2008, s.53.

ile de sıkı bir bağının olması onun önemini daha da belirginleştirmektedir. Bir milletin dilinde bulunan kelimelerin o milletin sosyal ve kültürel hayatının aynası durumunda olması, yine bir milletin dilinden onların kurumlarını, kıyafetlerini, maddi durumlarını, gelenek ve görenekleri ile meşguliyetlerini çıkarmanın mümkün olması[91] dil ile kültür arasındaki bu bağın en önemli göstergelerindendir. Nitekim Humbolt, belli bir biçimde dili kuran, oluşturan insan kitlesini bir ulus olarak kabul edip, dil ile ulusun birbirinden ayrılmaz biçimde birbirine bağlandığını savunmaktadır. Buna göre bir ulusun karakterini en açık şekilde ortaya koyan da o ulusun dili olmaktadır.[92]

Dil ile kültür arasındaki bu sıkı ilişki anlama hususunda yardımcı unsur olarak anlamaya konu olan söz veya metnin ortaya konduğu kültür ve kültürel ortamın dikkate alınmasını gerekli hale getirmiştir. Zira kültürün önemli bir unsuru olan dil, içinde bulunduğu kültürel ortamın izlerini taşımaktadır. Söz ve metinde kullanılan kelimeler, cümleler, savunulan fikirler ve üslûp içinde bulunduğu kültürel ortamdan öyle ya da böyle etkilenmektedir. Çünkü hiçbir metin veya söz ne boşu boşuna yazılmış veya söylenmiş ne de boşluğa yazılmış veya söylenmiştir. Bunların mutlaka hitap ettiği muhatapları vardır. Muhataplara da mutlaka bir ortamda hitap edilir. Dolayısıyla da bir sözün, bir metnin anlaşılabilmesi için sözün söylendiği yer, zaman, muhatapların psikolojik, zihnî, ahlakî, dinî, iktisadî, siyasî, sosyal vs. durumların bilinmesi gerekir.[93] Bu durumların bilinmesi de büyük ölçüde kültürel ortam ve şartların bilinmesine bağlı olduğundan, buna imkan veren kişisel ve toplumsal değişkenleri içine alan kültürel bağlama ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun bir diğer sebebi ise, anlamların yalnız başlarına değil de, daima bir sistem veya sistemler içinde kendini göstermesidir.[94]

Anlamada kültürel bağlamı önemli ve fonksiyonel kılan hususların başında bu bağlam türünün bir bütünlüğe işaret etmesi ve belli bir sistem özelliği arzetmesi gelmektedir. Bu da dil-kültür arasındaki münasebet ve bağın kültür ile anlamaya konu olan metin veya söz arasında da söz konusu olması demektir. Zira belli bir amacı gerçekleştirmek için belli mesajları ulaştırma gayesiyle yazılan bir metin veya söylenen sözde kültürel telakkiler ve kültürel unsurlar bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde dikkate alınmaktadır. Çünkü kültür, gelip geçici sıradan bir unsur olmayıp insan topluluklarının sosyal olarak

---

91 Sancak, s.48.
92 Bedia **Akarsu,** *Wilhelm Von Humbolt'da Dil-Kültür Bağlantısı,* İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s.59.
93 Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.125.
94 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.277-278.

kuşaktan kuşağa aktardıkları maddî ve manevî ürünler bütünüdür.[95] Bütün olması hasebiyle de mutlaka dikkate alınmalıdır.

Belli bir mesaj iletme amacında olan ve anlaşılmaya konu olan bir metin veya hitabede kültürün iki yönlü bir etkisinden söz edilebilir. Kültürün birinci etkisi kaynak konumundaki yazan veya söyleyen üzerindeki etkisidir. Bu etki doğal olarak o kaynak tarafından ortaya konulan üründe de kendini göstermektedir. Çünkü yazan veya konuşan mesajını ulaştırırken içinde bulunduğu ve birikimini kazandığı toplumun töreleri, adetleri, gelenekleri, görenekleri, inançları, tarihi, coğrafyası, dili ve zihniyetinden etkilenmemesi mümkün değildir. Kültürün ikinci etkisi ise alıcı üzerindeki etkisidir. Zira kaynak ile aynı dönemde ve şartlarda yaşasın veya yaşamasın tıpkı kaynak gibi muhatap da içinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerinden etkilenmektedir. Bu etki sayesinde de anlayışı, yorumlayışı, dünya görüşü ve bakış açısı şekillenmektedir. Bu da kültürel bağlamın hem anlamada hem de açıklamada dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Çünkü sahibinin özelliklerinin bilinmediği ve dikkate alınmadığı bir metin veya söz yanlış anlaşılabilir; muhatabın özelliklerinin bilinmediği ya da dikkate alınmadığı bir yazı veya söz isabetsiz açıklama konumuna düşebilir.

Mesajın sahibi açısından söz konusu olmasa da mesajın kendisi ve muhatapları açısından Kur'an için de tarihsel ve kültürel bağlam söz konusudur. Nüzul süreci, nüzul şekli ve muhatap oluş bakımından anlamada dikkate alınması gereken tarihsel ve kültürel şartlar şu sorular çerçevesinde mutlaka dikkate alınmalıdır;

- Hangi ortamda (nerede) nazil olmuştur?
- Nasıl nazil olmuştur?
- Ne zaman nazil olmuştur?
- İlk muhataplar kimlerdir? İlk muhatapların kültürel özellikleri nelerdir? Kur'an'da bu ilk muhatapların kültürel özelliklerine vurgu yapan, onları onaylayan veya reddeden hususlar var mıdır? Varsa nelerdir?

---

[95] Muhsin **Demirci,** *Konulu Tefsire Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s.151.

Bu sorulara alıncak cevaplar dış bağlamla ilgili unsurlara ulaştırıcı bilgilerdir. Ancak burada elde edilen bilgilerin araç bilgiler olduğu unutulmadan ve sıradan bir tarih ve kültür araştırması konumuna indirgemeden "ne demek istiyor" sorusunun altyapısı şeklinde değerlendirilmelidir.

1.3. Anlama ve Açıklama

Bir dünya içinde doğan ve büyüyen insan, bu dünyayı başkaları ile paylaşır ve onu başkaları ile ortaklaşa olan bir dünya olarak kabul eder. İnsanın bir elemanı olarak diğer elemanlarla karşılıklı münasebetler içinde yaşadığı bu bütünü sadece kendisinin kurmaması, bütünde yer alan diğer insanlarla etkileşim kurmasını, onlara tesir etmesini ve onların tesiri altında kalmasını gerektirmektedir.[96] Bu da insanın eyleminin, düşüncesinin, duygusunun, inancının ve fikirlerinin arka planında genellikle bunlara yön veren belli amaçlar taşımasına sebep olmaktadır. Kendi içindeki bir mesajı insanlara ulaştırmak ve onlarla paylaşmak için kitap yazmak gibi. İnsanların düşünce ve davranışlarına yön veren bu amaçların bir kısmı gözlem yoluyla kolayca anlaşılabilir. Ancak bazıları vardır ki, bunların doğrudan anlaşılması, aslının ve amacının kolayca kestirilebilmesi mümkün olmayabilir. Böyle olunca da sosyal bir varlık olan insanın, kendisini de bir parçası olarak gördüğü bütünde yer alan diğer insanlarla ilişkisi ve iletişimi tam olarak gerçekleşmeyebilir. İşte tam bu noktada bu tür aksamaların ve problemlerin giderilmesinde iki önemli faaliyet önemli fonksiyonlar icra etmektedir ki, bunlar anlama ve açıklama faaliyetleridir. Öneminin ve insan hayatındaki fonksiyonunun daha iyi anlaşılması bakımından bu iki kavramı ayrıntılı bir şekilde ele almakta fayda vardır.

Bunlardan ilki olan anlama iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan ilkine göre anlama "olgu, bilgi veya süreçleri birbiriyle ilişkili olmaları yahut ilişkisizlikleri bakımından, öğeleri arasında anlam ilişkisi bulunan bir zihinsel çerçveye oturtmadır." İkincisinde ise, anlama, "bir sembol, ifade ya da kavrama, kullanıldığı bağlama uygun bir anlam verme veya ona yüklenmiş olan anlamı kavrama" olarak tanımlanmaktadır.[97]

Anlama ile ilgili bu tanımlar birbirine yakın olmakla birlikte birincisinde 'anlam ilişkisi'; ikincisinde ise 'bağlamına uygunluk' vurgulanmaktadır. Tariflerde açıkça

---

[96] Birand, s.24.
[97] Demir ve Acar, s.21.

işaret edilmese de anlamanın kaynak ile –bu kaynak söz, yazı, konuşan olabilir- bağlantılı olmakla birlikte o kaynağa yönelen veya muhatap olan kimsede meydana gelen bir faaliyet olduğu unutulmamalıdır. Yönelen kimsenin veya muhatabın ulaştığı, çıkardığı bir sonuçtur. Bu sonuç doğru da olabilir, yanlış da olabilir. Ancak çıkarılan ya da ulaşılan sonucun yanlış olması anlamanın gerçekleşmediği anlamına gelmez.

Anlama ile ilgili tanımlarda dikkat çeken bir diğer husus da, anlamanın sahası ile ilgili hususlardır. Zira tanımlarda anlamanın sahasına dair; olgu, bilgi, süreç, sembol, ifade, kavram gibi geniş bir yelpaze çizilmektedir. Bu da göstermektedir ki, anlamanın sahası oldukça geniştir. Bu yüzden anlamanın sahasına bir sanat eserini anlamadan tutun da, bir dili, bir yüz ifadesini, bir fikri, felsefî ve edebî bir metni, bir insanın sevincini veya hüznünü anlamaya kadar daha pek çok hususu dahil etmek mümkündür.[98]

Bu tanımlara göre anlama hem bir süreç hem de bir faaliyettir. Dücane Cündioğlu'na göre bu süreçte ve faaliyette önemli olan bazı unsurlar vardır.[99] Bunlar;

1- Anlatan - Anlatım ve Anlatılan: Anlama faaliyetinin anlamın ortaya çıktığı bir süreç olduğu düşünülürse, bu süreci başlatan anlatandır. Anlatanın yaptığı faaliyet anlatım ve iletilmek istenen ise anlatılandır.

2- Anlayan - Anlama ve Anlaşılan: Bu süreçte anlatanın muhatabı, anlamak isteyen ise anlayandır. Anlayanın yaptığı faaliyet anlama, bu faaliyetin nesnesi ise anlaşılandır.

3- Doğru anlam - Yanlış Anlam: Anlatılan ile anlaşılan birbirini karşılıyor ve birbirine tekabül ediyorsa doğru anlam, birbirini karşılamıyor ve tekabül etmiyorsa yanlış anlam söz konusudur.

4- Sözün Tabii Bağlamı: Bu unsur anlamı muhafaza eden en emin mercidir ve anlaşılan, anlatana başvurularak doğrulanamadığı takdirde ancak bu mercilere başvurulmak suretiyle doğrulanabilir. Bir sözün orijinal formu, ilk muhatapları, ilk işlevi, ilk zamanı ve ilk mekanı onun tabii bağlamının unsurlarıdır.

H.P. Rickman'a göre de anlamanın üç epistemolojik şartı vardır. Bunlar; karşıdakilerle

---

[98] Hasan **Küçük,** İslam ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler, Dersaadet Yayınevi, İstanbul 1974, s.108.

[99] Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, s.180-183.

iletişim kurabilme isteğinde ve kendi kendini ifade etme temayülünde olmak, ifade alanına ait hakim olan kaidelere ve göreneklere aşina olmak ve ifadeleri kontekst içinde anlamaktır.[100]

Bilinçli bir anlama faaliyetinde amaç, anlatanın anlattığı ile anlayanın anladığının birbirini karşılamasıdır. Zira anlatılan ile anlaşılan aynı olmadığı zaman, anlatılan bir olduğu halde anlaşılanın birden fazla olması ya da anlatılan ile anlaşılanın birbirinden farklı olması gibi sorunlar kendini göstermektedir. Çünkü bu durumda ortada ya yanlış anlama ya da anlamama var demektir. Esasında anlamanın doğru mu, yanlış mı olduğunu anlatana sorarak doğrulama imkanı varsa böyle bir sorunun telafisi daha kolay olmaktadır. Ancak bunun mümkün olmaması sorunun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Bundan kurtulmak için ise sorunun sebeplerini tespit ederek, sorunu önleyici tedbirlere başvurmak en doğru yaklaşımdır.

Anlamama ya da yanlış anlamanın sebeplerinin başında yöntemsizlik veya doğru bir yöntemin tespit edilip uygulanamaması gelmektedir. Bu yüzden anlama faaliyetinde keyfiliğe düşmemenin en emin yolu doğru yöntemi tespit ederek doğru bir şekilde uygulamaktır. Bir diğer sebep de mantık sorunudur. Mantık, "doğru düşünme yolu ve yöntemini bildiren ilim"[101] demek olduğuna göre doğru mantık ilkelerine sahip olmak doğru düşünceye de sahip olmayı sağlar ve bunun rehberliğinde ortaya çıkan anlamanın anlatılana uygun olmasına yardımcı olur. Zira mantığın yanlış olması ulaşılan sonucun da yanlış olmasına sebep olur.[102] Bütünü kavramadan parçasına bakarak bütün hakkında yargıya varma, parçayı bütün yerine koyma ve indirgeme doğru anlamanın gerçekleşmesinin önündeki engellerden olan mantık sorunlarından bazılarıdır. Mantık sorunuyla yakından alakalı bir diğer anlama sorunu ise sübjektifliktir. Anlaşılmaya konu olan kaynağın herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmasının tezahürünün zor olması anlayanı keyfiliğe götürmemelidir. Zira bu durum anlatılandan ziyade sübjektiflikten kaynaklanan şahıs bazlı anlaşılandır. Bu sorunun daha ileri boyutlardaki tezahürü ise tarafgirliktir. Anlama faaliyetine girişen insanın belli bir yöntemi, ilkeyi takip etmek yerine mensubu olduğu mezhebin ya da kişisel menfaatlerinin gereğine göre hareket etmesi anlama hususunda insanı hataya düşüren zafiyetlerdendir. Anlama gayretinde

---

[100] Rickman, s.55; Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.55; Ali Galip **Gezgin,** *Tefsirde Semantik Metod*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s.37.
[101] Necip **Taylan,** *Mantık,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.13.
[102] Celal **Kırca,** *İlmî, Fikrî ve Dinî Konuşmalar,* Kayseri 2010, s.59.

olan insanı hataya düşüren bir diğer sebep de bilgi eksikliğidir. Zira insan doğru bir yöntem kullansa da, bütün iyi niyetine rağmen konuyla ilgili bilgi eksikliğinin bulunması, amacına ulaşmasını zorlaştırır. Nitekim ön yargılı olmak bir anlama sorunu iken ön bilgiye sahip olmanın anlamanın yardımcı unsurlarından olması bunun en açık kanıtlarındandır.

Anlamama ya da yanlış anlamaya sebep olan hususlardan uzak durup, bu sorunlardan kurtulmaya ve doğru bir anlamanın gerçekleşmesine aracılık edecek ilkelerin esas alınması doğru anlam ve anlamanın yakalanması için çok önemlidir. Yukarıdan beri işaret edilen sorunlar ve sebepleri çerçevesinde doğru anlama ilkelerinin belli başlıları olarak şunları sayabiliriz;

- Doğru bir anlama yöntemini takip etmek. Bunun belirleyici unsuru ise konunun özelliğidir.
- Yöntemin nasıl kullanılacağını tespit etmek.
- Anlamaya konu olan söz, metin veya konu ile ilgili önbilgiler toplamak.
- Doğru bir mantık anlayışına sahip olmak.
- Sloganlarla değil, kavramlarla düşünmek.
- Doğrunun ölçütü olarak zaman, mekan ve şahıslardan ziyade ilke ve prensipleri kabul etmek.
- Objektif olmak.
- Önyargılardan uzak durmak.[103]

Anlama ile ilgili belli başlı hususları ele aldıktan sonra açıklamanın ne olduğuna, açıklamaya dair problemlerin neler olduğuna ve anlama ile ilişkisinin boyutuna değinmekte fayda vardır.

"Açıklama, içdüzen ve anlam bütünlüğü olan bir sistem içerisinde, bilindiği varsayılan

[103] Bu ilkelerden çoğunluğu Celal Kırca'nın İlahiyat Bilimlerinde Yöntem Sorunu Sempozyumu Açılış Konuşması'ndan derlenmiştir. Bkz. Kırca, *İlmî, Fikrî ve Dinî Konuşmalar,* s.55-62.

öğelerin kullanılarak, bilinmeyenlerin, söz konusu anlam bütünlüğündeki yerlerinin gösterilmesi yoluyla bilinebilir duruma getirilmesidir."[104] Bu da açıklanan şeyin mahiyeti, sebebi ve sonuçlarıyla geniş bir şekilde ele alınması, şerh edilmesi ve ondaki kapalılıkların açığa vurulmasıyla mümkün olur.

Açıklama hakkındaki bu bilgilerden onunla ilgili şu ilkeleri çıkarmamız mümkündür;

- Açıklama ile kapalılık, anlaşılmazlık giderilmeye çalışılır.
- Açıklamada ayrıntılara da temas edilebilir.
- Anlamama ya da yanlış anlama giderilmeye çalışılır.
- Bir söz veya metnin vermek istediğinin ilanı, paylaşıma açılması söz konusudur.
- Anlamın, anlatılmak istenenin aktarılmasında bir araçtır.
- Hem şifahi hem de yazılı olabilir.

Anlaşılmayı amaçlayan söylenen her bir sözün veya yazıya dökülen her bir metnin bu amacını gerçekleştirmesinde çoğu zaman açıklama önemli bir yardımcı unsurdur. Bu yüzden açıklama mesajı ulaştırma, anlamayı sağlama fonksiyonu bakımından ele alınmalı ve onunla ilgili şu hususlara dikkat edilmelidir.

Yapılan açıklamanın yapılış amacına hizmet edebilmesi için hem muhatapla ortak dil kullanılmalı hem de muhatabın seviyesi göz önünde bulundurulmalıdır. Bir şair, başka bir şairi; bir felsefeci başka bir felsefeciyi; bir ilahiyatçı bir ilahiyatçıyı; bir iktisatçı bir iktisatçıyı başkalarına göre daha kolay ve daha doğru anlayacağından[105] yapılan açıklamada muhatabın bilgi birikimi, kültürü, sosyal çevresi, anlayış kapasitesi vs. dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde açıklama ne olursa olsun muhatap tarafından anlaşılmadığından yetersiz ya da faydasız kalacaktır.

Açıklama faaliyetinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da açıklamada kullanılan kelime ve kavramların hangi anlamda kullanıldığının ipuçlarının da verilmesidir.

---

[104] Acar ve Demir, s.12-13. Bire bir aynı olmasa da benzer başka tanımlar için ise bkz. Cündioğlu, *Anlamın Tarihi,* s.82-83; Zeki **Özcan,** *Teolojik Hermenötik,* Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.164-165.

[105] Albayrak, *Tefsir Usulü,* s.125.

Burada ipucuyla kastedilen ise, sözün bağlamıdır. Doğru bir anlamanın gerçekleşmesi için bağlam ne kadar önemli ise, doğru anlama ve anlamaya yardımcı olacak bir açıklamada da bağlam o kadar önemlidir. Zira aynı kelime ya da aynı cümle kullanılsa da kastedilen birbirinden farklı olabilmektedir. Bu durum çokanlamlı kelimelerde daha çok kendini göstermektedir. Çünkü çokanlamlı bir kelimenin hangi anlamda kullanıldığının tespitinde en kolay yol bağlamından yararlanmaktır.[106] Bu durum daha çok yazılı açıklamalar için geçerlidir. Sözlü açıklamalarda ise kastedilenin ne olduğu ya açıklama yapana sorulabilir ya da açıklayanın jest ve mimiklerinden tespit edilebilir.

Açıklamanın anlama hususunda kapalılığı giderme, anlaşılır kılma, ayrıntılı bilgi verme, aydınlatma gibi fonksiyonlarını tam manasıyla yerine getirebilmesi için açıklama yapanın açıkladığı hususla ilgili yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Zira açıklama yapan açıkladığı şeyi öncelikle kendisi anlamalıdır. Kaynak bakımından doğru ve yeterli bir anlamaya dayanmayan bir açıklama eksik bir açıklamadır.

Açıklamada üzerinde durulan bu üç hususun ihmal edilmesi açıklama problemlerine sebep olacağından bu hususlara dikkat edilmesi yapılan açıklamanın fonksiyonelliği açısından son derece önemlidir.

Anlama ve açıklama ile ilgili ayrı ayrı bilgi verdikten sonra konu hakkındaki vukufiyete katkı sağlaması bakımından anlama ve açıklamanın birbirlerine göre durumlarını da ele almak faydalı olacaktır. Zira bu iki faaliyet alanı ile ilgili bilgilerin netleşmesi için bu önemlidir.

Açıklama ve anlama iki farklı faaliyet alanını ifade etmesi bakımından aralarında önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıkları genel hatlarıyla ifade edecek olursak;

Açıklama, soyut kanıtlama sürecidir. Bu süreç mantıkî bir süreçtir. Anlama ise, tarihi ve somut faaliyette bulunan insanın amaçlı davranışlarını zihnin kavramasıdır. Anlama somutun, benzerin, toplu sezginin, sübjektifliğin alanlarında hareket ederken açıklama, soyutun, mantıkînin, analitiğin ve objektifin alanlarında faaliyet gösterir.

Anlama yansıtmacı ve özdeşleştirici transferlerle yapılırken açıklama mantıksal-deneysel tarzda yapılan, akla uygun kanıtlamalarla yapılır. Anlamak, bir durumun ya da

---

[106] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.241.

fenomenin varoluşsal anlamlarını kavramak iken, açıklamak, bir objeyi ya da olayı kaynağından veya ortaya çıkış tarzından, parçalarından veya kurucu öğelerinden, yararlılığından, gayeliliğinden hareketle kurmaktır.[107]

Anlamada sözün veya metnin bütünlüğüne ve orjinalliğine saygı göstererek iç münasebetlerin özüne nüfuz etmeye yönelme var iken; açıklamada hadiselerin sebeplerini belirleme çabası ve parçalara bölme vardır.[108] Buna göre açıklamada tümevarım kullanılırken anlamada tümdengelimin kullanıldığını söylememiz mümkündür.

Anlama ve açıklama arasındaki bu kavramsal farklılıklar aralarındaki yöntemsel farklılığa da etki etmektedir. Dilthey'e göre bu iki terim iki ayrı alanda faaliyet göstermektedirler. Bu iki alan tabiat bilimleri alanı ve manevi bilimler alanıdır. Tabiat bölgesi bilimsel gözleme verilmiş, matematikleştirmeye ve tümevarım mantığına boyun eğmiş objeler alanıdır. Manevi bölge ise her psişizmin bulunduğunu sandığı ruhsal faaliyetler bölgesidir.[109] Bu yüzden de fen bilimleri açıklayıcı, sosyal bilimler ise anlamacı bir yöntem takip etmişlerdir. Zira açıklamanın taşıdığı özellikler fen bilimlerine, anlamanın özellikleri ise sosyal bilimlere daha uygundur.

Anlama ile açıklama arasındaki gerek kavramsal farklılıklardan gerekse yöntemsel farklılıklardan bu iki faaliyetin birbirini dışlayan iki kutup olduğu, birbirinin tamamen zıddı olduğu, aralarında hiçbir münasebetin bulunmadığı sonucu da çıkmamalıdır. Zira aralarında bulunan bu farklılıklara rağmen anlama ve açıklama doğru anlamı yakalama sürecinin birbirine bağlı aşamalarıdır. Biri diğerine imkan sağlamaktadır. Öyle ki, açıklama faaliyetinin amaca hizmet etmesi için doğru bir anlamaya dayanması gerekirken, yapılan açıklama aynı zamanda muhatapta oluşacak anlamaya da temel teşkil eder. Yani kaynak konumundaki açıklayan anladığını açıklarken, alıcı konumundaki muhatap da açıklananı anlar. Dolayısıyla da anlama olmadan açıklamanın, açıklama olmadan da anlamanın gerçekleşmesi mümkün değildir.

---

[107] Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.165-170.
[108] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.244.
[109] Özcan, *Teolojik Hermenötik*, s.172.

1.4. Bağlamsal Anlama ve Açıklama

Bağlam, anlama ve açıklama kavramlarını ayrı ayrı ele aldıktan sonra konuyla ilgili kanaatlerin netleşmesine katkı sağlayacağı düşünülerek bağlam ile anlama ve açıklama arasındaki ilişkinin ya da anlama ve açıklamada bağlamın öneminin vurgulanmasında fayda vardır.

Daha önce geçtiği üzere anlama, "bir sembol, ifade ya da kavrama, kullanıldığı bağlama uygun bir anlam verme veya ona yüklenmiş olan anlamı kavrama"[110] şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda bağlama uygunluk özellikle vurgulanmaktadır. Çünkü bağlam, basit bir etken olmayıp "bir metin veya sözü çevreleyen, onun anlamını etkileyen hatta onun anlamını, değerini belirleyen önbilgi, konu, amaç, temel ilke ve prensipler, ana fikir, zaman ve mekan faktörleri, bireysel özellikler gibi unsurlardan oluşan bütünü" ifade etmektedir. Bu bilgiler çerçevesinde bağlamsal anlamanın ne olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Buna göre bağlamsal anlama bizzat doğru anlamadır. Tanımından da anlaşılacağı üzere anlam zaten bağlamsal olmalıdır. Zira bağlamsal unsurların işin içine katılmadığı ya da dikkate alınmadığı bir anlamadan söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden bağlamsal anlama tabirinin kullanılmasındaki en önemli etken bağlamın anlamada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir unsur olmasıdır. Bağlamından kopuk bir sözü veya yazıyı anlama ile bağlamına bağlı bir sözü veya yazıyı anlama arasındaki fark, anlama ile bağlam arasındaki ilişkiyi gösteren önemli bir kanıttır.[111]

Anlamın tespiti hususunda bağlamın önemiyle ilgili hususları ele almadan önce onu, tatmin edici bir şekilde ele almanın teorik ve pratik açıdan son derece büyük zorluklarının bulunması sebebiyle bağlamı semantik çalışmaların dışında bırakan dilbilimcilerin asıl gerekçelerine yer vermek gerekir. Katz ve Fodor'un başını çektiği bu dilbilimcilerin ileri sürdükleri iki argümanları vardır. Bunlardan ilkine göre bir cümlenin anlamı herhangi bir bağlamla ilgisi bulunmaksızın bilinebilir. Çünkü dili konuşan kişiler olarak bizlerin bir cümleyi herhangi bir bağlamda kullanmadan önce onun anlamını bilmemiz anlamın bağlamdan bağımsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden dilbilimciler, anlamı, bağlama atıfda bulunmaksızın inceleyip araştırabilirler

---

[110] Demir ve Acar, s.21
[111] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.163.

ve aslında böyle de yapmalıdırlar. İkincisine göre ise, tecrübe dünyası, insan bilgisinin tamamını zorunlu olarak içermektedir. Dolayısıyla bağlama gerek yoktur.[112]

Katz ve Fodor tarafından iddia edilen anlamın bağlamdan bağımsız olduğu fikri birçok dilbilimci tarafından kabul görmemektedir. Bunlardan W. Porzig'e göre "kelime ve cümle, sözün (ifadenin) özel türde parçalarıdır. Her ikisini de daha fazla parçalara ayırmak mümkün değildir. Bu sadece insanın bunlarda ayırt edebileceği kısımların yine kelimeler ya da cümleler olduğu anlamını taşımakla kalmaz, bu kısımların kendi başlarına asla var olamayacağı anlamını da taşır. Bir cümlenin herhangi bir kopuk parçası sadece anlamsız bir seslemedir, fakat gerçek bir cümle üyesi de görevini ancak ilgili cümlenin bütünü içinde yapabilir"[113] Bu görüş bağlamın önemli bir unsuru olan bütünselliğe dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

Geleneksel dilbilgisinde, hatta dilbilimin eski dönemlerinde kimi bilginlerce sözcükler, içine anlamların konduğu boş kutular olarak düşünülmesine karşın Saussure'un gösterge[114] kuramı ve daha sonraki çalışmalarda dizge[115] anlayışının genelleşmesi sonucu sözcüklerin dil içindeki yeri ve dolayısıyla da bağlam (context) kavramı önem kazanmıştır. Bununla birlikte bağlamsal anlam (contextual meaning) teriminin de kullanılması önemlidir.[116]

Anlamın bağlamdan bağımsız olduğu ve anlama için bağlama ihtiyaç duyulmadığı iddiası karşısındaki Porzig ve Saussure'un görüşleri anlama faaliyetinde bağlamın önemine dikkat çekmektedir. Zira bir metni veya sözü anlamak demek o metni oluşturan ya da sözün içerisinde bulunan kelimelerin müstakil olarak hangi anlamlara geldiğini anlamak demek değildir. Yani doğru anlama ulaşmada sadece kelime bilgisi yeterli değildir. Yeterli olmadığından da kelime bilgisinin yanında ikinci bir unsura daha müracaat etmek gerekir ki, doğru anlama ulaşmada önemli bir fonksiyon icra eden bu unsur bağlamdır. Hiçbir metin, bir bağlama sahip olmaksızın var olamaz, çünkü bağlam dilin ve metnin varlık kazandığı zemindir. Hem dil hem de metin bir bağlam

---

[112] Palmer, *Semantik,* s.59-62.

[113] Walter **Porzig,** *Dil Denen Mucize* (Çev: Vural Ülkü), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, Cilt I, s.125-126.

[114] Gösterge: Anlamla biçimin, gösteren ile gösterilenin kaynaşmasından oluşan dil birimi, belirtke. Bkz. Komisyon, "Gösterge", TDK Sözlüğü, s.784.

[115] Dizge: Bir bütün oluşturacak biçimde birbirine bağlı öğelerin bütünü, manzume, sistem. Bkz. Komisyon, "Dizge", TDK Sözlüğü, s.545.

[116] Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* s.75.

içerisinde var olduğundan metin ile bağlam arasındaki ilişki, doğru anlama ulaşabilme amacında olan herkesin göz önünde bulundurması gereken önemli bir unsurdur.[117] Anlama faaliyetinde bağlamın önemine bu şekilde dikkat çektikten sonra anlama ile ilgili hangi hususlarda bağlamın önemli olduğuna dikkat çekmek gerekir. Buna göre anlamada bağlam şu açılardan önemlidir;

a- Bağlam bir cümleden çıkarılabilecek anlamın netleşmesini, kesimleşmesini sağlar.[118] Yani doğru anlamın tespitini, yakalanmasını mümkün kılar. Zira doğru bir anlama, hem lafzın hem de bağlamın onayladığı anlamadır.[119]

b- Anlaşılmaya çalışılan muhtevanın içine dile getirilmeyen birçok şey girer. Bağlam ile ilgili olan bu noktaların hesaba katılmaması, dikkate alınmaması yanlış anlamaya sebep olabilir. Anlamın büyük bir kısmını ihtiva eden bağlam, dışa vurulan kelimelerden çok daha fazla anlam ve önem taşıdığından anlamada bağlamın dikkate alınması yanlış anlamayı önler.[120]

c- Kelimelerin gerek temel gerekse yan anlamlarından hangisinin kastedildiği ancak konuşma ve metnin bağlamı ve bütünlüğünden çıkarılabilir.[121]

d- Çokanlamlı bir sözcüğün hangi anlamda kullanıldığını tespit etme de bağlam sayesindedir. Zira sözcük çokanlamlı da olsa durum ve bağlam tarafından belirtilmiş tek bir anlamının olduğu unutulmamalıdır. Buna göre bir terimin anlamı genel olarak kullanılıştan kullanılışa değişebilen bir nesne durumundadır; yani anlam sadece terimin biçiminin değil, bir de kullanılışa ilişkin durum ve bağlamın da bir fonksiyonu sayılmalıdır.[122] Bu bakımdan bir kelimenin birçok anlamı olabilir ancak belli bir bağlamda anlamlardan ancak bir tanesi gerçekleşebilir.[123]

e- Bağlamın en önemli fonksiyonlarından biri de anlamın doğrulanmasına imkan tanımasıdır. Zira anlamın doğru ve yanlış olmasının mümkün olduğu her durumda, anlamı doğrulamak ihtiyacı ortaya çıkar. Anlam, onu anlatanın ilettiği bir şey

---

[117] Cündioğlu, *Anlamın Tarihi*, s.17.
[118] Aksan, *Her Yönüyle Dil,* s.203-204.
[119] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.245.
[120] Condon, s.159 ve 162.
[121] Sancak, s.73.
[122] Grünberg, s.42-43.
[123] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.258.

olduğundan, doğru anlam anlatılandan ibarettir. Bu yüzden anlam ancak anlatana sorularak doğrulanabilir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise doğrulama bağlama müracaatla gerçekleşir.[124]

Anlama hususunda bağlamın hangi açılardan önemli olduğuna dair bilgilerden şu sonuca ulaşmamız mümkündür; Bağlam, bir metinde geçen veya sözde kullanılan ifadelerin hangi anlamda kullanıldığını tespit imkanı veren ve metni çevreleyen, kuşatan bütündür. Metinde veya sözde açıkça görülmese de doğru anlamı yakalamada vazgeçilmez unsurdur. Zira aynı kelimeler kullanılsa da bir cümlenin anlamı ifade edildiği bağlama göre değişebilmektedir. Dolayısıyla da sözün kendisi kadar söylendiği ortamın da anlamda ve anlamada etkin bir rolü vardır. Bu da anlamı tespit etmek için mutlaka sözün her türden bağlamını araştırmayı ve mümkün olduğu ölçüde belirlemeye çalışmayı gerekli kılmaktadır.[125] Dilbilimci Jhon Lyons'un "bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını söyleyeyim"[126] sözü de anlamın tespitinde bağlamın önemini güzel bir şekilde ifade etmekte ve adeta bütün anlatılanları özetlemektedir.

Anlama ile bağlam arasındaki münasebeti ele aldıktan sonra açıklama ile bağlam arasındaki münasebete geçebiliriz. "En geniş anlamda geliştirmek, tasvir etmek, bilinmeyen, kapalı ya da belirsiz olan şeye kesin bir belirlenim vermek, açmak" şeklinde tanımlanan[127] açıklamada aydınlatıcı bilgi verme, izahta bulunma, anlaşılır kılma, açığa vurma gibi amaçlar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Her birinin farklı farklı tanımlanmasından da anlaşılacağı üzere anlama ve açıklama birbirinden ayrı faaliyet alanlarını ifade etse de anlama ile bağlam arasındaki ilişki doğal olarak açıklama ile bağlam arasında da gündeme gelmektedir. Çünkü anlam ile açıklama birbirinden farklı ama birbiriyle yakından ilişkili iki alandır. Daha önce de belirttiğimiz üzere anlama ve açıklama doğru anlamı yakalama sürecinin birbirine bağlı aşamalarıdır. Biri diğerine imkan sağlamaktadır. Öyle ki, açıklamanın tam bir açıklama olabilmesi, amacına hizmet edebilmesi için doğru bir anlamaya dayanması gerekir. Yapılan açıklama ise, aynı zamanda muhatap da oluşacak anlamaya temel teşkil etmektedir. Doğru bir anlama, lafzın ve bağlamın onayladığı anlama[128] olduğuna göre açıklama ile

---

[124] Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı,* s.181-183.
[125] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.256.
[126] Jhon **Lyons,** *Kuramsal Dilbilime Giriş* (Çev: Ahmet Kocaman), TDK Yayınları, Ankara 1983, s.367.
[127] Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.164.
[128] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.245.

bağlam arasındaki ilk münasebet anlamayla açıklamanın yakın münasebetinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan yukarıda maddeler halinde saymış olduğumuz anlamada bağlamın hangi hususlarda etkili olduğuna dair bilgiler doğal olarak bağlamın açıklamaya da etkileri olarak kabul edilebilir. Buna bağlam ile açıklamanın dolaylı ilişkisi diyebiliriz.

Bağlam ile açıklama arasındaki dolaylı münasebete temas ettikten sonra aralarındaki doğrudan münasebete geçebiliriz. Zira mademki açıklamada anlaşılır kılma, kapalılığı giderme, aydınlatma, izahta bulunma yoluyla mesajın muhataba ulaştırılması amaçlanmaktadır, o zaman bağlam ile açıklama arasında iki tür ilişki kendini göstermektedir.

Açıklamada bağlam en başta kaynak açısından önemli olmaktadır. Anlama ve açıklama başlığı altında açıklama hususunda dikkat edilmesi gereken hususların başında ortak bir dil kullanımı olduğuna işaret etmiştik. Ortak dil ile kastettiğimiz ise hem muhatabın bildiği dili kullanmak hem de her yönden onun seviyesini dikkate almaktır. Açıklamanın gerçekten açıklama olup yapılma amacına hizmet etmesi için muhatabın bilgi, kültür, yaşayış seviyesi gözden kaçırılmamalı, ilgi, istek ve ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Aksi durum anlamaya yardımcı olma, haberdar etme, bilgilendirme, mesaj aktarma amacıyla yapılan açıklamanın karşısında muhatap bulamamasına sebep olabilir. Bütün bu anlatılanların bağlamı ilgilendiren yönü ise durum bağlamı[129] ile ilgili hususları akla getirmesidir. Zira bu bağlam türünde hem konuşanın özelliklerinin hem de içinde bulunulan durumun anlamın belirlenmesinde hesaba katılması önerilmektedir. Açıklama yapanın nerede ne konuşacağını bilmemesi, konuşmasında muhatabın özelliklerini dikkate almaması durum bağlamıyla ilgili ihlal olacağından yapılan açıklamayı etkisiz ve faydasız kılacaktır. İşte bu zafiyetten kurtulmada durum bağlamını hesaba katma yapılan açıklamanın işlevini kolaylaştıracaktır.

Açıklama ile bağlam arasındaki ilişkinin kendini hissettirdiği ikinci durum ise yapılan açıklamanın neye işaret ettiğinin kestirilememesi, farklı anlamalara sebep olması

---

[129] Firth tarafından kabul edilen durum bağlamında anlamın belirlenmesinde dil dışı etkenlerin, konuşanların özelliklerinin ve içinde bulunulan durumun hesaba katılması esastır. (Bkz. Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* s.76) Örneğin hapşıran bir insana söylenen يرحمك الله cümlesindeki rahmet ile ölen bir insan için söylenen الله يرحمه cümlesindeki rahmetin birbirinden farkını bildiren takdim ve tehirde şekillenen dilsel bağlam ile birlikte durumsal bağlamdır. (Bkz. Ahmed Muhtar **Ömer,** Bağlam Teorisi (Çev: Şahin Güven), *Bilimname*, XX, Kayseri 2011/1, s.200)

problemindedir. Zira bu problem yazılı açıklamalarda bağlamın tam olarak verilmemesi, sözlü ifadelerde ise kastedilenin ne olduğuna hal ve hareketlerle (jest ve mimiklerle) işaret edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum yapılan açıklama ile kastedilenin ne olduğunun anlaşılması şöyle dursun aksi şeyler anlaşılmasına dahi sebep olabilir. Bu problem ifade edilen kelime veya kavramın çokanlamlı olması, mecazi anlamda kullanılması gibi durumlarda daha belirgin hale gelmektedir. O yüzden ister yazılı açıklamalarda olsun, ister sözlü açıklamalarda olsun hangi kelime ile neyin kastedildiğinin ipuçları verilmelidir. Böylece yapılan açıklama herkes tarafından aynı şekilde anlaşılsın, birbiriyle bağdaşmayacak, birbirinin zıddı sonuçlara sebep olmasın. Yazılı metinlerdeki ipuçları, konuşmalardaki jest ve mimikler, sözün nasıl söylendiği gibi hususlar bağlama dahil olan unsurlar[130] olduğundan bir önceki problemde olduğu gibi bu problemden kurtulmada da bağlamı dikkate alma faydalı olacaktır.

Her iki durumda da bağlam, açıklama ile gerçekleşecek sonucun veya amacın önündeki engelleri kaldırarak açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu da göstermektedir ki, anlamada olduğu gibi açıklamada da bağlam, yapılan faaliyeti olumlu manada destekleyen, vazgeçilmez ve dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur.

2. BAĞLAMIN İLİŞKİLİ OLDUĞU YÖNTEM VE YAKLAŞIMLAR

Mesaj ulaştırmanın ve almanın, paylaşımda bulunmanın en önemli unsurlarından olan anlama ve açıklama faaliyetinde bağlamın rolünün ve öneminin ne derece ve hangi noktalarda olduğuna daha önce değinmiştik. Ele alınan ve üzerinde durulan bu hususlar bağlamın fonksiyonunu ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Daha sonraki bölümlerde bu fonksiyonun somut göstergeleri olarak ele alınıp örneklendirilecek hususlar konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Ancak şunu da unutmamak gerekir anlama ve açıklamanın etkinliği ve doğruluğu noktasında tek kıstas bağlam değildir. Konu anlama ve açıklama olunca akla gelen ve fonksiyonellikleri üzerinde tartışmalar yapılan başka yöntem ve yaklaşımlar da gündeme gelmektedir. Belli başlılarını dilbilimsel anlama, semantik tahlil, hermenötik, tarihsellik-evrensellik tartışmaları ve konulu tefsir olarak sayabileceğimiz bu başlıklar bağlam ile öyle ya da şöyle ilişkileri olan yöntem ve yaklaşımlardır. Ancak bunların bağlam ile ilişkilerinin boyutu, derecesi ve yönü hepsinde aynı değildir. Bu hususta daha fazla bilgiye sahip olmanın yolu ise, hiç

[130] Bkz. Condon, s.162.

şüphesiz her biriyle bağlamın ilişkisinin ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesidir. Konunun ayrıntısına vakıf olma bakımından bu hususlar üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Bağlamın diğer yöntem ve yaklaşımlarla ilişkisi hususunda ayrıntılara geçmeden önce şu önemli hatırlatmayı yapmakta da fayda vardır; Buraya kadar üzerinde durulan bağlam, bağlam çeşitleri, anlama ve açıklama gibi konular içerik olarak genellikle Kur'an ile çok ilişkilendirilmeden ele alınmıştır. Bunun temel nedeni ise, aynı hususların daha sonraki bölümlerde Kur'an çerçevesinde de ele alınacağından tekrara düşme endişesidir. Bu yüzden seçilen örneklerin çoğunluğunun Kur'an dışında olmasına özen gösterilmiştir. Ancak bu başlıktan itibaren ele alınacak konular ve verilecek örnekler Kur'an ile daha çok ilişkilendirilecektir. Çünkü buradan itibaren ele alınacak konular doğrudan Kur'an'ın anlaşılması veya açıklanması ile ilgili konulardır. Bu bakımdan Kur'an'a atıfta bulunma bu başlıktan itibaren başlayacak ve yoğunlaşarak devam edecektir. Bu hatırlatmayı yaptıktan sonra bağlam ile diğer yöntem ve yaklaşımlar arasındaki ilişki konusunun ayrıntılarına geçebiliriz. İlk olarak ele alacağımız konu ise dilbilimsel anlam ile bağlam arasındaki ilişki konusudur.

2.1. Dilbilimsel Anlama

Metin ve onu anlama denildiğinde ilk akla gelen şey dil olmaktadır. Çünkü metin, kendisini dil aracılığıyla okuyucusuna sunmakta ve okuyucu da yine dil ile metni anlamaya çalışmaktadır.[131] Bu da anlamanın asgari şartının hem kaynak hem de alıcı açısından dil olduğunu göstermektedir.

Anlamanın ilk şartı dil olduğundan onunla ilgili hususların ele alınması anlama faaliyetine ön bilgi olması bakımından önemlidir. Buna da ilk olarak dilbilimin ne olduğu ile başlayabiliriz. Dilbilim, "dil ya da lehçeyi objektif bir şekilde inceleyerek, dilin özelliklerini; fonetik, morfolojik, sentaktik, semantik ve etimolojik olguların tabi olduğu dil kanunlarını; bu olguların birbirleriyle ve psikolojik, toplumsal, coğrafi diğer

[131] Pak, *Allah-İnsan İletişimi*, s.173.

olgularla ilişkisini açıklamayı amaçlayan bir bilimdir."[132]

Buna göre dilbilim, genel anlamda dil olgusunu, dil yetisini, dil ile ilgili sorunları, bir dilin ya da bütün dillerin özelliklerini, dillerin belli bir evredeki işleyişini ya da çeşitli evrelerdeki değişimlerini ele almaktadır.[133] Dilbilimsel anlama ise, dilbilimle ilişkilendirilen anlamayı ve anlamada sözdizimi, biçimbilim, anlambilim gibi dilbilimin alt dallarını ve çağdaş dilbilimin verilerini göz önünde bulundurarak yapılan faaliyeti ifade etmektedir.

Anlamanın her şeyden önce bir dili, bir sözü anlamaya ve o sözün anlamını çözmeye tekabül etmesi onun dilsel bir etkinlik olduğunu göstermektedir.[134] Anlamanın dilsel bir etkinlik, anlamın ise bu dilsel etkinliğin bir sonucu olması, dilin anlaşılacak şeyin aslî unsurları arasında olduğunu, metnin veya sözün anlaşılması için öncelikle dilinin anlaşılması ve dil kurallarına riayet edilmesi gerektiğini göstermektedir.[135] Hatta bu bir zorunluluktur. Zira anlam, dil düzleminde teşhis ve tespit edilemediği takdirde onu dil dışı düzleme taşımak imkânsızdır.[136] Çünkü verilen ya da ulaşılan anlamın dilbilimin ilke ve kurallarına uygunluğu ve lafzının dikkate alınması onun meşruiyetinin en önemli dayanaklarından birisidir. Eğer bir anlam dil kurallarına uygunsa amaca ulaşma gayretinde ilk aşama başarıyla gerçekleştirilmiş demektir. Zira başarıyla gerçekleştirilecek bu ilk adım sayesinde anlam objeye yani metne dayanmış olacak ve objektiflik yakalanacaktır. Böylece de anlama ve yorumlama konusunda başıboşluk ve keyfiliğin önüne geçilecektir. Metnin ve dilinin onaylamadığı anlamın metne yüklenmesine engel olunacaktır. [137]

Bu hususların tamamından çıkarılabilecek sonuç şudur; dilbilimsel anlamanın önemi inkar edilemez. Ancak dilbilimsel anlama mesaj ulaştırma ve alma çabasında tek başına yeterli değildir. Yeterli olmaması sadece bu anlama yönteminin eksikliği olmayıp onun dışında birtakım sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu sebepler daha çok dillerin özellikleri ile ilgilidir. Bunlar;

---

[132] Celaleddin Divlekci, "Dilbilim ve Kur'an İlimleri açısından Firuzâbâdî'nin Besâiri", Süleyman Demirel Üniveritesi SBE, Isparta 2000, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.44'den naklen Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.43-44

[133] Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.52.

[134] Dücane **Cündioğlu,** *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an,* Kitabevi, İstanbul trs., s.56.

[135] Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.228-229.

[136] Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, s.101.

[137] Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.229-240.

a- Bu sebeplerden ilki dilin kültür ile olan bağlantısıdır. Dil ile kültür arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde ele alan Wilhelm Von Humboldt'a göre bir milletin kültür seviyesi o milletin diline yansımaktadır. Bu yüzden dil bakımından üstünlüğe erişememiş bir millet kültür bakımından da üstünlüğe erişememiştir.[138] Buna göre dil ile kültür birbirinden ayrılmaz, birbiriyle içli dışlı olmuş iki kavramdır. Biri olmadan diğerinin varlığından tam olarak söz edilemez.[139] Çünkü 'her dil, bünyesinde, içinde geliştiği kültür sahasının geçmişteki tecrübesini saklar'[140] Her millet dilini ve kültürünü varlığını sürdürdüğü tarihi süreçte yoğurarak geliştirir. Bu süreçte dil, tıpkı akmakta olan bir nehrin geçtiği yerlerin toprağından aldığı minarelleri taşıması gibi o milletin kültürünü yansıtan özellikleri bünyesine alır. Bu bakımdan dil adeta "o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihinin bir özetidir."[141] Örneğin Türk Dili ve Edebiyatının eski ürünlerinden olan Göktürk Yazıtlarında bodun (kavim, ulus, halk), kağan, sülemek (asker göndermek), sünûs (çarpışma, savaş), sünûşmek (savaşmak) ve yağı (düşman) gibi kavramların çok sık geçtiği dikkat çekmektedir. Bu da Türklerin o çağdaki savaşlarla dolu hareketli yaşayışlarının bir göstergesidir.[142]

Dil ile kültür arasındaki bu ilişki göstermektedir ki, her dil belli bir muhitin, belli bir coğrafyanın yani belli bir kültür ve hayat tarzının izlerini mutlaka taşımaktadır. Bu durum bütün diller için söz konusu olduğu gibi Arap dili için de söz konusudur. Özellikle de Kur'an'ın indiği dönemdeki Arapça da o dönemin ve o bölgenin kendine özgü şartlarının, örf ve adetlerinin kısaca hayat tarzlarının bir ürünüdür. Kelimelerin anlamı o çevrenin ve şartların içerisinde doğmuş, o dönem Arap kültürünün etkisiyle şekillenmiştir. Kur'an da böyle bir coğrafyada indiğine göre ifade ve üslup bakımından o kültür coğrafyasının dil özelliklerini içerisinde barındırmıştır. Aksi durumda yani o dönem Arap dili kültürünün dışına çıkılması durumunda insanlar tarafından anlaşılması ve ilkelerinin hayata aktarılması zorlaşacaktı.[143] Çünkü Kur'an'ın nüzul ortamı bugünkünden töre, âdet, gelenek, görenek, inanç, coğrafya ve zihniyet bakımından farklı bir dünya idi.[144] Bu özellikleri taşıyan Kur'an metninin anlaşılması için sadece

---

[138] Akarsu, *Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı,* s.1 ve 84
[139] Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.21
[140] Montgomery **Watt,** *Modern Dünyada İslam Vahyi,* (Çev: Mehmet S. Aydın), Hülbe Yayınları, Ankara 1982, s.47.
[141] Mehmet **Kaplan,** *Kültür ve Dil,* Dergah Yayınları, İstanbul 1993, s.140.
[142] Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.22.
[143] Karakaya, s.140.
[144] Halil **Hacımüftüoğlu,** *Kur'an Tercümelerinde Yöntem Sorunu,* İz yayıncılık, İstanbul 2008, s.102.

dilbilgisi yeterli değildir. Tam bir anlamadan söz edebilmek için metnin yanında içinde oluştuğu ortamın da anlaşılması gerekir. Yani Arap tarihi ve kültürünün özelliklerinin de araştırılması gerekir.

b- Tam ve yeterli bir anlama için dilbilimsel anlamanın yeterli olmamasının ikinci sebebi ise insanların bilgisine sahip olduğu kavramların eksik kalmasıdır. İnsan olarak bizim soyut ve sınırlı bir anlam çerçevesine sahip olan kavramlarımızın gerçek dünyanın karmaşıklığını ve zenginliğini tam anlamıyla ifade etmesi mümkün değildir. Çünkü insan aklı bütün gücüne rağmen sınırlı olduğu gibi, dilimiz bildiklerimizi, hele hele duyduklarımızı ifade etme açısından daha da sınırlıdır.[145] Verilmek istenen mesajın insanlar arasındaki paylaşımı sırasında bütün duygu, düşünce ve nesneleri ayrı ayrı ifade edecek yeterli kavramın olmaması ise, insanları farklı çözüm yollarına sevketmiştir. İnsanlar dildeki kavramların farklı şekillerde kullanımı ile kavram sınırlılığını aşmaya çalışmışlardır. Çözüm niteliğindeki bu kullanımların belli başlıları şunlardır;

b1- Bu problemin çözümü olarak kabul edilebilecek kullanımlardan ilki çokanlamlılıktır. Kimi kavramların iki ya da daha fazla anlama sahip olması ve birden fazla şekilde anlaşılabilme durumu olarak tanımlanan[146] çokanlamlılık sayısız nesneler için sayısız adlandırmaların olmamasının doğal bir sonucu olarak başvurulan bir durumdur. Ancak kendisi bir nevi çözüm olarak ortaya çıkmakla birlikte bu haliyle çokanlamlılık başka bir problemin de sebebi konumundadır. Zira çokanlamlı kabul edilen bir kavramın hangi anlamda kullanıldığına dair ipucu yoksa yanlış anlamalar ortaya çıkabilir. Bu problemden kurtulmada da kavramın bütün anlamlarının tespit edilip alt alta sıralanması yeterli olmamaktadır.

b2- Kelime ve kavramların manalar kadar zengin olmaması çokanlamlılığa yol açtığı gibi mecazi kullanıma ve edebi sanatların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Duyularla algıladığımız nesnelerden yola çıkan dilimizin imkanları sınırlı olduğundan, bu sınırlılığın aşılmasına yardımcı olan mecazlar, meseller, kıssalar ve sembolik dil mesajın ulaştırılmasında ve alınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bütün diller için söz konusu olabilecek bu durumun Arapça için de söz konusu olması dolaylı ya da

---

[145] Turan **Koç,** "Din Dili Olarak Kur'an Dili", *I.Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınevi, Ankara 1995, s.282.
[146] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.79.

dolaysız anlatım imkanlarının Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında kesinlikle göz önünde bulundurulmasını gerektirir.[147] Zira mecazi anlamda kullanılan bir kavramın hangi anlamda kullanıldığının tespitinde sadece dil bilgisi yeterli değildir. Kelime ve kavramların dilbilimsel yönleriyle ilgili hususlar tespit edildikten sonra ilave unsurlara da ihtiyaç vardır.

b3- Kelime ve kavram hazinesindeki yetersizliğin yol açtığı bir diğer durum da bazı kavramların zamanla terimleşmesidir. Ancak kavram anlamı ile terim anlam her zaman birbirini karşılamamaktadır. Aynı durum Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında da söz konusudur. Bazı ayetlerde geçen sözcüklerin kavram anlamında mı, yoksa terim anlamında mı kullanıldığına bakılmaksızın rastgele anlamlandırılması veya tenzil döneminde terimleştirilmemiş olan bazı sözcüklerin tenzil sonrası terimleştirilmiş anlamıyla anlaşılması ve yorumlanması[148] hatalı sonuçlara sebep olabilmektedir. el-Ahzab 33/56. ayetteki يُصَلُّونَ ve صَلُّوا fiillerinin *"salat ederler"* ve *"salat edin"* şeklinde anlamlandırılması ve tercüme edilmesi bu durumun somut bir örneğidir.[149] Bu hatadan kurtulmanın yolu da sözcüğün kullanıldığı ayette terim anlamıyla mı, kavram anlamıyla mı kullanıldığını tespit etmektir. Bu ise, sözcüğün sözlük anlamının tespitinin ötesinde daha fazla çalışmayla ulaşılabilecek bir sonuçtur.

c- Dilbilimsel anlamanın yardımcı unsurlarla desteklenmesini gerektiren üçüncü durum ise kavramların açıklık ve seçiklik özelliklerinin bulunmasıdır. Açıklık kavramın içeriğidir. Seçiklik ise, var olanı diğer var olandan ayıran niteliktir. Seçiklik değişmediği halde açıklık değişebilmektedir. Somut kavramların açıklığında insanlar arasında bir birliktelik sağlansa da soyut kavramlarda aynı birlik sağlanamamaktadır. Örneğin "Gücünüz yettiği ölçüde kuvvet hazırlayın"[150] ayetinde yer alan 'kuvvet' kavramı tenzil döneminde silah, at, ok, mızrak vs. şeklinde anlaşılırken[151] bugün top, tüfek, tank, füze, uçak vs. şeklinde anlaşılmaktadır. Lafız ve ayetin seçikliği

---

[147] Koç, "Din Dili Olarak Kur'an Dili", s.284.
[148] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.247.
[149] Bkz. Hayrat Neşriyât İlmi Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti, *Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli,* Hayrat Neşriyat, İstanbul 2001, s.425; Suat Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* Feza Gazetecilik, İstanbul 1998, s.425.
[150] Enfal 8/60.
[151] İlgili rivayetler için bkz. Ebî Muhammed el-Huseyn b.Mes'ûd **el-Beğavî**, *Mealimu't-Tenzil*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002, s.532-533.

değişmemesine karşın açıklığı yani ayete yüklenen anlam değişmektedir.[152] Bu bakımdan bir kavramın açıklığının ve seçikliğinin tespit edilmesi, kavram için muhtemel olan anlam kaymalarını önlemede, kavramların içeriklerinin aydınlatılmasında, karmaşık bir kavramın daha anlaşılır bir kavram haline getirilmesinde ve kavramın esas anlamına ulaşılmasında önemli katkılar sağlayacaktır.[153] Ancak burada da sadece dilbilimsel anlama yeterli olmayacağından ilave ve katkı sağlayıcı unsurlara başvurulmalıdır.

Tam ve doğru bir anlamanın gerçekleşmesi sürecinde dilbilimsel anlamanın yeterli olmadığı bu noktalarda hiç şüphesiz en büyük yardımcı unsur bağlamdır. Çünkü dilbilimsel anlama çoğu zaman yeterli olsa da yukarıdan beri üzerinde durulan bu noktalarda anlama en az iki unsurdan oluşmalıdır. Bunlardan birincisi dilbilimsel anlama ikincisi ise bağlamsal anlamadır. Çünkü anlamanın doğruluğu açısından tarihsel şartların ve ortamın bilinmesi en az metnin dilini bilmek kadar önemlidir. Bu bakımdan bağlamından koparılmış bir dilbilimsel anlama ne kadar eksik ise, dilbilimsel anlamadan kopuk bir bağlamsal anlama da o kadar eksiktir. Zira Kur'an'ın dilini bilmek, 'ne diyorunu'; tarihsel şartlarını ve ortamını bilmek ise, 'ne demek istiyorunu' bilmek açısından büyük önem arzetmektedir. Çünkü doğru bir anlama ancak lafzın ve bağlamının onayladığı anlamadır. Bu yüzden doğru bir anlama için mutlaka bu iki unsurun birlikte olmasında gereklilik hatta zorunluluk vardır. Sözcüklerin anlamlarının ve anlam delaletlerinin tespitinde dilbilimsel anlama ilk kriter olmakla birlikte tek kriter değildir. Bu kriterin yanında iç bağlamın (siyak-sibak), sözün söylendiği sosyo-kültürel ortamın veya söyleniş sebeplerinin de dikkate alınması doğru anlama için mutlaka gereklidir. Aksi takdirde lafzın onaylamadığı bir anlam, ne kadar doğru bir anlam olacaktır? Aynı şekilde bağlamlarından koparılmış bir anlama ne kadar doğru bir anlama olacaktır?[154] Genel olarak bütün anlama faaliyetlerinde dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bu şart Kur'an'ı anlamada da sağlanmalıdır.

2.1.1. Semantik Tahlil

Bağlam ile ilişkisi olan diğer yöntem ve yaklaşımlar çerçevesinde dilbilimsel anlamaya

---

[152] Celal **Kırca,** "Geleneksel ve Çağdaş İslam Yorumunun Temel Problemleri", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* Sayı 16-17-18, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s.60-61; Kırca, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", s.37.

[153] Karakaya, s.160.

[154] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.158 ve 245.

ilave olarak semantik ve semantik tahlil üzerinde de durulmalıdır. Zira bağlam konusunun merkeze alındığı, enine boyuna irdelendiği bir çalışmada semantiğin ihmal edilmesi düşünülemez. Daha önce bağlamın ne olduğu, çeşitlerinin neler olduğu, anlama ve açıklamadaki fonksiyonunun hangi boyutta olduğu ele alındığından burada aralarındaki ilişkiye geçmeden önce semantik hakkında da bilgi vermek aralarındaki ilişkinin boyutlarının daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Semantik kelimesi, Grekçe 'semantike-semantikos'dan gelme bir kelime olup, 'anlam veren, anlamlıyan, anlamını belirten' demektir.[155] Başlangıçta anlamın sıfatıdır. 'Anlamsal' demektir. Kısaca dilbiliminin bölümlerinden birini, anlam incelenmesini anlatan,[156] anlam çalışma ve araştırmalarına işaret etmek için kullanılan teknik bir terimin adıdır.[157] Semantik ilmi bir disiplin olarak ise birkaç şekilde tarif edilmiştir.

"Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen dilbilim dalıdır."[158] Başka bir tanıma göre ise "semantik, bir dilin temelini oluşturan kelimeleri ayrıntılı bir şekilde tahlil ederek anlamlarını doğru anlama çabasıdır." Semantik'te esas olan kelimenin bozulmamış kök manasını tespit etmektir. Bu kök manayı tespit edebilmek için de, ne kadar yorucu olursa olsun, sabırla anlam analizi yapmaya devam etmek gerekir.[159] Bu anlam analiziyle kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişki incelenir.[160] Bunun için de dilin anahtar terimleri üzerinde tahlili bir çalışma gerekir. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere insanların kendilerini kuşatan dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak için[161] ve kelimelere ve diğer sembollere nasıl karşılık verdiklerini tespit etmek için yapılır.[162]

Bu bilgilere göre semantik, bir bilim dalı olarak, kelimelerin anlamlarını analiz eder, etimolojik kökten itibaren tarihi boyunca kazandığı türevlerinin ve anlamlarının bir analizini verir. Böylece hangi anlamın kök anlam olduğu, hangi anlamın sonradan

---

155 İsmail **Yakıt,** *Kur'an'ı Anlamak,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003, s.17.
156 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.105.
157 Palmer, *Semantik,* s.11.
158 Berke **Vardar,** *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara 1980, s.21.
159 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.107-108.
160 Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* 18. Benzer şekilde semantik "Sözcüklerin ve seslerin anlamları ile bu anlamların diğer sözcük, kavram ve terimlerin anlamlarıyla ilişkisini incelemeyi konu edinen disiplin" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Demir ve Acar, s.197.
161 Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.17.
162 Condon, s.11.

girdiği ve hangi anlamın çarpık ve kökten uzak olduğu ortaya konulabilir. Bir kelimenin veya kavramın semantik analizini yapabilmek için ilk olarak o kelimenin veya kavramın etimolojisi bilinmelidir. Daha sonra semantik kurallar gereği tarih boyunca kazandığı diğer anlamları ve ondan türetilen diğer kelimelerin anlamları tespit edilmelidir.[163] Buna göre belli bir dildeki tek tek sözlerin ne demek istediği, tarih boyunca dilin gelişmesiyle söz tanımlarında meydana gelen değişmeler, kelimelerdeki anlam kaymaları, anlam akrabalıkları, aynı dilin çeşitli dönemlerdeki kelime anlamlarının değişik görüş açılarından karşılaştırılması gibi birçok önemli husus, semantikçinin araştırma alanına girmekte ve semantiğin konusunu oluşturmaktadır.

Semantik hakkında verilen bu bilgilerden onda üç hususun önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar;

1- Kelime ile anlam arasındaki ilişki,

2- Kelime ile içinde bulunduğu dünya arasındaki ilişki,

3- En baştan sonuna kadar ki anlam değişmeleri.

Semantiğin üzerinde yoğunlaştığı bu hususlara göre semantik, Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve açıklanmasına katkı sağlayan önemli bir yöntemdir. Çünkü semantiğin ağırlık verdiği bu üç hususa dair veri örneklerini Kur'an'da kolayca bulmak mümkündür. Zira Kur'an, toplum bile denemeyecek derecede bölük pörçük kabile hayatı yaşayan Arapları medeni bir topluma çevirirken Cahiliye dönemindeki kelimelerin çoğunu aynen muhafaza etmesine rağmen bazılarının anlamlarında ciddi değişiklikler ve yeni açılımlar getirmiştir. Bu yargı, Kur'an'daki bütün kelimeler için olmasa bile yine de bazı anahtar kelimelerin anlam alanlarında 23 yıllık süreç içerisinde çeşitli hareketler ve gelişmelerle karşı karşıya gelişlerinin bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir.[164] Çünkü Kur'an'ın dünya hakkındaki görüşünün teşekkülünde son derece önemli bir rol oynayan anahtar terimler, Kur'an ile birlikte yeni bir anlam kazanmışlardır. Yeni anlam kazanan bu terimlerin hemen hepsi Kur'an öncesi zamanlarda şu veya bu şekilde kullanılmasına rağmen, Kur'an bunları kullanmaya

---

[163] Yakıt, s.17.

[164] Mustafa **Ünver,** "Sinokronik, Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'an Haftası Sempozyumu,* Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s.160-161.

başlayınca –kelimelerin kendileri değil fakat kullanıldıkları genel ilişkiler sistemi- Mekkeli müşriklere hiç duymadıkları, bilmedikleri ve bundan dolayı kabul etmekte zorlandıkları yabancı bir şey gibi geldi. Aslında bu kelimeler miladi yedinci asırda Araplar tarafından kullanılmakta idi. Ancak bunlar değişik kavram sistemlerine ait idiler. Kur'an ise bunları bir araya getirip, o zamana kadar bilinmeyen yepyeni bir kavram şebekesinde birleştirdi. İşte Arapların dünya ve insanlık görüşlerini kökünden değiştirip yükselten başlıca etken bu mana değişikliği ve bunun sebep olduğu ahlaki derin inkılâp idi.[165] Bu durum Kur'an kelime ve kavramlarının anlaşılmasında Kur'an bütünlüğünün ve ilişki içerisinde olduğu diğer kelime ve kavramların esas alınmasını gerektirmektedir. Aynı gereklilik Kur'an sonrası dönem için de söz konusudur. Şöyle ki; kelime ve kavramlara nüzul sonrası sistemlerin ve ilişkiler ağının kazandırdığı yeni anlamlar asla Kur'an'da aranmamalıdır. Amaca hizmet etmesi istenen bir anlama ve açıklama faaliyetinde böyle bir yanlışa düşülmemelidir. Ancak bu uyarıdan Kur'an sonrası dönemler için semantik tahlil yapılmamalıdır sonucu da çıkarılmamalıdır.

Bu fonksiyonları ile doğru anlamanın önemli bir unsuru olan semantik tahlilin uygulanması iki şekildedir. Birincisi kelimelerin hangi dönemde hangi anlamlara sahip olduğunu tespit etme ve tarihi süreç içerisinde kelimede ne tür anlam değişikliklerinin olduğunu ortaya çıkarma çalışmasıdır ki buna "tarihsel semantik"[166] adı verilmektedir. İkincisinde ise, her dönem kendi içerinde ele alınmakta, kelime ve kavramların doğru anlamları belli ilişkiler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu uygulama Izutsu'nun önerdiği[167] şu çalışmaları ihtiva etmektedir.

1- Konumsal tanımlama yapılır. Yani kelimenin manası, ilişkili olduğu diğer kelimelerle ve somut bir biçimde içinde bulunduğu konumda aydınlığa kavuşturulmaya çalışılır. Daha öz bir şekilde ifade etmek gerekirse siyak-sibaktan (iç bağlam) istifade edilir.

2- Tahlili yapılacak kelime ve kavramla eş anlamlı olan kelimelerden yararlanılır.

3- Zıtlıklardan yararlanılır. Kelime veya terimin anlamsal yapısı zıt anlamlarından

---

[165] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.19.
[166] Palmer, *Semantik,* s.22.
[167] Toshihiko **Izutsu,** *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (Çev: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1991, s.63-70.

yararlanılarak aydınlığa kavuşturulur.

4- Olumsuzu tespit edilir. İncelemeye konu olan kelimenin anlamının ne olduğu "ne olmadığının" tespitiyle ortaya konmaya çalışılır.

5- Kelimenin kalıplaşmış anlam ilişkilerinden yararlanılır. Yani ele alınan kelimenin semantik alanı[168] tespit edilerek anlamı hususunda sonuca ulaşılır.

6- Aynı bağlamda kullanılan anlamca paralel kelime ve kavramlar yardımıyla sonuç elde edilmeye çalışılır.

7- Kelime ve kavramın genellikle kullanılan, alışılagelmiş anlamına aykırı kullanımları tespit edilir.

Kelime ve kavramın kullanıldığı sistem içerisindeki anlamının tespiti için önerilen bu çalışmalardan hangilerine başvurulup, hangilerinin kullanılmayacağını belirleyen kelime ve kavramın özelliğidir. Bazılarında doğru anlamı tespit için tek biri dahi yeterli olurken, bazılarında ise tamamına müracaat gerekebilir. Zira kelime ve kavramların tamamı aynı özellikleri taşımamaktadır.

Kur'an ve semantik kategorisine dair giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra semantik tahlilin ya da yöntemin Kur'an'ın anlaşılmasındaki fonksiyonu üzerinde durabiliriz. Bu hususta *Tefsirde Semantik Metod* ismiyle kapsamlı bir çalışma hazırlayan Ali Galip Gezgin özet bir şekilde semantik metodun önemine ve fonksiyonuna dair temel prensipleri ortaya koymuştur. Buna göre semantik metod;

1- Kelimelerin anlamlarını analiz eder, etimolojik kökten itibaren tarih boyunca kazandığı müştakların ve anlamların bir analizini verir.

2- Kelimeleri konteks içinde ele alır ve siyak çerçevesinde ona mana verir.

3- Kur'an'a peşin fikirle yaklaşmayı önler. Her türlü ön yargıyı bertaraf ederek Kur'an dilinin gerçek felsefesini ortaya koyar.

---

[168] Bir dilin bazı kelimeleri arasındaki kalıplaşmış anlam ilişkilerine semantik alan denir. Bkz. Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar,* s.68.

4- Kur'an ayetleri, Kur'an bütünlüğü içerisinde, Kur'an'ın bizi götürmek istediği düşünce sisteminin atmosferi altında incelenir.

5- Kur'an ayetleri arasında bir anlam zinciri kurmayı kolaylaştırır.

6- Kur'an'ın anahtar kelimelerini dikkatli ve objektif bir şekilde tahlil etmesi sebebiyle hem kavram kargaşasını önler hem de yanlış anlamaya sebebiyet verecek unsurları ortadan kaldırır.

7- Kelimelerin Kur'an'ın indiği dönem Arapçasındaki anlamlarını analiz eder.[169]

Semantik metodun tanımı, fonksiyonu (önemi) ve uygulama şekilleri üzerinde durduktan sonra son olarak onunla ilgili soruna da dikkat çekmek konunun anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Semantik metodu tanımaya yönelik en önemli sorun semantik tahlili yapılacak kelime ve kavramın semantik alanının tespitindeki zorluktur. Zira ele alınan kelime veya kavramla ilgili semantik alan kolayca ulaşılabilecek, hazır, sınırları belli ve somut bir şey değildir. Semantik alanın tespitiyle ilgili belli kriterler olsa da, bu tespit bir noktadan sonra araştırmacının özel çaba ve gayretini gerektirmektedir. Bu da zaman zaman farklı anlam ve anlamalara yol açabilmekte ve kişiselliğin de işin içine girmesine sebep olabilmektedir. Çünkü ele alınan kelime ve kavramın semantik alanına giren veya girmeyen kelime ve kavramlara göre anlam değişebilmektedir.

Semantik ile ilgili bilgilere değindikten sonra asıl üzerinde durulması gereken semantik bağlam ilişkisine geçebiliriz. Semantik en genel şekliyle kelime ile anlamı arasındaki ilişkiyi inceleyerek doğru anlamı tespite çalışan/yardımcı olan ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Tanımdaki işlevini yerine getirirken de kullandığı ya da başvurduğu ve yukarıdan itibaren üzerinde durulan konumsal tanımlama, kalıplaşmış anlam ilişkilerinden yararlanma, anlam bakımından zıtlıklara ve paralelliklere başvurma, bütünlüğü dikkate alma ve anahtar kelimeler üzerinde durma gibi argümanların bağlam ve çeşitleri ile yakından alakalı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde semantik tahlilin uygulanması sırasında başvurulan kelime ve kavramın tarihi süreçte uğradığı anlam değişimleri hakkında malumata imkan veren artsüremli semantik ile belli bir döneme

---

[169] Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, s.168.

yoğunlaşılarak belli ilişkiler çerçevesinde doğru anlamın tespitini kolaylaştıran eşsüremli semantik çalışmalarının da dış bağlam ile birçok noktada kesiştiği unutulmamalıdır.

Semantik tahlil sırasında başvurulan birçok uygulamanın bağlam ile yakından alakalı olduğu gibi bağlam için söz konusu olan anlaşılmaya konu olan kelime ve cümleyi çevreleyen, karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öğe ve öğelerle oluşturduğu bütün, konu, temel ilke ve prensipler, zaman ve mekan faktörleri gibi unsurların birçoğu da semantik tahlil için önemlidir.

Semantik ile bağlam arasındaki ortak noktalardan biri de anlamaya yardımcı unsurlar olarak her ikisinin de verili, sınırları belli, somut bir unsur olmayıp tespitinin kişisel çabaya bağlı olmasıdır. Ancak aşamasında muhtemel olan kişisellik tespit yapıldıktan sonra ortadan kalkmakta ve her ikisinin de anlamaya katkısı noktasında ilke ve yöntem bazlı sonuçlar elde edilmesi mümkün olmaktadır. Bu manada her ikisi de anlam ve anlamada objektifliğe katkılar sağlamaktadır.

Semantik tahlil ile bağlam arasında hem içerik bakımından hem de anlamaya katkı bakımından birçok noktada paralellik olduğu, bu bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır. Semantik üzerinde durulurken bağlama atıfta bulunulması ve bağlam ele alınırken semantik ile ilgili hususlara değinilmesi de bu durumu destekleyen göstergelerdendir. Örneğin Ali Galip Gezgin'in *Tefsirde Semantik Metod* adlı çalışmasında semantik metodun önemi ve fonksiyonuna dair temel prensipler arasında "semantik metodun kelimeleri konteks içinde ele almasına ve siyak çerçevesinde ona anlam vermesine" de yer vermektedir.[170] Aynı şekilde çalışmamızın "bağlam nedir?" başlığı altında semantik alan ve odak kavram gibi semantik ile ilgili hususlar bağlamın tanımına dahil olan unsurlardan sayılmaktadır. Bu bilgiler de göstermektedir ki; semantik tahlil ve bağlamdan her biri diğerine önemli katkılar sağlayan unsurdur. Bu bakımdan birbirini dışlaması mümkün değildir.

Semantik tahlil ile bağlam arasında olumlu manada önemli paralellikler olsa da her birinin diğerinden farklı özelliklerinin ve içeriklerinin bulunduğu da unutulmamalıdır. Örneğin kelimenin anlam analizi, kelime ile anlamı arasındaki ilişki semantik metoda

---

[170] Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, s.168.

has bir çalışmadır. Bu çalışma daha çok semantik ile dilbilimsel analiz arasındaki ilişkiyle alakalıdır. Bunun gibi bağlama dahil olan birçok unsur semantik tahlil ile de ilişkili olsa da bağlam bunlardan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Kişisel özellikler, ön bilgiler, amaç bunlardan sadece birkaçıdır.

2.2. Evrensellik – Tarihsellik ve Hermenötik

Zaman asla içi boş, anlamsız, biçimsel veya entelektüel bir açıklık değil, içinde cereyan eden olaylara göre muhteva ve anlam kazanan bir süreçtir. Zamanla birlikte dil de kendisi aracılığıyla gelişen olaylarla birlikte muhteva kazanmaktadır. Tarih ise, zaman içinde cereyan ederek zamana muhteva kazandıran varlıkları, olayları, olguları ve bütün bunların açılma sürecini göstermektedir.[171] Zaman ile muhteva, tarih ile de zaman arasındaki bu ilişki, geçmişten beri olan olayları, gelişmeleri ve yazılan eserleri anlamak için içinde bulundukları şartları dikkate almayı gündeme getirmektedir. Anlamaya konu olan olay, olgu veya bir eserin içinde bulunduğu zaman ve şartlarla ilişkisi birçok açıdan önem arz etmekle birlikte, bu ilişkinin boyutları ve çerçevesi noktasında tartışmalar tarihsellik – evrensellik kapsamında yoğunlaşmaktadır.

'Tarihsel' tabiri bir sıfattır ve "tarihe değin, tarihle ilgili, tarihe değin, tarihin andığı ve tarihe ait"[172] anlamlarına gelir. Tarihsellik ise, tarihe ait olmayı ifade eden bu sıfatın isim şeklidir ve birkaç şekilde tanımlanmaktadır. "Tarihsel olanın varlık biçimi, zamana bağlılık, gelip geçicilik, tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma, bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu"[173] şeklindeki tanım bunlardan biridir. Başka bir tanımda ise tarihsellik, "tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan bir obje, olay ve fikrin var oldukları zaman ve mekan ile olan ilişkisini dikkate alarak daha sonraki dönemlerde etkinliğinin olup olmadığının tespiti işlemi" olarak ifade edilmektedir.[174] Tarihselliğin ne olduğunu anlamak için onunla sık sık karıştırılan tarihselcilik üzerinde de durmak gerekir. Her şeyin değiştiğinden ve değişimden uzak kalmayacağı anlayışından hareketle tarihselcilik, bir metnin, normun ve eserin tam olarak ancak kendi tarihsel bağlamı içine oturtulmak suretiyle anlaşılabileceğini ve

---

[171] Şevket **Kotan,** "İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu", *Bilimname,* Cilt VI, Sayı 2004/3, s.124.
[172] Komisyon, "Tarihsel", TDK Sözlüğü, s.1908.
[173] Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* s.160.
[174] Recep **Demir,** "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2004, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.14.

değerlendirilebileceğini savunan görüş ve yaklaşımı ifade etmektedir.[175] Bir diğer tanıma göre ise tarihselcilik, "tarihi olan bir olgu, olay, nesne ya da durumu, ortaya çıkmalarını hazırlayan şarlarla birlikte kavramaya denir."[176] Bu tanımlara göre tarihsellik olayların ve değerlerin tasvirini, tarihselcilik ise olaylar ve değerler karşısında takınılan tavrı ifade etmektedir.[177] Yani tarihsellik durum tespitini, tarihselcilik ise bu durum tespitine dayalı değerlendirmeyi ifade etmektedir.

Birçok bağlamda kullanılabilen evrensellik ise, "bütün insanlığı ilgilendiren, alemşümul, cihanşümul olan, dünya çapında olan" gibi anlamlara gelen evrensel sıfatının isim halidir.[178] Evrensellik, evrensel olanın özelliği, "genellik, âlemşümul/cihanşümul hale gelme" anlamlarına gelmektedir.[179] Tarihsellik ve tarihselcilik karşısında evrensellik ise, tarihe bağlı olmama, herhangi bir dönem ve zamanla sınırlı olmama ve genel-geçer olma durumunu ifade etmektedir.

Hermenötikte olduğu gibi tarihsellik tartışmalarının menşei de Batı kaynaklı olmakla birlikte[180] Kur'an'ın tarihselliği ve evrenselliği tartışmaları çağdaş dönem Kur'an yorumunun temel problemlerinden biri kabul edilmektedir. Bu konudaki tartışmalar, daha çok Kur'an'ın öngördüğü bazı hükümlerin çağdaş toplumun değer yargılarıyla örtüşmediği veya en azından öngördüğü bazı kuralların çağdaş problemlere çözüm getiremediği iddialarını geçersiz kılmak için Kur'an'ı yeni bir anlayış ve yaklaşımla ele alıp okuyarak yaşanan bir kitap haline getirmek[181], ona çağdaş dünyada aktüel bir değer kazandırmak[182] ve böylece Müslümanları içinde bulunduğu ezilmişlik ve itilmişlik duygularından kurtarmak için fikir üreten, görüş ve tekliflerde bulunan Müslüman aydınların[183] iddiasına ve bu iddiaya karşı savunulan Kur'an'ın her zaman ve zeminde geçerli bir kitap olduğu kabulüne dayanmaktadır. Esasında bu tartışmanın geri planında savunulan iddialar ve fikirler "Kur'an'ın doğrudan doğruya ve yalnızca nüzul

---

175 Demir, *"Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem",* s.19.
176 Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.181.
177 Hayrettin **Karaman,** Ali **Bulaç,** Tahsin **Görgün,** vd., *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik,* Işık Yayınları, İzmir 2003, s.109.
178 Komisyon, "Evrensel", TDK Sözlüğü, s.669.
179 Mehmet **Doğan,** *Büyük Türkçe Sözlük,* "Evrensellik", Pınar Yayınları, İstanbul 2008, s.501.
180 Musa Kazım **Yılmaz,**"Tarihsellik Bağlamında Tefsir Geleneğinde Değişim", *EKEV Akademi Dergisi,* Yıl 8, Sayı 21, 2004, s.14.
181 Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", s.28.
182 Şevket **Kotan,** "Kur'an ve Tarihsellik Üzerine", *İslami İlimler Dergisi,* Yıl 1 Sayı 2, Güz 2006, s.89.
183 Celal **Kırca,** "Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur'an Yorumuna Olan Etkisi", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* Sayı 2, Aralık 1997, s.52.

döneminde karşısında duran muhataplarını göz önünde bulunduran bir hitap mıdır; yoksa müstakbel okurlarını da hesaba katarak inşa edilmiş bir metin midir"[184] sorusuna dayanmaktadır.

Bu soruya verilen cevap tarihsellik-evrensellik tartışmasında takınılan tavra göre değişmektedir. Tarihselcilere göre "Kur'an evrensel mesajlar ihtiva etmekle birlikte form itibariyle tarihsel bir söz, tarihsel bir metindir. Onun nüzulü ve İslam toplumunun teşekkülü tarihi bir ortamda ve sosyo-kültürel şartlara bir cevaptır ve çoğunlukla somut tarihi olaylar içerisinde karşılaşılan belli sorunlara cevap teşkil eden ahlakî, dinî ve toplumsal açıklamaları ihtiva etmektedir."[185] Çünkü O, belli bir tarihsellikte, belli bir tarihe ve bu tarihte yaşayan insanlara hitap etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'a formunu kazandıran şey bu tarihselliktir. Bu yüzden Allah Teala'nın evrensel mesajını bu format değil bu formatta mündemiç bulunan mana temsil etmektedir. İşte Kur'an'ın bütün tarihselliklerde aktüelleştirilmesi ve yaşantı modeline dönüştürülmesi, form yerine bu derunî mananın esas alınmasına bağlıdır.[186] Buna göre Kur'an'ın nüzul çağından sonraki insanları doğrudan muhatap aldığı ve onların sorunlarına doğrudan cevaplar verdiği anlayışı doğru bir anlayış değildir. Bu iddiaya evrenselciler ise şu şekilde cevap vermektedir: Hiçbir din zamanın ve mekanın dışında var olamaz. Her din zamanın belli bir bölümünde, dünyanın bir yerinde ve bir toplum arasında doğmak durumundadır. Bu manada Kur'an'ın da dini bir fenomen olarak tarihte ortaya çıktığı bir hakikattir. Yüce Allah'ın mesajını belirli bir dil aracılığıyla ve seçtiği peygamberin içinde yaşadığı kültürel verileri kullanarak hitap etmesi inkar edilemez bir gerçektir. Ancak Allah Teala'nın sonsuz ilminin bir yansıması olan Kur'an'ın bu özelliği onun tarihsel olmasını gerektirmez.[187] Onun ayetleri arasında tarihsel motifler taşıyan unsurlar olsa da getirmiş olduğu ilke, prensip ve hükümleri belli bir dönemle sınırlı olmayıp kıyamete kadar her zaman ve mekanı kapsamaktadır.

Batı kaynaklı olan tarihselciliğin Kur'an yorumunda gündeme gelmesinde İslam

---

[184] Ömer **Özsoy,** "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine" *İslami Araştırmalar,* Cilt IX, Sayı 2, Ankara 1996, s.123.

[185] Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık,* s.56.

[186] Şevket **Kotan,** *Kur'an ve Tarihselcilik,* Beyan Yayınları, İstanbul 2001, s.16.

[187] Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", 32. (Tarihselciler ile evrenselcilerin karşılıklı iddia ve savunmalarının temeli bu olmakla birlikte ayrıntısına temas çalışmamızın amaç ve sınırlarını aşmaktadır. Bu temel fikre dayanan diğer iddia ve fikirleri için bkz. Mehmet **Paçacı,** "Kur'an ve Tarihsellik Tartışması", *Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu, (8-10 Kasım 1996 Bursa),* Kurav Yayınları, Bursa 2005, s.25-26; Demir, *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem,* 32-38.)

dünyasının içinde bulunduğu durum etkili olmakla birlikte, esasında Müslümanlar da ismen olmasa da yöntem olarak tarihselci yaklaşımı andırıcı çalışmalardan hiçbir zaman uzak durmamışlardır. Ayetlerin sebeb-i nüzulü, mekkî-medenî ayetler, nasih-mensuh gibi konular vahyin bir tarih içerisinde gerçekleştiğine ve Kur'an vahyinin tarihi durumları dikkate aldığını göstermektedir.[188] Yine aynı tartışma Mutezile tarafından Kur'an'ın yaratılması meselesinde de gündeme getirilmiştir.[189] Bu bakımdan Kur'an yorumunda tarihselci yaklaşımı savunanlar için geleneğimiz içerisinde de kullanabilecekleri malzeme bulunduğunu söylememiz mümkündür.

Tarihsellik-evrensellik tartışmasının temeli vahiydeki tarihi unsurlardan hareketle tarihi ve beşerî şartların öne çıkarılarak insanın ve aklın vahyin önüne geçeceği tartışmasıdır. Yani tartışma beşeri çerçevenin ne kadar geniş olabileceği ve beşeri unsura ne kadar güvenilebileceği tartışmasıdır. Bu da tartışmanın esasında bir metod tartışması olduğunu göstermektedir. Bu haliyle tartışma, ithal bir tartışma olmayıp Hanefî, Malikî, Şafi'î, Hanbelî ya da reyci, hadisçi şeklinde gelenek içerisinde sürüp gelen bir sürecin sonucudur.[190] Burada açıkça belirtilmese de tarihselciliğin bir yöntem olduğuna işaret edilmektedir. Oysaki Zeki Özcan, tarihselciliği bir yöntem olarak kabul etmenin bir yanılgı olduğunu savunmaktadır. Ona göre tarihselcilik bir yöntem olmayıp tarihi objelere bir yaklaşma; bir defalık olup biten bir şey karşısında belli bir tavır almadır. Nitekim onun karşılığı olarak "historisizm" kullanılmaktadır. "İzm" soneki ise, bir yöntemi değil daima bir eğilimi, yönelimi, kanaati ya da kabulü ifade etmektedir. Bu bakımdan tarihselcilik özel bir yöntem olmayıp tarihi objelerin tasvirinde onları ortaya çıkaran temel dinamiklerin ve amaçların anlaşılmasında hermenötiğin anlama yöntemini kullanmaktadır. Bu nedenle de "tarihselciliğin Kur'an'a uygulanması" veya "Kur'an'ı tarihselcilik ışığında okuma" diye bir şeyden bahsedilemez.[191]

Tarihsellik ve tarihselcilik hakkında verilen bu bilgiler bu konuda birçok hususun tartışılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu kavramlarla tam olarak neyin

---

188 Paçacı, "Kur'an ve Tarihsellik Tartışması", s.23.

189 Salih **Akdemir,** "Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik-Bütünsellik Sorunu", *Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız? Sempozyumu, (7-8 Haziran 1994 Bursa),* Kurav Yayınları, Bursa 2005, s.116.

190 Paçacı, "Kur'an ve tarihsellik Tartışması", s.26

191 Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.187. Tarihselciliğin Kur'an'a uygulanamayacağına dair gerekçelerden biri de Onun tarihi bir nesne olmamasıdır. Özcan'a göre Kur'an taşıdığı özellikler itibariyle tarihi bir şeyde bulunması gereken nitelikler onda bulunmamaktadır. Bütünü tarihi olmadığı için onun bazı ifadelerinin tarihi olması Kur'an'ı tarihi bir nesne yapmaz. (Tarihiliğin nitelikleri ve diğer açıklamalar için bkz. Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.184-187.)

kastedildiği, tarihsellik ile tarihselcilik arasındaki irtibatın boyutunun ne olduğu, yöntem olup olmadığı, Kur'an'a uygulanıp uygulanamayacağı gibi hususlar tartışmanın tam olarak sonlandırılamadığının işaretlerindendir. Bu konudaki tartışmanın devam ettiği bir diğer nokta ise Kur'an konusunda tarihselciler ile evrenselciler arasındaki karşılıklı iddia ve itirazlardır.

İki taraf arasında kutuplaşma derecesine ulaşan karşılıklı iddia ve itirazların temel sebebi kategorik düşünceye sahip olmaktır. Herhangi bir hususta siyah-beyaz, iyi-kötü, doğru-yanlış, hak-batıl gibi ikilemlere dayanıp ara tonların ve değerlerin de bulunabileceğinin dikkate alınmaması kategorik düşüncenin bir ürünüdür.[192] Buna göre tarihselciler ve evrenselciler arasındaki tartışmalarda dikkat çeken en önemli husus şudur: Tarihselciler, "Kur'an'da evrensel ilkeler olsa da o tarihsel bir metindir" öncülünü; Evrenselciler ise, "onda bazı tarihsel unsurlar olsa da o, her dönem ve her zamanı kapsayan evrensel bir kitaptır" öncülünü kendilerine temel prensip olarak kabul etmişlerdir. Her iki tarafa göre de karşısındakinin iddialarını doğrulayacak ve destekleyecek nitelikteki hususlar istisnai hususlardır.

Tartışmanın bu şekilde çözülmesi mümkün değildir. Oysaki bu tartışmada belli bir mesafe alınması ve problemin çözülmesi amaçlanıyorsa şu yol takip edilmelidir;

1. Kur'an, muhtevası ve amaçları itibariyle iyice tanınmalıdır.

2. Ondaki evrensel ilkeler tespit edilmelidir.

3. Onda mevcut olan ve belli insanları ilgilendiren yerel motifler tespit edilmelidir.

4. Tarihsel olmakla birlikte aynı şartlar oluştuğunda başka yer ve zamanda da uygulanabilecek ilkeler tespit edilmelidir.

5. Tarihsel olan motiflerin değeri tespit edilmelidir. Yani tarihsel motif araç değer midir, amaç değer midir? Sorusu cevaplandırılmalıdır.

Konu ile ilgili tartışma ve değerlendirmelerin tamamının bu dar çerçevede ele alınması mümkün olmamakla birlikte tarihsellik evrensellik tartışmasının bağlam ile ilişkisine

---

[192] Celal **Kırca,** "Musa Carullah'a Göre Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasındaki Mantık Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler", *Musa Carullah Sempozyumu,* Kayseri 1999, s.4.

geçmeden önce amaç ve sınır bakımından bu bilgilerin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Bu yüzden mevcut bilgiler çerçevesinde bağlam ile tarihsellik – evrensellik anlayışı arasındaki ilişkiye geçebiliriz.

Bu konuda ilk temas edilmesi gereken nokta tarihsellik ve tarihselciliğin tanımı ile ilgili hususlar olmalıdır. Zira bu tanımlarda ifade edilen tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma, obje, olay ve fikrin var oldukları zaman ve mekan ile olan ilişkisini tespit, tarihsel şartlar ve ilişkileri dikkate alma gibi hususlar bağlam açısından da önemli ve göz ardı edilmemesi gereken hususlardır. Hatta bu hususları ihtiva eden ve genel olarak "dış bağlam" denilen bağlam çeşidi bulunmaktadır. Bu bakımdan tarihsellik ile bağlam ihtiva ettiği hususların bazıları itibariyle ortaktır diyebiliriz.

Bağlam ile tarihsellik/tarihselcilik arasındaki ilişki hususunda üzerinde durulması gereken bir nokta da bunların yöntem olup olmadıklarıdır. Çünkü bu noktadaki tartışmalar dikkat çekilmeye değerdir. Eldeki bilgilere göre bağlam bir yöntem olmayıp "bağlamsal anlama" yönteminin temelidir, yardımcı unsurudur. Tarihsellik de bağlam gibi bir yöntem olmayıp kendisine dayanan yöntemlerin yardımcı unsurudur. Tarihselciliğin ise yöntem olup olmadığı ise tartışmalıdır. Tarihselciliğin bir yöntem olduğunu kabul edenler de, hermenötik kapsamına dahil olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır. Esasında yöntem olarak kabul edilse de edilmese de tarihsellik ile tarihselcilik birbirinden farklı şeylerdir. Bu da yöntem olup olmama noktasında bağlam ile tarihsellik arasında paralellik, bağlam ile tarihselcilik arasında ise farklılık bulunduğunu göstermektedir. Amaçları itibariyle aralarında farklılıklar bulunsa da tarihselcilik daha çok "bağlamsal anlama" ile benzer özellikler taşımaktadır. Zira dış bağlamın ihtiva ettiği tarihi ve kültürel şartlar hem tarihselciliğin hem de bağlamsal anlamanın en önemli yardımcı unsurlarıdır. Ancak her ikisinin de dayandığı unsurlar bunlardan ibaret değildir. Örneğin iç bağlam kategorisine dahil olan unsurlar daha çok bağlamsal anlamada söz konusudur. Bu örnek ise, aralarında ortak noktalar olsa da tarihselcilik ile bağlamsal anlamanın aynı şeyler olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Anlamaya katkı noktasında bağlam ile tarihsellik; bağlamsal anlama ile de tarihselcilik arasındaki paralellik anlamlandırma hususunda görülmemektedir. Aralarındaki amaçsal farklılık anlamlandırmaya etki etmektedir. Bağlama dayalı bir anlamlandırma daha

objektif olurken, tarihselciliğe dayalı anlamlandırma ise daha subjektif bir karakter taşımaktadır. Aslında evrenselcilerin karşı çıktığı nokta da daha çok bu noktadır. Çünkü bağlama dayalı anlamlandırma "ne diyor?" çerçevesinde bir "ne demek istiyor?" iken tarihselcilikte "ne demek istiyor?"dan ziyade yeni bir "ne diyor?" ortaya koyma amaçlanmaktadır. Sonuç olarak bağlamsal anlama ile tarihselcilik arasında kullandığı malzeme bakımından ortaklıkları bulunmasına karşın amaç bakımından ise birbirinden farklı özellikler taşımaktadırlar.

Tarihsellik ve evrensellik tartışmaları çerçevesinde ele alınması gereken bir diğer husus da hermenötiktir. Hermenötik ile bağlam arasındaki ilişkinin boyutları hakkında değerlendirme yapmadan önce hermenötik'in genel hatlarıyla ele alınması daha doğru olacaktır.

Hermenötik Grekçe 'ifade etmek, söylemek, açıklamak, bir dilden başka bir dile tercüme etmek' anlamlarına gelen "hermeneuein" fiilinden türetilmiştir.[193] İlk defa Almanya'da XVII. yüzyıl ortalarında kutsal, edebî ve hukukî metinlerin yorumuyla ilgili disiplin ya da tekniğin adı olarak kullanılmıştır.[194] Türkçe'ye "yorumlama sanatı, yorumsama"[195] ve "yorumbilim"[196] şeklinde çevrilen hermenötik'in ne olduğuna dair birden çok tanımlama ile karşılaşmaktayız. Bu tanımların belli başlıları şunlardır;

Hermenötik, "bir metni anlamaya yönelen, metin yorumlamasını konu olarak alan öğretidir."[197]

Hermenötik, özel anlamda Kitab-ı Mukaddes'in manevi hakikatini bulup yorumlamakla ilgili Hrıstiyan teolojisinde bir disiplinin adı olurken, genel anlamda ise insan fiil, söz, ürün ve kurumlarının önemini anlama ve yorumlama teorisine isim olarak kullanılmaktadır.[198]

"Hermenötik, tarihsel bağlamı içerisinde bir kişinin sözünü anlamlandırma faaliyetidir. Daha açık bir ifadeyle hermenötiksel yaklaşım sözü söyleyen birisinin bundan neyi

---

[193] Richard E. **Palmer,** *Hermenötik* (Çev: İbrahim Görener), Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s.41
[194] Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.8-9.
[195] Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* 188; Demir ve Acar, s.104 ve 241.
[196] İbrahim **Görener,** "Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi ve Bunun Kur'an Tefsiri ile Doku Uyuşması Sorunu", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt XIX, Sayı 1, 2006, s.69.
[197] Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* s.188.
[198] Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, "Hermenötik" Risale Yayınları, İstanbul 1990, Cilt II, s.149.

kastettiğini olabildiğince anlayabilmenin aracıdır. Bunun için de sözü söyleyenin geçmişi, psikolojik ve sosyal gelişimi ve ayrıca muhatapları önem arzetmektedir."[199] Çünkü hermenötik, araştırmacının keşfettiği anlamların kaçınılmaz biçimde yaşamakta olduğu tarihsel-toplumsal yapıyla sıkı bağlantısı olduğuna inanır.[200]

Hermenötik ile ilgili yapılan bu tanımlamalar birbirinden farklı olsa da hepsinde ortak olan bir durum vardır ki, o da onun bir bilim olarak isimlendirilmemesi ve onun hakkında bilim yerine öğreti, disiplin, teori, anlamlandırma faaliyeti gibi ifadelerin kullanılmasıdır. Bu da göstermektedir ki; hermenötik bilimden ziyade yardımcı bir disiplindir. Onun bir bilim olmadığını savunan Zeki Özcan'a göre bilimin ayırt edici özelliği olan kendine özgü bir obje ve bu objeye uygun özel bir yöntem hermenötikte yoktur. Kendisine bir anlam yükleyebileceğimiz her şey hermenötiğin konusudur. O ise konusunu bilimsel yöntemle değil sezgiyle kavramaya çalışır. Bu yüzden hermenötik kesinlikle bir bilim olmayıp, yorumun ve anlamanın aracıdır.[201]

Hermenötik hususunda ayrıntılı bilgi sahibi olmak için ona ilgi duyan ve onunla ilgili çalışmalar yapan bilim adamlarının görüşlerine de değinmek gerekir. Bu bağlamda akla ilk gelen isim Friedrich Schleiermacher'dir. Çünkü hermenötiği ilk defa beşeri ilimlere bir birlik kazandırmaya elverişli bir metod seviyesine yükselten Schleiermacher'dir.[202] Hermenötiği bir bilim olarak gören Schleiermacher'e göre hermenötik sadece kurallar bütünü olarak algılanmaktan öte sistematik olarak tutarlı, tüm diyalogları anlamak için gereken şartları tarif eden bir bilimdir.[203] Ancak hermenötik sayesinde elde edilen ispatlamalar asla nihai değildir. O, mukayeseler ve yaklaşımlarla işlediğinden onun sayesinde varılan sonuçlar kesin olmaktan ziyade daima takribi kalmaktadır.[204] Hermenötik, Schleiermacher tarafından yöntem olarak kabul edilse de çoğunluk tarafından yöntem olarak kabul edilmemektedir.

Hermenötik hakkında görüşleri ile öne çıkan bir diğer isim ise Wilhelm Dilthey'dir. O, "Was is Hermeneutik" isimli makalesinde hermenötiğin hedefinin "bir yazarı, onun

---

199 Görener, "Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi….", s.73.
200 Mustafa **Öztürk,** *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s.28.
201 Özcan, Teolojik Hermenötik, s.10.
202 Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.95.
203 Palmer, *Hermenötik,* s.72.
204 Ali Galip **Gezgin,** "Kur'an'ı Anlamak için Hermenötik mi? Semantik mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 7, Isparta 2000, s.129.

kendi kendisini anladığından daha iyi anlamak olduğunu" ileri sürmektedir. Çünkü manevi ilimlerle ilgili olan anlama metodu bir ardından yaşamadır.[205] Ancak bir yazarı kendi kendisini anladığından daha iyi anlamaktan kastın bu yazarın iç dünyasını ve yaşantılarını onun kendisinden daha iyi anlamak olmadığı, yazarın meydana getirmiş olduğu eserinin olduğu unutulmamalıdır. Çünkü yazar bir eseri meydana getiren konumundayken anlayan ise bu eser üzerinde düşünerek yorumlayan ve açımlayan konumundadır. Zira hayal gücünün ve ruhun bütün iç kuvvetlerinin yardımıyla ortaya çıkan eser, düşünülerek ve şuurlu bir şekilde meydana getirilmemiş olabilir. Buna karşılık bu eseri anlamak maksadıyla yorumlayan ve açımlayan kimse eserde aydınlanmamış, hatta yazarın kendisine bile saklı kalmış karanlık noktalar üzerinde durur ve bunları aydınlatmak için çalışır. Böylece de eserin bütünlüğüne hakim olan bağlantılara, unsurlara ulaşabilir.[206]

Yazarı daha iyi anlamak ancak yorumlayıcının onu, ölçülü bir uzaklıktan kendine konu yapması ve durumunu incelemesi ile mümkündür. Bunu gerektiren durum ise, her eserin belli bir dünya görüşü içinde şekillenip meydana çıkması ve insanlığın özü gereği, her çağda belli bir dünya görüşü ile belirlenmesidir. Yazar eserini meydana getirirken kendisi bunu çoğu zaman fark etmez ise de devrine hakim olan dünya görüşünün tesiri altındadır. Böyle olunca da anlayan eserin meydana gelmesini sağlayan şartları ve yazarın durumunu kendine konu yapmak durumundadır.[207] Bununla ulaşılmak istenen ise, yazarın zihin dünyasına girerek onun niyetini yeniden yaşayarak metinde yeni devamlılıklar bulmak, yeni açılımlar sağlamaktır. Esasında Dilthey'e göre bu da, anlamanın en ileri merhalesidir.[208] Zira bu merhalede sadece tespit değil yeniden meydana getirme de söz konusudur ve yazarın eserinde kullandığı ifadelerle sadece 'ne dediği' değil aynı zamanda 'ne demek istediği' de sorgulanmaktadır.

Gadamer'e göre ise "hermenötik tecrübe, evrensel olan ile tikel olan arasında ilişki kurmaktır. O halde anlama, tümel bir ilkenin tikel bir duruma uygulanmasından ibarettir."[209] Buna göre bir metni anlayan kimse ondaki genel ilkeleri kavrayıp bunları

---

[205] Birand, s.31.
[206] Birand, s.32.
[207] Birand, s.36-37.
[208] Adil **Çiftçi,** *Fazlur Rahman ile İslamı Yeniden Düşünmek*, Kitâbiyât, Ankara 2000, s.102.
[209] Mehmet **Paçacı,** *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.36-37.

kendi durumlarına uygular.[210] Gadamer'in bu görüşü İslam Hukukundaki 'ictihad' müessesesini çağrıştırmaktadır. "Dini anlamak ve ameli hayata tatbik etmek" olarak tanımlanan[211] ictihadda esas olan dine ait olan genel ilkelerin tespit edilmesi ve bu ilkelerin tek tek yeni durumlara uygulanmasıdır.[212]

Gadamer tarafından dile getirilen bu anlayış aynı zamanda Fazlur Rahman'ın Kur'an'ı anlamak için önerdiği yorumlama süreci ile de yakından alakalıdır. Zira gündeme getirilen bu süreç ikili bir hareketi içermektedir. Birinci hareket biri ayetlerin indiği ortamı ve soruna getirdiği çözümü araştırarak Kur'an bütünlüğü içerisinde temel ilkeyi kavramak diğeri ise Kur'an'ın özel duruma verdiği bu cevaptan (hükümden) çıkarılan temel ilkeyi genelleştirerek ahlakî-toplumsal hedeflerin ifadeleri olarak ortaya koymak olan iki aşamadan oluşmaktadır. İkinci hareket ise, birinci harekette ortaya çıkarılan genel ilkelerin formüle edilerek günümüzde uygulanmasına yöneliktir. Çıkarılan genel ilke şuanki toplumsal tarihsel ortamla uyum sağlayacak bir biçimde bütünleştirilmelidir.[213]

Hermenötiğin bağlam ile ilişkisine geçmeden önce hermenötiğin İslam geleneği ile irtibatına da değinmemiz faydalı olacaktır. Zira batı kaynaklı olsa da İslam anlama ve yorumlama tarihindeki bazı hususlarla arasında irtibatlar kurulmaktadır. Bu manada bir çabayı Ahmet İnam'da görmekteyiz. O, hermenötik ile tevil/tefsir arasındaki benzerliği gündeme getirmiştir.[214] Bir diğer irtibatlandırmayı da İbrahim Görener yapmaktadır. O ise, İslam dünyasında Hermenötiksel yaklaşımı andıran çalışmalar var mı? sorusu çerçevesinde Tefsir Tarihi, Cerh ve Tadil, Esbab-ı Nüzûl, Mekkî-Medenî ve Nesh gibi çalışmaların hermenötiksel çalışmalara benzediğini savunmaktadır.[215] Bu irtibatlandırmalar da bağlam ile münasebetine değinilecek olan hermenötiğin ne olduğuna dair bilgilerimize katkı sağlayacaktır.

---

[210] Mehmet **Paçacı,** "Anlama (fıkh) Usulüne Dair", *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt VIII, Sayı 2, 1995, s.88; Paçacı, *Mehmet, Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?,* s.36-37.

[211] Hayrettin **Karaman,** *İslam Hukukunda İctihad,* M.Ü.İ.F.Y., İstanbul 1996, s.21.

[212] Paçacı, "Anlama (fıkh) Usulüne Dair", s.85; Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, s.32.

[213] Genel hatlarıyla temas ettiğimiz bu yorumbilim teorisi (hermeneutical theory) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fazlur **Rahman,** İslam ve Çağdaşlık (Çev: Alparslan Açıkgenç ve M.Hayri Kırbaşoğlu), Ankara Okulu yayınları, Ankara 2002, s.55-63.

[214] Bu benzerliği dile getirirken din dili yorumu ile seküler metinlerin yorumunun farklı olduğuna da dikkat çekmektedir. Ahmet **İnam** "Hermenötik'in Anlam Dünyamızdaki Karşılıkları: Tefsir ve Te'vil", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* (17-18 Mayıs 2001), Erzurum 2002, s. 81-92.

[215] Görener, "Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi …", s.73-74.

Menşei itibariyle Batı kaynaklı olan ve İslam geleneğindeki bazı çalışmalarla ilişkilendirilen hermenötiğin Kur'an'a uygulanıp uygulanamayacağı hususunda ise iki tavır söz konusudur. Bunlardan birincisi "bir eseri, yazarından daha iyi anlamak" şeklindeki anlayışa karşıdır ki o, bu haliyle Kur'an'a uygulanamaz. Çünkü Kur'an insan zihninin mahsulü değildir. Ayrıca Allah Teala'nın bedeni olmadığından, gerçekte telaffuz edilen ve işitilen sesi söyleyen ağzı da yoktur. Onun sözü, açıklamak istediği aşkın hakikatleri insanlara bildirmenin vasıtasıdır.[216] Bu bakımdan insanların sözü ve mesajına benzetilemez. İkinci tavır ise, "bir metni anlayan kişinin, ondaki genel ilkeleri kavrayıp, bunları kendi durumuna uygulaması" şeklinde ifade edilen hermenötiğe karşıdır ki, bu haliyle hermenötik Kur'an'a uygulanabilir. Çünkü bu anlayışta hermenötik, metnin anlamını, önemini ve değerini anlamaya çalışma çabası olarak tarif edilmektedir. Buna göre bir metni anlayan kişi ondaki genel ilkeleri kavrar ve bunları kendi durumlarına uygular. Kur'an'daki genel ilkeler kavrandıktan sonra bu ilkeler özel durumlara uygulanabilir.[217] Nitekim onun Kur'an'a uygulanması yukarıda genel hatlarıyla temas ettiğimiz üzere Fazlur Rahman tarafından önerilmektedir.

Hermenötik hakkında vermiş olduğumuz bu hazırlık mahiyetindeki bilgilerden sonra asıl konumuz olan onunla bağlam arasındaki ilişkiye geçebiliriz. Bunu da şu noktalar çerçevesinde yapabiliriz;

Bu hususta ilk dikkat çekmemiz gereken nokta hermenötiğin tanımındaki belirsizliktir. Hem tanımlamalardaki hem de onunla ilgili görüşlerdeki farklılıklar hermenötiğin ne olduğuna dair kesin bilgiler vermemizi zorlaştırmaktadır. Hermenötik hakkındaki bu farklılıklar hiç şüphesiz onun sınırlarının kesin olarak tespit edilememesinin bir sonucudur. Sınırlarının tespit edilememesi de doğal olarak uygulanacak alanlar ve uygulamanın nasıllığı ile ilgili tartışmaların sonuçlandırılamamasına sebep olmaktadır. Hermenötik ile ilgili bu belirsizlik bağlam ile ilişkisinin boyutları hakkında sağlıklı değerlendirme yapmayı zorlaştırsa da mevcut bilgiler çerçevesinde bazı tespitlerde bulunmamız mümkündür. Bunu da tanım ve görüşlerdeki ortak noktalar etrafında yapmamız daha doğru olacaktır.

Buna göre hermenötikte esas olan bir yazar, eser, sanat eseri vs.'nin anlaşılması ve

---

[216] Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.82.
[217] Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.100.

yorumlanmasıdır. Anlama ve yorumlamanın yardımcı unsuru olarak kabul edilen hermenötikte tıpkı tarisellik-evrensellik tartışmalarında olduğu gibi ele alınan şeyin oluştuğu ya da etkilendiği şartlar önem arz etmektedir. Bağlam ise, bir metod olmayıp metoda yardımcı önemli bir unsurdur. Bu manada hermenötik açısından önemli olan anlaşılma ve yorumlanmaya konu olan hususun oluştuğu ve etkilendiği şartlara dair veriler daha çok bağlam sayesinde elde edilebilir. Yani bu tür verilere bağlama dair yapılan tespitler neticesinde ulaşılabilir. Bu bakımdan bağlamın hermenötik için yardımcı unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Hermenötik ile bağlam ilişkisi hususunda dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de kişiselliktir. Hermenötikteki kişisellik onun subjektif karakterli bir yaklaşım olmasına sebep olmuştur. Ulaşmak istediği sonuca bilimsel yöntemle değil de sezgiyle ulaşmaya çalışması da bundandır. Çünkü bununla yapılmak istenen, tarihsel bir metnin yazarının zihninin yeniden oluşturularak söylediklerinin bu gün için anlaşılır hale getirilmesidir.[218] Bu noktada bağlam ile hermenötik arasında paralellikten söz etmek mümkün değildir. Zira bağlamın esas alındığı bir anlama ve yorumlamada kişisellik diğer anlama ve yorumlama gayretlerine göre daha azdır. Hatta bağlamsal anlama ve yorumlamada amaçlardan birinin de subjektifliği ortadan kaldırmak olduğunu söyleyebiliriz.

Hermenötik ile bağlam arasındaki ilişki çerçevesinde dikkat çekilmesi gereken son nokta ise, bu iki unsurun işlevselliğine dair olacaktır. Zira bu noktada da aralarında önemli farklılık vardır. Çünkü hermenötikte bir yazarın, bir metnin veya bir sözün "ne dediği" değil "ne demek istediği", "niçin öyle söylediği" ve "neyi kastettiği" sorgulanmakta ve cevabı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bağlam ise, anlaşılmaya konu olan metinde veya sözde kullanılan ifadelerle "denilenin mi?" yoksa "denmek istenilenin mi?" kastedildiğinin tespitine imkan tanımaktadır. Aynı kelime veya cümlenin bağlamına göre farklı anlam ifade etmesini bu duruma örnek olarak verebiliriz. Dolayısıyla bağlam tespitin; hermenötik ise tarihselcilikte olduğu gibi yeniden inşanın aracıdır.

---

[218] Görener, "Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi …", s.70.

2.3. Konulu Tefsir

Kur'an'ın Mushaf tertibinin tevkifî olduğu, mevcut tertibinde bir takım hikmetlerin olabileceği düşüncesinden hareketle tefsirlerde genellikle Kur'an'ı Kerim'in bu tertibine sadık kalınmış ve bunun korunmasına özen gösterilmiştir. Genel uygulama böyle olmakla birlikte ilahi hitabın özüne zarar verilmemek kaydıyla her asırda bazı özel tefsirler de yapılmıştır. Sahabenin özel Mushafları, ahkam tefsirleri, işarî tefsirler ve ilmî tefsirler bu tür tefsirlerin belli başlı numuneleri olarak sayılabilir. Son dönemde tefsir sahasında faaliyet gösteren akademisyenlerin gündemlerinde olan konulu tefsiri de en genel çerçevesiyle Kur'an'ı anlamak için yapılan bu tür özel gayretler içerisinde saymak mümkündür.[219] Çünkü konulu tefsir tanımlarından da anlaşılacağı üzere geleneksel tefsir uygulamalarından farklı özellikler taşımaktadır.

Konulu tefsir ile neyin kastedildiğine ilişkin birçok tanım yapılmıştır. Farklı kaynaklarda geçmesine karşın birbirleriyle birçok yönden benzerlik gösteren bu tanımların tamamını[220] kapsayacak şekilde bir toparlamaya gidersek konulu tefsirin şu şekilde açıklanması mümkündür;

"Konulu tefsir, belirli bir konuya ait, değişik surelerde geçen, o konuyu uzaktan ve yakından ilgilendiren ayetleri konuyu kapsayıcı bir başlık altında toplayan, bu ayetleri nüzul sırası, nüzul ortamı ve siyak-sibak bütünlüğü çerçevesinde değerlendirerek Kur'an'ın o konuyla ilgili görüşünü ortaya koymaya çalışan tefsirdir". Bu tefsir çeşidinde çalışmalar bir konuya indirgenmekle birlikte bütüncül bakış açısı ve derinlemesine inceleme ön plandadır.

---

[219] Abdülkerim **Seber,** "Konulu Tefsir Metodunun Teorik ve Pratik Problemlerine Dair Bazı Çözüm Önerileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXX, İzmir 2009, s.140.

[220] Birbirleriyle birçok yönden benzerlik gösteren bu tanımlar için bkz. Muhammed Mahmûd **Hicazî,** el-*Vahdetü'l-Mevduiyye fi'l-Kur'an'il-Kerim,* Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire 1970, s.33-34.; Fahd b. Abdirrahman b. Süleyman **er-Rumî,** *İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-Karni'r-Rabi'-Aşar,* Riyad 1407/1986, Cilt III, s.862-866; Mevlüt **Güngör,** "Tefsirde Konulu Tefsir Metodu", İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt II, Sayı 7, Mayıs 1988, s.50; Ömer **Dumlu,** *İbn Teymiyye ve Konulu Tefsir,* Anadolu Yayınları, İzmir 1999, s.55; M.Said **Şimşek,** *Günümüz Tefsir Problemleri,* Kitap Dünyası, Konya trs., s.137; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.79-80; Şahin **Güven,** "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar Sempozyumu,* İstanbul 2010, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, s.144; Celal **Kırca,** *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler,* Marifet Yayınları, İstanbul 2009, s.256-257; H.Mehmet **Soysaldı,** *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001, s.333; Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.90-91; Davut **Aydüz,** *Tefsir (Tarihi, çeşitleri ve Konulu Tefsir),* Işık Yayınları, İstanbul 2004, s.139;

Konulu tefsir ile Kur'an'daki herhangi bir kavramın geçtiği ayetleri ele almak suretiyle yapılan kavram çalışmaları da kastedilmektedir. Aynı şekilde herhangi bir surenin özel ve genel maksatlarını ele almak suretiyle sure içindeki birbiri içerisine girmiş muhtelif konuları birbirinden ayırmak suretiyle yapılan konulu tefsir ya da Kur'an bütünlüğü çerçevesinde Kur'an'ı Kerim'in baştan sona kadar tamamının konulu tefsir yöntemiyle ele alınması[221] da konulu tefsir olarak kabul edilmektedir. Ancak kapsam bu kadar geniş olmakla birlikte konulu tefsir denilince genel olarak "Kur'an'a ait bir konunun ilgili ayetleri ışığında bağlamlarını, Kur'an bütünlüğünü ve nüzûl sırasını da dikkate alarak incelenmesi" kastedildiğinden bağlam ile ilişkisi ele alınacak tür de bu tür olacaktır.

Konulu tefsirin ne olduğuna dair bu çeşitlilik onun başlangıcı hususunda da görülmektedir. Kur'an'ın Kur'an ile tefsirini de konulu tefsir kapsamında kabul edenlere göre onun başlangıcı Hz. Peygamber dönemine kadar gitmektedir.[222] Genelde olduğu gibi konulu tefsir ile 'Kur'an'da İnsan, Kur'an'da Kulluk' gibi çalışmaları kastedenlere göre ise başlangıç çağdaş dönemdir. Buna göre konulu tefsir, dünyadaki kutsal metin merkezli din anlayışının İslam dünyasındaki Kur'an merkezli din anlayışı şeklindeki arayışın tezahürüdür.[223] Konulu tefsirin gündeme gelip tartışılmasındaki sebeplerden biri bu olmakla birlikte tek sebep değildir. Diğer sebepleri de şu şekilde saymamız mümkündür;

- Kur'an'ın mevcut tertibine göre yapılan tefsirlerde tekrara düşülmesi, konu birliğinin ve nüzul sırasının terk edilmesi ve zaman zaman Kur'anî bütünlüğün ihmal edilmesi,

- Çağımızda ilmî ihtisaslaşmanın büyük önem kazanması,

- Günümüz insanının yaşadığı problemlere Kur'anî bakış açısıyla çözüm getirme amacıyla girişilen yöntem arayışı,

- Kur'an'ı araştırmak isteyen oryantalistlere yardımcı olma amacı,

---

[221] Seber, s.145; Bu türler konulu tefsirin kısımları olarak da kabul edilmektedir. Bkz. Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.96-107.
[222] Aydüz, s.143; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.81-82.
[223] Bilal **Gökkır,** "Konulu Tefsir: Hedef, İmkan ve Sınırları", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar Sempozyumu*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s.144.

- İslama yöneltilen şüphelere konulu çalışmalar aracılığıyla ayrıntılı ve sistemli cevap verme niyeti başlıca sebeplerden sayılabilir.[224]

Bu gerekçelerle ve ihtiyaca binaen savunulan konulu tefsir gerçekten de birçok bakımdan Kur'an'ın anlaşılmasına ve açıklanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü bu metod, Kur'an konularının daha detaylı ve geniş bir şekilde incelenmesine imkan verdiğinden[225] Kur'an'da ele alınan herhangi bir konunun anlaşılması yönünde çok boyutlu bir bakış açısı sağlayacaktır. Ayrıca ele alınan bir konuyu tüm yönleriyle ve derinlemesine araştırma imkanı verdiği için Kur'an'a bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısı kazandırmakta[226] ve konuyu daha iyi anlamamıza, araştırmamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda bu metod insanlara kısa yoldan Kur'an'ı tanıma ve tanıtma imkanı sağlamaktadır.[227]

Bu şekilde birçok açıdan önemli katkıları olan konulu tefsir çalışmalarında araştırma yöntemi şu aşamalardan geçmektedir;

1. Araştırılacak konunun çerçeve ve sınarları belirlenir.

2. Konuyla ilgili ayetler toplanıp derlenir.

3. Ayetler mümkün olduğunca nüzul sırasına göre dizilir.

4. Varsa ayetlerle ilgili nüzul sebepleri gözden geçirilir ve ayetler arası münasebetler tespit edilir.

5. Derlenen ayetler topluca değerlendirilerek konunun temel öğeleri tespit edilir.

6. Tahlil ve yorumlar yapılırken ayetlerde geçen kelimelerin sözlük anlamlarıyla Kur'an'da kullanılışları değerlendirilir.

---

[224] Bu maddelerde belirtilen hususların ayrıntıları için bkz. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri,* s.139; Güven, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", s.443-446; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.88-95.

[225] Gıyasettin **Arslan,** "Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsirin Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 2, Elazığ 1997, s.200.

[226] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.80.

[227] Ömer **Dumlu,** "Konulu Tefsir Metodu Bir Usûl Sayılabilir mi ve Bunun Kur'an'ı Anlamaya Katkısı", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü Sempozyumu*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, Ankara 2009, s.110-112.

7. Araştırmacı bütün bunları yaparken ön yargılardan uzak durmalı, araştırmayı hedefinden saptıracak ve okuyucunun dikkatini başka tarafa çekecek ayrıntılara girmemelidir.[228] Özet olarak bu yöntemle yapılmak istenen belli bir konudaki ayetlerin konuyu kapsayan bir başlık altında, bütüncül bir tarzda incelenmesi, konu işlenirken bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanılması ve konunun bir planının yapılarak bölümlere ve alt başlıklara ayrılarak doğru anlam ve anlamanın aranmasıdır. Böylece ele alınan konu ve kavram içeriğinin Mekke veya Medine döneminde değişip değişmediği, şayet değiştiyse bu değişikliğin boyutu, onunla ilgili anlam genişlemesi olup olmadığı tespit edilecek, bunun sonucunda da hem keyfiliğin önüne geçilmiş olacak hem de Allah Teala'nın konu veya kavram ile kastettiği anlaşılacaktır.[229]

Günümüz hayat şartlarında insanların Kur'anî konulara daha çabuk ulaşabilmesi ve dini problemlerin çözümünde Kur'anî hükümlere kolayca başvurabilmesi noktasında önemli kolaylıklar sağlayan konulu tefsir ile doğru sonuca ulaşabilmek için takip edilen yöntemde yukarıdaki hususlara ilaveten şu hususlara da dikkat edilmelidir. Dikkat edilmesi gereken bu hususlar hiç şüphesiz konulu tefsiri, manaya varma arayışında daha doğru bir yol ve Kur'an'ın tefsiri için daha sağlam bir ûsül haline getirecektir. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz;

- Bazı ayetlerdeki konu veya konuların açık ve net olmadığı ve Kur'an'daki konuların birbirinden bağımsız olmadığı[230] unutulmamalıdır.

- Kur'an'da birden çok konuyla alakalı ayetler de olabileceği göz önünde bulundurularak bu ayetler siyak-sibakından koparılıp belli bir konuya hasredilmemelidir.[231] Hangi konuyla ne ölçüde alakalı olduğu mutlaka tespit edilmelidir.

- Ayetler belli bir konu için bir araya getirilmeden önce her birinin içinde bulundukları bağlamdaki ve Kur'an bütünlüğü içerisindeki anlamları mutlaka tespit edilmelidir.

---

[228] Mustafa **Müslim,** *Kur'an Çalışmalarında Yöntem* (Çev: Salih Özer), Fecr Yayınevi, Ankara 1993, s.51-53. Genel hatlarıyla bu çalışmaları içeren Konulu tefsir için daha ayrıntılı yöntem hususunda bkz. Aydüz, s.163-176; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.113-140.
[229] Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler,* s.257.
[230] Güven, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", s.162.
[231] Seber, s.162.

- Yapılan konulu tefsir çalışmasında amacı gerçekleştirmeye katkı bakımından konuyla ilgili hadislerden, tefsir tarihi birikiminden ve işin uzmanlarından mutlaka yararlanılmalıdır.

Dikkat edilmesi gereken bu hususlarla birlikte konulu tefsir ile ilgili genel hatlarıyla bilgi verdiğimizi düşünerek asıl konumuz olan konulu tefsir ile bağlam ilişkisine geçebiliriz. Esasında konulu tefsirin ne olduğu ile ilgili bilgiler içerisinde onun bağlamla ilişkisi hatta iç içeliğine dair önemli ipuçları da bulunmaktadır. Ancak konulu tefsir ile bağlam ilişkisi hususunda daha sistematik ve ayrıntılı bilgiler verme adına şu noktalara da temas etmemiz daha faydalı olacaktır.

Burada dikkat çekilmesi gereken ilk nokta konulu tefsirin gündeme gelip uygulanmasına ihtiyaç hissedilmesi ile ilgilidir. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere konulu tefsir metodunu ortaya çıkartan sebeplerin başında mushaf tertibine göre yapılan tefsirlerde zaman zaman konu birliğinin ihmal edilmesi ve Kur'anî bütünlüğün dikkate alınmaması gelmektedir. Bu da konulu tefsirin esasında bağlamsal kaygı neticesinde gündeme geldiğini göstermektedir. Çünkü hem konu birliği hem de Kur'anî bütünlük aslında birer bağlamsal unsurdur.

Konulu tefsir ile bağlam arasındaki ilişki hususunda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da konulu tefsirin aslında taşıdığı özellikler itibariyle kendisinin de bir tür bağlamsal çalışma olduğudur. Çünkü anlaşılmaya konu olan bir metin veya sözde kullanılan ifadeler arasındaki bağlantılar ortak bir içerik etrafında sağlanmışsa burada konusal bağlam söz konusudur.[232] İç bağlamın kısımlarından olan konusal bağlamda aslolan içeriktir. Bu içerik metnin veya konuşmanın bütünlüğünün kavranması açısından son derece önemli bir unsurdur. Konulu tefsirde de ayetlerin tespiti ve tespit edilen bu ayetlerin değerlendirilmesi, araştırması yapılıp hakkında bir sonuca varılmak istenen bir konu çerçevesinde olmaktadır. Bu bakımdan konulu tefsirin takip ettiği yöntem itibariyle bağlamsal bir faaliyet olduğunu söylememiz mümkündür.

Bu hususta dikkat çekilmesi gereken son nokta ise konulu tefsirin aslında bağlam olmadan her yönüyle eksik bir çalışma olacağıdır. Şöyle ki, konulu tefsirde kullanılan yöntem itibariyle amaca ulaşmak için ayetler hem sevk edildikleri ortamda yani siyak-

---

[232] Bkz. Rickman, s.108.

sibakta hem de bir araya gelerek oluşturdukları bütünde değerlendirilmeye ve anlaşılmaya çalışılmaktadır.[233] Yani konulu tefsir sonuca ulaşma faaliyetinde iki ayrı bağlamdan yararlanmaktadır. Bu iki bağlamdan herhangi birinin dikkate alınmaması ya da ihmal edilmesi ayetleri anlama ve yorumlama gayretinde yanlış sonuçlara sebep olabilir. Buna göre bağlamsal unsurların konulu tefsir açısından vazgeçilmez olduğunu ve bağlama dayanmayan bir konulu tefsirin eksik olacağını söylememiz yanlış olmayacaktır.

[233] Bkz. Şahin **Güven,** *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu,* Şura Yayınları, İstanbul 2001, s.161-162.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'I ANLAMADA BAĞLAMIN ROLÜ

1. ANLAMAYA KATKISI BAKIMINDAN KUR'AN'IN İÇ BAĞLAMI

İnsanlığa hidayet kaynağı olarak gönderilen Kur'an'ı Kerim mesajını insanlara ulaştırmada Arapçayı kendisine vasıta yaptığından ona ait sözcüklerin anlamlarının ve anlam delaletlerinin tespitinde ilk yol hiç şüphesiz dilbilimsel anlamadır.[234] Ancak bir anlama yöntemi olarak dilbilimsel anlama, doğru bir anlama için tek başına ve her zaman yeterli değildir. Çünkü Kur'an'ın anlaşılmasında maksat sadece ondaki sözcüklerin anlaşılması olmayıp o sözcüklerle anlatılmak istenen murad-ı ilahinin anlaşılıp hayata tatbikidir. Metinde geçen her bir kelimenin müstakil anlamının ortaya konması ile de bu amacın gerçekleşmesi düşünülemez. Zira onda geçen kelimelerin tamamının doğrudan lafız merkezli anlaşılması mümkün değildir. Bazı kelimelerin müşterek anlamlı olması ve hangi anlamının kastedildiğinin tespiti, bazılarının genel anlamlı ifadeler olması ve bunların kapsamının ortaya konması, bazılarının ise hakiki anlamda mı yoksa mecazî anlamda mı kullanıldığının tespiti gibi problemlerin ihtimal dahilinde olması dillbilimsel anlama yönteminin farklı metodlarla da desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında dilbilimsel anlamanın yanında metin içi ilişkiler ağını ifade eden iç bağlam ile metnin anlaşılmasına etki eden ona ait harici ilişkiler ağını ifade eden dış bağlamı da dikkate almak gerekir.[235] Metin içi ilişkiler ile metin dışı ilişkilere dayanan bağlamsal anlama, dilbilimsel anlamadan kalan yetersizliklerin aşılmasında önemli bir unsurdur. Bu yüzden Kur'an'ı anlamaya yönelik faaliyetlerde mutlaka dikkate alınmalıdır. Bunu dikkate almanın nasıl ve hangi çerçevede olduğu ise Kur'an'ı anlama ve bağlam

---

[234] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.158.

[235] Necmettin **Gökkır,** Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi, Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2009, s.340.

ilişkilendirmesine imkan tanıyıcı bilgiler sayesinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Buna da dilbilimsel anlamadan sonraki ilk aşama olan iç bağlama dair unsurlarla başlanacaktır.

Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından ele alınacak iç bağlamla ilgili bu unsurlar ayet çerçevesinden başlayıp Kur'anî bütünlüğe kadar bütün unsurları ile ele alınacak ve böylece dilbilimsel anlamayı destekleyici bağlamsal anlamanın metodik yeterliliğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

1.1. Ayet Bütünlüğü ve Ayetler Arası Münasebet

Kelime olarak açık alamet, işaret, nişane, şaşılacak iş; delil, mucize gibi anlamlara gelen ayetin çoğulu ây ve âyât'dır.[236] Kelime anlamlarından bazıları Kur'an'da da kullanılmaktadır.[237] Terim olarak ise sûreleri meydana getiren, başından ve sonundan ayrılmış vahiy ifadelerine ayet denilmektedir.[238] Ayetlerin uzunluğu ve kısalığı ictihadi bir mesele olmayıp tamamen vahye dayanmaktadır. Bu yüzden Kur'an'da birçok hüküm ve cümle ifade eden ayetler[239] olduğu gibi, kendi başlarına hüküm ifade etmeyen harfler ve kelimelerden oluşan ayetler[240] de bulunmaktadır.[241] Ayetlerin tertibi tevkifidir, yani vahye dayanmaktadır. Bu hususta icma-i ümmet vardır. Hz. Peygamber gelen her ayetin hangi ayetlerden önce veya sonra yazılacağını vahiy kâtiplerine emretmiştir.[242]

Ayetle ilgili bu bilgilerden anlıyoruz ki ayeti "Kur'an cümleleri" olarak isimlendirmek doğru değildir. Çünkü başından ve sonundan ayrılmış ve iki fasıla arasında bulunan ayetlerden bazıları vardır ki birkaç harften veya tek kelimeden oluşmaktadır. Yine bazıları da vardır ki bünyesinde bir değil birçok cümle ihtiva etmektedir. İşte bu durum Kur'an'ı diğer kitaplardan ayıran yapısal özelliklerdendir. Bu yüzden Kur'an'ı anlama,

---

[236] Cevherî, VI, s.2275-2276; İbn Manzûr, XIV, s.63-63**;** Muhammed Abdülazim **ez-Zerkanî**, *Menahilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1362/1943, Cilt I, s.331-332.

[237] Bkz. Bakara 2/211, Bakara 2/248, Nahl 16/13, Mü'minun 23/50, Rum 30/22.

[238] Ahmed **Ateş,** "Ayet", *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, Cilt II, s.64.

[239] Örneğin Bakara 2/288. ayet bir sayfadır.

[240] Örneğin Rahman 55/64. ayet bir kelimedir.

[241] Soysaldı, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, s.84; Muhitdin **Patteyev,** "Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konulari", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2002, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.34.

[242] Bedreddin Muhammed b. Abdillah **ez-Zerkeşî,** *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân,* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957/1376, Cilt I, s.256; Zerkani, I, s.340, İsmail **Cerrahoğlu,** *Tefsir Usulü,* TDV Yayınları, Ankara 1997, s.56.

açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde ayet fasılaları değil de, ayetlerden meydana gelen pasajlar esas alınmalıdır. Hatta Kur'an'ın konuları ele alış tarzı bakımından bazı durumlarda başka surelerde yer alan ayetler de göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi durum parçacı yaklaşım olarak kabul edilmektedir ki, bu faaliyetler de yanlış sonuçlara sebep olabilmektedir.

Kur'an'ı anlama girişiminde dilbilimsel anlamayı destekleyici metin içi ilişkiler ağının ilk ayağı ayet içi bütünlüktür. Bu ilk unsur anlamada sadece sözlük bilgisinin yeterli olmadığının en bariz göstergesidir. Zira ayetteki kelimeler ayet içerisinde meydana getirdiği cümlenin bir unsuru olarak bütünlüğün bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla zaman zaman müstakil anlamından farklı anlamlara aracılık edebilmektedir. Bir mecazın en önemli parçası olabilmektedir. Her zaman kullanılan ve yaygın olan anlamından başka özel bir anlamda kullanılabilmektedir. Bu yüzden hataya düşmeme adına ayette geçen kelimelerin gerçek anlamlarının tespitinde içinde bulunduğu ayet bütünlüğü ya da sözdizimi mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Ayet içi bütünlükten sonraki ikinci unsur ise ayetler arası münasebet olgusudur. Bu bakımdan önemli bir bağlamsal unsur olan ayetler arası münasebetten ne anlaşılması gerektiği ve bundan anlamada nasıl ve ne ölçüde yararlanılması gerektiği sorularına bütün yönleriyle cevaplar aranmalıdır.

Münasebet veya tenasüb kelime olarak iki ve daha fazla şey arasında ilgi, alaka, yakınlık, nisbet, uygunluk ve benzerliğin bulunması; terim olarak ise, "birbirini takip eden kelime ve cümlelerin veya peş peşe anlatılan olayların arasında mana itibariyle akla uygun bir irtibat ve alakanın bulunması" demektir.[243] Başka bir tanımda da münasebet "mana uygunluğundan dolayı kelimelerin birbiri ardına dizilişindeki hikmeti bildiren ilim" olarak tanımlanmaktadır.[244] Bu tanımlama genel bir tanımlamadır ve mutlak olarak birden fazla unsur arasında olan veya aranması gereken ilişkiyi ifade etmektedir. Oysaki ayetler arası münasebet ile ilgili böyle bir kesinlik bulunmamaktadır. Bu bakımdan münasebetle ilgili bu genel tanımlardan da hareketle ayetler arası münasebetten, bütün ayetler için söz konusu olmayacağı kabulüyle birlikte,

---

[243] Musa **Bilgiz,** *Ayetler ve Sureler Arası Münasebet (Said Havva Örneği),* Araştırma Yayınları, Ankara 2006, s.34.

[244] Ebü'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan *Bikaî, Nazmü'd-Dürer fî Tenasübi'l-Ayati ve's-Süver,* Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1978/1398, Cilt I, s.5-6.

bir ayetin öncesi ve sonrasındaki ayetlerle ya da başka surelerdeki ayetlerle bağının araştırılması ve bu bağın anlamaya etkisinin dikkate alınmasını kastettiğimizi söylemek gerekir. Bu araştırma ve dikkate alma safhasında ise amaç, kesinlikle ayetler arası münasebetle ilgili literatürün olduğu gibi tekrarı olmayıp daha çok tefsir tarihi ve usulüyle ilgili kaynaklarda ele alınan ve Kur'an'ı anlama-yorumlama faaliyetlerinde önemine dikkat çekilen ve hakkında birçok örnek zikredilen münasebet şekillerini lehte ve aleyhte görüşler çerçevesinde ele alınıp değerlendirmektir. Bu değerlendirme sayesinde de Kur'an'ın metinsel boyuttaki muhtemel ilişki şekillerinden birine dikkat çekmeye çalışmaktır.

Ayetler arası münasebetle ilgili durum tespitinden sonra elimizde değerlendirme yapmaya imkân verecek ilk veri bu konudaki lehte görüş ve yaklaşımlardır. Bu tür kabullere göre Kur'an'da surelerin çoğunda kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya gizli, lafzî veya manevî birçok cihetten tam bir münasebet bulunmaktadır.[245] Müstakil her bir ayetin diğer ayetlerle bir şekilde irtibatlıdır. Her bir ayetin diğerine bakan bir yönü bulunmaktadır. Bu tavra göre örneğin müminlere yasaklama getirilen bir ayetin devamında Allah Teala'nın affedici olduğunun ifade edilmesi,[246] müminlerin yapmaları gereken bir hususun emredildiği bir ayetin içinde bulunduğu bağlamda emirleri yerine getirenlerin Allah Teala tarafından mükafatlandırılacağının zikredilmesi,[247] güç ve kuvvetten bahsedilen bir ayetin "Allah her şeye kadirdir" ifadesi ile bitmesi, mübhem ilimlerin anlatıldığı ayetlerden sonra Allah'ın her şeyi bildiğinin vurgulanması; terbiye ve öğretme ile ilgili yerlerde Rab kelimesinin geçmesi (Alâk 96/1-5) ve Ulûhiyet ve ta'zim ile ilgili konularda Allah lafzının kullanılması[248] tesadüfen bir araya gelmiş kullanımlar değildir. Bütün bunlar ayetler arası mükemmel münasebetin somut göstergeleri olarak kabul edilmektedir.

Ayetler arası münasebet hususundaki lehte tavır bunlarla da kalmayıp daha ileri boyutlara da taşınmaktadır. Öyle ki, bu hususta Kur'an'ın terkip yönünden de mucize olduğu bu yüzden Kur'an'ın tamamını incelesek de yerini bulmamış, lüzumsuz en

---

[245] Bilgiz, s.43.
[246] Bkz. Bakara 2/173.
[247] Mehmet Faik **Yılmaz,** *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet,* DİB Yayınları, Ankara 2009, s.102-115.
[248] Seyyid **Kutub,** *Kur'an'da Edebi Tasvir* (Çev: Kamil M. Çetner), Arslan Yayınları, İstanbul 1997, s.129.

küçük bir terkip, kelime veya harf bulmanın mümkün olmadığı, ondaki bir kelimenin dahi yerinden oynatıldığı zaman mananın alt üst olacağı savunulmaktadır. Zira onun bütün cüzleri birbirine bağlı ve uyumludur. Canlı bir organizmanın bir parçasını diğerinden ayırmak mümkün olmadığı gibi Kur'an'ın bir kısmını da diğerinden ayırmak mümkün değildir.[249] Kur'an ile ilgili bu görüşü savunanlara göre onun ayetlerinin mushaftaki tertibi de münasebetle alakalıdır. Ayetin Mushaf içindeki yerini tayin eden indiği yer ve iniş zamanı değil, önü ve sonu ile münasebeti ve konu birliğidir. Zira Kur'an'da konular arasında bir bağ bulunmasa ve dağınıklık olsaydı Medeni bir ayetin Mekkî bir sureye, Mekkî bir ayetinde Medenî bir sureye iliştirilmesinin bir anlamı olmazdı.[250] Buna göre Kur'an'ın mushaf tertibi tesadüfî bir çalışmanın ürünü olmayıp indiren iradenin bir tecellisi olarak kabul edilmektedir.

Ayetler arası münasebet ile ilgili böyle bir tavrın geri planındaki ilk etken Kur'an'ın mevcut yazılı metin ve Mushaf halinin esas alınmasıdır. Çünkü bu anlayış, Kur'an metninin, parçaları birbiriyle bağlantılı yapısal bir birlik oluşturduğu temeline dayanmaktadır.[251] Buna göre Kur'an, Hz. Peygamberin vefatından itibaren yazılı bir metin olarak korunup sonraki nesillere aktarıldığı için, tarihin her durağında hep bildik anlamda bir kitap olarak algılanagelmiştir. Bunun sonucunda da metin içi bütünlüğün bir gereği olarak mushaftaki tertibin bir insicam (tenâsüb) sergilemesi, herhangi bir ayetin anlaşılmasında metin içi dar bağlam olan siyak-sibakın temel ölçüt kabul edilmesi bir gereklilik halini almıştır.[252] İşte bu yüzden münasebete dair hususlarda ne harici ilişkiler araştırılır ne de metin dışı delillere yer verilir. Çünkü yapılan çalışmada delil metnin bizzat kendisidir ve dilsel, aklî veya maddî terkip yapısına bağlı olarak pasajlar arasındaki ilişki ölçütleri metinde aranmaktadır.[253]

Anlamaya katkısı bakımından önemli bir bağlamsal unsur olan münasebet hususunda doğru bir değerlendirme yapabilmek için münasebeti savunanlara karşı olan tavır hakkında da bilgi vermek gerekir. Kur'an'da münasebeti savunanlara karşı tavır takınanların başında İzzuddîn b. Abdisselam gelmektedir. Ona göre " münasebetin başı ile sonu birbiriyle bağlantılı tek bir konu hakkında olması gerekir. Çeşitli sebepler

---

[249] Bilgiz, s.12-44.
[250] Muhammed **Kutub,** *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım* (Çev: Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s.71-74.
[251] Ebu Zeyd, s.197.
[252] Mustafa **Öztürk,** *Meal Kültürümüz,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s.12.
[253] Ebu Zeyd, s.206.

üzerine vazedilmiş bir kelamda başı ile sonu arasında irtibat şartı aranmaz. Böyle bir girişim zorlama bir iştir. Böylesine zorlama bir irtibat ise, Kur'an şöyle dursun, normal bir söze bile yakışmayan zayıf bir münasebettir. Zira Kur'an, yirmi küsür yılda farklı hükümler hakkında muhtelif sebeplere bağlı olarak inmiştir. İllet ve sebeplerin farklı olması hasebiyle onun ayet ve sureleri arasında irtibat kurulamaz."[254]

Münasebet hakkındaki bu tavra sevk eden asıl etken ise Kur'an'ın nüzul süreci ve kitap haline getirilme aşamalarıdır. Buna göre Kur'an, yazılı kültüre alışkın olmayan ve sözlü dil geleneklerinin hâkim olduğu bir toplum içerisinde ortaya çıkmış, uzun denilebilecek bir süreç sonrası metinleşmesi gerçekleşmiş, sözlü hitap özellikleri ağır basan bir kitaptır.[255] Çeşitli durumlar ve olaylar bağlamında yirmi üç yıllık bir dönemde nüzulü tamamlanan Kur'an'ın mevcut Mushaf tertibiyle kitaplaşması ise nüzulünden sonra gerçekleşmiştir. Kitap haline getirildikten sonra yazılı bir metin hüviyetine kavuşan Kur'an'ın nüzul tertibi ile Mushaf tertibi ise birbirinden farklıdır. Dolayısıyla farklı zaman ve mekânlarda, ihtiyaca göre farklı hadiseler üzerine nazil olmuş vahiy birimlerini iç bütünlüğe sahip (mütecanis) yazılı bir metin olduğunu kabul etmek son derece yanlıştır.[256] Bu tavra göre ayetler arası münasebete dair kabul, Kur'an'ın nüzul sürecini göz ardı edip, nüzulünden sonra gerçekleşen kitap halini esas alma yanlışının bir sonucudur.

Ayetler arası münasebet hususundaki her iki tavırda da gündeme gelen ve delil olarak dayanılan nokta Kur'an'ın nüzul süreci ve kitap haline gelme şeklidir. Münasebet ile ilgili lehte görüşe göre Kur'an farklı zaman ve mekanlarda inse de Mushaf tertibindeki dizayn, tevkifidir. Bu yüzden her bir birimle diğerleri arasında mükemmel bir münasebet vardır. İkinci tavra göre ise Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğu, yirmi üç yıllık bir süreçte parça parça nazil olduğu dikkate alınırsa ayetler ve sureler arasında o münasebeti savunanların iddia ettiği manada bir ilişki ve bağlantı kurmak mümkün değildir.

Münasebet hususundaki bu iki tavır göstermektedir ki, her ikisinde de dayanılan nokta Kur'an'ın nüzul sürecinden sonra kitap haline getirilmesi olmakla birlikte çıkarılan sonuç farklı olmaktadır. Esasında mutlak manada münasebetin varlığını kabul edenler

---

[254] Zerkeşî, I, s.37.
[255] Süleyman **Gezer,** *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, s.12.
[256] Mustafa **Öztürk,** *Kur'an Dili ve Retoriği,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s.27.

arasında da bir paralellik söz konusu değildir. Çünkü iddia elden söz konusu ilişkiler okuyucu ve yorumcunun kişisel gayretinden bağımsız "tematik" ilişkiler değildir.[257] Aksine anlama ve yorumlamada yardımına ihtiyaç duyulan ilişkiler ve münasebet şekillerinin ortaya çıkarılması müfessirin gücüne ve metnin derinliklerine nüfuz etmedeki keskin zekâsına dayanmaktadır. Yani "ilişki" ve "münasebet" mümkün ihtimaller olup, ortaya çıkarılması müfessirin gayretine bağlıdır. Bu açığa çıkarma metinde yerleşik, mevcut, sabit ilişkileri açığa çıkarma anlamında olmayıp; müfessirin kavrayışı ile metnin arasında bir ilişki tesis etmektir ki, bunlar aracılığıyla da metnin bölümleri arasındaki bağlantılar ortaya çıkarılır. Bu yüzden de müfessirlerin dayandığı farklı verilere göre farklı tarzda ilişkiler ortaya konulabilmektedir.[258]

Sonuç olarak mademki ayetler arası münasebet hususunda hem her iki tavrı takınanların dayandığı Kur'anî özellik mevcuttur hem de tespit noktasında kişisellik öne çıkmaktadır, o halde bu konuda sloganik yaklaşımdan kaçınılmalıdır. Yani Kur'an'ı oluşturan kelimeler, cümleler, ayetler ve sureler arasında mükemmel bir ilişki ve münasebet vardır ya da yoktur şeklindeki genelleme doğru bir yaklaşım değildir. Peşinen kabul veya ret yerine anlama, açıklama ve yorumlamaya konu olan ayet ve surelerin diğerleriyle ilişki ve münasebeti var mıdır? Varsa bunun boyutu nedir? Anlamada bundan ne ölçüde yararlanılabilir? sorularına cevap aramak daha doğru bir yaklaşımdır. Bu bakımdan Kur'an'ın ayrı ayrı pasajları arasında bağlantı olmadığı peşinen kabul edilmemelidir. Bazen konu ve düşünce açısından bağlantı olabilir ve hatta bunun olmadığı yerlerde de, zaman açısından bağlantı olabilir. Aynı şekilde ard arda gelen ayet ve sureler arasında da ısrarla münasebet ve bağlantı aranmamalıdır. Ard arda gelen bu parçalar arasında zannedildiği gibi düşünce açısından bir bağlantı ve münasebet olmayabilir ya da ayet grubu ve sure farklı tarihlere ait olup bir tertip sırasına konulmuş parçalardan oluşturulmuş olabilir. Dolayısıyla bu hiçbir önyargıya dayanmadan tespit edilen ilişkiden en üst seviyede yararlanılmalı yoksa da ayetler arasında zorlama ilişkilendirmelere gidilmemelidir. Zira Kur'an muhtevası ve tarihi çoğu surenin pek çok farklı konuyu içerdiğini öte yandan aynı konunun birkaç değişik

---

[257] Ebu Zeyd, s.206.
[258] Ebu Zeyd, s.197-198.

surede ele alındığını açıkça göstermektedir.[259]

Bu bilgiler çerçevesinde lehte ve aleyhte görüşlerden hareketle ayetler arası münasebetin ne savunanların iddia ettiği, ne de karşı çıkanların itiraz ettiği tarzda bir bağlamsal unsur olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Buna göre bütün Kur'an'ı kapsayacak şekilde münasebetle ilgili bağlam sınırı çizme yerine ayetleri ayrı ayrı değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Yani bazı ayetler vardır ki öncesi ve sonrasıyla irtibatlı değildir. Bu ayetleri müstakil olarak değerlendirmek gerekir. Bazı ayetler de vardır ki öncesi ve sonrasındaki ayetlerle irtibatlıdır ve bu irtibatı dikkate almak anlama ve yorumlamada sonuca etki etmektedir. İşte ayetin ya da ayet grubunun öncesi ve sonrasıyla oluşturduğu bu bütün ise Kur'an'ın en küçük ve en temel iç bağlam unsurudur. Esasında münasebet ilmi ile esbab-ı nüzul ilminin ayrıldığı nokta da burasıdır. Esbab-ı nüzul ayetlere, bu ayetlerin olaylara delaleti ve onlarla ilişkisi açısından yaklaşırken, münasebet ilmi onları, aralarındaki dil ve üsluba ilişkin irtibatlar ya da aklî ve zihnî ilişkiler açısından ele almaktadır. Esbab-ı nüzul ilmi, metnin olguda yer alan harici unsurlarla ilişkisini incelerken, münasebet ilmi metin içi ilişkileri incelemektedir.[260]

1.2. Kur'an'ın Konuları ve Aralarındaki Münasebet

Bu başlık altında ele alınacak hususlarla;

- Kur'an'ın ele aldığı konular nelerdir? Bunlar içerisinde ön plana çıkan konular hangileridir?

- Bu konular nasıl ele alınmaktadır?

- Bunlar arasında münasebet var mıdır? Varsa bu nasıl bir münasebettir? sorularına cevap aranacak ve böylece anlamaya yardımcı önemli bir unsurun sınırları çizilmeye çalışılacaktır. Bu unsur metin içi ilişkiler ağının ikinci unsurudur. Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarda mutlaka dikkate alınması gereken ayet içi ve ayetler arası münasebetten sonraki önemli bir aşamadır. Bu aşamaya dair bilgiler sayesinde ele alınacak Kur'anî bir konunun sınırlarının tespiti ve diğer konularla münasebeti gibi

---

[259] W.Montgomery **Watt,** *Kur'an'a Giriş* (Çev: Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s.90-91.
[260] Ebu Zeyd, s.215.

hususlarda anlayan ve yorumlayana altyapı oluşturulmaya çalışılacaktır.

Bu manada dikkat çekilmesi gereken ilk husus onun hangi konuları ihtiva ettiğidir. Kur'an için bu çerçevedeki bir ele alış anlaşılmaya çalışılan herhangi bir hususun hangi konunun neresinde ve hangi konuyla ne şekilde bir ilişkisi olduğunun belirlenmesine ilk adımdır. Bunun için de öncelikle Kur'an'ın bölümleri sayılabilecek surelerin durumuna kısaca işaret etmek faydalı olacaktır.

Kelime olarak sure, yüksek rütbe, mevki, şeref, binanın kısmı veya katları anlamlarına gelmektedir.[261] Terim olarak ise "ayetlerden meydana gelen, başı ve sonu bulunan, küçük büyük her müstakil Kur'an parçasına sûre denir."[262] Her bir surenin onu tamamlayan bir ismi vardır. Ancak surenin ismi, konusunu belirtmez, ama suredeki önemli veya farklı bir kelimeden alınmıştır.[263] Bu yüzden surelerin isimleri bir başlık olarak kabul edilemez. Ayetlerin tertibi konusundaki ittifakın aksine, surelerin tertibi hususunda ittifak yoktur. Zira bu hususta üç farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre surelerin tertibi Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. İkinci görüşe göre ise tertib sahabenin ictihadıyla meydana gelmiştir. Bu iki görüşü uzlaştırıcı üçüncü görüşe göre ise, tertibin bir kısmına Hz. Peygamber uygulamalarıyla işaret etmiş diğer kısımların tertibi ise sahabe tarafından yapılmıştır.[264]

Sûreler ayetlerden oluşmaktadır. İçerik olarak ise bazı sureler birden çok konudan bahsedebilmektedir. Ya da bir konu birçok surede ele alınabilmektedir. Bazı surelerin ise surenin tamamına etki eden bir konusu vardır. Yani sureler de tıpkı ayetler gibi Kur'an'ın konuları ele alış tarzında görülen özelliklerden bir ya da bir kaçını taşımaktadır. Konuları ele alış tarzından dolayı sıralı sureler arasında irtibat olabilir de olmayabilir de. Bu yüzden her bir surenin öncesi ve sonrasıyla mutlaka irtibatı vardır anlayışı bazı sureler için söz konusu değildir. Bütün bu hususlar esasında surelerin de konuları ve bu konuları ele alış tarzı bakımından birbiriyle aynı özelliklere sahip

---

[261] Cevherî, II, s.690; İbn Manzur, VI, s.427; Abdulhamit **Birışık,** "Sûre" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, Cilt XXXVII, s.538; Abdurrahman **Çetin,** "Sure", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (Edi:İbrahim Kafi Dönmez),* Marmara Üniversitesi İFAV, İstanbul 2006, Cilt IV, s.1822.

[262] Soysaldı, *Kur'an ve Tefsir,* s.101; Çetin, IV, s.1822.

[263] Watt, *Kur'an'a Giriş,* s.74.

[264] Zerkeşî, I, s.257; Zerkanî, I, s.346-350; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.58; İsmail **Karaçam,** *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.176-182.

olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu özellikler itibariyle surelerin Kur'an'ın bölümleri olarak isimlendirilmesi de doğru değildir. Çünkü bölümler için söz konusu olan başlık ve alt başlıklar altında konuların, bölümün bütününde gerçekleştirilmesi düşünülen amaç çerçevesinde işlenmesi surelerde görülmemektedir.

Bilindiği üzere Kur'an'ı Kerim, insanları bilgilendirerek onlara yol gösteren son ilahi kitabın adıdır. Bu yönüyle İslam dininin ve O'nunla alakalı düşünce sistemlerinin hem ana kaynağı hem de bilgi vasıtasıdır.[265] Çünkü Allah Teala'nın "biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"[266], "Yeryüzünde yaş ve kuru, istisnasız her şey apaçık bir kitaptadır"[267] ve "Biz sana her şeyi açıklayıcı kitabı indirdik"[268] ayetleriyle buyurduğu üzere onda insanlığın ihtiyaç duyacağı dinî ve ahlakî hükümlerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ancak bu bilgiler bölümler başlıklar ve alt başlıklar şeklinde sistematik bir şekilde verilmemiş, Kur'an'ın gönderiliş amacını gerçekleştirecek tarzda sunulmuştur. Çünkü Kur'an'ın muhtevası ve gönderiliş gayesi, bütün ilimlere ait prensip ve kanunları keşfedip onlardan faydalanmasını bilen insanın hidayeti ve dünya-ahiret saadetidir.[269] Zira o, kendini insan hayatının bütün görünüşlerine, dünyevî yahut ruhî, ferdî yahut ictimaî bütün ülkelerde yaşayan her çeşit insana ve her zamanda olmak üzere bir rehber ve yol gösterici olarak sunmaktadır.[270]

Kur'an'ı incelediğimiz zaman sahası ve sınırı Kur'an'ın kendisi ile sınırlı olmakla birlikte, onda içeriği çok geniş, çok çeşitli ve çok yönlü birçok bilginin yer aldığını görmemiz mümkündür. Verilen bilgilerin muhatabı insan olduğundan, başta insanın kendisi olmak üzere insanın ilişkide bulunduğu bütün varlıklarla ilgili bilgiler amacına uygun şekilde ve oranda konu olarak yer almıştır.[271] Kur'an'da "Kur'an ve Kur'an ile ilgili bilgiler, Allah ve Allah'ın sıfatları, yaradılış ve yaradılış ile ilgili bazı bilgiler, dünya ve ahiret hayatı ve bunlara yönelik bilgiler, peygamberlik ve peygamberler ile alakalı bilgiler, iman, iman esasları, ibadet ve çeşitleri hakkında bilgiler, salih amel, inanç kimlikleri ve kişilik özellikleri, bireysel ve sosyal ahlak kuralları veya bireysel ve

---

[265] Celal **Kırca,** *Kur'an ve Bilim*, Marifet Yayınları, İstanbul 1997, s.15.
[266] En'am 6/38.
[267] En'am 6/59.
[268] Nahl 16/89.
[269] Celal **Kırca,** *Kur'an ve Fen Bilimleri,* Marifet Yayınları, İstanbul 1997, s.37.
[270] Muhammed **Hamidullah,** *Kur'an-ı Kerim Tarihi* (Çev: Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.23.
[271] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.30.

toplumsal ahlakî değerler günah ve çeşitleri, aile ve toplum bilgileri, ekonomi ve buna yönelik bilgiler, hukuk ve hukukla ilgili konular, olumlu ve olumsuz insan davranışlarına yönelik bilgiler, sosyal, sağlık ve fen bilimlerinin bazı konuları ile alakalı bilgiler (tıp, sosyolojii psikoloji, astronomi v.s) beslenme, temizlik, sosyal ve doğal çevreye ilişkin bazı bilgiler"[272] yer almaktadır. Kur'an içerdiği bütün bu konular itibariyle insanlığın bu güne kadar karşılaştığı en zengin ve en ilginç kitap olma özelliğine sahiptir. Bu ilginçliğini pekiştiren en önemli unsur, bunca konuları çok kısa lafızlarla yani az-öz sözleriyle ifade etmesidir.[273]

Kur'an'da yer alan bilgiler ayrıntıdan uzak, gönderiliş amacına uygun şekilde ilke ve prensipler halinde, iç içe olarak ve konu başlığı olmaksızın ele alınsa da Kur'an'ı tanıma ve tanıtma çalışmaları çerçevesinde bu bilgiler ve konular tasnif edilmeye çalışılmıştır. Bu tasniflerde de en temel başlık "Kur'an'ın Ana Konuları" olmuş ve bu alanda müstakil çalışmalar yapılmıştır.[274] Ancak diğer konulara göre daha çok ve daha ayrıntılı ele alınan bu ana konuların hangi konular olduğu kesin değildir. Kesin olmadığından dolayı da "ana konular" kategorisine hangi konuların girdiğine dair tasnifler birbirinden farklı olabilmektedir. Yapılan tasniflerin tamamını çalışmamızın amacı ve çerçevesi dikkate alındığında vermek mümkün olmadığından en önemlilerini iki grup altında toplayabiliriz.

Birinci grubu Kur'an'ın tamamının değil de kendilerince öne çıkan ve diğer konulara göre daha önemli olduğu düşünülen konuların esas alındığı tasnifler oluşturmaktadır. Bu gruba giren çalışmalarda her alim kendi uğraş alanına göre konuları tasnif etmiş ve bazı konuları ana konular olarak belirlemiştir. Bazı konular ise bu tasnifin dışında kalmıştır. Genellikle Kur'an'ın indiriliş gayesi ve temel maksatları baz alınarak konular tasnif edilmiş ve bu konular arası münasebete temas edilmemiştir.[275]

---

[272] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.32-33; Kırca, *Kur'an ve Bilim*, s.22

[273] M.Halil **Çiçek**, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır,* Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s.37.

[274] Bkz. M. Sait **Şimşek,** *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999; Muhsin **Demirci** *Kur'an'ın Temel Konuları,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, İstanbul 2000; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (çev: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara 1999; Abdurrahman **Elmalı,** *Kur'an'da Ana Konular,* Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 2004; Ömer **Dumlu,** *Kur'an Atlası,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007; Hasan **Yılmaz,** *Kur'ân ve Muhtevası (Tematik ve Sistematik Bir İnceleme),* Fecr Yayınevi, Ankara 2008 bu çalışmalardan bazılarıdır.

[275] Bu gruba dahil edilmesi gereken tasniflerin başında Ebu Hamid Gazalî'nin tasnifi gelmektedir. Ona göre Mühimmatü'l-Kur'an diye adlandırdığı Kur'an'ın temel konuları şunlardır. Tevhid

İkinci grubu oluşturan tasnifler ise Kur'an'da yer alan bütün konuların birbiriyle münasebeti dikkate alınarak belli başlıklar altında toplanmasından meydana gelmektedir. Tasniflemenin temel hareket noktası ise Kur'an'ın insanları doğru ve hak yola götüren bir hidayet kitabı olma özelliğidir. Bu özellik çerçevesinde ana konuların başlıkları belirlenmiş, Kur'an'da yer alan diğer bütün konular da belirlenen bu başlıklar altında toplanmıştır. Mümkün olduğu ölçüde hiçbir konu dışarıda bırakılmamaya çalışılmıştır. Kur'an'a dair içerik tespitinin yapılması ve bu içeriği oluşturan konuların birbiriyle ilişkisinin ortaya konması bakımından bu tasnifler önem arzetmektedir.

Bu grupta dikkat çekilmesi gereken en yaygın tasnife göre Kur'an'daki konuları itikâdî, tarihi, ilmî, ahlakî ve amelî olmak üzere beş kategoride ele almak mümkündür.[276] İnsanlığın dünya hayatındaki huzur ve saadetini sağlamak ve ebedî mutluluğun yollarını göstermek için inzal edilen Kur'an'ın ilk hedefi insanların yerlerin ve göklerin Rabbine iman etmelerini sağlamak[277] olduğundan Kur'an öncelikle itikadî konular üzerinde durmaktadır. Zira iman ve itikad olmaksızın hiçbir amelin değeri olmayacaktır. Kur'an'da yer alan itikadî konular Allah, melekler, kitaplar, peygamberler, ahret günü, kader, Kur'an, kıyamet, inanç bakımından insanlar ile ilgili bilgileri kapsamaktadır.[278] Kur'an itikadî konuları desteklemek için tarihi ve ilmi hakikatlere de dikkat çekmektedir. Geçmişte yaşamış milletlerle ilgili kıssalar tarihi konular içerisinde; gökler, yer, yaratılış, ilim, akıl, tefekkür, araştırma ve ibret alma ile ilgili ayetler ise ilmi

---

(marifetullah), Sırat-ı müstakimi tanıma (hidayet, ibadet) ve ahreti tanıma. Bu konudaki bir diğer tasnif ise Şah Valiyyullah ed-Dihlevî'ye aittir. Ona göre Kur'an'ın ihtiva ettiği mana ve maksatlar şu beş ilmin haricine çıkmaz: "Ahkam (ibadet ve dini hükümler), cedel, Allah'ın kullarına nimetlerini ve ihsanlarını hatırlatma (tezkir), Allah'ın insanlara geçmişteki belirli günleri, tarihi hatırlatma (kıssalar ve tarihi olaylar), ölüm/ölüm ötesini hatırlatma ilimleridir. Muhammed Abduh ise Kur'an'ın esas indiriliş gayesinin ve temel maksatlarının şu beş konu olduğunu ifade etmektedir: Tevhid, va'd (cennetle) ve vaîd (cehennemle) veya tebşir ve inzar, ibadet-amel, saadet yolunu beyan, yani dünya ve ahrette bahtiyar, mutlu olmanın yolunu açıklama, kıssalar ve tarihî haberler-tarihî olaylar. Abduh eserinin başka bir yerinde de Kur'an'ın esas mevzuları itikat, ibadet, muamelât-Ahkam, Ahlak ve Kıssalar/tarihi haberlerden teşekkül etmektedir. Muhammed el-Gazâlî'ye göre ise Kur'an'ın beş mihveri adını verdiği konular tevhid, kainat, Kur'an kıssaları, Ahiret, terbiye ve Teşri'/Eğitim, Hukuk konularından oluşmaktadır. Bu konudaki en önemli ve muhtevalı tasnifi yapan ise Mehdî Bâzergân'dır. Ağırlık derecesine göre Kur'an'da yer alan konular şunlardır: Hz. Peygamberin risaleti, Kıyamet, ölüm ve ahiret, kıssalar ve tarihi olaylar, İslam ümmeti ve ehl-i Kitaba ait ahkam, cihat, insanın yaratılışı ve özellikleri, Hz. Peygamberin ailesi ve zevcelerine ilişkin ayetlerin oluşturduğu sekiz konudur. Bu tasnifle için bkz. Hasan **Yılmaz,** "Kur'an'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler", *Diyanet İlmi Dergisi,* Cilt XLVI, Sayı 4, s.53-57; Yılmaz, Kur'an ve Muhtevası, s.27-83.

[276] Bkz. Hüseyin Emin **Sert,** "Kur'an-ı Kerim'deki Konuların Tasnifi Üzerine Bir Deneme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 1, Elazığ 1996, s.256; Yılmaz, "Kur'an'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler", s.61; Celal **Kırca,** *Kur'an ve İnsan,* Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s.46.

[277] Bakara 2/177, 285; Nisa 4/136.

[278] Sert, s.256, 262-269.

konular başlığı altında değerlendirilmektedir.[279] İlmi konular kategorisinde her çeşit ilim verilerini objektif bir şekilde zikretmekte ve bu ilimlerin konularını ve meselelerini nazil olduğu çağdaki anlayışa göre değil de, kendi gayesine her zaman hizmet edecek ve her çağın anlayışına hitap edecek şekilde ifade etmektedir.[280] İnsanlığın hidayeti için gönderilen Kur'an'ın imandan sonraki ikinci hedefi ise iman etme bahtiyarlığına ulaşan Müslümanların hayatlarını düzenlemek[281] ve insanları sapık yollara düşerek yeryüzünde fitne ve bozgunculuk yapmaktan alıkoymak[282] olduğundan o, ahlaki ve ameli konulara da yer vermektedir. Ahlakî konular insanın sahip olması gereken faziletli vasıflar ve terk etmesi gereken düşük vasıflarla ilgili ilke ve prensipleri ihtiva etmektedir. Amelî konular ise ibadet ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen muamelatla ilgili hususları içermektedir.[283]

Kur'an konularıyla ilgili yapılan bu tasnife benzer bir tasnif de Sait Şimşek tarafından yapılmaktadır. Ona göre Kur'an konularını amaç konular ve araç konular olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür. Dini oluşturan itikadi konularla ibadet, ahlak ve sosyal hayatı düzenleme ile ilgili konular amaç konulardır. Bu konular dışında kalan evrenle ilgili bilgiler, geçmiş millet ve peygamberlerin kıssaları vb. hususlar ise araç konuları oluşturmaktadır. Konu bütünlüğü olmayan araç mahiyetindeki bu konular, amaç konuların ispatı ve onlarla ilgili kanaatlerin oluşması için Kur'an'da yer almaktadır.[284]

İkinci grupta ele alınması gereken son tasnife göre ise Kur'an'da yer alan bilgiler üç ana konu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu konular Allah, insan ve kâinattır.[285] Yol göstericilik ve önderlik görevi gereği Kur'an bu üç konu altında insanın yaratıcısı ile insanların diğer insanlarla ve insanın kainat içindekilerle ilgili münasebetine dair bir takım genel kurallar ve prensipler getirmektedir. Kur'an, insanın yaratıcısı ve insanlarla ilişkisine dair geniş açıklamalarda bulunduğu ve kesin hükümler getirdiği halde eşya ve kainatla olan münasebetlerine dair ise genel prensipler ortaya koymuş, eşyanın mahiyet

---

[279] Örnekler ve açıklamalar için bkz. Sert, s.273-758.
[280] Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri,* s.44.
[281] Sert, s.258.
[282] Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s.98.
[283] Ahlaki Konular ve örnekler için bkz. Sert, 269-273, ibadet ve muamelatla ilgili örnekler için bkz. Sert, s.279-283.
[284] Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları,* 9-10; Yılmaz, *Kur'an ve Muhtevası,* s.123-129.
[285] Kırca, *Kur'an ve Bilim,* s.18; Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.34.

ve kanunlarının araştırılmasını insana bırakmıştır.[286] Kur'an'da yer alan bu üç alan ile ilgili konuların ele alınış tarzı farklı olduğu gibi mahiyeti de birbirinden farklıdır. Çünkü insan Allah münasebetini ele alan konular yol gösterici ve kural koyucu bir mahiyet arzetmektedir. Buna karşılık sosyal ilişkiler ve toplumsal olaylar ile ilgili bilgiler tashih edici ve düzenleyici bir yapıya sahiptir. İnsan-eşya ve tabiat ilişkisine dair konular ise daha çok yönlendirici özellikleriyle öne çıkmaktadır.[287]

Buna göre ikinci grubu oluşturan bu üç tasnifin birbiriyle ilişkisini şu şekilde ifade edebiliriz. İnsanın Allah'la münasebeti ve insanlarla münasebeti itikadi, ameli ve ahlaki konular içerisinde verilmektedir ve bu konular amaç konulardır. İnsanın evrenle münasebeti ise ilmî konular içerisinde ele alınmaktadır. İlmî konular ise, tarihi konularla birlikte araç konular olarak değerlendirilmektedir. Bu üç tasnife göre ana konular Kur'an'ın insanlığa Yüce Yaratanını tanıtmak, bu tanıma sonucunda insana, Yüce Allah'a diğer insanlara ve tabiata karşı nasıl davranılacağının yol ve usülleri öğretmek[288] amacı çerçevesinde düşünülmektedir.

Kur'an'ın ana konularıyla ilgili yapılan bu üç tasnif birbirinden farklı isimler taşısa da esasında hepsi de bu amaca hizmet etmektedir. Bu tasnifler konulardan her birinin hangi fonsiyonda ve niçin yer aldığına ve bunlardan her birinin diğerine göre konumunun ne olduğuna dair bilgiler ihtiva etmesi bakımından anlama ve yorumlama faaliyetlerinde dikkate alınması gereken önemli bir unsur olmaktadır. Çünkü bu tasniflerde hareket noktası insanın hidayeti neticesinde dünya ve ahret mutluluğunu temin etmedir. Ana konular olarak kabul edilen her bir konu bu temel amaçla irtibatlandırılarak ele alınmaktadır. Bu haliyle konular diğerleriyle birlikte oluşturdukları sistemin önemli bir parçası konumundadır.

Kur'an'ın ihtiva ettiği ve kendi aralarındaki irtibattan dolayı belli bir amacın gerçekleşmesine hizmet eden bu ana konular Kur'an'da sınırları belli, sabit, kolayca tespit edilebilen konular olmadığı unutulmamalıdır. Anlama ve yorumlamada dikkate

---

[286] Kırca, *Kur'an ve Bilim,* s.31; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri,* s.33.

[287] Kırca, *Kur'an ve İnsan,* s.44-45. Ana konu tabiri kullanılmasa da onun bütün konularını ihtiva eden bir diğer tasnifleme ise Ömer Özsoy ve İlhami Güler tarafından yapılmıştır. "Sistematik Kur'an Fihristi" adlı eserlerinde Kur'an'daki bütün ayetleri şu on başlıkta toplamışlarıdır: Yaratılış ve Varlıklar, Bilgi, Din, İtikad, İbadet, Ahlak, Toplumsal Düzen ve Hukuk, Hz.Muhammed, Tarih ve Kıssalar, Meseller. Bkz. Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi),* Fecr Yayınevi, Ankara 1997.

[288] Çiçek, s.38.

alınması gereken bu konular ve aralarındaki ilişkinin tespiti anlayan ve yorumlayana düşen önemli bir görevdir. Anlayan ve yorumlayanın en önemli hareket noktası ise onun ihtiva ettiği bu konuları nasıl ele aldığıdır.

Kur'an'ı diğer kitaplardan farklı kılan özelliklerden biri de konuları ele alış tarzıdır. Kur'an, sahip olduğu muhtevayı ve taşımış olduğu mesajı insanlara sunma şekliyle diğer kitaplardan farklı özellikler taşıdığından bu farklılık, iç bağlam açısından mutlaka ele alınmalıdır. Çünkü iç bağlama dair diğer hususlar gibi onun konuları ele alış tarzı konular arası ilişkiler ağının ipuçlarını göstermesi ve tespiti bakımından çok önemlidir. Bu bakımdan Kur'an'ın konuları ele alış tarzı itibariyle hangi özelliklere sahip olduğuna Kur'an'ı tanıma ve tanıtma adına genel hatlarıyla işaret edilecektir. Kur'an ile ilgili çalışmalarda dikkat çekilen ve konusal bağlamın tespitine katkı sağlayan bu özelliklerin belli başlıları şunlardır;

1- Kur'an'ın konuları ele alma hususunda dikkat çekici özelliklerinin başında konuları iç içe işlemesidir. İnsanlara ait kitaplarda görülen bölümlere ayırma Kur'an'da olmayıp onun kendine has sözdizimi ve yapısı vardır.[289] O, daima fizik ve metafiziği, gayb ve şehadeti, ahlak ve ahkamı, iktisat, itikat ve siyaseti, toplumsal ve bilimsel konuları birbiri içine katarak ele almaktadır. Konular arasında kendine has gezintiler ve sıçrayışlar yapmaktadır. Bu gezinti ve ani sıçrayışlarda amaç hem muhatabın dikkatini toplamak ve onu uyanık tutmak hem de Kur'an'ın tamamını okuma fırsatı bulamayan okuyuculara kısa sürede birçok Kur'anî konuyla temas kurma ve haberdar olma fırsatı sunmaktır.[290] Bu yönüyle "Kur'an, te'lif eserlerden tamamen farklı bir yapıdadır. Onda konular, bölümler, ana başlıklar ve alt başlıklar altında işlenmez. Muayyen konular, bazı siyâk-sibâk çerçevelerinde adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler de, her siyâk-sibâk çerçevesi, yine de Kur'an'ın diğer pasajlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Çünkü değil bir ayet grubu bazen bir terkip bile birkaç hedef gözetebilmektedir. Bundan dolayı Kur'an'ın bir biriminin sadece bir konuya münhasır kılınması çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Bütün parçalar, bulundukları mana çerçevelerinde, üzerlerine düşeni yaparken, Kur'an manzumesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler. Dolayısıyla Kur'an, her bir azası mükemmel çalışan bir

---

[289] Erdoğan **Baş,** *Kur'an'ın Uslubü ve Tekrarlar,* Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s.97.
[290] Çiçek, s.43.

bütün oluşturur."[291] Buna göre Kur'an, bölümler, ana başlıklar, alt başlıklar şeklinde sistematize edilmiş bir kitap olmamakla birlikte, kendi içerisinde bütünlüğü olan ve konuları arasında bazı yönlerden irtibatlar bulunabilen ilahi bir kitaptır.

2- Kur'an'ın konu anlatım tarzından biri de îlmi eserlerin takip ettiği metodu takip etmemesidir. Yani konu anlatımında Kur'anî metod ile ilmî metod birbirinden farklıdır. Zira ilmî eserlerde ve çağdaş dönem eserlerinde bir konu başlığı açılır ve o başlık altında konuyla ilgili detaylara yer verilirken; Kur'an'da konunun ayrıntıları farklı surelerde yer almaktadır. Bu sebeple de bir sûrede birçok konu yer alabilmektedir.[292] Ayrıca surelerde yer alan konular yazılı metin düzeniyle giriş-gelişme ve sonuç şeklinde kompoze edilmemiştir.[293] İlmî eserler ile Kur'an arasındaki bu farklılık ilmi eserlerin yazılma amacıyla Kur'an'ın gönderiliş amacının aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. İlmî eserler bilgilendirme amacıyla yazılırken, Kur'an inandırma ve doğru yola ulaştırma amacıyla gönderilmiştir.

3- Kur'an'ın hitap ve ifadeleri, sade ve herkesin kendine uygun bir mesaj alabileceği bir yapıdadır. Bu yüzden konunun sunumunda o muğlak ve kapalı ifadelerden, karışık ve karmaşık taksimlerden, karışık bilimsel teorilerden umumun istifadesine kapalı ağdalı üsluplardan, anlaşılmayan ibare ve terkiplerden, ilmî görüş ve ihtilaflardan, çetrefilli ilmî atıflardan kaçınmıştır.[294] Bu özellik de Kur'an'ın muhatabın durumunu dikkate alma ve ona rehberlik etme fonksiyonunu gerçekleştirme amacının bir sonucudur. Çünkü insanların anlamadığı ifadelerden etkilenmesi ve yön değiştirmesi beklenemez.

4- Kur'an umumen bir anlatım yöntemi olarak genel ifadeler kullanmayı tercih etmektedir. Bu yüzden bazı istisnaları olmakla birlikte anlattığı olay ve kıssalarda genellikle yer isimlerini, şahıs isimlerini ve diğer nesne isimlerini mübhem bırakmıştır. Özel bir sebebe binaen inen ayetlerde dahi bu özellik muhafaza edilmiştir.[295] Bu duruma

---

[291] Halis **Albayrak,** *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* Şule Yayınları, İstanbul 1996, s.155.
[292] Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları,* s.11.
[293] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.17.
[294] Çiçek, s.39-41.
[295] Çiçek, s.42.

sebep olarak birçok husus zikredilse de[296] esas gerekçe Kur'an mesajının belli bir yer, zaman veya şahıs ile sınırlı olmayıp evrensel bir nitelik taşımasıdır.

5- Kur'an'ın konu işleme hususunda kendine özgü noktalardan biri de ele aldığı birçok konunun hepsini bir arada vermemesidir. Konular genellikle müstakilen ve baştan sona verilmemektedir. O, ele aldığı çoğu konuyu farklı bağlamlar arasında bölerek ve Kur'an'ın değişik yerlerine serpiştirerek sunmaktadır. O, bir yerde kısa ve özlü bir biçimde ele aldığı konuyu başka yerlerde tafsilatlı olarak açıklamaktadır.[297] Kur'an'ın bu şekilde bir özelliğe sahip olması hem özet olarak geçen yerde hem de ayrıntılı olarak üzerinde durulan yerde bağlam gereği amacın gerçekleşmesidir. Yani konunun özet olarak veya ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını sağlayan içinde bulunduğu bağlamdır. Çoğu surenin ve ayetin pek çok farklı konuyu ihtiva etmesi de[298] aynı konunun birkaç değişik surede ele alınması[299]da işte bu yüzdendir. Örneğin Kur'an, kadınlarla ilgili bilgilerin hepsini bir arada vermemiştir. Konunun bir kısmını Bakara Sûresi'nde, bir kısmını Nisa Sûresi'nde, bir kısmını Nur Sûresi'nde, bir kısmını Ahzab Suresi'nde, bir kısmını Talak Suresi'nda ve diğer cüz'î bir kısmını da başka surelerde ele aldığını görmek mümkündür.[300] Konulu tefsir çalışmalarının başlamasına sebep olan durumların başında da Kur'an'ın bu özelliği gelmektedir. Çünkü onda bulunan aynı konuyla ilgili farklı ayetlerin bir araya getirilmesi ve bir bütün olarak değerlendirilmesi neticesinde Kur'an'ın o konuyla ilgili fikrinin ortaya çıkarılması konulu tefsir çalışmalarının temel amacıdır.

Kur'an'da konuları ile ilgili bu durum yani konuların genellikle müstakilen ve baştan sona bir bütün olarak değil de iç içe bir şekilde ele alınması ve bir konu bitmeden başka bir konunun başlaması veya araya dahil edilmesi[301] onun konuları arasında irtibat olduğunu gösteren hususlardandır. Zira Kur'an konuları arasında herhangi bir ilgi ve irtibat olmasaydı Mekke'de inen bir ayetin Medine'de inen bir sure içerisine, Medine'de inen bir ayetin de Mekke'de inen bir sure içine yerleştirilmesinin izahı mümkün

---

[296] Mübhem hususun başka bir yerde belirtilmesi, mübhemin herkes tarafından bilinmesi, açıkça belirlenmesinde fazla bir fayda bulunmaması, mübhem hususun genelleştirilmesi gibi hususlar için bkz. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.168-171.
[297] Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.157.
[298] Örnek ayetler İçin Bakara2/255, Bakara2/282, Maide5/41.
[299] Watt, *Kur'an'a Giriş,* s.90.
[300] Çiçek, s.44.
[301] Baş, s.94 ve 97.

olmazdı.[302]

6- İlahi mesajların, hem indiği asrın hem de daha sonraki asırların ihtiyaçlarına cevap verecek kavramlarla ifade edilmesi[303] de konuları ele alış tarzıyla alakalıdır. Çünkü Kur'an bir din kitabıdır. Mesajın iletiminde kendine özgü bir ifade biçimi kullanmak durumundadır. Kur'an'daki kendine özgü bu ifade biçimine "din dili" denilmektedir. Onda yer alan bütün kavramlar tenzil dönemine veya bu dönemin öncesine ait kavramlar olmakla birlikte bu kavramlarla sunulan mesajların daha sonraki dönemlerde yaşayacak insanlar için de aynı değeri taşıması ve onların ihtiyaçlarını aynı ölçüde karşılaması için "Din Dili"ni kullanması gerekir. Bu yüzden Kur'an, tenzil sonrası dönemlerde doğup gelişen bilim dallarına ait kavramları ve terimleri kullanmamıştır ama bu bilim dallarının alanına giren bazı bilgileri amacına uygun gelecek biçimde ve oranda vermiştir.[304]

7- Kur'an ele aldığı konularda genellikle detaylardan kaçınmıştır. İmkânlar ölçüsünde o, ele aldığı konuların can alıcı noktalarını özet bir şekilde sunmaktadır.[305] Çünkü Kur'an'ın ihtiva ettiği bilgiler hayatın her alanına ilişkin insana rehberlik edecek bilgilerdir. Bu bilgiler, Kur'an bütünlüğü içinde bir ya da birkaç ayet grubu içinde verilmektedir. İnsanın huzur ve mutluluğu için prensipler getiren ve bilgiler sunan Kur'an'ın; farklı zaman ve mekanlar içinde yaşayan insanların bütün ihtiyaçlarını madde madde sıralaması ve her maddeye ayrıntılı çözümler getirmesi hem nicelik hem de nitelik açısından mümkün olmadığından mesajlarının çoğunluğu ayrıntılardan uzak ve genel ilkeler halindedir. Bu özelliği de Kur'an'ın çağları kuşatıcı yönüne işaret etmektedir.[306]

8- Kur'an'da ele alınış bakımından konuların tamamı aynı özellikte de değildir. Bazıları her yönüyle ele alınırken bazısı ihtiyaca cevap verecek kadarıyla ele alınmaktadır. Burada bütünü veya birazı vermede belirleyici unsur konunun özelliğidir. Örneğin inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili konuların bir kısmı bir surede yer alıyorsa, diğer surelerde aynı konunun eksik kalan kısımları yer almakta ve bunların tamamı bir araya

---

302 Kutub, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, s.71-74.
303 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.31.
304 Örnekler ve ayrıntılar hususunda bkz. Kırca, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", s.39-43.
305 Çiçek, s.44.
306 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.33.

getirildiğinde tam bir konu bütünlüğüne ulaşılabilmektedir. Yani parça parça olsa da bu konularla ilgili ihtiyaç duyulan herşey Kur'an'da bulunmaktadır. Oysaki insanın evrenle ilişkisi, geçmiş millet ve peygamber kıssaları vb. hususlarla ilgili konularda konu bütünlüğü aranmaz. Mesela Hz. Musa'nın kıssası Kur'an'ın birkaç sûresinde yer almaktadır. Ancak bunların hepsi bir araya getirilse de Hz. Musa'nın hayatı hakkında tam bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.[307] Zira inanç konuları ile kıssaların Kur'an'da bulunması gerekçesi aynı değildir. Biri amaç, diğeri araç konumundadır.

Bütün bu hususlar insanlık ve insanlığın hidayeti için gönderilen Kur'an'ın taşımış olduğu mesajı ulaştırma şekilleridir. Burada dikkat çekilen Kur'an'î özellikler mesajı ulaştırmada araç konumunda olduğundan anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde hakkında bilgi sahibi olunması gereken hususlardır. Ayrıca bu hususların birçoğu Kur'an'ın üslup özellikleriyle de alakalı olduğundan her ne kadar ayrı başlıklar altında ele alınsa da birbirinden bağımsız unsurlar olarak kabul edilmemelidir. Zira üslup özellikleri ile bu hususların ayrıldığı tek nokta üslup özelliklerinin cümle ve ifade bazlı, konuları ele alıştaki özelliklerin ise konu bazlı bir değerlendirmenin göstergeleri olmasıdır. Bu bakımdan üslup özelliklerinin konuları ele alış tarzının daha özele indirgenmiş, özel şekilleri olduğunu söylememiz mümkündür. Burada dikkat çekilen konuları iç içe işleme, ilmi bir metod takip etmeme, sade bir yol takip etme, genel ifadeler kullanma, konulara ayrı ayrı yerlerde değinme, detaya girmeme gibi hususlar onda yer alan herhangi bir konunun sınırlarının tespit edilip o konuyla ilgili Kur'anî görüşün tespiti açısından çok önemlidir. Bu yüzden bu hususlarla ilgili birikimin kazanılması muhataba konusal bağlam hakkında temel teşkil edecektir.

Sonuç olarak Kur'an, ilk muhatap kitlenin çeşitli tavır ve davranışlarına, ihtiyaçlarına, olayların gelişimi gibi değişik hal ve şartlara göre farklı zamanlarda ayet, ayet grupları veya sure şeklinde nazil olduğundan, konu bütünlüğü oluşturacak şekilde bir sıra izlemediği gibi, mevcut Mushaflardaki surelerin bizzat Hz. Peygamberin talimatıyla oluşan içeriğinin yanı sıra dizilişi de sistematik eserlerde alışıla gelen şekliyle bir yapı arzetmemekte, muhtevayı oluşturan konular mushafın başından sonuna yayılmış bir haldedir. Bu tertip düzeninde, tekrarların da katkısıyla onu okuyan veya dinleyenlerin aynı anda birçok konuyu gözden geçirmeleri, bir defalık okumayla birçok irşad ve

---

[307] Bu hususlar ve örnekleri için bkz. Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları,* s.9-10.

uyarıya muhatap olmaları söz konusu olsa da bu durum onun muhtevasını müstakil konu başlıklarına ayırarak eksiksiz bir şekilde vermeyi güçleştirmektedir. Bununla birlikte yapısal olarak Kur'an kendi içyapısıyla bir bütünlük oluşturmakta ve konuları farklı ayetlerde işlemesine rağmen kendisinde mantıkî bir tutarsızlık ve çelişki söz konusu olmamaktadır.[308] Konular baştan sona bir bütün olarak ele alınmasa da aralarında münasebetler bulunmaktadır.[309] Ancak bu münasebetler verili, hazır, somut olmadığından tespit ve değerlendirme noktasında hataya düşmemek adına ciddi çalışmalar yapılmalıdır. "Konular arasında münasebet vardır ya da yoktur" şeklinde sloganik yaklaşımdan ziyade münasebet hangi boyutta ve hangi noktalarda yoğunlaşmaktadır? Bunun ayetin veya konunun anlaşılmasına katkısı nedir? sorularına cevaplar aranmalıdır. Çünkü bu sorulara bulunan cevaplar Kur'an'ın tanınmasına ve iç bağlama dair unsurlardan olan konular arası münasebetten gereği gibi yararlanılmasına katkı sağlayacaktır.

1.3. Kur'anî Bütünlük

Anlama açısından Kur'an'ın iç bağlamı ile ilgili hususlardan biri de onun bütünlüğüdür. Çünkü Kur'an'ın muhtevası ve yapısal özellikleri hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayan iç bağlamla ilgili hususlar içerisinde bütünlük önemli bir yer tutmaktadır. Hatta ayetler arası münasebet, konular arası münasebet, hitap şekli, üslubu, ana konuları gibi diğer hususların da gerçek manada anlaşılması bütünlüğe dair verilere bağlıdır. Çünkü bütünlüğe dair hususların dikkate alınması veya ihmal edilmesi doğru anlama veya yanlış anlamanın belirleyicisi konumundadır.

Kur'an'ın bütünlüğü adı altında alimler genellikle iki noktada yoğunlaşmaktadırlar. Birinci nokta daha çok Kur'an'ın nazım, tertip ve edebi açıdan güzelliğini ve eşsizliğini ihtiva etmektedir. Buna göre Kur'an sahip olduğu sağlam insicam, sanatlı ve tesirli üslup ile "bütün cüzleri birbirine bağlı bir cümle, taşları birbirine kenetlenmiş bir bina,

---

[308] Zülfikar **Durmuş,** *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, s.175.

[309] Kur'an'da yer alan konular arasında irtibat olduğunu gösteren en önemli hususlardan biri "bir konuya ait bütün ayetleri bir araya toplayıp, nüzul sırasını da göz önünde bulundurarak Kur'an'ın o konuyla ilgili ne dediğini ya da ne demek istediğini tespit" (Bkz. Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.79) amacı olan konulu tefsir çalışmasında, konuyla ilgili ayetlerin müstakil olarak değil de içinde bulunduğu bağlamdaki anlamının dikkate alınması yönündeki tavsiyelerdir. (Bkz. Demirci, *Konulu Tefsire Giriş,* s.99 ve 127; Güven, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu, s.441). Zira ayetin içinde bulunduğu bağlamda yerine getirdiği fonksiyon onun sadece kendi konusuyla değil aynı zamanda diğer konularla da irtibat yönünün olduğuna işaret etmektedir.

canlı bir organizma, etrafa dal budak sarmış muazzam bir ağaç, içindeki her şeyin birbirine muhtaç ve irtibatlı olduğu kainat v.s. görünümü arz etmektedir.[310] Kur'an, bu özellikleriyle daha çok bilgi verme, ikna etme ve etkileme fonksiyonunu icra etmektedir.

Kur'an'ın bütünlüğü denince yoğunlaşılan ikinci nokta ise onun anlam bakımından uyumu ve çelişkiden uzak olmasıdır. Çalışmamızın bu kısmında bütünlüğe yer verişimizin gerekçesi de bununla alakalıdır. Zira burada Kur'an'ın bütünlüğü ile insanlara sunduğu ilahi mesajın anlaşılmasında onun insanlar için bir yol gösterici, bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde bir rehber olduğu gerçeğinin esas alınması kastedilmektedir. Buna göre ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında hem ortaya koyduğu temel ilke ve düşünceler dikkate alınmalı ve ulaşılan sonuç Kur'an'ın ruhuna uygun düşmeli[311] doğru anlama amacına hizmet edeceğinden diğer ayetler, konu, siyâk-sibâk, nüzul sebebi gibi bütün unsurlar hesaba katılmalıdır.

Hesaba katılması gereken bu bütünlükten kastedilen, iki kapak arasındaki nassların cümle bütünlüğünü, bilgi olarak bütünlüğünü, parçaların birbirlerini tamamlamasını ve birbirini açıklamasını ihtiva eden bir bütünlüktür.[312] Çünkü "bir bütün olarak Kur'an'ı Kerim" tabiri ile onun tüm özelliklerini, yanlarını ve bütünlüğüne ait vecheleri ve bunlar arasındaki ilişkileri kucaklayan, kendisinin hususî, mu'cîz vahiy mahsulü karakterini belirleyen tastamamlık, kendi iç kesinliği ve bunların tümünün oluşturduğu bir sistem kastedilmektedir.[313] Buna göre Kur'an ayetlerini anlamaya ve yorumlamaya çalışırken ayette geçen kelimelerin anlamı, kelimelerin diğer ayetlerdeki kullanımı, ayetin konusu, öncesi ve sonrasıyla irtibatı, Kur'an'ın gönderiliş amacı ve temel ilkeleri, varsa nüzul sebebi mutlaka dikkate alınmalıdır. Çünkü Kur'an sahip olduğu özellikler itibariyle bütünlüğün ihmal edilmemesini gerekli kılmaktadır. İzutsu'nun şu tespiti konuya ışık tutması bakımından önemlidir. Ona göre Kur'an'ın dünya görüşünün tespitinde Allah, selam, nebi, iman gibi çok önemli Kur'an kavramlarının toplanıp Kur'an'da ne anlamda kullanıldıklarına bakmakla amaca ulaşılmış sanılabilir. Ancak mesele bu kadar basit değildir. Çünkü bu kavramlar Kur'an'da birbirinden ayrı, yalın halde bulunmazlar, her

---

[310] Bkz. Bilgiz, s.27-32; M. Abdullah **Draz,** *En Mühim Mesaj Kur'an,* (Çev: Suat Yıldırım), Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, s.175-177.
[311] Dumlu, *İbn Teymiyye ve Konulu Tefsir*, s.81.
[312] Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s.123.
[313] Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.207.

birinin ötekiyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler gerçek anlamlarını birbiriyle olan bu ilişki sisteminden alırlar. Diğer bir deyişle bu kelimeler, kendi aralarında büyük, küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle, sonunda gayet düzenli bir bütün, son derece karışık kavramsal münasebet ağı kurarlar. Dolayısıyla asıl önemli olan kavramlar arasında var olan bu anlam sistemidir. Bu sistem de kelime ve kavramların kendi yapılarından çok Kur'an bütünlüğünde vardır. Bu yüzden Kur'an'daki anahtar kavramları tahlil ederken, sistem içinde kelimelere özel anlamlar kazandıran bu çeşitli kelime ilişkilerini gözden uzak tutmamalıyız.[314]

Kur'an'ın bütünlüğü hususunda dikkat çekilmesi gereken en önemli noktalardan biri de hiç şüphesiz onun mesajındaki kuşatıcılıktır. Son ilahi mesajdaki kuşatıcılığa işaret eden şu özellikler onda bütünlüğün bulunması ve aranmasının geri planındaki asıl etkenlerdir. Celal Kırca tarafından özet bir şekilde verilen kuşatıcılığa dair bu özellikler şunlardır;

- Muhatap olarak insanı ve onun hayatını hedeflemesi,
- İnsana ve hayata yönelik mesajların, hayatın bütün yönlerini ve insan bütünlüğünü kapsayacak çeşitlilikte ve nicelikte olması,
- Çok yönlü ve çok amaçlı olan bu mesajların mükemmel bir servisle yapılmış olması,
- İlahi mesajların hem indiği asrın hem de daha sonraki asırların ihtiyaçlarına cevap verecek kavramlarla ifade edilmesi,
- Hayatın içinden yine hayata yönelik seçilmiş olayların ve olguların amaca uygun biçimde ve bir bütünlük içinde verilmesi,
- Bu bütünlüğün insan fıtratı ile uygun ve dengeli olması.[315]

Kuşatıcılığa dair bu özellikler onda bütünlüğün aranması ve dikkate alınması gerektiğinin bariz göstergeleridir. Zira bunlar kime, niçin, nasıl hitap edildiğini tespit hususunda ipuçu konumundadır. Bu hususlar dışında onun sahip olduğu bazı özellikler de onda bütünlüğün olduğunu; anlama, açıklama ve yorumlamada bu bütünlüğün

---

[314] İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.17-19.
[315] Bu özellikler ve kuşatıcılık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.29-45.

mutlaka dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu özelliklerden biri Kur'an'ın ilahi bir kitap olarak yirmi üç yıllık süre zarfında[316] genel anlamda tüm insanlara,[317] özel anlamda ise müslümanlara[318] mü'minlere,[319] müttakilere[320] ve muhsinlere [321] yol gösterici olarak indirilmesidir. Zira tüm zaman ve mekanlar için geçerli olan bu yol gösterme amacı (hüden lin-nâs), Kur'an'ın diğer özelliklerine de etki eden önemli bir unsurudur. Verilen bilgilerin muhatabı insan olduğu için, başta insanın kendisi olmak üzere insanın ilişkide bulunduğu bütün varlıklarla ilgili bilgilerin, amacına uygun gelecek biçimde ve oranda Kur'an'da yer aldığı görülür.[322] Dolayısıyla parça parça, değişik yer ve zamanlarda inen Kur'an'ın ayetleri belli bir amacı gerçekleştirme fonksiyonuna hizmet çerçevesinde değerlendirilmelidir. Amaç birliği bakımından böyle bir değerlendirme ondaki bütünlüğün bir gereği olduğundan birbirinden kopuk ayrı ayrı parçalar olarak düşünülmemelidir.

Bütünlüğün aranması gerektiğine işaret eden bir diğer özellik ise Kur'an'ın konuları ele alış tarzıdır. Zira Kur'an ele aldığı bazı konuları ve hususları baştan sona bir arada vermemektedir. O, ele aldığı bazı konuları ve hususları farklı bağlamlar arasında bölerek ve Kur'an'ın değişik yerlerine serpiştirerek vermektedir.[323] Dolayısıyla doğru anlam ve anlamaya ulaşmak için bütüncül bir yaklaşımla parçaların bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik Halis Albayrak tarafından dile getirilen[324] şu hususlar çerçevesinde daha da belirginleşmektedir. Buna göre;

- Mutlak ifadelerle verilen hususların başka bir yerde kayıtlanarak takdim edilmesi,

- Genel ifadelerin başka ayetlerde tahsis edilmesi,

- Müphem ifadelerden kastedilenin başka bir ayette/surede açıklanması,

- Garîp kelimelerin anlamlarının açıklanması,

---

316 Ali **Umuç,** *Kur'an-ı Kerim'i Tanımanın Temel İlkeleri,* Özden Yayınları, Gaziantep trs. s.111.
317 Bakara 2/185.
318 Nahl 16/89 ve 102.
319 A'raf 7/52.
320 Bakara 2/2, Al-i İmran 3/138.
321 Lokman 2-3.
322 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.30.
323 Çiçek, s.44.
324 Özet olarak verilen bu hususların ayrıntısı ve örneklerle açıklamaları için bkz. Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.93-135.

- İfadelerdeki ihtimalli durumu teke düşürecek verinin bulunması,
- Kısa ve veciz ifadelerin geniş açıklamasının bulunması,
- İzaha ihtiyaç duyulan hususların açıklamasına dair bilgilerin bulunması,
- İfadelerin hakikî veya mecazî manada kullanılışlarının tayin edilmesi gibi özellikler Kur'an'daki bütünlüğe işaret etmektedir. Çünkü bazı ayetlerde ihtiyaç duyulan açıklama veya bilgiler başka ayetlerde verilmektedir.

Kur'an'daki bütünlüğe işaret eden bir diğer özelliği ise konuların birbiriyle bağlantısından dolayı iç içe ele alınmasıdır. Bilindiği üzere Kur'an, bölümleri, bölümlerinin bünyesinde ana başlıkları ve alt başlıkları olan bir kitap değildir. Bu yüzden ayetlerinin kesin sınırlarla konulara ayrılması ve bölümlere ayrılıp başlıklar altında toplanması adeta imkânsızdır.[325] Çünkü birçok ayet bir yandan içinde bulunduğu bağlamda hedeflediği manayı gerçekleştirmekte diğer yandan da başka ayetlerle irtibatlandırıldığında farklı manalar ifade etmektedir. Yani ayetin veya ayet grubunun hem içinde bulunduğu siyâk-sibâkı, hem de Kur'an bütünlüğü ifade ettiği anlama yeni boyutlar kazandırmaktadır. Her biri taşımış olduğu mananın bir yönüne işaret etmektedir.

Kur'an'a ait özellik olarak üzerinde durulan bu hususlar Kur'an metninin bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Kur'an'dan her hangi bir konuyla ilgili hüküm çıkarırken konuyla ilgili bir ya da birkaç ayete dayanmak yerine söz konusu hususla ilgili tüm ayetleri ve ayetlerin anlamlarına etki eden tüm unsurları dikkate almak gerekir.[326] Bunun tersi ise parçacı yaklaşımdır. Amaca hizmet etmeyen yaklaşımlardan

---

[325] Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.20; Baş, s.94-97; Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.22-23.

[326] Örneğin Kur'an'da somut bir şeklin veya nesnenin adı değil de bir yönelimin, yönlendirmenin, sevketmenin, klavuzluk ve rehberlik yapmanın ifadesi olarak farklı kalıplarda ve boyutlarda kullanılan hidayet kavramı ile ilgili olarak Allah'ın dilemesinden (Bakara 2/120; A'l-i İmrân 3/73; A'raf 7/30), kulun fonksiyonundan (Bakara 2/16; Yunus 10/108) ve insan iradesine ilahi destek ve teşvikten (bkz. Kasas 28/50; Muhammed 47/17) bahseden ayetler bulunmaktadır. Yani Allah, bize hidayet yetisi vermiş ve hidayetini peygamberi aracılığıyla bize ulaştırmıştır. Seçme yeteneği ve sorumluluk bilincine sahip olduğumuzu idrakimize sunmuş, idrakini kullanan ve yol gösterme rehberi olan Kur'an'a tabi olanlara yardım edeceğini de vaat etmiştir. Buna karşılık hidayete tabi olanlara cennet, uymayanlara azabı haber vermiştir. Doğru değerlendirme bu çerçevede yapılmalıdır. Kur'an bütünlüğü çerçevesinde hidayet hususunda durum böyle olmakla birlikte "hidayet tamamen Allah'ın iradesi ve dilemesine bağlıdır" demek de "tamamen insanın hür iradesine bağlıdır" demek de yanlış bir değerlendirmedir.(Bkz. Tuncer **Namlı,** *Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı 1,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001, s.207-222.)

biri olan parçacı yaklaşım Kur'an'ın amacını ve bütünlüğünü göz önünde bulundurmadan ayetleri veya kavramları yalnız başlarına anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktır. Bu da doğal olarak ayetlere hiç de ifade etmediği anlamlar yüklenebilmesine sebep olabilmektedir.[327] Bütüncül bir Kur'an kültürü oluşturulmadan, ihtiyaçlara göre ilâhi mesaja gitmenin tabii bir sonucu olarak oluşan ayet merkezli anlama ve yorumlama, Kur'an merkezli bakış açısını (panoramik bakış/geniş açılı bakış) devre dışı bırakılmaktadır. Bunun tabii bir sonucu olarak da bütünlükten yoksun, resmin tamamını görmeden parçayı bütün yerine koyma ve indirgeme anlayışına bağlı bir yaşam biçimi gelişebilmektedir.[328] Burada da dikkat çekildiği üzere istenmeyen sonuçlara sebep olan Kur'an'a parçacı yaklaşımda genelde iki temel hata görülmektedir. Bunlardan birincisi anlaşılmaya konu olan ayet veya ayet grubunu içinde bulunduğu metin içi bağlamı dikkate almadan soyut bir şekilde anlamlandırmaya çalışmak; ikincisi ise, Kur'an-ı Kerim'in gönderiliş amacını, gönderildiği zaman ve şartları, taşımış olduğu temel ilke ve prensipleri, sebeb-i nûzulü gibi özelliklerini göz önünde bulundurmadan anlamaya çalışmaktır.

Parçacı yaklaşımda görülen bu yanlış tavır hem doğru anlam ve anlamaya ulaşmada, hem de yanlış anlam ve anlamadan kurtulmada bütüncül yaklaşımın fonksiyonuna işaret etmektedir. Şu halde ön yargılardan uzak bir şekilde ayetlere kastettiği anlamları atfetmenin temel şartlarından biri de Kur'an bütünlüğünü ve bütünlüğe dair unsurları bilmek ve katkısını dikkate almaktır.

1.4. İç Bağlam Açısından Kur'an'ın Üslûbu

Üslûb konusunun bağlam çerçevesinde ele alınması ona dair özelliklerin birçoğunun Kur'an'ın metinsel boyutunun, konuları ele alış tarzının, konular arası ilişkinin, ondaki bütünlüğün ipuçlarını taşımasıdır. Bu yüzden üslûb muhtevayı sunuş şeklinin göstergeleri olarak ele alınacaktır.

Kök itibariyle سلب kökünden türeyen اسلوب kelimesi sözlükte "ağaçlar arasındaki yol, sanat, yön, mezhep, burnu bükük olmak yani kibirlenmek, arslanın boynu" gibi

---

[327] Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık,* s.53.
[328] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.31.

anlamlara gelmektedir.[329] Üslup terim olarak ise, birbirine yakın olmakla birlikte, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bunlara göre üslup;

"Konuşanın (mütekellimin) sözü dizmesinde (telifinde) ve lafızları seçmesinde takip ettiği metotdur."

"Konuşanın, anlatmak istediğini dile getirmede başkalarından ayrıldığı tarzdır."

"Konuşan kimsenin, sözlerinin bariz özelliğidir. [330] (Veya onu başkalarından ayıran söz söyleme sanatıdır.)"

Başka bir tanımda ise üslup bütün bunları birleştirir tarzda "bir yazarın metnini ya da konuşan bir bireyin sözünü oluştururken dilin vasıta ve imkanlarını kendine ait ölçütlerle seçip kullanması sonucu ortaya çıkan özellikler" şeklinde tanımlanmıştır.[331] Bu yüzden üslub, metnin ilettiği mesajın ayrılmaz bir parçasıdır. Tüm metinsel ve bağlamsal değişkenleri bünyesinde toplayan şemsiye bir terimdir.[332]

Üslup için yapılan bu tanımlamalar dikkate alındığında insanlığa hidayet için gönderilen ilahi bir kitap olan Kur'an'ın da kendine özgü bir üslubunun olması inkar edilemez. Bu yüzden Tefsir Usûlü literatüründe üslubu'l-Kur'an önemli bir yer tutmaktadır. Üslubu'l-Kur'an tabiriyle de genel olarak "İnsanlar ve cinler bir araya gelseler bu Kur'an'ın bir benzerini yerine getiremezler"[333] ayetinin işaret ettiği Kur'an nazmının mucizevî yönü olsa da[334] bizim çalışmamızda asıl üzerinde duracağımız nokta Kur'an'ın mesajını anlatma ve aktarmada kullandığı metod ve ifade etme biçimidir. Esasında lafız ve mana itibariyle Kur'an'ın bütün yön ve özellikleri üslup içerisinde ele alınması gerekse de bağlama dair bu çalışmamızda Kur'an'ı tanıma ve tanıtma çerçevesinde daha çok anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde dikkate alınması gereken ve iç bağlamla ilgili bilgileri tamamlayan noktalara yer verilecektir.

Kur'an mesajlarının anlaşılması, açıklanması ve yorumlanması için nasıl ifade edildiğinin önemli olması onun üslup özelliklerinin ve özgünlüklerinin ele alınmasını

---

329 Baş, s.91.
330 Bu tanımlar için bkz. Zerkânî, II, s.198-199.
331 Berke **Vardar,** *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü,* Multilingual, İstanbul 2002, s.40.
332 Mehmet Hakkı **Suçin,** *Öteki Dilde Var Olmak*, Multilingual, İstanbul 2007, s.42.
333 İsrâ' 17/88.
334 Karakaya, s.36.

gerekli kılmaktadır. Yalnız burada çalışmanın kapsamından dolayı her biri müstakil bir çalışmaya konu olan ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirilen özellikler genel hatlarıyla ve çok fazla detaya girilmeden ele alınacaktır. İç bağlam açısından Kur'an'ı tanıma ve tanıtmaya katkı sağlayacak bu özellikleri dikkat çeken yönleriyle temas edilecektir. Bunlar;

1- Kur'an'ın üslup olarak öne çıkan özelliklerinin başında mesajını zihinlere yaklaştırıcı ve anlaşılmayı kolaylaştırıcı ifade şekilleri ve yöntemlerini kullanması gelmektedir. Mesajın muhataplara ulaşmasında kolaylaştırıcı bir fonksiyon icra eden bu şekil ve yöntemlerden öne çıkanlar şunlardır.

a- Tekrarların kullanılması

b- Kıssalara yer verilmesi

c- Benzetmeler yapılması (teşbih)

d- Tekide başvurulması

e- İnsanbiçimci bir dil kullanılması

1a- Kur'an sözlü kültürün hakim olduğu bir ortamda nazil olduğundan mesajlarını sözlü geleneğe ait ifade formlarıyla iletmiştir.[335] Bu formlardan biri de tekrarlardır. Mesajın etkinliğini arttırma, dikkat çekme, daha önceden bahsi geçen şeylerin unutulmasını önleme, konunun önemini vurgulama, hayret uyandırma, korkutma ve tehdit etme gibi fonksiyonlar icra eden[336] tekrara Kur'an'da rastlamak mümkündür. Zira önem arz eden, muhataba kavratılması gereken ve kalıcı olması düşünülen hususların tekrar edilmesi amaca hizmet eden bir yoldur. Bu fonksiyonlarından dolayı Arap dil geleneğinde çokça başvurulan tekrar Kur'an'ın da belirgin bir üslubu haline gelmiştir. Kur'an da mesajlarının iyice kavranması, muhataplar nezdinde pekiştirilmesi, içselleştirilmesi, kalıcı olması ve yine muhataplar tarafından öneminin bilinmesi için sıkça tekrara başvurmuştur.[337] Sıkça başvurması ve onda örneklerine rastlanması sebebiyle de üslubunun özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden genellikle aynı

---

[335] Recep **Alpyağıl,** *Kimin Tarihi Hangi Hermenötik,* Ağaç Yayıncılık, İstanbul 2003, s.99.
[336] Bkz. Baş, s.104-119; Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği,* s.38-40.
[337] Çiçek, s.92-93.

bağlamda geçen bu tekrarların aynı anlamda olduğu müfessirler ve mütercimler tarafından dikkate alınmalıdır.

1b- Mesajın etkinliğini artıracak ve kolay bir şeklide aktarımını kolaylaştıracak yollardan biri de anlatımda kıssalara yer verilmesidir. Hitabı tüm insanlara yönelik olan Kur'an'ın insanlar için en pratik, en kolay yollara müracaat etmesi gerekmektedir. Bu bakımdan kıssalarla anlatma metodu bu gerekliliğin en önemli unsurlarındandır. Zira yaşanmış, tecrübe edilmiş ve ibret vesikası haline gelmiş olayların canlı bir şekilde insan zihninde canlandırılması ve hikaye edilerek aktarılması, insanın etkilenmesi ve anlatılanlardan ders çıkarması açısından soyut anlatım tarzlarına göre daha fonksiyoneldir.[338] Öyle ki fikri konuları, her zaman mücerret bir tarzda muhataba ulaştırmak kolay değildir. Fikirler duygu içinde eritilmiş olarak daha etkili bir şekilde sunulabilir. Kur'an kıssaları da üst seviyede bu fonksiyonu yerine getirmektedir.[339] Çünkü Kur'an kıssaları için bazı duygusal işlevlerden[340] bahsedilse de kıssaların temel amacı, insanların zihin ve duygu dünyalarına mesajın edebi bir tarzda etkili bir biçimde sunulmasıdır.[341] Kıssalarla ilgili böyle bir amacın bilinmesi, onlarla desteklenen muhtevanın ne dediğinin yanında ne demek istediğinin de tespitine katkı sağlayacaktır.

1c- Kur'an'ın manayı anlaşılır bir şekilde kolaylaştırarak mesajların daha etkili yollardan iletilmesini sağlamada kullandığı üslup özelliklerinden biri de teşbihtir (benzetmedir). Söze güç vermek için aralarında ortak nitelikler, benzerlikler bulunan iki şeyden birini diğeri gibi gösterme sanatı olarak tanımlanan teşbih[342]te gaye kapalı olan bir hususu açıklığa kavuşturmakla kişiyi aydınlatmak, ifadeyi vuzuha kavuşturmak üzere uzak manayı yakın manaya çekmektir.[343] Anlamları zihinlere iyice yerleştirmek için Kur'an, eğitim ve öğretimde tartışılmaz ehemmiyeti olan benzetme olgusunu çokça

---

338 Karakaya, s.51.

339 Suat **Yıldırım,** *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul 1987, s.136.

340 Daha çok Hz. Peygamber ve Müslümanlara psikolojik destek özelliği arzeden bu işlevler için Bkz. Muhammed Ahmed **Halefullah,** *Kur'an'da Anlatım Sanatı* (Çev: Şaban, Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.239-258; M.Sait **Şimşek,** *Kur'an Kıssalarına Giriş,* Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s.71-110.

341 Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.47; Ömer Faruk **Yavuz,** *Kur'an'da Sembolik Dil,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s.356-357.

342 Muhammed **Aydın,** Kur'an'da Teşbihli Anlatım Üslubu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Sakarya 2001, s.110.

343 Celaluddin Abdurrahman **es-Suyûtî,** *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an* (Ta'lik: Mustafa Dib el-Buga), Dâru İbn Kesir, Dımaşk 2002/1422, Cilt II, s.773.

kullanmıştır.[344] Anlaşılması zor olan pek çok mücerret olgu ve konu insanların tecrübe sahasına giren varlıklara ve olaylara benzetme yoluyla müşahhaslaştırılmıştır.[345]

1d- Kur'an ifade etmeye çalıştığı anlam hususunda hem muhatabın ilgisini çekmek hem de onu zihnine iyice yerleştirmek için kasem, ismin cümle oluşu, inne, tekid lamı ve kad gibi tekid üslubunun araçlarını ve versiyonlarını da kullanmıştır.[346]

1e- Kur'an'ın mesajı aktarımını kolaylaştırmada başvurduğu üslup özelliklerinden biri de insanbiçimci bir dil kullanmasıdır. Kur'an'ın insanbiçimci bir dil kullanmasının sebebi mutlak yaratıcının bilinmezliğini ve aşkınlığını insanın bilme sınırlarını aşmayan kelimelerle tanıtmaktır.[347] Zira Allah, kendisini olduğu gibi hiç benzetme yapmaksızın tanıtsaydı, insanların O'nun zatı ve sıfatları hakkında sağlam bir fikre sahip olmaları zorlaşırdı. Bu yüzden Allah, Kur'an'da kendinden bahsederken, yed, vech, ayn gibi bazı uzuvları ve işitme, görme, gibi bazı vasıfları kendisine izafe etmiştir.[348] Bu bakımdan ilahi zat ve sıfatları hakkında kullanılan kelimelerin ifade ettikleri anlamı tespitte yalnızca sözlük yeterli olmayıp Kur'anî anlam bütünlüğü de mutlaka dikkate alınmalıdır.[349] Yani müşterek anlama sahip bu kelimelerin bulunduğu ayete göre ifade ettiği anlamın tespitinde bağlama dair unsurlardan yararlanılmalıdır.

2- Kur'an'da sözcüklerin yananlamlarının kullanılması onun diğer bir üslup özelliğidir. Yananlam bir sözcüğün aslî manasının yanında başka nesnelerle ve olgularla benzerlik, yakınlık ya da ilişkilerine dayanılarak yüklendiği anlama denir.[350] En önemli yananlam türleri mecaz,[351] kinaye[352] ve tevriyedir.[353] Mesajın iletilmesinde bu türlerin

---

[344] Örnekler için bkz. Bakara 2/74; Ali İmran 3/11; En'am 6/125; A'raf 7/57 Örneklerin açıklanması için bkz. Aydın, "Kur'an'da Teşbihli Anlatım Üslubu", s.99-109.

[345] Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.45. (Örneğin Araf Suresi 57. ayette ölülerin diriltilmesi yağan yağmurla ölü bir arazinin canlanmasına benzetilmiştir.)

[346] Çiçek, s.93.

[347] Nadim **Macit,** "Kur'an'ın İnsan Biçimci Dili", Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 1994, (Doktora Tezi), s.33.

[348] Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.49-50.

[349] Macit, s.33.

[350] Bkz. Aksan, *Her Yönüyle Dil,* III, s.184.

[351] Mecaz bir sözcüğün başlangıçta gösterdiği anlamın dışında bir başka anlamı göstermek üzere kullanılmasıdır. Celaluddin Ebu Abdullah Muhammed b.Sa'duddin Ebi Muhammed Abdurrahman el-Hatib **el-Kazvînî**, *el-İzah fî Ulumi'l-Belağa*, Daru'l-Kütübil İlmiyye, Beyrut 1985/1405, s.274. Lügavi ve akli olmak üzere ikiye ayrılan mecaz ile sözcüğün asıl anlamından yan anlamına geçiş yapılır ve kavramlar arasındaki ilgi ve benzerlikte faydalanarak kavramın sözcüğü başka bir kavramı ifade edecek tarzda kullanılır. Bkz. Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil,* 45. Mecazi aklî, bir eylemin kendi öznesine değil de onunla ilgili olan bir başka şeye ait kılınmasıdır. Örneğin Kendilerine Allah'ın Ayetleri okunduğu zaman, imanlarını artırır (Enfal8/2) ayetinde artırır fiili gerçekte Allah'a ait iken

olması ve bu şekilde bir yol takip edilmesine dair örneklere rastlanılması, ibarelerde ne denildiğinin yanında ne denilmek istendiğinin de araştırılmasını gerektirmektedir. Çünkü mecaz, kinaye, tevriye gibi anlatım türleri dolaylı anlatım şekillerindendir. Bunlarda kastedilenin tespiti dilbilimsel anlamanın bağlamsal anlama ile desteklenmesine bağlıdır.

3- Kur'an'da felsefî ve bilimsel bir dil kullanılmaması da üslup özelliklerindendir. Onda yer alan bilgiler, bilimsel formüller ve terimler kullanılarak anlatılmaz, Kur'an dili ile sunulur. Bir din kitabı olan Kur'an, insanlara mesajı ulaştırmada kendine özgü bir ifade biçimi kullanmıştır. Kur'an'ın kullandığı bu ifade biçimine "din dili" denilmektedir.[354] Kur'an dili olan Arapça'nın sınırlı imkânlarından dolayı, din dilinde önemli bir yere sahip olan mecazlar, meseller, modeller, kıssalar ve sembolik dilin Kur'an'da önemli bir yeri vardır.[355] Zira onda yer alan bütün kavramlar tenzil dönemine veya bu dönemin

---

ayetlere isnad edilmiştir. Burada sebebe isnad etme söz konusudur. Zira ayetlerin okunması imanın artmasına sebeptir. Öyleyse fiil gerçek failine değil de o fiilin sebebine isnad edilmiştir. (Suyutî, el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an, II, 753-754) Mecazi lügavi ise, gerçek anlamda kullanılmasına engel bir durumdan dolayı, bir kelimenin bir karineye dayanılarak başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecazi lügavi mecazi mürsel ve istiare olmak üzere ikiye ayrılır. Gerçek anlam ile yananlam arasındaki ilişki benzerlikle kuruluyorsa istiareden, sebep sonuç, parça bütün, umum-husus, öncelik sonralık yoluyla kuruluyorsa mecaz-ı mürselden söz etmek mümkündür. (Örnekler ve açıklamar için bkz. Kazvînî, el-İzah fî Ulumi'l-Belağa 277; Ebü'l-Meali Celaleddin el-Hatîb Muhammed **el-Kazvînî,** *Telhis,* (Neşr: Hafız Şakir), Dersaâdet:Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1306, s.48-49; Mustafa **Karagöz,** "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, 2007, s.187-188.)

352 Bir kelimenin gerçek anlamının da ifade edebilecek şekilde onun dışında başka bir anlamda kullanım sanatına kinaye denir. Kinayeyi mecazdan ayıran kelimenin gerçek anlamını engelleyen bir karinenin bulunmamasıdır. Kur'an'da kinayeye dair örnekler bulmak mümkündür. "Elini boynuna asma ve onu tamamen de açma" (İsrâ'17/29) mealindeki ayet cimrilik yapmamaktan kinaye olarak kabul edilmektedir. Yine "Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı" (Kehf 18/42) ayetindeki "ellerini ovuşturup kaldı" ibaresi üzüntü ve pişmanlık duymaktan kinayedir. (Örnekler ve Açıklamaları İçin bkz. Kazvînî, *el-İzah fî Ulumi'l-Belağa,* s.330; Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu, s.188-189; Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil,* s.53-54.)

353 Bir anlatım inceliği elde etmek için birden çok anlamı olan bir sözün yakın anlamının değil de uzak anlamının kullanılması sanatıdır. Komisyon, "Tevriye", TDK Sözlüğü, 1970. Tevriyede birden fazla anlamı olan çok anlamlı sözcüklerin, bir anlamından diğer anlamına zihnen geçiş söz konusudur. Bu durumda kelimenin yakın anlamından uzak anlamına geçişi sağlayan unsur, kelimenin içinde bulunduğu mantıki bağlamdır. Yani kelimenin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmenin ölçüsü bağlamdır. Kur'an'da yer alan "sizi geceleyin ölü gibi kendinizden geçirip uyutan, gündüzünde ne işlediğinizi (مَا جَرَحْتُم) bilen sonra belirlenmiş ecel tamamlanıncaya kadar sizi tekrar dirilten O'dur" (En'am 6/60) ayeti tevriye sanatına örnektir. Çünkü bu ayetteki (جرح) fiilinin yakın anlamı "yaralamak" iken, fiil uzak anlamı olan "günah işlemek" anlamında kullanılmıştır. Örneğin ayrıntılı açıklaması için ve bu üç terimin ayrıntısı için bkz. Yavuz, *Kur'an'da Sembolik Dil,* 55-56; Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", 189-190, Maşallah **Turan,** "Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları", Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.111-142.

354 Kırca, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", s.40.

355 Koç,"Din Dili Olarak Kur'an Dili", s.284.

öncesine ait kavramlar olmakla birlikte bu kavramlarla sunulan mesajların daha sonraki dönemlerde yaşayacak insanlar için de aynı değeri taşıması ve onların ihtiyaçlarını aynı ölçüde karşılaması için "Din Dili"nin kullanılması gerekir. Kur'an, tenzil sonrası dönemlerde doğup gelişen bilim dalarına ait kavramları ve terimleri kullanmamıştır. Ama bu bilim dallarının alanına giren bazı bilgileri kendi üslubuyla vermiştir. Örneğin "sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde harekete geçer, kabarır ve güzel çiftten nebatlar biter."[356] Ayetinin din dili ile ifade ettiğini bilim dili "rüzgarın sürüklediği bulutlardan inen yağmur, toprağı yumuşatarak bitkilerin yeşermesini ve büyümesini sağlar" şeklinde dile getirmektedir.[357] Kur'an'ın bu özelliğinin temel sebebi dinin muhatabının özel bir kabiliyette ve yapıda bir grup insan değil, akil ve baliğ olan her insan olmasıdır.[358] Kur'an'ın bilgi seviyesi ne olursa olsun herkese ve her zamana hitap eden bir kitap olmasıdır. Zira mesajı ilmi ve felsefi bir terminoloji ile aktarsa idi insanların birçoğu onu anlamazdı.

4 – Kur'an'ın kendine özgü özelliklerinden biri de konuların içiçe anlatılmasıdır. Zira Kur'an diğer kitaplarda bulunmayan bir telife sahiptir. Kur'an'da insanların yazdığı kitaplara has özelliklerden olan bölümlere ayrılma olmayıp onun kendine has söz dizimi ve yapısı vardır. Onda konular iç içe bulunmakta; bir konu bitmeden başka bir konunun araya sıkıştırıldığı görülmektedir. Fakat konuların bu şekilde iç içe sıkıştırılması veya bir konunun içerisine başka bir konunun dahil edilmesi, üslubunun akıcılığını ve insicamını bozmamakta; aksine sanki aynı konu işleniyormuş gibi konular iç içe sunulmaktadır.[359] Konusal bağlamın ve konular arası ilişkilerin tespitinde bu özellik mutlaka dikkate alınmalıdır.

5- Kur'an'ın herhangi bir konu hakkında bilgi vermeden önce, konuya sana sorarlar anlamında يَسْأَلُونَكَ ifadesiyle başlanması[360] da üslup özelliklerindendir. Bu kullanımdaki amaç muhatabın dikkatini çekerek ayette bahsedilecek konuya giriş ve başlangıç mahiyetinde muhatabı konuya hazırlamaktır.[361] Bu ve diğer soru ifadeleri ve cümleleri

---

356 Hac 22/5.
357 Daha fazla örnek için bkz. Kırca, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", s.39-43.
358 Karakaya, s.36.
359 Baş, s.94 ve 97.
360 Örnek: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأَهِلَّةِ "Sana hilalleri soruyorlar" (Bakara 2/189); يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ "Sana, neyi infak edeceklerini soruyorlar" (Bakara 2/215).
361 Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", s.198.

dikkat çekmenin yanında mananın daha ilginç olduğuna işaret etmesi bakımından da önemlidir. Doğrudan soru olmasa da Kur'an'da "ela, ema, eraeyte" gibi edat, kelime ve yöntemlerin kullanılmasını[362] da bu kategoride sayabiliriz. Zira hem soru üslubunda hem de bu edatlarla yapılan tembihlerde çok önemli hususlara vurgu yapılmaktadır.

6- İnsanlığın huzur ve mutluluğu için prensipler getiren ve bilgiler veren Kur'an'ın farklı zaman ve mekânlarda yaşayan insanların tamamını muhatap kabul etmesinin gereği olarak mesajların genellikle ayrıntıdan uzak[363] ve öz bir şekilde sunulması en belirgin özelliklerindendir. O bu özeliğinden dolayı sade, berrak ve duru bir anlatımla konuların ve kıssaların detayına girmez; ele aldığı kıssanın veya olayın can alıcı noktalarını, ibretlik parçalarını az ve öz ifadelerle sunar. Örneğin yaklaşık bir buçuk sayfa olan Kamer Suresi'nde altı peygamberin kavmiyle olan mücadelelerine ve kavimlerinin kötü sonlarına özet bir şekilde dikkat çekilir.[364] Anlama ve yorumlama girişiminde böyle bir bilgi, ondaki bir konunun nedeni ve nasıllığı hakkında önbilgi sağlaması açısından önem arzetmektedir.

Kur'an'ın üslup özelikleri ve özgünlükleri olarak sayılan ve ele alınan bu hususlar daha çok lafzî özelliklerdir. Bunlar dışında manevi unsurlar olarak sayılabilecek türden özellikler de vardır. Kur'an'ın kulağa hoş gelen, kalbi etkileyen, duygulara zevk veren; ne çok sert, ne de çok yumuşak olan bir dil özelliğe sahip olması, hem akla hem de duyguya hitap etmesi[365], lafız ve mana dengesini çok mükemmel bir şeklde korumuş olması ayetlerde aklî muhakemeye önem vererek ileri sürdüğü davalarını ispatlamak için bolca delil getirmesi, mesajlarının umumî ve evrensel nitelikte olması ve içeriğinin sabit olan ilmî ve aklî gerçeklerle çelişmemesi[366] bu özelliklerdendir.

Sonuç olarak lafzî ve manevî olmak üzere ayrı ayrı ele alınan bu özelliklerin tamamı, Kur'an'ı tanımaya ve tanıtmaya önemli derecede katkı sağlayan unsurlardır. Kur'an'ın iç bağlamına dair özellikleri çerçevesinde ele alınan üsluba dair bu hususlar çalışmanın amacı dikkate alınarak özet olarak sunulmuştur. Çalışmanın amaç ve kapsamı

---

[362] Çiçek, s.93-94.
[363] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.33.
[364] Çiçek, s.95-99.
[365] Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir,* s.46-50; Çiçek, s.98; Süleyman **Ateş,** *İslama İtirazlar ve Kur'an'ı Kerimden Cevaplar,* Kılıç Kitabevi, Ankara trs., s.229.
[366] Bu hususlar ve açıklamaları için bkz. Çiçek, s.97-98. Ayrıca Kur'an üslûbunun başlıca hususiyetleri ile ilgili diğer tasnif için bkz. Yıldırım, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* s.125-159.

bakımından ana hatlarıyla ele alınan bu hususlar Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlamada mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Kur'an'ın üslubu başlığı altında üzerinde durulan bu hususların anlama, açıklama ve yorumlamaya önbilgi mahiyetinde olduğu unutulmamalıdır.

1.5. Kur'an'ın Sözlü Hitabının Bağlamsal Yönü

Kur'an'ın nüzulü ve nüzul süreci göstermektedir ki, o, topluca bir defada inmemiştir. O, farklı olaylara ışık tutarak farklı münasebetlerde peyderpey inmiştir. Hayatın farklı münasebetlerine, olaylarına, olgularına ışık tutmak ve değişik problemlerine çözümler getirmek üzere nazil olmuştur.[367] Zira Kur'an, her an yeni bir hadisenin cereyan ettiği yirmi üç yıllık zaman dilim içerisinde, son derece dinamik bir olgusal bağlamda, ihtiyaca göre parça parça vahyedilmiş ve ilk muhataplara şifahi olarak aktarılmış bir kitaptır.[368] Bu bakımdan vahyin ilk muhatapları yazılı bir metinden çok, hayatlarını içine alan, betimleyen, sorgulayan, onları yeni bir tutum almaya zorlayan, yaşayan canlı bir sözle karşı karşıya kalmışlardır. Bu yüzden Kur'an'ı Kerim'in hitap şeklinden Kur'an'ın nüzul döneminin şartları ve muhatapları ile dinamik bir ilişki içerisinde olması ve sözlü hitabın özelliklerini yansıtması kastedilmektedir. Sözlü hitap yönünün burada ele alınmasındaki amaç ise "hitap şekli" yönüyle kendisi doğrudan bağlam olmasa da Kur'an'ın nüzul sürecinde muhatabı nasıl dikkate aldığına, onun dış bağlamla ilişkisine işaret etmektir. Nüzul sürecinin ve bu süreçte takip ettiği metodun muhtevayı sunuş şekline nasıl etki ettiğine dikkat çekmektir. Çünkü Kur'an'ın kendine has özelliklerine etki eden en önemli faktörlerden biri onun yazılı bir metin şeklinde değil, bizzat konuşma ve söz olarak indirilmiş ve tebliğ edilmiş olması ve Kur'an üslubunun yazılı metin karakteristiklerini değil; bir hitabet biçimi özelliklerini taşımasıdır.[369] Zira yazılı metinde sözün akışı ve bütünlük bozulmamaya çalışılırken sözlü anlatımda ya da konuşmada ortamla irtibatından dolayı (ortak bağlam bilgisinden dolayı) konuşmacının birinci ve ikinci tekil kiplerini sürekli değiştirerek kullanması problem oluşturmaz.[370] Aynı şekilde konular arası geçişler yapılması ve birçok konuya atıfta bulunulması bir kopukluk olarak düşünülmez. Çünkü aynı bağlam içerisinde üzerinde durulan farklı

---

[367] Çiçek, s.18.
[368] Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği,* 48; Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak,* s.30.
[369] Mustafa **Ünver,** "Kur'an'ı Anlamada "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", *İslamiyat,* Cilt VI, Sayı 1, Ankara 2006, s.151.
[370] Ünver, "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", s.154.

konular birbirinden bağımsız hususlar olmayıp aralarında bir şekilde irtibat kurulabilen veya kurulabilecek konulardır. Kur'an'a dair özellikler içerisinde bunu destekleyecek bir çok argüman bulmak mümkündür.

Kur'an'ın sözlü hitap özelliklerinin hakim olduğu bir kitap olması onun tarihten bağımsız bir söz olmayıp kendi tarihiyle içkin bir kitap olduğunu ve kendisine muhatap seçtiği insanlarla anlamlı bir ilişki kurduğunu[371] göstermektedir. Çünkü O, matbaa ve yazı teknolojisinden uzak, sözlü kültür dokusunun baskın olduğu, muhataplarının büyük çoğunluğunu yazı bilmeyen, bilginin kayıt ve tespitinde kalem ve kâğıttan daha ziyade hafızalardan yardım alan insanlardan meydana geldiği bir kültür havzasında nazil olmuştur.[372] Esasında muhatapları tarafından anlaşılmayı ve onlara rehberlik yapmayı amaçlayan ilahi bir kitabın doğrudan muhatap aldığı insanların özelliklerini dikkate alması amaç-yöntem paralelliği bakımından gayet olağan bir durumdur. Nitekim Kur'an sözlü bir kültürün hakim olduğu ortamda nazil olduğundan mesajını sözlü hitap formuyla iletmiştir. Yani sözlü geleneğe ait ifade formlarını kullanmıştır.[373] Bu özelliğinden dolayı da metninin düzeni, pasajlarının kurgusu ve ifade özelikleri yazılı metin kompozisyonundan birçok bakımdan farklılık arzetmektedir.[374] Sözlü hitap ile yazılı hitap arasındaki farklar[375] çerçevesinde Kur'an'ı değerlendirdiğimiz zaman onun sözlü hitaba dair özelliklerinin bariz bir şekilde öne çıktığını görmemiz mümkündür.

İnsanlar tarafından telif edilen eserlerde önce bir önsöz ile yazılmak istenen eserin adı, konusu, amacı; yazarı bu çalışmaya sevk eden faktörler ve yöntemi açıklanır. Sonra da konu bütünlüğü içerisinde ana tema giriş, gelişme ve sonuç şeklinde işlenmeye çalışılır. Eserin yazılmasına sebep teşkil eden ana konu (tema), her biri kendi içerisinde bütün oluşturan bölümlere, bölümler başlıklara, başlıklarda alt başlıklara ayrılarak konunun unsurları vasıtasıyla işlenerek kompoze edilir.[376] Ancak Kur'an üslubunun şeklî yapısı bu şekilde değildir. Kur'an'ı Kerim ana konuları, konuları ele alış tarzı ve üslup özellikleriyle insanlar tarafından telif edilen kitaplardan ayrıldığı gibi yapısal özellikleri itibariyle de diğer kitaplardan ayrılmaktadır. Yani Kur'an muhtevası ve muhtevanın

---

[371] Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.15 ve 30
[372] Zerkanî, I, s.354-356.
[373] Alpyağıl, s.99.
[374] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.48-49.
[375] Sözlü Hitap ile yazılı Hitap arasındaki farklar hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.115-120.
[376] Zeki **Duman,** *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müşlümanlar,* Fecr Yayınevi Ankara 2006, s.146.

sunumunda kendine özgü özelliklere sahip olduğu gibi bu muhtevayı taşıyan şeklî yapısı itibariyle de kendine özgüdür. Çünkü onda yer alan bilgiler insanlara bölümler, başlıklar ve alt başlıklar altında değil sureler içinde yer alan ayetlerle verilmektedir.

Bu ayetler muhteva ve muhtevayı sunuş bakımından sözlü hitaba ilişkin birçok özellik taşımaktadır. Kur'an'ın sözlü hitap özeliklerinden biri yan cümlelerin bağlaçlar yardımıyla esas cümleler şeklinde kullanılmasıdır.[377] Bu durum sözlü söylemde ayrıntılı ve sabit dilbilgisi kurallarının geliştirilememiş olması ile ilgilidir.[378] Bu yüzden de sözlü anlatımda, akıcılık için sıkı bir dil dizgesinden ziyade, bağlaç yardımıyla söz arka arkaya sıralanmaktadır.[379] Kur'an'ın şu ayetleri bu duruma örnektir:

O güneş dürüldüğü vakit, ve yıldızlar bulandığı vakit, ve dağlar yürütüldüğü (dümdüz edildiği) vakit, ve vahşi hayvanlar toplandığı vakit, ve denizler ateşlendiği vakit, ve nüfus çiftlendiği vakit, ve o diri (diri) gömülen kız çocukları hangi günahla öldürüldü? diye sorulduğu vakit, ve defterler açıldığı vakit, ve sema sıyrıldığı vakit, ve cehennem kızıştığı vakit, ve cennet yaklaştırıldığı vakit anlar bir nefis ne hazırlamıştır.[380]

Sözlü kültürde bilgilerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında hafıza önemli bir araç olduğundan, aktarılan mesajın hafızada kalıcılığına yardımcı olacak unsurlar da önemli hale gelmektedir. Bu yüzden sözcükler tek başlarına değil de daha çok eş ve karşıt anlamlarıyla, sıfatlarıyla, kalıp olarak ifade edilmektedir. Kümeleme anlatım olarak kabul edilen bu anlatım şeklinde asker yerine 'kahraman asker', prenses yerine 'güzel prenses', çınar yerine 'ulu çınar' gibi kullanımlar söz konusudur.[381] Öğrenmeyi ve hatırlamayı kolaylaştıran bu anlatımın örneklerine Kur'an'da da rastlamaktayız. "Görmeyen ve gören, karanlık ile aydınlık, gölge ile sıcaklık bir değildir. Aynı şekilde dirilerle ölüler de bir değildir."[382] "Kötü kadınlar kötü erkekler; kötü erkekler de kötü kadınlar içindir. Aynı şekilde temiz kadınlar temiz erkekler; temiz erkekler de temiz kadınlar içindir"[383] ayetleri bu örneklerden bazısıdır.

---

[377] Ünver, "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", s.159.
[378] Walter J. **Ong,** *Sözlü ve Yazılı Kültür* (Çev: Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay, İstanbul 1995, s.53.
[379] Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, s.71.
[380] Tekvir, 81/1-9 Aynı ayetler yazılı metin özelliğinde aktarılacağı zaman "ve" bağlaçları yerine noktalama işaretlerinden virgül veya noktalı virgül kullanılması gerekir.
[381] Ong, s.54-55.
[382] Fatır 35/19-22.
[383] Nur 24/26 Daha fazla örnek için bkz. Zümer 39/9; Vakı'a 56/10 gibi.

Kur'an'ın sözlü hitap özeliklerinden biri de karşılıklı mücadelenin olduğu dinamik bir atmosferde cereyan ettiği izlenimi veren[384] anlatım biçimidir. Zira temeli sözlü düşünce ve gelenek yapısına dayanan toplumlarda dil büyük ölçüde karşılıklı konuşma ve mücadeleye dayanmakta ve canlı bir iletişim kurulmaktadır.[385] Sözlü kültür öğelerini taşıyan Kur'an'da da mücadeleci anlatıma dair örneklerin yer alması, muhataplara seslenilen, hitap edilen bir yapının varlığı, çok sayıda nida edatının bulunması ve muhatapların alışık olduğu yemin üslubunun kullanılması[386] onun nüzul dönemi yaşanılan hayatla bağlantılı ve canlı bir söz olduğunu göstermektedir.

Sözlü dil ve sözlü kültürle yaşayan toplumlarda dikkat çeken üslup özelliklerinden biri de tekrarlardır. Yazı diline göre konuşma dilinde daha yaygın olan tekrarlara Kur'an'da da rastlamak mümkündür. Hatta Kur'an hitabını sözlü kültür ve dil açısından değerlendirmemize imkân veren hususlardan biri de tekrarlardır.[387] Kur'an'da tekid, bir şeyi vurgulama, uyarı, unutmayı engelleme, muhatabı korkutma, bir şeyin değerini yüceltme gibi fonksiyonlar[388] icra eden tekrarlara dair birçok örnek bulmak mümkündür.[389] Kur'an'da yer alan bu tekrarları yazılı bir metin formatında değerlendirdiğimizde sık sık yapılan tekrarlamaların akışı bozduğunu ve anlatımın etkisini azalttığını ya da sıradan yinelemeler olduğunu düşünebiliriz. Ancak sözlü kültürün hâkim olduğu bir ortamda ve yazılı kayıttan çok hafızanın yani ezberlemenin bilgilerin toplanması ve sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir yer tuttuğu dönemde nazil olan Kur'an açısından tekrarların basit bir yineleme olmadığı çok açık bir gerçektir. Dolayısıyla bu tekrarları sadece lafzın yinelenmesi olarak değil yeri ve zamanı geldikçe anlatımı destekleyici unsurlar olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kıssaların tekrarında bu durumu daha somut bir şekilde görmemiz mümkündür. Örneğin "Hz. Musa'nın ateş görmesi değişik lafızlarla üç ayette tekrar

---

384 Ünver, "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", s.162.

385 Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.81.

386 Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.121-122 ve 195 (Mücadeleci anlatım için Bakara 2/23; İsrâ' 17/88; hitap şekilleri için Ali İmran 3/102, Hucurat 49/13; Nisa 4/19-29-39-43-51; İnfitar 82/6; Yemin için Teğabun 64/67; Sebe 34/3; Şems 91/1-6; Tin/1-2; Asr 103/1 gibi).

387 Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.208.

388 Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği,* s.38-40.

389 Örneğin "O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz" ayeti Rahman Suresi'nde 31 defa tekrarlanmaktadır. Yine Kamer Suresinde "Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan? Ayeti 4 kere tekrar edilmektedir. Diğer örnekler için bkz. Zümer 39/11-14; Müddesir 74/18-20.

edilmektedir.[390]

Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğunu anlamamıza yardım eden hususlardan biri de hazf[391] olgusudur. Genellikle bütün kültürlerde ve buna bağlı olarak kullanılan dilerde kullanılan hazf olgusu, iletişimin yüz yüze yapıldığı sözlü kültürlerde ve gündelik dil kullanımlarında karşılaşılan önemli bir üslup özelliğidir. Muhatap kitlenin belli olması, bağlamın taraflarca bilinmesi bu gibi özeliklerin kullanımını gerektirmektedir. Çünkü hazf'te cümle veya kelimenin anlamının, dinleyenlerin zihinlerinde bulunduğu kabul edilmektedir.[392] Tekrara düşmemek için başvurulan bu üsluba Kur'an'da birçok örnek zikredebiliriz. Örneğin "Hac bilinen aylardadır"[393] ayetinin takdiri "Haccın vakti bilinen aylardadır" şeklindedir. Yine "Allah size ölüyü haram kılmıştır"[394] ayetiyle kastedilen ölünün bizatihi kendisi olmayıp ölü etinin yenilmesidir.[395] Kur'an'daki hazf olgusuna dikkat çekerken, Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğunu gösteren başka bir üslup özeliğine de değinmek gerekir. Tıpkı hazf olgusuna müracaatta olduğu gibi muhatapla ortak bağlam bilgisinden dolayı Kur'an'da isimler yerine zamir, ismi mevsul, ismi işaret, ismi zaman ve ismi mekan kullanımına da rastlamaktayız.[396] Zira açık isim yerine genel ifadelerin kullanıldığı bu ayetlerin birçoğu ilk muhataplar tarafından bilinmekteydi. Sonraki dönemlerdeki muhataplar tarafından bunların bilinmesinin yolu ise iç ve dış bağlama dair unsurların tespitinden geçmektedir.

Kur'an'ın muhteva ve üslûp olarak sözlü kültüre ait unsurları bunlardan ibaret değildir. Bütün bu hususlar yanında Kur'an'da dikkat çeken bellekteki kalıcılığa katkı sağlayan türdeş harflerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ritmik yapı[397], iltifat denilen hitap yönünün zaman zaman yer değiştirmesi[398], konular arası intikallerin görülmesi, sorusu

---

390 Bkz. Taha, 20/10, Neml 27/7 ve Kasas 8/29.

391 Hazf: "Belli delilden dolayı sözün bir kısmını veya tamamını düşürmektir. Sebep ise iki tarafça da bilinen ortak şifrenin işleme konulmasıdır. Zerkeşî, II, s.102-103.

392 Gezer; *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.228 Bu anlatılanlara örnek vermek gerekirse karşılıklı konuşma ortamında biri diğerine "baş ağrısı nasıl geçer?" diye bir soru sormakta ve diğeri sorana "aspirinle" cevabını vermektedir. Burada yüklemin söylenmeyerek cevabın kısaltılmasının sebebi eksik bırakılan kısmın muhatap tarafından bilinmesidir. (Bu örnek ve diğerleri için bkz. M. Kaya **Bilgegil,** *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât),* Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s.57).

393 Bakara 2/197

394 Nahl 16/115

395 Diğer Örnekler için bkz. Bakara 2/93, Yasin 36/76.

396 Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.162-194.

397 Alpyağıl, s.99.

398 En yaygın şekliyle iltifat üçüncü şahıstan ikinci şahsa, ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçmiş zaman kipinden emir kipine yada geçmiş zaman kipinden gelecek zaman kipine geçiş yoluyla yapılır. Amaç

belirtilmediği halde verilen cevaplar, dikkat çekmek amacıyla cevabı beklenmediği halde sorulan sorular[399] ve duyguların paylaşımına dayalı anlatım biçimi[400] gibi hususiyetler onun üslubunun söz merkezli bir üslup olduğunun diğer göstergeleridir.

Kur'an'a dair bütün bu özellikler aynı zamanda Kur'an'ın nasıllığını tanımaya yönelik ipuçlarıdır. Dolayısıyla anlama, yorumlama ve açıklama faaliyetlerinde kesinlikle dikkate alınmalıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Kur'an'ın şuan ki durumudur. Zira Kur'an, ilkin bir hitabe şeklinde Hz. Peygamberin dilinden jestler, mimikler ve tonlamalarla sözlü dil ortamına taşınmış olmakla birlikte, şuan elimizde yazılı bir metin olarak bulunmakta ve bu durum onun bildik anlamda bir kitap olduğu yanılgısına yol açmaktadır.[401] Nüzul dönemi ve nüzul ortamı düşünüldüğünde onun sözlü bir metin ve sözlü bir hitap olarak sonradan iki kapak arasına alınmış bir kitap olduğu rahatlıkla görülecektir. Şöyle ki, Kur'an bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırılmış hatta yazdırılmakla kalmamış aynı zamanda sahabiler tarafından ezberlenmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde iki kapak arasına alınarak dağınık vaziyette duran nüshaların kaybolma tehlikesi bertaraf edilmiştir. Hz. Osman döneminde ise Kureyş lehçesi esas alınarak mushaf çoğaltılmış ve kraat ihtilafları giderilmeye çalışılmıştır. Bütün bu dakîk çalışmalarla Kur'an vahyedildiği haliyle bize ulaşmıştır.[402] Buna göre nüzul sürecini dikkate aldığımızda O'nda kullanılan dilin konuşma dili, metninin ise sözlü bir metin olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak nüzul süreci tamamlandıktan sonraki gelişmeler parçalar halindeki vahiylerin bir metin olarak bir araya getirilmesi ve standart bir biçime kavuşturulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.[403] Bu ihtiyaç sonucunda da nüzul dönemi itibari ile Allah ile insan arasındaki sözlü iletişim tamamlanmış ve Kur'an'ın kitap haline getirilmesi ile de kitabi iletişim başlamıştır. Ancak Kur'an'ın kitabî iletişim vasıtasıyla verdiği mesaj, bir yazarın okuyucu kitlesini esas alarak belli bir düzen içerisinde verdiği mesajdan ziyade, monolog ve diyalog şeklinde gerçekleşen bir konuşmanın yazıya geçirilmiş şekli ile

---

ise muhatabın ilgisi canlı tutularak mesaja daha etkin bir şekilde kulak vermesidir. (Örnek Fatiha 1/5, A'raf 7/29; Ayrıntısı için bkz. Karagöz, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", s.203).

399 Ünver, "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü", s.155.

400 Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.86-87.

401 Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.11.

402 Mustafa **Ünver,** "Kur'an Vahiyinin Kitaplaşması Sürecine Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt XLVI, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.47-78.

403 Ömer **Özsoy,** *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları,* Kitâbiyât, Ankara 2004, s.45.

verdiği mesaja benzemektedir.[404] Çünkü Kur'an'ın yazıya geçirilmesi inen vahyin kayıt ve tespiti amacına yönelik olduğundan onun sözlü kültür formatına ait özelikleri hiç değiştirilmeden aynen muhafaza edilmiştir.[405]

Nüzul sürecindeki sözlü metin formu ve nüzul sonrası dönemde kazandığı kitabî boyut Kur'an'ı anlama, yorumlama ve açıklanma faaliyetlerinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Kur'an ile ilgili bu iki durumdan birinin ihmal edilip sadece diğerinin esas alınması yanlış sonuçlar ve değerlendirmelere sebebiyet verebilir. Şöyle ki Kur'an'ın sözlü hitap olması esas alınıp kitap şeklinin dikkate alınmaması, konu ve Kur'an bütünlüğünün ihmal edilmesi yani iç bağlamın devre dışı bırakılması sonucunu doğurabilir. Aynı şekilde onun bir kitap olarak değerlendirilip sözlü bir hitap olma özelliği dikkate alınmaz ise Ömer Özsoy tarafından çarpıcı bir şekilde dikkat çekilen şu hatalı değerlendirmeler[406] yapılabilir; Kur'an metninde çelişkiler, azımsanamayacak ölçüde tekrarlar vardır. Metninin kompozisyonunda belli bir mantık yakalamak mümkün değildir. Onda ne kronolojik, ne konularına göre ne de sistematik bir tertip vardır. Dolayısıyla onda ne sure içi ve ne de metin olarak iç bütünlük bulunmamaktadır.

Bu tür yanlış anlamalar ve değerlendirmelerden kurtulmanın yolu çeşitli durum ve olaylara göre nazil olan Kur'an'ın ilk muhatapları ile sonraki muhatapları açısından kazandığı durumunu ayrı ayrı dikkate almaktan geçmektedir. Nitekim nesh doktrini, mekki-medeni ayırımı ve sebeb-i nüzul ilmi gibi tefsir usulüyle ilgili disiplinlerin gündeme gelip tartışılmasının geri planında da bu husustaki yanlış sonuç ve değerlendirmelerin önüne geçme amacı bulunmaktadır.

2. ANLAMAYA KATKISI BAKIMINDAN KUR'AN'IN DIŞ BAĞLAMI

Dil, özü itibariyle 'toplumsal bir olgu' olduğundan gayr-ı şahsi bir nitelik taşır ve bu genel karakteri nedeniyle de belli bir zamana iktiranı yoktur. Bu yüzden dil zamanla birlikte yinelenir, yenilenir, gelişir, değişir, yerinde durmaz. Her dil için geçerli olan bu özellik Arap dili için de geçerlidir. O da zamanla teğayyür etmiş; sözcük hazinesi çeşitli olayların etkisiyle değişmiştir. Dildeki bu değişim sadece sözcüklerin anlamları ile sınırlı olmayıp aynı zamanda toplumsal uylaşımın da yinelenmesini/yenilenmesini de

---

[404] Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.147-150.
[405] Ünver, "Söz" Merkezli Vasatın Rolü", s.150.
[406] Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları,* s.47.

kapsamaktadır. Dili ya da bir dilde ifade edilmiş olan bir sözü tarihsel kılan da onun bu özelliğidir. Bu özellik, dilde ortaya konulan her metnin ister istemez söz konusu toplumsal ve tarihi oluştan payını aldığının, almak zorunda olduğunun da göstergesidir.[407] Hem dilin böyle bir özelliğe sahip olması hem de insanlığın hidayeti için gönderilen Kur'an'ın ilk muhatabı olan insanlara dil aracılığıyla mesajı ulaştırırken belli bir süreyi dikkate alması ve mesaj aktarımının belli bir mekânda gerçekleşmesi anlama açısından iç bağlamla ilgili unsurlara ilaveten dış bağlamla ilgili unsurların da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından ele alınacak dış bağlamla ilgili bu unsurlar nüzulünden başlayıp Kur'an sonrası dönemde meydana gelen gelişmeler de dahil olmak üzere onun metin içi ilişkiler ağına yön veren bütün zaman ve mekan ile ilgili unsurlarını kapsamaktadır. Esbab-ı nüzul, Mekki-Medenî, nasih-mensuh gibi Kur'an ilimlerinin kapsamına da giren bu unsurlar sayesinde anlama ve yorumlamaya katkı sağlayan önemli verilere dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi bu faktörlerin bir kısmı nüzul süreciyle bazısı ise nüzul dönemi sonrasıyla alakalıdır. Esasında nüzul dönemi sonrasıyla alakalı olan kitap haline getirilmesini (tertibi), ihtisaslaşma dönemiyle birlikte bazı kavramlarının terimleşmesini, anlamaya çalışanın içinde bulunduğu şartlar ve bilgi birikimini anlatan hususları doğrudan bağlam olarak isimlendirmek doğru değildir. Ancak Kur'an ve dış bağlam ilişkilendirmesi çerçevesinde bu hususlara da yer verilmelidir. Çünkü bu hususlar, bağlam olmasa da Kur'an'ın nüzulü ve nüzul tarihini oluşturan unsurlar ile ilgili doğru bir değerlendirme yapabilmek ve bu unsurlardan gereği gibi yararlanabilmek için vasıta unsurlardır. Bu bakımdan bunları Kur'an'ın dış bağlamı olarak değil de onu anlama ve yorumlamaya etki eden Kur'an dışı bağlam olarak kabul edilmelidir. Bu çerçevede değerlendirilmelidir.

2.1. Kur'an'ın Nüzul Tarihi

2.1.1. Kur'an'ın Nüzulü

Nüzul döneminden sonra yaşayan insanların iki kapak arasına alınmış mushaf şekline toptan muhatap olduğu Kur'an'ın nüzulü ile nüzulünden sonraki durumu birbirinden farklıdır. Çünkü Kur'an nüzul dönemi için 'yaşanan hayatın seyri içerisinde

---

[407] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.56.

tamamlanan bir kitap' iken, sonraki nesiller için 'elde tutulan[408] ve iki kapak arasına alınmış bir metin' hüviyetine kavuşmuştur. Bu bakımdan Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama çabalarının en önemli yardımcı unsurlarından dış bağlam çerçevesinde onun nüzulü, nüzul süreci, nüzul sebepleri, nüzul ortamı gibi hususlar mutlaka ele alınmalıdır. Sürecin en başında yer alması ve diğerlerine temel teşkil etmesi itibariyle ilk ele alınması gereken ise Kur'an'ın nüzulüdür. Çünkü Kur'an'ın nüzulü, anlama açısından kim, ne zaman, nerede ve nasıl söyledi sorularının doğru bir şekilde cevaplandırılması için ele alınması gereken konulardan biridir. Zira bu sorulara verilen cevapların netliği bunlarla desteklenen anlama ve yorumlamanın da netleşmesine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Nüzul terimi, ayetlerde geçen vahy,[409] inzal,[410] tenzil,[411] ilka[412] terimleri ve türevleri ile de ifade edilmektedir ve Kur'an'ın inişi için kullanılmaktadır. Ancak bildirim anlamındaki bu iniş, tek bir aşamadan oluşan ve kolayca ifade edilen bir iniş olmayıp ayetlerde de işaret edildiği üzere birden çok aşaması bulunan bir sürecin ifadesidir. Müfessirler tarafından iki ya da üç aşamaya ayrılarak ele alınan bu süreçte savunulan her bir aşamanın temel dayanağı hiç şüphesiz ayetlerdir. Bu bakımdan nüzul ile ilgili savunulan aşamalar, ayetler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir. Zira Kur'an'ın nüzulünü ifade eden ayetlerin tamamı aynı içerikte değildir. Farklı değerlendirmelere imkân verecek şekilde üç grupta toplanmaktadır.

1- Birinci grupta sayabileceğimiz ayetler şunlardır;

"Ha, Mim. Apaçık olan kitaba andolsun ki. Biz onu akletmeniz için Arapça bir Kur'an yaptık. O, Ümmü'l-Kitap'ta olan katımızda yüce ve hikmetli bir kitaptır."[413]

"Bu son derece değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır (Kitabi'n Meknûn)"[414]

---

408 Selahattin **Polat,** "Esbab-ı Nüzul Üzerine", *I.Kur'an Haftası Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınevi, Ankara 1995, s.111.
409 Bkz. En'am 6/19; Fatır 35/31; Şûrâ 42/7.
410 Bkz. Bakara 2/231; Âl-i İmran 3/7; Nisa 4/105; En'am 6/114; Talak 65/10.
411 Bkz. Bakara 2/23, 97; Âl-i İmran 3/3; Nisa 4/136; Maide 5/48; Nahl 16/89, 102; Furkan 25/1.
412 Bkz. Neml 27/6; Kasas 28/86; Müzzemmil 73/1-6.
413 Zuhruf 43/1-4.
414 Vâkı'a 56/77-78.

"Hayır, O, yüce bir Kur'an'dır. Bir Levh'de (Levh-i Mahfuz'da) korunmuştur"[415]

Bu ayetlerde nüzulü ifade edecek bir tabir geçmese de onunla ilgili ilk aşamaya işaret edilmektedir. Zira bu ayetler, Kur'an'ın Allah Teala'nın mutlak iradesi ve kelamından Levh-i Mahfuz'daki[416] durumuna[417] ve Levh-i Mahfuz'da kayıtlı oluşuna işaret etmektedir.[418] Dolayısıyla bu ayetler esasında Kur'an'ın kaynak bakımından sağlamlığına ve korunmuşluğuna da vurgu yapmaktadır. Bu aşamanın çalışmamız içerisinde ele alınmasındaki amaç da onun kaynağına dair bu bilgileri ihtiva etmesidir.

Kaynağı bu şekilde ifade edilen Kur'an, buradan Cebrail (a.s)'a intikal etmiştir. Hakkında herhangi bir ayet bulunmayan bu hususla ilgili bilgiler âlimlerin görüşlerine dayanmaktadır. ez-Zerkânî'nin (ö.1367/1948) belirttiğine göre bu hususta iki görüş bulunmaktadır. Birincisine göre Cebrail, Kur'an vahyini Levh-i Mahfuzdan bazı görevli melekler aracılığıyla almıştır. İkincisine göre ise, Kur'an'ın tamamı Cebrail (as)'a sema (işitme) yoluyla verilmiştir. Buna göre Yüce Allah, Kur'an'ı ona duyurmak suretiyle inzal etmiştir. [419]

---

[415] Buruc 85/21-22. Benzer anlamlardaki ayetler için bkz. En'am 6/59; Yunus 10/61; Ra'd 13/38-39; Sebe' 34/3.

[416] Levh-i Mahfuz gaybla ilgili olduğu için onun hakikatini kavramak, kühüne vakıf olmak beşer için mümkün değildir. Ancak Kur'an ve hadislerde verilen bilgilere göre Levh-i Mahfuz, Allah Teala'nın ezeli bilgisini sembolize eden, Kur'an da dahil tüm ilahi kitapların indirildiği temel kaynaktır. Son derece korunmuş olup, kendisine tertemiz olanlardan başkasının erişmesi mümkün değildir. Göklerde ve yerde olmuş ve olacak her şey, değişik bir ifadeyle yaş ve kuru tüm varlıklar en ince detaylarına varıncaya kadar, soyut bir biçimde bu Ana Kitap'ta kayıtlıdır. Bkz. Zeki **Duman,** "Levh-i Mahfuz ve Kur'an", *Marife Dergisi,* Yıl 8, Sayı 1, Bahar 2008, s.43-44.

[417] Celal **Kırca,** "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 1, Kayseri 1983, s.199-200.

[418] Zerkanî, I, s.36; Mevlüt **Güngör,** "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", *Diyanet Dergisi,* Cilt IV, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998, s.4; Zeki **Duman,** "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali ve Hz. Peygambere İnzali", *İslami İlimler Dergisi,* Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2010, s.42.

[419] Zerkanî, I, s.40-41. Bu hususta başka görüşler de bulunmaktadır. Zerkeşî de bu hususta iki ihtimal olduğunu savunmaktadır. Birinci ihtimale göre Yüce Allah, Cibril'e kelamını kavrattı, okunuşunu öğretti ve daha sonra da Cibril, bir mekana inerek onu yeryüzüne nakletti. İkincisine göre ise, Cibril Kur'an'ı doğrudan Levh-i Mahfuz'dan ezberledi ve sonra da onu Hz. Muhammed'e indirdi. (Bkz. Zerkeşî, I, **s.**229) Zeki Duman ise, bu konudaki değerlendirmesini Abese Suresi 80/11-16. ayetler çerçevesinde yapmaktadır.

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌفَمَن شَاء ذَكَرَهُفِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍمَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍبِأَيْدِي سَفَرَةٍكِرَامٍ بَرَرَةٍ

"Hayır! Bu (Kur'an) bir öğüttür; ancak dileyen kimse ondan öğüt alır. O, şerefli, yüceltilmiş ve tertemiz tutulmuş sayfalardadır, değerli ve çok iyi yazıcıların elleriyle (yazılmıştır.)" Ona göre ayetteki "suhufun mükerreme"den maksat Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilen Kur'an nüshaları; "sefera"dan maksat ise bunları yazan yazıcı ve elçi meleklerdir. Cebrail'in bu elçilerden olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu melekler de Cebrail (as) gibi Allah'ın izni ve iradesi dâhilinde Levh-i Mahfuz'dan istinsah edip yazdıkları sahifeleri Peygamberlere nakletmektedir. Bu bakımdan Cebrail, Resulüllah'a vahyettiklerini Levh-i Mahfuz'dan istinsah eden yazıcı meleklerden yazılı metin olarak

2- Kur'an'ın nüzulünü ifade eden ikinci grup ayetler ise şunlardır;

"Ramazan ayı, insanlara yol gösteren, hidayeti, doğruyu ve yanlışı ayırt edip açıklayan Kur'an'ın indirildiği aydır…"[420]

"Ha Mim. Apaçık Kitaba andolsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz, uyarıcıyız"[421]

"Biz o(Kur'an)nu Kadir gecesinde indirdik"[422]

Bu üç ayet de farklı ifadelerle Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan indiriliş zamanını açıklamaktadır. İndirildiği zaman olarak birinci ayet Ramazan ayını, ikinci ayet mübarek bir geceyi ve üçüncü ayet ise Kadir gecesini ifade etmektedir. Üç ayetin de aynı noktada birleştirilmesi mümkün olduğundan Kur'an'ın indirildiği zaman hususunda müfessirler arasında genel olarak ihtilaf bulunmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu ayetlerde ifade edilen indirilişin nereye ve nasıl olduğu hususunda üç farklı görüş öne çıkmaktadır. Bunlar;[423]

a- Kur'an Levh-i Mahfuz'dan bütün olarak ve toptan dünya semasındaki el-Beytü'l-İzze'ye inmiştir.

b- Kur'an toptan Cebrail(as) veya Hz. Peygamberin kalbine indirildi.

c- Kur'an Cebrail(as) tarafından Hz. Peygambere indirilmeye başlanmıştır.

Bu üç farklı görüşün esas ihtilaf noktası ise Kur'an'ın bu ayetlerde belirtilen zamanda el-Beytü'l-İzze'ye inip inmediği; inmedi ise bu ayetlerdeki iniş ile kastedilenin ne olduğudur. Bu yüzden savunulan iddialar ve dayanılan deliller bu noktada yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan delil ve iddialara bu çerçevede yer vermek

---

almış olabilir. Zira Cebrail (as)'ın Kur'an'ı doğrudan Levh-i Mahfuz'dan veya Allah'tan aldığına dair Kur'an'da delil bulunmamaktadır. (Bkz. Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali…", s.58-59).

420 Bakara 2/185.

421 Duhan 44/1-3.

422 Kadir 97/1.

423 Bu üç görüş konuyla ilgili alimlerin görüşlerinden özetlenmiştir. Ayrıntılar ve bazı farklılıklar için bkz. Zerkeşî, I, s.228-229; Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, I, s.129-131; Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.4-7; Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali ….", s.63-76; Muhsin **Demirci,** "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması", *Diyanet ilmi Dergi,* Cilt XLVI, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart 2010, s.17-18.

karşılaştırma ve değerlendirmeye imkan vermesi açısından daha uygun olacaktır.

Kur'an'ın Ramazan ayının Kadir gecesinde toptan Beytü'l-İzze'ye indirildiğini savunanların en temel dayanağı rivayetlerdir. Bu husustaki en önemli rivayet, hemen hemen tüm müfessirlerin eserlerinde yer verdiği İbn Abbas'tan gelen ve özet olarak "Kur'an'ın önce dünya semasına, el-Beytü'l-İzze tabir edilen yere toplu halde indirildiğini ve oradan da Cebrail (as) tarafından Hz. Peygambere yirmi küsur senede indirildiğini" ifade eden dört farklı rivayettir.[424]

Kur'an'ın toptan Levh-i Mahfuz'dan Beytü'l-İzze'ye indiğini kabul edenlere göre bu hadisler sahihtir.[425] Müfessirlerin çoğunluğu bu görüşte[426] olmakla birlikte Kur'an'ın dünya semasında el-Beytü'l-İzze'ye toptan indirilişini kabul etmeyenler de vardır. Kabul etmeyenlerden olan tabiûndan eş-Şa'bî'ye göre bu ayetler vahyin ilk başlangıcına işaret etmektedir ve ayetlerde topluca inişe dair bir kesinlik bulunmamaktadır. Ayrıca rivayetler doğrudan Peygamberden gelmediğinden kesin değildir.[427] Subhi Salih[428] ve Adnan Muhammed Zerzûr[429] da bu görüştedir. Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş'e göre ise Kur'an'ın çoğu Resulüllah'ın hayatının çeşitli safhalarını, Mekke ve Medine'deki olayları içerdiğinden Beytü'l-İzze'ye toptan inişin kabulü olaylar vuku bulmadan söz edilmesi anlamına gelir. Ayrıca Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'da kalmasıyla dünya semasına indirilmesinin bir farkı da yoktur. Dolayısıyla İbn Abbas'a dayandırılan rivayetler uydurma ve anlamsızdır.[430]

Kur'an'ın dünya semasındaki el-Beytü'l-İzze'ye toptan bir defada indirildiğini savunanların gerekçelerinden biri de üç ayette de 'Kur'an' veya ona irca edilen zamirin kullanılmasıdır. İddia'ya göre 'Kur'an' kelimesi Kur'an-ı Kerim'in tümüne verilen

---

[424] Bu rivayetler şunlardır. a) İkrime'den: "Kur'an, Kadir gecesinde tek bir defada ve toplu olarak dünya semasına indirildi. Bundan sonra da yirmi küsur senede Hz. Peygambere indirildi." b) Said b. Cübeyr'den: "Kur'an Zikr'den çıkartıldı, sonra dünya semasında el-Beytü'l-İzze'ye konuldu. Cibril de onu daha sonra Hz. Peygambere indirmeye başladı." c) Said b. Cübeyr'den: "Kur'an bir defada ve toplu olarak dünya semasına indirildi." d) "Muhakkak ki Kur'an Ramazan ayında, Kadir gecesinde bir defada ve toplu halde dünya semasına indirildi" (Bkz**.** es-Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, **s.**129-130; Zerkanî, I, **s.**37-38).

[425] Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.130; Zerkanî, I, s.38; Hicazî, s.72.

[426] Kırca, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", s.201.

[427] Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.131; Zerkeşî, I, s.322.

[428] Subhi es-**Salih,** *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an,* Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut trs., s.50.

[429] Bkz. Adnan Muhammed **Zerzûr,** *Ulumü'l-Kur'ân Medhal ila Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyânu İ'cazih,* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1991, s.70.

[430] Süleyman **Ateş,** *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs., Cilt XI, s.23 ve Cilt I, s.307; Demirci, "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması", s.17.

addır. Bu ayetlerde de Kur'an'ın tümü kastedilmiştir.[431] Ancak ilk nazil olan ayetlerden itibaren Kur'an kavramının kullanılması[432] onun nüzul süreci boyunca sabit ve statik bir anlam içeriğine sahip olmadığını göstermektedir. Kur'an, bu sürecin her aşamasında, vahyedilen her ayet ve sure ile anlam içeriği genişleyen dinamik bir kavram olmuştur. Nüzul süreci boyunca birçok ayette kullanılan Kur'an o zamana kadarki mevcut ayet ve sureleri ifade etmiştir. Çünkü Hz. Peygambere vahyedilmiş olan ilahi sözler niceliği ne olursa olsun, nüzul sürecinin her aşamasında 'Kur'an' adını almıştır.[433]

Ayetlerin Kur'an'ın Beytü'l-İzze'ye toptan inişini ifade ettiğini savunanların en önemli dayanaklarından biri ise inzal ve tenzil kavramlarının aynı anlamı ifade etmediği iddiasıdır. Bu iddia genellikle Rağıb el-Isfahanî'ye dayandırılmaktadır. Zira Isfahanî'ye göre inzal ve tenzil kelimeleri arasında anlam farkı vardır. Tenzil ayrı ayrı ve farklı zamanlarda indirilmeyi; inzal ise genel indirmeyi ifade eder.[434] Buna göre toplu nüzuller inzal, parça parça nüzuller ise tenzil tabiriyle ifade edilmektedir. Üç ayette de inzal geçtiğinden bunlarla Kur'an'ın bir defada topluca indirilmesi kastedilmektedir. Bu iddiaya karşı olanlara göre ise tenzil kavramının siygasında çokluk ve derecelenmeye delalet eden bir mana bulunsa da inzal ve tenzil kavramları vahiy süreci içerisinde Kur'an'ın Cibril vasıtasıyla Hz. Peygamberin kalbine/hafızasına bölüm bölüm okunarak indirilmesini ifade etmektedir.[435]

İnzal ve tenzil kavramlarının anlamıyla ilgili en dikkat çekici açıklamayı Zekeriya Pak yapmaktadır. Onun ayrıntılı bir şekilde ele aldığı tenzil ile inzal arasındaki farkı şu şekilde özetlemek mümkündür; Tenzil ve inzal, Allah ile insan arasındaki iletişimin mahiyetiyle değil, yönüyle ilgili kavramlardır. Bu iki kavram iletişimin yönünü ifade etme bakımından aynı anlamı ifade eder gibi görünse de[436] Kur'an'da bu iki kavramın kullanıldığı ayetler dikkate alındığında aralarında önemli bir fark bulunmaktadır. Çünkü

---

[431] İddia için bkz. Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali …", s.69.

[432] Bkz. Zümer 39/2 ve 41; Müzzemmil 73/1-6 ve 20.

[433] Zekeriya **Pak,** *Vahiy Kavramının Semantik Alanı,* Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2011, s.124; Ayrıca bu konuda örnek ve açıklamalar için bkz. Duman, Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali …, s.72; Ali **Ünal,** *Kur'ân'da Temel Kavramlar,* Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2011, s.70.

[434] Rağıb **el-Isfahanî**, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an* (Thk. Safvan Adnan Davudi), Dârü'l-Kalem, Dımaşk ve Dârü'ş-Şamiyye Beyrut 2002. s.799.

[435] Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali …", s.60; Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, s.69.

[436] Örneğin bkz. Maide 5/48 ve Nahl 16/89 ayetlerinde iki farklı kavram aynı anlamda gibidir.

tenzil kavramının ifade ettiği 'indirmede' indiren[437] Allah, indirilen ise daima Hz. Peygamberdir. Tenzil eyleminin gerçekleşme süreci Allah'ta başlamakta ve Hz. Peygamberde sona ermektedir.[438] Kelime olarak tenzil ile aynı anlamı ifade eden inzalin Kur'an'daki kullanım örneklerinde[439] aslında tenzilden çok daha farklı ve geniş bir anlam alanına sahip olduğunu görmek mümkündür. Zira tenzil, Allah'tan başlayıp Hz.Peygamberde son bulan bir süreci ifade ederken; inzal Hz. Peygamberi aşarak Kur'an'a muhatap konumundaki tüm insanları içine alan bir süreci ifade etmektedir. İnzal'de indiren her zaman Allah Teala'dır. Muhatap ise, sadece Hz. Peygamber değil onun da dahil olduğu tüm insanlardır. Bununla Kur'an'ın Hz. Peygamberin de bulunduğu tüm insanlara ilahi bir lütuf olarak sunuluşu anlatılmaktadır.[440] Buna göre tenzil ve inzal kavramları farklı anlamlar taşısa da aralarındaki farklılık Kur'an'ın dünya semasına topluca indirilişine delil olabilecek bir farklılık değildir. Dolayısıyla Kur'an bütünlüğü çerçevesinde yukarıdaki üç ayette inzal kavramının kullanılmasını Beytü'l-İzze'ye inişe delil olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir.

Sonuç olarak rivayetler dışında Kur'an'da topluca nüzule ve Beytü'l-İzze'ye işaret eden bir delilin bulunmaması, iddia edilen toplu inişin nass-olgu diyalektiğine aykırı olması ve Kur'an, inzal ve tenzil kavramlarının Kur'an bütünlüğü içerisinde Beytü'l-İzze'ye topluca inişe delil olabilecek tarzda bir kullanımlarının bulunmaması gibi sebeplerden dolayı bu üç ayetin Kur'an'ın Cebrail (as) tarafından Hz. Peygambere indirilmeye başlandığına işaret ettiğini savunanların daha isabetli bir yaklaşım içerisinde olduğunu söylememiz mümkündür. Bu yaklaşım onun ayetleri arasındaki ilişki olup olmadığı ile ilgili doğru bir değerlendirme yapma, onda bulunan tekrarların fonksiyonun bilme, mekkî-medenî ayetlerdeki içerik değişiminin farkında olma gibi birçok birikime imkan tanımaktadır. Böyle bir değerlendirme yapmayı sağlayan ayetlere göre Ramazan ayında mübarek bir gece olan Kadir gecesinde indirilmeye başlayan Kur'an'ın nüzul sürecini ise şu ayetler ifade etmektedir.

---

[437] Şu iki ayette indiren elçi olarak Cebrail(as)'dır. Bkz. Bakara 2/97ve Nahl 16/102.

[438] Örnekler için bkz. Bakara 2/23, 97; Âl-i İmran 3/3; Nisa 4/136; Nahl 16/102; Furkan 25/1.

[439] İnzalin Hz. Peygambere yönelik olduğunu ifade eden örnekler için bkz. Âl-i İmran 3/7; Nisa 4/105,113; İbrahim 14/1…. gibi. İnzalin insana yönelik olduğunu ifade eden örnekler için bkz. Bakara 2/136,231; Âl-i İmran 3/72; Nisa 4/174; Maide 5/68; En'am 6/114,157; A'raf 7/3; Enbiya 21/10; Nur 24/34; Talak 65/10.

[440] Pak, *Vahiy Kavramının Semantik Alanı,* s.92-102.

3- Kur'an'ın nüzulüyle ilgili üçüncü grup ayetler ise şunlardır;

"Biz, Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için bölümlere ayırdık ve parça parça indirdik."[441]

"İnkar edenler: 'Kur'an, ona bir defada indirilmeli değimliydi?' dediler. Biz onu böylece senin kalbini güçlendirmek/desteklemek için (parça parça indirdik) ve onu ağır ağır okuduk"[442]

Bu ayetler ise Kur'an'ın yaklaşık 23 yılda Hz. Peygambere nüzulüne işaret etmektedir. İslam alimleri Kur'an'ın bu şekilde nüzulü hususunda ittifak etmişlerdir. Kur'an'ın Hz. Peygamberin hayatında toplanıp kitap haline getirilmemesi de bunun ispatıdır. Zira vahiy devam ederken Kur'an'ın kitap haline getirilmesi mümkün değildi.[443] Buna göre Kur'an 610 yılının Ramazan ayında ve mübarek bir gece olan Kadir gecesinde Hz. Peygambere indirilmeye başlamış ve daha sonra da vahiy süreci boyunca inzali devam etmiş[444] ayetler yaklaşık 23 yıllık bir zaman zarfında muhtelif aralıklarla ve muhtelif sayılarda nazil olmuştur.[445]

Bu ayetlerin işaret ettiği üzere Kur'an'ın inzali esnasında okuyan Cibril, kendisine vahyedilen/dinleyen Hz. Muhammed (sav), vahyedilmekte olan söz ise Kelamullah'tır. Vahiy olgusu gizli ve süratli bir sır olarak bu üçlü arasında gerçekleşmiştir. Tabiidir ki, vahyin asıl sahibi Allah Teala'dır. Cebrail(as) ise sadece bir elçidir.

Kur'an'ın nüzul sürecini bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımızdan ayetler çerçevesinde değerlendirmeye geçebiliriz. Buna göre Kur'an'ın nüzulü ile ilgili ayetler ve alimlerin görüşleri çerçevesinde şu tespitlerde bulunmak mümkündür.

a- Kur'an'ın nüzulüyle ilgili ittifak edilen hususlar şunlardır;

- Kur'an ilk olarak Allah Teala'nın mutlak iradesi ve kelamından Levh-i Mahfuz'a indirilmiştir. Bunu ifade eden ayetler[446] bir inmeden ziyade kaynak bakımından

---

441 İsrâ' 17/106.
442 Furkan 25/32.
443 Kırca, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", s.203.
444 Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali ….", s.62.
445 Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.9.
446 Zuhruf 43/1-4; Vakı'a 56/77-78; Buruc 85/21-22.

sağlamlık ve korunmuşluğa işaret etmektedir.

- Kur'an, Hz. Peygambere Cebrail(as) tarafından indirilmiştir.

- Kur'an, Levh-i Mahfuz'dan Ramazan ayında mübarek bir gece olan Kadir gecesinde indirilmeye başlamıştır.

- Kur'an'ın Hz. Peygambere nüzulü yaklaşık 23 yılda peyderpey olmuştur.

b- Kur'an'ın nüzulüyle ilgili ihtilaf edilen hususlar ise şunlardır;

- Cebrail(as) Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'dan doğrudan mı almıştır yoksa yazıcı melekler aracılığıyla mı almıştır?

- Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan indirilişi bir defada mı olmuştur yoksa parça parça mı olmuştur?

- Bu indiriliş Hz. Peygambere mi olmuştur; dünya semasındaki Beytü'l-İzze'ye mi olmuştur?

Kur'an'ın nüzulüyle ilgili ittifak edilen ve ihtilaflı olan bu noktalara göre şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerine hazırlık ve önbilgi olması bakımından Kur'an ve nüzulüne dair bu bilgiler esasında bir problem teşkil etmemektedir. Hatta ittifak edilen hususlar genel hatlarıyla bu faaliyetlere önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca ihtilaf edilen hususlardan 'Beytü'l-İzze'ye bir defada iniş' ile ilgili iddia ve delillerin değerlendirilmesinde de görüleceği üzere esasında bu nüzule delil getirilen ayetlerin Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan nüzulünün başlangıcına işaret ettiği yönündeki görüşün öne çıkması da bu konudaki ihtilafı büyük ölçüde ortadan kaldırmakta ve bu katkının alanını daha da genişletmektedir. Cebrail(as)'ın Levh-i Mahfuz'dan nasıl aldığı hususu ise mahiyetini tam olarak bilemeyeceğimiz gaybî bir konudur. Dolayısıyla bu konuda son sözü söylemek çok da mümkün görünmemektedir.

Kaynaklarda Kur'an'ın nüzulüyle ilgili verilen bu bilgilerin bazısı dikkat edileceği üzere birden çok ihtimali ihtiva etmektedir. Bizim amacımız bu konuda son sözü söyleyerek bu ihtimalleri teke düşürmekten ziyade nüzul konusundaki bazı yaklaşımların Kur'an'ın

iç bağlamı ile ilgili iddialara temel teşkil ettiğine dikkat çekmektir. Örneğin ayetler ve sureler arası münasebet hakkındaki yaklaşım ile nüzule dair bazı yaklaşımlar arasında önemli paralellikler bulunmaktadır. Yine onun sözlü hitap yönü ile nüzul sürecinin yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla nüzule dair bu bilgiler daha sonraki başlıklarda ele alınacak olan ve Kur'an ve dış bağlam çerçevesinde asıl ele alınması gereken nüzul süreci, nüzul ortamı, nüzul sebepleri gibi konulara giriş olarak kabul edilmelidir. Bu yönüyle nüzul hususu doğrudan bağlamsal bir unsur olmasa da hem iç bağlamla ilgili ayetler arası münasebet ve konular arası münasebetin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin hem de mesaj muhatap buluşmasının nasıllığının ipucu olması bakımından önemlidir. Bu yüzden anlama açısından Kur'an'ın bağlamsal unsurlarının yardımcısı olarak nüzulün nasıllığı mutlaka bilinmeli ve dikkate alınmalıdır.

2.1.2. Kur'an'ın Nüzul Süreci

Kur'an diğer ilahi kitaplar gibi topluca ve hep bir arada inmemiştir. O, farklı olaylara ışık tutarak farklı münasebetlerde peyderpey nazil olmuştur. Zira o, hayatın farklı münasebetlerine, olaylarına, olgularına ışık tutmak ve değişik problemlerine çözümler getirmek üzere nazil olmuştur.[447] Bu yüzden nüzul dönemi açısından düşündüğümüzde Kur'an'ın nüzulü ile birlikte mutlaka nüzul sürecinden de bahsetmek gerekir. Çünkü bu süreç taşıdığı özellikler ve ışık tuttuğu incelikler bakımından önemli bir dış bağlam unsurudur.

Tarihi vakıa ve Kur'an'ın bizzat kendisi[448] onun Hz. Peygambere yaklaşık 23 yılda nazil olduğunu göstermektedir. 12 sene 5 ay 13 günü Mekke'de, geriye kalan 9 yıl 9 ay ve 9 günü de Medine'de geçen bu sürecin[449] basit bir zamana yayma olmayıp geri planında birçok hikmet ve faydanın tezahür etmesi, onun birçok yönüyle ele alınmasını gerekli kılmıştır. Çünkü bu süreç, tebliğ ve eğitim açısından da birçok incelikleri bünyesinde taşımaktadır. Esasında Kur'an'ın gönderiliş amacı ve gönderildiği ortam da bu nüzulün bir süreç dahilinde zamana yayılmasını zaruri hale getirmiştir. Bu bakımdan bu sürecin bilinmesi nass-olgu diyalektiğinin tespitine katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

---

[447] Çiçek, s.18.
[448] İlgili ayetler için bkz. İsrâ' 17/106 ve Furkan 25/32.
[449] Zerkanî, I, s.44-45.

Kur'an ilk inen ayetlerinde özellikle 7. yüzyılın ilk devirlerindeki Mekke şehrinin içinde bulunduğu durumdan dolayı şu noktalara özellikle vurgu yapmıştır.[450]

a- Allah mutlak kudret sahibidir ve iyidir.

b- İnsan Ahiret gününde Allah'ın huzurunda yargılanacak ve ameline göre Cennete veya Cehenneme girecektir.

c- İnsan Allah'a şükretmeli ve ona ibadet etmelidir.

d- İnsan cömert ve doğru olmalıdır.

e- Hz. Peygamber, Allah'ın tebliğini kendi halkına bildirmeye memur edilen bir uyarıcıdır.

Medine'ye hicretten sonra ise Müslüman toplumun oluşmasına ve gelişmesine paralel Hz. Peygambere Allah'ın tebliğini insanlara iletmenin yanı sıra Müslüman cemaatin bu tebliğe göre idare edilmesi işi de verilmiştir. Burada Müslüman topluluğun idaresi için kurallar ortaya konmuştur.[451]

Bütün bunlar da göstermektedir ki, Kur'an, muhatap olarak kabul ettiği toplumun eskiden beri alışa geldiği ve sürdürdüğü adet, gelenek ve değerlerin olduğunu, bütün bunların da bir anda terk edilmesinin mümkün olmayacağı gerçeğini göz önüne alarak nazil olmuştur. Bu yüzden ilk olarak Allah'ın varlığını, birliğini ve hükümranlığını konu alan iman esaslarıyla ilgili ayetleri indirmiş ve insanların bozuk ve yanlış itikatlarını düzeltmiştir. Daha sonra gelecek konulara ve mükellefiyetlere temel olan itikadi konuları ahlaki emir ve hükümler izlemiştir. Böylece insanların inanç yönünden eğitilmelerinden sonra ahlakî açıdan yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. Daha çok Mekke döneminin muhtevası olarak dikkat çeken bu iki muhtevadan sonra şartların da olgunlaşmasıyla özellikle de Medine dönemiyle birlikte ibadet, sulh, savaş, muamelat gibi dini ve ictimaî hükümlerin uygulanmasına geçilmiştir. Ancak bu geçiş toptan ve hızlıca olmamıştır. İnsanların ruhî, fikrî, ve ahlakî olgunluğa erişmeleri için gerektiğinde tehir yapılmış, gerektiğinde de tedriciliğe müracaat edilmiştir. Namaz,

---

[450] Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.71.
[451] Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.73.

oruç, zekat ve hac gibi ibadetlerin farz kılınmasının hep beraber olmayıp sırasıyla olması ve içkinin aşamalı olarak yasaklanması[452] tehir ve tedriciliğin örneklerindendir. Hatta bu süreçte birden ve kesin bir şekilde insanlara yöneltilen emirler[453] ise zaman zaman tekrar edilerek yerleştirilmeye ve zihinlerde canlı tutulmaya çalışılmıştır.[454] Bu da tıpkı mimari açıdan mükemmel bir binanın bu mükemmelliğe ulaşıncaya kadar temelden başlanıp aşama aşama sonlandırılması gibi "cahiliye toplumu" olarak isimlendirilen insanlar içerisinden onlara şartlara ve kapasitelerine göre azar azar yükleme yapılarak sonraki nesillerin gıbta ile bahsettiği ve örnek aldığı "asr-ı saadet" toplumunun çıkmasını sağlamıştır.

Kur'an'ın bir defada değil de peyderpey nazil olması ile toplumda meydana getirmek istediği bu tekamüliyeti büyük ölçüde gerçekleştirmesinin yanında bu metodun başka hikmet ve faydalardan da söz etmek mümkündür. "Kur'an'ın peyderpey inmesinin hikmet ve faydaları ya da sebepleri" başlıkları altında kaynaklarda ele alınan ve yukarıdakilerden ayrı düşünülemeyecek bu hususları şu şekilde özetlemek mümkündür;[455]

1- Kur'an'ın peyderpey nazil olması tebliğ sırasında Hz. Peygamberin karşılaşmış olduğu itiraz, tenkit, eza ve musibetlere karşı mukavemetini artırarak ona moral ve güç takviyesi yapılmasına imkan vermiştir. Bu da onun rabbiyle olan bağının tazelenmesine ve sıkıntılara tahammül gücü kazanmasına vesile olmuştur.

2- Kur'an'ın bu şekilde bir süreç dahilinde nazil olması onun ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü ezberleme ve anlamada ayet ve pasaj ile Kur'an'ın tamamının muhatap açısından aynı zorlukta olmayacağı muhakkaktır.

---

[452] İçki yasağını ifade eden ayetler Bakara 2/219; Nisa 4/43; Maide 5/90-91 ve Nahl 16/67; Hüküm koymada içki yasağında olduğu gibi bu şekilde aşamalı bir seyir izlemesi Kur'an'ın hem nass-olgu diyalektiğini hem de nassın olguyu değiştirme ve ondaki eksiklikleri ve olumsuzlukları gidermedeki yöntemini götermektedir. Bkz. Ebu Zeyd, s.136.

[453] Allaha ortak koşmama, Anne-babaya iyilikte bulunma, akrabaya hakkını verme …. gibi bu emirler el-İsrâ' 17/22-37. ayetler arasında özetlenmektedir.

[454] Kırca, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", s.206-209; Demirci, "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması", s.21; Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.16.

[455] Zerkeşî, I, **s.**231; Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.134-138; Zerkanî, I, s.46-55; Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulumi'l-Kura'an,* s.49-62; Mennau'l-**Kattân,** *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, s.107-117; Zerzûr, s.74-80; Hicazî, s.79-84; Yıldırım, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* s.98-101; Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.10-22; Kırca, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", s.204-206; Yaşar **Kurt,** "Kur'an'ın Nüzul Süreci", *I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006),* İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007, s.131-134.

3- Kur'an'ın hayata tatbikini ve yaşanmasını kolaylaştırmıştır. Eğer böyle olmayıp Kur'an toptan indirilseydi büyük bir cehalet, karanlık ve katılık içinde bulunan ilk muhatapların, cahiliye devrinin kökleşmiş, batıl inanç, örf ve adetlerinden sıyrılarak birden bire yeni dinin esaslarını özümsemesi, hayat düzenini benimsemesi ve tatbik etmesi çok zor olur, hatta belki de mümkün olmazdı.

4- Kur'an'ın bu şekilde olguyu dikkate alarak ve toplumda aşama aşama değişim meydana getirerek nazil olması onun daha önce tasarlanıp tertiplenmiş olduğu zannını ortadan kaldırır. Bu aynı zamanda onun bir beşer kelamı değil de ilahi bir kitap olduğunu göstermeye vesile olur.

5- Toplumda meydana gelen hadiselerden kaynaklanan problemlere yerinde ve zamanında taze çözümler getirmesi de onun bir süreç dahilinde nüzulünden kaynaklanmaktadır. İfk hadisesi neticesinde inen ayetler bunun en güzel örneklerindendir. Bu durum hem nüzul dönemi muhatap kitlenin hem de sonraki dönem muhatapların mesajı daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır.

6- Hz. Peygamber ve ashabının zelle ve hata sayılabilecek bazı davranışlarının zamanında düzeltilmesini sağlamıştır. Abese Suresi'nin ilk ayetlerinin nüzulü bu hususa örnektir. Böyle bir katkı hiç şüphesiz hata ve kusurların daha büyük olumsuzluklara sebep olmadan düzeltilmesini de sağlamıştır.

7- Müminlerin sorularının ve inanmayanların soru, itiraz ve şüphelerinin tam da ihtiyaç duyulan zamanda cevaplandırılmasına imkan tanımıştır. Yetimler, ganimetler ve ruh hakkında sorulan sorulara cevap niteliğinde nazil olan ayetlerde olduğu gibi.

Bütün bu hususları esasında Kur'an'ın temel amacı olan insanların hidayetine katkı sağlama ortak paydası altında toplamak mümkündür. Çünkü burada sayılan sorulara anında cevap verilmesi, problemlere zamanında çözümler getirilmesi, parça parça inerek anlama, ezberleme ve hayata tatbiki kolaylaştırması, hataları düzeltmesi gibi hususlar mesajın ulaşması ve amacın gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Zira insanların mevcut yanlış ve batıl alışkanlıklarını bırakıp ahlak ve eğitim bakımından yetiştirilmeleri kısa sürede gerçekleşecek bir hadise değildir. Zihin, akıl, nefis ve vücudun hayra ve doğruluğa yönlendirilmesi ve bu yönde gelişimin sağlanması belli bir

süreci gerektirir.[456] Bu yüzden ilahi mesaj olmuş bitmiş bir olgu olarak sunulmayıp aksine olup biten ve aynı zamanda olmaya devam eden bir sunumla gelmiştir. Bu durum sunulan mesajdaki içeriğin olguları ve yaşanılan gerçekliği dikkate aldığı sonucunu doğurur ki, bu da mesajın yöntem kuşatıcılığı ile alakalıdır.[457] Muhatap aldığı kitlede meydana gelen nüzul öncesiyle ve sonrası arasındaki değişim de bu yöntemin etkililiğinin açık göstergesidir.

Kur'an üzerine kurulmuş olan ve yarım asır gibi kısa bir zaman zarfında büyük bir devlet haline gelen İslam toplumunun göstermiş olduğu bu mucizevî gelişmede, ortaya koyduğu ruhî, sosyal ve tarihî canlılıkta bu tarz bir nüzulün büyük etkileri olmuştur. Çünkü muhatap alınan toplum bu vesile ile sürekli olarak vahyin ışığı, kontrolü ve yol göstericiliği altında yaşamış; inen ayetler Hz. Peygambere ve ashabına devamlı olarak güç, moral ve heyecan verniş; sabır, ihlas ve cesaret aşılamıştır. Bu da onların Kur'an'ı almalarında, yazıya geçirmelerinde, ezberlemelerinde, manaları üzerinde düşünüp onu anlamalarında, hazmetmelerinde ve hayata geçirmelerinde büyük katkı sağlamıştır.[458]

Bütün bu hususlar Kur'an'ın nüzul sürecinin dikkate alınması ve ihmal edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Zira bu fonksiyon ve katkıları ile bu süreci dış bağlamla ilgili unsurlar içerisinde saymak mümkündür. Çünkü ayetler boşluğa inmemiş, yaklaşık yirmi üç yıllık süreçte nass-olgu diyalektiği ile mesajlarını taşıyan muhtevada aynı zamanda nüzul ortamının özelliklerine de ışık tutmaktadır. Toplumdaki aşama aşama ilerleme ile mesajdaki değişim paralellik arz etmektedir. Bu bakımdan üzerinde durulan Kur'an ile ilgili bu süreç sıradan tarihi bir dönem olmayıp öncesi ve sonrasıyla mesajın aşama aşama iletilmesini takip olarak kabul edilmelidir.

2.1.3. Nüzul Sebepleri

Kur'an'ın dış bağlamla ilgili özelliklerinden biri de nüzul sebepleridir. Tarihin belli bir döneminde, belli bir amaç için ve bir süreç dâhilinde insanlara gönderilen Kur'an'ın içeriğinin ve mesajının anlaşılmasına katkı sağlayıcı her bir unsurun önemli olduğu anlayışı çerçevesinde nüzul sebepleri de ele alınması gereken hususların başında gelmektedir. Çünkü nüzul sebepleri Kur'an metni pasajlarının harici şartlarla ilişkilerine

---

[456] Kurt, "Kur'an'ın Nüzul Süreci", s.134.
[457] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.32.
[458] Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.22.

ya da diğer bir ifadeyle metnin oluşum ve biçimlenişinin harici bağlamıyla ilişkisine[459] ışık tutmaktadır. Kur'an'ın tarihi bağlamının belirlenmesine ve ayet veya ayetlerin nüzul tarihi hakkında bilgiler toplanmasına[460] katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan Kur'an'ın dış bağlamı çerçevesinde esbab-ı nüzul mutlaka ele alınmalıdır.

Nüzul sebepleri anlamına gelen esbab-ı nüzul tabirindeki esbab, sebep kelimesinin çoğuludur. Sebep, sözlükte yol, ip, vesile ve vasıta gibi anlamlara gelir.[461] Buna göre nüzul sebebi terkibindeki sebep bir soru, fetva ya da olay olabilmektedir. Örneğin ruh hakkında sorulan soru[462], yetim kadınlarla evlenme konusunda istenilen fetva[463] ve Hilal İbn Ümeyye'nin karısının Şerik İbn Sehma ile zina ettiğini iddia etmesi[464] birer sebeptir. Nüzul ise, sorulan soruya verilen cevabı, istenilen fetvaya ilişkin hükmü ve meydana gelen olaya çözümü ihtiva eden ayet veya ayetlerin inmesidir.[465] Zira nüzul, kelime olarak yukarıdan aşağıya inmek anlamını ifade eder.[466] Terim olarak ise kaynaklarda esbab-ı nüzul veya sebebi nüzul şu şekilde tanımlanmaktadır.

"Nüzul döneminde ayet veya ayetlerin, nüzulü sırasında muhtevasını kapsamak, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine sebep olan sual veya hadiseye sebebi nüzul denir."[467] Buna göre sebebi nüzul, Kur'an'ın hakkında indiği olayın meydana geldiği veya sorunun sorulduğu an ve durumla ilgili bir bilgidir.[468]

Sebeb-i nüzulün ne olduğuna işaret eden bu tanımlarda öne çıkan en önemli husus sebebin nüzul dönemindeki hadise, fetva isteme ve soru olmasıdır. Yani tanımlar daha çok istenilmiş vahiy kategorisine işaret etmektedir. Oysaki bağlamsal bir çalışmada nüzul sebebi tanımlarında istenilmiş ve sunulmuş vahiy ayırımından da hareketle şahıs,

---

459 Ebu Zeyd, s.197.

460 Esra **Gözeler,** "Kur'ân Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım", Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.97-98.

461 Isfahanî, s.391; İbn Manzur, I, s.458-459.

462 İsrâ' 17/85.

463 Nisa 4/3.

464 Nur 24/6.

465 İsmat **Ersöz,** "Kur'an ve İlmu Esbabi'n-Nüzul", *İSAV Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III (14-15 Ekim 2000),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s.315.

466 Isfahanî, s.799.

467 Zerkanî, I, s.99; Subhi es-Salih, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an,* s.132; Yıldırım, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* s.89; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.111; Abdullah **Aydemir,** "Esbabü'n-Nüzul", *Diyanet Dergisi*, Cilt VI, Sayı 1, Ocak-Şubat 1972, s.28 Benzer tanımlar için bkz. Serinsu, Kur'an ve Bağlam, s.56 ve 236; Muhammed Vehbi **Dereli,** *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları,* Fecr Yayınları, Ankara 2009, s.53.

468 Mennâu'l-**Kattan,** "Esbab-ı Nüzul" (Çev: Erdoğan Pazarbaşı ve İbrahim Görener), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 11, Kayseri 2001, s.155.

soru, hadise gibi özel durumlara ilaveten mutlaka ilk muhatapların içinde bulunduğu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleriyle birlikte genel durumuna da işaret edilmelidir. Hatta anlama ve yorumlamaya katkı bakımından bu bir zorunluluktur da.

Bu konuda çalışmalar yapan âlimlerin genelinin kanaatine göre sebeb-i nüzulle ilgili bilginin kaynağı sahabedir. Aslında ayetlerin inişine şahid ve sebeplerine de vakıf olan sahabenin sebeb-i nüzulle ilgili rivayetlerin kaynağı olmasından doğal bir şey de yoktur. Dolayısıyla bu hususta bilgi nakle dayanmaktadır. Sadece nakle dayandığından da bu konuda akıl yürütme ve ictihada yer yoktur.[469] Burada söz konusu olan ayetin inmesine sebep olan olay veya sorunun, doğrudan görme ve işitme şeklinde bir şahadete dayanması, esasında sebeb-i nüzulü bilmenin başka bir yolu olmadığına da işaret etmektedir.

Rivayete dayalı bir bilgi olan sebeb-i nüzul Kur'an'ı anlama ve açıklama faaliyetlerinin en önemli yardımcı unsurlarındandır. Çünkü bu konuya dair rivayetlerin, girişilen anlama ve açıklama faaliyetinin amacına ulaşması noktasında birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Buna göre sebeb-i nüzulü bilmek;

1- Emredilen şeylerin ve hükümlerin geri planındaki hikmetini anlamamıza yardımcı olur.

2- Ayetlerde kastedilen mananın kolayca anlaşılmasını ve onunla ilgili bazı şüphe ve yanlış anlamaların halledilmesini sağlar.

3- Ayetin hasr ifade ettiğine dair yanılgıyı ortadan kaldırır.

4- Ayetin kimin hakkında ve hangi hüküm için indiğine dair tahsise imkan sağlar.

5- Nüzul döneminde olan bazı olayların mahiyetini öğrenmeyi sağlar.

---

[469] Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali **el-Vahidî,** *Esbabu Nüzuli'l-Kur'an,* Dârü'l-Meyman, Riyad 2005/1426, s.43; Subhi es-Salih, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an,* s.134; Yıldırım, Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş, s.90; İshak **Yazıcı,** "Nüzul Sebeplerini Bilmenin Kur'an Tefsirindeki Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 2, Samsun 1987, s.119; Mustafa **Çetin** "Nüzul Sebepleri", *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XXX, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s.103-104; Muhsin **Demirci** "Esbabu'n-Nüzulün Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı 11-12, İstanbul 1997; s.12; Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.90; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.118; H.Mehmet **Soysaldı,** *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001, s.235; Ersöz, s.316.

6- Ayetlerin çabuk kavranmasına, hatırda tutulmasına ve istenildiği anda yeniden hatırlanmasına vesile olur.[470]

Burada sayılmasa da sebeb-i nüzul ile ilgili bilginin en önemli işlevlerinden biri de Kur'an'ın dış bağlamına dair ipuçları sunmasıdır. Zira Kur'an'ın ilk muhatabı olan insanların yapıp ettikleri esbab-ı nüzul olabilmektedir. Bu yüzden esbab-ı nüzul, doğrudan doğruya nüzul ortamındaki fiilî olanı ve somut hayatı göstermek konusunda aracı deliller olarak değerlendirilebilir.[471] Ayetin nüzul tarihi ve metnin harici bağlamıyla olan ilişkisi hakkında ön bilgi vazifesi görebilir.[472] Böyle bir ön bilgi de hiç şüphesiz Kur'an'ın gönderiliş amacı doğrultusunda anlaşılmasında ve ondan bu amaca aykırı çıkarımların yapılmasını önlemede önemli katkılar sağlayacaktır.

Örneğin *De ki: "Bana vahyedilenler arasında yiyecek olan kimseye ölü, akan kan, iğrenç bir şey olan domuz eti veya Allah'tan başkası adına kesildiği için murdar olan hayvandan başka haram olan hiçbir şey görmüyorum."*[473] ayeti nüzul sebebi bilinmediğinde zahiren sanki bu dört şey dışında yenmesi haram kılınan başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ayetin müşriklerin bahîra, sâîbe, vasîle, hâm vb. adlarla çağırdıkları bazı hayvanlara dokunulmazlık ve kutsallık atfederek bunların boğazlanmalarını ve etlerinin yenilmesini haram kılma tavırlarına ve hükümlerine cevap olarak nazil olduğu[474] bilindiğinde yanlış anlama ortadan kalkmaktadır.

Anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde sebeb-i nüzul bilgisinin sağlayacağı bu tür katkılar ancak bu bilginin tam olarak tespiti ve onunla ayetin birleştirilmesi neticesinde elde edilecek sonuçlardır. Ancak Kur'an ayetlerinin nüzul sebeplerine ilişkin bu tespit her zaman kolay ve mümkün olamayabilmektedir. Çünkü bu hususta müracaat edilen rivayetlerin taşımış olduğu bazı özellikler katkı bir tarafa olumsuz sonuçlara dahi sebep olabilmektedir. Sahabe tarafından nakledilen müsned haberlerle

---

[470] Esbab-ı nüzulün önemine dair ayrıntılar için bkz. Zerkeşî, I, s.22-23; Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.92-95; Mennau'l-Kattân, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an,* s.79-82; Yazıcı, s.120-127; Çetin, "Nüzul Sebepleri", s.98-103; Demirci, "Esbabu'n-Nüzulün Kur'an Tefsirindeki Yeri", s.120-127; Abdulfettah **el-Kâdi,** *Esbâb-ı Nüzûl* (Çev:Salih Akdemir), Fecr Yayınevi, Ankara 1995, s.13-21; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.117-118; Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* s.91-93; Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi,* s.232-235; Ersöz, 320-321; Mennâu'l-Kattan, "Esbab-ı Nüzul", s.156-158.

[471] Ahmet Nedim **Serinsu,** *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul,* Şule Yayınları, İstanbul 1996, s.61.

[472] Ebu Zeyd, s.197.

[473] En'am 6/145.

[474] Yusuf **Işıcık,** *Kur'anı Anlamada Temel İlkeler,* Esra Yayınları, Ankara 1997, s.33-34.

tabiun tarafından yapılan mürsel rivayetlerin birbirine karıştırılması, rivayetlerdeki senedlerin hazfedilmesi, esbab-ı nüzul rivayetleri ile tefsir için yapılan esbab-ı nüzul rivayetlerinin (değerlendirmelerin) tasnifinin yapılmaması, nüzul sebebi olarak bir ayet için birçok rivayetin nakledilmesi, sebebiyet ifade eden rivayetin nass olarak umum değil de husus ifade ettiği şeklinde anlaşılması yani umumun hususileştirilmesi, rivayetlerin bazılarının tarihî gerçeklere aykırı olması bu konudaki problemlerden bazılarıdır.[475] Bunlara sahabeden yapılan rivayetlerde sebeb-i nüzul için kullanılan bazı tabirlerin kesinlik ifade etmemesini de ilave edebiliriz. Çünkü bazen "bu ayetin nüzul sebebi şudur" tabiri ve ayetin nüzulüne sebep olan hadise anlatıldıktan sonra "fe" edatı ile *"şöyle bir olay oldu"* veya *"Hz. peygambere şu soruldu da peşinden ayet indi"* tabirleri kullanılarak sebebi nüzule açıkça işaret edilmesine karşın bazen de "bu ayet şu konuda inmiştir" ibaresiyle muhatap ihtimaller ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Zira bu ibare sebeb-i nüzule de işaret edebilir; ayetin şümulüne de işaret edebilir.[476] Bütün bu sebeplerden dolayı rivayetlerin tespiti ve kullanımı hususunda araştırmacılar çok dikkatli ve ilkeli bir çalışma içerisinde olmalıdır. Zira bu hususta ihmal ve dikkatsizlik Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Her ayete nüzul sebebi arama çabası ve ayetin manası hususunda nüzul sebebi dışına çıkamama neticesinde yorum zenginliğinin ortadan kaybolması, sebebi nüzulün yardımcı unsur olduğu unutularak anlamın nüzul sebebi ve ortamına hasredilmesi neticesinde Kur'an'ın evrensel hedefi olan Kur'an-insan-hayat bütünleşmesinin gerçekleşmemesi ve en kötüsü de rivayetlerin istismar edilerek keyfi çıkarımlara gidilmesi bu olumsuz sonuçlardandır.[477] Bu olumsuz sonuçlar da Kur'an'ın gönderiliş amacının gerçekleşmemesi ve mesajın tam ve doğru bir şekilde insanlara ulaşmaması anlamına gelmektedir. Esbabı nüzule dair rivayetlerin taşıdığı bazı özelliklerin olumsuz sonuçların kaynağı olması müfessirleri çözüm arayışlarına sevkeden etken olmuştur. Bunun neticesinde de bir ayetin nüzul sebebinin ne olduğu hususunda Kur'an ilimlerine ait eserlerde ve usul kitaplarında birden çok rivayetin

---

[475] Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.137-164; Demirci, "Esbabu'n-Nüzulün Kur'an Tefsirindeki Yeri", s.21; Ersöz, s.318-320.

[476] Mennau'l-Kattân, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an,* s.85; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.118; Mennâu'l-Kattan, "Esbab-ı Nüzul", s.161.

[477] Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s.165-175 ve 244-245.

bulunması durumunda şu öneriler ve kurallar zikredilmektedir.[478]

1- Rivayetlerden biri sahih diğeri sahih değilse bu durumda herhangi bir problem yok demektir. Çünkü sahih olan rivayet alınıp diğeri terk edilir.

2- Rivayetlerden ikisi de sahih ve birini diğerine tercih edecek bir sebep varsa bu durumda tercihe uygun olan tercih edilir.

3- Rivayetlerden ikisi de sahih ve birini diğerine tercih edecek bir karine yoksa sebep olarak zikredilen olayların birbirine yakınlığı aranarak rivayetler arası cem ve telif edilir.

4- Rivayetlerden ikisi de sahih, aralarında tercih yapılamamış ve zaman bakımından uzaklık sebebiyle cem ve telif de mümkün değilse bu durumda sözü edilen rivayetlere konu olan ayetin mükerreren nazil olduğu kabul edilir.[479]

Bu dört aşama ile ayetin veya ayetlerin anlaşılmasına yardımcı olacak rivayetlerin tam ve doğru bir şekilde tespit edilmesi amaçlanmasına karşın istenen sonuç tam manasıyla alınamamıştır. Bu da burada önerilen çözüm aşamalarına ilave tekliflerin yapılmasına sebep olmuştur. Nüzul sebebini belirten ifadenin sebebi açıkça ifade edip etmediğinin sorgulanması bu tekliflerden biridir. Birinci aşamadan da önce yapılması gereken bu sorgulamaya göre, rivayetler açık değilse bu durumda çelişkiden söz edilemez. Çünkü açık olmayan bu rivayetler tefsir için yapılmıştır. Ancak rivayetlerden biri açıkça nüzul sebebini ifade ediyor, diğeri etmiyorsa bu durumda açık ifadeli olana itimat edilir. Diğerinin ise ayetin hükümlerine dâhil olduğu varsayılır. Rivayetlerin tamamı açık ifadeli ise yukarıda önerilen dört aşama takip edilir.[480]

Müfessirler tarafından savunulan bu aşamaların takibi, problemi tam olarak çözememiştir. Özellikle de son aşamada ifade edilen mükerrer nüzul, aslında nüzul sebepleri ile ilgili çelişkileri çözmek amacıyla gündeme getirilmekle birlikte problemin

---

[478] Vahidî, s.45; Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.101-106; Zerkanî, I, s.109-113; Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.88; Çetin, "Nüzul Sebepleri", s.105.

[479] Nasr Hamid Ebu Zeyd ayetin tekrar inmesini kabul etmemektedir. Ona göre: "Kur'an alimlerinin farklı ve çelişik rivayetlerin arasını ayetin tekrar indiği varsayımıyla bağdaştırma yerine, ayetin bir olaya bağlı olarak inmiş olmasıyla, başka bir sebebe bağlı olarak önceden inip de daha sonra onun yeniden okunmasını gerektiren benzeri bir olayın vuku bulması arasında bir ayırıma gitmeleri gerekirdi" İlahi Hitabın Tabiatı, s.146

[480] Mennau'l-Kattân, *Mebahis fî Ulumi'l-Kur'an,* 87-91; Mennâu'l-Kattan, "Esbab-ı Nüzul", s.162-164.

yeni boyutlar kazanmasına sebep olmuştur. Çünkü mükerrer nüzul teorisi problemi çözme bir yana içinden çıkılmaz başka problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla sırf nakilleri kurtarmaya yönelik böyle bir çözüm anlayışı isabetli bir yaklaşım değildir.[481] Bu bakımdan Kur'an dışındaki bir problemin Kur'an'a taşınması izlenimini veren bu çözümün yerine başka çözümler aranmalıdır.

Bu hususta farklı ve bağlamsal açıdan önemli sayılabilecek çözüm önerilerinden biri Nasr Hamid Ebu Zeyd'e aittir. Onun mükerrer nüzulü kabul etmeyerek rivayetler içerisinde doğru rivayetlerin tespiti ile ilgili çözüm önerisine göre; "nüzul sebeplerini belirleme sadece rivayetler çerçevesinde değil metnin oluşumunu sağlayan metin içi ve metin dışı unsurların ve göstergelerin bütününe dayanmakla olur. Zira nüzul sebepleri nassların sosyal bağlamından başka bir şey değildir. Bu sebeple onunla ilgili bilgiye nassın dışından ulaşılabileceği gibi tek nassın yapısı veya Kur'an bütünlüğü içerisinde de ulaşmak mümkündür. Çünkü dış bağlamın bilinmesiyle nassın anlamının açığa çıkarılabileceği kadar, nassın içinden hareketle de nüzul sebepleri açığa çıkarılabilir. Nitekim nassların analizi ve anlamlarının ortaya konması, dıştan içe yada içten dışa şeklinde tek yönde değil, bilakis iç-dış arasında 'mekiksel' bir seri hareket içinde seyretmesi gereken kompleks bir etkinliktir."[482]

Kur'an'ın anlaşılmasında esbab-ı nüzulün daha doğru bir şekilde kullanılmasına imkan verecek ve işlenen hataları önleyecek yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu gerçeğinden hareketle en kapsamlı çözüm önerileri Ahmet Nedim Serinsu'nun "Kur'an ve Bağlam" kitabında yapılmaktadır. Çünkü diğer çözüm önerileri sadece rivayetlerin tespitine yoğunlaşmasına karşın bu çalışmada sebepleri, sonuçları ve çözüm önerileriyle problem çok yönlü bir şekilde ele alınmaktadır. Sebep ve sonuçlarına daha önce yer verdiğimiz[483] bu problemlerin çözümüne dair şu öneriler yapılmaktadır.

Esbab-ı nüzulle ilgili geleneksel yaklaşımın olumsuzluklarından kurtulmak için öncelikle esbab-ı nüzule olan ihtiyacın sınırları belirlenmelidir. Bu da şu genel ve özel

---

[481] Muhsin **Demirci,** "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,* Sayı 20 (2001), İstanbul 2003, s.21.

[482] Ebu Zeyd, s.143.

[483] Sebepler için bkz. Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.137-164 ve 242-244; Sonuçlar için bkz. Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.165-175 ve 244-245.

ilkeler çerçevesinde olmalıdır;[484]

Genel İlkeler;

1- Esbab-ı nüzul rivayetlerinin tamamını ihata etmek mümkün değildir.

2- Esbab-ı nüzulü bilmeden de Kur'an'ı anlamak mümkündür.

Özel İlkeler ise;

1- Sebebi nüzulü bilmenin muktezay-ı hali (durumun gerektirdiğini, gereğini) bilme gibi olduğu hallerde esbab-ı nüzul bilinmelidir.

2- Sebeb-i nüzulü bilmeme Kur'an'ın zahir nasslarını mücmel nasslar konumuna getirme şüphesi ve güçlüğü bulunduğu hallerde esbab-ı nüzul bilinmelidir.

3- Kur'an'ın anlaşılmasında esbab-ı nüzule ihtiyacı ilk planda Kur'an belirlemelidir.

Bu genel ve özel ilkeler esbab-ı nüzule duyulan ihtiyacın çerçevesini çizme noktasında son derece önemli ilkelerdir. Zira bu ilkeler, insanı her ayete bir nüzul sebebi arama, sebep varsa anlam da vardır; sebep yoksa anlam da yoktur anlayışı ve ayetin anlamını sebebe hasretme gibi hatalardan büyük ölçüde kurtaracaktır.

Kur'an'ın anlaşılmasında esbab-ı nüzulün sınırlarına dair tespit çalışmasından sonra esbab-ı nüzulle ilgili rivayetler Hadis usulü açısından tenkide tabi tutulmalıdır. Hadis metodolojisinden yararlanılarak bu tenkid sened ve metin bütünlüğü içerisinde yapılmalıdır.[485]

Genel ve özel ilkelere riayetten sonra esbabı nüzulle ilgili rivayetler tasnif edilmelidir. Rivayetlerden gereği gibi yararlanmak için esbabı nüzul rivayetleri ile tefsir için olan esbabı nüzul rivayetleri mutlaka birbirinden ayrılmalıdır. Zira bu iki grup rivayet birbirinden farklıdır ve aynı kategoride değerlendirilemez. Çünkü esbabı nüzul rivayetleri nüzul sebebi olan kıssalar ve nüzul asrında/ortamında meydana gelen hadiselere işaret etmektedir. Sahabenin rey ve ictihadının söz konusu olmadığı bu

---

[484] Ana hatlarıyla ele alınacak bu önerilerin için bkz. Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.187-191.
[485] Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.196-198.

rivayetler umum ifade ederler. Buna karşın tefsir için olan esbabı nüzul rivayetleri Kur'an'ın anlaşılması için yapılmış olan nüzul sebebi değerlendirmelerini ifade etmektedir. Bu rivayetlerde zikredilen olaylar nüzul asrında cereyan etmiş olsa dahi ayetin inmesine sebep olan olaylar değildir.[486] Bu bakımdan tespiti yapılan rivayetin bu iki kategoriden hangisine dahil olduğu mutlaka belirlenmelidir.

Bu üç aşamada yapılan çalışmalardan istenen sonucun alınması için bunlar şu iki önemli ilke ile de desteklenmelidir: Rivayetler çerçevesinde yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler esnasında hem Kur'an'ın bütünlüğü dikkate alınmalı hem de rivayetin ilgili olduğu ayetin siyak-sibakı göz önünde bulundurulmalıdır. Kur'an bütünlüğü ve siyak sibak ile mütenasip olmayan rivayetlere itibar edilmemelidir. Nass, siyak-sibak veya Kur'an bütünlüğü ile rivayet uyumu kesinlikle göz ardı edilmemelidir.[487] Böylece ayet ve ayet grubu ile ilgili olmayan rivayetler ile gerçek rivayetler birbirinden büyük ölçüde ayrışacaktır.

Esbab-ı nüzulle ilgili problemlerin her yönüyle ele alınıp çözümüne yönelik çalışmalar yapılması, ayetlerin anlaşılması, açıklanması ve yorumlanmasına katkı bakımından son derece önemlidir. Zira esbab- nüzulle ilgili doğru ve tam bir bilgi sadece nüzul döneminde cereyan eden bir olay veya sorulan bir sorudan haberdar etme olmayıp aynı zamanda o dönemin özelliklerine ve Kur'an-insan ilişkisine ışık tutan bir unsurdur. Çünkü ihtiva ettikleri bakımından esbab-ı nüzule dair bilgiler Kur'an'ın nüzul sürecini bizzat müşahede etmiş olan sahabenin, nass-olgu ilişkisi bağlamında ayetlerin ya da ayet gruplarının hitap ettiği sosyal hayatla ilişkisine ışık tutmaktadır. Bu nedenle nüzul sebepleri Kur'an'ın sosyal bağlamından başka bir şey değildir. Bu yönüyle ayetlerin ihtiva ettiği mesaja ulaşmada önemli bir yardımcı unsur olan dış bağlam ile ilgili hususlardan bazılarını da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla tarihin belli bir döneminde ve belli bir muhitte insanlara ulaştırılan Kur'an ayetlerinin nüzul sebepleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadan veya yeterli bilgi toplansa da onları dikkate almadan ayetleri anlamaya ve onlardan hükümler çıkarmaya çalışmak insanı yanılgıya düşürebilir. Ancak bütün bunlar yapılırken her ayetin de nüzul sebebinin olmadığı ve sebebin sabit, verili ve hazır bir unsur olmadığı da unutulmamalıdır. Aynı şekilde Kur'an metninin oluştuğu dış dünyadaki bağlamın genel karakteri ile ilgili bilgi sunması

---

[486] Bkz. Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.198-204.
[487] Bkz. Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.205-222.

bakımından esbab-ı nüzulün, metnin anlam ve delaletini açığa çıkarmada kendine özgü bir yeri ve önemi olmakla[488] birlikte ona dair rivayetlerin nüzul ortamına dair diğer bilgilerle desteklenmesi gerekliliği de ihmal edilmemelidir.

2.2. Kur'an'ın Nüzul Ortamı

Bütün insanlığın hidayeti için gönderilen Kur'an-ı Kerim'in belli bir tarih ve kültürle ilişkili bir şekilde mesajlarını sunması, tarihten bağımsız bir söz olmayıp aynı zamanda kendi tarihiyle içkin olması, sadece metin olarak değil metnin geri planındaki tarih, kültür ve gelenekle birlikte bir bütün olması onun anlaşılması ve yorumlanması çabalarında nüzul ortamının her yönüyle dikkate alınmasını gerektirmektedir.[489] Kur'an'ın indiği yirmi üç yıllık dönem ve o dönemin kendisinden önceki insanlık tarihi ile olan irtibatını ifade eden nüzul ortamı[490] tarihi, kültürel, sayasi, coğrafi, dini, edebi vb. açılardan tanınmalıdır. Çünkü nüzul ortamını bilmek, hem Kur'an'ın bize yönelik mesajının ne olduğunu, bizden ne gibi taleplerde bulunduğunu doğru anlamanın temel şartı hem de vahyin nüzul ortamında Allah'ın kime ne buyurduğu, ayrıca ne zaman, nerede ve neden buyurduğu gibi sorulara cevap teşkil edecek bir donanıma sahip olmaktır. Bunun için de Kur'an'ı en başta metin-ötesi büyük bağlamında, yani tarihsel-kültürel art alanında okumak gerekir. Ancak Kur'an salt metin içi dar bağlamında okunduğu takdirde, "anlam" ister istemez lafızda aranacak bu da yanlış sonuçlara sebep olabilecektir.[491] Bu yüzden ayetlerin indiği zaman ve mekanlara bağlı olarak içerik ve üslûplarında değişimin görülmesinden dolayı nüzul ortamının bu yönleriyle tanınması anlayan ve yorumlayana Kur'an'ın ne dediği ile birlikte kime, ne zaman, nerede ve niçin dediği ile ilgili de ipucu mahiyetinde bilgiler sağlamaktadır.

Kur'an'ın belli bir topluma, belli bir program dahilinde ve süreç içerisinde nazil olması, onu nazil olduğu ortama hapsederek, onun sonraki dönemlerle irtibatını kesecek bir özellik olarak değil, aksine sonraki dönemlerde daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayıcı bir unsur olarak ele alınmalıdır. Çünkü Kur'an, mümkün tarih içerisinde vahyedilen ve gerek ilk gerekse müstakbel muhataplarına beşerî bir dilin sınırlı imkanları çerçevesinde seslenen bir hitaptır. Bu bakımdan onda yerel motiflerin bulunması ve ilk muhataplarını

---

[488] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.279.
[489] Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.11-16.
[490] Fevzi **Zülaloğlu,** *Temel Kaynağımız Kur'an,* Ekin Yayınları, İstanbul 2002, s.200.
[491] Öztürk, *Meal Kültürümüz,* 22-23 ve 29.

dikkate alması onu 'ölü belge'[492] konumuna düşürmemelidir. Yine nüzul süreci ve nüzul ortamı ile ilgili hususlar tarihsellik-evrensellik tartışmalarının malzemesi olarak değil dış bağlamla ilgili unsurlar olarak ele alınmalıdır.

Nüzul çağı ve nüzul ortamını ele almak o dönemin sosyal, iktisadî ve siyasî yapısını, dönem insanının zihniyetini ve zihnini dolduran, oluşturan kavramları tanımaya ve tespit etmeye yardımcı olacağından bu durum Kur'an'ı anlama çabalarında yeni boyutlar elde etmeyi ve derinlik kazanmayı mümkün kılacaktır.[493] Çünkü Kur'an muhtevası bakımından Hz. Peygamberin yaşadığı toplum ve dönemin ekonomik, coğrafî, ve sosyal hayatı ile ilgili tablolar içermektedir.[494] Çünkü nüzul ortamının önemi Kur'an'ın tanınmasına ve anlaşılmasına katkısından ileri gelmektedir. Esasında hem Kur'an'ın muhtevası hem de tefsir tarihi ve usûlüyle ilgili çalışmalarda ortaya konulan ilke ve yöntemler nüzul ortamının ele alınmasına işaret etmektedir. Zira Kur'an muhtevası incelendiğinde onda nüzul ortamıyla irtibatını gösteren birçok yerel motifin izlerinin olduğunu görmemiz mümkündür. Onun Arapça olarak nazil olması,[495] cennet betimlemelerinde çöl ikliminin özelliklerinin dikkate alınması,[496] deve ile ilgili bilgilerin bulunması,[497] ilk inen ayetlerde Allah'ın varlığından değil de özellikle birliğinden bahsedilmesi[498] ve konuşma dili üslûbunu kullanması bu örneklerden bazılarıdır. Aynı şekilde Kur'an'ı tanıma ve anlamaya yönelik çalışmalarda ele alınan ilkeler ve yöntemsel çabalar da nüzul ortamının bilinmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Nüzul sebeplerinin öneminin işlenmesi, tarihsellik tartışmaları, Mekkî-Medenî ayırımı, hükümlerin ve yasakların konulmasındaki tedricilik bu kapsamda sayılabilecek hususlardandır. Yine Ömer Özsoy tarafından Kur'an'ın içeriği ile ilgili herhangi bir çalışma yapılırken şart koşulan şu ilkeler de bu bağlamda dikkat edilmesi gereken bir diğer örnektir. Buna göre araştırılan ister bir Kur'an pasajı olsun, isterse de Kur'an'ın bir konudaki yaklaşımı olsun öncelikle;

---

492 Mustafa **Öztürk,** "Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler", *İslamiyât*, Cilt IV, Sayı 1, Ocak-Mart 2001, s.145-162.

493 Serinsu, *Kur'an ve Bağlam,* s.60.

494 Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş **Derveze,** *Asrü'n-Nebi ve Bietuhu Kable'l-Bi'se,* Dârü'l-Yakdati'l-Arabiyye, Beyrut 1963/1384, s.11-20.

495 Bkz. Yusuf 12/2, Zuhruf 43/3.

496 Bkz. Bakara 2/55; Âl-i İmran 3/15, 136, 195, 198; Nisa 4/13, 57, 122; Maide 5/12,85,119… gibi. Bu ve diğer cennet betimlemelerinde görülen yerel motifler ve izah için bkz. Öztürk, "Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler", s.148-160; Hamidullah, *Kur'an'ı Kerim Tarihi,* s.22.

497 Bkz. Gaşiye 88/7.

498 Bkz. İhlas 112/1-4

a- Bütün olarak Kur'an'ın zeminini teşkil eden durum,

b- İlgili pasajın ya da pasajların tarihsel bağlamları

c- İncelenen konunun ya da pasajın Kur'an'ın metinsel bütünlüğü içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmalıdır.[499] Buna göre nüzul ortamının dikkate alınmaması girişilen faaliyeti sonuçsuz bırakacaktır.

Yukarıdan beri ele alınan hususlar anlama ve yorumlama faaliyetlerinde nüzul ortamını bilmenin önemine işaret ettiğinden genel hatlarıyla bu ortamın özelliklerine dair bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Kur'an'ın nazil olduğu ortam coğrafi açıdan Asya kıtasının güneybatısında bulunur. Doğuda Umman Denizi ve Basra Körfezi, batıda Kızıldeniz, güneyde Aden Körfezi ve Hint Okyanusu ile çevrili bir yarımadadır. Konum olarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği önemli bir noktada bulunur. En önemli yerleşim yeri Mekke, Medine, Taif gibi şehirlerin bulunduğu Hicaz bölgesidir.[500] Yarımada'da genellikle çöl iklimi hakim olduğundan devamlı akan nehir ve çay yoktur. Güneşin yakıcı etkisinden ve esen rüzgârdan dolayı bozkır dışında bitki örtüsü çok yaygın değildir. Kuraklık çok şiddetlidir.[501]

Siyasi açıdan incelediğimizde Hicaz bölgesi dışında Hireliler, Gassaniler, Himyeriler gibi krallıkların kurulduğu ve hakim olduğu görülmektedir. Hicaz bölgesi ise tarihte önemli bir işgal ile karşı karşıya kalmamıştır. İslam'ın doğuşundan önce Mekke'de Bizans imparatorluğuna bağlı bir krallık kurma teşebbüsü olmuş fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mekke'ye Hz. İsmail'den sonra sırasıyla Cürhümlüler, Huzaa kabilesi ve Kureyş kabilesi hakim olmuştur. Medine'de ise merkezî bir idare bulunmayıp Kureyza, Nadir ve Kaynuka Yahudi kabileleri ile Evs ve Hazrec kabileleri birbirinden bağımsız bir şekilde yaşıyorlardı. Bu da İslamiyet'in doğduğu sırada Hicaz'da siyasi bir birlik ve merkezi bir otoritenin bulunmadığını göstermektedir. Bu yüzden sosyal düzeni

---

499 Ömer **Özsoy,** *Sünnetullah,* Fecr yayınları, Ankara 1994, s.91.

500 M.Şemseddin **Günaltay,** *İslam Öncesi Arap Tarihi* (Sadeleştiren: M.Mahfuz Söylemez), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s.15; İbrahim **Sarıçam,** "Hz. Muhammed (sav)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı),* Ankara 2003, s.1.

501 Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* (Sadeleştiren: M.Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s.26.

sağlamada kabileler ve gruplar arasındaki güç dengesinin, kan bağına dayalı üniter yapının, gelenek ve örfün, hakemlerin, kabile meclis başkanlarının ve şehir eşrafının önemli bir yeri vardı.[502]

Arap Yarımadası'nın asıl sakinleri Araplar olmakla birlikte, yarımada ve çevresinde İranlılar, Habeşliler, Rumlar ve Mezopotamyalılar da bulunuyordu. Sosyal yapının temeli kabile idi. Aynı soydan gelen şahısların oluşturduğu ve fertlerin birbirine kan ve nesep yoluyla bağlandıkları topluluğu ifade eden kabileyi reisi yönetirdi. Kabileler arasında kan davaları, baskın, yağma ve savaş eksik olmazdı. Kabile fertleri hürler, köleler ve mevalilerden oluşurdu. Kölelik son derece yaygındı. Köle ve cariyeler mal gibi alınır, satılır, miras bırakılır ve her türlü işte çalıştırılırdı. Tamamı olmasa da genel olarak kadınlar insanî haklara layık görülmez ve miras alamazlardı.[503] Toplum ahlakî açıdan çöküntü içerisindeydi. Kibir, cahiliye asabiyeti, gasb, içki, fuhuş, kumar, intikam arzusu, riba, hırsızlık, kan dökme ve yetim malı yeme çok yaygındı. Ancak herkes böyle değildi. Bu olumsuz vasıfların yanında cahiliye Arapları bağımsızlık ve özgürlüğe düşkünlük, yiğitlik, cömertlik, ahde vefa, misafirperverlik, kendilerine sığınanları himaye etme gibi güzel davranışlara da sahipti.[504]

Araplar arasında yazı biliniyordu ancak çok yaygın değildi. Ama şiir ve hitabet oldukça ileri durumdaydı. Kurulan panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenir, en güzelleri Kâbe'nin duvarına asılırdı. Şairler ve hatiplerin toplumdaki mevkileri yüksekti. Soy-sop, asalet, servet, güçlü adamlar ve oğulların yanında iyi şaire ve hatibe sahip olmak da övünme vesilesiydi. Bütün bunlar toplumda sözel kültürün hakim olduğunu göstermektedir.[505]

Arap Yarımadası'nda insanların bir kısmı göçebe, diğer bir kısmı da yerleşik bir hayat yaşamaktaydı. Tabiat şartlarına ve yaşayış tarzlarına bağlı olarak göçebe olan bedeviler daha çok hayvancılık; yerleşik olan hadarîler ise tarım ve ticaretle geçimlerini sağlarlardı. Kervan ticareti yaygındı. Ekonomik ve sosyal açıdan toplumda önemli

---

502 Sarıçam, s.2-12.
503 Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s.109-121.
504 Sarıçam, s.12-21.
505 Sarıçam, s.12-21; Hacımüftüoğlu, s.84; Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.11-13,43,45.

fonksiyonlar icra eden panayırlar düzenli olarak kurulurdu.[506]

İslamiyet öncesi Arap Yarımadası'nda Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Sabii, Hanifler gibi[507] farklı inanç grupları vardı ancak putperestlik daha yaygındı. İnsanlar kendi elleriyle yaptıkları putlara tapar ve bunlar için kurbanlar keserlerdi. Putperestler, putların kendilerini Allah'a yaklaştırdığına ve bu vesile ile Allah'ın onlara yardımcı olacağına inanırlardı. Kur'an'da onları durumu "….Biz bunlara (putlara) sadece bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz"[508] şeklinde ifade edilmektedir. Lât, Menat, Uzza en meşhur putlardı. Vedd, Süva, Yeğus, Yevk ve Nesr diğer önemli putlardı. Her büyük kabilenin putu kendine hastı. Kâbe'de 360 tane put bulunmaktaydı. Buradaki putlardan en büyüğü ve en önemlisi Hübel'di. Araplar önemli işlerinden önce Hübel'in önünde bulunan fal oklarını çeker ve ona göre hareket ederlerdi.[509] Putperest Araplar diğer tanrı ve putların yanında Allah'ı da tanıyor ve O'na putlara tanıdıklarından daha üstün sıfatlar veriyorlar ve O'nun adına yemin ediyorlardı. Putlardan ayrı olarak kendilerini, gökleri ve yeri yaratanın,[510] yağmur yağdıranın[511] Allah olduğunu biliyorlardı.[512] Bu yüzden de Kur'an'da daima ispatlanmaya çalışılan Allah'ın varlığı değil, bir ve tek olduğudur. Eşi ve benzerinin olmadığıdır.[513] Tevhid inancına aykırı da olsa Yüce bir Tanrı inancı olmakla birlikte cahiliye insanı yaptıkları kötülüklerin cezasının olacağına inandıkları zaman o davranışlardan uzaklaşmaları gerektiğini bildiklerinden ahiret inancına karşı çıkmışlardır.[514] Ölümü bir son olarak görüp ölüm sonrası hayatla ilgili olumsuz bir tavır içerisinde bulunduklarından ilk ayetlerle başlayan dirilme, haşr, hesap, Allah ile karşılaşma gibi öğeler onları oldukça rahatsız etmiştir.[515] Cahiliye Arapları meleklere inanmakla birlikte onların Allah ile ilişkilerini yanlış anlamışlar ve gerçekle alakası

---

506 Sarıçam, s.22-24.
507 Bkz. Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* s.79-94.
508 Zümer 39/3; En'am, 6/18; Yunus, 10/18; Rum, 30/13.
509 Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* s.69-71.
510 Bkz. Zümer 39/38.
511 Bkz. Ankebût 29/63.
512 Derveze, *Asrü'n-Nebi,* s.365; Patteyev, s.6-7; Halime **Özdemir,** "Kur'an-ı Kerim'e Göre Cahiliye Çağı İnsanı", Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.141; Sarıçam, s.25-30; Zeki **Tan,** "Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'ân'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneğ"i, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 31, 2011, s.152-153; Osman **Kaya,** "Kur'an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası'nda Dinî Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği", Diyanet İlmi Dergi, Cilt XLIX, Sayı 4, Ekim Kasım Aralık 2013, s.18-21
513 Ramazan **Altıntaş,** *Bütün Yönleriyle Cahiliyye,* Ribat Yayınevi, Konya trs., s.117-118; Dücane **Cündioğlu,** *Söz'ün Özü,* Kitabevi, İstanbul 1999, s.44-52; Hacımüftüoğlu, s.95.
514 Patteyev, s.7; Özdemir, Kur'an-ı Kerim'e Göre Cahiliye Çağı İnsanı, s.141-142; Tan, s.154-155.
515 Mehmet **Paçacı,** *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s.46-49.

olmayan bir şekilde yorumlamışlardır. Bunun neticesinde de meleklerin Allah'ın kızları olduklarına, Allah katında bir paye sahibi olduklarına inanmışlar ve kendilerini Allah'a yakınlaştıranlar diye onları şefaatçiler edinmişlerdir. Hatta bazıları Lat, Menat veya Uzza'yı gökte bulunan meleklerin yeryüzündeki birer sembolü ve heykeli olarak görmüşlerdir.[516]

İşte özet olarak bu özelliklere sahip olan ilk muhatapların durumu budur. Kur'an tarafından bütün bunlar dikkate alınmıştır. Kur'an, ilk inen ayetlerden itibaren sözü edilen olumsuz niteliklere sahip olan insanları bu olumsuzluklardan kurtarmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan nüzulü belli bir süreç dahilinde gerçekleşen Kur'an aşama aşama insanları vahyin eğitiminden geçirerek onların inanç, ahlak ve toplumsal hayat bakımından doğruya ve güzele doğru yol almalarını sağlamıştır. Nüzul ortamı muhatapları ile onaylama, değiştirme, kolaylaştırma, tashih etme, iyileştirme, tasvir etme ve yeni kural koyma şeklinde ilişki[517] içerisinde olarak gönderiliş amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bakımdan nüzul dönemi insanlarının coğrafî, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî açıdan sahip oldukları bu özellikler Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Çünkü bu özelliklerin tamamı dış bağlamla ilgili özelliklerdir. Ayrıca bu hususların dikkate alınması ulaşılan sonucun objektif olması bakımından da önemlidir. Nüzul ortamının bilinmesi ve dikkate alınması aynı zamanda istenilmiş vahiy ile sunulmuş vahiy ayırımının doğru bir şekilde yapılmasına da katkı sağlayacaktır.

2.3. Nüzul Sonrası Dönem

2.3.1. Ayet ve Surelerin Tertibi

Bağlamın Kur'an'ı anlamadaki rolünün ele alındığı bir çalışmada dış bağlam çerçevesinde ayet ve surelerin tertibine de dikkat çekilmelidir. Dış bağlamla ilgili bölüm içerisinde ele alınmasından da anlaşılacağı üzere burada ayet ve surelerin tertibinden kasıt, sadece tefsir tarihi ve usûlüyle ilgili eserlerde üzerinde durulan ayetlerin sure içerisindeki tertibi ve surelerin Mushaf sırası olmayıp aynı zamanda Kur'an'ın kitap haline getirilmesidir. Tekrara düşmemek için bu başlık altında daha çok Kur'an'ın nüzul

---

[516] Derveze, *Asrü'n-Nebi*, 331-334.
[517] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.323.

süreci ve Mushaf haline getirilmesine temas edilerek sonraki muhataplar olarak tamamını hazır olarak bulduğumuz Kur'an'ın bu hale gelinceye kadar geçirmiş olduğu aşamalara dikkat çekilecektir. Böylece onun bilinen kitaplardan farklı yönlerine işaret edilerek özet mahiyetinde bilgiler verilecektir. Anlama ve yorumlama açısından Kur'an nasıl bir kitaptır? sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır. Bu bakımdan kitap haline getirilmesi doğrudan bağlamsal bir unsur olmamakla birlikte mevcut Mushaf tertibinin oluşumuna ve iç bağlamla ilgili bazı unsurları etkilemesine dair bilgiler verme amacıyla ele alınmaktadır.

Kur'an'ın verdiği bilgilere göre[518] nüzul tabiri ile ifade edilmese de Kur'an ilk önce Levh-i Mahfuz denilen Allah Teala'nın sonsuz ilmini içine alan, mahiyetini bilmediğimiz korunmuş bir levhada yer almıştır.[519] Bu aşama Kur'an'ın kaynağını ve korunmuşluğunu ifade etmesi bakımından önemlidir. Mahiyetini bilmesek de Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğunun delillerindendir.

Konumuz açısından Kur'an'ın nüzulüyle ilgili temas edilmesi gereken bir diğer aşama da Hz. Peygambere nüzul aşamasıdır. İslam alimlerinin büyük çoğunluğuna göre Kur'an Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e yaklaşık 23 yılda parça parça indirilmiştir. Buna göre Kur'an 610 yılının Ramazan ayında mübarek bir gece olan Kadir gecesinde Hz. Peygambere indirilmeye başlamış ve daha sonra da vahiy süreci boyunca Kur'an'ın tamamının pasajlar halinde nüzulü tamamlanmıştır.[520] Toptan değil de belli bir zaman aralığında hayatın farklı münasebetlerine, olaylarına, olgularına ışık tutmak ve değişik problemlerine çözümler getirmek üzere nazil olan[521] Kur'an'ın bu şekilde nüzulünü gönderiliş amacına hizmet olarak düşünmek gerekir. Çünkü birçok yönden bozulmuş, kalıplaşmış yanlışların son derece yaygın olduğu bir toplumu bir anda düzeltmek mümkün değildi.

Bu şekilde belli bir süreç dahilinde nüzulü tamamlanan Kur'an'ın nüzulü sırasında ayetlerin yerleri Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiştir. Çünkü ayetlerin hangi surenin neresine konulacağını Cebrail (as) Hz. Peygambere bildirmiş, O da "şu ayeti şu

---

[518] Zuhruf 43/1-4; Vakı'a 56/77-78; Buruc 85/21-22.
[519] Güngör, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", s.4.
[520] Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali …", s.62.
[521] Çiçek, s.18.

surenin şurasına koyunuz"[522] diye vahiy kâtiplerine söylemiş ve yazdırmıştır.[523] Buna göre inen her bir ayet, önünden ve sonundan münasip gelecek bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. Her parça için bu çerçevenin muayyen bir noktasında belirli yerler tayin edilmiştir. Parçalar inmezden önce kapsamlı bir plana göre yerleri belirlenmiştir.[524] Draz'a göre bu adeta "eski bir binanın ayrılmış ve numaralanmış parçalarından başka bir yerde önceki şeklini aynen muhafaza etmek suretiyle tekrar inşa edilmesine benzemektedir."[525] Ancak Zeki Duman, aslın yerinde durduğu halde bu iddianın aslın taşınması gibi bir yanılgıya sebep olduğu gerekçesiyle farklı bir açıklama yapmaktadır. Ona göre "Levh'deki Kur'an ile Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'in hafızasındaki Kur'an metni aynıdır; bir bütün halinde tanzimi de aynıdır. Oradaki soyut varlığın bütün halindeki fotoğrafı vahiy süreci içerisinde bir puzzle/yapboz örneğinde olduğu gibi buraya yansıtılıp pasaj pasaj yerleştirilmiştir. Vahiy kâtiplerine de kalbindeki, zihnindeki tanzime paralel olarak yazdırmıştır. Dolayısıyla Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki tertibi ile Hz. Peygamberin hafızasındaki tertibi birbirinin tıpa tıp aynıdır. Bu da Resulüllah'ın sahifeler üzerine yazdırdığı Kur'an ile Cibril'in hiçbir tasarrufta bulunmaksızın Levh-i Mahfuz'dan getirip inzal ettiğinin birbirine muvafık/mutabık olduğunu ifade eder."[526] Bu açıklama Kur'an'ın hem korunmuşluğuna hem de tertib açısından aslına uygunluğuna işaret etmektedir.

Kur'an'ın Levh-i Mahfuzdaki tertibi ile elimizdeki mevcut Mushaf tertibinin aynı olması nüzul tertibinin de aynı olduğu anlamına gelmez. Zira Hz. Peygamberin vahiy kâtiplerine talimatından da anlaşılacağı üzere Kur'an Mushaf tertibine göre Fatiha'dan başlayıp Nas Suresi'ne kadar küçük risaleler halinde getirilip Müslümanlara takdim olunmadı. Herhangi bir surenin vahyi tamamlanmadan araya giren tam veya kısmî bir tarzda vahyedilen nice sureler vardır. Yine sureler içerisinde nüzul bakımından önce olmakla beraber tertipte geriye kalan ayetler veya bunun aksine durum, rastlanmayan şeyler değildir.[527] Bu da Kur'an'ın nüzulü sırasında pasajlarının sayısı ve nüzul aralığı açısından sınırları belli bir sitematiğin bulunmadığını göstermektedir.

---

[522] Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an,* s.9.
[523] Zerkeşî, I, s.256; Zerkanî, I, s.339-340.
[524] Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, s.177-178.
[525] M. Abdullah **Draz,** *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (Çev: Salih Akdemir), Mim Yayınları, İstanbul 1983, s.122-123.
[526] Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e İntikali …", s.81-82.
[527] Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an,* s.177.

Belli bir süreç dahilinde nüzulü tamamlanan Kur'an, vahiy devam ettiğinden kitap haline getirilmemiştir. Ancak Hz. Peygamber nazil olan Kur'an ayetlerini, yerine de işaret ederek, vahiy kâtiplerine yazdırması kitaplaştırmaya hazırlık olarak düşünülebilir. Vahiy kâtipleri tarafından yazılan ayetlerin kitap haline getirilmesi Hz. Ebubekir döneminde gerçekleşmiştir. Hz. Ömer'in teklifiyle gerçekleşen bu işte komisyon başkanlığını Zeyd b. Sabit yapmıştır. Hz. Peygamberin vahiy kâtiplerinden olan Zeyd b. Sabit son derece titiz çalışmıştır. Sahabe tarafından getirilen ve mushafa konulması istenen ayetlerin kabul edilmesi için Hz. Peygamberin huzurunda yazılmış olması ve bunun da en az iki şahidin şahadetiyle ispat edilmesi şartı aranmıştır.[528] Böylece nüzul dönemi muhatapları için sözel bir hitap olan Kur'an nüzul sonrası muhatapları açısından iki kapak arasına alınmış yazılı bir metin hüviyetine kavuşmuştur.

Bu bakımdan Mushaf haline getirilen Kur'an'ın mevcut kitap şekli nüzulü, nüzul süreci ve tertibi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Buna göre mevcut Mushaf yaklaşık yirmi üç yıla yayılmış iletişim sürecinin statik bir fotoğrafını yansıtan bir metindir. İlk muhataplarına farklı zamanlarda ve zeminlerde belli bir süreç dahilinde söylediği sözleri sonraki muhataplara bir anda ve bir bütün olarak sunan bir metin konumundadır. Bu nedenle içerdiği konuları belirli başlıklar altında giriş, gelişme ve sonuç dizaynıyla sistematik bir biçimde sunan bir metin olarak değerlendirilmemelidir. Bu durumda ilahi mesajın doğru anlaşılması için hem kronolojik hem de konularına göre bir okumanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kronolojik okuma nüzul sürecinin zihinsel planda yeniden canlandırılmasına ve sunduğu eğitim metodunun yeniden değerlendirilmesine; konularına göre okuma ise metinde dağınık vaziyette bulunan aynı konudaki ayetlerin bütünlük içerisinde değerlendirilmesine ve o konudaki ilahi mesajın tespitine imkan tanıyacaktır.[529] Bu yüzden anlama ve yorumlama faaliyetlerine konu olan Kur'an'ın hem nüzul dönemindeki durumu hem de nüzul sonrası gerçekleşen kitabî yönü dikkate alınmalı, biri diğerine kesinlikle tercih edilmemelidir.

2.3.2. Kur'anî Kavramların Terimleşmesi

Kur'an'ı doğru anlamak için dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de ayetlerde geçen kelimelerin tenzil dönemindeki anlamını tespit etmektir. Çünkü Kur'an'da

---

[528] Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* I, s.184; Yıldırım, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* s.65; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* s.69-71; Karaçam, s.171.

[529] Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.155-156.

bulunan bütün kelimeler sabit anlamlı olmayıp bazılarının tenzil öncesi, tenzil dönemi ve tenzil sonrası bakımından karşılaştırıldığında anlam değişmelerine maruz kaldığı görülebilmektedir. Zira kelimelerin de tıpkı canlılar gibi bir hayatı vardır. Onlar da kültür ve dil ortamında bir gelişim ve değişim seyri takip ederler. Zaman zaman anlamlarını uzun süre bozulmadan korusalar da zamanın geçmesiyle bazen anlam değişmelerine uğrarlar. Hemen her dildeki kelimelerde bu durumu görmek mümkündür. Kur'an kelimeleri de bu durumdan hali değildir. Kur'an'ın nüzulünden kısa bir süre sonra Arap dünyasının çok farklı kültürlerle karşılaşması sonucundaki toplumsal değişimden dolayı Kur'an'da yer alan bazı kelimelerde bir takım anlam kaymalarının olması bunun örneklerindendir.[530] Örnek olması açısından dile getirilen tenzil dönemi ile sonrası arasındaki bu farklılaşma aynı şekilde tenzil öncesi dönemle tenzil dönemi arasında da görülebilmektedir. Kur'an, ilk hitap ettiği toplumun kullandığı kelimeleri alıp kendi terminolojisine kazandırırken onların pek çoğuna izafî anlamlar yükleyerek değişime tabi tutmuştur.[531] Bu bakımdan Kur'anî bir kelimenin doğru anlamının tespitinde şu üç dönemdeki anlamı özellikle göz önünde bulundurulmalıdır.

- Kur'an öncesi dönemdeki anlamı
- Kur'anî anlamı/anlamları
- Kur'an sonrası dönemdeki anlamı

Bu üç dönemden her biri kelime ve kavramların anlam sahalarının tespitinde dikkate alınması gereken unsurları ihtiva eden bir bütünü ifade etmektedir. Bu yönüyle taşıdığı özellikler ve diğerleriyle farkından dolayı her bir dönemi ayrı bir bağlam olarak kabul edebiliriz. Kelime ve kavramın Kur'an öncesi dönemdeki anlamı hususu onun kökeninin tespiti ve Kur'an'daki anlamı ile öncesindeki anlamı arasında karşılaştırma açısından önemlidir. Bu öneminden dolayı da nüzul ortamı, nüzul sebepleri ve nüzul süreci gibi hususlar daha önce ele alınmıştı. Zira bu hususların ele alınma gerekçelerinden en önemlisi de bu tespit ve karşılaştırmaya imkan vermesi ve kaynaklık etmesidir. Aynı şekilde Kur'an mesajının tam olarak anlaşılmasına katkısından dolayı kelime ve kavramın Kur'an bütünlüğü içerisindeki anlamı da tespit edilmelidir. Bu

---

530 Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.143-144.

531 Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", s.93-94; Ayrıca bu konuda bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.58-81.

tespite yardımcı olması bakımından ayetler arası münasebet, konular arası münasebet, Kur'an bütünlüğü, ana konular, nüzul sebepleri gibi hususlar da ihmal edilmemelidir. İşte daha önce ele alınan Kur'an'ın iç bağlam ve dış bağlamla ilgili bu özellikleri kendileri doğrudan bağlam olmasa da Kur'an öncesi dönem ile Kur'anî bütünlüklere aracılık etmesi bakımından bağlamsal özellikler kategorisinde değerlendirilmiştir.

Kelime ve kavramların anlamlarının tespiti açısından tenzil öncesi dönem ile Kur'an'daki kullanım (bütünlük) hem ilk muhataplar hem de sonraki muhataplar açısından önemlidir. Anlam arayışını sonraki muhataplar açısından düşündüğümüzde dikkate alınması gereken bir dönem daha vardır ki, bu dönem tenzil öncesi ve tenzil dönemiyle karşılaştırıldığında en dikkat çekici farklılıkların görüldüğü ihtisaslaşma dönemidir.

İhtisaslaşma dönemi İslam geleneğinde Kur'an sonrası dönemde dinin anlaşılması ve yaşanması hususunda ortaya çıkan kelam, fıkıh, tasavvuf gibi düşünce sistemlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Bu sistemler İslam geleneğinin birer parçası olduğundan kendilerini ispat ve teyit için en başta Kur'an'a müracaat etmişlerdir. Zira İslam dünyasında Kur'an otoritesi o kadar büyüktür ki, her sistem kendi materyalini direkt veya endirekt yollardan Kur'an kelimeleri ve kavramları arasından bulmaya mecbur kalmıştır. Bu da zaman zaman kelime ve kavramların kullanıldığı özel sistem içerisinde terimleşmesi sonucunu doğurmuştur.[532] Ancak kelime ve kavram anlamdan terim anlamına geçiş her zaman aynı paralelde olmamıştır. Kur'an'daki kullanımı ile yeni sistem içerisinde kullanımı arasında anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam başkalaşması ve anlam bayağılaşması gibi anlam değişmeleri[533] görülebilmiştir. Çünkü kelime veya kavramın kullanıldığı sistem ve ilişki içerisinde olduğu semantik alan değişmiştir. Örnek verecek olursak daha iyi anlaşılacaktır.

Dönemler arasında kelimelerde görülen anlam değişmelerine en güzel örneklerden biri fısk ve türevleridir. Fısk ve türevleri tenzil öncesi dönem ile tenzil sonrası dönem arasında geçen süreçte 4 farklı anlam değişimine maruz kalmıştır. Bu değişimi aşama aşama şu şekilde izah edebiliriz. Kelime tenzil öncesi dönemde 'farenin yuvasından

---

[532] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.58-60.
[533] Anlam değişmeleri ile ilgili bilgi için bkz. Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.140-157; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir,* s.307-316.

çıkması' veya 'meyvenin kabuğundan çıkması' gibi kullanımlarla[534] 'bir sınırdan çıkma ve ayrılma' anlamını taşımaktadır. Kelime bu anlamları ile herhangi bir imanî veya amelî bir içerik taşımamaktadır. Tenzilin Mekke döneminde daha çok fısk ve fasık kalıplarıyla Allah'ın emirlerine uymayan müşrik ve kafirlerin şirk ve küfr yönlü davranışları için kullanılmıştır.[535] Medine döneminde ise fusûk kalıbıyla din içinde yer alan insanların olumsuz ve çirkin davranışlarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.[536] Bu dönemde kelimenin kapsamına münafıklar da dahil edilmiştir. Farklılaşma tenzil sonrası dönemde de devam etmiştir. Zira bu dönemde ortaya çıkan ilk kelamî tartışmalar sonucunda aralarında bazı farklılıklar olsa da fasık kavramı büyük günah işleyen ama iman dairesi içinde kalan kimseleri tanımlayan bir terim haline gelmiştir.[537] Bütün bunlar sıradan bir kelimenin terimleşmesine doğru dönem dönem hem kullanıldığı kalıp açısından hem de anlam açısından nasıl farklılaştığını açıkça göstermektedir. Kalıp ve anlam bakımından bu farklılaşmayı şu şekilde özetleyebiliriz;

1- Tenzil öncesi dönem: Çıkma ve ayrılma anlamında sıradan bir kelime
2- Mekke döneminde: Genellikle fısk ve fasık kalıplarıyla müşrik ve kafirlerin Allah'ın emirlerine karşı gelmesini ifade eden bir kavram
3- Medine döneminde: Daha çok fusûk kalıbıyla müminlerin olumsuz ve çirkin davranışlarını ifade eden bir kavram.
4- Tenzil sonrası: Fasık kalıbıyla büyük günah işleyen mümini ifade eden bir terim.

Bu bilgilere göre bu örnekten çıkarılacak sonuç şudur: Kullanıldığı dönemler itibariyle bariz anlam değişimlerine maruz kalan fısk ve türevlerinin geçtiği ayetleri doğru anlama ve yorumlama çabalarında dönemler arasındaki bu değişimi dikkate almadan her zaman aynı anlamı vermek yanlış sonuçlara sebep olabilir. Bu yüzden dönemler itibariyle anlamında ciddi değişimler görülen kelimelerin anlamlandırılmasında dönemsel değişimler mutlaka dikkate alınmalıdır. Aksi durumun yani bir dönemin anlamının aynen diğer dönem/dönemlere taşınmasının ne tür olumsuzluklara sebep olacağı Nisa4/43. ayet ile Maide 5/6. ayette geçen 'teyemmüm' kelimesinin tercümesinde görülmektedir. Kelime bu iki ayette de abdest ve gusül için su bulunmadığında 'toprağa

---

534 İbn Manzûr, X, s.262-263.
535 Örnekler için bkz. Yunus 10/33; Kehf 18/57 ve Secde 41/18.
536 Örnek için bkz. Bakara 2/197 ve 282.
537 Fısk ve türevlerinde görülen bu anlam değişiminin ayrıntıları için bkz. Ünver, "Sinokronik Semantik …", s.171-180; Karakaya, s.167-169; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.319-320.

yönelmeyi'[538] ve 'toprak bulmayı'[539] ifade etmesine karşın bazı meallerde Fıkıh'daki ıstılahî anlamıyla kullanıldığı zannıyla "teyemmüm edin" şeklinde tercüme edilmiştir.[540] Bu da Kur'an sonrası anlamın Kur'an'a taşınmasını göstermektedir.[541]

Fısk ve teyemmüm örnekleri ihtisaslaşma döneminin dış bağlam içerisinde ele alınmasının gerekliliğini de göstermektedir. Kur'an sonrası dönem içerisinde Kur'anî bazı kavramların terimleşmesinin mümkün olduğu bu dönem Kur'an'ı anlama ve yorumlamada hataya düşmemek için gerekli bir dönemdir. Çünkü bundan önce ele alınan dış bağlamla ilgili unsurlar doğrudan Kur'an'la alakalı olduğundan onun nüzulünden Mushaf haline getirilmesine kadarki süreci yani tarihini ifade eden konular olarak mutlaka göz önünde bulundurulması gereken yardımcı unsurlardır. İhtisaslaşma dönemi ise Kur'an sonrası bir dönem olduğundan doğrudan Kur'an'la alakalı olmayıp yanlışa düşmeme adına bilinmesi gereken bir dönemdir. Bu yüzden bu dönemin önemi, Kur'anî kavramın bu dönemle birlikte nasıl bir anlam değişimine uğradığını tespite imkan tanımasından kaynaklanmaktadır. Bu anlam değişiminin tespiti ayetleri buna göre anlamak ve yorumlamak için değil aksine buna göre anlamamak ve yorumlamamak için gereklidir. Bu bakımdan Kur'an'ın dış bağlamla ilgili diğer özelliklerini doğruya ulaşmada dikkate alınması gereken yardımcı unsurlar; bu dönemi ise yanlışa ve hataya düşmemek için göz önünde bulundurulması ve haberdar olunması gereken bir dönem olarak kabul etmek gerekir. Çünkü bu dönem hakkında bilgi sahibi olmak, tenzil dönemi ile ilgili doğru anlamın tespiti girişiminde yanlış ihtimallerden birini bertaraf etmeye imkan tanımaktadır.

2.3.3. Güncel Bağlam

Anlama ve yorumlama faaliyetinde ulaşılan sonuca etkisi bakımından dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu da güncel bağlamdır. Güncel bağlam anlayanın ve yorumlayanın yaşadığı ilmî, teknolojik, siyasî, sosyal, ekonomik, ahlakî, dinî, vs. tecrübelerden oluşan

---

538 Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed **el-Beydâvî**, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil,* (Çev:Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011, Cilt I, s.529.

539 Muhyiddin **ed-Dervîş,** *İ'rabü'l-Kur'âni'l-Kerim ve Beyânuhu,* Müessesetü'l-Eyman, Humus 1983, Cilt II, s.222.

540 Yanlış tercüme örnekleri için bkz. Süleyman **Ateş,** *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs., s.84; Hasan Basri **Çantay,** *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim,* Risale, İstanbul 1993, s.85.

541 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.73-74; Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.216.

yaşanan olgusal gerçekliktir. Başka bir ifadeyle ulaştığı sonuca etki eden içinde bulunulan şartlardır. Buna göre güncel bağlam, herhangi bir dönemle sınırlı değildir. Anlayan ve yorumlayan hangi dönemde ise güncel bağlam da o dönem için söz konusudur.

Güncel bağlam diğer bağlamsal unsurlardan farklı bir bağlamdır. Zira diğer bağlamsal unsurları tespit, anlama ve yorumlamaya hazırlık çalışması olarak kabul edilmesine karşın bu bağlamı bilme, daha çok ulaşılan sonucu değerlendirme açısından gereklidir. Çünkü anlayan açısından anlamaya etki eden şu faktörler anlayanın özelliklerinden etkilenebileceğinden ulaşılan sonucun her zaman objektif olamayabileceğini göstermektedir. Bunlar;

a- Anlayanın, anlama faaliyetine girişmeden önce zihninde ve bilincinde var olan şeyler,

b- Anlayanın kültür birikimi ve bilgi dağarcığı,

c- Anlayanın dünya görüşü, düşünce yapısı ve değer yargıları,

d- Anlayanın ilgi alanı ve öncelikli gündemi,

e- Anlayanın içinde yaşadığı çağ ve bu çağın dayatmaları,

f- Anlayanın deneyimleri, bireysel ve toplumsal yaşantısı, tarihsel ve toplumsal şartlar[542]

Anlayana ve okuyucuya anlama faaliyetinde yön veren bütün bu faktörlere çağdaş yorumbiliminde "anlam çevreni" veya "gerçeklik modeli" gibi terimler kullanılmaktadır. İnsanın hayatında sabit olmayan, sürekli değişim içinde olan anlam çevreni/gerçeklik modeli ne kadar değişirse değişsin anlama sürecini ilk başlatan faktördür.[543] Bu yönüyle çağdaş yorumbiliminde anlam çevreni olarak ifade edilen bu hususun sahip olduğu özellikler itibariyle güncel bağlam ile benzer bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

---

[542] Mehmet **Görmez,** *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu,* TDV Yayınları, Ankara 1997, s.310.

[543] Şârâ **Sayın,** *Metinlerle Söyleşi,* Multilingual Yayınları, İstanbul 1999, s.15.

Bütün anlama ve yorumlama girişimlerinde etkisi hissedilen güncel bağlam, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde de subjektif sonucun temel sebebi olabilmektedir. Bu noktada en önemli gerekçe ise Kur'an'ın anlam zenginliği açısından mucizevî bir niteliğe sahip olduğu ve bu nitelik sayesinde onun çağlar üstü evrensel bir mesaj haline geldiği iddiasıdır. Böyle bir gerekçeden dolayı da zaman zaman içinde bulunulan koşul ve durumların kişide oluşturduğu anlamı Kur'an'da varmış gibi ondan istinbat yoluna gidilebilmektedir.[544] Yani adeta zihinde oluşan anlam Kur'an'a onaylatılmaya çalışılmaktadır. Bunu istişare (şûra/müşavere) kavramının içinde bulunulan ortama göre nasıl farklı anlamlandırıldığını gösteren şu örnekle daha iyi anlayabiliriz.

Kur'an'da 'şûra' kelimesi farklı kalıplarıyla üç ayette[545] geçmekte olup bu üç yerde de bugünkü anlamıyla kullanılmamaktadır. Ancak Kur'an'daki kullanımları ile insanlar arası münasebetleri takviye eden, tavsiye niteliğinde olan, ehil kimselerle yapılması gereken bir davranış biçimini ifade eden bu kavram, Osmanlı'nın Meşrûtiyet'e girmesiyle meşrûtiyeti, Cumhuriyet'in ilanıyla cumhuriyeti ve çok partili hayata geçişle birlikte ise Demokrasi'yi teyid eder bir anlamda yorumlanmıştır ve Kur'an ayetleri siyasi yapıyı halka benimsetme amacı doğrultusunda kullanılmıştır.[546]

Kur'an ayetleriyle ilgili anlama ve yorumlama girişimlerinde anlayan ve yorumlayan açısından belli bir oranda kişisel özelliklerin etkisinin görülmesi olağan karşılanabilir ve zenginlik olarak kabul edilebilir. Esasında yeni yorumlar yapılmasının temeli de böyle bir kabule dayanmaktadır. Ancak bu durum, kesinlikle Kur'an'ı keyfî yorumlamaların bir dayanağı olmamalıdır. Kur'an anlayan ve yorumlayan karşısında sessizce, eli kolu bağlı vaziyette duran ve kişisel ilgilere, heyecanlara, indî ve spekülatif yaklaşımlara ses çıkarmayan[547] bir metin konumuna düşürülmemelidir. İşte güncel bağlam, yapılan anlama ve yorumlama faaliyeti sonucundaki kişisellik ve objektifliğin boyutunu tespite imkan tanıması açısından önemlidir.

Güncel bağlamın önemli olduğu bir husus da açıklamadır. Yapılan açıklamadan istenen sonucun alınması noktasında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de muhatabın özelliklerini bilip açıklamayı bu özellikler çerçevesinde yapmaktır. Muhatabın

---

544 Cündioğlu, *Söz'ün Özü,* s.33-34.
545 Bakara 2/233; Âl-i İmran 3/159; Şûra' 42/38.
546 Cündioğlu, *Söz'ün Özü,* s.39-43.
547 Cündioğlu, *Söz'ün Özü,* s.32.

özellikleri hakkında bilgi sağlayan unsurların başında da güncel bağlam gelmektedir. Bu bakımdan güncel bağlam, hem kaynak konumundaki anlayan ve yorumlayanın faaliyeti sonucunda ortaya koyduğu ürünü değerlendirmede hem de açıklama yapılacak muhataba etki etmek için nasıl bir yöntem takip edilmesi gerektiği hususunda önemli bilgiler elde edilmesini sağlayan bir unsur olarak kabul edilmelidir.

Güncel bağlama dair bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere o, Kur'an'a ait bir dış bağlam değildir. Daha çok Kur'an dışı bağlamdır. Burada ele alınmasındaki amaç ise Kur'an ve dış bağlam münasebetinde dikkate alınması gereken unsurların neler olduğu ve bu konuda ne tür hatalara düşülebileceği hakkında farkındalık oluşturmaya çalışmaktır.

3. KUR'AN'I ANLAMA VE BAĞLAM İLİŞKİSİ

İslam dininin Allah Teala tarafından indirilen kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim inanç, ibadet, ahlak, bilgi ve diğer bütün ameli konularda bu dinin temel kaynağıdır. Eğer bu Kitap hangi konuda yanlış anlaşılmışsa o hususta yanlış din anlayışı ortaya çıkmış olur. Bu durumun yani Kur'an'ın yanlış anlaşılmasının İslama büyük zararlar vereceği gibi insanların da İslam'dan soğumalarına ve uzaklaşmalarına sebebiyet vereceği muhakkaktır. Bu bakımdan ebedî hayatı müjdeleyen bir din olan İslam'ın doğru anlaşılması ve yaşanması için insanlığın hidayeti için gönderilen Kur'an'ın mutlaka doğru anlaşılması gerekir.[548]

Anlamanın ne olduğuna dair yapılan tanımların genelinden[549] çıkarılabilecek ortak sonuca göre genel bir şekilde anlamayı "akıl ve zeka ile bir ifadenin, bir sözün, bir davranışın, bir olgunun, bir nesnenin ya da bir hadisenin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini, mesajını, vermek istediğini kavramak" şeklinde tanımlamak mümkündür. Buna göre anlama kaynak ile –bu kaynak söz, yazı, konuşan vs. olabilir- bağlantılı olmakla birlikte o kaynağa yönelen veya muhatap olan kimsede meydana gelen bir faaliyettir. Yönelen kimsenin veya muhatabın ulaştığı, çıkardığı sonuçtur. Bu sonuç doğru da olabilir yanlış da olabilir. Ancak çıkarılan ya da ulaşılan sonucun yanlış olması

---

[548] Bakkal, s.11.

[549] Bu tanımlar için bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.87 ve 163; Rickman, s.64; Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.55; Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.58; Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı,* s.180; Özcan, *Teolojik Hermenötik,* s.144; Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod,* s.39.

anlamanın gerçekleşmediği anlamına gelmez. Burada da bir anlama vardır ama bunun adı yanlış anlamadır. Bir mesaj verme ve muhatapta bir etki oluşturma amacını taşıyan söz ve yazılar ise böyle bir sonuca maruz kalmak istemez. Bu durum, asıl gayesi insanlığı hidayete davet edip fıtrata uygun yolu göstermek, onun sınırlanmamış beşerî duygularını bir nizam altına alıp onu şeytanın telkinlerine karşı uyararak yeryüzünde ortaya çıkması kuvvetle muhtemel zulüm, haksızlık ve fitneyi bertaraf etmek[550] olan Kur'an için de geçerlidir. Gönderiliş amacı gereği Kur'an, vermek istediğinin, ayetlerinin işaret ettiğinin ve taşıdığı mesajının muhataplar tarafından kavranmasını ve eksiksiz alınmasını ister. Aynı istek ve niyet, halis bir niyetle ve objektif bir şekilde onun vermek istediğini yani mesajını almak isteyen muhatap için de geçerlidir. Bu bakımdan Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması hem Kur'an'ın hem de muhatabın amacıdır.

'Kur'an'ı anlamak, Kur'anî lafızların anlam çerçevesini belirlemek, bunların kullanım alanlarını, metin içi ve metin dışı (tarihsel-toplumsal) bağlamlarını tespit edip ulaşılan sonuçları bütünleyerek fikri bir temele oturtmak'[551] olduğundan Kur'an'ı anlama faaliyetinde ilk akla gelen şey, onun dilini öğrenip ona bu yönden yaklaşmaktır. Taşıdığı özellik itibariyle Kur'an'a lügavî yaklaşım onun anlaşılmasını sağlayan paradigmaların başında gelmektedir. Çünkü Allah Teala muhatabın durumundan dolayı kelamını dilsel bir metin olarak insanlara göndermiştir. Bu durumu bizzat Kur'an'ın kendisi Arapça olarak indirildiğini[552] ifade ederek haber vermiştir.[553] Buna göre Kur'an'ı anlamanın ilk adımının dili Arapça'yı bilmek olması onu anlamanın en başta dilsel bir etkinlik olduğunu göstermektedir. Anlamanın dilsel bir etkinlik, anlamın ise bu dilsel etkinliğin bir sonucu olması, dilin anlaşılacak şeyin aslî unsurları arasında olduğunu, metnin veya sözün anlaşılması için öncelikle dilinin anlaşılması ve dil kurallarına riayet edilmesi gerektiğini göstermektedir.[554] Hatta bu bir zorunluluktur. Zira anlam, dil düzleminde teşhis ve tespit edilemediği takdirde onu dil dışı düzleme taşımak imkânsızdır.[555] Çünkü verilen ya da ulaşılan anlamın dilbilimin ilke ve kurallarına

---

[550] İdris **Şengül,** "Kur'an Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXXVII, Ankara 1997, s.236.
[551] Demirci, *Tefsire Giriş,* s.111.
[552] Bkz. Nahl 16/103; Şuara 26/195 ve Zümer 39/28.
[553] Mustafa **Ünver,** "Kur'an'ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi", *YYÜİF Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001*, Erzurum 2001, s.317.
[554] Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.228-229.
[555] Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, s.101.

uygunluğu ve lafzının dikkate alınması onun meşruiyetinin en önemli dayanaklarından birisidir. Eğer bir anlam dil kurallarına uygunsa amaca ulaşma gayretinde ilk aşama başarıyla gerçekleştirilmiş demektir. Zira başarıyla gerçekleştirilecek bu ilk adım sayesinde anlam objeye yani metne dayanmış olacak ve objektiflik yakalanacaktır. Bu sayede de anlama ve yorumlama konusunda muhtemel bir başıboşluk ve keyfiliğin önüne geçilecektir. Metnin ve dilinin onaylamadığı anlamın metne yüklenmesine engel olacaktır.[556]

Kur'an'ı anlama girişiminde bu ilk adım "ne diyor" sorusuna cevap bulma açısından önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Ancak amaç, Kur'an mesajını anlama olunca "ne diyor" sorusuna cevap bulma tek başına yeterli olmamaktadır. Kur'anî kavramların tek başlarına anlamlarının tespiti her zaman mesajın alınmasını sağlamamaktadır. Bu bakımdan "ne diyor" sorusunun yanında "nerede, ne zaman, niçin, kime diyor" soruları çerçevesinde "ne demek istiyor"un da tespit edilmesi gerekmektedir. Doğru bir anlamada lâfzî anlamaya ilave bu hususlara da ihtiyaç vardır. Zira lafzî anlamanın temeli olan dil ile birlikte tarih, sosyokültürel çevre ve makasıd Kur'an'ı doğru anlamanın temel parametreleri olarak kabul edilmektedir. Buna göre doğru anlama için Kur'an dili olan Arapça'nın sarf (morfoloji), iştikak (etimoloji), nahiv (cümle bilgisi) ve belağat (edebi yönü) ilimleri içerisinde gizli olan kendine mahsus özellikleri bilinmelidir. Bu ilk adımdan sonra belli bir tarihte belli muhataplara indirilen Kur'an'ın ilk muhataplarının yaşamış olduğu genel tarihi ifade eden Mekke-Medine tarihi ve hakkında ayetin/ayet gruplarının indiği özel tarihi ifade eden esbab-ı nüzul bilinmelidir. Bunun yanında Kur'an'ın ilk muhatap kitlesinin sosyokültürel çevresi de araştırılmalıdır. Çünkü Kur'an ilk muhataplarının sosyokültürel çevresini daima göz önünde bulundurmuştur. Hz. Peygamber döneminin alışkanlıkları, örf ve adetleri, inançları, düşünce, bilgi, hayat tarzı ve kültürüyle Kur'an'ın içeriği arasında bir bağ bulunmaktadır. Son olarak ise bütün bu hususların yanında Kur'an'ın gönderilmesinin, emir, yasak, öğüt ve uyarıların geri planında yer alan makasıd (amaçlar) da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bu makasıd yapılan işin yapılmasının sebep, gaye, hikmet,

---

[556] Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.229-240.

maslahat ve hedeflerini ifade etmektedir.[557]

Doğru anlamaya ulaşma gayretinde takip edilen ve dikkate alınması gereken bu hususlar anlamanın bir diğer yardımcı unsuru bağlamı akla getirmektedir. Zira dil, tarih, sosyokültürel çevre ve makasıd olarak özetlenen bu hususlardan dil dışındakiler doğrudan bağlamla alakalıdır. Bu da lafzî anlamanın yanında bağlamın da işin içine girmesi ve ulaşılan sonuçta bağlamın dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Çünkü bağlam, *"konuşan veya yazanın bildiği ya da mesajına örtük bir şekilde etki eden dolayısıyla da muhatap konumundaki kimsenin de bilmesi gereken, mesajın, öncesi ve sonrasındaki bilgileri, dilsel özelliklerini, konusunu, amacını, bütünlüğündeki ana fikri, temel ilke ve prensipleri, bu mesajın oluşumuna dolaylı olarak etki eden zaman ve mekan faktörlerini, bireysel özellikleri; mesaj içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkileri içine alan bütünü"* ifade eden önemli bir unsurdur. Bağlam bu tanımda da görüleceği üzere içine aldığı hususlar bakımından Kur'an'ı doğru anlamanın temel parametrelerini de tamamlamaktadır.

Bağlam ile ilgili bu tanımda konu, amaç, temel ilke ve prensipler gibi daha çok genel ifadelere yer verilerek esasında onun çerçevesi çizilmektedir. Anlama gayretine girişen muhataba düşen ise bu genel çerçeve içerisinde anlamaya konu olan söz veya yazının özel bağlamını tespite çalışmaktır. Bunun birinci adımı da hiç şüphesiz bütün sözleri, yazıları, kitapları içine alan tek bir bağlamın olmadığını bilmektir. Yani örneğin bir tarih kitabıyla, bir edebiyat kitabının bağlamı aynı olmayacaktır. Aynı şekilde Kur'an dışındaki bir kitapla da Kur'an'ın bağlamı aynı olmayacaktır. Bu yüzden Kur'an'ı anlama gayretinde onun kendine has özellikleri çerçevesinde bağlamsal yönleri tespit edilmelidir. Zira Kur'an'ı anlamada bağlamın yardımcı bir unsur olarak gündeme gelip istifade edilmesini mümkün kılan onun sahip olduğu özeliklerdir.

Mesajını ilk muhataplar tarafından bilinen ve kullanılan bir dil aracılığıyla sunması, ayetlerden bazılarının birbiriyle ilişkili olması, konular arası bazı münasebetlerin bulunması, konuları ele alış tarzı bakımından bilinen kitaplardan farklılığı, bütününe hakim olan amacının olması, olguyla sıkı sıkıya bağlantılı bir şekilde belli bir süreç dahilinde nazil olması, ilk muhataplarının tarih ve kültürlerinin nüzul sürecinde dikkate

---

[557] Demirci, *Tefsire Giriş,* s.113-123; Ayrıca bkz. Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s.141-160. Aynı hususlar benzer içerikle ikinci kitapta dil, makasıd, antropolojik unsurlar ve bağlam şeklinde ifade edilmektedir.

alınması, nüzulden sonra nüzul sırasından farklı şekilde tertibi bu özelliklerin başında gelmektedir.

Bu özellikler, yukarıda yapılan genel bağlam tanımı çerçevesinde Kur'an'ın bağlamsal yönlerini tespit etmeye imkan tanımaktadır. Bu konuyu ele alan çalışmalardan[558] da yararlanarak Kur'an'ı anlamanın en önemli yardımcı unsurları olabilecek bu yönleri metinsel boyutta olanlar ve metnin arka planıyla ilgili olanlar olmak üzere iki grupta kategorize etmek mümkündür. İç bağlam olarak da isimlendirilen ve Kur'an'ın daha çok kavramları, ayetleri, konuları ve bütünlüğü ile ilgili olan metinsel boyuttaki bağlamsal özellikler şunlardır;

1. Bir ayet içerisindeki bağlam ilişkisi Kur'an'ın metinsel boyutta dikkate alınması gereken en baştaki özelliklerindendir. Bu yüzden anlaşılmaya çalışılan ayet kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bazen ayetin ortasında yer alan bir cümleyi tek başına okuduğumuz zaman, okunan bu cümlede anlam bütünlüğünün tam olduğunu; dolayısıyla da cümledeki anlamın bu cümlenin öncesi ve sonrasıyla bir ilişkisi olmadığını düşünebiliriz. Fakat cümleyi öncesi ve sonrasında yer alan diğer cümlelerle birlikte okuduğumuzda[559] ortaya çıkan farklı sonuç ayeti bir bütün olarak değerlendirmenin gerekliliğini göstermektedir. Bunun en açık örneği Bakara 2/275. ayetidir. Çünkü bu ayette "şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkanlar"ın faiz yiyenler mi yoksa "alışveriş de faiz gibi diyenler" mi olduğu ayetin bir bütün olarak değerlendirilmesinden anlaşılmaktadır. Zira sonrasından bağımsız olarak ayetin ilk cümlesi esas alındığı zaman bazı insanların kıyamet gününde şeytan çarpmış kimseler gibi kalkmalarının sebebinin, sadece faiz yemeleri olduğu anlaşılabilmektedir. Ancak ayetin devamı okunduğunda bu şekilde kalkanların faizi yemekle yetinmeyip ayrıca onu alışverişe benzetmek suretiyle helal sayanlar olduğu ortaya çıkmaktadır.[560]

2. Kur'an'ın metinsel boyuttaki bağlamsal özelliklerinden biri de ayet grubu içinde (ayetler arasında) ortaya çıkmaktadır. Bazen birkaç ayetten meydana gelen bir ayet grubunun ortasında yer alan bir ayetin doğru anlaşılması, ancak bu ayetin öncesinde ve

---

558 Bkz. Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.110-122; Ünver, "Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 8, s.240-260; Bakkal, s.14-39; Demirci, *Tefsire Giriş,* s.113-123; Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.156-199.

559 Bakkal, s.14.

560 Bakkal, s.15; Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.111; Ünver, "Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", s.240.

sonrasında yer alan ayetlerin de dikkate alınmasıyla anlaşılır.[561] Bu durumda aksi tavır yani ayeti ilişkili olduğu ayetlerden bağımsız olarak anlamaya çalışmak yanlış sonuçlara sebep olabilir. Bu bakımdan peş peşe gelen ayetler hakkında akla gelen sorulardan birkaçı şunlar olmalıdır; Ayet önceki ayetle irtibatlı mı yoksa müstakil midir? Müstakil ise komşu ayetlerle ne münasebeti vardır?, Niçin bu bağlamda serdedilmiştir?[562] Çünkü Kur'an'ın konuları ele alış tarzı doğru anlama için öncelikle bu sorulara doğru cevaplar bulunmasını gerektirmektedir. Örneğin Kur'an'ın "gizli gizli fısıldaşarak yürüdüler"[563] ayetinde neler fısıldaştıklarının cevabı takip eden "Bugün yanımıza hiçbir miskin sokulmasın (diye gizli gizli fısıldaştılar)" ayetiyle verilmektedir.

3. Kur'an'ı anlama girişiminde katkısına ihtiyaç duyulan bağlamsal ilişkilerden biri de farklı surelerde yer alan aynı konuyla ilgili ayetlerin konu bütünlüğü çerçevesinde dikkate alınmasıdır. Bu Kur'an'ın konu işleme hususunda kendine özgü özelliklerinin bir sonucudur. Zira konular genellikle müstakilen ve baştan sona verilmemektedir. O, ele aldığı çoğu konuyu amacı doğrultusunda farklı bağlamlar arasında bölerek ve Kur'an'ın değişik yerlerine serpiştirerek sunmaktadır. Örneğin Kur'an, kadınlarla ilgili bilgilerin hepsini bir arada vermemiştir. Konunun bir kısmını Bakara Sûresi'nde, bir kısmını Nisa Sûresi'nde, bir kısmını Nur Sûresi'nde, bir kısmını Ahzab Suresi'nde, bir kısmını Talak Suresi'nda ve diğer cüz'î bir kısmını da başka surelerde ele aldığını görmek mümkündür.[564] Bu yüzden Kur'an'ın o konuyla ilgili fikrinin ortaya çıkarılması için onda bulunan aynı konuyla ilgili farklı ayetlerin bir araya getirilmesi ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir.

4. Kur'an'da konuların genellikle müstakilen ve baştan sona bir bütün olarak değil de iç içe bir şekilde ele alınması ve bir konu bitmeden başka bir konunun başlaması veya araya dahil edilmesi[565] konular arası bağlam ilişkisinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü Kur'an'da bazı konular, farklı bağlamlarda adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler de her konu yine de Kur'an'ın diğer konularıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlı olabilmektedir.[566] Bu bakımdan her ne kadar

---

561 Bakkal, s.15.
562 Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s.96.
563 Kalem 68/23.
564 Çiçek, s.44.
565 Baş, s.94 ve 97.
566 Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.116; Ünver, "Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", s.245.

Kur'an, bölümler, ana başlıklar, alt başlıklar şeklinde sistematize edilmiş bir kitap olmasa da onu anlamak için kendi içerisinde bir bütün olduğu ve konuları arasında irtibat bulunabileceği unutulmamalıdır.

5. Kur'an'ı anlama ve bağlam ilişkisi çerçevesin de dikkate alınması gereken en önemli hususlardan biri de Kur'anî bütünlüktür. Diğer özellikleri de içine alan bu bütünlük ile kastedilen iki kapak arasındaki nassların hem cümle, hem bilgi hem de birbirini tamamlama ve açıklama yönünden bütünlüğüdür.[567] Kur'an'ın insanlığa yol gösterici olarak indirilmesi, ele aldığı bazı konuları ve hususları baştan sona bir arada vermeyerek farklı bağlamlar arasında bölerek ve değişik ayetlere ve surelere serpiştirerek vermesi, bazı konuların birbiriyle bağlantısından dolayı iç içe ele alınması ve bazı hususların anlaşılması için diğer bazı ayetlere ihtiyaç duyulması onda bütünlüğün aranması gerektiğine işaret eden özellikleridir. Bu özellikler Kur'an'dan bir konuyla ilgili hüküm çıkarırken o konudaki bir ya da birkaç ayete dayanmak yerine söz konusu hususla ilgili tüm ayetleri, içinde bulundukları dar bağlamlarını da göz önünde bulundurarak, dikkate almak gerekliliğini göstermektedir. Zira ancak Kur'an'a parçacı yaklaşımdan kaçınarak bir bütün olarak yaklaşıldıktan ve onu bu çerçevede değerlendirdikten sonra onun konuyla ilgili mesaj veya hükmü isabetli olarak ortaya konabilir. Çünkü bir ayetin doğru anlamı onun diğer ayetlerle olan benzerliğine veya bağlamına bakılmaksızın, o ayetin bizzat kendisinden çıkartılan anlam değil, bilakis Kur'an bütünlüğü içindeki yerine ve konumuna uygun olan anlamdır.[568] Örneğin Allah Teala'nın günahları bağışlamasıyla ilgili doğru bir anlama için Zümer 39/53. ayetteki "Allah bütün günahları bağışlar" hükmü kesinlikle Nisâ 4/116. ayetteki "Allah kendisine ortak koşulması dışındaki günahları dilediğine bağışlar" ifadesi çerçevesinde anlaşılmalıdır.

6. Kur'an'ın metin boyutunda dikkate alınması gereken ve bütünlükle de yakından alakalı olan bir diğer bağlam ilişkisi ise Kur'anî kavramlar arası ilişkidir. Çünkü Kur'an'ın dünya hakkındaki görüşünün teşekkülünde son derece önemli rol oynayan kelime ve kavramlar Kur'anî bütünlük içerisinde birlikte kullanıldığı diğer kelime ve kavramlarla birlikte yeni bir anlam kazanmışlardır. Yeni anlam kazanan bu kelime ve kavramların hemen hepsi Kur'an öncesi zamanlarda şu veya bu şekilde kullanılmasına

---

[567] Demirci, *Tefsire Giriş,* s.136.
[568] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.166.

rağmen, Kur'an'ın kullandığı sistemden dolayı, kelimelerin kendileri değil fakat kullanıldıkları genel ilişkiler sistemi, Mekkeli müşriklere hiç duymadıkları, bilmedikleri ve bundan dolayı kabul etmekte zorlandıkları yabancı bir şey gibi geldi. Aslında bu kelimeler miladi yedinci asırda Araplar tarafından kullanılmakta idi. Bunun sebebi Kur'an'ın bunları bir araya getirip, o zamana kadar bilinmeyen yepyeni bir kavram şebekesinde birleştirmesiydi.[569] Bu durum Kur'an kelime ve kavramlarının anlaşılmasında Kur'an bütünlüğünün ve ilişki içerisinde olduğu diğer kelime ve kavramların esas alınmasını gerektirmektedir.

Kur'an'ın metniyle ilgili olan bu bağlamsal ilişkilerden sonra bu metnin arka planıyla ilgili olan bağlamsal yönlere de temas etmek gerekir. Çünkü her bir kelimenin bir cümle içerisinde, her bir cümlenin bir paragraf ve sayfada özel bir yeri olduğu gibi, tüm metnin de bir sosyal arka planda özel bir yeri vardır.[570] Anlama ve yorumlama için bu sosyal arka plan hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Kur'an için bunu tarihsel bağlam ve kültürel bağlam olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür.

1. Anlama sürecinin gerçekleşmesinde bağlamın metinle ilgili olanı kadar tarihsel kısmı da çok büyük önem arz etmektedir. Kur'an mesajını bir bütün olarak anlamanın bir başka şartı da, onu tarihteki evveliyatı (tarihsel arka planı) ile birlikte incelemektir.[571] Çünkü Kur'an her ne kadar sonraki nesiller için elde tutulan ve iki kapak arasına alınmış bir metinse de aslında nüzulü itibariyle 'yaşanan hayatın seyri içerisinde tamamlanan' bir kitaptır.[572] O, belli bir ortamda hayatın farklı münasebetlerine, olaylarına, olgularına ışık tutmak ve değişik problemlerine çözümler getirmek üzere belli bir süreç dâhilinde peyderpey nazil olmuştur.[573] Ayet ve ayet gruplarından birçoğu harici şartlarla ilişkilerine[574] ışık tutacak şekilde belli sebeplere (nüzul sebepleri) binaen inmiştir. Bütün bu hususlar Kur'an'ı anlamada onun nüzulünü, nüzul sürecini, nüzul sebeplerini ve nüzul ortamının ihtiva eden tarihsel bağlamını dikkate almayı gerekli kılmaktadır. Bu süreci dikkate almamak mumdan yapılan ve gerçeğine çok benzeyen bir elmanın imal

---

569 Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.19.
570 İbrahim **Görener,** "Algılama, Anlama ve Tefsir", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı XVII, İzmir 2003, s.295.
571 Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.122; Ünver, "Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", s.265.
572 Polat, "Esbab-ı Nüzul Üzerine", s.111.
573 Çiçek, s.18.
574 Ebu Zeyd, s.197.

sürecinden haberdar olmamadan dolayı onu gerçek elma zannetme hatasına benzer bir hataya sebep olabilir.[575] Ayet veya ayet gruplarının hangi şartlar altında ve ortamda, hangi mesele üzerine ve ne zaman indiğini tespit edip dikkate almak anlama ve yorumlamada doğru sonuca ulaşabilmek açısından son derece önemlidir.

2. Kur'an'ın metinsel boyutunun geri planında tarihsel bağlam ile yakından alakalı olan kültürel bağlamı da anlama faaliyetinde dikkate almak gerekir. Çünkü Kur'an'ın ilk muhatapları nüzul dönemi Arap toplumu olduğundan o, bildirdiği hususları Arap dil ve kültürünü vasıta yaparak bildirmiştir. Aslında soyut ve hayali kalmamak için makul olan yol da, ilahi buyrukların uygulanabileceğini belirli bir yerde gösterip, başka toplulukların da onu örnek almalarını sağlamaktır.[576] Bu durum Kur'an için de geçerlidir. O da hayatın içinden çıkıp hayat gibi canlı ve renkli olduğundan onu masa başında telif edilmiş akademik bir kitap olarak değil, hayatın içinden çıkmış bir kitap olarak düşünmek gerekir.[577] Bu yüzden Kur'an mesajının doğru bir şekilde anlaşılması için ilk muhatapların geçmişi, inanç türleri, sanatları, iş kolları, aile ve kabile yapılanmaları ile bir bütün olarak kültürü bilinmelidir. Aksi durum "evlere arkalarından girmek iyilik değildir"[578] ve "sizi sıcağa karşı koruyan elbiseler bahşettik"[579] ayetleriyle ne kastedildiğinin anlaşılmasını zorlaştırabilirdi. Zira bu ayetler içinde bulunulan kültürel durumla yakından ilişkilidir.

Bütün bu hususlar Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında bağlamın dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Gerek Kur'an'ın kendine has özellikleri gerekse bağlama ait özellikler dilbilimsel anlamanın tek başına yeterli olmayacağına ve dilbilimsel anlamanın bağlamsal anlama ile desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Böyle bir kanaat ve tespitten sonra yapılması gereken ise Kur'an'ı anlamada bağlamın katkısını en üst seviyeye çıkarabilmek için bu unsurun önemi ve sınırlılıkları üzerinde de durulmalıdır. Böyle bir girişim olayı sloganlaştırmaktan ziyade katkının sınırlarının çizilmesi açısından son derece önemlidir.

---

575 Görener, "Algılama, Anlama ve Tefsir", s.281

576 Suat **Yıldırım,** Kur'an'ı Anlama Yöntemi, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (02-06 Ekim 2002),* DİB Yayınları, Ankara 2004, s.31.

577 Ünver, "Kur'an'ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi", s.314.

578 Bakara 2/189 Bu ayetin toplumdaki hangi örf ve adet ile ilgili olduğu ve açıklamaları için bkz. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.268-269.

579 Nahl 16/81. Ayetindeki bu ifade soğuk bölgede yaşayan insan için o bölgede yaşayan insan ile aynı etkiti bırakmaması Kur'an'ın ilk muhataplarının hayat şartları ile alakalıdır. bkz. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.274-275.

3.1. Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlamın Rolü

Kur'an'ı Kerim'in sahip olduğu özellikler itibariyle belli bir amaç için gönderilmiş olması, kavramları, ayetleri, konuları arası bazı münasebetlerin bulunması, amaç ve muhteva itibariyle kendi içerisinde bir bütünlüğe sahip olması, nüzulü itibariyle belli bir muhatap kitlesinin ve tarihinin olması onun anlaşılması ve yorumlanmasında bağlamın dikkate alınmasının gerekliliğini gösteren hususlardır. Bu hususlar, ayetlerde yer alan kelime ve cümlelerin sadece dilbilimsel olarak anlaşılmasının yeterli olmadığını da göstermektedir. Çünkü herhangi bir ayeti, konusal olarak içinde yer aldığı ayetler grubundan veya içinde yer aldığı sureden ve Kur'an bütünlüğünden ayırarak anlamaya çalışmak bir başka ifadeyle salt lafzî anlamı ile anlamak ve nüzul ortamını bilmemek; özde o ayeti bağlamından kopararak anlamaya çalışmaktır. Böyle bir anlama ise, o ayeti doğru anlamamak ile özdeştir. Bir konu veya sure içinde yer alan herhangi bir ayetin o konu ve sure içindeki yerini (konteksini) belirlemeden yapılacak bir anlamanın veya yorumun, Kur'an'ın söylediğine değil ama söylemek istediğine ters olacağında asla şüphe yoktur.[580]

İçine aldığı unsurlardan da anlaşılacağı üzere bağlam, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde anlayan ve yorumlayan için önemli bir altyapı kaynağıdır. Anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılan ayet veya ayetlerle ilgili yazıya ve söze dökülmese de girişilen faaliyetin olumlu sonuçlanması açısından ihtiyaç duyulan tamamlayıcı unsurların birçoğuna ilişkin bilgi bağlam sayesinde kazanılır. Zira bu bilgiler vasıtasıyla anlayan ve yorumlayan şu noktalardaki donanıma sahip bir şekilde faaliyetine girişir.

- Bağlam aracılığıyla Kur'an'da ifade olarak yer almayan ancak anlaşılması için de gerekli olan bilgiler elde edilir. Nüzul sebeplerine dair bilgi bu kategoride sayılabilecek bilgidir. Örneğin İfk hadisesine işaret eden ayetlerde olay tam olarak anlatılmamıştır. Bu husustaki tamamlayıcı bilgiler ise Kur'an'ın bağlamsal özellikleri içerisinde sayılan nüzul sebebi rivayetlerinden elde edilmektedir.

- Bağlam, Kur'an'ın sadece sözlü hitap ya da yazılı bir metin olarak kabul edilmesini önleyerek geçirmiş olduğu nüzul ve kitaplaşma sürecini dikkate alarak sözlü ve yazılı metin yönleriyle ilgili özelliklerinin ayrı ayrı kabul edilmesini ve değerlendirilmesini

---

[580] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.173.

sağlar.

- Bağlamsal bilgi, Kur'an ile anlayan/yorumlayan arasındaki dilsel, tarihsel ve kültürel farklılıkların azaltılmasına katkı sağlar.

- Bağlamsal bilgi, Kur'an'da yer alan ve tespit edilmesi gereken bütünlüğe yönelik ilişkilerin (ayetler arası, konusal ilişki gibi) bilinmesini sağlar.

- Bağlam bilgisi, Kur'an'da yer alan yerel ve evrensel motiflerin birbirinden ayırt edilebilmesine ve bu hususların değerlendirilmesi aşamasında birbirine karıştırılmamasına imkan sağlar.

Bağlam içerisinde kabul edilen unsurlara dair bilgiler sayesinde elde edilen bu donanım Kur'an'ı anlama girişiminde doğru sonuca ulaşmaya yardımcı olur. Kur'an'ın anlaşılması ve mesajından doğru bir şekilde istifade edilmesi için ihtiyaç duyulan hususlarda önemli katkı sağlar. Gerçek anlamın tespiti, kavramların kullanımından kaynaklanan özel anlamının tespiti, çokanlamlı kelimelerden kastedilenin tespiti, garib ve mücmel lafızların doğru bir şekilde anlaşılması, hakikat ve mecaz anlamın birbirinden ayırt edilmesi ve ulaşılan anlamın doğruluğunun kontrol edilmesi somut göstergeleridir. Çalışmamızın amacı gereği bağlamın sağladığı bu katkıların örnekleriyle ele alınması daha faydalı olacaktır.

3.1.1. Doğru Anlamın Tespiti

Kur'an ayetlerinin taşıdığı mesajın anlaşılması sadece içinde geçen kelimelerin tek tek anlamlarının tespitinden ibaret değildir. Ayetlerin ihtiva ettiği cümleler kuruluş itibariyle eksiksiz olabilir ve muhatap açısından bir anlam ifade edebilir. Ancak her zaman metne yüklenen (kastedilen) anlam, gramatik olarak ondan anlaşılan mana değildir. Çoğu kez kelimeler ve cümleler içinde bulundukları metin bağlamında farklı bir anlam ifade ederler. Zira bir ayet veya cümleyi bağlamından koparıp tek başına anlamlandırmaya çalışmak, birçok yanlışı beraberinde getirebilir. Bu yüzden her olayı kendi bağlamında değerlendirmek gerektiği gibi, her sözü de anlaşılmasına etki eden kendi bağlamsal unsurlarıyla birlikte değerlendirmek gerekir.[581] Böyle bir yaklaşım yanlış ve yanıltıcı sonuçtan kurtulup Kur'anî mesajın ne olduğunun ortaya

[581] Bakkal, s.11-12.

konulabilmesi ve gerçek yani kastedilen anlamın tespiti açısından son derece önemlidir.

Herhangi bir konuya dair mesajın tespitinde bağlamsal unsurları dikkate alma ile almama arasındaki farkı örneklerle daha da somutlaştırmak mümkündür. Buna dair birçok örnek olmakla birlikte çalışmamızın amacı ve içeriği bakımından "dalâlet" eyleminde insanın irade hürriyetinin sınırlandırılıp sınırlandırılmadığına dolayısıyla insanın sapıp sapmamasında Allah'ın müdahalesinin söz konusu olup olmadığına şayet varsa bu müdahalenin ne ölçüde olduğuna[582] işaret eden ayetleri değerlendirmekle yetineceğiz.

Kur'an'da kelime olarak yolu kaybetmek,[583] kaybolmak,[584] unutmak,[585] işin sonuçsuz kalması ve boşa gitmesi,[586] şaşkınlık,[587] yol bilmemek ve yolsuz kalmak,[588] sapmak/saptırmak[589] gibi anlamlarda kullanılan dalâlet ve türevleri özellikle de medenî ayetlerde kavramsallaşarak daha çok sapıklık, sapmak ve saptırmak anlamlarında kullanılmıştır. Kavram anlamıyla kullanılan ayetleri birlikte düşündüğümüzde ise aralarında bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. İfade ettiği anlamdaki ihtimaller sebebiyle sapma ve saptırma eyleminde irade sorunu gündeme gelmektedir. Çünkü bu konudaki ayetlerin tamamı eylemi yapan bakımından aynı paralelde kullanılmamakta ve birden çok ihtimali akla getirebilecek şekilde çeşitlilik arz etmektedir.

Bu konuda değerlendirme yapmaya imkan veren ayetleri üç grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu oluşturan ayetler saptırma eyleminde Allah Teala'nın müdahalesinden bahseden ayetlerdir. Bunlar;

Allah kimi doğru yola ulaştırırsa, o gerçekten de doğru yola ulaşmış biridir. Buna karşılık kimi de saptırırsa, onlar hüsrana uğrayanlardır.[590]

---

582 Namlı, 24.
583 Nisa 4/44; İsrâ' 17/48; Furkan 25/9.
584 İsrâ' 17/67.
585 Bakara 2/282; Tâhâ 20/52.
586 Mü'min 40/25; Fil 105/2.
587 Yusuf 12/95.
588 A'raf 7/179; Furkan 25/42,44.
589 Maide 5/77; Furkan 25/17; Kasas 28/15; Zümer 39/37.
590 A'raf 7/178.

Allah, saptırdıklarını asla doğru yola ulaştırmaz[591]

Allah'ın saptırdığını doğru yola ulaştırmak mı istiyorsun? Allah kimi saptırmışsa artık onun için hiçbir yol bulamazsın[592]

Allah kimi doğru yoldan saptıracak olursa, bilsin ki artık onun hiçbir dostu yoktur.[593]

Allah kimi saptıracak olursa (bilsin ki) artık onun için (hiçbir çıkış) yolu olmayacaktır[594]

Allah kimi saptırırsa artık onun hiçbir yol göstericisi olmayacaktır.[595]

Sen, arzusunu tanrı edinen ve Allah'ın bildiği için kulaklarını ve kalbini mühürlemek ve gözlerine de perde çekmek suretiyle doğru yoldan saptırdığı kimseyi görüyor musun?[596]

İkinci grubu oluşturan ayetler saptırma eyleminde insanın fonksiyonundan bahseden ayetlerdir. Bunlar;

Kim doğru yoldan sapacak olursa (bilsin ki) kendi aleyhine doğru yoldan sapmış olacaktır.[597]

İşte doğru yola karşılık sapıklığı satın almış olanlar bunlardır.[598]

Onlar (Yahudiler), sapıklığı satın almakta ve sizin de doğru yoldan sapmanızı istemektedir.[599]

Üçüncü grup ise ilk iki grubu birleştirir şekilde hem Allah Teala'nın müdahalesinden hem de insanın fonksiyonundan bahseden ayetlerden oluşmaktadır. Bunlar ise;

---

591 Nahl 16/37.
592 Nisa 4/88 benzer anlam için bkz. Nisa 4/143.
593 İsrâ' 17/97; Kehf 18/17; Şura 42/44.
594 Şura 42/44.
595 A'raf 7/186; Ra'd 13/33; Zümer 39/23 ve 36.
596 Casiye 45/23.
597 Yunus 10/108; İsrâ' 17/15; Zümer 39/41.
598 Bakara 2/16.
599 Nisa 4/44.

Allah, (vahyi hakkında) kuşku uyandırarak haddi aşanı böylece doğru yoldan saptırır.[600]

Allah, inkar edenleri böylece saptırır. İşte bu, sizin ülkede haksız olarak şımarmanızdan ve böbürlenmenizden dolayıdır.[601]

Allah zalimleri ise saptırır; çünkü Allah dilediğini yapar.[602]

Allah dilediğini/dileyeni hidayete erdirir; dilediğini/dileyeni saptırır.[603]

O, bir kısmınızı doğru yola ulaştıracaktır. Ancak bir kısmınızın da doğru yoldan sapması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü onlar Allah'ı terk edip şeytanları kendilerine dost edinecekler ve buna rağmen onlar yine de kendilerinin doğru yolda olduklarını sanacaklardır.[604]

Deki: Allah dilediğini/dileyeni saptırır; kendisine yönelenleri de doğru yola ulaştırır.[605]

Andolsun ki, Biz her halka: "Allah'a ibadet edin ve tağuttan uzak durun!" demesi için bir elçi göndermişizdir. Onların içinde Allah'ın doğru yola ulaştırdığı kimseler vardı. Bununla birlikte onların içinde sapıklığı hak etmiş olanlar da vardı.[606]

Kim kendisi için doğru yol apaçık belli olduktan sonra Resule karşı gelecek ve inananların yolundan başka bir yola uyacak olursa, Biz onu döndüğü yola yöneltiriz ve cehenneme sokarız.[607]

Konuya dair üç grupta birçok ayet olmasına karşın sapma/saptırma eyleminde insanın iradesi hakkında bu gruplardan birini tercih edip genelleştirme ve indirgeme yapmak insanı hataya düşürür. Çünkü bütün ayetleri dikkate aldığımızda bu konuda kastedilen anlamın ortaya çıkması tek bir gruba ait ayetleri esas almakla ve dalâlet ve türevlerinin sözlük anlamıyla mümkün değildir. Bu yüzden sapma ve saptırma eyleminde irade

---

600 Mü'min 40/34.
601 Mü'min 40/74-75.
602 İbrahim 14/27.
603 En'am 6/39; Nahl 16/93; Fatır 35/8; Müddesir 74/31 Ayetin tefsir ve meallerdeki yaygın anlamı fiilin failinin Allah olduğu yönündedir. Gramatikal olarak ikinci anlam da mümkün olduğundan ayet bu grupta yer almış ve iki ihtimalli şekilde anlamlandırılmıştır.
604 A'raf 7/30.
605 Ra'd 13/27.
606 Nahl 16/36.
607 Nisa 4/115.

sorununun çözümü için sözlük anlamın yanında anlamaya katkı sağlayıcı şu üç bağlamsal unsuru da dikkate almak gerekir. Bunlar;

1- Ayetlerin tek tek içinde bulunduğu özel bağlamları

2- Üç grup ayetin birbiriyle oluşturduğu bütünlük

3- Kur'an'ın bütününden çıkarılabilecek genel çerçeve (ilke)

Birinci maddedeki bağlamsal unsur çerçevesinde sapma/saptırma eyleminden bahsedilen ayetlerde sapan ya da saptırılanların kafir, müşrik, zalim, hevasını tanrı edinenler gibi yaşantısıyla sapmayı tercih ve hak edenler olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bunlara Allah'ın müdahalesinden bahseden ayetlerin öncesi veya sonrasında gizli olarak; hem Allah'ın müdahalesinden hem de insan fonksiyonundan bahseden ayetlerin ise içinde açıkça işaret edilmektedir. Yine Allah'ın saptırmasından bahseden ayetlerde bu sonuca maruz kalanların hüsrana uğradığı, hiçbir yol bulamayacağı, hiçbir dostunun ve yol göstericisinin olmayacağı gibi vurgularla adeta Allah Teala'nın gücü ve otoritesine dikkat çekilmektedir. Bu da Allah'ın saptırmasıyla ilgili bir durum tespitinden ziyade böyle bir şey olursa, sonucun vehameti hususunda insanları uyarma amacı taşımaktadır.

İkinci maddedeki bağlamsal unsur ise konunun bütün yönleriyle ilgili ayetlerin bir arada değerlendirilmesine imkan vermektedir. Bu da insanı yanlışa götürücü genelleştirme ve indirgeme yaklaşımından kurtararak konusal bütünlüğün tespitine katkı sağlamaktadır. Böylece sapma eyleminde insanın fonksiyon ve sorumluluğunun sınırı ve Allah Teala'nın müdahalesinin niteliği hakkında daha doğru çıkarımlar yapılacaktır.

Üçüncü bağlamsal unsur ise sapma ve saptırma eyleminde irade sorunu hakkında değerlendirme yapmaya katkı sağlayıcı diğer Kur'anî bilgileri sağlamaktadır. Ayetler çerçevesinde bu bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: Dünya hayatı bir imtihandır. Allah Teala kimin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölüm ve hayatı yaratmıştır.[608] İnsana hak ve batıl iki yolu göstermiştir.[609] İtaat ve isyan yollarını ilham

[608] Mülk 67/2.
[609] Beled 90/10.

etmiştir.[610] Şeytanın insanı olmayacak istek ve ümitlere sevk ederek aldatacağını bildirmiştir.[611] Onu dost edineni şeytanın saptıracağı ve cehenneme götüreceği uyarısını yapmıştır.[612] Bütün bunlara rağmen açıkça belli edilmesine karşın doğru yol yerine peygambere aykırı hareket edenin, mü'minlerin yolundan başka bir yola gidenin sapık yolda bırakılacağı ve cehenneme atılacağını bildirmiştir.[613] Ayetlerde ifade edilen bu hususlar Allah'ın saptırması ve insanın sapması hakkında daha isabetli yorumlar yapılmasına ve mesajın gereği gibi alınmasına katkı sağlayıcı Kur'anî çerçeveyi ifade etmektedir. Dolayısıyla konuya bütüncül bir yaklaşım için dikkate alınması gereken bir bağlamsal veridir.

Dalâlet kavramının sözlük anlamına ilaveten bu üç bağlamsal unsuru da dikkate aldığımızda sapma ve saptırma eyleminde insanın sapmasının kendi iradesiyle tercih ettiği bir yaşantının sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Sapan insan, kendisine sunulan alternatiflerden kendi iradesiyle olumsuz olanı tercih etmiştir. İnsanın bu tercihine karşın Allah Teala'nın saptırmasından bahseden ayetler onun irade hürriyetine engel bir müdahale olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü Allah Teala'nın saptırmasında sapan insan nötr konumda, orta yol veya hidayet üzere olan insan değil; tercih ve yaşantısıyla sapmayı hak eden insandır.[614] Bu da Allah'ın saptırmasıyla şeytanın saptırması arasındaki farkı göstermektedir. Bu yüzden Allah'ın müdahalesini doğrudan saptırma olarak değil de "sapıklıkta bırakmak ve sapıklıktan kurtulması için yardım etmemek" olarak kabul etmek gerekir.[615] Böyle bir kabul üç grup ayet arasında çelişki olduğu intibaını ortadan kaldıracaktır. Bu da gerçek anlamın ya da kastedilenin ortaya konmasında bağlamsal verilerin katkısını göstermektedir.

3.1.2. Kavramların Özel Anlamlarının Tespiti

İnsanlar arasında mesajın aktarılmasında araç konumundaki kelime ve kavramlar ikiye ayrılmaktadır. Bunları lafzen anlamanın yeterli olduğu, doğrudan anlaşılabilenler ve

---

[610] Şems 91/8.
[611] Nisa 4/120.
[612] Hacc 22/4.
[613] Nisa 4/115.
[614] Bunun en çarpıcı örneklerinden biri Saf Suresi 61/5. ayette ifade edilmektedir. "Hani bir zamanlar Musa kavmine: Ey kavmim! Siz, benim Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz ki…? demişti. Onlar, doğru yolda sapınca (ezâğû), Allah da kalplerini saptırmıştı (ezâğa); çünkü Allah yoldan çıkmış (fasık) bir kavmi doğru yola ulaştırmaz."
[615] Namlı, s.242-244.

lafzî anlamanın yeterli olmadığı, anlaşılması için bağlam gibi yardımcı unsurlara ihtiyaç duyulanlar şeklinde kategorize etmek mümkündür. Lafzî anlamanın yeterli olduğu kelime ve kavramlarda "ne diyor?" sorusuna cevap bulmak yeterlidir. Lafzî anlamanın tek başına yeterli olmadığı kelime ve kavramlarda ise "ne diyor?" sorusunun yanında "ne demek istiyor?" sorusuna da cevap vermek gerekir. Çünkü bu türden olanlar her zaman aynı anlamda olmayıp kullanıldığı yere ve kullanılış şekline göre farklı anlamlar ifade edebilme ihtimaline sahiptir.

Kelime ve kavramların birden çok anlamı ifade edebilme ihtimali kavramların sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Yaratılış itibariyle sınırlı imkanlara sahip bir varlık olmamızdan dolayı gerçek dünyanın bütün karmaşıklığını ve zenginliğini ayrı ayrı ifade edecek kavramlara sahip olmamız mümkün değildir. Zira insanın sahip olduğu bu sınırlılık, onun bildikleri ve duyduklarını ifade edecek dilinin de sınırlı olmasına ve kavram hazinesinin kapasitesi oranında şekillenmesine sebep olmuştur.[616] Birikim ve kullanma açısından bütün duygu, düşünce ve nesneleri ayrı ayrı ifade edecek yeterli sayıda kavrama sahip olmamak, insanları farklı çözüm yollarına sevketmiştir. Sınırlı kavram dünyası ile sınırsız karşılık arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak için mevcut kavramlarla ilgili ilişkilendirmeler yapılmıştır. Çözüm niteliğindeki bu ilişkilendirmeler sayesinde yeni kullanımlarla kavram sınırlılığı aşılmaya çalışılmıştır.

Bir kavramı birden çok anlamda kullanma, sembolik dile başvurma gibi çözüm yollarının yanında aynı kavramın kem kavram hem de terim anlamında kullanılması da bu sınırlılığın aşılmasına katkı sağlayan kullanımlardandır. Bu kullanımlardan çeşitli anlam ilişkileri sebebiyle bir kavramın zamanla terimleşmesi bir tür anlam genişlemesi olarak kabul edilmektedir. Bütün kavramlar için olmasa da birçok kavramda görülmesi muhtemel böyle bir değişime Kur'an'da da rastlamak mümkündür. Zira Kur'an da mesajını insanlara ulaştırırken tarihin belli bir döneminde ve belli bir muhitinde konuşulan[617] bir dili, Arapça'yı kendisine vasıta etmiştir. Çünkü Kur'an'daki kelime ve kavramlar yedinci asırda kullanılmaktaydı. Ancak bu kullanım ile Kur'an'ın kullanımında bazı farklılıklar söz konusudur. Zira Kur'an, cahiliye döneminde de kullanılan kavramları yepyeni kavram şebekesinde birleştirmiştir.[618] Buna göre İslam

---

[616] Koç, "Din Dili Olarak Kur'an Dili", s.282.
[617] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.59.
[618] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.19.

vahyi, nazil olduğu dönemdeki insanların dilini bir vasıta olarak kullanmakla birlikte, kullandığı kelime ve kavramlara yeni yeni özellikle de dinî ve ahlakî içerikli anlamlar yüklemiştir.[619] Bazı kavramları kendi sistemi içerisinde bağlamına göre kavramsal anlamıyla veya terimsel anlamıyla ya da farklı farklı ayetlerde her ikisine göre de kullanabilmiştir. Böyle bir kullanımdan dolayı da kullanım şekline göre kavram ve terim anlamından biri diğerine göre daha çok önplana çıkabilmiştir. Kullanım genelliğine ve önplana çıkma durumuna göre kavram ve terim anlamdan biri diğerine göre geri planda kalabilmiş ve ilk akla gelen anlam olmaktan uzaklaşabilmiştir. İşte başlıkta ifade edilen "özel anlam" tabiriyle de kavramların yaygın olan ve ilk akla gelen anlamı dışında kalan anlamı kastedilmektedir. Bu, kavramın Kur'an içindeki özel anlamıdır. Bir de Kur'an'ın geneli için söz konusu olan özel anlam vardır ki, bununla da tenzil öncesi ve tenzil sonrası dönemlerden farklı olarak Kur'anî kullanımdan kaynaklanan anlam kastedilmektedir.

Kur'an içi özel anlam ve Kur'anî özel anlam onda yer alan kelime ve kavramların birbirinden ayrı, yalın halde bulunmamasının, her birinin öteki ile yakın bir ilişkisinin olmasının bir sonucudur. Zira bu kelime ve kavramlar somut anlamlarını birbiriyle olan bu ilişki siteminden almaktadır. Bu sistem kelimelerin kendi yapılarından çok Kur'an'da vardır. Bu yüzden Kur'an'daki anahtar kavramları tahlil ederken sistem içinde onlara özel anlamlar kazandıran bu çeşitli kelime ilişkilerini gözden uzak tutmamak gerekir.[620]

Kavramların anlamını tespit için dikkate alınması gereken bu durumdan dolayı Kur'an'da yer alan bir kavramın bu güne kadar taşıdığı bütün anlamları bilmek, Kur'an'ı anlama girişiminde çok da önemli değildir. Asıl önemli olan o kavramın tenzil dönemindeki anlamını veya Kur'an'la kazandığı anlamını yakalayabilmektir. Zira bir kavramın sözlük anlamı bir sonraki dönemde yeni ve farklı yönelimlerin etkisiyle anlam genişlemesine veya daralmasına konu olabilmektedir. Bu nedenle hiçbir sözlük, Kur'an'daki herhangi bir sözcüğün anlamını tayin etmede tek başına yeterli değildir. Aynı şekilde anlaşılmaya çalışılan bir kavramın geçtiği bütün ayetlerde aynı anlamı taşıdığı veya taşıması gerektiği önyargısı veya paradigmasıyla hep aynı şekilde

---

[619] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.142-143.
[620] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.19.

anlamlandırılması da doğru bir yaklaşım değildir.[621] Benzer bir hata da tenzil sonrası terimleşen bir Kur'anî kavramın terim anlamını tenzil dönemine taşımaktır. Esasında mesaja ulaşma girişiminde takınılması gereken tavır, bu türden sözcüklerin kavram anlamında mı yoksa terim anlamında mı kullanıldığına bakılmaksızın rastgele anlamlandırılması veya tenzil döneminde terimleştirilmemiş bir sözcüğün tenzil sonrası terimleştirilmiş anlamıyla anlaşılması ve yorumlanması değil[622] kullanıldığı bağlamdaki anlamının esas alınmasıdır.

Buna göre Kur'an'da geçen kelimelerin anlamlarının tespit ve tayini hususunda, sadece o dönemin Arapçasını bilmek yetmemekte, bununla birlikte, vahyin rehberliğinde değişen anlam alanlarını da tespit etmek gerekmektedir.[623] Zira Kur'an'ın getirdiği düşünce sitemine ait kelimeleri sadece Arap gramerine dayanarak manalandırmak yanlış bir tutumdur. Onları Kur'an muhtevası içinde değerlendirmek, siyakın (bağlamın) onlara kazandırdığı manaları da göz önünde bulundurmak lazımdır.[624] Çünkü ancak bu sayede kelime ve kavramın tarihi süreç içerisinde tenzil dönemindeki anlamı ve tenzil dönemi içerisinde de bağlamına göre ifade ettiği farklı farklı anlamları tespit edilebilir.

Kelime ve kavramların Kur'an mesajının doğru bir şekilde alınmasına aracılık edecek gerçek anlamının tespitinde, peşin hükmün ve genel kabulün yeterli olmayıp bağlamın da dikkate alınması gerektiğine işaret eden örneklerden biri "küfr" ve türevleridir. Zira "küfr" sözcüğü tenzil öncesi dönem ve tenzil dönemi birlikte düşünüldüğünde üç anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcük cahiliye döneminde 'bir çiftçinin toprağı sürüp tohumu sürdüğü toprağın içine atarak üstünü örtmesi' eylemi için kullanılmıştır. Bu kullanım ile sözcüğün ifade ettiği anlam somut alanla ilgilidir. Yani sözcük bir eylemi ifade etmektedir. Tenzil döneminde ise cahiliye dönemindeki kavramsal anlamına ilaveten yine kavramsal anlamda 'birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kıymet bilmeyip nankörlük etmek' anlamında kullanılmıştır. Bu kullanım ile "şekera" fiilinin tam karşıtıdır. Ancak kelimenin anlam genişlemesi bundan ibaret değildir. Kavramsal anlamda kullanılan bu sözcük soyut alana taşınmış ve terimleşerek Allah'a iman merkezi etrafına dizilen çok önemli bir düşünce alanına getirilmiştir. Böylece bu sözcük ile Allah arasında çok sıkı, direkt temas kurularak kullanıldığı

---

[621] Kırca, *Kur'an'ı Anlama*, s.174.
[622] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.247.
[623] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.143.
[624] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.11.

semantik alanda "küfr" basit bir nankörlükten ziyade imanın, inancın karşıtı olarak "gayb" ya da "tenzil"i örtme, inkar etme eyleminin adı olarak kullanılmıştır.[625] Buna göre küfr sözcüğü toprağı sürüp tohumu örtme ve nankörlük etme anlamlarında kavram anlamıyla; inkar etme anlamında ise terim anlamıyla kullanılmıştır.

Küfr kelimesinin taşımış olduğu bu üç anlama ilişkin örnekleri Kur'an'da bulmak mümkün[626] olmakla birlikte terim anlamını ifade eden kullanımlar diğer iki anlamdaki kullanıma göre daha yaygındır. Yani Kur'an için "inkar etme" anlamı kullanım yaygınlığına göre ilk akla gelen anlam iken, diğer iki anlam bu anlama göre özel anlam konumunda kalmıştır. Aynı durum Türkçede de söz konusudur. Hatta kelimenin terim anlamı dışındaki anlamları kullanılmamaktadır. Bu yüzden Kur'an'ı anlama ve yorumlama girişiminde kelimenin yaygın bir şekilde kullanılan ve ilk akla gelen anlamını esas alıp bütün geçtiği ayetlerde aynı anlamı taşıdığı düşüncesi, anlamama ya da yanlış anlama gibi sonuçlara sebep olabilir. Dolayısıyla kelimenin sadece sözlük anlamını yeterli görmek yerine kullanıldığı bağlamın ona kazandırdığı anlamı da göz önünde bulundurmak gerekir.

Bu kelime ile ilgili doğru anlamın tespitinde bağlamın önemine işaret eden en önemli örneklerden biri Şuara Suresi 26/19. ayettir. Zira bu ayetteki "ente mine'l-kafirîn" ibaresinin anlamını doğru bir şekilde tespit etmek için kafir kelimesi çokanlamlı olduğundan sadece sözlük yeterli değildir. Doğru anlamın tespiti için sözün kim tarafından, kime, ne zaman ve hangi amaçla söylendiği gibi soruları cevaplandırmak gerekir. Bunun için de hem iç bağlamı hem de dış bağlamı bilmek gereklidir. Burada sözü söyleyen Firavun, söylenen kimsenin de Hz. Musa olduğu dikkate alındığında anlam daha da netleşmektedir. Ayrıca bu söz Firavun'un sarayında ve Hz. Musa'nın bir Kıptî'yi öldürmesi gibi nedenlerden dolayı söylenmiş olması, "kafirîn" kelimesinin "inkar edenler" anlamında olmayıp, nimete nankörlük etmek anlamında kullanıldığını gösterir.[627] Bu da göstermektedir ki, bu tür kelimelerde doğru anlamı tespitte genel olarak kullanılan ve ilk akla gelen anlamı esas almak yerine ihtimal dahilindeki bütün anlamlardan hangisinin kastedildiğine işaret eden bağlamı esas almak daha doğru bir yaklaşımdır.

---

[625] Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* s.29-30; Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.174-175.

[626] Örneğin Hadid Suresi 57/20. ayette "çiftçiler" anlamında; Şuara Suresi 26/19. ayette "nankör" anlamında diğer birçok ayette ise inkar etme/inkar edenler anlamında kullanılmıştır.

[627] Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı,* s.182; Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, s.265.

3.1.3. Çokanlamlı Kelimelerde Anlam Ayırımı

Dilde tek bir olay, olgu ya da nesne birden fazla kelime ile ifade edilebildiği gibi birden fazla olay, olgu ve nesne de bir kelimeyle ifade edilebilmektedir. Dilin bu özelliğinden dolayı kelimeler bir tür esneklik kazanmakta ve bu esneklik de onların eski anlamlarını kaybetmeksizin, yeni yeni anlamlar kazanmasına imkan sağlamaktadır. Bu da dili kullanan insana sınırlı kelimelerle sınırsız varlık alanını dile getirme fırsat ve imkanını, hatta kolaylığını sağlamaktadır.[628] Çünkü dilin kelime hazinesi ve insanın bu hazineyi kullanma kabiliyeti böyle bir çözümü zorunlu hale getirmektedir.

İnsanın ve dilin bu özelliğinden dolayı bazı kelimelerin farklı farklı anlamlara sahip olması söz konusu olabilmektedir. Bu duruma çokanlamlılık (polysemy), bu özelliğe sahip kelimeye ise çokanlamlı (polysemic) kelime adı verilmektedir.[629] Daha açık bir ifadeyle çokanlamlılık, "bir kelimenin temel anlamını yitirmeden, çeşitli yollardan temel anlamıyla mutlaka ilişkili olan yeni kavramları anlatır duruma gelmesidir."[630] Ancak kelimenin anlamında görülen bu genişlemenin çokanlamlılık olarak kabul edilebilmesi için, kelimenin yeni kazandığı anlam ya da anlamların yaygınlık kazanarak, temel anlamının kullanım derecesine, bir ölçüde yaklaşması gerekmektedir. Yani kelimenin müfred haliyle yaygın olarak birden fazla anlama büyük ölçüde eşit denebilecek seviyede delalet etmesi durumunda çokanlamlı olduğu kabul edilebilir.[631]

Çokanlamlılık ve çokanlamlı kelimeler dilsel bir gerçekliğin göstergeleridir. Zira hangi dil olursa olsun sözlüklerin ihtiva ettiği sözcükleri incelediğimizde bunların bazılarının birden fazla anlam içerdiğini görmemiz mümkündür. Bu yüzden en gelişmiş diller de dahil olmak üzere, tüm dillerde az veya çok çokanlamlı kelimeler bulunmaktadır.[632] Bazı kelimeler için söz konusu olan bu durumda en önemli etkenlerden biri de tarihi süreçte eski anlamlarına ilave yeni anlamlar kazanmasıdır.[633] Bunun sonucunda da

---

[628] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.317-318.

[629] Palmer, *Semantik,* s.82.

[630] Aksan, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi,* 76; Ayrıca benzer tanımlar için bkz: Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* 79; Emrullah **İşler**, "Çokanlamlılık, Anlam daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", *YYÜİF Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001*, s.385.

[631] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.111.

[632] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.80.

[633] Kelimenin ilk kullanımlarına ilaveten yeni anlamlar kazanmasına ve çokanlamlı bir kelime haline gelmesine sebep olan unsurların belli başlıları şunlardır; Mecazî kullanım, Istılahî kullanım, sessel gelişim sonucu kelimede yapı ortaklığının oluşması, başka dillerden sözcük aktarımı (iktiraz) ve farklı

kelimenin ifade ettiklerinin ve anlatım gücünün artmasıdır. Bu bakımdan bir dilde çokanlamlı kelimelerin bulunması, o dilin bir kusuru ve eksikliği olarak değil, aksine söz konusu dilde bulunan anlatım gücünün özlü bir ifade tarzı, olumlu bir yönü[634] ve dilin sürekli olarak değişen, gelişen, dönüşen, hareketli ve canlı bir olgu oluşunun doğal bir sonucu olarak kabul edilmelidir.[635]

Bütün diller için söz konusu olan çokanlamlılık ve çokanlamlı kelimeler olgusu hiç şüphesiz Arapça için de geçerlidir. Bunun doğal bir sonucu olarak da Arapça'nın en önemli şaheserlerinden olan Kur'an için de geçerlidir. Çünkü Kur'an bütün özellikleriyle birlikte Arapça'nın ifade şekillerini kullanmıştır. Çokanlamlılık da bu dilin bir özelliği olduğundan onda da bu dilsel özelliğin kullanılmış olması gayet tabîi bir durumdur.[636] Arapça'da ve Kur'an'da çokanlamlı kelimelerin bulunduğuna dair bir diğer kanıt ise çokanlamlılığı ifade eden kavram ve çalışmaların bulunmasıdır. Zira çokanlamlı kelimelerin Arapça ve Fıkıh ilmindeki karşılığı "lafz-ı müşterek", tefsir usûlündeki karşılığı ise "el-vücuh'tur."[637] Bu terimler ve bunlarla ilgili çalışmalar çokanlamlılığın ve çokanlamlı kelimelerin Arapça'da ve Kur'an'da da bulunduğunun açık göstergeleridir. Bu yüzden bu aşamadan sonra asıl önemli olan çokanlamlı kelimelerin anlaşılması hususunda nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğinin sorgulanmasıdır. İsimlendirmeden de anlaşılacağı üzere bunlar birden fazla anlam ifade ettiğinden kullanıldığı yere göre hangi anlamının kastedildiğinin tespiti önem arzetmektedir. Çünkü zaman zaman bu tespit ile ilgili hatalar yapılabilmektedir.

Kur'an'ın vermek istediği mesajın tam olarak alınabilmesi için çokanlamlı kelimelerin anlamlarının tespiti hususunda özel bir çaba sarf edilmelidir. Zira çokanlamlı kelimeleri anlamlandırma aşamasında genel olarak üç türlü problemle karşılaşılmaktadır. Benzer problemler Kur'an'daki çokanlamlı kelimeleri anlamlandırma sırasında da görülebilmektedir. Bunlar, ya kelimenin her geçtiği yerde diğer anlamlarını görmezden

---

lehçelerin ittifakıdır. Bu unsurlar için bkz: Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.31; Mesut **Okumuş,** "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt II, Sayı 3, 2003/1, s.34-36.

634 Akarsu, *Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı,* s.29.

635 Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", s.36.

636 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.179; İşler, "Çokanlamlılık, Anlam daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", s.387; Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", s.34; Bakkal, s.79 ve 83.

637 Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", s.47-48; Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.81 ve 169; Sabri **Türkmen,** "Arapça'da Çokanlamlılık ve Kur'an-ı Kerim", *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XLVI, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.80-89.

gelerek ona tek bir anlam yüklemek veya kelimenin tek bir kullanımında tekil olarak içerdiği anlamların tümüne delalet ettiğini söylemek ya da kelimenin içinde kullanıldığı ortam ve bağlamı göz ardı ederek delalet ettiği anlamlardan kişinin istediği herhangi bir anlamı ona yüklemektir.[638] Bu hatalardan her üçü de anlama problemine sebep olmaktadır. Zira her üç hata için de tesadüfen isabet edilen anlam dışında anlamlandırmanın olumlu bir şekilde sonuçlanması mümkün değildir. Şöyle ki, çokanlamlı bir kelimeye her geçtiği yerde bir anlamı sabitlemek veya bütün anlamları ona yüklemek ya da anlamlandırmada keyfi davranmak o kelimenin içinde bulunduğu metni anlamak değil, metne anlam yüklemektir. Çünkü kelimenin önceki ve sonraki kelimelerle belli bir anlam ilişkisi içerisinde olması göz ardı edilmektedir.[639] Kullanıldığı bağlamı dikkate alınmamaktadır. Oysa ki, ancak kelimelerin tek tek anlamlarının ilerisine geçerek onların kullanıldıkları cümle içerisindeki anlamlarını tespit ederek doğruya ulaşabiliriz.

Çokanlamlı kelimelerin anlamlarının tespitinde ihtimal dahilinde olan bu hataların ortaya çıkması müfred hallerinde değil cümle veya metin içerisindeki kullanımlarındadır. Çünkü müfred hallerindeki anlamlarını herhangi bir sözlük yardımıyla tespit etmek mümkündür. Cümle içerisindeki anlamlarının tespitinde ise sözlük tek başına yeterli değildir. Zira kelimenin bu kullanımında tek başına iken birden fazla anlama delalet etme özgürlüğü[640] ortadan kalkmaktadır. Bu kullanım sayesinde genellikle çokanlamlı kelimeler anlamlarından sadece birine delalet etmektedir. İşte bu durumda kelimenin anlamlarından hangisine delalet ettiğine dair ipucu ve karinelere ihtiyaç duyulmaktadır. Gazalî de el-Maksad adlı eserinde bu noktayı destekler mahiyette çokanlamlı bir lafzın lügat manası itibariyle anlamının belirsiz (mübhem) olduğunu, taşıdığı gerçek manasını ise ancak karinelerin belirleyebileceğini belirtmektedir.[641]

Çokanlamlı kelimelerin anlamlarının tespiti için genel bir kaide olan bu görüş Kur'an'da yer alan çokanlamlı kelimeler için de geçerlidir. Genel olarak bütün çokanlamlı kelimelerin kullanımlarına göre anlamlarının tespitinde katkı sağlayan bu

---

638 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.162.
639 Türkmen, "Arapça'da Çokanlamlılık ve Kur'an-ı Kerim", s.80-83.
640 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.240.
641 Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed **Gazzali,** *el-Maksadü'l-Esna fî Şerhi Esmaillahi'l-Hüsna,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs., s.24.

karine ise hiç şüphesiz bağlamdır. Zira tıpkı kelime ve kavramlar içinde yer aldıkları cümlelere ve metinlere anlam kazandırdıkları gibi, cümleler ve metinler de kullanım esnasında kelimelerin asıl ve yan anlamlarından hangisinin kastedildiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle kelimeler giyecekleri elbiseyi veya elbiseleri gerçek parçasını oluşturdukları cümle veya cümleler bütününden, yer aldıkları bağlamdan ve ait oldukları söylemden almaktadır.[642] Bu yüzden tercih edilen anlam, hem kelimenin içinde geçtiği cümleye uygun olmalı hem de o cümlenin dilsel, konusal, tarihsel vb. bağlamlarına uygunluk arz etmelidir. Lyons'un "bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını söyleyeyim" ve yine Wittgenstein'in "sözcüğün anlamını araştırmayın, kullanımını araştırın" sözleri[643] de doğru anlamın tespitinde bağlamın önemine işaret etmektedir.

Kur'an'ın da sağlıklı bir şekilde anlaşılıp yorumlanabilmesi için bu tür kelimelerinin hem tarihsel hem de nüzul dönemi içerisindeki anlamlarını iyi bir şekilde tespit etmek gerekmektedir. Bunu yaparken de bağlamsal unsurlar olarak kabul edilen hem tarihsel verilere hem de bizzat Kur'an'ın metinsel bütünlüğü içerisindeki anlam içeriklerine müracaat etmek kaçınılmaz olacaktır. Aksi halde bünyesinde birden fazla anlamı barındıran bir kelimeye keyfi bir şekilde her geçtiği yerde aynı anlamı yüklemek ya da tek bir kullanımında içerdiği anlamların tümüne delalet ettiğini söylemek Kur'an'ı bir ihtilaf ve çelişkiler yumağı haline getirebilir.[644] Çünkü çokanlamlı kelimelerle ilgili böyle bir tercih, insanı Kur'an'ın vermek istediğini almaktan ve asıl maksadın hasıl olmasından uzaklaştıracaktır. Aslında aynı kullanımda birden fazla anlama delalet ettiği iddia edilen kelime gerçekte hiçbir anlama gelmemektedir. Yani ayet içerisinde geçen çokanlamlı bir kelime ile ilgili "hem bu anlama gelir hem de şu anlama gelir ve tek bir kullanımda bu anlamların her birisine eşit derecede delalet edebilir" demek bir bakıma bu kelime aslında "hiçbir anlama delalet etmemektedir" demekle eşdeğerdir.[645] Zira böyle bir kabul, kelimenin müfred halindeki ihtimalli halini devam ettirmekte ve hangi anlamın kastedildiğini tam olarak netleştirmemektedir. Bu da doğal olarak yanlış anlama veya hiç anlamama ihtimalini gündeme getirmektedir.

Çokanlamlı kelimelerin kullanıldığı yere göre kastedilen anlamının tespiti hususunda

---

642 Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", s.27-28.
643 Lyons, s.367.
644 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu*, s.162.
645 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu*, s.238-239.

bağlamı dikkate almanın gerekliliğini bir örnek çerçevesinde görmek daha faydalı olacaktır. Kur'an'da birçok örneği bulunan bu çokanlamlı kelimelerden[646] "secde" kelimesi taşıdığı anlamlar ve kullanımları itibariyle iyi bir örnektir.

Secde kelimesi ve türevleri Kur'an'da 92 defa geçmektedir.[647] Kelimenin Arapça'daki belli başlı anlamları eğilmek, baş eğmek, itaat etmek, boyun eğmek, saygı göstermek, selam vermek ve alnı yere koymaktır.[648] Bu kelime Kur'an'da türevleriyle birlikte 6 farklı anlamı ifade etmektedir.[649] Bunlar;

1- Bu kelimenin türevlerinden olan mescid ve çoğulu mesâcid namaz kılınan yer anlamıyla 28 defa geçmektedir.[650]

2- Terim anlamıyla farklı şekillerde 33 yerde geçmektedir.[651]

3- Hz. Adem'in yaratılışına meleklerin takındığı tavrı ifade için secde kelimesinin 21 farklı türevi kullanılmaktadır.[652]

4- Allah'a boyun eğme ve itaat anlamında 5 defa geçmektedir.[653]

5- Eğilmek ve baş eğmek anlamında 3 yerde geçmektedir.[654]

6- Saygıyla selamlama anlamında ise 2 defa kullanılmaktadır.[655]

Secde kelimesinin altı farklı anlamı ifade eden kullanımlarında lafız olarak kullanıldığı yere göre doğru anlamını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Zira kullanılan lafız

---

[646] Kur'an'daki çokanlamlı kelimeler ve bunların anlamlarıyla ilgili örnekler ve değerlendirmeleri için bkz; İşler, "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", s.105-115; İşler, "Fitne Katilden Beter mi? (Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu)", s.137-153; İşler, "Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", s.388-395; Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.283-297; Bakkal, s.36-37.

[647] Muhammed Fuad **Abdülbaki,** *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim,* Daru'l-Hadîs, Kahire 1364, s.344-345.

[648] İbn Manzur, III, s.204-205.

[649] İşler, "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", s.107.

[650] Bkz. Bakara 2/144,149,150,191,196,217; Maide 5/2; Enfal 8/34; Tevbe 9/7,19,28; İsrâ' 17/1; Kehf 18/21…..gibi.

[651] Bkz. A'li İmran 3/43,113; Nisa 4/102; A'raf 7/107,206; Tevbe 9/112; İsrâ' 17/107; Furkan 25/60,64; Fussilet 41/37; Fetih 48/29; Necm 53/62.

[652] Bkz. Bakara 2/34; Hicr 15/29,30,33; Sâd 38/72-73; A'raf 7/11,12; İsrâ' 17/61; Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Hac 22/77…..gibi.

[653] Bkz. Ra'd 13/15; Nahl 16/48-49; Hac 22/18 ve Rahman 55/6.

[654] Bkz. Bakara 2/58; Nisa 4/154 ve A'raf 7/161.

[655] Bkz. Yusuf 12/4 ve 100.

itibariyle Hz. Adem'in yaratılışını konu edinen ve meleklerin bu durum karşısında takındıkları tavrı anlatan secde ve türevleri ile namazlarda yapılan rüknü ifade eden secde ve türevleri arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Aynı durum kelimenin diğer anlamlarını ifade eden kullanımları arasında da söz konusudur. Bu bakımdan kelimeyi anlamlandırırken secde/secde etmek/secde edenler şeklinde sadece bir tercihte bulunmak yani anlamı sabitlemek kelimenin taşıdığı anlamlar göz önünde bulundurulduğunda hataya düşme doğru anlamadan daha yüksek bir ihtimal olmaktadır. Çünkü kelimenin Kur'an'daki 6 ayrı kullanımından sadece ikisi bu anlama tekabül etmektedir. Diğer dört anlam için ise tercih yanlış olmaktadır ve bu tercih insanı hataya düşürmektedir.

Kelime ile ilgili bu durum doğru anlamının tespitinde bağlamın katkısının gerekliliğine işaret etmektedir. Zira bağlam sayesinde kelimenin kullanıldığı ayete göre eğilmek, itaat etmek, selam vermek, saygı göstermek, alnı yere koymak anlamlarından hangisinin kastedildiğini tespit daha kolaydır. Çünkü bağlam bilgisi anlayanı sadece "secde" lafzıyla sonuca ulaşma zorluğundan kurtarmakta ve ona kimin, kime, niçin "secde" si gibi sorulara cevap verme imkanı sağlamaktadır. Örneğin İsrailoğullarının Filistin'e girmelerine işaret eden[656] "fedhulü'l-babe succeden"[657] ibaresini bağlamını dikkate almadan lafza bağlı kalarak "secde ederek kapıdan girin" şeklinde anlamak gerekir. Oysaki, secde kelimesinin mastarının geçtiği bu ibareyi bağlamını dikkate alarak anlamaya çalıştığımızda kelimeyle kastedilenin namazdaki rükün olan secde olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü secdenin kim tarafından, kime karşı ve niçin yapılacağı tespit edildiğinde yani bağlamı dikkate alındığında kastedilenin gurur, kibir ve büyüklenmeden uzak bir edayla ve Allah Teala'nın lütuf ve nimetlerine şükür duygularıyla dolu bir şekilde[658] bir yere girme olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan ve örneklerden de anlaşılacağı üzere çokanlamlı kelimelerde anlamı tek tek kelimelerle değil sözün bütününde aramak gerekir. Zira anlam kendini ancak dil bütünlüğü içerisinde ele vermektedir. Bu bütünlüğü sağlayan ise, bağlamdır. Gerek metin içi, gerekse metin dışı (harici) karineler yoluyla bağlam, çokanlamlı

---

[656] Muhammed **Esed,** *Kur'an Mesajı* (Çev:Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999, Cilt I, s.17.
[657] Bkz. Bakara 2/58; Nisa 4/154 ve A'raf 7/161.
[658] Zeki **Duman,** *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri),* Fecr Yayınevi, Ankara 2008, Cilt III, s.37.

kelimenin anlamlarından hangisinin kastedildiğini belirleyen ve kelimenin diğer anlamlarını adeta zihinden uzaklaştıran bir unsurdur.[659]

3.1.4. Garib ve Mücmel Lafızların Anlaşılması

Kur'an, tarihin belli bir döneminde, belli bir muhatap kitlesine hitap ederken genel olarak toplumun alışık olduğu bir dil ve üslup kullanmıştır. Kur'an'ın bu özelliği, gereği gibi anlaşılıp hayata tatbik edilmesinin bir gereğidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, dili Arapça olan Kur'an, genel olarak muhatapların kolayca anlayabileceği bir dil ve bu dile ait kelimeleri kullansa da zaman zaman anlaşılması için destekleyici bilgilere ihtiyaç duyulan kelimelere de yer vermiştir. Onda muhatapların kolayca anlayabileceği, özellikle indiği dönemdeki konuşma dilinde mütedavil ve yaygın kullanımlı kelimelerin yanında o dönemin Arapça'sında çok da yaygın olmayan ve çok az kullanılan, sadece belirli kesimce (özellikle şairler ve ediplerce) bilinen kelimeler de onda yer almıştır. Hatta bu paralelde bazen kelimenin en yaygın bir şekilde bilinen ve kullanılan anlamı yerine nadiren kastedilen anlamlarda kullanıldığını görmek de mümkündür.[660] Bu türden kelimelerin sayısı çok olmasa da Kur'an'ı anlama ve yorumlamanın gönderiliş amacı doğrultusunda gerçekleşmesi için bunların da doğru bir şekilde anlamlandırılması gerekmektedir.

Anlaşılması hususunda daha fazla çaba sarfedilen bu kelimelerden en önemlileri garip ve mücmel lafızlardır. Yabancı, anlaşılması güç ve manası örtülü olan kelimeler anlamına gelen garib[661] ile kısa ve öz oluşundan dolayı delalet ettiği manası açık olmayan lafız anlamına gelen mücmel[662] farklı başlıklar altında ele alınan ayrı ayrı konular olsa da anlamlarında bir kapalılık bulunması bakımından aynı kategoride değerlendirilmesi gereken hususlardır. Bu iki kelime grubunda da kapalılık, kelimenin yaygın olmaması, az kullanılması, zamir ve edatların birden çok ihtimali bünyesinde

---

659 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu*, s.298

660 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.114

661 İbrahim Muhammed **el-Ceremî**, *Mu'cemu Ulûmu'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dımeşk 1422/2001, s.197-199; İsmail **Cerrahoğlu,** "Tefsirde Ata. Ebi Rabah ve İbn Abbas'dan Rivayet Ettiği Garibu'l-Kur'anı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Ankara 1978, Cilt XXII, s.22; Sadreddin **Gümüş,** "Garibu'l-Kur'an Tefsirinin Doğuşu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:5-6, İstanbul 1993, s.10 Burada gariplik iki yönden düşünülmektedir. Birincisi mana itibariyle kapalı ve anlayıştan uzak oluş ikincisi ise, başka dil ve lehçeden geçiştir. (Cerrahoğlu, 22) garip olmanın ölçüsü ne olursa olsun bizim çalışmamızda bu konuya yer vermedeki temel amaç, bu tür kelimelerdeki kapalılığı giderici bir yola işaret etmektir.

662 Suyutî, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an,* II, s.693; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.182.

taşıması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.[663] Garip ve mücmel lafızlardaki kapalılık, bu sebeplere dayandığından bunların tek başlarına anlaşılması oldukça zordur. Bu yüzden bu kelimelerin içinde bulundukları bağlamları dikkate alınarak anlaşılması gerekir.[664] Zira bu, doğruya ulaşma girişiminde daha etkili bir yoldur. Çünkü bağlam hem az kullanıma dayanan bilinmezliği ortadan kaldırmada hem de birden çok ihtimali teke düşürmede önemli bir unsurdur.

Garib ve mücmel lafızların anlaşılmasında bağlamın önemine işaret eden örnekler konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Örneğin Mearic Suresi 70/19. ayette "insanın nasıl yaratıldığına dair" "helû'" kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimenin ifade ettiği anlam takip eden iki ayette şu şekilde açıklanmaktadır;

"Kendisine bir kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Bir hayır (nimet) dokunduğu zaman ise cimrilik eder."[665]

Bu iki ayet sayesinde "helû'" kelimesinin insanın yaratılışında bulunan ve onun ruh durumuyla alakalı bir yönünü anlattığını; bir taraftan tahammülsüzlük ve mızıkçılığını bir taraftan da egoistlik ve kıskançlığını dile getirdiğini anlamaktayız.[666] Buna göre ayette geçen garib kelimenin anlamı içinde bulunduğu ayet grubunun yani iç bağlamın yardımıyla daha kolay tespit edilmekte ve ayetle kastedilen anlam ortaya konmaktadır.

Bu konudaki başka bir örnekte ise kelimenin anlamı yine hemen takip ettiği ayetler yardımıyla açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu kelime Tarık Suresi 1 ve 2. ayetlerde geçen "tarık" kelimesidir. Bu kelimenin içinde bulunduğu 1 ve 2. ayetlerin anlamının doğru bir şekilde ortaya konulabilmesi için bağlamı dikkate almak gerekir. Çünkü kelimenin buradaki anlamı sözlük anlamından farklı bir anlamdır. Zira "tarık" kelime olarak "yola giden yolcu" ve "gece giden" anlamlarına gelmesine karşın bu iki ayette "karanlığı delip geceleyin çıkan yıldız" anlamını[667] ifade etmektedir. Bu anlamı tespit etmemizi sağlayan ise surenin 3. ayetidir.[668] Bu iki örnek garib kelimelerin anlaşılmasında bağlamın önemine açıkça işaret etmektedir.

---

[663] Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,* II, s.693-694; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü,* s.182-183.
[664] Bakkal, s.42.
[665] Mearic 70/20-21.
[666] Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s.115; Bakkal, s.42.
[667] Isfehânî, s.303.
[668] Bakkal, s.42-43.

Bağlam mücmel lafızların anlamının tespitinde de dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Örneğin En'am Suresi 6/51. ayette *"Sen onunla Rableri huzurunda toplanmaktan korkanları uyar, çünkü onların O'ndan başka ne bir dostu ne de bir şefaatçisi vardır"*[669] buyrulmaktadır. Bu ayette geçen ve "onunla" şeklinde tercüme edilen bihi بِهِ deki zamirin mercii ile ilgili müfessirlere göre[670] Kur'an, Allah, Ahiret Günü, ve ayetin de içinde bulunduğu bölümdeki uyarılar olmak üzere dört ihtimal söz konusudur.

Bu ihtimallerden hangisini tercih etmemiz gerektiğinin belirleyicisi ise yine Kur'an'dır. Zira uyarma (enzera-yünziru) fiili bu ayet dışında Kur'an'da başka ayetlerde de geçmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında yıldırım[671], ateş[672], yakın bir azab[673], yakalama[674], şiddetli azab[675], azabın geldiği gün[676], pişmanlık günü[677], yaklaşan gün[678], hesap günüyle karşılaşma[679], karşılama günü[680] gibi kendisine karşı uyarılan şey yani uyarı nesnesi açıkça ifade edilmektedir. Bazı ayetlerde ise Kur'an'ın uyarı için gönderildiği vurgulanmaktadır.[681] Zamirin mercii ile ilgili ihtimalli durumun söz konusu olduğu bu ayetten önceki ayetlerde ise "ayetleri yalanlayanlar" ve "vahyolunan" ifadeleri geçmektedir. Buna göre ayetteki zamirin merciinin ne olduğuna dair bir tercihte bulunmayı sağlayacak Kur'an'da üç veri mevcuttur. Bunlardan ilki kendisine karşı uyarılan şeylere (azab, hesap, yakalama gibi) işaret eden ayetler; ikincisi Kur'an'ın uyarı için gönderildiğine dikkat çeken ayetler; üçüncüsü ise ayetin hemen öncesindeki ayetlerde geçen ve Kur'an'a delalet eden "ayetleri yalanlayanlar" ve "vahyolunan" ifadeleridir. Bu üç veriden ilkini oluşturan ayetlerdeki uyarılardan her biri daha çok Ahirete dönük özel hususları içermektedir. el-En'am 6/51. ayette ise uyarının özel bir

---

669 وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُواْ إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلاَ شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

670 Müfessirlerin görüşleri ve açıklamalar için bkz. Fatih **Tiyek,** Zamirlerin Mercii ile İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi, KSÜ SBE, Kahramanmaraş 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.33-34.

671 Fussilet 41/3.

672 Leyl 92/14

673 Nebe' 78/40

674 Kamer 54/36

675 Kehf 18/2

676 İbrahim 14/44

677 Meryem 19/39

678 Mü'min 40/18

679 En'am 6/130; Zümer 39/71

680 Mü'min 40/15

681 Bkz. En'am 6/19; A'raf 7/2,63,69; Meryem 19/97; Yasin 36/11, 70; Şura 42/7. Kur'an'ın İnsanların uyarılması için gönderildiği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfikar **Durmuş,** *Kur'an'a Göre Kur'an,* Rağbet Yayınları, İstanbul 2012, s.189-207.

şeye karşı yapıldığına dair destekleyici bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden ayetteki zamirin mercii olarak Kur'an'ı kabul etmek daha doğru bir tercih olacaktır. Çünkü bu tercihi hem ayetin içinde bulunduğu bağlam hem de Kur'an bütünlüğü desteklemektedir. Bu da bağlamın, anlamı hususunda birden çok ihtimalin söz konusu olduğu zamir ve edatlarda da önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere ister garib olsun ister mücmel olsun çeşitli sebeplerden dolayı anlamında kapalılık bulunan lafızların manaları bazı durumlarda içinde geçtikleri bağlamda bazı durumlarda ise Kur'an'ın başka bir yerinde doğrudan veya dolaylı olarak açıklandıkları görülmektedir.

3.1.5. Hakikat ve Mecaz Anlam Ayırımı

Düşüncelerin ve mesajın aktarılmasında kullanılan kelime ve kavramlar bazen doğrudan anlatımın bazen ise dolaylı anlatımın aracı olabilmektedir. Kelime ve kavramların bu şekilde bir özelliğe sahip olması insanı onunla ilgili iki farklı anlama götürmektedir. Hakikat ve mecaz olarak isimlendirilen bu iki farklı kullanım şekli duygu ve düşüncelerin aktarılmasında göz ardı edilmemesi gereken iki önemli unsurdur. Zira kelimelerle ilgili bu iki farklı kullanımın tespit edilip birbirinden ayırt edilebilmesi kastedilen anlamın tespiti açısından çok önemlidir.

Genel bir tanımlama ile kelimelerin doğrudan veya dolaylı anlatımını ifade eden hakikat ve mecaz şu şekilde tanımlanmaktadır;

Hakikat, konulduğu manada kullanılan söz, mecaz ise bir ilgi ve münasebet sebebiyle asıl mananın dışında başka bir anlamda kullanılan söz olarak ifade edilmektedir.[682] Başka bir ifadeyle "lafzı vaz'edildiği hakiki/temel anlamından, aralarındaki münasebet dolayısıyla ve hakiki anlamının kastedilmesine engel bir karine ile başka bir anlama nakletmektir."[683] Tanımdaki karineden kasıt, hakiki mananın anlaşılmaması için zihnî, aklî, hissî, alışkanlık veya şer'î yönden mecazî manaya yönlendiren ve sevk eden

---

[682] Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali **el-Cürcanî,** *Kitâbü't-Ta'rifat,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983, s.89 ve 202; Benzer bir tanımda ise hakikat "bir lafzın, tahsis edildiği manaya delâletidir. Yani dilde asıl olarak hangi anlam için konulmuş ise, o anlamı ifade etmek için kullanılan lafızdır." Mecaz ise "lafzın asıl manasından alınıp, aralarında ilginin ve benzerliğin bulunmasından dolayı başka bir manaya nakledilmesidir. Bkz. Salim **Özer,** "Fukaha ve Usûlcülerin Hakikat ve Mecaz Anlayışı", *Bilimname XIII*, Kayseri 2007/2, s.113.

[683] Kazvinî, *Telhis,* s.48.

unsurdur.[684] Buna göre hakikat, bir kelime ile ilgili ilk akla gelen asıl manadır. Mecazda ise, asıl mananın dışında bir ilişki, karine ve ipucu vasıtasıyla bir anlama delalet söz konusudur. Bu yüzden hakiki mananın kelime tek başına iken de tespit edilebilmesine karşın mecazî mananın tespiti kullanım ve ilişki gibi başka unsurlara da bağlıdır.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere ifade ve kelamda aslolan hakiki anlamdır. Ancak zaman zaman teleffuz, vezin, kafiye, seci, sanat, kulağa daha hoş gelme, pekiştirmeyi sağlama, maksadı daha iyi ve güzel ifade etme gibi fonksiyonlarından dolayı lafzın hakiki anlamı terk edilip mecazî kullanımı tercih edilebilmektedir.[685] Lafzın hakiki anlamı yerine mecazî anlamının tercih edildiği tespit edildiğinde doğal olarak sonuç da bu yönde yani mecazî anlama göre gerçekleşebilmektedir. Ancak bu her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü bazı kullanımlarda hakiki mana ile mecazî mana iç içe olabilmektedir. Bu içiçelik esnasında hakiki ve mecazî mana arasındaki denge bazen hakiki bazen de mecazî mana yönünde ağır basabilmektedir.[686] Bu durumda lafzın hangi anlamda kullanıldığının tespiti çok daha önemli bir hal arz etmektedir.

Hakikat ve mecaz konusunu önemli kılan bunlar aracılığıyla mesaj ulaştırma şeklinin farklılık arz etmesidir. Zira hakiki anlamda kullanılan lafızlarla mesaj doğrudan aktarılmasına karşın mecaz dolaylı anlatım şekillerinden biri olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden onun aracılığıyla düşünce ve mesajların başkalarına anlatılması ve ulaştırılmasında literal kuralların dışına çıkıldığı ve cümlenin literal anlamına dayanmayan yorumlamalar yapıldığı görülmektedir. Bunda da temel etken tanımlarında da belirtildiği üzere sözün temel anlamı ile alınmasını imkansız kılan bir engelin mevcut olmasıdır.[687] Ancak bu engeli alternatifsiz, mücbir bir unsur olarak değil de kullanımın ve ifade zenginliğinin bir parçası olarak kabul etmek gerekir. Çünkü mecazî kullanım kelimenin hakiki manasının iptali ve karşıtı değil bu anlamın daha ileri boyutlara taşınmasıdır.

Birbirlerine karşı durumu bu şekilde olan hakikat ve mecaz duygu ve düşüncelerin iletilmesinde vazgeçilmez iki unsur olarak her dilde bulunmaktadır. Hemen her dilde hatipler ve yazarlar ortama, zamana, şartlara ve özellikle de muhatapların durumlarına

---

[684] Özer, s.118.
[685] Özer, s.119.
[686] Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", s.57.
[687] Turan **Koç,** *Din Dili,* İz Yayıncılık, İstanbu 1998, s.119.

göre bu iki unsura yer vermektedir.[688] Bütün dillerde hakiki mananın yanında mecazın da olduğunu savunmanın bir gereği olarak Arapça ve bu dille nazil olan Kur'an'da da mecazî anlatım yolunun kullanıldığını[689] kabul etmek gerekir. Çünkü Kur'an mesajını insanlara ulaştırmada araç olarak kullandığı Arapça'nın bütün özelliklerini kullanmıştır. Ayrıca Kur'an'ın taşıdığı mesaj ve sahip olduğu konum da bunu gerekli kılmıştır. Zira Kur'an'daki metafizik alanla ilgili kavramlar, nitelikleri itibariyle insan kavrayışının yahut tecrübesinin ötesindeki bir alem ile ilgili oldukları için bunların insanlara başarıyla aktarılabilmesi sürecinde mecazî kullanım yoluna gidilmesi gayet tabii bir durumdur.[690] Bu yüzden eğer Kur'an'ın her pasajını, ifadesini yahut cümlesini zahirî, lafzî anlamıyla alır ve onların bir teşbih (allegory), mecaz ya da temsil olma ihtimalini göz ardı edersek ilahi kelamın gerçek ruhuna aykırı hareket etmiş oluruz.[691] Örneğin mecazî bir mana ile ilahi kudret ve iradenin bütün kainat üzerinde sürekli olarak geçerli olduğunu ve bütün varlıkları hakimiyeti altına alıp yönettiğini anlatan "Allah Teala'nın arşı istivasını"[692] hakiki manada anlamaya ve açıklamaya çalışmak mesajı almamakla eşdeğerdir.

Bu da göstermektedir ki, doğruya ulaşmak için kelime ve kavramların kullanımına göre hakiki mana ile mecazî mananın tespit edilmesi çok önemlidir. Bunun da iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre hangi ifadenin hakikat, hangisinin mecaz olduğunu ibarelerin sevk edildiği mana örgüsünden veya Kur'an'ın bütünü içerisinden anlamak mümkündür. Çünkü sözün, hakikat veya mecaz olduğunu en iyi bilen her şeyden önce sözü sarfedendir. Kur'an gibi sözün sahibine sorma imkanı bulunmayan ifadelerde ise muhataba düşen sözün söyleniş tarzı, zamanı ve mekanı içerisinde hakikat mi mecaz mı olduğunu tespite çalışmaktır. İkinci çözüm yoluna göre ise hepsinde olmasa da bazı mecazî ifadelerin anlaşılması ortak dil ve kültür birikimine sahip olmak gerekir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise, en azından mecazın ait olduğu dil ve kültürün bilgisine vakıf olmaya çalışılmalıdır. Buna göre Kur'an'daki mecazî ifadelerin tespitinde Arapların dili kullanış özelliklerinden, ifade tarzlarından ve onun indirildiği

---

688 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.124.
689 Mehmet **Paçacı,** *Kur'an'a Giriş,* İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s.93.
690 Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.116.
691 Esed, III, s.1330 (Ek I: Kur'an'da Sembolizm ve Alegori).
692 Mustafa **Güven,** "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Müteşabih Bir Kavram Olarak 'İstiva'", *Hikmet Yurdu Dergisi,* Yıl 3, Cilt III, Sayı 6, Temmuz-Aralık 2010, s.189.

dönemdeki kültürel yapıdan da yararlanılmalıdır.[693]

Mecazî ifadenin tespit edilip ona göre anlaşılmasını sağlayan bu iki çözüm yollarından ilki iç bağlamla alakalıdır. Çünkü iç bağlama vakıf olmak lafzın mecazî kullanımına ışık tutan alaka, delil ve karinenin tespitini kolaylaştırmaktadır. İkincisi ise, dış bağlamla alakalıdır. Zira lafzın hakiki mana yerine mecazî mana ifade etmesini sağlayan hem ilişki içerisinde olduğu ve kendi içerisinde bir bütün oluşturduğu diğer unsurlarla ilgili hem de ortak dil ve kültürle ilgili bilgidir. İşte bu yüzden herhangi bir dile ait mecazın başka bir dilde hiçbir anlamı olmayabilir. Bu da göstermektedir ki, mecazî ifadenin tespitinde, anlaşılmasında ve bunun neticesinde de kullanımındaki amacın gerçekleşmesinde belirleyici unsur iç ve dış bağlamdır.

Kur'an ayetlerindeki hakiki mana ile mecazî mananın birbirinden ayırt edilmesinde veya mecazî mananın tespitinde bağlamın önemi örneklerle daha iyi anlaşılacaktır. İlk örneğimiz Enfal Suresi 8/22. ayettir. *"Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü (şerlisi), akıllarını kullanmayan sağırlar ve dilsizlerdir"* şeklindeki ayetten kastın hakiki manada sağır ve dilsiz olanlar olmadığını aynı surenin 55. ayetinden anlaşılmaktadır. Bu ayette ilk ayet adeta tekrar edilmektedir. Ancak bu sefer sağır ve dilsiler yerine "inkar edenler" ifadesi kullanılarak *"Allah katında canlıların en kötüsünün kafirler"* olduğu belirtilmektedir. Bu da 22. ayetteki sağırlar ve dilsizler lafızlarının mecazî olarak bir gruba, bir insan tipine işaret ettiğini göstermektedir. Bunlar Kur'an ayetlerini dinlemeyen, duymazlıktan gelen insanlardır. Bu yüzden bu ifadeyi hakiki manada kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü bilindiği üzere sağırlık ve dilsizlik iradi bir vasıf değildir ki Allah katında bu dezavantajlı durumlarından dolayı insanlar, canlıların en kötüsü kabul edilsinler.[694] Nitekim böyle bir yaklaşım Hz. Peygamberin âmâ olan İbn Mektum Abdullah b. Şureyh'e yönelik daha sonra ilgilenme niyetini sergilediği tavra sitem eden[695] Kur'an'a kesinlikle yakışmayacak bir yaklaşımdır.

Bu konudaki bir diğer örnek de Duhan Suresi 44/49. ayetindeki *"tat bakalım, hani yüce olan, değerli olan yalnız sendin…"* ifadesidir. Bu ifade müstakilen düşünüldüğünde olumlu bir davranış/tavır içerisinde olan birine bir ikramda bulunulduğu anlaşılabilir.

---

693 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.125-126.
694 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s.126; Paçacı, *Kur'an'a Giriş,* s.93-94.
695 Bkz. Abese 80/1-10.

Oysaki, ayetteki ifade hakiki manada değil mecazî manada kullanılmıştır. Çünkü bu ayetin öncesinde yer alan ayetlerde arka arkaya günahkarların, cehennemdeki durumları dile getirilmektedir. Zakkum ağacının onların yiyeceği olacağı, onun insanların karınlarında sıcak suyun kaynaması gibi kaynayacak olan erimiş maden gibi olduğu, suçlunun yakalanıp cehennemin ortasına sürükleneceği ve azap olarak başından kaynar su dökülme emriyle karşı karşıya olacağı, onların cehennemdeki durumlarına dair bilgilerdendir.[696] Hem bu yaptırımlara maruz kalma hem de "aziz" ve "kerim" vasıflarını alma birbiriyle çeliştiğinden ayetin hakiki manayı değil de istihza tarikiyle mecazî manayı ifade ettiği anlaşılmaktadır.[697] Dolayısıyla ayetin olumlu bir davranış veya tavır sergileyene yöneltilen bir ikram ve karşılık olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu iki örnekten de anlaşılacağı üzere mecazî mana ifade eden bir ayeti hakiki manada kabul edip o şekilde anlaşılmasını engelleyen tavır bağlamı dikkate almadır. Zira ilk örnekteki kastedilen anlam, aynı surenin başka bir ayetinden; ikinci örnekteki gerçek anlam ise ayetin içinde bulunduğu ayet grubundan çıkarılmaktadır. Bunlar ise, iç bağlamın en önemli unsurlarıdır.

Sonuç olarak Kur'an'ın bazı ifadelerinde denilen ile kastedilen aynı olmamaktadır. Bunlardan biri de mecazdır. Bu yüzden mecazî ifadelerin "ne dediğinden" ziyade "ne demek istediği" sorusunun doğru bir şekilde cevaplandırılması mesajın alınması açısından daha önemlidir. Cevap arayışında ise, en önemli yardımcı unsurlardan birinin bağlam olduğu unutulmamalıdır.

3.1.6. Anlaşılanın Doğrulanması

Anlamanın ne olduğuna dair yapılan tanım ve açıklamalardan çıkan sonuca göre anlama, anlaşılmaya çalışılan bir söz, yazı veya konuşma ile bağlantılı olmakla birlikte bunlara yönelende meydana gelen bir faaliyettir. Yani anlaşılmaya konu olan söz, yazı veya konuşmadan yönelen kimse tarafından çıkarılan sonuçtur. Ancak bu sonucun her daim ve her durumda doğru olma garantisi yoktur. Doğru da olabilir yanlış da olabilir. Zira anlama faaliyetinin gerisinde bir verilmek istenen mesaj bir de alınan mesaj vardır. Verilmek istenen mesaj ile alınan mesajın birbirine tekabül ettiği durumlarda doğru

---

[696] Bkz. Duhan 44/43-48.
[697] Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s.126-127.

anlamadan; bu iki mesajın birbirine tekabül etmediği, verilmek istenen ile alınanın farklı olduğu durumlarda ise yanlış anlamadan söz edilebilir. Bir mesaj verme veya muhatapta bir etki oluşturma gayesini taşıyan söz ve yazılarda ise istenen doğru anlamın gerçekleşmesidir. Asıl gayesi insanlığı hidayete davet edip, fıtrata uygun yolu göstermek, onun sınırlanmış beşerî duygularını bir nizam altına alıp onu şeytanın telkinlerine karşı uyararak yeryüzünde ortaya çıkması muhtemel zulüm, haksızlık, fitne gibi olumsuzlukları bertaraf etmek[698] olan Kur'an'ın bu gayesini gerçekleştirmesi de en başta doğru anlaşılmasına bağlıdır.

Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılıp mesajının tam olarak alınması ve hayata tatbik edilmesi hem Kur'an'ın hem de ona halis bir niyetle ve objektif bir şekilde yönelenin ortak gayesi olmakla birlikte bu gayenin her zaman gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Tarihi süreçte Kur'an da zaman zaman yanlış anlaşılmalara maruz kalabilmiştir. Yani anlaşılmaya çalışılan Kur'an da olsa anlamanın doğru veya yanlış olması muhtemeldir. Bu durumda yani anlayan tarafından ulaşılan anlamın doğru veya yanlış olmasının söz konusu olduğu her durumda, anlamı doğrulamak gerekir. Anlam, onu anlatanın ilettiği ve kastettiği bir şey olduğundan ancak anlatana sorularak doğrulanabilir.[699] Bu doğrulama sadece anlatan ile anlayanın bir araya gelmesinin mümkün olduğu durumlarda söz konusudur. Mesaj alışverişi sırasında veya sonrasında verilmek istenen ile alınanın aynı olup olmadığı "ne demek istiyorsun" veya "neyi kastediyorsun" gibi sorularla kontrol edilebilir. İşte bu aşama anlama faaliyetinden sonraki aşamadır ve anlamı doğrulama olarak isimlendirilir. Anlama bir süreci ifade eden faaliyetken, anlamı doğrulama ise bir sonuç faaliyetidir.

Kaynak durumundaki anlatana sorarak anlamı doğrulama ancak anlatan ile anlayanın karşılıklı olarak birbirine muhatap olduğu zaman mümkündür. Ancak anlaşılmaya çalışılan Kur'an olunca "ne demek istiyorsun" veya "neyi kastediyorsun" sorularına doğrudan cevap bulmak söz konusu değildir. Kur'an'ın ilahi bir kitap olması, tarihin belli bir döneminde, belli bir muhatap kitlesine nüzulünün gerçekleşmesi bu tür soruları karşılıksız bırakmaktadır. Nüzul sürecinin tamamlanmasından sonra Ku'an kitap haline getirilmiş bu yüzden onunla biz muhataplar arasında kitabî iletişim[700] başlamıştır. Kitabî

---

[698] Şengül, "Kur'an Üzerine", s.236.
[699] Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı,* s.181.
[700] Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.147-149.

iletişimin başlamasıyla birlikte Kur'an'ın nüzul dönemi itibariyle hem Kur'an'ın hem de muhatabın aktif olduğu iletişim, nüzulün tamamlanmasıyla birlikte Kur'an'ın pasif olduğu bir iletişime dönüşmüştür. Yani nüzulün tamamlanmasıyla birlikte muhatabın durumu, soruları, toplumdaki gelişmeler vs. iletişime etki etmez hale gelmiştir.

Kur'an ile ilgili bu durum anlamı doğrulama açısından ona yöneltilecek "ne demek istiyorsun", "neyi kastediyorsun" sorularına doğrudan cevap bulmayı imkansız kılmaktadır. Böyle bir durumda ise, anlamı doğrulamanın yolu bağlama müracaat etmektir. Zira sözü söyleyenin o sözden tam olarak neyi murad ettiğini sorulacak sorulara alınan cevaplarla doğrulatmanın mümkün olmadığı durumlarda yapılacak tek şey sözün tabii bağlamını tespit etmektir. Çünkü bir kelimenin anlamı ancak kullanım ortamında kendini ele vermektedir.[701] Dolayısıyla yapılması gereken "ne demek istiyorsun" veya "neyi kastediyorsun" sorularına dolaylı yoldan cevabı mümkün kılacak söylenen (ne söylendiği), kendisine söylenen (kime söylendiği), söylenme sebebi (niçin söylendiği), sözün zaman ve mekanı (ne zaman ve nerede söylendiği) gibi bağlamsal unsurları tespit edici yeni sorulara müracaat etmektir. Ancak bu sayede anlamı muhafaza eden en emin mercii olan sözün tabii bağlamının[702] verilerinin ortaya konması mümkündür.

Sözün tabii bağlamı hakkında bilgiler elde etmeyi sağlayacak bu sorulara Kur'an adına cevap bulma arayışında nüzul süreci, nüzul ortamı, ilk muhatapları ve nüzul sebeplerine dair bilgiler mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca anlaşılmaya çalışılan ayetin içinde bulunduğu ayet grubuyla münasebetinin olup olmadığı, ayetin konusu ve Kur'an bütünlüğü de ihmal edilmemelidir. Tamamı iç ve dış bağlamla ilgili unsurlar olan bu bilgiler sayesinde de "kim, kime, nerede, ne zaman, niçin dedi" gibi sorulara daha kolay cevap bulunur. Bu cevaplar aynı zamanda onu anlamaya çalışan ile Kur'an arasındaki zamansal farklılığın ortadan kaldırılmasına da katkı sağlar.

Sonuç olarak bütün bu bilgiler göstermektedir ki, sahip olduğu özellikler itibariyle Arapça bir metin olan Kur'an'ın anlama ve yorumlamada sadece dilini bilmek yeterli değildir. Dili ile birlikte onun bağlamına da vakıf olmak gerekmektedir. Özellikle yirmi üç yıl gibi uzun bir sürede olayların akışına göre şekillenen vahyin tenzil sürecindeki

---

[701] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.166.
[702] Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı,* s.181-183

oluşumunu bağlamlarından kopararak anlamaya çalışmak zaman zaman yanlış anlamalara –hatta hiç anlamamaya- sebep olabilmektedir.[703] Bu bakımdan bağlam, doğru anlama ulaşmada önemli bir etken olmanın yanında anlama faaliyetinin sonunda ulaşılan sonucun doğruluğunun kontrolünde de önemli bir unsurdur. Zira nüzulü tamamlanan ve kitap haline toptan muhatap olduğumuz Kur'an'ın nüzul süreci, nüzul sebebi gibi mesajının oluştuğu zaman ve şartlara ilişkin bilgilere bağlam sayesinde ulaşmak mümkün olmaktadır.

3.2. Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Sınırları

İnsanlığa son gönderilen ilahi kitap olarak belli bir tarihinin olması, insanlar tarafından bilinen ve kullanılan bir dille mesajlarını aktarması, belli bir tarihe ve kültüre sahip toplumu ilk muhatap kabul etmesi ve mesajları ile toplumsal hayat arasında ilişki bulunması gibi sebeplerden dolayı Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabalarında dilbilim ile birlikte bağlam da önemli bir unsurdur ve mutlaka dikkate alınmalıdır. Kur'an'ı anlama ve bağlam ilişkisi çerçevesinde bağlamın hangi açılardan ve hangi noktalarda önemli olduğuna dair açıklamalar ve örnekler de bu gerekliliğe açıkça işaret etmektedir. Bağlam bilgisinin anlayan ve yorumlayana sağladığı donanım, kastedilen anlamın ortaya çıkarılmasında, çokanlamlı kelimelerin hangi anlamda kullanıldığının belirlenmesinde, garip ve mücmel lafızların anlamlarının tespitinde, hakikat ve mecazî kullanımın ayırt edilebilmesinde ve ulaşılan sonucun doğruluğunun kontrol edilmesinde insana önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bakımdan Kur'an merkezli bir anlama ve yorumlama girişiminde bağlam göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsurdur. Çünkü bir ayet veya ayet grubunun bağlamını dikkate almaksızın ya da bağlamından koparıp tek başına anlamlandırmaya çalışmak birçok yanlış sonuca sebep olabilir.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere doğru anlama/anlamaya ulaşmada; yanlış anlamdan/anlamadan kurtulmada bağlamın önemi inkar edilemez. Ancak bağlamın sahip olduğu bazı özellikler vardır ki, bunlar bağlamdan gereği gibi istifade edebilmek için daha dikkatli ve daha titiz olunmasını gerektirmektedir. Bu özellikler şunlardır;

- Bağlam hazır, verili bir unsur olmadığından dolayı onun tespitinde subjektifliğin

[703] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.240.

olması

- Bağlamın çeşitlerinin olması,

- Bağlamın bazen birden çok anlamı destekler mahiyette olması

Bu özelliklerden ilk ikisi sabittir ve bağlam için her zaman geçerlidir. Üçüncüsü ise her zaman değil bazen söz konusu olabilmektedir. Bağlamla ilgili bu özellikler zaman zaman farklı anlama ve yorumlamaların sebebi olabilmektedir. Esasında bu özellikler bizatihi yanlış ve farklı anlamanın sebebi değildir. Sahip oldukları ihtimalli durumdan yanlış olanın insanlar tarafından bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tercih edilmesi olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu yüzden Kur'an'ı doğru bir şekilde anlama amacıyla yapılacak bağlam destekli bir faaliyette bu özelliklerle ilgili hataya düşme ihtimalinin olduğu unutulmamalıdır. Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi sayesinde dikkat çekilen noktalar daha iyi anlaşılacaktır.

3.2.1. Bağlamı Somutlaştırma Sorunu

Bağlam ile anlama arasındaki ilişkiden de anlaşılacağı üzere teorik olarak rahatlıkla söylenebilir ki, Kur'an lafızlarının ve ayetlerinin anlaşılmasında lafzın veya ayetin iç bağlamını ve dış bağlamını göz önünde bulundurarak anlamaya çalışmak doğru anlamanın en önemli şartlarından biridir. Böyle bir şartın ileri sürülmesi ayetin diğer ayetlerle münasebeti, Kur'anî bütünlük, nüzul ortamı ve nüzul sebepleri gibi bağlamsal unsurları dikkate alarak ulaşılan anlama ile bu unsurlar göz önünde bulundurulmadan ulaşılan anlama arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hem iç hem de dış bağlamı oluşturan unsurların Kur'an'ı anlama ve yorumlamada girişilen faaliyetin olumlu sonuçlanmasına önemli katkılarının olduğunu söylemek mümkündür.

Bağlamın Kur'an'ı anlama hususundaki önemi ile ilgili savunulan görüş ve iddialar en ideali yani bağlamın olumlu yönünü ifade etmektedir. Esasında anlaşılabilmesi için belli bir bağlamın içine sokulması gereği sadece Kur'an için değil yazıyla sabit hale getirilen bütün metinlerin ortak kaderidir demek mümkündür.[704] Ancak teorik olarak savunulan hususların bazısı tam olarak pratiğe yansıtılamamaktadır. Teorikte kabul edilen ve genel kabul gören bazı hususlar pratikte mümkün olmamaktadır. Teorik olarak Kur'an'ı

[704] Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* s.265.

anlama girişiminde önemi tartışılmaz olan bağlamın bazen ideal anlamda pratiğe yansıtılamamasının geri planında hem bağlamın hem de bizzat Kur'an'ın sahip olduğu bazı özellikler yatmaktadır. Bu özelliklere işaret edilip dikkat çekilmesi muhataba düşmesi muhtemel hatalar noktasında farkındalık sağlayacaktır.

Anlama faaliyetinde bağlamdan gereği gibi istifade edilmesini engelleyen bağlamla ilgili ilk özellik bağlamın herkes tarafından bilinen, sınırları çizili, sabit ve verili bir unsur olmamasıdır. Çünkü özellikle de yazılı metinlerde mesajın kaynağı konumundaki yazan, mesajına bir bağlam oluşturma ve muhatabı oluşturduğu bu bağlamdan haberdar etme gayretinde değildir. Bağlam, mesajın kaynağının bilinçli bir faaliyet neticesinde oluşmayıp genellikle doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak alıcı yani muhatap için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Hatta bağlamın özellikle de muhataba gerekli bir unsur olduğunu söylemek yanlış da olmaz. Bu bakımdan muhatabı zorlu ve dikkatli bir çalışma beklemektedir. Zira bağlamın tanımına dahil unsurların her biri için ayrı ayrı çalışmalar yapması gerekmektedir. Nitekim Jonathan Culler'in "verili bir bağlam olarak görülebilecek şeyin önceden belirlenemeyeceğini" ve "bağlamın kendisinin ilke olarak sınırsız olduğunu"[705] söylemesi bu gerekliliğin en önemli göstergesidir. Bu yüzden önceden belli olmayan ve sınırları tam olarak çizilemeyen bağlamın tespitinde ve ondan gereği gibi istifadede muhatabı esaslı bir çalışma beklemektedir.

Bağlamın bu özelliğiyle yakından alakalı olan ve dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da tanımında ifade edilen konu, amaç, temel ilke ve prensipler gibi unsurların daha çok onunla ilgili genel çerçeveyi ifade etmesidir. Anlama gayretine girişen muhataba düşen ise bu genel çerçeve içerisinde anlamaya konu olan söz veya yazının özel bağlamını tespite çalışmaktır. Bunun birinci adımı da hiç şüphesiz bütün sözleri, yazıları, kitapları içine alan tek bir bağlamın olmadığını bilmektir. Yani bir tarih kitabıyla, bir edebiyat kitabının bağlamı aynı olmayacaktır. Aynı şekilde Kur'an dışındaki bir kitapla Kur'an'ın bağlamı da aynı olmayacaktır. Hatta bağlam açısından Kur'an'ın tamamını kapsayan tek bir bakış açısı da yeterli olmamaktadır. Bunun sebebi ise son ilahi kitap olarak onun kendine has özelliklerinin bulunmasıdır.

Kur'an'ın kendine has bu özellikleri hem onu diğer kitaplardan ayırmakta hem de ona dair bağlamsal yaklaşımın belli ölçüde subjektif bir karakter taşıdığına işaret etmektedir.

---

[705] Eco, s.23.

Örneğin Kur'an'ın en önemli dış bağlam argümanlarından olan nüzul sebepleri ile ilgili durum şu şekilde özetlenebilir; Kur'an'ın bütün ayetleri için bir nüzul sebebi bulmak mümkün değildir. Zira nüzul sebebi esas alınarak yapılan sınıflandırmada ayetler istenilmiş vahiy ve sunulmuş vahiy ayırımına tabi tutulmaktadır. Buna göre "bir olay, bir şahıs, bir olgu veya sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bir durum için indirilmiş ayetlerin istenilmiş vahiy" olarak kabul edilmesine karşın; "her hangi bir olay, şahıs, olgu veya duruma yönelik olmayan veya yönelik olduğuna dair bir bilgi bulunmayan ayetler sunulmuş vahiy" olarak kabul edilmektedir. İstenilmiş vahiy özelliği taşıyan ayetlerin inmesine sebep olan şeyin tespiti, bazen ciddi çalışmaları gerektirse de, anlama faaliyetine önemli katkılar sağlamaktadır. Burada asıl problem sunulmuş vahiy özelliği taşıyan ayetlerle ilgili ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ayetler de bağlamsal çerçeve tam olarak çizilememekte bu da anlayanı zaman zaman subjektif (kişisel) tespitlere yöneltebilmektedir. Özellikle sofi düşüncenin konu alanına veya ilgi alanına giren ayetlere sezgiler/sezgisel algılar, daha çok yaratılış konularını içeren ve sunulmuş vahiy özelliği taşıyan ayetlere ise bilimsel veriler bağlam yapılabilmektedir.[706] Çünkü sunulmuş vahiylerdeki anlam delaletleri istenilmiş vahiydekiler kadar açık ve net değildir. Bu yüzden birçok müfessir yaşadığı çağdaki bilimsel anlayışları, konu ile ilgili bazı ayetlere bağlam yapabilmektedir. Böyle bir sonuca sebep olan ise ayetin lafzında yer alan sözcüklerin farklı anlamlarını netleştiren ve belli bir anlamın tercih edilmesine etki eden açık bir bağlamın bu tür ayetlerde olmayışıdır.[707]

Kur'an ile ilgili bağlamsal unsurların tespit edilmesi çalışmalarındaki subjektiflik (kişisellik) iç bağlamla ilgili hususlarda da söz konusu olabilmektedir. Örneğin Kur'an'ın en önemli iç bağlamsal yönlerinden olan ayetler ve sureler arasında varolduğu düşünülen münasebeti tespit etme belli kurallar çerçevesinde yapılsa da esas tespit kişiye özel çaba ve gayretlerin sonucunda akıl yürütme ile yapılmaktadır. Yani bu husustaki bağlamları ve ilişkileri belirlemek bazen bakış açılarına göre farklılık arz edebilmektedir. Dolayısıyla bunun sonucunda elde edilen bilgi de bir noktada izafi olmak durumundadır.[708] Tıpkı Nasr Hamid Ebu Zeyd'in dediği gibi. Ona göre: "ilişki ve münasebetler mümkün ihtimaller olup, müfessire düşen, metnin her pasajında onları açığa çıkarma ve belirleme yönünde çaba harcamaktır. Ayet ve surelerin birbiriyle

---

[706] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.169.
[707] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.171-172.
[708] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.273.

irtibatını açığa çıkarmak metinde yerleşik, mevcut, sabit ilişkileri açığa çıkarmak olmayıp, aksine müfessirin kavrayışı ile metin arasında bir ilişki tesis etmektir ki, bunlar aracılığıyla da metnin bölümleri arasındaki bağlantılar açığa çıkarılır. Bu yüzden bir müfessir, özel ilişkileri ortaya koymasını sağlayacak metne ait verilere dayanırken, bir diğer müfessir, daha başka verilere dayanmakta ve farklı tarzda ilişkiler ortaya koymaktadır."[709] Burada ortaya konulan ilişki müfessirin bilgi hazinesine göre değişebilmektedir. Esasında böyle bir tespitte belli ölçüde bir kişisellik olsa da sonucun tamamen izafi olduğunu söylemek çok da doğru değildir. Çünkü Kur'an, konuları iç içe verdiğinden bir ayetin öncesiyle farklı, sonrasıyla farklı, aynı konudaki diğer ayetlerle farklı münasebeti olabilmektedir. Ya da ele alınan ayetin öncesi ve sonrasıyla herhangi bir münasebeti olmayabilir.

Bütün bu hususlar, bağlamın tarifinde yer alan genel ifadeler çerçevesinde üzerinde çalıştığı kaynağa ait özel bağlamsal unsurları tespit etmenin muhatabın gayretine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu da hem üzerinde çalışılan kaynak ile ilgili malumat sahibi olmanın ve olabildiğince önbilgi toplamanın önemine hem de bağlamsal tespitteki subjektifliğin her zaman söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Bu işaret sayesinde kazanılan farkındalık muhatabın hem bağlamın tespiti hususunda yapılması gerekenleri yapmadan "her bir ayetin öncesi ve sonrasıyla mutlaka münasebeti vardır" şeklinde peşin hükümden kaçınmasına hem de asıl bağlam yerine yaşanılan durumu bağlam yapma yanılgısından kurtulmasına sebep olacaktır. Bağlam hususunda çalışma yapmadan genel kabul doğrultusunda hareket etmenin sonuçlarına dair en önemli örneklerden biri el-Bakara 2/93. ayetidir. Çünkü bu ayette geçen "وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ" ibaresinin kastedilen anlamını tespit etmede literal anlamı tercih etme ile bağlam hususunda çalışma yapıp tespit edileni dikkate alma arasındaki fark dikkat çekicidir. Zira "أُشْرِبُوا" fiiline yaygın kullanımına göre "içirildi" anlamını vermek peşin hükmün; fiilin nasıl, kime, ne zaman ve hangi amaçla kullanıldığını araştırıp tespit edilen bağlamsal unsurlar çerçevesinde onu anlamlandırmak ise doğru bir faaliyetin göstergesidir. Zira bu ibarenin İsrailoğullarının buzağıya tapınma durumlarını anlatan bir mecaz olduğu dikkate alındığında anlam daha da netleşmektedir. Çünkü boyanın

[709] Ebu Zeyd, s.198.

elbiseye nüfuz etmesi gibi buzağı sevgisi ve ona ibadet hırsının onlara nüfuz etmesi[710] bu ibareyle anlatılmaktadır. Bu da bu tür kelimelerde doğru anlamı tespitte genel olarak kullanılan ve ilk akla gelen anlamı esas almak yerine ihtimal dâhilindeki bütün anlamlardan hangisinin kastedildiğine işaret eden bağlamsal unsurları araştırıp bunları anlamada göz önünde bulundurmanın daha doğru bir yaklaşım olduğuna dikkat çekmektedir.

3.2.2. Aynı Bağlamın Birden Çok Anlama Referansı

Kur'an'ın nüzul sürecini, nüzul dönemini ve nüzul dönemi sonrası kazandığı metin şeklini düşündüğümüzde anlama ve yorumlamada dikkate alınması gereken bağlamsal unsurların zaman zaman farklılıklara sebebiyet verecek tarzda olduğu görülebilmektedir. Yani dikkate alınması gereken bağlamsal unsurlar birden çok anlamı destekleyecek mahiyette olabilmektedir. Bu durum ile kastedilenin netleşmesi örnekler çerçevesinde daha faydalı olacaktır. Bu konudaki ilk örneğimiz eş-Şems 91/15. ayettir: وَلاَ يَخَافُ عُقْبيهاَ bu ayette mercii hakkında ihtilaf edilen zamir, يَخَافُ fiilinin faili olan (هُوَ) zamiridir. eş-Şems Suresi'nin son ayeti olan bu ayetteki fiilin failinin kim olduğu hususunda dört ihtimal söz konusudur.

Birinci ihtimale göre fail Allah Teâlâ'dır. Ayettin içerisinde bulunduğu bağlamda Allah ismi geçmese de bu tercihte bulunmaya dayanak olabilecek رَبّ kelimesi bir önceki ayette geçmektedir. Bu kelime de Allah kelimesini ifade ettiğinden müfessirler bu kelimeden hareketle zamirin mercii olarak Allah ismine işaret etmişlerdir.[711] Buna göre ayet yaptığından dolayı kimsenin Allah Teala'ya hesap soramayacağını ifade etmektedir.[712]

---

[710] Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucühi't-Te'vil,* (Thk: Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud ve Şeyh Ali Mıhammed el-Muavviz), Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1418/1998, Cilt I, s.298.

[711] Bu görüşte olan müfessirlerin görüşleri için bkz. Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud **en-Nesefî,** *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl,* (Tahkik ve tahric Yusuf Ali Büdeyvi), Daru İbn Kesir, Dımaşk/Beyrût 2008/1429, Cilt IV, s.529; Celâluddin **el-Mahallî,** ve Celâluddin **es-Suyuti,** *Tefsiru Celâleyn,* Pamuk Kütüphanesi, istanbul trs., s.560; Muhammed Ali **es-Sâbûnî,** *Safvetü't-Tefâsir,* Dersaâdet, İstanbul trs., Cilt III, s.567; Seyyid Ebü'l-A'la **el-Mevdudi,** *Tefhimu'l-Kur'an-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* (ed. Ali Bulaç Çev:Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1986, Cilt VII, s.136.

[712] ed-Derviş, X, 498-499; Elmalılı Muhammed Hamdi **Yazır,** *Hak Dini Kur'an Dili,* Azim Dağıtım, İstanbul trs., Cilt IX, s.248-249; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* X, s.495.

İkinci ihtimale göre fail Semud kavminden deveyi kesen şakidir. Buna göre ayet, Semud kavminin en Şakisi olduğundan dolayı deveyi kesenin "azgınlığından, bedbahtlığından dolayı işlediği suçun cezasından korkmuyordu" tavrını ifade etmektedir.[713]

Üçüncü ihtimale göre fail Semud kavmidir. Müfessirlerden Muhammed Esed bu görüştedir. O, failin Semud kavmi olduğuna dair açık bir ifade kullanmasa da ayetle ilgili yapmış olduğu "Onların Allah'ın yarattıklarına karşı merhametsizliklerinin, O'nun intikamından korkmadıklarını ve dolayısıyla O'na gerçekten inanmadıklarını gösterdiğine işaret" şeklindeki açıklama[714] bu görüşte olduğunu göstermektedir.

Dördüncü ihtimale göre fail Allah'ın Rasulü Hz. Salih'dir. Buna göre ayet Hz. Salih'in peygamberlik görevini yaptığından dolayı onların başına geleceklerden ve uyarmasının sonucundan korkmayacağını anlatmaktadır.[715]

Surenin son ayeti olan bu ayetin bu şekilde birden çok ihtimale uygun şekilde anlaşılmasında, en önemli unsur hiç şüphesiz ayetin içinde bulunduğu bağlamdır. Zira bu ayetin öncesinde 11. ayetten başlanarak Semud kavminin peygamberi yalanlaması, Semud kavminden bir şakinin Hz. Salih'in uyarısına rağmen Allah'ın ayeti konumundaki dişi deveyi kesmesi ve Allah'ın günahlarından dolayı onları cezalandırması anlatılmaktadır. Bu bağlam içerisinde zamirin mercii olması muhtemel olan "Allah ismi dolaylı olarak (rab ismi geçmektedir), Allah'ın resulü, en şaki ve Semud isimleri ise doğrudan bu ayetten önce geçmektedir. Müfessirler tarafından yapılan açıklamalarda da görüleceği üzere "yapılan işin sonucundan korkmama" fail olarak belirtilen bütün isimlerin tavırlarına uygun düşmektedir. Bu durumda doğru anlamın tespitinde ve tercihinde bağlam tek başına yeterli olmamakta başka unsurlara da ihtiyaç duyulmaktadır.

3.2.3. Bağlamsal Çeşitliliğin Anlaşılanı Etkilemesi

Bağlam konusunda yapılan tasniflerden en geneline göre o, iç bağlam ve dış bağlam

---

[713] Bkz. ed-Derviş, X, s.498-499; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* IX, s.248-249; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* X, s.495.
[714] Esed, III, s.1274.
[715] Bkz. ed-Derviş, X, s.498-499; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* IX, s.248-249; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* X, s.495.

şeklinde bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Anlaşılmaya çalışılan metnin daha çok metinsel boyutuyla ilgili unsurları kapsayan iç bağlam; dilsel bağlam, konusal bağlam, sınıflandırıcı bağlam, işlevsel bağlam ve varoluşsal bağlam şeklinde beş başlık altında[716] ele alınmaktadır. Tarihsel ve kültürel bağlam şeklinde iki başlık altında değerlendirilen dış bağlam ise daha çok metnin metinsel boyutuna etki eden tarihi ve kültürel şartlardan meydana gelen arka planını içermektedir.[717]

Bağlamın ihtiva ettiği unsurlardan dolayı sahip olduğu çeşitlilik, Kur'an ve bağlam ilişkilendirmesinde de söz konusudur. Kur'an'da da ayetler arası münasebet, konular arası münasebet, Kur'anî bütünlük, nüzul sebepleri, nüzul ortamı gibi bir çok bağlamsal unsur anlam ve anlamayı doğrudan etkilemektedir. Zira Kur'an bir boşluğa indirilmemiş, özelde indiği dönem insanını genelde ise bütün insanlığı muhatap kabul ederek inmiştir. Bu iniş, bir anda olup bitme yerine yaklaşık yirmi üç yıllık süreyi kapsayan bir süreç dahilinde gerçekleşmiştir. Bazı ayetler bir olay, durum, soru gibi toplumsal hayata yönelik hususları dikkate almış, bazı ayetler ise bu tür hususlara bağlı olmadan nazil olmuştur.[718] İnsanların bilip kullandığı bir dil olan Arapça'yı mesajına vasıta kıldığından ona dair dilsel özellikleri kullanmıştır. Nüzul süreci tamamlandıktan sonra kitap haline getirilmiştir. İşte bu ve buna benzer özellikleriyle bağlam ile birçok yönden ilişkilendirilmiş ve Kur'an da çeşitli bağlamsal unsurlardan bazısını ihtiva etmiş bazısını ise göz önünde bulundurmuştur. Bu durum doğru anlamın tespitinde birden çok destekleyici unsur alternatifini sunması bakımından önemlidir. Ancak gerek bağlamsal unsurların ihtiva ettikleri gerekse Kur'an'a has özelliklerden dolayı bazı ayetlerdeki anlamın tespiti birden çok bağlamsal unsurla ilgili olabilmektedir. Doğru anlamın tespiti çalışmalarında önemli bir yardımcı unsur olarak kabul edilmesi gereken bu durum bazı ayetlerde zaman zaman farklı anlaşılmalara da sebep olabilmektedir. Burada farklı anlaşılmanın sebebi bağlam olmayıp onunla ilgili bir unsurun diğerlerine tercih edilmesidir. Bunu örneklendirmek Kur'anî bağlamın çeşitliliğinin ne türden sonuçlara dayanak edildiği noktasında farkındalık oluşmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Bu konuda ele alınıp değerlendirme yapmamıza uygun ilk örneğimiz el-Mü'minun Suresi 23/32-33. ayetleridir. Bu ayetlerin metni ve meali şu şekildedir.

---

[716] Bkz. Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.257.
[717] Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü,* s.121.
[718] Sunulmuş vahiy ve istenilmiş vahiy ayırımı bunun en önemli göstergesidir. Bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.171-172.

فَاَرْسَلْنَا فِيهِم رَسُولاً مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوااللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلهٍ غَيْرُهُ اَفَلاَ تَتَّقُونَ

وَقَالَ الْمَلأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ الأخِرَةِ وَاتْرَفْنَاهُمْ فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا اِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ.

Onlara kendi içlerinden: "Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur hala sakınmayacak mısınız?" diyen bir elçi gönderdik.

Kavminden inkâr eden, ahrete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında bol bol verdiğimiz ileri gelenler "o da sizin yediğinizden yiyen, içtiğinizden içen sizin gibi insandan başka bir şey değildir" demişlerdi.

Bu ayettin anlaşılması hususundaki problem ayette genel ifadelerle belirtilen peygamberin kim ve gönderildiği kavmin hangi kavim olduğu sorusuna verilecek cevaptaki ihtimalli durumdur. Çünkü Kur'an'ı incelediğimizde bunlarla ilgili herhangi bir tercihte bulunmaya imkan tanıyacak birden çok bağlamsal veriye sahip konumdayız. Bunlar;

Bu konudaki ilk bağlamsal veri Kur'an'daki diğer ayetlerdir. Çünkü bu ayette genel ifadeler, başka bazı Kur'an ayetlerinde açık isimlerle de zikredilmektedir.[719] Bu ayetler Kur'anî bütünlüğün birçok ihtimale açık olduğunu göstermektedir. Allah'a kulluğa çağırma, Allah'tan başka ilah olmadığına vurgu yapma ve halkın peygamberlere kendileri gibi insan olduklarından dolayı itiraz etmelerinin sadece bir peygambere ve kavme has olmadığını göstermektedir. Farklı ayetlerde farklı peygamberler için benzer ifadeler kullanılmıştır.

---

[719] Bu ayetler için bkz; "Şüphesiz Biz, Nuh'u kavmine gönderdik. O da [onlara]: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur… dedi (A'raf 7/59).
"Halkının ileri gelenleri ona (Hz. Nuh): Biz seni ancak bizim gibi bir insan görüyoruz…" dediler. (Hûd 11/27).
"Şüphesiz Biz, Nuh'u kavmine gönderdik. O da [onlara] "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Hala sakınmayacak mısınız?" dedi. Bunun üzerine kavminden inkâr eden ileri gelenler "O da sizin gibi bir insan, size karşı üstünlük sağlamak istiyor…" dediler." (Mü'minun 23/23-24).
"Âd kavmine kardeşleri Hûd'u gönderdik. O da [onlara] "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Hala sakınmayacak mısınız." dedi" (A'raf 7/65).
"Semûd kavmine kardeşleri Salih'i gönderdik. O da [onlara] "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur… dedi." (A'raf 7/73; Hûd 11/61).
"Medyen kavmine kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. O da [onlara] "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin O'ndan başka ilahınız yoktur… dedi" (A'raf 7/85; Hûd 11/84).
"Onlar: "kavimleri bizim kölemiz olmasına rağmen bizim gibi olan iki insana mı inanacağız" dediler." (Mü'minun 23/47).

İkinci bağlamsal veri ise ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ *"Biz onlardan sonra başka bir nesil var ettik"*[720] ayetidir. Bu ayet ihtimalli anlama müsait ayetlerden hemen önceki ayettir. Buna ayete göre 32. ve 33. ayetleri anlamaya çalıştığımızda peygamberin Hz. Hud, kavmin ise Âd kavmi olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki Nuh Kavmi ile Âd kavminin anlatıldığı diğer ayetleri incelediğimizde el-Kâf Suresi 50/12. ayet dışındaki diğer ayetlerde[721] Âd kavmi, Nuh kavminden hemen sonra zikredilmektedir. Burada da kim olduğu genel ifadelerle belirtilen peygamber ve kavminden bahseden ayet Nuh kavminin anlatıldığı ayet grubundan sonra gelmiştir. Dolayısıyla bu ayetleri de diğer ayetlerle aynı paralelde anlamlandırdığımızda peygamberin Hz. Hûd, kavminin ise Âd kavmi olması gerekir.

Üçüncü bağlamsal veri ise فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ *"ve korkunç bir ses onları yakalayıvermişti"*[722] ayetidir. Bu ayet birden çok ihtimalin söz konusu olabileceği ayetlerin de içinde bulunduğu ayet grubunun bir diğer ayetidir. Bu ayet ise surenin 41. ayetidir. Bu ayetten hareketle diğer iki ayeti (32-33. ayetleri) yorumladığımızda ise peygamberin Hz. Salih, kavminin de Semûd kavmi olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü 41. ayette ifade edilen "ses ile helak olma" Semûd kavminin maruz kaldığı bir cezadır. Nitekim Hûd 11/66-68. ayetlerde bu hususa açıkça işaret edilmektedir.[723]

Sonuç olarak ayette kastedilen peygamber ve kavmini ifade eden zamirlerin ifade ettiği anlam hususundaki Kur'an'ın diğer ayetleri çerçevesinde yapılan yorumlar, dikkate alınan ayetlere göre değişebilmektedir. Esas alınan ayet ya da ayetlerin içinde bulunduğu bütünlük ayrı bir bağlamsal unsur olarak kabul edildiği takdirde biri ayetin öncesinde biri ayetin sonrasında biri de konuyla ilgili diğer ayetlerden oluşan Kur'anî bütünlükte olmak üzere üç farklı bağlam ve bunlardan her birine dayanan üç farklı anlamdan söz edilebilmektedir. Bu da şunu göstermektedir ki, bağlamın çeşitlerinin olması anlama dair birçok boyutun tespiti noktasında önemli bir zenginlik kaynağı

---

720 Mü'minun 23/31.
721 Bkz. Tevbe 9/70, Hûd 11/89, İbrahim 14/9, Hac 22/42, Mü'min 40/31.
722 Mü'minun 23/41.
723 "Ve derken, hükmümüz vaki olunca, katımızdan bir esirgemeyle Salih'i ve onunla aynı inancı paylaşanları (halkının başına gelen azaptan) ve (kıyamet günü inkar edenlerin başına gelecek) aşağılayıcı azaptan kurtardık. Doğrusu senin Rabbin gerçekten sınırsız kuvvet ve kudret sahibi, yüceler yücesidir. Zulmedenleri ise korkunç bir ses yakalayıvermişti de kendi evlerinde cansız olarak yere yığılıp kalmışlardı. Sanki daha önce orada hiç yaşamamışlar gibi. Bakın işte Rablerini böyle yok saydı Semûdlular! Bakın, işte böyle yok olup gitti Semûd!" (Hûd 11/66-68).

olmasının yanında zaman zaman bu örnekte olduğu gibi farklı anlam ve anlamaların da sebebi olabilmektedir. Dolayısıyla her durum ve şartta hazır ve verili bir unsur olmayan bağlamı oluşturan bütün hususlar tespit edilmeli ve tespit edilen bu hususlardan biri tercih edilip diğerleri dışarıda tutulmamalıdır. Anlama faaliyetinde tespit edilen bütün bağlamsal unsurlardan gereği gibi istifade edilmelidir. Zira esasında farklı anlaşılmalara sebep olan bağlamın bizatihi kendisi değil onu oluşturan unsurlardan dolayı muhatabın ona yaklaşımıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

1. MEAL

İnsanlığa hidayet kaynağı olarak gönderilen ilahi mesajın gönderiliş amacını gerçekleştirebilmesi için öncelikle anlaşılması gerekir. İnsanlığa mesaj yüklü Kur'an'ı anlama çabaları nüzulünden itibaren başlamış günümüze kadar gelişerek devam etmiştir. Ancak bu çabalar özellikle kaynak ile muhatap arasındaki dilsel ortaklık bakımından her zaman aynı paralelde olmamıştır. Sahabe gibi onun mesajına doğrudan muhatap olanlar ve Arapça bilenler doğrudan mesajı anlamaya çalışırken, dili Arapça olmayanlar mesajı kendi dillerine yapılan aktarımlarla anlamaya çalışmışlardır. Yani mesaja doğrudan değil dilsel anlamdaki farklılığı giderici vasıtalar aracılığıyla muhatap olmuşlardır. Bu vasıtalardan biri de meallerdir. Meal, "evl" kökünden türeyen mimli mastardır. Kelime olarak "bir şeyin varacağı yer, bir şeyin koyulaşıp katı hale gelmesi, dönmek, noksan olmak, bir şeyi eksiltmek, son, sonuç" gibi anlamlara gelmektedir.[724] Terim olarak ise meal, bir sözün mânâsını her tarzda aynı şekilde değil de biraz noksanıyla kendisinden elde edilen mânâya göre söylemeye denir.[725]

Tanımda her ne kadar "bir söz" tabiri kullanılsa da mealin asıl ifade ettiği anlam Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi çabalarıdır. Bu haliyle esasında "bir dildeki belli bir parçada bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir metinde yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girişilen lisanla alakalı bir aktarma işlemi" olarak tanımlanan[726] tercüme faaliyetinin kaynak açısından Kur'an ve hedef dil açısından da Türkçe özelindeki bir çeşididir. Yapılan faaliyet açısından tercüme/çeviri olmasına karşın isimlendirmede mealin kullanılması hem lafız hem de mana yönüyle Allah kelamı olan

---

[724] İbn Manzûr, XI, s.32-40.
[725] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* I, s.23; Benzer bir tanım için bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.220.
[726] Özcan **Başkan,** "Dildeki Çeviri İşlemi", *Türk Dili Dergisi,* Cilt XXXVIII, Sayı 322, Temmuz 1978, s.27.

Kur'an'ın ne kadar çaba harcanırsa harcansın bütün mana ve maksatları ile mükemmel şekilde başka bir dile çevrilmesinin imkânsızlığını ifade etmek ve yapılacak meal ile ilgili sorumluluğun ağırlığından kurtulmak içindir. Dolayısıyla tanımdan da anlaşılacağı üzere meal, "eksik ve hatalı olması muhtemel" tercümeyi ifade etmektedir.[727] Buna göre tercüme ve meal birbirinden ayrı faaliyetler olmamasına karşın Kur'an'ın tercümesine meal denmesinin sebebi, yapılacak tercümede olabilecek hata ve kusurlar ile ilgili sorumluluk kaygısından kurtulmaya yönelik bir isimlendirmedir. Yani isimlendirmedeki asıl etken metodolojik değil psikolojiktir. Aşırı tenzihçiliktir.

Kur'an tercümelerinde söz konusu olan her yönüyle aynen aktarımın imkânsızlığı hemen hemen bütün çeviri metinleri için geçerlidir. Kaynak ve amaç dili iyi bilmekle tercümenin kolayca yapılabileceği düşünülebilir. Ancak bu o kadar da kolay değildir. Çünkü tercümede düşünsel, kültürel ve bilimsel bir operasyon söz konusudur. Yani sözcüklerin kalıplar içinde adeta depo edilmiş haldeki anlamlarını, usta bir operatör olarak ilim, kültür ve mantık neşteriyle yarıp çıkarmak, onları ölçmek, hesaplamak ve başka sözcüklerin yeniden kalıplarına büyük bir sabır ve ustalıkla yerleştirmek gerekmektedir.[728] Çünkü tercüme, farklı dünya deneyimlerinin ortak dilidir.[729] Dolayısıyla meal ya da tercümeye tefsirî bir faaliyet neticesinde elede edilen sonucun özet olarak ifadesi demek yanlış olmasa gerek. Bu yüzden iyi bir tercüme için sadece iki dili bilmek yeterli değildir. Gerekliliğiyle birlikte bu bilgi, tercüme faaliyetinin ilk basamağıdır. Edmond Cary'nin dediği gibi bu aşama tercüme için sadece bir 'tramplen'dir, bir 'çıkış ve sıçrama noktası'dır.[730] Zira tercüme, sadece bir dilden diğerine aktarım değil, kaynak konumundaki metin sadece sözcüklerden ibaret olmayıp aynı zamanda geri planındaki tecrübe dünyasının taşıyıcısı olduğundan, bir kültürden diğer bir kültüre hatta bir medeniyetten diğerine geçiş faaliyetidir. O sadece bir dilin diğer bir dile değil; ifadelerde doğrudan görünmese de bir kültürün diğer bir kültüre, hatta bir dünya görüşünün diğer bir dünya görüşüne aktarımını ifade etmektedir.[731] Zira kelimeler her ne kadar onlara yüklenen manaların taşıyıcısı durumunda olsalar da bir dildeki bir metin ya da söz, taşıdığı mana açısından olduğu kadar, o anlamı yüklenmiş

---

[727] Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.45; Ayrıca bkz. Hidayet **Aydar,** *Kur'ân'ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi,* Kur'an Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996, s.74.
[728] Ferit **Aydın,** *Tercüme Sanatının Gerçekleri,* Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1984, s.130-131.
[729] Edmond **Cary,** *Çeviri Nasıl Yapılmalı* (Çev:Mete Çamdereli), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.16.
[730] Cary, s.17, 83 ve 91.
[731] Başkan, "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem", s.102-103.

bulunan kelimelerin seçilip kullanılması açısından da onu söyleyene aittir. Bu sebeple yapılacak tercümede, hem ibare sahibinin kullandığı kelimelerin, hem de vermek istediği fikirlerin karşılık bulması gerekir. Tercümede ideal olan da işte budur.[732] Bu bakımdan mütercim, kelimelerin geri planı konumundaki kaynak ve hedef dillerin kültürel yanlarını dikkate alarak tercümesini dil-kültür, dil-dünya ekseninde düşünmelidir.[733] Düşünsel, kültürel ve bilimsel bir faaliyet olan tercümenin söz, hitap, fikir, duygu ve düşünceleri dış dünyaya, yani başka kültürlere yansıtan çok yönlü bir sanat olduğunu unutmamalıdır. Bütün bu faaliyetlerde amaç ise, ayrı dillerde anlatılmak istenen çeşitli duygu ve düşünceler arasında tam bir akort sağlamaktır. Ancak tercüme edilecek metnin ihtiva ettiği sözcüklerden çok daha fazlasının taşıyıcısı olduğu[734] düşünülürse bunun tam manasıyla gerçekleşebileceğini söylemek çok da mümkün değildir. Özellikle şiir ya da edebî, felsefî ve bilimsel içerikli ağır ve ağdalı anlatımların tercümelerinde bir dereceye kadar fire kaçınılmazdır. Bu yönüyle tercüme bir bakıma, ağzı dar bir şişeden yine ağzı çok daha dar bir başka şişeye sıvı bir maddeyi aktarmaya benzer. O maddeyi kabın dışına hiç taşırmadan aktarmak nasıl mümkün değilse, tercümeyi de yüzde yüz söz ya da anlam kaybına uğratmadan eksiksiz bir şekilde sonuçlandırmak mümkün değildir.[735] Bütün tercümeler için söz konusu olan bu durum Kur'an gibi düz anlatımın yanında söz sanatlarının, hakiki mananın yanında mecazi anlatımın yaygın olarak kullanıldığı, bir çok ayetinde ne dediği ile birlikte ne demek istediğinin de söz konusu olduğu ilahi bir kitapta çok daha doğal bir sonuçtur.

Bu özellikleriyle tercüme düz bir aktarımdan ziyade esasında bir yorumdur.[736] En tabii tanımıyla kendine ait usulleri, ilkeleri ve meseleleri olan, bir bakıma dilsel analiz (tefsir), bir bakıma tevil ve bir bakıma da aktarımdır.[737] Bu yönüyle ifadeye dökülenlerin çok daha fazlasının taşıyıcısı konumundadır. Aynı şekilde meal de

---

[732] Halil **Altuntaş,** *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s.4-5.

[733] Eroğlu, "Tercüme Problemleri ve Mealler", I, 75; Ahmet **Keleş,** "Ayetlerdeki Takdim ve Tehirlerin Kur'an Tercümelerinde Neden Olduğu Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003 İzmir*, DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt I, s.237.

[734] Her dilin belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle kısaca somut insan yaşamıyla iç içe olması bunun en önemli sebebidir. Bkz. Akşit **Göktürk,** *Çeviri: Dillerin Dili,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.15; Ayrıca herhangi bir dil içinde biçimlendiği kültürel art alanından soyutlayabilmenin imkânsızlığı üzerine bkz. Condon, s.56-59.

[735] Aydın, *Tercüme Sanatının Gerçekleri,* s.123.

[736] Salih **Akdemir,** "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", *İslamiyat,* Cilt V, Sayı 1, Ankara 2002, s.151.

[737] Eroğlu, "Tercüme Problemleri ve Mealler", I, s.73.

derinlemesine bir analitikten (tefsirden) sonra sentezlemeye ve odaklaştırmaya gitmektir. Yani meal bir konsantrasyon işidir. Şu halde analitik yapılmaksızın bir sentezlemeye gitmek nasıl mümkün değilse, Kur'an ayetlerinin derin bir tahlil ve tefsiri yapılmadan da mealini yapmak temelsiz olur.[738] Bu bilgilere göre ne tercümede bir kesinlik ne de mealde bir keyfilik söz konusudur. Her ikisi de belli kurallar çerçevesinde belli bir ön bilgiye dayanarak yapılmaktadır. Tercüme için söz konusu olan eşdeğerliliği[739] sağlama amacı meal için de geçerlidir. Aynı şekilde meal için geçerli olan hata ve eksiklik ihtimali tercüme için de geçerlidir. Yani hem yapılan faaliyet hem de ortaya çıkan sonuç itibariyle tercüme ve meal aynı paralelde faaliyetlerdir. Dolayısıyla tek başına isimlendirme yapılan işi farklılaştırmadığından Kur'an'ın Arapçadan Türkçeye çevirisine meal deme ile tercüme deme arasında bir fark kanaatimizce bulunmamaktadır.

Kur'an tercümeleri için meal denmesinin geri planındaki bir diğer etken de kanaatimizce onun Arapçadan başka bir dile tercümesinin caiz olup olmadığı tartışmalarıdır. Ancak tarihi süreçte sayısı iki yüzlere dayanan Kur'an'ın Türkçe meal ve tercümeleri göstermektedir ki, onun Arapça dışında herhangi bir dile tercümesinin caiz olup olmadığı tartışmaları gündemdeki yerini kaybetmiştir. Yapılan tercüme ve meallerin dili Arapça olmayanların onu anlamasının ilk adımı olduğu düşünülürse geçmişte yapılan böyle bir tartışmanın çok da doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla meal ve tercüme sayısı bakımından ulaşılan böyle bir aşamadan sonra asıl tartışılması gereken tercüme ve mealin caiz olup olmadığı değil de mevcut meal ve tercümelerin mesajı aktarmadaki yeterliliklerinin ve fonksiyonelliğinin nasıl artırılabileceğidir. Yapılacak iyi bir mealde hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiğinin sorgulanmasıdır.

Kur'an'ın niçin ve nasıl tercüme edilmesi gerektiği sorularına cevap bulunmasıyla hem tercümesinin caizliği hem de yapılacak faaliyetin ne şekilde isimlendirilmesi gerektiği tartışmaları büyük ölçüde geçerliliğini kaybedecektir. Kur'an'ın niçin tercüme edilmesi gerektiğinin cevabı onun nasıl bir kitap olduğuna dair özelliklerde aranmalıdır. Onun evrensel nitelikte bir kitap olması, bütün insanlar için hidayet rehberi olması ve tebliğ

---

[738] Ahmet İnan, Bir "Meal Metodolojisi" Oluşturmak İçin Öneriler, *Kur'an Mealleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003 İzmir,* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt I, s.194.

[739] Vinay ve Darbelnet'ye göre eşdeğerlilik; orjinalindeki aynı durumun tamamen farklı sözcüklerle hedef dilde tekrar edilmesi sürecidir. Bkz. Suçin, s.26.

edilmesi gereken bir kitap olması dili Arapça olmayan diğer insanlar tarafından da anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak her topluma kendi dilini konuşan peygamberlerin gönderilmesi, insanların dillerinin farklı farklı olması ve insanların birbirleriyle tanışmaları için kavim ve kabilelere ayrılması gerçekleri ise Kur'an'ın bütün insanlara doğrudan hitabını imkânsız kılmaktadır.[740] Bu iki durum Arapça olarak indirilen Kur'an'ın dili Arapça olmayanlar tarafından da anlaşılması için başta Türkçe olmak üzere diğer dillere de tercüme edilmesini gerekli kılmaktadır. Dili Arapça olmayan biz Müslümanların Allah-insan iletişimini sağlamada dil engeli tercüme ve mealler aracılığıyla giderilmeye çalışılmaktadır.[741] Çünkü Kur'an'ın her hangi bir dile tercümesi, ilahî kelamın o dilde anlaşılır bir ifadeyle anlamlandırılmasından ibarettir. Zira tercüme, onun anlaşılması hususunda tefsire göre daha çabuk ve daha kestirme bir yoldur. Bu yüzden Kur'an'ın başka bir dile tercüme edilmesinin gerekliliği onu anlamanın dinde gerekliliği ile eş değerdedir. Allah Teâlâ'nın kitabını anlama zaruretinin, aynı zamanda onun tercüme edilmesini de zorunlu kılması nedeniyledir ki, tercüme faaliyetleri nüzulüyle birlikte başlamış ve günümüze kadar gelmiştir.[742] Taşıdığı misyon gereği kıyamete kadar da devam edecektir.

Kur'an'ın anlaşılmasına duyulan ihtiyaçtan dolayı tercümesinin gerekliliğine dikkat çektikten sonra amaca hizmet edecek bir Kur'an tercümesinin nasıl yapılması gerektiğine de değinmek gerekir. Diğer tercümelerde olduğu gibi Kur'an tercümesinde de doğal olarak iki aşamalı[743] bir faaliyet icra edilmelidir. İlk aşama Kur'an'ı anlama aşamasıdır. Burada öncelikle sözlük yardımıyla tercüme edilmek istenen ayette geçen kelime ve kavramların anlamı tespit edilir. Daha sonra Kur'an metni, hem ortaya çıktığı genel tarihi ve sosyo-kültürel şartlar hem de varsa, özel anlamda ayetlerin inmesine sebep olan soru, olay ve durumlar çerçevesinde ele alınır. Bu ele alma sırasında metin içi ilişkiler ağı olarak kabul edilen kavramlar arası ilişkiler, ayetler arası münasebet, pasaj bütünlüğü, konular arası münasebet ve Kur'anî bütünlük mutlaka dikkate alınır. Böylece tercüme edilecek ayetin ne dediği ile birlikte ne demek istediği de anlaşılmaya çalışılır.

---

740 Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.65.
741 Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.197.
742 Işıcık, "Kur'an'ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması …", s.282.
743 Bkz. Göktürk. 48,50; Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.18,19,123 ve 171; Beşir **Gözübenli**, "Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Mealler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003 İzmir,* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt I, s.81-82; Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.47.

İkinci aşama ise anlaşılanı hedef dile uygun şekilde aktarma aşamasıdır. İlk aşamada tespit edilen anlam hedef dilde onu taşıyacak bir tarzda ifade edilir. Yani metin adeta yeniden üretilir. Tercüme ve meal ile ulaşılmak istenen amaç açısından bu aşama da en az ilk aşama kadar önemlidir. Zira asıl metinde ifade edilen bir kavram veya cümleden kastedileni doğru anlamak kadar, anlaşılanı hedef dilde doğru bir şekilde ifade etmek de önemlidir. Nitekim doğru anlaşılmış olsa bile kaynak dildeki kavramlar hedef dilde anlaşılır bir şekilde ifade edilmediği takdirde okuyucunun kaynak metinle irtibatı tam olarak sağlanamaz.[744] Bu durumun metnin hiç çevrilmemesiyle çok da farkı yoktur. Çünkü "okuyucu, mütercimin anlayabildikleri ve aktarabildikleriyle yetinmek zorunda kalmakta, yine onun izin verdiği ve imkan tanıdığı ölçüde asıl metnin anlam içeriğinden haberdar olabilmektedir."[745] Bu bakımdan yapılan tercümenin karşısında bir muhatap bulması ve amaca hizmet etmesi için bu faaliyetin kimin için ve hangi amaçla yapıldığı unutulmamalıdır.

Amaca hizmet edici bir Kur'an mealinden bahsetmenin ölçüsü birbiriyle iç içe olan bu iki aşamanın eksiksiz olarak tamamlanmasıdır. Bu iki aşamanın icrası sırasında mütercim iki dil arasında sürekli bir gidiş geliş halinde olmalıdır. Asıl metin olan Kur'an'ın ifade ettiği anlamı onun kendi iç mantığı ve anlam örgüsü içerisinde yakalandıktan sonra yapılacak iş bu anlamın hedef dil olan Türkçenin ifade imkanları içerisinde yeniden dil kalıbına dökülmesidir.[746] Başarının birbirine bağlı olduğu bu faaliyetin ilk aşamasının eksik olması mütercim nezdinde anlaşılmamaya ya da yanlış anlaşılmaya sebep olurken ikinci aşamasının eksik olması ise muhatap nezdinde yanlış anlamaya ya da hiç anlamamaya sebep olabilir. Bu yüzden her iki aşamada da hem dilin hem de bağlamın imkan ve katkılarından istifade edilmelidir.

2. MEALLER VE BAĞLAM

Kur'an mesajından Türk insanını haberdar etme amacına yönelik hazırlanan meallerin anlama ve anlaşılanı aktarma faaliyetlerini ihtiva ettiğini yukarıda belirtmiştik. Bu iki aşamada da bağlam son derece önemli bir unsurdur. Çünkü hem anlamanın hem de aktarımdaki açıklamanın doğru olabilmesinin vazgeçilmez ölçülerinden biri de bağlamdır. Bağlam sayesinde neyin kim için tercüme edildiği altyapısı kazanılacağından

---

[744] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s.47.
[745] Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.198.
[746] Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", s.111.

o, Kur'an'ın ne dediği ile birlikte ne demek istediğinin de aktarılmasında önemli bir unsurdur. Amaç ve yöntem bakımından mealde dikkat edilmesi gereken uyarıların birçoğunun da bağlamı göz önünde bulundurmaya yönelik olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

Mealde esas amacın Kur'an'ın anlam ve özelliklerinin Türkçede de inşa etmek olması, yapılan faaliyetin iki yönlü bir bilgi ve çaba gerektirmesine sebep olur. Bu da meal sahibinin hem kaynak dili hem de hedef dili bütün incelikleriyle bilmesini gerektirir.[747] Bütün tercümeler için söz konusu olan bu gerekliliğe Kur'an meallerinde de riayet edilmelidir. Çünkü her iki dilin kendine mahsus bir ifade biçimi, üslubu, kendine özgü deyimleri, mecazları ve kendine has bir atmosferi vardır. Tercüme yaparken bunları iyi hesaplamak ve her dilin kendi deyimlerini, uygun ifade biçimlerini kullanabilmek, yapılan tercümenin doğru, edebî ve bilimsel olmasına katkı sağlayan en önemli faktördür.[748] Tercüme ve mealde iki dili bilmek ön şart olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Çünkü istenilen manada bir tercümede sadece sözcüklerin aktarılması ile amaç gerçekleşmez. Her meal aynı zamanda meal sahibinin bir tür yorumu olduğundan donanım olarak kelime hazinesinden çok daha fazlası bir gerekliliktir. İki dilin de kelime hazinesi ile ilgili bilgi Kur'an'ın ne dediğini aktarmak için yeterli olsa da ne demek istediğinin aktarılmasında ve kastedilen anlamın hedef dilde yeniden inşa edilmesinde daha çok bağlamla alakalı olan ilave şu bilgilere[749] de ihtiyaç duyulmaktadır.

Kur'an tercümesinde hataya düşmemede dikkat edilmesi gereken hususlardan ilki onda yer alan kelime ve kavramların nüzul öncesi, nüzul dönemi ve nüzul sonrası anlam değişimlerinin tespit edilmesidir. Böylece kavram anlam ile terim anlamın birbirine karıştırılması tehlikesi büyük ölçüde ortadan kaldırılacaktır.

---

[747] Muhammed es-Seyyid Hüseyin **ez-Zehebî,** *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn,* Mektebetu Vehbe, Kahire 2000, Cilt I, s.23-24; Göktürk, 17; Arslan, "Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", 27-28; Osman **Cilacı,** "Tercüme Teknikleri Açısından Meâllere Genel Bir Bakış", *Kur'an Mealleri Sempozyumu 24-26 Nisan 2003 İzmir,* DİB Yayınları, Ankara 2007, Cilt I, s.24; Gözübenli, s.81.

[748] Işıcık, "Kur'an'ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması …", s.51.

[749] Kur'an tercüme ve meallerinin değerlendirildiği birçok çalışmada dikkat çekilen bu bilgilerden bağlamsal olanlar özetlenerek verilmeye çalışılmıştır. Bu hususlar için bkz. Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.180-185; Işıcık, "Kur'an'ı Kerim'in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması …", s.51-52; İnan, s.196; Kesler, s.44; Süleyman **Koçak,** "Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XII/1, Sivas 2008, s.306-318.

Bir diğer husus da metin içi tutarlılıklara riayet edilmesidir. Anlamı destekleyici bağlamsal ortaklıklar ve farklılıklar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Ele alınan kavram veya ayetle ilgili benzer kullanımlar tespit edilmelidir.

Tercümesi yapılan ayetle ilgili önyargısız bir şekilde metin içi ilişkiler ağı olarak kabul edilen ayetler arası münasebet, pasaj bütünlüğü, konular arası münasebet gibi hususların olup olmadığı sorgulanmalı varsa mutlaka dikkate alınmalıdır. Olmayan münasebet hususunda ise zorlama ilişkilendirmelerden ise kaçınılmalıdır.

Kur'an bir bütünlük içinde tercüme edilmeye çalışılmalıdır. Kur'an'ı anlamada başvurulan ilk yol olan Kur'an'ın Kur'an ile tefsirinin bir sonucu olan bu yaklaşım sayesinde hem anlaşılan hem de anlatılan açısından bilgi tutarsızlıkları ortadan kaldırılacaktır. Örneğin bulunduğu bağlama göre farklı anlam ifade etme ihtimali olan çok anlamlı kelime ve kavramların doğru anlamının tespitinde, mecazî ve hakiki anlamın ayırt edilmesinde ve eşanlamlı olduğu düşünülen kelimeler arası anlam nüanslarının ortaya konmasında böyle bir yaklaşım çok önemlidir.

Kur'an, tarihten bağımsız, olmuş bitmiş salt bir metin olarak değil de nüzul ve metinleşme süreci dikkate alınarak çevrilmelidir. Zira Kur'an'ın nasıl bir çeviri nesnesi olduğunun kararını vermek için Kur'an ve tefsir tarihinin en önemli ve tartışmalı meselelerini ihtiva eden onun nüzulü ve metinleşme tarihinin inceden inceye araştırılıp somutlaştırılması gerekir.[750] Bu noktada nüzulü sırasındaki sözel hitap ağırlıklı üslûbu ile kitap haline geldikten sonraki yazılı metin hali biri diğerine tercih edilmeden birbiriyle ilişkili bir şekilde değerlendirilmelidir. Bunun için nüzulünden kitap haline gelinceye kadarki süreç mutlaka dikkate alınmalı ve yukarıda da işaret edilen başta ayetler arası münasebet olmak üzere metin içi ilişkiler ağı doğru tespit edilerek ayetlerin yerine göre diğerleriyle ilişkili bir şekilde yerine göre de müstakilen ele alınması gerektiği ihmal edilmemelidir.

Kur'an'ı tarihsel bağlamından koparıp salt metin olarak anlama ve tercüme etme mümkün olmadığından nüzul dönemi kültürel dokusunun mutlaka bilinmesi gerekir. Çünkü Kur'an, Allah Teala'nın belirli bir tarihsel ortama, bu ortamda yaşayan belirli bir kültür mensuplarına, gerekli zaman dilimlerinde yine gerekli nedenlerle aktüel bir

---

[750] Başkan, "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem … ", s.106-107.

seslenişidir.[751] Nesnel anlamın ortaya çıkartılabilmesi için tercüme edilmeye çalışılan pasajın bu tarihsel bağlamına taşınması ve o bağlamda anlaşılıp tercüme edilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım onda yer alan tarihsel motifler ile evrensel ilkelerin ayırt edilebilmesi açısından da önemlidir.

Bu noktada ayetlerden bazıları için söz konusu olan nüzul sebebi olgusu mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayet veya ayet grubundan kastedilen anlamın tespitinde ve doğru bir şekilde tercüme edilmesinde nüzul sebeplerini tespit etmek ve dikkate almak sonucun olumlu olmasına önemli katkı sağlayacaktır. Aksi tavır yani sebebi nüzulü ihmal eden bir tercüme asla ayetlerin maksadını yansıtamayacaktır.

Yapılan tercüme ve mealin karşısında bir muhatap bulabilmesi ve muhatabın zihninde aktardığı ayet veya ayet grubuyla ilgili net bir anlam oluşabilmesi açısından onun kim için ve niye yapıldığı da unutulmamalıdır. Yani yapılan tercümede ona muhatap olacakların dilsel, kültürel, toplumsal ve tarihi özellikleri de dikkate alınmalıdır. Onlar için muğlâk, anlaşılmaz, söz yığını türü ifadelerden kaçınılmalıdır. Hatta lafza aşırı bağlılık gösterip ayeti muhatap için hiçbir şey ifade etmez hale getirmemeye azami derecede özen göstermek tercümenin fonksiyonu açısından bir zorunluluktur.

Tercümede dikkat edilmesi gereken bağlamla ilgili bu hususlardan anlaşılanı özetleyecek olursak öncelikle Kur'an'ın anlama ve tercümede bilinen metin kriterleriyle değerlendirilemeyecek özelliklere sahip ilahi bir kitap olduğunu unutmamak gerekir.[752] Çünkü okunup anlaşılmaya çalışılan o metnin geri planında ona etki eden ve mutlaka dikkate alınması gereken önemli bir tarihi ve kültürel ortam da bulunmaktadır. Ayrıca onda yer alan kavramlar, ayetler ve konulardan birçoğu birbirleriyle bir bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısıyla onu salt bir metin olarak kabul edip o şekilde anlamaya çalışmak nüzul ortamı, nüzul sebepleri ve nüzul süreci gibi metin dışı bağlamsal unsurlar ile kavramlar arası, ayetler arası, konular arası ilişkiler ve Kur'an bütünlüğü gibi metin içi bağlamsal unsurların sağladığı anlamdan mahrum olmaktır. Bu da ayetlerin sağlıklı bir şekilde anlaşılmaması ve doğal olarak doğru bir şekilde aktarılmaması anlamına gelmektedir. Zira Kur'an'ı anlama ve anlaşılanı tercümede metinde doğrudan görülmeyen ancak dolaylı olarak etkisi olan zaman, mekan ve sebep

---

[751] Keleş, s.239.
[752] Başkan, "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem …", s.111.

gibi faktörlerin dikkate alınmaması lafza bağlılığın en önemli sebeplerindendir. Kur'an meallerinde karşılaşılan mota mot tercüme veya Arapça ifadelerin olduğu gibi aktarılması sebebiyle mealler aracılığıyla Kur'an mesajından haberdar olmak isteyen insanlar anlam belirsizliği, kapalı kelimeler ve garip ifadelere muhatap olmak durumunda bırakılmaktadır. Böyle bir tavır ayetin hiç çevrilmemesiyle çok da farklı bir durum değildir. Bu yüzden hangi ayet veya sözcük Türkçeye çevrilecekse önce doğru anlamı tespit edilecek sonra da tespit edilen doğru anlama Türkçeden uygun karşılık bulunacaktır. Bütün bunlar yapılırken de tercümenin nereden, niçin ve kime yapıldığı hiçbir zaman unutulmamalıdır. Çünkü kaynak dilde ifade edilen bir kavramı, cümleyi tercüme etmek için bunları doğru bir şekilde anlamak yeterli değildir. Tercümenin tam manasıyla fonksiyonunu yerine getirebilmesi için doğru anlaşılanın doğru ve aslın amacınına hizmet edecek şekilde ifade edilmesi de gerekmektedir. Aksi tavır mealden beklenen amacın gerçekleşmemesi demektir. Aynı durum Kur'an mealleri için de söz konusudur. Kur'an mademki ilahi mesajı, dili Arapça olmayanlara ulaştırmak amacıyla yapılmaktadır o halde çeviride en önemli husus çevirmenin kaynak metinden ne anladığı değil, muhatabın amaç metinden ne anlayacağı olmalıdır. Yani Kur'an tercümesinde temel hedef, işlevselliği muhatap kitle açısından optimal düzeyde bir metin üretmek olmalıdır. Bu yüzden çevirideki dil ve üslûp muhatabın anlayış ve kavrayış düzeyine uygun olmalıdır.[753]

Yapılan tercüme veya mealin fonksiyonelliği açısından dikkat edilmesi gereken bu hususlar çok önemlidir. Zira bağlamsal unsurlar olarak kabul edilen bu hususlar, doğrudan yapılan işin başarısını etkilemektedir. Ancak gerekliliğine rağmen bu hususlardan bir ya da bir kaçının ihmal edildiği mevcut meallerde zaman zaman görülebilmektedir. Bu ihmallerin sonuca nasıl etki ettiğinin örneklerle ele alınması bağlamın önemine vurgu açısından faydalı olacaktır. Meallerde görülen bağlamsal sorunlar ile ilgili örneklere geçmeden önce, önbilgi ve hazırlık mahiyetinde, meal sahibinin bağlamı dikkate almasına engel tavır ve yaklaşımlara da işaret etmek gerekir. Meal sahibi ile ilgili olan bu hususlar dilbilimsel anlama ile bağlamsal anlamaya dayanan yöntemsel hareket tarzının terk edilmesinin en önemli sebeplerindendir.

---

[753] Öztürk, *Meal Kültürümüz*, s.52.

3. MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLARIN METODİK SEBEPLERİ

Mealde yapılan faaliyet esas itibariyle tefsirî bir faaliyet olduğundan burada ele alınacak hususları genel anlamda bütün yanlış anlama ve yorumlamaların da sebebi olarak zikretmek mümkündür. Yapılan yorumu ve dolayısıyla da bu yoruma dayalı sonucu doğrudan etkilen bu hususlara yer vermedeki asıl amacımız bunların sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde anlama, yorumlama ve açıklamada bağlamı dikkate almanın önemine dikkat çekmeye aracılık edecek bir özellik arzetmeleridir. Zira burada üzerinde durulacak olan bütünlükle ilgili ilkeleri gözetmeme, ideolojik yaklaşım, lafza aşırı bağlılık, Kur'an ve bağlam ilişkilendirmesinde hatalı davranma, nüzul sonrası gelişmeleri bağlam yapma ve bağlamın ihtiva ettiği özellikler itibariyle çerçevesinin çizilmesinde yaşanılan zorluk anlayan ve yorumlayanı metodik hareket tarzının dışına itebilmektedir. Çünkü bütün bu hususlar anlama ve yorumlamanın doğru bir yöntemin ürünü olmasına engel olabilecek türden ihmal ve eksikliklerdir. Bu durum bu hususların sebep olarak ele alınmasının gerekçesidir. Öte yandan yanlış bir sonuca sebep olabilecek bu hata ve ihmallerden kurtulmanın yolu ise dilbilimsel ilkelere ve bağlamsal unsurlara dayanan doğru bir yöntem belirleyip onu uygun şekilde uygulamaya çalışmaktır. Bu da sonuç açısından bu hususların ele alınmasını gerektirmektedir. Yani hem sorunun sebepleri olarak hem de çözüm olarak bu hususlar ile bağlamsal unsurlar arasında olumlu ya da olumsuz ilişkilendirmeler yapmak mümkündür.

Burada üzerinde durulacak sebeplerin çoğunluğu anlayan ve yorumlayanın kişisel tercihlerini ifade etmektedir. Anlama ve aktarımda dikkate alınması gereken bağlamın hazır verili bir unsur olmadığından "tespitinde yaşanılan zorluk" dışındaki sebepler müfessir ve mütercim kaynaklı sebepler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıntılarına temas ettiğimizde de görüleceği üzere bu sebepler, ne meallerden ne de bağlamdan kaynaklanmayıp müfessir ve mütercimin subjektif karakterinin yansıması olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu subjektifliğin çoğunluğunun kasıttan ziyade ihmal ve dikkatsizlikten kaynaklandığı da unutulmamalıdır.

3.1. Bütünlük İle İlgili İlkeleri Gözetmeme

Nüzul ve kitap haline gelme süreci göz önünde bulundurulduğunda Kur'an metninde siyak-sibak itibariyle birbiriyle hemen hiçbir ilgisi bulunmayan çok sayıda pasajın mevcudiyeti inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak bu gerçeği bütün ayetlere teşmil etmemiz mümkün değildir. Birçok ayette ise anlama, yorumlama ve başka bir dile tercüme etme girişiminde ayet bütünlüğü, konu bütünlüğü ve Kur'anî bütünlük önemli yardımcı unsurlardır. Bu yüzden de anlama, yorumlama ve tercümenin dilbilimsel ilkelere ve bağlamsal unsurlara uygun olmasının önündeki en önemli engellerden biri onda mevcut olan bütünlük ile ilgili bu ilkeleri dikkate almamaktır. Bunun somut göstergelerinden ilki ise, parçacı (atomistik) yaklaşımdır. Zira bu yaklaşım sebebiyle metodik hareket tarzı adeta devre dışı kalmaktadır. Bu yaklaşımın özetini "bir şey, başka şeylerle olan münasebetinden bağımsız olduğu zaman ne ise, odur" cümlesi ifade etmektedir.[754] Bu cümleyi Kur'an ayetlerinin anlaşılması ve anlaşılanın tercümesi çerçevesinde düşündüğümüzde ise bir ayetin anlamının, onun diğer ayetlerle olan benzerliğine veya siyak ve sibakına bakılmaksızın, o ayetin kendisinden çıkarılabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da ilgili parçanın ait olduğu bütünle ve diğer parçalarla sürekli bağlantılı ve almaşık (münavebeli) bir ilişki içerisinde düşünülmesi gerektiğini savunan *alternasyon* ilkesine aykırı bir yaklaşımdır.[755] Bu yüzden anlaşılmaya çalışılan herhangi bir ayetin, içinde bulunduğu ayet grubuyla, aynı konudaki diğer ayetlerle veya diğer Kur'anî bilgilerle ilişkisinin olabileceği dikkate alınmalı ve doğru bir sonuç için bu ilişkilerin boyutları tespit edilmelidir. Zira bu husulardan bir ya da bir kaçının ihlal edilmesi doğrudan sonuca etki eden parçacı yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Arzu edilmemesine karşın bu tür yaklaşım örneklerine hem tefsirlerde hem de meallerde karşılaşmaktayız. Bağlamsal çerçevede düşündüğümüzde Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabalarında meal ve tefsirlerde görülmesi muhtemel belli başlı parçacı yaşlaşım şekilleri ise şunlardır;

Anlama ve açıklamalarda ayet düzeni, cümle düzeni ve sayfa düzeni gibi anlam bütünlüğünü bozucu sınırlandırmalara bire bir riayet edilmesi meallerdeki parçacı yaklaşımın en önemli örneklerindendir. Zira hafızların ezberlemelerine kolaylık sağlamasına rağmen mananın tayininde birçok ayet açısından sayfa düzeninin ve ayet

---

[754] Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.110-111.
[755] Mehmet **Türkeri,** *Etik Bilinç Kaynak Sizsiniz,* Lotus Yayınevi, Ankara 2011, s.137.

fasılalarının hiçbir rolü bulunmamaktadır. Hatta her zaman sayfanın veya ayetin tamamlanması anlamın tamamlanması anlamına gelmediğinden sayfa sonlarına ve ayet fasılalarına aşırı riayet anlamı ve ifadeyi bozabilmektedir. Rum Suresi'nin ilk beş ayetiyle ilgili ayet numaraları çerçevesinde yapılan tercüme bu durumun en bariz örneklerinden biridir. Ayetlerin tercümesi şu şekildedir:

1- *Elif lâm mîm*

2- *Rum(lar) yenildi:*

3- *(Bölgeye) En yakın bir yerde. Onlar (bu) yenilgilerinden sonra yeneceklerdir;*

4- *Birkaç (3-9) yıl içinde. (Onların) Bu (yenilgileri)nden önce de, sonra da emir Allah'ındır (ferman O'nundur). O gün mü'minler sevinir(ler):*

5- *Allah'ın yardımıyle. (Allah) Dilediğine yardım eder. O, galiptir, esirgeyendir.*[756]

Dikkat edileceği üzere ayetlerin bu şekilde çevrilmesi neticesinde kullanılan devrik ifadeler hem Arapça cümlelerin okunuşuna hem de Türkçe cümlelerin kuruluşuna uygun değildir. Çünkü *gulibet* (yenildi) fiiliyle onun yer zarfı *(fî ednâ'l-ardi)* birbirinden ayrılmıştır. Aynı şekilde *seyağlibûne* (yeneceklerdir) filiyle, onun zaman zarfı olan *fî bid'î sinîn* de birbirinden ayrılmıştır. *Yefrahu* (sevinir) fiiliyle de bu fiilin müteallıkı olan *bi-nasrillahi* (Allah'ın yardımıyla) ibaresi de ayrı cümlelerde tercüme edilmiştir. Diğerlerinde olduğu gibi burada sebebin müsebbeb'den ve diğer bir arada bulunması gereken ibarelerin birbirinden ayrılmasının sebebi anlamdan ziyade ayet fasılalarına riayettir.[757]

Ayetlerde geçen kelime ve kavramları, bunların kendi başlarına yeterli olduğunu düşünerek, Kur'an bütünlüğünden kopararak yalnız başlarına hüküm çıkarmak için kullanmak[758] da bir tür parçacı yaklaşımdır. Çünkü böyle bir yaklaşım kelime ve kavramların içinde bulunduğu münasebet sisteminden doğan yani içinde bulunduğu bağlamından aldığı anlamınının ihmal edilmesine sebep olabilmektedir. Zira Kur'an'daki kelime ve kavramların birçoğu rastgele, birbirinden ayrı ve yalın halde

---

[756] Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.403.
[757] Bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.30-31.
[758] Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık,* s.53.

bulunmayıp birbiriyle çeşitli yönlerden yakın ilişki içerisindedir. Bu kelimeler somut anlamlarını biribiriyle olan işte bu ilişki siteminden alırlar. Başka bir ifadeyle bunlar kendi aralarında büyüklü-küçüklü çeşitli gruplar oluştururlar ve bu gruplar da çeşitli bağlarla birbirlerine bağlanırlar. Sonunda da gayet düzenli bir bütün ve son derece karışık kavramsal münasebet ağı kurarlar.[759] Örneğin küfr kelimesinin imanın mı yoksa şükrün mü zıddı olduğunu tespit etmenin yolu kelimeler arası bu ilişkiler ağını dikkate almaktır. Aksi tutum kelimelerin anlaşılmasında ve tercümesinde istenmeyen yanlış sonuçlara sebep olabilmektedir.

Kur'an ayetleri arasında kurulması gereken umum-husus, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen gibi belli başlı ilişkilendirmeleri[760] ihmal etmek de bir tür bütünlük ihlalidir. Oysaki Kur'an'ın kendini tefsir ediş biçiminde en dikkat çekici özellikleri olan yer yer mutlak olan ifadelerin başka ayetlerde kayıtlandığı, genel anlamlı ifadelerin başka ayetlerde tahsis edildiği, mübhem hususların açıklandığı, garip kelimelerin anlamlarının belirlendiği ve ihtimalli ifalerdeki ihtimalin teke indirildiği[761] unutulmamalıdır. Doğrudan meallerle ilgili olmasa da anlama açısından Fazlurrahman'ın en-Nisa 4/3. ayetine[762] dair açıklamaları bütünlük ihlalinin çarpıcı örneklerinden biridir. O dörde kadar kadınla evlenme hükmünün geçici ve kısıtlı bir gaye olduğu kabulünden hareketle savunduğu anlamı destekleyici bağlamı oluşturarak bu ayeti o paralelde yorumlamaktadır. Yani önce anlam ile ilgili kanaat oluşmuş sonra bağlamsal ilişkilendirmeler yapılmıştır. Zira o, ayetin öncesinde yetimlerden bahsedilmesine (en-Nisa 4/2) ve aynı surenin 129. ayetinin ilk kısmı olan *"ne kadar isteseniz de kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsinz…"* ifadesine dayanarak çok kadınla evliliğin geçici ve o dönem şartlarına uygun bir hüküm olduğunu iddia etmektedir.[763] Zira o, Kur'an bütünlüğünü ve ayetlerin kendi içindeki bütünlüğünü ihmal ederek ve parçacı bir yaklaşım tarzı sergileyerek iki ayetin de kendine uygun kısımlarını almış sonucunda da adeta şöyle bir sonuç ortaya çıkarmıştır: *Eğer onların aralarında da adil davranamamaktan korkacak olursanız, biriyle evlenin. (en-Nisa 4/3) "Ne kadar*

---

759 Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.18-19.

760 Işıcık, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler,* s.47.

761 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.157. Ayrıca bu husulara dair örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz. aynı eser, s.93-133.

762 *Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkacak olursanız, hoşunuza giden kadınlar ile ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin. Eğer onların aralarında da adil davranamamaktan korkacak olursanız, biriyle ya da sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Çünkü bu haksızlık etmemeniz için en uygun yoldur.*

763 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an,* s.90-91.

isteseniz de kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsinz." (en-Nisa 4/129) Bunu yaparken de ikinci ayetin sonu olan *"o halde birine tamamen meyledip diğerini askıdaymış gibi bırakmayın"* emrini görmezden gelmiştir. Çünkü 129. ayet bütün olarak dikkate alındığında birden çok kadınla evlenme yasağını değil bir durum tespitini ve buna ilişkin uyarıyı ihtiva ettiği görülmektedir. Yani ayette kocanın nikâhı altındaki bütün kadınlara yaratılış icabı aynı sevgiyi duyamayacağı ve aynı hisleri taşıyamayacağı ama hiç değilse, hepsine karşı, görünürde sevgi göstermede eşit davranılması, hanımlardan birininin diğerlerine üstün tutulduğu intibaının verilmemesi ve hiçbirinin ihmal edilmemesi gerektiği kastedilmektedir.[764]

Kur'an'ın herhangi bir konu hakkında ne dediğini ve ne demek istediğini ortaya koymak için aynı konudaki bütün ayetleri bütünlük içerisinde değerlendirmeden sadece bazı ayetleri esas almak da bir parçacı yaklaşım şeklidir. Örneğin şefaat hususunda Kur'an'ın görüşünün tam olarak ortaya konabilmesi için şu üç grup ayetin biri diğerine tercih edilmeden mutlaka dikkate alınması gerekir. Birinci gruptaki ayetlerde kendilerine fayda veya zarar vermeyecek şeyleri Allah nezdinde şefaatçi olarak gören putperestlerin bu anlayışlarının temelsizliği vurgulanmaktadır.[765] İkinci grup ayetlerde kıyamet günü şefaatin fayda vermeyeceği ve kabul edilmeyeceğine dikkat çekilmektedir.[766] Üçüncü grup ayetlerde ise Allah Teala'nın izni ve rızası olmadıkça hiç kimsenin şefaat edemeyeceği[767], hiç kimseye de şefaatin fayda vermeyeceği[768] ve meleklerin şefaatinin işe yaramayacağı (izin ve rızası olmadan)[769] buyrulmaktadır. Dolayısıyla şefaat hususunda Kur'anî çerçeve bu şekildeyken bir grup ayetin diğerine tercihi ve sadece bir gruptakilerin esas alınması parçacı bir yaklaşım olarak yanlış anlaşılmalara ve değerlendirmelere sebep olabilmektedir.

Özetle ayet düzeni, cümle düzeni ve sayfa düzeni gibi anlam bütünlüğünü bozucu sınırlandırmalara bire bir riayet etmek, hüküm çıkarırken ayetleri Kur'an bütünlüğünden koparmak, ayetler arasında kurulması gereken umum-husus, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen gibi belli başlı ilişkilendirmeleri ihmal etmek, ve son olarak aynı konudaki bütün ayetleri bütünlük içerisinde değerlendirme yerine sadece bazı ayetleri

---

764 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* s.83.
765 Bkz. En'am 6/94; A'raf 7/53; Yunus 10/18; Rum 30/13.
766 Bkz. Bakara 2/48,123,254; Şuâra 26/100 ve Müddessir 73/48.
767 Bkz. Bakara 2/255; Yunus 10/3 ve Meryem 19/87.
768 Bkz. Tâhâ 20/109; Sebe' 34/23.
769 Bkz. Enbiya 21/28 ve Necm 53/26.

esas almak bağlamsal unsurları devre dışı bırakan ya da dikkate alınması gereken unsurların tamamını değil de bir kısmını dikkate almak olduğundan parçacı yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

Bu parçacı yaklaşım şekilleri doğru bir yöntemin ihlal edilmesi olduğundan ayetlere hiç de ifade etmediği anlamlar yüklenmesine sebep olabilmektedir. Çünkü yukarıda dikkat çekilen Kur'an'a parçacı yaklaşım şekillerinde genellikle iki hata dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi anlaşılmaya konu olan ayet veya ayet grubunu içinde bulunduğu metin içi bağlamı dikkate almadan soyut bir şekilde anlamlandırmaya çalışmaktır. İkincisi ise, Kur'an'ı Kerim'in gönderiliş amacını, gönderildiği zaman ve şartları, bütünlüğünden çıkarlabilecek temel ilkeleri, sebeb-i nüzulü ve onda bulunan mecaz, kinaye, teşbih, teşvik ve tahzir gibi üslup özelliklerini göz önünde bulundurmadan anlamayı tercih etmektir. Bu tercih neticesinde de yanlış da olsa en önemli dayanak lafza aşırı bağlılık olmaktadır. Bunun sonucunda da ayetin ne diyor'u doğru bir şekilde tercüme edilmekte ancak geri planında kim, ne, nerede, ne zaman, niçin dedi sorularının da cevaplarını ihtiva eden ne demek istiyor sorusu karşılıksız kalmaktadır. Kur'an merkezli bakış açısı devre dışı kalmakta ve bütünlükten yoksun bir anlama ve yorumlamaya gidilmektedir. el-Enbiya 21/55. قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ اللاعِبِينَ ayetinin içinde bulunduğu pasaj bütünlüğünde Hz. İbrahim'in bir önceki ayette *"siz ve atalarınız açık bir sapıklık içinde"* şeklindeki uyarısına bir cevaptır. Bu yüzden de *"Sen ciddi misin, yoksa bizimle şaka mı yapıyorsun"*[770] diye çevrilmelidir. Ayetin ifade ettiği anlam bu olmasına karşın "sen gerçeği mi getirdin yoksa oynayıp eğlenenlerden biri misin?" tercümesi ayet bütünlüğü yerine lafza aşırı bağlılığın mesaj aktarımında çok da işlevsel olmadığını göstermektedir. Aynı durum Âl-i İmran 3/37. ayetteki .. وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا … cümlesinin tercümesinde de görülmektedir. Hz. Meryem'in büyüyüp yetişmesini aktaran bu cümlenin "güzel bir çiçek gibi yetişmesini sağladı"[771] şeklinde çevrilmesi gerekirken "onu güzel bir nebat gibi büyüttü"[772], "onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi"[773] diye tercüme edilmesi lafza bağlılığın olumsuz sonuçlarına işaret edici mahiyettedir.

---

[770] Mustafa **Öztürk,** *Kur'an'ı Kerim Meali,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013, s.449.
[771] Abdulkadir **Şener,** Cemal **Sofuoğlu** ve Mustafa **Yıldırım,** *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli,* Tibyan Yayıncılık, İzmir 2011, s.54.
[772] Çantay, s.54.
[773] Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.53.

3.2. İdeolojik Yaklaşım

Bütünlükle ilgili ilkeleri gözetmeme gibi bağlamsal unsurların anlama ve yorumlamaya katkısını gölgeleyen ya da devre dışı bırakan metodik hatalardan biri de ideolojik yaklaşımdır. İdeolojik yaklaşımda kişinin kendi grubunun haklı ve doğru (hakk), öteki grubun ise yanlış ve hatalı (bid'at, batıl) olduğunu kanıtlama arzusu[774] ön planda olduğundan ilkesel hareket tarzı terk edilerek yapılan faaliyeti ve ulaşılan sonucu kısıtlayıcı, indirgemeci bir tutum sergilenmektedir. Doğrunun ölçüleri belli bir amaç doğrultusunda adeta belli kalıplara hapsedilmektedir. Bu da genel anlama ve yorumlama girişimlerinde olduğu gibi bağlamsal anlama ve yorumlamada da problemlere sebep olmaktadır. Aynı problem doğal olarak meallerdeki aktarımlara da yansımaktadır.

İdeolojik yaklaşımda bir grubun görüşlerini desteklemek karşıt görüşü de çürütmek temel hedef olduğundan subjektiflik hat safhadadır. Kur'an ayetleri ile ilgili ideolojik anlama ve yorumlamanın çerçevesinde Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yani muhtevasının kavranıp temel prensiplerini akl-ı selim ile idrak etmeye engel olan hallerden biri mezhep taassubu veya mezhep gözlüğü ile Kur'an'a yaklaşmaktır.[775] Mezhebi taassub, ön yargılı olmanın daha ileri aşamasındaki bir tavırdır. Tarih içinde siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeler ve değişmeler İslam toplumunda farklılaşmalara sebep olmuştur. Fırkalar, giderek kendi kanaat, inanç ve kabullerinin daha doğru olduğunu anlatabilmek için Kur'an'a başvurmaya başlamışlardır. Çünkü Kur'an Müslümanların en güçlü ve tartışılmaz kaynağıdır. Bu yüzden onunla desteklenen görüş ve tavırların doğruluk ve kabul edilme katsayısının artacağı kesindir. Her mezhep mensubu alimin, ondan destek araması, görüşlerini onun ayetleri ile delillendirmesi ve ayetlerini kendi görüşü doğrultusunda tevil etmesi de bu temel kabulün bir sonucudur. Dolayısıyla hemen her fırka, kendi fikrini, adeta Kur'an'a onaylatma çabası içine girebilmektedir. Aslında böyle bir tutum, gerçek manada Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması çabasında doğru bir yöntem olarak nitelendirilemez. Çünkü onun doğru anlaşılmasının temel şartlarından biri anlayan ve yorumlayanın önyargılarından kurtulmasıdır. Anlama ve yorumlamada böyle bir tutum, temel ahlakî bir gerekliliktir. Aslında mezhebî kaygılardan hareketle yapılan yorum ve ulaşılan anlamda isabet de kaydedilebilir. Ancak anlama ve yorumlamanın temel

---

[774] İsmail **Çalışkan,** *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s.142.
[775] Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s.179.

icablarından biri olan önyargılardan vazgeçebilme ve tarafgirlikten kurtulabilme arzusunun olmayışı ve gerekliliğinin sağlanamaması yöntemsel bir yanlış olarak görülmelidir.[776] Çünkü ulaşılan sonuç yönteme değil daha çok önceden sahip olunan ve prensip haline getirilen görüş ve kabule dayanmaktadır. Aslında bir kimsenin ya da mezhebin kendi görüşünü ayetlerle desteklemesinin anormal bir tarafı yoktur. Asıl anormal olan bazen aynı ayet ya da ayetlerin yer yer birbirine zıt görüşleri desteklemek için kullanılmasıdır. Bundan daha vahimi ise ayetleri sadece malzeme olarak kullanmak ve dinle ilgili görüşü, yöntemi ve bakış açısını Kur'an'ın bütünlüğü, mantığı, ruhu ve hedefleri[777] yerine taraf olduğu mezhebe dayandırma girişiminde bulunmaktır. Bu da subjektiflik ve tarafgirliğin en uç boyutlarından biridir.

Bir anlama ve yorumlama faaliyetinde önyargılı olmanın, tarafgir davranmanın en bariz göstergelerinden olan mezhebi taassuba karşı çıkılmasının gerekçesi hiç şüphesiz doğru ve objektif sonuçlara ulaştırıcak bir yönteme dair unsurların bariz bir şekilde ihlal edilmesidir. Zira mezhebi taassub sebebiyle sırf, savunulan ya da savunulmak istenen düşünceyi desteklemiyor diye dilbilimsel ilkeler ihlal edilebilmektedir. Yine aynı şekilde anlama ve tercümeye katkısı olan nüzul sebebi rivayetleri tahrif edilebilmektedir. Zaman zaman rivayetlerden kendine uygun olanlar alınıp diğerleri devre dışı bırakılabilmektedir. Nüzul ortamına dair bilgiler dikkate alınmamaktadır. Ayetlerin birbirleriyle irtibatı, konusal ve amaçsal bütünlüğü görmezden gelinebilmektedir. Her biri bağlamsal anlamanın unsurları olan bütün bu hususların ihmali doğal olarak metodik hareket tarzının terk edilerek istenen sonuç merkezli bir hareket tarzının benimsendiğini göstermektedir. Bunu örneklendirmemiz kastımıza daha açık ve net bir şekilde işaret edecektir.

Örneğin el-Vâkıa 56/79. لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُون ayetinin anlaşılması ve tercümesi adeta bütün bu anlatılanları özetlemektedir. Zira ayetin anlamlandırılmasında asıl etken abdestsiz Kur'an'a dokunulamayacağı kabulüdür. Oysaki ayetin ne dilbilimsel analizi ne de bağlamı bu anlamı desteklememektedir. Ayetteki *mutahharûn* kelimesi ismi mef'ul olarak "temizlendirilenler, temiz kılınanlar" anlamını ifade etmektedir. *La yemessuhu* ibaresi nefiy kipidir, nehiy değil; dolayısıyla ibare bir yasağı değil bir durum tespitini bildirmektedir. Ayet, zaman itibariyle Hz. Muhammedin Peygamberliğinin üçüncü

---

[776] Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.151-152.
[777] Türkeri, s.126 ve 133.

yılında, mekân olarak da Mekke'da nazil olduğundan ayetin dış bağlamı henüz nüzulünün tamamlanıp el sürülmesi yasaklanacak iki kapak arasına alınmış bir Mushafın bulunmadığı ve abdest ayetinin (el-Maide 5/6) nazil olmadığı bir dönemdir.[778] Çünkü abdest, gusül, ay ve loğusa halleri ile ilgili ayetler/hükümler Medinede en az on yıl sonra indirilmiştir.[779] Üstelik bu ayetlerde konu olarak Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki durumu, kaynak bakımından sağlamlığı ve korunmuşluğu, ona arındırılmış olan meleklerin dışında hiç kimsenin dokunamayacağı[780] işlenmektedir. Buna karşın ayet, hem dilbilimsel hem de bağlamsal unsurları dikkate alınmadan anlamlandırıldığı ve tercüme edildiği görülebilmektedir. Göz önünde bulundurulması gereken gerçek dış bağlam terkedilerek yerine mevcut anlamı doğrulatıcı fakihlerin çoğunluğunun Kur'an'a abdestsiz el sürmenin caiz olmadığına dair görüş[781] esas alınmıştır. Bu da ayetlerin anlaşılmasında dilbilimsel ilkelerin ve bağlamsal unsurların değil de önyargıların dikkate alınmasının nasıl bir sonuç doğuracağını ortaya koyması bakımından önem arzetmektedir.

İdeolojik yaklaşım sonucu ortaya çıkan bir diğer olumsuz tavır ise sloganik yaklaşımdır. Bununla ne kastettiğimizi anlatmanın en kestirme yolu şüphesiz onu örneklendirmektir. Tarihi süreçte, düşünce ve değerlendirmeyi belli bir çerçeve ile sınırlandıran, sloganik yaklaşımın en somut örneklerinden biri Haricîlerin, hilafet meselesinde hakemlik müessesine başvurduğu için Hz. Ali'ye karşı çıkıp hatta onu tekfir ederek "hüküm ancak Allah'ındır"[782] ayetini düşünce ve hükümlerinin merkezine almalarıdır. Bu yüzden de Hz. Ali'ye "sen Allah'ın dininde ona ait olan hüküm yetkisini, O'nun kullarına havale etmek suretiyle kendini mü'minlerin emirliğinden azledip kâfirlerin emirliğine indirdin" demişlerdir. Hâlbuki onlar bu konuda Kur'an'a bütüncül yaklaşsalardı, Allah Teâlâ'nın insanlar arasında hekemlik müessesesine başvurulmasını emrettiğini ve bu işin de Allah'ın hükmü olduğunu görürlerdi. Zira av yasağına

---

[778] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.75.
[779] Duman, *Beyânu'l-Hak,* I, s.483; Ayrıca bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.180.
[780] Zemahşerî, VI, s.37-38.
[781] Fakihlerin bu görüşüne delil olarak Hz. Peygamberin Amr İbn Hazm'a yazdığı mektupta; "Temiz olmadıkça Kur'an'a el sürmemesini" istemesi zikredilmektedir. İmam Şâfii ve İmam Malik bu görüşü benimsemiştir. Ebu Hanife'den ise bu konuda iki görüş nakledilmiştir. Birincisine göre abdestsiz kişi Kur'an'a el sürebilir ve okuyabilir. İkincisine göre ise, abdestsiz kişi, sadece yazı olmayan dış kabuğuna el sürebilir, fakat yine ezbere okuyabilir Bu görüşler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Bkz. Ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed el Ensârî *el-Kurtubî, el-Cami' Li Ahkami'l-Kur'an,* Daru'l-Hadîs, Kahire 1416/1996, Cilt XVII, s.217-218.
[782] Yusuf 12/67.

uymayan ihramlının ödeyeceği hayvanın belirlenmesinde işin iki adil şahide havale edilmesi[783], araları açılan karı-kocanın aralarının bulunması için eşlerden her birinin yakınlarından seçilecek iki hakemin görevlendirilmesinin emredilmesi[784] bunun örneklerindendir.[785]

Sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirdiğimizde sloganik yaklaşım ile bağlam arasında da problem olarak kabul edilebilecek türden bazı tespitlerde bulunmak mümkündür. Zira genel anlama ve yorumlama problemlerinin sebeplerinden olan sloganik yaklaşım bağlamsal düzlemde de olumsuz sonuçların sebebi olabilmektedir. Çünkü sloganik yaklaşımda da tıpkı parçacı yaklaşımda olduğu gibi dilbilimsel anlama ve bağlamsal anlamaya dayanan ilkesel hareket tarzı terk edilerek nesnellikten uzaklaşılmakta istenen sonucun alınması için de belli kalıp ifadelerle öznelliğe kapı aralanmaktadır. Bunun sonucunda da her ne kadar slogan olarak isimlendirilmese de bağlamsal unsurlar açısından anlayış ve düşünceyi kısıtlayıcı, çerçeveyi daraltıcı kalıplara ve anlayışlara rastlamak söz konusu olabilmektedir. Örneğin Kur'an'ın her ayetinin mutlaka öncesi ve sonrasıyla ilişkisi olduğunu yine aynı şekilde her suresinin öncesi ve sonrasındaki surelerle mükemmel bir irtibatının olduğunu iddia etmek bu türden bir yaklaşımdır. Çünkü Kur'an'ı anlama ve yorumlamada metin içi ve metin dışı ilişkiler ağının araştırılması sonucunda ortaya konan bilgileri ifade eden bağlam, böyle bir anlayış sebebiyle adeta bütün ayet ve sureler için hazır, sabit, verili bir unsur haline getirilmektedir. Oysaki söz konusu ilişki ve irtibatlar mümkün ihtimaller olup tespit edilmesi anlayan ve yorumlayanın özel gayret ve çabasına muhtaç haldedir. Ayrıca Kur'an'ın nüzulü, nüzul süreci, muhtevası, konuları ele alış tarzı, hitap şekli ve kitap haline getirilmesi gibi hususlar da bu türden iddiaları desteklememektedir. Kur'an ile ilgili bu hususlar dikkate alındığında münasebet ve ilişkinin bütün ayet ve surelerde söz konusu olan bir unsurdan ziyade bazılarında olduğu, bazılarını ise müstakil kabul etmenin gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden "ayetler veya sureler arasında münasebet vardır ya da yoktur" şeklinde sloganik yaklaşımdan ziyade önyargısız bir şekilde münasebet varmıdır? Var ise var olan bu münasebet hangi boyutta ve hangi noktalarda yoğunlaşmaktadır? Bu münasebetin ayetin, konunun veya surenin anlaşılmasına katkısı nedir? sorularına cevaplar aranmalıdır. Önyargısız bir şekilde bu

---

[783] Maide 5/95.
[784] Nisa 4/35.
[785] Dereli, s.93-94.

sorulara bulunan cevaplar Kur'an'ın tanınmasına ve bağlamsal unsurlardan gereği gibi yararlanılmasına katkı sağlayacaktır.

Kur'an, bağlam ve ideolojik yaklaşım merkezli düşündüğümüzde dikkatlerden kaçmayan bir diğer husus ise tarihsellik ve evrensellik tartışmalarıdır. Kur'an'ın yerel motifleri ile evrensel ilkelerinin içiçeliğini görmezden gelerek, anlama, yorumlama ve açıklamada "Kur'an'da evrensel ilkeler olsa da o tarihsel bir metindir"[786] öncülünü esas almak da; "onda bazı tarihsel unsurlar olsa da o, her dönem ve her zamanı kapsayan evrensel bir kitaptır"[787] öncülünü esas almak da problemin çözümünden ziyade daha da derinleşmesine hizmet etmektedir. Bunun yerine onda hem yerel motiflerin hem de evrensel ilkelerin olduğunu, birini diğerine tercih etmeden her ikisinin de katkı sağlayıcı birer ilke olarak dikkate alınması doğru anlama açısından daha fonksiyonel olcaktır.

Sloganik yaklaşımla ilgili bu teorik bilgiler göstermektedir ki, meallerde görülen problemlerle bu yaklaşımı doğrudan ilintilendirmek zorlama olacağından mümkün gözükmemektedir. Ancak bu yaklaşım ilkesel ve metodik hareket tarzını sınırlandırdığından ya da devre dışı bıraktığından genel olarak anlama problemlerinin sebebi olduğu gibi meal problemlerinin de dolaylı sebebi olmaktadır. Kur'an'ın her ayetinin mutlaka öncesi ve sonrasıyla ilişkisi olduğunu yine aynı şekilde her suresinin öncesi ve sonrasındaki surelerle mükemmel bir irtibatının olduğunu iddia etmek somut örnekleri olmasa da öyle ya da böyle meallerdeki tercihlere yansımaktadır. Konuyla ilgili bu olumsuzlukların meallerde de örnekleri bulunmaktadır. Örneğin el-Fecr 89/27. يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ayetinin tercümesi anlatılanları somut bir şekilde özetler mahiyettedir. Bu ayet tasavvufî yaklaşımların etkisinde kalınarak[788] ve anlama karineleri ihlal edilerek itmi'nan olumlu anlamda kabul edilmiş ve tasavvufi mertebelerden olan nefs-imutmainne'yi hatırlatır bir şekilde tercüme edilmiştir. *"Ey mutmain olan nefs!"*[789], *"Ey itmi'nâne ermiş ruh"*,[790], *"Ey huzûra eren nefis!"*[791], *"Ey*

---

[786] Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık,* s.56.
[787] Demir, "Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem", s.32.
[788] Ebü'l-Kâsım Zeynülislam Abdülkerim b. Hevazin **Kuşeyri** (ö.465/1072), *Letaifü'l-İşarat Tefsir Sufi Kamil li'l-Kur'âni'l-Kerim* (Thk. İbrâhim Besyuni), el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1971, Cilt III, s.727. Kuşeyri bu tamlamanın "nefs ile mutmain olan ruh" demek olduğunu belirtir. Bununla marifet sayesinde ya da Allah'ı zikrederek veya cennet müjdesiyle "mutmain olan ruh yahut "sükûnet bulmuş ruh" olduunu söylemektedir.
[789] Ali **Bulaç,** *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı,* Pınar Yayınları, İstanbul 1983, s.590.
[790] Çantay, s.594.

sükûna kavuşmuş benlik!"[792], *"Ey içsel güvene ulaşmış olan nefis!"*[793] şeklindeki tercümeler bunlardan bazılarıdır. Oysaki bu ayetten önceki ayetlerde Allah tarafından kâh nimete gark edilen kâh sıkıntıya sokulan Arapların, Rableri karşısındaki tutum ve davranışları eleştirilip mala karşı ne kadar tamahkâr oldukları üzerinde durulur. Ama bunun böyle gitmeyeceği, bunların hesabının bir gün mutlaka sorulacağı belirtilir. Ahiretteki yargılanmanın akabinde bu nankörce ve kafirane amellere Allah'ın vereceği sert cezaya dikkat çekilir. Sonrasındaki ayetlerde ise yukarıdan beri özellikleri anlatılan gaflet ve şirk içinde olan, halinden tamamen memnun, etraftaki iğrençlik ve kötülüklerin kendisini hiç ilgilendirmediği olumsuz ve putperest bir kişiliğe sahip olanların ayaklarını denk almaları, tapındıkları diğer varlıkları bir tarafa bırakarak gerçek Rablerine/Efendilerine dönmeleri; sadece O'na kulluk etmeleri emredilir. Dolayısyla bu ayetlerde olumsuz tavır sergileyenlerden olumluya dönüş söz konusu olmayıp muhatap nemelazımcı, içinde bulunduğu durumdan memnun nankör bir kişiliğe sahip, itminan sahibi benliktir. Bu bakımdan ayetin sonrasında kastedilen dünyayı terk edip ahirete yönelme değil; gaflet ve şirki terk edip tevhide yönelmedir.[794]

Bağlamsal durum ile meallerde tercih edilen tercümeler göstermektedir ki, nüzul sonrası dönemlerde adeta sloganlaştırılan Kur'an'a ait bazı kelimelerin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında belli kalıplar çerçevesinde hareketten ziyade dilbilimsel ilke ve bağlamsal unsurlar gibi objektif anlama karinelerinin esas alınması önem arzetmektedir. Doğru olan mevcut anlamanın Kur'an'a onaylatılması değil objektif karinelerin dikkate alınarak sonuca ulaşmadır.

3.3. Lafza Aşırı Bağlılık

Meallerde görülen bağlamsal sorunların sebeplerinden biri de lafza aşırı bağlılıktır. Kaynağa sadakat açısından lafza bağlılık önemliyse de mesajın tespitine katkı sağlayıcı bağlamsal unsurları dahi devre dışı bırakacak derecede lafzı gözetmek bir tür çeviri

---

[791] Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali,* s.593; Benzer tercümeler için bkz. Halil **Altuntaş** ve Muzaffer **Şahin,** *Kur'an-ı Kerim Meali,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011, s.593; Hayrettin **Karaman** vd, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s.608; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* s.593; Ahmet **Davudoğlu,** *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli*, Çelik Yayınevi, İstanbul trs,, s.595.

[792] Yaşar Nuri **Öztürk,** *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* Yeni Boyut, İstanbul 1999, s.594.

[793] Salih **Akdemir,** *Son Çağrı Kur'an,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s.593.

[794] Murat **Sülün,** "Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt L, Sayı 1, Ankara 2009, s.11-23.

problemidir. Kur'an meallerinde de bu problemin birkaç şekli görülmektedir. Bunlardan en önemlisi ayetlerdeki mecazi anlatımı gözetmemektir. Dolaylı anlatım şekillerinden olan bu ifadelerin ne demek istediğinden ziyade ne dediğinin esas alınması lafza aşırı bağlılık olarak kabul edilmektedir. Kur'an'ın Türkçe tercümelerinde bu problemin en fazla görüldüğü noktalardan biri de onda bulunan deyim ve deyimsel ifadelerdir. Belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, bazen de tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz[795] olarak tanımlanan deyimler motamot çevrildiklerinde çoğu zaman hedef dilde anlamlı bir söz oluşturmazlar. Çünkü deyimlerin ait oldukları lisanda tarihsel-kültürel bir arka planları vardır. Bu yüzden, deyimsel ifadelerde anlam lafızdan ziyade bu tarihsel-kültürel arka planda aranmalıdır.[796]

Lafza aşırı bağlılık olarak kabul edilebilcek uygulamalardan biri de Kur'an'da yer alan bazı ifadelerin çevrilmeden asli formuyla bırakılmasıdır. Bu da tercümeye muhatap kitleyi dikkate almadan nüzul dönemine takılıp kalmadan kaynaklanmaktadır. Tercümede böyle bir tercih tercüme edilen ayetteki kelime veya kavramın her iki dilde de bilinip kullanıldığında problem olmayabilir. Bazı kullanımlarında Türkçedeki karşılığını ifade eden *dua, secde, din* gibi kavramların tercüme edilmeden bırakılması gibi. Zira bunlarla iki dildeki ortak kullanımından dolayı kastedilen anlamın anlaşılması mümkündür. Ancak söz konusu kelime ve kavramla ilgili her iki dil arasında muhatabın zihninde oluşan anlam itibariyle bir ortaklık ve bir eşdeğerlik yoksa o zaman ayetteki her bir kelimenin uygun karşılıkla aktarılması bir zorunluluktur. Çünkü tercümede neyin tercüme edildiği kadar kim için tercüme edildiği de unutulmamalıdır. Kur'an'ın ilk muhatap kitlesi ile tercüme metnin muhatap kitlesinin aynı kişiler olmadığı hesaba katılmalıdır.

Kur'an'ın nüzul ortamı, nüzul şekli ve Mushaf tertibi dikkate alınmadan her ayeti ve sureyi zorlama bir şekilde mutlaka öncesi ve sonrasıyla irtibatlandırma da bir tür lafza aşırı bağlılıktır. Hâlbuki sahip olduğu özellikler bakımından Kur'an'da öncesi ve sonrasıyla mutlaka irtibatlandırılması gereken ayetlerin yanında müstakil kabul edilmesi gereken ayetlerin de olması son derece doğal bir durumdur. Dolayısıyla irtibatlandırma hususunda ayetlere göre gereken tavrı takınmak yerine tek bir kabulü bütün ayetlere

---

[795] Aksan, *Her Yönüyle Dil,* III, s.37.
[796] Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.42.

teşmil etmek bir lafza bağlılık şeklidir. Çünkü böyle bir tavırla Kur'an metnini oluşturan tarihî ve kültürel şartlar devre dışı bırakılmakta mana ve mesaj sadece mevcut Mushaf tertibindeki metinde aranmaktadır. Ancak şu unutulmamalıdır ki kastedilen mesajın alınması en az lafız kadar onun geri planındaki tarihî ve kültürel arka planın bilinmesini de gerektirmektedir. Örneğin Aşure yemeğini Türkçe'den Arapça'ya ya da Arapça'dan Türkçe'ye çevirmek sorun oluşturmazken bu iki dilden İngilizce'ye çevirmek zor olacaktır. Çünkü bu çeviriye muhatap olacak kitlenin İslam hakkında asgari düzeyde genel kültür bilgisine, Aşure gününün Müslüman toplumlar için ne ifade ettiğine ve o gün pişirilen aşure yemeğinin ne anlam taşıdığına dair bilgi sahibi olması son derece önemlidir.[797]

Meallerde görülen aşırı lafızcılık türlerinden biri de ayet ve pasajdaki her bir kelimeye mutlaka karşılık bulma arayışıdır. Oysaki tercümede esas olan mesajın aktarılması olduğundan her bir kelimeye karşılık verme bir zorunluluk olmamalıdır. Çünkü çevirideki amaç, okuru kaynak metne götürmek değil, kaynak metni okurun dünyasına taşımaktır.[798] Bu yüzden de onda kullanılan dil ve üslup okur kitlesinin anlayış ve kavrayış düzeyine uygun olmalıdır. Öncelik anlamın aktarılması olduğundan ve metnin bütün unsurlarıyla aynen aktarılması mümkün olmadığından yapılan tercümede gereken durumlarda orijinal metinde olmayan kelime ilaveleri yapılabilmelidir. Kaynak metindeki birkaç kelime gerektiğinde bir kelimeyle ifade edilebilmelidir. Yani özellikle de mecazi ifadelerin tercümesinde kaynak metin ile hedef metin arasında sözcük sayısı bakımından eşitlemenin bir zorunluluk olmadığı unutulmamalıdır. Bütün tercümeler için geçerli olan bu ilke Kur'an ayetlerinin tercümesinde de geçerlidir. Yapılan tercüme ile ibadet metni oluşturulmayacağından Kur'an mesajı ile Türk insanını buluşturma amacı doğrultusunda gerekli eksiltme ve ilaveler rahatlıkla yapılabilmelidir.

Lafza aşırı bağlılık kapsamında dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da Kur'an'ın mevcut Mushaf tertibindeki ayet düzeni, cümle düzeni ve sayfa düzeninin tercümelerde aynen korunmaya çalışılmasıdır. Çünkü böyle bir gayret bütünlükle ilgili hususlarda da dikkat çekildiği üzere anlama ve aktarma açısından birçok probleme sebep olmaktadır. Zira Kur'an'ın yapısal özellikleri hakkında bilgi verici ayet, cümle ve sayfalar kendi içerisinde bütünlük taşıma bakımından farklı özelliklere sahiptir. Bazı ayetler vardır

---

[797] Suçin, s.110.
[798] Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.52.

cümle bile değildir bazıları ise birden çok cümleyi ihtiva etmektedir. Bir cümlenin bir kısmı bir ayette bir kısmı ise devam eden ayet ya da ayetlerde yer alabilmektedir. Aynı şekilde sayfa sonlarında anlamın da sonlanması çoğu zaman söz konusu olmamaktadır. Gerek cümle gerekse anlam bütünlüğü açısından bir sayfanın sonu ile diğer sayfanın başı arasında ayrılmaz bir ilişki olabileceği gibi olmayabilmektedir de. Bu yüzden meallerde bu husulara dikkat edilmeli aralarında ilişki olanlar ile olmayanlar biribirinden ayrı şekillerde tercüme edilmelidir. Zorlama bağlantılar ve gereksiz kesintilerden kaçınılmalıdır. Birkaç ayetin bir cümle olduğu durumlarda ayet numarasından ziyade anlam bütünlüğü esas alınmalıdır.

3.4. Kur'an ve Bağlam İlişkilendirilmesindeki Eksiklik

Kur'an'ı anlamada ve meallerin gerçek başarısında bağlamın rolü çerçevesinde dikkat çekilmesi gereken sebeplerden biri de tespit edilse dahi ayete göre dikkate alınması gereken bağlamsal unsurlar yerine sadece savunulan anlamı destekleyici bağlamsal unsurları dikkate almaktır. Bunda da en önemli faktör anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılan hususla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamak veya sahip olunan bilgiyi kullanmamaktır. Bilgi seviyesinin, insanın anlayış ve kavrayış derecesini önemli ölçüde etkilediğini kabul etmek gerekir.[799] Çünkü anlama, bireyin sahip olduğu bilgi seviyesi ve fıtri yeteneği ile doğru orantılıdır. Anlaşılmaya konu olan sahada belli bir birikime sahip olanla olmayanın anlama düzeyleri aynı olmayacaktır. Kur'an açısından düşündüğümüzde nüzul ortamını yaşayan bir sahabinin Kur'an'ı anlaması ile nüzul ortamını yaşamayan bir insanın Kur'an'ı anlamasının aynı seviyede olmayacağı rahatlıkla söylenebilir.[800] Bu kabulün bir tercüme faaliyetindeki doğal sonucu ise tam ve doğru bir tercüme için sadece iki dil bilgisine sahip olmanın yeterli olmadığıdır. Bu bilgi tercümenin ilk adımı olarak kabul edilse de yapılan işin amaca hizmet etmesi için buna ilaveten metnin veya söylemin bağlamı tespit edilmeli ve takip edilecek yönteme temel teşkil edici neyin, ne veya kim için tercüme edildiği, olayın nerede ve ne zaman geçtiği sorularının cevaplandırılması gerekmektedir. Böyle bir girişim bütün tercümelerde gerektiği gibi insanlığa hidayet için gönderilen ilahi kitap olan Kur'an'ın ayetleri ile ilgili tercümelerin de vazgeçilmezlerindendir. Zira altyapı mahiyetindeki bilgilerin toplanmaması, dikkate alınması gereken unsurlardan birinin dışarıda

---

[799] Albayrak, *Tefsir Usûlü,* s.153.
[800] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.157.

kalmasına sebep olacağından bu durum hem yanlış sonuca yol açacak hem de kişiselliği artıracaktır. Bu yüzden Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetine girişecek bir kimse onunla ilgili ön bilgileri her yönüyle önceden mutlaka kazanmalıdır. Kur'an'ın indirilişini, indiği dönemin şartlarını, metin olma sürecini, dilini, üslubunu çok iyi bilmelidir. Kur'an öncesi dönemde de kullanılan bir kelimenin Kur'anî bütünlük içerisinde uğradığı anlam değişimlerinden haberdar olmalıdır. Zira bunlarla ilgili birikimi artırmadan ulaşılacak bir anlama veya yapılacak bir yorumlama, anlayan ve yorumlayanın ilgi, amaç, niyet, arzu ve daha önceki inançlarıyla az ya da çok bağlantılı olacağından kişiyi öyle veya böyle öznelliğe hatta keyfiliğe sevkedebilecektir. Çünkü her hususta olduğu gibi anlama ve yorumlama hususunda da boşluğun yeri yoktur. Var olan bilgi ile boşluk giderilmez ise, bu boşluğun yerini kişisel özellikler vs. dolduracaktır. Bu da doğrudan sonucun olumsuz olmasına yol açacaktır.

Önyargılı olmanın anlama ve yorumlama önündeki önemli bir problem olmasına karşın önbilgiye sahip olmak anlama, yorumlama ve bunlara dayanan tercümeye yardımcı bir unsurdur. Bir ayetin nüzul sebebini bilme ile bilmemenin, ayet ya da ayetlerin nüzul ortamını bilme ile bilmemenin, ayetlerin içinde bulunduğu ayet grubuyla ilişkisini tespit etme ile etmemenin, ele alınan ayetin ilgili olduğu konudaki diğer ayetlerle ilişkisine vakıf olma ile olmamanın anlama ve yorumlamada farklı sonuçlara sebep olması bu hususu teyid etmektedir. Bu bakımdan anlama ve yorumlamada tek bir bağlamsal unsur yerine anlama ve yorumlamaya etki eden bütün bağlamsal unsurlar tespit edilip gereğince dikkate alınmalı, tercüme de bu donanımdan sonra yapılmalıdır. Esasında Kur'an ve bağlam ilişkisi çerçevesinde ortaya konması ve dikkate alınması gereken hususlar sabit, hazır ve verili unsurlar olmasa da gerek Kur'an gerekse bağlamla ilgili bilgilerden birçok nokta tespit edilip ortaya konabilir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, doğru bir anlama ve anlaşılanı Türkçeye aktarma çabasında tespit tek başına yeterli değildir. Asıl önemlisi doğru zamanda doğru ilişkilendirmeyi yapabilmektir. Örneğin el-Müddesir 74/43. ayetindeki (قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّين) henüz namazın farz kılınmadığı bir zamanda nazil olmasını gerekçe göstererek *"musallîn"* kelimesine *"namaz kılanlar"*[801]

[801] Meallerin çoğunda kelime namaz kılanlar diye tercüme edilmiştir. Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* (Hazırlayan ve Notlandıran: Dücane Cündioğlu), Merve Yayınları, İstanbul 1997, s.575; Çantay, s.576; Ömer Nasuhi **Bilmen,** *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi,* Bilmen Yayınevi, İstanbul trs., Cilt VIII, s.3896; Diyanet Meali, s.575; Diyanet Vakfı, s.582; Ali Fikri **Yavuz,** *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* Sönmez Neşriyat, İstanbul 1984, s.577; Hayrat Neşriyât, s.575; Yıldırım, *Kur'an'ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.575; Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve*

dışında bir anlam vermek, ayet ile bağlamsal unsur ilişkilendirmesini eksik yapmanın bir sonucudur. Zira hem bu kelimenin içinde bulunduğu ayetin nüzul zamanını gerekçe göstererek *"Biz mümin değildik"* veya *"Biz Allah'a ibadet etmezdik"* şeklinde tercüme edilmesini önermek[802] hem de Cahiliye döneminde salâtın (namaz) bilinen ve ifa edilen bir ibadet/rituel olduğunu ileri sürerek Kur'an'ın birçok ayetindeki *"akimu's-salât"* emrinin mevcut "salât" ritüelini tevhid inancı temelinde düzeltmeye teşvik amaçlı olduğunu iddia etmek[803] ayetin ne zaman nazil olduğu bilgisine sahip olunsa da nüzul ortamıyla ilgili sahip olunan önemli bir bilginin kullanılmadığını ve ilişkilendirmenin eksik yapıldığını göstermektedir.

Kur'an'ın indiği dönemle münasebetini görmezden gelerek ona adeta boşluğa indirilmiş bir kitap nazarıyla yaklaşmak da bir tür ilişilendirme hatasıdır. Hâlbuki Kur'an'ı inceleyen her insan Hz. Peygamber döneminin alışkanlıkları, örf ve adetleri, inançları, düşünce, bilgi, hayat tarzı ve kültürleriyle onun içeriği arasında bir bağ olduğunu rahatlıkla görebilir.[804] Yani asli formuyla bir 'söz' (kelam) olan Kur'an bugün karşımızda yazım ve redaksiyonu tamamlanmış bir kitap olarak durmakta ve bize ne demek istediğinin anlaşılmasını beklemektedir.[805] Bu yüzden de ayetlerin anlaşılması ve tercüme vasıtasıyla açıklanmasında bu durumun göz ardı edilmesi ve onun belli bir metinsel sistematiği olan bir kitap olarak kabul edilmesi istenenden farklı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Ayetlerin içinde nazil olduğu pasajlar ve bu pasajların içerikleri, içerisinde yer aldığı surenin tarihsel, toplumsal, kültürel, konusal vb. bağlamları gözetilmeksizin bütün ayetler ve sureler arasında birebir ilişki kurma eğilimi, çoğu zaman zorlama yorum ve te'villerle gerçekleşmekte, dolayısıyla bu bağlantıdan elde edilmesi planlanan anlam ya yok olmakta ya da elde edilen bu anlam ayetlerin iletmek istediğinden çok farklı mecralara sapmaktadır. Bir metnin, içinde şekillendiği her türden bağlamsal ilişki, o metnin anlaşılmasında büyük bir öneme sahip iken Kur'an'ın tarihî ve toplumsal bağlamlarını göz önünde bulundurmaksızın, onu bir defada kaleme alınmış yazılı bir

---

Yüce Meâli, s.575; Mehmet Nuri **Yılmaz,** *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* Moro Yayıncılık, Ankara 2000, s.575; Davudoğlu, s.577.

802 Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.225.

803 Mustafa Öztürk, "Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı" (Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği), *Birey ve Toplum,* Cilt I, Sayı 2, Güz 2011, s.48-49.

804 Demirci, *Tefsire Giriş,* s.121.

805 Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak,* s.30.

metin gibi giriş, gelişme ve sonuç dizaynıyla algılamanın, üstelik o metni de parçacı bir yaklaşımla ele alarak bütün ayetler ve sureler arasında zorlama ilişkiler kurmanın, anlamı tespit hususunda maksada hizmet etmesi mümkün değildir.[806] Dolayısıyla her hususta olduğu gibi bu hususta da aşırıya gitmek faydadan çok zarara sebep olur. Bu bakımdan peşin hükümden kaçınarak peş peşe gelen ayetler arasında ilişki olup olmadığının sorgulanması, varsa anlama ve yorumlamada bu ilişkinin dikkate alınması doğru bir yaklaşım tarzıdır. Buna karşın hem nüzul sürecini ve zamanını dikkate almadan mevcut Mushaf tertibindeki her ayetin öncesi ve sonrasıyla mutlak ilişkisinin olduğunu savunmak hem de nüzulünün zamana yayılarak ve parça parça olmasından dolayı ayetlerin öncesi ve sonrasıyla hiçbir irtibatının olmadığını, her ayeti müstakil düşünmek gerektiğini ileri sürmek bu husustaki yanlış sonuçlar doğurucu bağlamsal ilişkilendirmelerdir. Bu tür ilişkilendirmenin ayetlerin anlaşılması ve tercüme edilmesinde ne tür sonuçlara sebep olduğunu örneklendirmek sorunu tanımak adına daha faydalı olacaktır. Meal ve tefsirlerde birçoğunu bulabileceğimiz bu türden ihlalin bir örneği de Muhammed Esed'in Ğaşiye 88/17. ayetine yaptığı tercümedir. Onun ayetle ilgili *"Peki, (o yeniden dirilmeyi inkar edenler) bakmazlar mı yağmur yüklü bulutlara, (ve görmezler mi) nasıl yaratılmış onlar?"* şeklindeki tercümesi diğer bütün meallerden farklılık arzetmektedir. Sebebi ise ayette geçen "ibil" isminin genel olarak "develer" olarak anlamlandırılmasına karşın onun "yağmur taşıyan bulutlar" şeklinde tercüme etmesidir. Gerekçe olarak ise ayetin içinde bulunduğu anlam örgüsünü göstermektedir. Ona göre suyun buharlaşması, buharın göğe yükselmesi, yoğunlaşması ve sonunda yere düşmesi şeklinde gerçekleşen yağmura işaret sonraki ayetlerde gökyüzüne, dağlara ve yeryüzüne yapılan atıflar ile daha uyumlu görünmektedir. Bir diğer gerekçesi ise kelimenin develer anlamının tercih edilmesi durumunda ayetin muhatap olarak sadece Hz. Peygamberin çağdaşı olan Araplara indirgeneceği iddiasıdır. Bu da anlamı belirli bir çevrenin ve belirli bir zamanın insanları ile sınırlamış olacaktır. Oysaki burada Allah'ın yarattığı evrenin olağanüstülüklerini gözlemlemek için yapılan çağrı bütün zamanların ve toplumların insanlarına yöneliktir.[807] Ancak anlama, yorumlama ve tercümede Kur'an'ın nüzul ortamı ve nüzul şartlarınının dikkate alınması gerekliliği, onda evrensel ilkelerle birlikte yerel motiflerin de olduğu realitesi bu gerekçelerin çok da yeterli olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla "bulut" anlamı için

---

[806] Güven, *Çokanlamlılık Sorunu,* s.270.
[807] Bkz. Esed, III, s.1264-1265.

gerekçe gösterilen ayetin anlam örgüsünün "develer" anlamını geçersiz kılacak tarzda olmadığı da unutulmadan kelime zorlama gerekçelerle değil *ne demek istiyor* sorusu çerçevesinde tercüme edilmelidir.

Bu hususta dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da zihindekine bir dayanak oluşturma amacıyla anlama faaliyetinden sonra bağlama gitmek ya da bağlam oluşturmaktır. Yani anlama ve yorumlamaya kaynaklık edecek, temel teşkil edecek bağlamsal unsurlardan uygun olanların anlama ve yorumlamadan önce değil de sonra işin içine girmesi ya da girdirilmeye çalışılmasıdır. Bu durumun problem olarak kabul edilmesinin sebebi ilke ve yöntem bazlı hareket tarzının dışına çıkılması sebebiyle doğruluğunda şüpheler bulunan subjektif anlama ve yorumlamalardır. Zira bu durumda da diğer sebeplerde olduğu gibi amaç, zihindekini, ulaşılmak isteneni onaylatmak olduğundan bağlamsal unsurların tamamı değil de daha çok destekleyici mahiyette olanları alınmakta ya da kabul edilebilmektedir. Örneğin Âdiyât Suresi içerik olarak ve sure bütünlüğü çerçevesinde kendisinden önce geçen ayetleri tamamlar mahiyette ve bir sonuç cümlesi olarak *"Şüphesiz Rabbleri o gün onların her halini bilir"* ayetiyle sona ermektedir. Hemen akabindeki Kari'a Suresi ise surenin ihtiva ettiği kendisinden sonraki uyarılara giriş mahiyetinde ve dikkat çekici bir şekilde الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ *"Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket?* ayetleriyle başlamaktadır. Her iki ayetin de öncelikli anlamı içinde bulundukları surelerin kattığı anlamdır. Ancak sureler arası münasebet hususunda her surenin öncesi ve sonrasıyla mutlak manada irtibatı olduğunu savunanlar tarafından "kalplerde olanın ortaya çıkarıldığı gün, çarpan hadisenin olduğu gündür sanki"[808] şeklinde zorlama bir ilişkilendirme yapılmaktadır. Bu ilişkilendirmenin mutlak manada doğru olduğunu kabul edecek herhangi bir karineye sahip olmamamız bizi bu tür ayetleri birbirleriyle irtibatlı olarak değil de daha kuvvetli delil olan sure içi konusal bütünlüğe göre anlamamızı gerektirmektedir. Zira sureler arası buna benzer irtibatlandırmalar ayetlerin gerçek anlamlarının araştırılması gayretinden ziyade aralarında irtibatın olduğunu delillendirme amacıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla sonuç bağlamsal unsurların gereklerinden değil de kabul edilen "iki sure arasında irtibat vardır" tercihinden çıkarılmaya çalışılmaktadır.

---

[808] Bu ve benzer örnekler için bkz. Müslim, *Kur'an Çalişmalarında Yöntem,* s.107-119.

Kavram anlamın terim olarak; terimin de kavram olarak çevrilmesi de doğru bağlamsal unsuru dikkate almamanın bir sonucudur. Nüzul öncesi, nüzul dönemi ve nüzul sonrasını ayrı ayrı dikkate almak yerine bunlardan herhangi birinin diğerinin yerine geçmesi de doğal olarak hatalara sebep olmaktadır. Bu yüzden hatadan kurtulabime ve amaca ulaşabilme adına şu sorular olabildiğince cevaplandırılmalıdır: Sözcüklerin anlamı tespit edilirken ve Türkçe'ye aktarlırken kavram anlam-terim anlam ayırımı yapılmış mıdır? Bulunduğu ayete ve geçirdiği sürece göre kavram anlamın terim anlam haline geldiği tespit edilmiş midir? Aynı kelimenin bir yerde kavram anlamıyla başka bir yerde de terim anlamıyla kullanılabileceği ihtimali önbilgi olarak kullanılmıştır?

3.5. Nüzul Sonrası Gelişmelerin Bağlam Yapılması

Meallerdeki bağlamsal anlama ve yorumlamanın önündeki engellerden biri de nüzul döneminin değil de sonraki gelişmelerin bağlam yapılmasıdır. Bunda da en önemli sebep savunulan görüşü temellendirme arayışıdır. Bu temellendirme arayışının en yaygın şekli ise rasyonalizasyondur. Esasında genel anlama ve yorumlama problemlerinin sebeplerinden de olan rasyonalizasyon, "akla uygun olmayanı veya akla uygun olmadığı var sayılanı, akla uygun hale getirme eyleminin adıdır."[809] Tefsir sahasında rasyonalizasyonun en yaygın görüldüğü alan hiç şüphesiz bilimsel tefsir[810] sahasına ait ayetlerdir. Çünkü bazı ayetlerin lafzî delaletlerinin akla ve bilimsel verilere uymaması ya da uymadığı iddiası rasyonalizasyon ile giderilmeye çalışılmaktadır. Örneğin el-Fil 3. ayetindeki *tayr (kuşlar) ve* 4. ayetteki *hicâret (taşlar)* yaşanmış tarihi bir gerçekliğe atıfta bulunmaktadır. Ancak bu ayetlerdeki bilgilerle bilimsel verilerin uyuşmadığı gerekçesiyle *tayr* kavramı "bir kısım hastalık ve mikrop taşıyan sinek ve sivrisinekler" olarak; *hicaret* ise "rüzgârların taşıyıp getirdiği mikroplu tozlar" olarak anlaşılıp yorumlanmaktadır.[811] Buradan da anlaşılacağı üzere rasyonalizasyon aslında doğru bir yöntem olmayıp ulaşılmak isteneni onaylatma çabasının adıdır. Yani dilbilimsel ilkeler ve bağlamsal unsurlar ihlal edilerek yapılana, onaylatılmak istenene kılıf bulma amacının bir ürünüdür. Bu kılıf da daha çok nüzul sonrası meydana gelen bilimsel gelişmeler neticesinde elde edilen birikim olmaktadır.

---

[809] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.264.

[810] Bilimsel verilerle ayetlerin delaletleri arasındaki uyumu araştıran ve açıklamaya çalışan tefsir" Bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.265.

[811] Muhammed b. Hasan Hayrullah **Abduh,** *Tefsiru Cüz'i Amme*, Matbaatu Bulak El-Emiriyye Kahire 1904, s.158 (Fotokopi nüsha). Ayrıca bu ve benzeri örnekler ve değerlendirmeleri için bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.253-263.

Bu husustaki benzer bir durum er-Ra'd 13/41. ayetin أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّا نَأْتِي الأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا anlamlandırılmasında da görülmektedir. Esasında er-Ra'd 13/40. ayette Mekkeli müşriklere yönelik azap tehdidinden söz edilmesine, 42. ayette ise Mekkeli müşriklerden önceki kafir halkların da kendi peygamberlerine bir takım tuzaklar kurdukları bildirilmesine karşın ne tuhaftır ki, bilimselci anlayış tarafından bu iki ayetin arasında yer alan 41. ayette bir yandan yeryüzünün müşriklere iyice daraltıldığının belirtildiği bir yandan da ilim adamlarına yerkürenin kutuplardan basık olması konusunda ipucu ve temel bilgi olacak ilmi hakikate işaret ettiği ileri sürülmektedir.[812] Bu yoruma göre Allah Mekkeli müşrikleri tehdit ederken, bir anda o dönemdeki bilimsel merak sahiplerinin yerkürenin şekli hususundaki bilgi eksikliklerini gidermiş, sonra yine asıl konuya dönüp kafir halkların inkarcı tutumlarından bahsetmiştir.[813]

Rasyonalizasyon örneklerine konu bakımından bilimsel tefsirin alanına giren ayetlerin dışında da rastlanılmaktadır. Bunda temel faktör, Kur'an ayetlerinin tamamının nüzul sebebine sahip olma ve ilk muhataplarının sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo politik anlayışlarını ve gerçekliklerini dikkate alma bakımından aynı özellikte olmamasıdır. Zira ayetlerden "bir olay, bir şahıs, bir olgu veya sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bir durum için indirilmiş olanlar *istenilmiş vahiy"* olarak kabul edilmesine karşın; "her hangi bir olay, şahıs, olgu veya duruma yönelik olmayan veya yönelik olduğuna dair bir bilgi bulunmayanlar sunulmuş *vahiy"* olarak kabul edilmektedir.[814] İstenilmiş vahiy özelliği taşıyan ayetlerin inmesine sebep olan şeyin tespiti, bazen ciddi çalışmaları gerektirse de, doğru tespitin yapılması, anlama faaliyetine önemli katkılar sağlamaktadır. Burada asıl problem sunulmuş vahiy özelliği taşıyan ayetlerle ilgili ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu ayetlerde bağlamsal çerçeve tam olarak çizilememekte ve ayetlerin anlam delaletleri açık ve net olarak ortaya konulamamaktadır. Tespit edilip ortaya konulamayan bağlamsal unsur yerine nüzul dönemiyle hiçbir ilişkisi olmayan hususlar bağlam yapılmaktadır. Bu da anlayanı zaman zaman subjektif (kişisel) tespitlere yöneltebilmektedir. Mesela özellikle de sofi düşüncenin konu alanına veya ilgi

---

[812] Celal **Yıldırım,** *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri,* Anadolu Yayınları, İstanbul 1990, Cilt VI, s.3105 Bu anlayışın sonucunda da ayet *"yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından/çevresinden eksilttiğimizi görmediler mi?"* şeklinde tercüme edilmiştir. Bkz. Yazır, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.253; Diyanet Meali, s.253; Diyanet Vakfı, s.240; Yıldırım, *Kur'an'ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.253; Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.253; Yılmaz, *Kur'an'ı Kerîm ve Meâli,* s.253.

[813] Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.70.

[814] Kırca*, Kur'an'ı Anlama,* s.169.

alanına giren ayetlere sezgiler/sezgisel algılar, rahatlıkla bağlam yapılabilmektedir.[815] Bunun sonucunda da subjektif anlama ve yorumlama öne çıkabilmektedir. Çünkü objektif sonuçlara götüren asıl bağlamsal unsurlar terk edilerek zihindekini onaylatıcı, istediği sonucu elde ettirici hususlar bağlam yapılmaktadır.

Rasyonalizasyonun anlama ve yorumlamaya bu etkisi anlaşılanın Türkçeye aktarımı olan meallere de yansımaktadır. Örneğin el-Mülk 67/5. ayette geçen *"rucûmen li'ş-şeyâtîn"* ibaresi Kur'an'daki başka ayetlerden[816] de anlaşılacağı üzere *"şeytanlara atılan taşlar"*[817], *"şeytanlara atılacak şeyler"*[818], *"şeytanlar için atılacak taşlar"*[819], *"şeytanlara atış taneleri"*[820] anlamlarını ifade etmektedir. Buna karşın Muhammed Esed, ayetteki bu ibareyi insanlar arasındaki astrolog ve medyumlara işaret ettiği gerekçesiyle *"şeytan ruhluların boş ve anlamsız spekülasyonları"*[821] şeklinde tercüme etmiştir. Bu da ayetin serbest bir tercüme ile lafzında ve ilgili diğer ayetlerde olmayan bir mana ile aktarılmasına sebep olmuştur.

3.6. Bağlamın Çerçevesi ve Tespitindeki Zorluk

Meallerde görülen bağlamsal problemlerin sebepleri olarak zikredilen hususların çoğunluğu müfessir ve mütercimin kişisel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yukardıdan beri zikredilen kişisel tercihler bağlamsal unsurların anlama ve aktarmada ya devre dışı bırakılmasına sebep olmakta ya da esas bağlamsal unsur yerine başka bağlamsal unsurların dikkate alınmasına yol açmaktadır. Ancak şu da var ki, bütün problemler de kişisel özelliklere dayanmamaktadır. Hem Kur'an'ın özellikleri hem de bağlamsal unsurlar düşünüldüğünde bazı problemler doğrudan bağlamın ihtiva ettiği hususlara dayanmaktadır. Yani problem daha çok var olan unsurlar arasındaki tercih farkına dayanmaktadır. Bir bağlamsal unsuru tercih edenin diğerinin tercihini devre dışı bırakıcı dayanakları bulunmamaktadır.

Bu problem daha çok Kur'an'ın nüzulü itibariyle sözlü bir hitap, nüzulünden sonraki

---

[815] Bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.169-172 ve 266-267.
[816] Bkz. Hicr 15/16-18; Sâffât 37/6-10; Cin 72/8-9. Bu ayetlerde gökyüzünün şeytanlardan korunduğuna, kötü niyetlilerin onu dinleyemeyeceklerine ve dinlemeye kalkıştıklarında atışa maruz kaldıklarına işaret edilmektedir.
[817] Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.561.
[818] Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.561.
[819] Davudoğlu, s.563.
[820] Çantay, s.562.
[821] Esed, III, s.1168-1169.

dönem açısından da yazılı bir metin olmasının hesaba katılmamasına dayanmaktadır. Zira biribiri ardına gelen ayetlerin öncesi ve sonrasıyla bağlantılı olduğunu kabul etmekle bunlardan bazılarının müstakil de olabileceğini düşünmek insanı aynı sonuca ulaştırmamaktadır. Ancak Kur'an'ın sözlü hitap yönü ve yazılı metin şekli itibariyle hem ayetler arasında münasebet olduğunu savunanın hem de ayetlerin müstakil de olabileceğini iddia edenin peşinen red ya da kabul edilmesini mümkün kılmayacağı unutulmamalıdır. Ayet aynı olasına karşın içinde bulunduğu ayetlerle ilişkisi ve bu ilişkinin boyutu hususundaki farklı yaklaşım hem anlama ve yorumlamayı etkilemekte hem de tercümeyi etkilemektedir. Bu durum bazı ayetlerin tercümesinde bariz bir şekilde görülmektedir. Hûd 11/35. ayetin tercümesi de bunlardan biridir.

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىَّ اِجْرَامِى وَاَنَا بَرِىءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ

Hz. Nûh ve kavmiyle ilgili bilgiler verilen ayet grubunun içinde yer alan bu ayette açık isim yerine zamir kullanılmasından dolayı anlaşılmasında ve tercüme edilmesinde farklılıklar görülmektedir.[822] Zira ayetin bu haliyle ifade ettiği anlam hususunda üç farklı ihtimal söz konusudur.

Birincisine göre ayet Hz. Nûh kıssasının bir parçasıdır. Çünkü 25. ayetten başlanıp 48. ayete kadar Hz. Nuh'un gönderilmesi, kavmine tebliği, kavminin Hz. Nuh'a karşı tavrı ve bunun neticesinde uğradıkları Nuh tufanından bahsedilmektedir. Tercümesi ise şu şekilde yapılmıştır.

A.F.Yavuz: Yoksa Nûh'un kavmi: "- Bu vahyi Nûh uydurdu mu diyorlar? Ey Nûh, onlara de ki: "- Eğer onu uydurdumsa, günahı benim boynumadır. Ben ise, sizin bana yaptığınız iftira günahından beriyim."

Ö.N.Bilmen: Yoksa onlar: "Bunu uydurdu." mu diyorlar? De ki: "Bunu ben uydurduysam vebâli bana âittir. Oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım."[823]

---

[822] Tefsir kaynaklarında her ne kadar biri tercih edilse de üç ihtimali de görmek mümkündür. Üç ihtimale de yer veren tefsirler için bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib **İbn Atıyye,** *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz,* (Thk. Abdüsselam Abdüssafi Muhammed), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413,Cilt III, s.266.

[823] Benzer bir tercüme için bkz. Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi ve Tefsiri), İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul 1980, s.267; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.226; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.224 Bu meallerde zamirler açık isim olarak değil de zamir

Bu tercümeye göre ayette geçen يَقُولُونَ fiilinin faili Nuh kavmi, اِفْتَرَى fiilleriyle قُلْ fiilinin faili ve mütekellim zamirlerinin merci Hz. Nuh ve اِفْتَرَى fiilin sonundaki hu (ه) zamirinin merci ise Hz. Nuh'un tebliğ ettiği ya da uyardığı şeydir. Reşid Rıza da bu ihtimali tercih etmektedir. O, müfessirlerin bu ayet hakkında ihtilaf ettiğini, Mukatil ve diğerlerinin bu cümlenin parantez cümlesi olduğunu ve Mekke müşriklerinin peygamberimize yönelttikleri Nuh kıssası hakkında yalanlayıcı ifadelerine verilen bir cevap olarak kabul ettiklerini belirtikten sonra cumhurun bu ayetin Nuh (a.s.) kıssasının bir parçası olarak kabul ettiklerini belirtir. Çünkü onlara göre ayetin bu şekilde, ortada parantez cümlesi olmasını gerektirecek bir şey söz konusu değildir.[824]

İkincisine göre ayet içinde bulunduğu ayet grubunun bir parçası olmayıp bir ara cümle olup sadece bu kıssayla değil Kur'an'ın tamamıyla alakalı bir itiraza cevap niteliği taşımaktadır. Bu durumda ayetin tercümesi şu şekilde yapılmaktadır;

Diyanet: (Ey Muhammed!) Yoksa "Onu (Kur'an'ı) kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurmuşsam, suçum bana âittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçlardan uzağım."[825]

H.B.Çantay: (Habîbim) belki «Onu (Kur'ânı) kendiliğinden uydurdu» derler. De ki: «Eğer ben onu kendim uydurdumsa günâhı benim üstüme olsun. Halbuki ben sizin (böyle bir iftira ile) irtikâb edegeldiğiniz (günâh) dan tamamen uzağım».

S.Yıldırım: Yoksa "Kur'ân'ı, kendisi uydurdu!" mu diyorlar? De ki: "Eğer uydurdumsa günahı bana aittir. Ama ben de sizin işlediğiniz suçlardan beriyim."[826]

Bu tercümelere göre ayette geçen يَقُولُونَ fiilinin faili Mekke müşrikleri, اِفْتَرَى fiilleriyle قُلْ fiilinin faili ve mütekellim zamirlerinin merci Hz. Muhammed ve اِفْتَرَى fiilin sonundaki hu (ه) zamirinin merci ise Kur'an-ı Kerim'dir Bazı müfessirler de bu

---

olarak çevrilmiştir. Bu şekildeki tercümelerden genellikle öncesi ve sonrasındaki ayetlerde Hz. Nûh ve kavmine açıkça işaret edilmesinden dolayı zamirlerden de bunlar anlaşılmaktadır.

824 Reşid **Rıza,** *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim (Tefsiru'l-Menar),* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005, Cilt XII, s.56

825 Benzer tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.307.

826 İfade farklılıkları olsa da bu ihtimale uygun diğer tercümeler için bkz.; Hüseyin **Atay,** *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı,* SEK Yayınları, Ankara 1995, s.224; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.224; Yusuf **Işıcık,** *Kur'an Meâli,* Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2010, s.171; Hayrat Neşriyat, s.224.

ihtimali kabul etmektedir.[827]

Üçüncü ihtimale göre ise ayet, ayet grubunun bir parçası olmayıp bir ara cümle olup Mekke müşriklerinin sadece bu kıssayla ilgili bir itirazlarına bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu durumda ayetin tercümesi şu şekilde yapılmaktadır;

İslamoğlu: "Yoksa, Bu (kıssayı) o uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurmuşsam, bunun sorumluluğu bana aittir. Ama benim, benim sizin işledeğiniz suçlara ilişkin hiçbir sorumluluğum bulunmamaktadır."[828]

Bu tercümede ayet, kıssayı te'kid ve gönüllere yerleştirmek için getirilmiş bir ara cümledir.[829] Kıssanın ortasında böyle bir kesinti yapılmasının sebebi ise Hz. Muhammed (s.a.v)'in Nuh kıssasını anlatırken düşmanları tarafından sözünün kesilerek "sen böyle masalları bizi fark ettirmeden hırpalamak için uyduruyorsun" demeleridir.[830]

Görüldüğü üzere tefsir kaynaklarındaki yorumlar 35. ayeti, 25. ayetten başlayıp 48. ayete kadar devam eden Nuh kıssasının bir parçası olarak kabul edip etmemeye göre değişmektedir. Esasında ayet bu konumuyla açıkça ne Hz. Nuh'a ne de Hz. Muhammed'e işaret etmektedir. Müfessirleri yukarıda belirttiğimiz kanaatlere ulaştıran en önemli husus 25 ile 48. ayet arasındaki pasajın bir bütün olup olmaması hakkındaki kabule dayanmaktadır. Baştan itibaren yazıya geçirilmiş olan ve belli bölümlere, alt başlıklara ayrılan bir metinde olması mümkün olmayan böyle bir ihtilafın Kur'an'da bulunması O'nun 23 yıllık süre zarfında peyderpey indirilmiş sözlü bir metin olmasından kaynaklanmaktadır.[831]

Fatır 35/14. ayetin iki farklı tercümesi de doğru anlama ve tercümenin en önemli unsuru olan bağlamın bizzat farklılık sebebi olabileceğini açıkça göstermektedir.

---

827 Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid **et-Taberi,** *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an,* (Tahkik Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003/1424, Cilt XII, s.389; el-Mahalli ve es-Suyuti, Celâleyn, s.207; Sâbûnî, II, s.14.

828 Yapılan tercümeyi destekler mahiyette bu ayetin süren kıssanın ver-kaç yöntemiyle çıkılmış ara pasaj olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cilt I, 405; Diğer tercümeler için bkz. Bayraktar **Bayraklı,** *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007, s.225 O, tefsirinde ayetle ilgili muhtemel duruma işaret ettikten sonra ayetin Hz. Peygamber ve Nuh kıssası ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2004, Cilt IX, s.181.

829 İbn Kesir, XI, s.1040.

830 Mevdudî, II, s.365.

831 Bkz. Tiyek, s.19.

إِن تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعَاءكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ

Diyanet: Eğer onları çağırsanız, çağrınızı duymazlar. Duysalar bile çağrınıza karşılık veremezler.[832]

Elmalılı: Kendilerine dua ederseniz, duanızı işitmezler. İşitseler bile size cevabını veremezler.[833]

Cansız olduklarından dolayı putlara yapılan farazi/temsilî ibadet veya çağrıya atıfta bulunarak[834] onlara inanmanın temelsizliğine işaret eden bu ayetin iki şekilde de anlaşılması mümkündür. دعا ve türevlerinin nida, çağrı ve dua anlamları ve putların hiçbir çağrıya kulak verememe ve duaya icabet edememe özellikleri sebebiyle bu iki farklı anlamanın dilbilimsel ilkelere ve bağlamsal unsurlara aykırılığı savunulamaz. İşte bu türden örneklerde farklı anlamaya bizatihi bağlamsal unsurlar sebep olabilmektedir. Çünkü tercih edilen bağlamsal unsura göre anlam da farklılaşabilmektedir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki bu tür ayetlerde anlamlandırmada görünüşte bir farklılık olsa da sonuç aynıdır. Bu ayette de her iki anlam da "putların hiçbir gücünün olmadığına" işaret etmektedir. Kastedilen de aslında bu anlamdır. Çünkü putlar işitmesi ve anlaması olmayan cansız varlıklardır.[835] Dolayısıyla tercih edilen bir anlam diğerini geçersiz kılmayacaktır. Çünkü kelimenin taşıdığı dilbilimsel anlamlar hem de bağlamsal unsurlar her iki ihtimalin de doğruluğuna işaret etmektedir. İki anlam da muhtemel olduğundan Muhammed Esed adeta iki anlamı da birleştirerek ayeti "*Onlara yalvarırsanız çağrınızı duymazlar; duyabilseler bile size cevap ver(e)mezler"*[836] diye çevirmiştir.

Sonuç olarak meallerdeki bağlamsal sorunların sebebi olarak zikredilen ve üzerinde durulan bütün bu hususların Kur'an'ın doğru anlaşılması ve daha sağlıklı bir şekilde

---

832 Benzer tercüme için bkz. Diyanet Vakfı, s.426; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.435; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.435; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.437; Şener vd., s.432; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.598; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli,* s.435; Hamdi **Döndüren,** *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim,* Diyalog Gazetecilik, İstanbul 2003, Cilt II, s.674; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, 436; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* 435.

833 Benzer tercüme için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* s.437; Bulaç, s.432; Çantay, s.436; Bilmen, VI, s.2893; Hayrat Neşriyat, s.435; Davudoğlu, s.437; İslamoğlu'nun "Onlara yalvarsanız bile sizin yalvarıp yakarışınızı duymazlar; duysalar bile sizin imdadınıza yetişemezler:"çevirisini de bu kategoride sayabiliriz.

834 Zemahşerî, V, s.148.

835 Sabûnî, II, s.570.

836 Esed, II, s.888.

yorumlanmasının önündeki genel problemler olduğunu söylemek mümkündür. Bu problemlerin geri planındaki asıl etken hiç şüphesiz bütüncül Kur'an yorumunu sağlayacak yöntem veya yöntemlerin oluşturulmamasıdır. Bunun doğal sonucu olarak da Kur'an merkezli bakış açısı devre dışı kalmış, ihtiyaçlara göre Kur'an'a gitme, onu indirildiği sosyal ve kültürel bağlamından kopararak salt bir metin olarak görme ve ayet merkezli (atomik) yorumları öne çıkarma gibi yanlış tercih hatalarına düşülmüştür. Böylece bütünlükten yoksun, resmin tamamını görmeden parçayı bütün yerine koyma, zihindeki bir anlamı Kur'an'a onaylatma ve indirgemeci bir yaklaşım sergileme etkin bir yöntem haline getirilmiş; pek çok ayet içinde bulunduğu bağlamından kopartılarak, anlam genişlemesi ve daralmasına maruz bırakılarak anlamlandırılmıştır. Hatta bazı ayetler de akla uygun görülmediği için akla uygun hale getirilmeye çalışılmış, farkında olunarak ya da olunmadan rasyonalizasyon yöntemine müracat edilmiştir.[837] Sebep ve sonuçlarıyla birlikte düşündüğümüzde bütün bu yanlış yöntem ve yaklaşımlar, objektif ve ilkesel bir anlama ve yorumlama yönteminin kabul edilip gereği gibi uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yöntemin en önemli saçayakları ise dilbilmsel anlama ve bağlamsal anlama olmalıdır. Bu iki unsurdan herhangi birisinin devre dışı bırakılması başta subjektif anlama olmak üzere birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu da göstermektedir ki dilbilimsel ilkeler ve bağlamsal unsurların anlama ve yorumlamada esas alınması hem bu tür yanlış uygulamaların tercih edilmesini önlemekte hem de düşülen bu türden hatalardan kurtulmayı sağlamaktadır. Meal problemlerine işaret edici örnekler bu duruma açık bir şekilde işaret etmektedir.

4. MEALLERDEKİ BAĞLAMSAL SORUNLAR

Ayetlerin iç ve dış bağlamı, tefsir disiplininin yani Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma metodunun temel zeminini oluşturmaktadır. Bu anlamda hiçbir ayet ilişkili bulunduğu ayet/pasaj bütünlüğü, konu bütünlüğü, Kur'an bütünlüğü ve nüzul ortamından bağımsız olarak başka bir ifadeyle bu unsurları dikkate almadan yorumlanamaz ve sağlıklı bir şekilde tercüme edilemez. Buna uyulmadığı zaman ayetlerin bağlamından kopuk kaldıkları ve bunun neticesinde de yanlış tercüme edildikleri sıkça görülmektedir.[838]

Genelde tercüme özelde ise Kur'an meali, doğru anlama ve bu doğru anlaşılanın hedef

---

[837] Bkz. Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.198.
[838] Arslan, "Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", s.36.

dil olan Türkçeye transferi olduğundan ondaki bağlamsal sorunları orijinal metindeki anlama ile hedef dilde ifade etmeye etkisi bakımından iç bağlam açısından sorunlar ve dış bağlam açısından sorunlar olmak üzere iki başlıkta irdelemek çalışmanın amacı ve çerçevesi bakımından daha uygun olacaktır.

Bu başlıklar çerçevesinde değerlendirmeye geçmeden önce meallerdeki anlama ve açıklamaya ilişkin sorunlara giriş mahiyetinde dikkat çekmemiz gerekir. Çünkü Kur'an ayetlerinin tamamı ihtiva ettikleri anlamları aynı şekilde ifadeye dökmemektedir. O, anlam açısından ihtiva ettiği tek tek sözcüklerden çok daha fazlasını ihtiva etmektedir. Mushaf bir cilt olmasına karşın tefsirlerinin genellikle birden çok ciltli olması bunun en bariz göstergelerindendir. Mesajın sunumunda ifadede açık bir şekilde görülmeyen unsurlar tefsirlerdeki destekleyici bilgilerle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden Kur'an'ı anlamada dilbilimsel anlama tek başına kesinlikle yeterli değildir. Bu noktada mütercim tarafından ele alınan ayet veya ayet grubunun dilbilimsel anlamını destekleyen ya da eksik kalan kısımlarını tamamlayan iç veya dış bağlamın dikkate alınmaması doğru anlamanın gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu da doğal olarak doğru bir tercümenin yapılması çabalarında istenen sonucun elde edilememesine sebep olmaktadır.

Bağlam ile ilgili unsurlardan bir ya da birkaç unsuru dikkate almamadan kaynaklanan ve daha çok yöntemle alakalı bu ihmaller şu problemlere sebep olabilmektedir.

- Ayet veya ayet grubunun içinde bulunduğu bağlamın ona yüklediği anlamdan farklı bir şekilde anlamlandırılması,

- Konu ortaklığından dolayı aynı anlamı ifade eden mükerrer kavram ya da ayetlere farklı anlam verilmesi,

- Bazı anlamlandırmalarda Kur'anî bütünlüğün dikkate alınmaması,

- Farklı anlam taşımasına karşın bazı kavramlara diğerleriyle eş anlamlı oldukları düşünülerek her geçtiği yerde aynı anlamın verilmesi,

- Kavram anlam ile terim anlamın birbirine karıştırılması,

- Bazı ayetlerin nüzul ortamının da işaretiyle kastedilen anlam yerine bir takım ideolojik

görüşler bağlamında anlaşılması ve tercüme edilmesi gibi birçok olumsuz sonuçlar bunlardan bazılarıdır.

Yapılan faaliyet Kur'an tercümesi olunca onun hedef dilde de anlaşılır kılınması bir gerekliliktir. Bu yüzden Türk insanının Kur'an ile iletişimine aracılık eden meallerin yapılış amacına hizmet etmesi muhatabın dikkate alınmasını gerektirmektedir. Meallere muhatap merkezli baktığımızda anlamanın yanında anlaşılanı Türkçe'ye aktarmayı ifade eden açıklama aşaması da önem arz etmektedir. Zira açıklama ile ilgili yapılan tanımlamalardan çıkan sonuca göre bu faaliyet neticesinde şu hususlar hedeflenmektedir;

- Açıklama ile kapalılık, anlaşılmazlık giderilmeye çalışılır.

- Açıklamada ayrıntılara da temas edilebilir.

- Anlamama ya da yanlış anlama giderilmeye çalışılır.

- Açıklamada bir söz ve metnin vermek istediğinin ilanı, paylaşıma açılması hedeflenir.

- Açıklama anlamın, anlatılmak istenenin aktarımında bir araçtır.

- Açıklama, hem şifahi hem de yazılı olabilir.

Söylenen her bir söz veya yazıya dökülen her bir metin anlaşılmayı amaçlar. Bunun için de açıklamadan yararlanılır. Bu durum insanlık için hidayet kaynağı olarak gönderilen Kur'an için de geçerlidir. Zira o bu durumu bazı ayetlerinde açıkça ifade etmektedir.[839] Dolayısıyla açıklama mesajı ulaştırma, anlamayı sağlama fonksiyonu bakımından çok önemlidir.

Açıklama ile ilgili bu bilgiler ortaya koymaktadır ki; kaynak dilde ifade edilen bir kavram veya cümleden kastedileni doğru anlamak kadar anlaşılanı hedef dilde doğru bir şekilde ifade etmek de önemlidir. Nitekim doğru anlaşılmış olsa bile kaynak dildeki kavramlar hedef dilde anlaşılır bir şekilde ifade edilmediği takdirde okuyucunun kaynak metinle irtibatı sağlanamaz.[840] Bu durumun metnin hiç çevrilmemesiyle çok da farkı

---

[839] Örneğin Ali İmran 3/118. ayette "... akıl ederseniz, biz size ayetleri açıkladık' buyrulmaktadır.
[840] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s.47.

yoktur. Çünkü "okuyucu, mütercimin anlayabildikleri ve aktarabildikleriyle yetinmek zorunda kalmakta, yine izin verdiği ve imkan tanıdığı ölçüde asıl metnin anlam içeriğinden haberdar olabilmektedir."[841] Bu açıdan kaynak metinle okuyucu arasında tercüme yoluyla iletişimi sağlama sorumluluğunu üzerine alan mütercim her zaman bu sorumluğunun farkında olmalı ve açıklamayı niçin ve kime yaptığını unutmamalıdır. Ancak Kur'an ile Türk insanı arasında iletişimi sağlama amacına istinaden hazırlanan meallerde kullanılan bazı ifadelerin ikinci aşamayı yani açıklama aşamasını gerçekleştirmekten uzak olduğunu söylememiz mümkündür.

Meallerdeki iç bağlam ve dış bağlam açısından dikkat çekici sorunlara örnekler çerçevesinde işaret edilmesi daha faydalı olacağından böyle bir yol takip edilecektir. Ancak bu sorunlara ilişkin değerlendirmeler, hem Kur'an'ın bütününün ve hem de meallerin tamamının ele alınması mümkün olmadığından doğal olarak meramı anlatıcı başlıklar ve örnekler çerçevesinde yapılacaktır. Seçilen örneklerin benzer özellikteki diğer birçok örneği temsil edici ve probleme açıkça işaret edici mahiyette olmasına özen gösterilecektir. Bağlamın anlama ve anlaşılanın aktarılmasındaki önemine dikkat çekici değerlendirmelere temel teşkil edecek sorunlu tercüme örnekleri, sayısı ikiyüzlere ulaşan meallerin tamamı yerine daha sıhhatli tespitler için en meşhurlarından olan aşağıda alfabetik olarak isimleri belirtilen meallerden seçilmiştir.

Abdulkadir ŞENER, Cemal SOFUOĞLU ve Mustafa YILDIRIM - Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2011

Ahmet DAVUDOĞLU – Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli, Çelik Yayınevi, İstanbul trs.

Ali BULAÇ – Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Pınar Yayınları, İstanbul 1983

Ali Fikri YAVUZ – Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1984

Bayraktar BAYRAKLI, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır – Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli, (Hazırlayan ve Notlandıran: Dücane Cündioğlu), Merve Yayınları, İstanbul 1997

---

[841] Pak, *Allah-İnsan İletişimi,* s.198.

Halil ALTUNTAŞ ve Muzaffer ŞAHİN – Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011

Hamdi DÖNDÜREN – İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim, Diyalog Gazetecilik, İstanbul 2003

Hasan Basri ÇANTAY – Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerîm, Risale Basın Yayın, İstanbul 1993

Hüseyin ATAY – Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl), SEK Yayınları, Ankara 1995

Hayrat Neşriyât İlmi Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti, Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli, Hayrat Neşriyat, İstanbul 2001

Komisyon – Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008

Mehmet Nuri YILMAZ – Kur'an-ı Kerîm ve Meâli, Moro Yayıncılık, Ankara 2000

Mustafa İSLAMOĞLU, Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meal-Tefsir), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011

Mustafa ÖZTÜRK - Kur'an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013

Ömer Nasuhi BİLMEN – Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs.

Ömer Rıza DOĞRUL – Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi ve Tefsiri), İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul 1980

Salih AKDEMİR – Son Çağrı Kur'an, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004

Suat YILDIRIM – Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali, Feza Gazetecilik, İstanbul 1998

Süleyman ATEŞ – Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.

Yaşar Nuri ÖZTÜRK – Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Yeni Boyut, İstanbul 1999

Yusuf IŞICIK, Kur'an Meâli, Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2010

Çalışmamızın genelinde teorik olarak vurgu yapılan hususları somutlaştırma adına burada isimleri zikredilen meallerdeki örnekler ele alınıp değerlendirilecektir. Belli başlıklar altında gruplandırarak ele aldığımız bu örneklerle esas amacımız meallerde görülen anlama ve açıklama problemlerinde yöntem açısından bağlamı göz önünde bulundurup bulundurmamanın ya da başka bağlamları esas almanın olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektir.

4.1. İç Bağlamın Gözardı Edilmesinden Kaynaklanan Sorunlar

Tefsir kaynaklarını ve mealleri inceleyip birbirleriyle karşılaştırdığımızda aralarında yorum zenginliği olarak kabul edilebilecek türden farklılıklar kadar birbirinden tamamen farklı, uzlaşması mümkün olmayan ihtilaflar da görülmektedir. Farklı farklı sonuçlara işaret eden bu ihtilafların hepsi de doğru olmayacağına göre bu durum bazı müfessirlerin ve meal sahiplerinin Kur'an'ı anlamalarında sorun olduğunu göstermektedir. Bu, bir vakıa olarak tefsir ve meal geleneğimizde mevcudiyetini hala korumaktadır. Bu vakıayı inkar edemeyeceğimize göre sorunun çözümü noktasında şu sorulara cevaplar aramamız gerekir. İnsanları bu türden ihtilaflara sevkeden nedir? Nesnel anlama ilkelerinin tespit edilip bir yöntem dahilinde icra edilmesi bu ihtilafları ortadan kaldıracak mıdır?

Bu soruların cevaplandırılması belki ihtilafları tamamen ortadan kaldırmayacaktır ama birbirinden çok farklı sonuçlara işaret eden bu anlayış ve görüşlerden hangisinin sağlam temellere dayandığı, hangisinin ise kişiselliklere, önyargılara, ideolojilere malzeme olduğu ile ilgili değerlendirmeler yapmaya imkan tanıyacaktır. Böyle bir imkana kavuşmanın ilk adımı ise bütün anlamalarda olduğu gibi Kur'an'ı anlamada da objektif sonuçlara hizmet edici bir yöntemin tespit edilmesidir. Zira anlama, anlayanın bir faaliyeti olarak ve elde ediliş şekli itibariyle önyargılardan bağımsız olmalıdır. Bu da ancak önyargıların etkisini bertaraf edecek önbilgilerin toplanmasıyla gerçekleşecektir. Tıpkı bu husus gibi anlamadaki bir diğer tehlike de sezgisel algıların ve içinde bulunulan konjoktürel durumun bağlam yapılmasıdır. Bundan ve benzeri birçok olumsuzluklardan kurtulmanın yolu ise gerçek bağlamsal unsurların tespit edilmesi ve

dilbilimsel analiz ile birlikte dikkate alınmasıdır. Belli bir mesaj verme amacıyla paylaşıma sunulan bir söz veya yazının vermek istediği ile muhatabın aldığının aynı paralelde olmasının da bu tespit ve dikkate almaya bağlı olduğu unutulmamalıdır. Anlaşılmaya ve başka bir dile tercüme edilmeye konu olan insanlığın hidayeti için gönderilen ilahi kitap Kur'an'ın ayetleri olunca bu tespit ve dikkate alma bir kat daha önem arzetmektedir.

Yöntem bazlı ve ilkesel hareket tarzına dayanan anlamada dilbilimsel analizden sonra göz önünde bulundurulması gereken ilk bağlamsal unsur hiç şüphesiz iç bağlama dahil olan unsurlardır. Zira ayet/pasaj bütünlüğü, konu bütünlüğü ve Kur'anî bütünlük gibi unsurlardan oluşan iç bağlam sayesinde metin içi ilişkiler ağı kurulmakta ve böylece sonuca gidilmeye çalışılmaktadır. Bu yüzden bu bölümde daha çok elimizdeki mevcut bir metin olarak Kur'an'ın kelime ve kavramlarının anlamının tespitine yoğunlaşılacaktır. Bu yoğunlaşmada da hareket noktası metin içi ilişkiler ağı olacaktır. Bu ilişkilere riayet edilip edilmediği, riayet etme ile etmeme arasındaki farkın sonuca yasıyıp yansımadığı aşağıdaki sorularla ilgili başlıklar ve bu başlıklar altında seçilen örnekler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

- Anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışılan sözcük veya ayetin içinde bulunduğu pasaj, anlama ve açıklamaya katkı sağlayıcı mahiyette midir? Katkı sağlayıcı mahiyette olan ayet veya pasaj bütünlüğü anlama ve tercümede göz önünde bulundurulmuş mudur?

- Anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışılan sözcük veya ayetle ilgili aynı kullanım örnekleri başka bir ifadeyle tekrarlar var mıdır? Konu ortaklığınından dolayı aynı anlamı ifade eden bu sözcük ve ayetlere aynı paralelde anlam verilmiş midir? Verilmediyse sebebi nedir?

- Anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışılan sözcük veya ayetle ilgili Kur'anî bütünlüğe ilişkin veriler yeterince toplanmış mıdır? Toplanan bu veriler anlama ve anlaşılanı aktarmada dikkate alınmış mıdır? Tercih edilen anlamın başka bir ayetin anlamıyla çelişmemesine özen gösterilmiş midir?

4.1.1. Ayet/Ayetlerin Bütünlüğüne Riayet Etmeme

Bu başlık altında sadece sözcük anlamının kastedileni anlamak için yeterli olmadığı gerçeğinden hareketle hem içinde bulunduğu ayet grubu veya pasajda ilk akla gelen genel anlamının dışında özel bir anlamda kullanılan kelime ve kavramlarla ilgili sorunlu çeviriler hem de ayet/pasaj bütünlüğüne riayet etme ile etmemenin sonuca nasıl etki ettiğinin örnekleri ele alınacaktır. Zira ayet ve pasaj bütünlüğü kapsamı itibariyle doğru anlamın tespiti ve tercümesinde dikkate alınması gereken ilk ve en kolay unsurdur.

İç bağlamın en önemli unsurlarından olan ayet ya da pasaj bütünlüğü ile kastedilen bir ayette geçen kelimelerin birbirleriyle, onların da cümlelerle, cümlelerin de metnin geneliyle olan bağlantısını; yani genel olarak ayeti/ayetleri oluşturan ayrı ayrı unsurları ve bu unsurların birbiriyle olan ilişkisini ifade eden bütündür. Bu bağlamsal unsur, bütün anlama faaliyetlerinde dikkate alınması gereken dilsel bağlamın Kur'an ayetleri özelindeki şeklidir. Zira bu unsur, doğru anlamının tespiti çabasında ele alınan ayette kullanılan kelimelerin hangi anlama geldiğinin sorgulandığı ilk adım olan dilbilimsel analizin en baştaki yardımcı unsurudur. Dilbilimsel anlamanın yanında bir ayetin dilsel bağlamının dikkate alınması ile o ayetteki kelimelerin cümle bütünlüğü ve diğer kelimelerle ilişkisine yoğulaşılır ve bu sayede onun doğru anlamı tespit edilir. Zira bir ayeti anlamak onda geçen kelimelerin cümle ve metin bütünlüğü içerisinde kazandığı anlamları tam manasıyla anlamakla mümkün olur. Çünkü sözlüklerde anlam çekirdeğinden hareketle kelimenin tek tek manası açıklanırken; metin içerisinde bunun yerine onu oluşturan anlam birimlerinin her birinden hareketle kelimenin yeni anlamları karşımıza çıkabilmektedir.[842] Bu yüzden doğrudan kelimelerin, cümlelerin ve ibarelerin anlamından değil, onların içinde bulunduğu dilsel birliklerin yapısısından ve bu birliklerin oluşturduğu metnin iskeletinden söz edilmektedir. Çünkü anlam, kendisini sadece ibarelerde ifşa etmez, daha çok onların yapısal özelliklerinde, dile getiriliş biçimlerinde, oluşturdukları tutarlı birliklerde kısaca metnin genel kurgusunda, ortaya çıkmaktadır.[843] O halde anlaşılmaya çalışılan ne olursa olsun gramer kitapları ve sözlüklerin yanında en küçüğünden en büyüğüne bağlamsal unsurları mutlaka tespit edilmeli ve katkısı dikkate alınmalıdır. Sadece anlama ve yorumlamada değil yapılan çevirilerde de mesajın aktarılması için bu yapı göz önünde bulundurulmalıdır. Zira

---

[842] Aktaş, s.20-21.
[843] Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.16-17.

bunun ihmal edilmesi mesajın aktarımı hususunda kesintilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Örneğin Maide Suresi'nin 33. ayetinde *"yeryüzünden sürülmeleri"* (وينفوا من الأرض) ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede geçen الأرض kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmenin en güvenilir yolu ayetin içinde bulunduğu bağlama müracaat etmektir. Aksi bir tavır yani sadece sözlük yardımıyla sonuca ulaşmaya çalışmak ya da sadece Kur'an'daki diğer kullanımları baz almak bu kelimeye "yeryüzü" anlamını vermeyi gerektirir ki bu da kastedilen anlamdan uzaklaşmaya sebep olur. Zira ayetin bütününü dikkate aldığımızda içerik olarak "Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların ceza olarak öldürülmeleri, asılmaları, ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmelerinden" bahsedilmektedir. Yeryüzünde yaşanılır, gezilir, dolaşılır, eğlenilir ama oradan sürülme olmaz. Çünkü insan yeryüzünden nereye sürülecektir? sorusunun cevabı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ayette "arz" kelimesine yeryüzü anlamının verilmesine engel "sürülme" fiiliyle kullanılmasıdır. Kullanıldığı fiile göre bu kelimeye bu ayeteki en uygun anlam ise bireyin bulunduğu/yaşadığı yer, anlamıdır.[844] Meallerin birçoğunda da bu doğrultuda ya "*o yerden sürülme"*[845], *"sürgüne gönderilme"*[846] ya da "*bulundukları yerden sürülme"*[847] şeklinde tercüme edilmiştir. Meallerdeki bu tercümelerden de anlaşılacağı üzere ayet bütünlüğü "arz" kelimesinin anlamını tespit açısından çok önemlidir. Buna göre onu dikkate almamak hem yanlış anlamaya hem de anlaşılanın başka dile aktarıldığı tercümenin amaca hizmet etmemesine sebep olabilir. Bazı meallerde[848] görülen örnekler bunu açıkça göstermektedir.

Yukarıda ele alınan ayetin tercümesi hususunda meallerin genelinde problem görülmemektedir. Sözkonusu ayete yer vermemizin temel gayesi, ayet bütünlüğünün anlamı belirlemedeki fonksiyonuna işaret etmek olduğundan konuyla ilgili tercüme problemlerine dikkat çekici ilk örneğimiz el-Hadîd 57/25. ayetteki *"enzelna"* fiillerine aittir.

---

844 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.162.
845 Diyanet, s.112; Davudoğlu, s.114.
846 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.152.
847 Bulaç, s.107; Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* s.114; Diyanet Vakfı, s.107; Çantay, s.113; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.112; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.112.
848 Muhammed Esed ayetin bu kısmını "yeryüzünden (tamamiyle) sürülmeleri" şeklinde açıklamıştır. I, s.194.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنزَلْنَا **الْحَدِيدَ** فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ.....

Metinden de anlaşılacağı üzere bu ayette Allah Teâlâ'nın delillerle elçiler gönderdiği; bu elçilerle birlikte kitap ve adaleti tesis edici mizanın verildiği *(enzelnâ)* ve içinde müthiş bir güç ile insanlar için birçok faydanın bulunduğu demirin bahşedildiği/yaratıdığı[849] *(enzelnâ)* vurgulanmaktadır. Ayette hem kitap ve mizanın verilmesi hem de demirin bahşedilmesi lâfzen *"indirdik"* anlamına gelen *(enzelnâ)* fiili ile ifade edilmektedir. Meallerde de genellikle lafza bağlı kalınarak her iki fiile de indirdik anlamı verilmektedir.

H.B.Çantay: .... kitabı ve mîzânı indirdik. Bir de ..... demiri indirdik.[850]

A.F.Yavuz: .... kitab ve adalet indirdik ki, insanlar .... Bir de demiri indirdik.

S.Yıldırım: kitap ve adalet terazisi indirdik. .... demiri de, ... nimet olarak indirdik.

S.Ateş: .... Kitabı ve (adâlet) ölçü(sün)ü indirdik ki .... demiri indirdik ki

Y.N.Öztürk: Kitap'ı ve ölçüyü de indirdik ki, ... ve demiri de indirdik[851]

Y.Işıcık:kitap ve mîzan/ölçü indirdik. ... demiri indirdik.

A.Davudoğlu: kitabı ve adalet terazisini indirdik ki, ... Bir de demiri indirdik

A.Şener vd: kitaplar indirdik ve .... değer ölçüleri koyduk. Ayrıca ... demiri indirdik.

Bazı meallerde ise birinci fiil "indirdik" şeklinde tercüme edilmesine karşın ikincisi "yarattık", "varettik" ve "bahşettik" şeklinde tercüme edilmektedir.

Diyanet: beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, ... demiri yarattık ....[852]

---

[849] Sabûnî, III, s.329; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, s.436

[850] Benzer tercümeler için bkz. Bilmen, VIII, s.3638; Doğrul, s.607; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.540; Diyanet Vakfı, s.538; Bulaç, s.554; Hayrat Neşriyat, s.540; Mustafa **İslamoğlu,** *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meal-Tefsir),* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, Cilt II, s.1090 (dipnotta indirmenin ikram anlamında olduğunu belirtmiştir.)

[851] Ayrıca bkz. Döndüren, II, s.844; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.541.

M.N.Yılmaz: ...kitabı ve mizanı indirdik. Bir de .... demiri var ettik.[853]

S.Akdemir: ...kitabı ve mizanı da indirdik .... Yine biz, ... demiri (kullanma yeteneğini de) bahşettik.

M.Öztürk: peygamberler aracılığıyla vahiyler ***indirdik*** *ve insanlar arasında adaleti tesis edecek ölçüler belirledik.* ***Ayrıca*** *.... demir cevherini de büyük bir nimet olarak biz* ***lütfettik.***[854]

Ayette geçen enzelna fiilinin hakikatte "bir şeyin yukarıdan aşağıya indirilmesi" anlamına gelmesi[855] burada da indirdik şeklinde çevrilmesini gerektirmez. Zira ayette indirdik şeklinde tercümeye uygun tek isim kitaptır. Çünkü kitabın indirilmesi muhatap konumundaki Türk insanının zihninde belli bir anlam oluşturmaktadır. Ancak fiile nesne olan mizan ve demir kelimelerinin indirdik şeklinde tercüme edilmesi doğru bir aktarım değildir. Demiri indirdik ya da mizanı indirdik şeklindeki bir cümlenin Türkçede ayetteki kastedilenle aynı paralelde bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu cümlelerle sofranın indirilmesinde[856] olduğu gibi bir mucizeden söz edilmeyip tabii bir durumun tasvir edildiği dikkate alındığında ya fiilin ya da nesnenin hakiki anlamından başka bir anlamda kullanıldığı akla gelmektedir.[857] İsimler açısından bir problem olmadığına göre cümlenin fiilinin gerçek anlamının dışında kullanıldığını söylemek mümkündür. Esasında sadece burada değil fiilin nesnesinin en'am[858], libas[859] olduğu ayetlerde de yukarıdan aşağıya indirmesi değil Allah Teala'nın insanlara bu şeyleri bahşetmesi, lutfetmesi, ihsan ve ikramda bulunması[860] kastedilmektedir. Bu da enzelna fiilinin her zaman hakikat anlamında kullanılmayıp bazen de mecazi anlamda kullanıldığını göstermektedir.[861] Buna göre "enzelna" fiilinin hakiki anlamda mı yoksa mecazi anlamda mı kullanıldığını tespit etmenin yolu indirilen şeyin ne olduğudur. Yani

---

[852] Bu tercümeye dayanak tefsir için bkz. Nesefî, III, s.441.
[853] Benzer tercüme için bkz. Atay, s.540.
[854] Muhammed Esed'in mealinde ise, "*vahyi* ***bağışladık*** *(ve böylece, doğru ile eğriyi tartabilmeniz için size) bir terazi* ***(verdik)*** *ki insanlar adaletle davranabilsinler; ve (size) .... demiri (kullanma yeteneği)* ***bağışladık"*** tercümesiyle lafza bağlı kalınmadan ve "indirdik" anlamı hiç kullanılmadan fiile nesnesine göre farklı anlam verilmeye çalışılmıştır.
[855] Isfahânî, s.477.
[856] Maide 5/114.
[857] Cündioğlu, *Söz'ün Özü,* s.163.
[858] Zümer 39/6.
[859] A'raf 7/26.
[860] Cündioğlu, *Söz'ün Özü,* s.163.
[861] Gezer, "Enzelna el-Hadid" İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s.108

içinde bulunduğu bağlam itibariyle hangi ismin bu fiile nesne olduğudur. Yağmurun nesne olması ile demirin nesne olması aynı şey olmadığından fiilin anlamı değişmektedir. Birinde hakiki anlam söz konusu iken diğerinde mecazi anlam sözkonusudur. İkisini ayırt etmenin en önemli kriteri ise bağlamdır. Zira Kur'an'ı incelediğimizde indirme kelimesinin azab indirme[862], yağmur yağdırma[863] ve mucize olarak sofra indirme[864] gibi hakikat anlamındaki kullanımları gök (sema) kelimesiyle birliktedir. Bunlar için genellikle "gökten indirdik" şeklinde bir ifade biçimi kullanılmaktadır.[865] Yaratmak, bahşetmek, vermek anlamlarını ifade eden en'am, libas, demir gibi şeylerin indirilmesinde ise gök (sema) kelimesi geçmemektedir.

Enzalna fiilinin bu şekilde nesnesine göre ifade ettiği anlamın değişme ihtimaline karşın Mustafa Öztürk dışındaki meallerde mizan ve demirin daha çok lafza bağlı kalınarak *indirdik* şeklinde tercüme edilmesi indirilen şeyin ne olduğunun çok da dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu da bağlamı dikkate almamadan dolayı düşülen hatanın bir başka şeklidir. Kur'an'da geçen bu türden kelimelerin kullanıldığı ortama ve bağlama dikkat edilmeden her zaman aynı anlamlarda başka bir dile aktarılması Kur'an'ın ifade zenginliğinin ortaya çıkmasını engellemektedir.[866] Böyle bir yaklaşım ayrıca ayetten kastedilen anlamın muhatap tarafından doğru bir şekilde alınmasını da olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden bu ve benzeri nesnelerle kullanıldığı ayetlerde *"bahşetme, lutfetme, verme, gönderme, ihsan ve ikramda bulunma"* anlamlarında çevrilmelidir.

Bu konuda örnek olabilecek bir diğer tercüme ise ez-Zariyât 51/26. ayetinde geçen "*râğa"* fiiline aittir. فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاء بِعِجْلٍ سَمِينٍ ayetinin tercümeleri şunlardır;

D.Vakfı: Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana (kebabını) getirmiş,[867]

Y.Işıcık: Sönra ivediyle âilesine koşup, kızarmış bir dana getirdi.

M.N.Yılmaz: Hemen ailesine giderek semiz bir dana getirmiş;[868]

---

862 Bakara 2/59.
863 Bkz. Bakara 2/22; Nûr 24/43; Rûm 30/24; Şura 42/28; Zuhruf 43/11; Kâf 50/9.
864 Maide 5/114
865 Gezer, "Enzelna el-Hadid" İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s.108.
866 Gezer, "Enzelna el-Hadid" İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", s.103.
867 Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.520.

Diyanet: Hissettirmeden ailesinin yanına gidip, (pişirilmiş) semiz bir buzağı getirdi.

S.Yıldırım: Onlara yemek getirmek için gizlice ailesinin yanına geçti ve semiz bir dana kebabı getirdi.[869]

M.Öztürk: Derken, İbrahim usulca eşinin yanına gitti ve bir süre sonra kızarmış bir dana eti getirdi.[870]

H.Atay: Hemen ailesinin yanına sıvışıp semiz bir buzağı getirmiş

A.Bulaç: Hemen (onlara) sezdirmeden ailesine gidip, çok geçmeden de semiz bir buzağı ile (geri) geldi.[871]

H.B.Çantay: Hemen (gizlice) ailesine gidib semiz bir dana getirdi de,[872]

Ö.N.Bilmen: Hemen bir bahane ile ailesinin yanına gitti, derhal semîz bir buzağı ile geldi.[873]

Bu fiile sözlüklerde her ne kadar *zehebe* fiiliyle aynı anlam verilse de aralarında anlam açısından az da olsa bir farklılık bulunmaktadır. Hz. İbrahim'in misafirlerine ikramda bulunmak amacıyla hanımının yanına gitmesinin anlatıldığı bu ayette *"zehebe"* fiili yerine *"râğa ilâ"* fiili kullanılmışıtır. Çünkü bu fiilin ifade ettiği "*ortamda bulunanlara hissettirmeden, konuşmadan gizlice gitme"*[874] anlamı *zehebe* fiilinde bulunmamaktadır. Yapılan iş bilinen manada bir gitme olmayıp seri ve gizli bir şekilde misafire ikram hazırlayıp getirme amacıyla gitme olduğundan bu fiil ve başında "fe" edatı kullanılmıştır. Yani fiilin kullanılmasını gerektiren ayetin anlattığı olaydır diyebiliriz. Hz. İbrahim'in bu davranışı, misafire ikram hususunda takınılması gereken tavrı göstermesi bakımından önemlidir. Zira misafire ikram, duyura duyura, gürültü ve patırtı ile yapılmayacağı gibi geciktirilmemelidir de. Bilhassa misafir yoldan gelmişse, yeme,

---

868 Benzer tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.522; Şener vd, s.520; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.521.

869 Benzer tercüme için bkz Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.520; Döndüren, II, s.808.

870 Benzer bir tercüme için bkz. İslamoğlu, II, s.1041.

871 Bkz. Hayrat Neşriyat, s.520.

872 Ayrıca bkz. Doğrul, 586; Davudoğlu, s.522.

873 Benzer bir tercüme için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.522; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.520.

874 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi **el-Ferra**, *Meani'l-Kur'ân,* Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1980, Cilt III, s.86; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s.272.

içme ve istirahat ihtiyaçları geciktirilmeden karşılanmalıdır.[875] Zehebe fiilin bu bağlamda bir anlamı yansıtması mümkün olmadığından dolayı misafire gizli ve hızlı bir şekilde ikramda bulunmayı ifade etmek için *fe-râğa* fiili kullanılmıştır. *Fe* edatı hızlı olmayı, fiil ise gizli gitmeyi ifade etmektedir.

Bu fiil aynı anlamda Hz. İbrahim'in bir bayram günü kavminin eğlence yerine gitmesinden sonra gizlice putlarının yanına gidip onları kırmasının anlatıldığı es-Sâffât 37/91 ve 93. ayetlerde de geçmektedir. Fiilin her üç ayette de gizlice gitmeyi ifade etmesinden dolayı meallerde sadece gitmek şeklinde tercüme edilmesi doğru değildir. Çünkü böyle bir tercüme fiilin gerçek manada ifade ettiği anlamı yansıtmamaktadır. Ancak mealleri incelediğimizde bu inceliğe bazı meallerin riayet etmediklerini görmekteyiz. Bu meallerin bazısında *"hemen ... giderek"*, *"hemen ... gitti"* ve *"ivediyle… koşup"* şeklinde tercümeleri yapılarak edatın fiile kattığı hızlılık anlamı gözetilmesine karşın fiilin gerçek anlamı tam olarak aktarılamamıştır. Bu şekildeki tercümelerden *râğa* fiili ile *zehebe* fiili arasında anlam bakımından bir fark olmadığı anlaşılmaktadır. Diyanet, Suat Yıldırım, Süleyman Ateş, Hamdi Döndüren ve Mustafa Öztürk tarafından yapılan *"hissttirmeden, gizlice, sessizce, usulca"* tercümeleri ise gizliliği yansıtsa da hızlı olmayı yansıtmamaktadır.

Hasan Basri Çantay, Ahmed Davudoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen, Ali Fikri Yavuz, Hüseyin Atay ve Ali Bulaç tarafından yapılan tercümeler de ise hem edatın hızlılık hem de fiilin gizlilik anlamı ifadeye yansımıştır. Bu aktarım fiilin hangi bağlamda ve niçin kullanıldığının gözetilmesi bakımından önem arzetmektedir.

Ayet bütünlüğüne riayet edip etmeme ile ilgili tercihinin aktarılanı nasıl farklı kıldığına dair en dikkat çekici örneklerden biri de ed-Duhan 44/22. ayetin tercümesidir.

فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَؤُلاء قَوْمٌ مُجْرِمُونَ

Ö.R.Doğrul: O da Rabbine ***niyaz etti:*** *Rabbim! Bunlar günahkâr insanlardır! dedi.*[876]

A.Fikri Yavuz: Sonra Mûsa Rabbine şöyle ***dua etti:*** *"(Ey Rabbim, bu müşriklere*

---

[875] Nesefî, III, 376; Duman, *Beyânu'l-Hak*, II, s.330.
[876] Benzer tercüme için bkz. Yılmaz, *Kur'an-I Kerim ve Meâli,* s.496.

müstahak oldukları cezayı ver; çünkü) bunlar günahkâr bir kavimdir."[877]

S.Yıldırım: Onlar kabul etmeyince Rabbine şöyle ***yalvardı:*** *"Ya Rabbî, onlar suçlu bir güruh! (Onları sana havale ettim, Sen onların hakkından gel.)"*[878]

Y.N.Öztürk: Sonra Rabbine, "Bunlar suç işleyen bir topluluktur." diye ***yakardı.***[879]

Diyanet: Sonra Mûsâ, Rabbine, "Bunlar günahkâr bir toplumdur" diye ***seslendi.***

D.Vakfı: Bunun üzerine Musa: Bunlar suç işleyen bir toplumdur, diye Rabbine ***arzetti.***[880]

A.Şener vd: (Firavunun kavmi Musa'nın talebini reddedince) o da rabbine, "Bunlar günahkar bir toplum" diye ***şikâyet etti.***[881]

Bu ayetin tercümesindeki en temel problem kelime ve kavramları belli anlamlarına sabitleyip onların kullanımına göre farklı anlamlar ifade edebilme ihtimalinin hesaba katılmamasıdır. Burada da دعا fiilinin tercümesinde ilk akla gelen *"dua etti"* anlamının tercih edilmesi ayet bütünlüğünün tamamen devre dışı bırakıldığını göstermektedir. Zira fiil her ne kadar yaygın kullanımla dua etme ve türevlerini ifade etse de bu ayet bütünlüğündeki içerik buna çok da uygun değildir. Dolayısıyla meallerde görülen *"dua etti, yalvardı, niyaz etti, yakardı"* şeklindeki tercümeler dikkat çekilen ihmalin somut göstergeleridir. Oysaki dua bir tür durum arzı ve taleptir[882], ayette ise Hz. Musa'nın kavmiyle ilgili bir yakınmasından bahsedilmektedir.[883] es-Sabûnî'ye göre kavmi onu yalanlayınca Hz. Musa, *"Ey Rabbim bunlar suçlu bir kavimdir onlardan intikam al"* diye beddua etmiştir.[884] Buna göre meallerdeki çoğu tercüme fiil ile kastedileni tam

---

877 Fiile "dua etti" anlamını veren diğer mealler için bkz. Bulaç, s.493; Yazır, s.496; Çantay, s.497; Hayrat Neşriyat, s.496; Bilmen, VII, s.3314; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.496; Davudoğlu, s.498; Döndüren, II, s.770.

878 Fiile "yalvardı" anlamını veren bir diğer meal sahibi ise Hüsyin Atay'dır. Ancak onun: *"Bunlar, suçlu bir millet olduğundan Rabbine yalvardı."* Tercümesi farklılığıyla dikkat çekmektedir. Bkz. Atay, s.496.

879 Benzer tercüme için bkz. Işıcık, *Kur'an Meali,* 380; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.496.

880 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.497.

881 دعا fiiline şikayet etti anlamını veren diğer mealler için bkz. Öztürk, Kur'an-ı Kerim Meali, s.682; İslamoğlu, II, s.985.

882 Bkz. Karaman, Fikret, İsmail Karagöz vd., "Dua" *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.128. Burada dua "İnsanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddi ve manevî isteklerini ona arzetmesi" olarak tanımlanmaktadır.

883 Zemahşerî, V, s.469

884 Sabûnî, III, s.173.

olarak yansıtmamaktadır. Bunlar da göstermektedir ki, ayet bütünlüğünü dikkate almadan ilk akla gelen genel anlamı tercih etme mesajı aktarmada yeterli olmamaktadır.

Fiil ile içerik paralelliği açısından yanlış tercüme örnekleri de göstermektedir ki bazı meallerin yaptığı gibi *"seslendi ve arzetti"* karşılıkları dua etti karşılığına göre daha uygun düşmektedir. Bazı meallerdeki *"şikayet etti"* karşılığı ise önyargılardan uzak bir şekilde ayet bütünlüğünü dikkate alarak yapılan tercüme türüne örneklik yapabilecek yeterliliktedir. Dolayısıyla kastedileni aktarmaya daha uygundur. Şikâyet etti anlamını reddetmemekle birlikte içerik ve fiile verilecek anlam arasındaki paralelliğe riayet açısından meallerde tercih edilmeyen "yakındı" karşılığının da uygun düşeceği kanaatini taşımaktayız.

Bu konudaki son örneğimiz ise el-Kehf 18/18. ayetindeki وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ibaresinin tercümesidir. Bu ibare Ashab-ı Kehf'in mağaradaki durumlarının anlatıldığı ayetin içerisinde yer almakta ve onların köpeklerinin mağaradaki durumunu ifade etmektedir. Meallerdeki tercümeleri ise şu şekildedir;

Diyanet: Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.)[885]

Elmalılı: Köpekleri de medhalde (mağaranın girişinde) iki kolunu uzatmış!

Y.N.Öztürk: Köpekleri de iki kolunu girişe uzatıp yaymıştır.

H.B.Çantay: Köpekleri de (mağaranın) giriş yerinde iki kolunu (ayağını) uzat (ıb yat) makda idi.

Ö.R.Doğrul: Köpekleri kapı ağzına dirseklerini dayamıştı.[886]

S.Ateş: Köpekleri de girişte iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmış vaziyettedir.[887]

D.Vakfı: Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi.[888]

---

[885] Benzer bir tercüme için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.296; Bulaç, s.288.
[886] Dirsek şeklindeki diğer tercüme için bkz. Atay, s.294; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.295.
[887] Aynı Tercüme için bkz. Döndüren, I, s.464; Hayrat Neşriyat, s.294.

İslamoğluKöpekleri ise, girişte ön ayaklarını yaymış öylece duruyordu;.

S.Yıldırım: Köpekleri ise mağara girişinde ön ayaklarını yaymış vaziyette duruyordu.[889]

A.Şener: Köpekleri de mağaranın girişinde ayaklarını uzatmış yatıyordu.

Ayetin lafzına bağlı kalarak ذِرَاعَيْهِ kelimesini ön ayak[890] yerine "iki kol" diye tercüme eden meal sahiplerini kelimenin anlamını bilmediğini söylemek insafsızlık olabilir. Ancak meallerdeki bu durum, bazı meallerin fonksiyonelliğinin sorgulanması gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü iki kol şeklindeki tercümelerde neyin kim için tercüme edildiği sorusunun çok da dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.

Bu dört örnek ayette ilk akla gelen genel anlamından farklı bir anlam ifade eden kelimelerin bu durumlarının gözetilip gözetilmemesinin sonuçlarına işaret edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu örnekler bir nevi ayet ve pasaj içi münasebetin gözetilmesiyle alakalıdır. Anlama ve tercümede dikkate alınması gereken ilk ve en kolay unsur olması bakımından bu hususta daha hassas davranılmalıdır. Çünkü bu konudaki tercüme promlemleri ilave bir çalışmaya gerek kalmaksızın çözülebilecek türdendir.

4.1.2. Konu Bütünlüğünden Uzaklaşma

Kur'an ayetlerini anlamada dikkate alınması gereken en önemli unsurlardan biri de konu bütünlüğüdür. Çünkü konu bütünlüğüne riayet, en başta bağlam ortaklığından dolayı aynı anlamı ifade eden tekrarların aynı anlamda tercüme edilmesine katkı sağlamaktadır. Zira Kur'an incelendiği zaman görülecektir ki, onda aynı konuda birçok lafzî tekrar bulunmaktadır. Bunlardan bazısı cümle, bazısı da kavram tekrarıdır. Bu durum yani onda tekrarların olması hem onun belirli konu başlıkları çerçevesinde oluşturulmuş, her bir başlık altında farklı konuların ele alındığı, bilinen manada sistematik bir kitap özelliği taşımamasından hem de ilk nüzulü itibariyle sözlü hitap yönünün ağır basmasından kaynaklanmaktadır. Konu ortaklığı, bazen kavramların

---

[888] Ayrıca bkz. Davudoğlu, s.296; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.294; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.294; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.279.
[889] İslamoğlu, II, s.558.
[890] Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* V, s.352.

bazen de ayetlerin bir bütün olarak, değişik yerlerde aynı lafızlarla tekrarlanmasını gerekli kılmıştır.[891]

Kur'an'da yer alan bu tekrarlardan bazıları özellikle de cümle olanlar bağlam ortaklığından dolayı her geçtiği ayette aynı anlamı ifade etmektedir. Bu durum Kur'an bütünlüğünün önemli bir göstergesi olan onda çelişki ve tutarsızlıkların bulunmamasının da bariz bir göstergesidir. Kur'an'a ait bu özelliğin meallerde de dikkate alınması ve onun sahip olduğu konu bütünlüğünün yapılan tercümelerde aynen korunması kastedilen mesajın muhataba ulaşması bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla diğer ayetlerde olduğu gibi aynı konudaki mükerrer ifadelerin doğru anlamlarının tespiti ve tercümesi noktasında da en önemli yardımcı unsur bağlamdır. Çünkü onda tekrar eden bir kavram, ibare ve ayetin diğerleriyle aynı anlamda mı yoksa farklı anlamda mı olduğunun en önemli belirleyici unsuru hiç şüphesiz içinde bulunduğu konusal bağlamdır. Bağlamın doğru anlamın tespitindeki rolü düşünüldüğünde tekrar eden ifadelerle ilgili bağlamın aynılığı anlamın aynılığı bağlamın farklılığı ise anlamın farklılığı demektir. Ancak bazı tekrarların tercümesinde bu ilkenin ihmal edildiği bariz bir şekilde görülmektedir.

Mealleri incelediğimizde tekrar eden bazı ifadelerle ilgili anlam ortaklığı ile faklılığına ne ölçüde riayet edildiğine dair değerlendirme yapmaya katkı sağlayıcı birçok örnek[892] bulmak mümkündür. Bu örneklerden biri de Meryem 19/37. ve ez-Zuhruf 43/65. ayetlerde tekrar eden فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ibaresidir. Zira meallerde bu ibareyi örnek olarak ele almayı gerektirecek kadar farklı tercümeler görülmektedir.

H.B.Çantay: **Meryem 19/37:** *Sonra fırkalar kendi aralarında ihtilaf etdi.*

Zuhruf 43/65: *Sonra aralarından partiler (çıkıp) ihtilâf etdiler.*

Diyanet: **Meryem 19/37:** *(Fakat hristiyan) gruplar, aralarında ayrılığa düştüler.*

---

[891] Pak, "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi", s.28.

[892] Bu örneklerden bazıları ve açıklamalar için bkz. Pak, "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi", s.27-39.

Zuhruf 43/65: *Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler.*[893]

Ö.R.Doğrul: **Meryem 19/37:** *(Fakat) fırkalar, birbirleriyle ihtilafa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Fakat onların içindeki fırkalar birbirleriyle ihtilaf ettiler.*

A.F.Yavuz: **Meryem 19/37:** *Sonra fırkalar (Hristiyanlarla Yahudiler) kendi aralarında ihtilafa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Sonra o (hritiyanlardan ibaret) hizipler aralarında ayrılığa düştüler.*

A.Şener vd: **Meryem 19/37:** *Gerçek böyle iken birtakım zümreler, (İsa'nın tabiatı hakkında) aralarında anlaşmazlıklara düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Buna rağmen çeşitli fırkalar onun hakkında birtakım görüş ayrılıklarına düştüler.*

İslamoğlu: **Meryem 19/37:** *Buna rağmen mezhepler kendi aralarında ayrılığa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Fakat onlar arasından çıkan hizipler birbirleriyle anlaşmazlığa düştüler.*

Ö.N.Bilmen: **Meryem 19/37:** *Sonra fırkalar kendi aralarında ihtilâfa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Sonra o tâifeler kendi aralarında ihtilâfa düştüler.*

S.Yıldırım: **Meryem 19/37:** *Sonra onun hakkında birtakım gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Ondan sonra kendisine mensup birtakım fırkalar aralarında ayrılığa düştüler.*

S.Ateş: **Meryem 19/37:** *Kendi aralarında hizipler, ayrılığa düştüler.*

---

[893] Bire bir aynı olmasa da benzer tercüme için bkz. Diyanet Vakfı, s.293 ve 483; Atay, s.306 ve 493; Bulaç, s.301 ve 496; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.306 ve 493; Döndüren, I/486 ve II/767; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.307 ve 494.

Zuhruf 43/65: *Aralarından çıkan partiler, birbirleriyle ihtilâfa düşmüşlerdir.*

Elmalılı H.: **Meryem 19/37:** *Sonra hizibler kendi aralarında ihtilafa düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Sonra hizibler kendi aralarında ihtilaf ettiler.*[894]

M.Öztürk: **Meryem 19/37:** *Bu gerçeğe rağmen birtakım zümreler İsa hakkında kendi aralarında anlaşmazlıklara düştüler.*

Zuhruf 43/65: *Ne var ki İsa'dan sonra çeşitli fırkalar onun hakkında görüş ayrılıklarına düştüler.*

S.Akdemir: **Meryem 19/37:** *Bununla birlikte (Kitab-ı Mukaddes'e uyan) gruplar yine de (İsa'nın mahiyeti konusunda) görüş ayrılığına düşmüşlerdir.*

Zuhruf 43/65: *Ancak (İsa'dan sonra) aralarından çıkan gruplar, görüş ayrılığına düşmüşlerdir.*

Tercümeler incelendiğinde hem meallerin birbirleriyle hem de kendi içerisinde farklılığı dikkat çekmektedir. İki farklı ayette geçen ibarenin tercümelerinin isabet edip etmeme noktasında sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi için öncelikle iç bağlamına bakmak yeterlidir. İbarenin iç bağlamına göre ilk ayette Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı dünyaya getiriş süreci anlatıldıktan[895] sonra ikinci ayette ise Hz. İsa, Hz. Peygamberle Mekke müşrikleri arasındaki bir diyaloğun konusu olduktan[896] sonra Hz. İsa tarafından *"Allah benim de rabbim sizlerin de rabbidir; öyleyse yalnız O'na ibadet ediniz. Doğru yol budur"*[897] sözü ifade edilmektedir. Buna göre her iki ayette de konu aynıdır. Hz. İsa, Allah Teala'nın tek Rab oluşu konusunda gereken uyarıyı yapmıştır, ama buna rağmen kendisinden sonra gelenler arasında onun kişiliği hakkında düşünce farklılığı doğmuş ve onun ulûhiyet alanındaki yeri ciddi şekilde tartışılmıştır.[898] Hz. İsa hakkında, hâşâ "O Allah'tır", "Allah'ın oğludur" veya "Üçün üçüncüsüdür" demişlerdir.[899] Bu bakımdan

---

894 Ayrıca bkz. Davudoğlu, s.308 ve 495.
895 Bkz. Meryem 19/30-35.
896 Bkz. Zuhruf 43/57-63.
897 Meryem 19/36; Zuhruf 43/64.
898 Pak, "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi", s.30.
899 Döndüren, II, s.784.

aynı konu içerisinde yer alan bu iki ibare de aynı anlamı ifade etmektedir.

Bağlamından dolayı aynı anlamı taşımasına karşın bu iki ibare örneklerde de görüleceği üzere farklı farklı şekillerde çevrilmiştir. Tamamı beş kelimeden oluşan ve tekrar eden bu ibare aynı bağlamda ve aynı anlamda olmasına karşın meal sahiplerinin tercümeleri hem kendi aralarında hem de diğerleriyle adeta aynı cümlenin başka bir dilde kaç farklı şekilde ifade edilebileceğine dair yarış içerisinde olduklarını gösterir mahiyettedir. İbarenin fiili olan "ihtelefe" "*ayrılığa düştüler, ihtilafa düştüler, ihtilaf ettiler, farklı görüşler savunmaya başladılar, görüş ayrılığına düştüler, ayrıldılar,"* şeklinde genellikle aynı paralelde farklı ifadelerle aktarılmıştır. Fiille ilgili en farklı tercüme *"anlaşmazlığa düştüler ve tartışmaktadırlar"* şeklinde olandır. Fail olan "Ahzab" kelimesi ise *"gruplar, fırkalar, hizipler, mezhepler, zümreler, topluluklar ve taifeler"* şeklinde birbirine yakın şekilde çevrilmesinin yanında buraya hiç uygun olmayan ve yanlış anlaşılmaya sebebiyet verecek bir ifade olan *"partiler"* olarak da çevrildiği görülmektedir. İbarenin son kısmında ise iki farklı tercüme dikkat çekmektedir. İki farklı anlama işaret eden bunlardan ilki *"kendi aralarında"* ikincisi ise, *"arasından/aralarından çıkan"* şeklindeki tercihlerdir. Zira ilk ifadeden Hz. İsa'nın tabiatı hakkında henüz ihtilaf ortaya çıkmadan, değişlik fırkaların mevcut olduğu ve bu mevcut fırkaların kendi aralarında sonradan ihtilaf ettikleri anlaşılırken; ikincisinden Hz. İsa'nın tabiatı hakkında çıkan tartışmaların sonucunda değişik görüşteki fırkaların ortaya çıktığı ve aralarında ihtilaf ettikleri anlaşılmaktadır.[900] Meallerde görülen bu farklılıklardan aynı anlamı ifade eden farklı tercihler birer zenginlik olarak kabul edilebilir ancak kullanılan ifadelerde de görüleceği üzere Ömer Nasuhi Bilmen, Ömer Rıza Doğrul, Elmalılı, Suat Yıldırım, Ahmed Davudoğlu ve Salih Akdemir dışındaki meallerdeki iki ibarenin tercümesinde diğerinin hiç dikkate alınmadığı izlenimi veren farklı tercihler ne bu ayetlerde ne de diğer tekrar ayetlerinde asla kabul edilemez. Çünkü böyle bir yaklaşımda aynı anlamı sunan konu ortaklığı devre dışı bırakıldığından yani bağlam dikkate alınmadığından, metod açısından sakıncalıdır ve yanlış sonuçlara sebep olabilmektedir.

Konu ortaklığı sadece tekrarlarda değil bazı kavramlarda da söz konusudur. Aynı konuda geçtiğinden bağlamı aynı olan bu kavramlara tercümelerde aynı anlam verilmesi

---

[900] Pak, "Kur'an'da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi", s.31.

gerekirken bazı kavramlarda bu kurala riayet edilmemiştir. Bunlardan biri de "nüşûz" kavramıdır. Bu kavram, en-Nisa 4/34. ve 128. ayetlerde konu bakımından aynı bağlamda kullanılmaktadır. Kavramın geçtiği ayetlerin lafzı ve sırasıyla tercümesi şu şekildedir;

– الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء بِمَا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ.... .وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً

– وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

Diyanet: (evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırma – kötü davranma[901]

D.Vakfı: Baş kaldırma - geçimsizlik

Y.Işıcık: evlilik yükümlülüklerini yerine getirmeme, dikkate almama ve aldatma - (kendine karşı) bir isteksizlik

H.B.Çantay: şerleri, serkeşlikleri - uzaklaşma (yatağını terk etmesi, nafakasında ihmal göstermesi)[902]

Ö.R.Doğrul: serkeşlik - eza ve cefa görmek

M.N.Yılmaz: serkeşlik - huysuzluk[903]

H.Döndüren: serkeşlik - geçimsizlik[904]

S.Yıldırım: dikbaşlılık - ihmal

S.Ateş: hırçınlık - huysuzluk

---

[901] Benzer tercüme için bkz. Bulaç, s.94 ve 107

[902] Benzer tercüme için bkz. Bilmen, II, s.585 ve 678.

[903] Benzer tercüme için bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.84 ve 99 Tefsirinde Nüzuzun "düşmanlık, husumet, kin, çatışma, tabiat zıtlığı, nefret, ahenksizlik, ihtilaf, kavga, cinsel görevlerini yerine getirmeme, karşı gelme, serkeşlik etme, kocanın hanımına merhametsizce davranması" manalarına geldiğini belirtmiştir. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* V, s.124.

[904] Hüseyin Atay ise geçimsizlik – serkeşlik anlamı vermiştir. s.83 ve 98.

S.Akdemir: dik kafalılık ve şirretlik – huysuzluk

Hayrat Neşriyat: itaatsizlik – geçimsizlik

M.Öztürk: Dik başlılık ve hırçınlık – hırçınlık ve geçimsizlik

Meallerin çoğunluğunda kavram ile ilgili iki farklı anlam verilmekle birlikte diğerlerine göre azınlık da olsa bazı mealerde kavrama aynı paralelde anlamlandırma yapılmıştır.

A.Şener vd: yuvayı yıkacağından endişe ettiğiniz hırçın, geçimsiz ve söz dinlemeyen kadınlara - hırçın ve geçimsiz davranışları

Elmalılı: serkeşlik - serkeşlik

A.Davudoğlu: geçimsizlik - geçimsizlik

A.F.Yavuz: fenalık ve geçimsizlik - geçimsizlik

Y.N.Öztürk: sadakatsizlik ve iffetsizlik - sadakatsizlik

İslamoğlu: sadâkatsizlik etme - sadâkatsizlik ve geçimsizlik

Kelime olarak tümsek yer, yükselmek, kabarmak, aile hayatının huzurunu bozmak ve isyan etmek[905] anlamlarına gelen bu kavram, 34. ayette kadının kocasını takmaması, ailevî yasa ve kurallara uymamasını ve yönetime başkaldırmasını; 128. ayette ise kocanın karısının haklarına riayet etmemesi, onu takmaması ve bu konudaki Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmemesini ifade etmektedir.[906] Yani evlilik hayatında iyi geçinmeye aykırı bazı hallerin görünmesidir. Diğer eşin hoş görmediği bu durum bazen kadının kötü ahlakından bazen de erkeğin kötü ahlakından kaynaklanmaktadır.[907] Nitekim her iki tavrın da aile hayatının huzur ve barış ortamını sekteye uğratacak olumsuz tavır olduğunu ayetlerin içinde bulunduğu bağlamdan rahatlıkla anlamamız mümkündür. Zira nüşuzün ilk ayette kadına nasihat etmeye başlamanın gerekçesi olması; ikinci ayette ise erkeğin yüz çevirmesinden önceki tavrı olması bu kanaati

---

[905] İbrahim **Enîs** vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit,* Daru'l-Maarif, Mısır 1972, Cilt II, s.922; Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi **İbn Aşur,** *Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir,* ed-Dârü't-Tunusiyye, Tunus 1394/1973, Cilt V, s.41.

[906] Duman, *Beyânu'l-Hak,* III, s.340-341.

[907] İbn Aşur, V, s.41.

desteklemektedir. Buna göre her iki ayette de nüşûz, hem itaat etme ve aralarındaki anlaşmaya aykırı hareket etmeyi hem de söz, iş ve davranışlarda anormalliklerin görülmeye başlamasını ifade etmektedir. Yani her iki ayette de aile hayatının huzurlu ve mutlu bir şekilde devam etmesini engelleyici tutum ve davranışların başlangıç aşamasını ifade etmektedir. Yoksa nüşûzün görülmesi evlilik hayatını ortadan kaldıran, geri dönülmez bir aşama değildir. İki ayet arasındaki tek fark nüşûzün birinde evli kadının diğerinde de evli erkeğin yaptığı olumsuz davranışı ifade etmesidir. Ancak yapan kadın da olsa erkek de olsa davranış aynı davranıştır.[908]

Nüşûz kavramı iki ayette de aynı anlamı ifade etmesine karşın tefsir[909] ve meallerin çoğunluğunda bu duruma çok da riayet edilmemiştir. Zira yukarıda çevirilerini verdiğimiz birçok mealde en-Nisa 34'deki nüşûza ayrı; en-Nisa 128'dekine ayrı anlam verilmiştir. Meallerde birincisine *(evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırma, evlilik yükümlülüklerini yerine getirmeme, dikkate almama ve aldatma fenalık ve geçimsizlik, şerleri, serkeşlikleri, kötü niyet, kötü davranış, serkeşlik, dikbaşlılık, hırçınlık, sadakatsizlik ve iffetsizlik, geçimsizlik, dik kafalılık ve şirretlik* karşılığı verilmektedir. Aynı mealler olmasına ve kavram aynı bağlamda geçmesine karşın ikincisine ise hem diğer meallerden farklı hem ilk ayettekine verdikleri anlamdan farklı şekilde *kötü davranma, eza ve cefa görmek, geçimsizlik, uzaklaşma (yatağını terk etmesi, nafakasında ihmal göstermesi), serkeşlik, serkeşlik ve aldırışsızlık, kötü muamele, kaçıp nefret etme, huysuzluk, sadakatsizlik, (kendine karşı) bir isteksizlik* anlamaları verilmektedir. İki ayetin tercümeleri karşılaştırıldığında Elmalılı, Ali Fikri Yavuz, Ahmed Davudoğlu, Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Öztürk, İslamoğlu ve Abdulkadir Şener dışındaki meal sahiplerinin iki ayette aynı bağlamda ve aynı anlamda geçen kelimeyi farklı anlamda tercüme ettikleri görülmektedir. Bu da birini tercüme ederken diğerine dikkate almama gibi yanlış bir tutumun yani yöntemsiz bir anlamanın nasıl bir sonuç doğuracağının somut göstergelerindendir.

Konu bütünlüğünü dikkate alma ile almama arasındaki farka işaret bir diğer örneğimiz ise el-İsrâ 17/59. ayetindeki الآيَاتِ lafızlarının tercümesidir.

---

[908] Celal Kırca, "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", s.8

[909] Nesefî, I, 355 ve 401 Tefsirde kadının nüşuzuna isyan etme ve başkaldırma; kocanın nüşuzuna ise nafakasını vermeme, sırt dönme, döverek ve söverek eziyet etme anlamı verilmiştir. Benzer bir anlamlandırma için bkz. Beydâvî, I, s.521 ve 589.

وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالآيَاتِ إِلاَّ أَن كَذَّبَ بِهَا الأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُواْ بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالآيَاتِ إِلاَّ تَخْوِيفًا

Diyanet: *Bizi, (Kureyş'in istediği)* ***mucizeler****i göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz* ***mucizeleri*** *sırf korkutmak için göndeririz.*[910]

H.B.Çantay*: Bizi (Kureyşe****) âyetler (mucizeler)*** *göndermemizden alıkoyan (sebeb başka değil) ancak evvelki (ümmet) lerin onları tekzîb etmiş olduklarıdır. Biz, Semuda gözleri göre göre o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler ve) bu yüzden (kendilerine) zulmetdiler. Halbuki* ***bir âyetleri*** *(azâb ve ihlâk için değil) ancak (âhiret azabından) korkutmak için göndeririz.*[911]

Suat Yıldırım*: Kâfirlerin keyfî olarak istedikleri* ***mûcizeleri*** *göndermeyişimizin tek sebebi, daha önceki kâfirlerin bu gibi mûcizeleri yalanlamış olmalarıdır. Nitekim Semud halkına açık bir mûcize olarak o dişi deveyi verdik de onu öldürdüler ve bu yüzden kendilerine zulmettiler. Biz o* ***âyetleri*** *sadece korkutmak için göndeririz.*

Ö.N.Bilmen: *Ve Bizi* ***âyetler*** *ile peygamber göndermekten bir şey men etmiş değildir. Ancak onları eski kavimler tekzîp etmişlerdir. Ve Semûd'a gözleri göre göre o dişi deveyi verdik, onlar ise onunla zulmettiler ve Biz* ***âyetleri*** *göndermeyiz, ancak korkutmak için göndeririz.*[912]

Bağlam müşriklerin Hz. Peygamberden mucize istemelerine bir atıftır.[913] el-İsrâ 17/90-93. ayetler ise bahsedilen durum açık bir şekilde sunulmaktadır. Bu ayetlerde müşrikler, *"Ey Peygamber! Sen, bize yerden bir kaynak fışkırtmadıkça, hurma ve üzün ağaçlarıyla dolu bir bahçen olmadıkça, içlerinden ırmaklar akıtmadıkça, göğü iddia ettiğin gibi parça parça üzerimize düşürmedikçe, Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe,*

---

[910] Diğer kısımlarda bazı farklılıklar olsa da "âyât" lafzı bakımından benzer tercüme için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.289; Atay, 287; Hayrat Neşriyat, s.287; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli,* s.287; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.287; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* 289; Davudoğlu, s.289; Işıcık, *Kur'an Meali,* s.218; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.288; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.287; Döndüren, I, s.457; İslamoğlu, I, s.540; Şener vd., s.287; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.394.

[911] Diğer kısımlarda bazı farklılıklar olsa da "âyât" lafzı bakımından benzer tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.287; Doğrul, s.345; Diyanet Vakfı, s.272; Bulaç, s.283.

[912] Bilmen, IV, s.1887.

[913] Zemahşerî, III, s.526-527; Sâbûnî, II, s.165.

altından bir evin olmadıkça ya da göğe yükselmedikçe sana asla inanmayacağız. Göğe yükselmene ise bize oradan okuyacağımız bir kitap indirmedikçe asla inanmayacağız" diyerek mucize taleplerini bir bir sıralamışlardır. Tercümesindeki probleme dikkat çektiğimiz ilgili ayette ise mucize talebine cevap verilmekte, cevaba gerekçe olarak ise Semûd kavminin istediği ve Allah Teala tarafından taştan çıkarılan dişi deveyi öldürmelerine ve bu sebeple helak olmalarına vurgu yapılmaktadır.

Bu bağlamda ayette geçen بِالآيَاتِ lafızları aynı bağlamda geçtiğinden aynı karşılıkla yani "mucizeler" anlamıyla[914] Türkçe'ye aktarılmalıdır. Mealleri bu lafız merkezli incelediğimiz zaman üç farklı tercümeyle karşılaşmaktayız. Birinci gruptaki meallerde her iki lafza da aynı şekilde ve doğru olarak *"mucizeler"* anlamı verilmiştir. İkinci gruptaki meallerde ise, ilkine *"mucizeler"* karşılığı verilmekle birlikte ikincisine *"ayetler"* karşılığı verilmiştir. Üçüncü grupta ise lafzın Kur'an'daki genel anlamının etkisinde kalınarak her ikisine de "ayetler" karşılığı tercih edilmiştir. İkinci ve üçüncü gruptaki meallerin tercihi lafzın taşıdığı anlamlar bakımından dilbilimsel olarak doğru olmakla birlikte bağlamsal anlamaya uygun bir aktarım değildir. Çünkü yapılan tercümede bağlam dikkate alınmamıştır. Her ikisinde de konu aynı olduğundan "mucizeler" anlamı tercih edilmelidir.[915]

Konu bütünlüğüne riayetin bir diğer şekli ise aynı konudaki bütün ayetlerin oluşturduğu bütünün bir parçası olarak düşünülmesidir. Bunun bir gereği olarak bir ayetten çıkarılan anlam başka bir ayetin anlamıyla veya Kur'an'ın amacı, temel ilke ve prensipleriyle kesinlikle çelişmemesidir. Bu bakımdan bir çok konuyu ihtiva eden Bakara Suresi'ni inceleyen ve anlamaya çalışan bir kimse mü'minlerle ilgili ayetleri Mü'minûn Suresi'ndeki ayetlerle; münafıklarla ilgili ayetleri Münafikûn Suresi'ndeki ayetlerle ve Hz. Adem kıssası ile ilgili ayetleri ise bu kıssadan bahseden A'râf, Hicr ve Kehf gibi surelerin ayetleriyle bütünlük içerisinde mütalaa etmeli ve doğru anlamaya bu şekilde ulaşabileceğini bilmelidir.[916]

Bu anlatılanlardan ne kastedildiğini somut bir örnekle desteklememiz konusal

---

[914] Sâbûnî, II, s.165; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* V, s.308.

[915] Bu başlık altında değerlendirilmesi gereken örnekler sadece bunlardan ibaret değildir. Bu başlıkta zikredilen problemin ayet içindeki ve ayetler arasındaki paralelliğin gözetilmemesine dair örnekler de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.227-229.

[916] Emin **el-Hûlî,** "Tefsirde Edebî Tefsir Metodu" (Çev: Mevlüt Güngör), *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt II, Sayı 7, Mayıs 1988, s.108.

bütünlüğün önemini gösterme adına daha faydalı olacaktır. Bunun için el-Bakara 2/7. ayete bakmak gerekir. خَتَمَ اللّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عظِيمٌ Zira bu ayetin mevcut lafzıyla iki şekilde anlaşılması muhtemeldir.

Birincisi: *Allah onların kalblerini mühürlemiştir; kulaklarında ve gözlerinde ise perde vardır. En büyük azap onlar içindir.*

İkincisi: *Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; Gözlerinde ise perde vardır. En büyük azap onlar içindir.*[917]

Anlamada sadece ayetin lafzını dikkate aldığımızda bu iki ihtimalden hangisinin doğru olduğuna karar vermeliyiz? Tercih ettiğimiz anlam ile ilgili "bu bana göre böyledir" dışında bir gerekçemiz var mıdır? Lafız itibariyle birini tercih etmemizi gerektirecek bir dayanak var mıdır? soruları cevapsız kalmaktadır. İşte tam bu noktada Kur'anî bütünlük devreye girmekte ve ihtimallerden hangisinin doğru olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira konuyla ilgili başka ayet var mıdır? sorusuna cevap sadedinde el-Casiye 45/23. ayeti ihtimalli durumu ortadan kaldıracak bir içeriğe sahiptir. أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً *(Hevâ ve hevesini ilah edinen ve Allah'ın (hâlini) bildiği için saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?)* Buna göre mühürlenenin kalp ve kulak olduğu, üzerine perde çekilenin de göz olduğu açık bir şekilde anlaşılmakta ve el-Bakara 2/7. ayetin anlamı ile ilgili ikinci anlamın Kur'an bütünlüğü açısından daha doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu örnek anlamada Kur'anî bütünlüğe riayetin önemine işaret etmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bütünlüğü dikkate alma sadece anlamanın değil aynı zamanda anlaşılanın aktarımı olan tercümenin de vazgeçilmez unsurudur. Dolayısıyla yapılan tercümenin amaca gerçek manada hizmet etmesi için şu soruların cevabı her daim göz

---

[917] Bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.2; Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.4; Diyanet Meali, s.2; Diyanet Vakfı, s.4; Çantay, s.2; Davudoğlu, s.4; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.2; Esed, I, s.5; Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali,* s.2; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.2; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.4; Şener vd., s.3; İslamoğlu, I, s.8.

önünde bulundurulmalıdır;

- Tercümesi yapılan ayetle aynı konudaki bütün ayetler dikkate alınmış mıdır?

- Verilen anlamda başka bir ayetin anlamına aykırılık bulunmakta mıdır?

- Tercüme, Kur'an'ın temel ilke ve prensiplerine uygun mudur?

- Anlama ve tercümeye konu olan ayeti destekleyici başka ayetler bulunmakta mıdır?

Bu sorular çerçevesinde bütünlüğü dikkate alma ile almamanın anlama ve anlaşılanı aktarma açısından nasıl bir sonuca sebep olduğuna dikkat çekmenin en güzel yolu örneklendirme olduğundan asıl değerlendirme tercümelerinde problem olan örnekler çerçevesinde yapılacaktır. Zira buna dair örnekler mevcut olup bunların biri de ez-Zuhruf Suresi 43/61. ayetin tercümesine aittir.

اِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلاَ تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيم

Ayette geçen اِنَّهُ ibaresindeki hu (ه) zamirinin kimi veya neyi ifade ettiği hususunda genel kabule göre iki ihtimal bulunmaktadır.[918] Birinci ve en yaygın ihtimale göre zamirin mercii Hz.İsa'dır. Bu itimali tercih eden mealler;

D.Vakfı: Şüphesiz ki o (İsa), kıyametin (ne zaman kopacağının) bilgisidir.

Ö.N.Bilmen: Ve şüphe yok ki, o (Hazreti İsa) Kıyamet için bir bilgidir.

A.F.Yavuz: Gerçekten o (İsa'nın nüzûlü), kıyamet için (yaklaştığını bildiren) bir beyandır, alâmettir.[919]

Y.Işıcık: Şüphesiz ki O (îsa), kıyametin bir bilgisi/bir belgesi/bir alâmetidir.

A.Şener vd.: Şüphesiz ki o (İsa, babasız doğması ve gösterdiği mucizelerle) kıyametin kopacağına dair kesin bir bilgi, bir hatırlatmadır.

---

[918] Genel kabul iki ihtimaldir ama bazı tefsirlerde Hz. İsa ve Kur'an ihtimalinin yanında Hz. Peygamber ihtimaline de işaret edilmektedir. İbn Atıyye, V, s.61-62.

[919] Ayrıca bkz. Davudoğlu, s.495; Döndüren, II, s.767.

İkinci ihtimale göre zamirin mercii Kur'an'ı Kerimdir. Ayeti bu ihtimale göre tercüme eden mealler ise şunlardır;

Ö.R.Doğrul: Şüphe yok ki, (Kur'an) beklenen saatin ilmidir.

H.Atay: Doğrusu, bu Kur'an kıyametin kopacağını bildirir.[920]

İslamoğlu: İyi bilin ki o (Kur'an) Son Saatin (geleceğine) ilişkin tarifsiz bir bilgi kaynağıdır;;

S.Akdemir: O, (Kur'an) kuşkusuz, kıyamet hakkında bir bilgidir.[921]

Ayetin tercümelerini incelediğimizde bu iki ihtimalin dışında zamirin mercii ile ilgili herhangi bir tayin yapılmadan doğrudan zamir olarak bırakılan mealler de bulunmaktadır. Bunlar;

Diyanet: Şüphesiz o Kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir.

H.B.Çantay: Şüphesiz ki o, saat (in) ilmi (kendisiyle bilinenlerden) dir.

Elmalılı: Ve hakîkat o, Saat için bir ilimdir.[922]

S.Yıldırım: Gerçekten o, kıyamet için bir beyandır.

M.N.Yılmaz: Hiç şüphesiz o kıyamet için bir haberdir.

Y.N.Öztürk: Hiç kuşkusuz o, kıyamet saati için bir bilgidir.

Ayetteki zamir ile ilgili birden çok ihtimalin söz konusu olması meal sahipleri arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bu durum tercümelerde açık bir şekilde görülmektedir. Bazı meallerde zamir Hz. İsa, bazılarında Kur'an olarak çevrilirken bazılarında ise çevrilmeden doğrudan zamir olarak bırakılmıştır. Bu ihtimallerden hangisinin tercih edilmesi noktasında dilbilimsel analiz tek başına yeterli olmadığından çözüme dair önerilerde en önemli dayanak bağlam olmaktadır. Ancak zamirin mercii ile ilgili bağlamsal veri de tek değildir. Esas alınan bağlamsal unsura göre tercih

---

920 Ayrıca bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.494.
921 Benzer tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.677.
922 Benzer tercümeler için bkz. Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.493; Bulaç, s.511.

değişmektedir.

Birinci ihtimale göre ayetin anlamı علم kelimesinin عَلَمٌ veya عِلْمٌ şeklinde okunmasına göre değişmektedir.[923] Kelimenin *alemun* şeklindeki kıraatı tercih edilirse anlam *"İsa'nın inişi kıyamet alametidir"*[924] olurken *ılmun* şeklindeki kıraatte ise anlam, *"İsa kıyamet için bir bilgidir"* olmaktadır. Ayetin Hz. İsa'nın kıyamet alameti olduğuna dair görüş doğrultusunda anlamlandırılmasında birinci dayanak bu kelimenin okunma şeklidir. Ancak asıl gerekçeler bağlamla alakalıdır. Bunlardan ilki bu ayetin içinde bulunduğu ayet grubudur. Zira zamirin içinde bulunduğu bu ayetin öncesi ve sonrasına baktığımızda bu ayetlerin Hz. İsa hakkında olduğunu görülmektedir. Ancak bu durum kesin bir görüş belirtmemiz için yeterli değildir. Zira Kur'an, sözlü bir metindir ve yazılı bir metinde bulunması gereken kompozisyon düzenini onda aramak yanlıştır. Dolayısıyla Muhammed Esed'in de ifade ettiği[925] gibi bu ayet öncesi ve sonrasında bağımsız ara bir cümle olabilir. Çünkü Kur'an'ın sahip olduğu metinsel özellik bunu mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan sadece siyak-sibaktan hareketle bir yorum yapmamız her zaman doğruya ulaşmamızı sağlamayabilir. Yapılan yorumun iddialı olabilmesi ve dikkate alınabilmesi için mutlaka başka karinelerle de desteklenmesi gerekir.[926] Bu konudaki bir diğer dayanak ise Hz. İsa'nın kıyametten önce nüzulüne dair hadis rivayetleridir.[927] Müfessirlerin çoğunluğunun[928] bu görüşte olmasının sebebi de bu rivayetler ve ayetin siyak-sibakıdır.

İkinci ihtimale göre ise ayet, *"Kur'an kıyametin yaklaştığını bildirir"* veya *"Kur'an*

---

[923] Cumhura göre bu kelimenin okunuşu عِلْمٌ şeklindedir. Buna karşılık İbn Abbas, Ebu Hureyre, Mücahid, Katade, Malik b-Dinar, Ebu'l-Aliye, Dahhak, Ebu Nadre, Abu Hind el-Gifari ve Zeyd b. Ali bu kelimeyi işaret, alamet anlamında عَلَمٌ şeklinde okumuşlardır. Ubey b.Ka'b ise bir rivayete göre hatırlatma anlamında ذِكْرٌ şeklinde okumuştur. Bkz. Ferra, III, s.37; İbn Atıyye, V, s.61; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* VIII, s.291.

[924] Bkz. Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl **ez-Zeccâc,** *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu,* **(Ş**erh ve Tahkik: Abdülcelil Abduh Şelebi), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988/1408, Cilt IV, s.417.

[925] Ona göre bu ayet Hz. İsa'nın ilahlaştırılmasına ilişkin değinmeden sonra gelen bir ara pasajdır. Bkz. Esed, III, s.1006. Benzer bir açıklama Bayraktar Bayraklı tarafından da yapılmaktadır. Ona göre Kur'an'da Ankabût 18-23. ayetlerdeki konu bütünlüğüne rağmen 15. ayet de buna benzemektedir ve başka örnekleri de bulunmaktadır. Bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XVII, s.345-346.

[926] Tiyek, s.41.

[927] Bu rivayetler için bkz. Buhârî "Büyû', 102; Müslim, "İman", 155(281) ; Sabûnî, III, s.162.

[928] Bkz. Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin **er-Râzî,** *et-Tefsirü'l-Kebîr (Mefatihü'l-Gayb),* Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411, Cilt XXVII, s.191; Zemahşerî, V, s.453; Beydâvî, IV, s.610-611; Nesefî, III, s.279; Mahallî ve Suyutî, *Celâleyn,* s.452; Mevdudî, V, s.269; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* VII, s.58. İkinci görüş olarak bkz. Zeccâc, IV, s.417.

kıyamet için bir bilgidir" anlamlarına gelir.[929] Bu ihtimali destekleyen delilerin ise علم kelimesinin Übey b. Ka'b'ın tarafındanذكر şeklinde okuduğuna dair rivayettir. Zira Kur'an'da "zikr" kelimesinin Kur'an'ın isimlerinden olduğunu ve bu kelimeyle Kur'an'ın kastedildiğini ifade eden ayetler bulunmaktadır.[930] Bunun yanında merciin Kur'an olduğuna delil olabilecek en önemli unsur hiç şüphesiz Kur'an bütünlüğü ve yukarıda belirttiğimiz onun metinsel özelliğidir. Kur'an'ı incelediğimizde mercii olması muhtemel iki ismin de bize belli bir fikir verebilecek şekilde birçok ayette geçtiği görülmektedir. Hz. İsa ile ilgili olarak Kur'an'da onun Allah katından bir mucize olduğu[931], Allah'ın rasulü ve kelimesi olduğu[932], salih[933], hikmet öğretilen bir kişi olduğu, alacalıyı iyileştirme, anadan doğma körlerin gözünü açma, ölüleri diriltme, çamurdan kuş biçiminde suret yapıp onlara hayat verme[934], beşikte ve yetişkinlikte insanlarla konuşabilme[935] gibi mucizeler gösterdiği, Allah'ın onu katına yükselttiği[936] hakkında ayetler olduğu görülmektedir. Yine Âl-i İmrân Suresi 3/55. ayet de konuya ışık tutacak ayetlerdendir. Bu ayette Allah Teala Hz. İsa'ya hitaben: *"Ey İsa! Seni öldüreceğim, seni katıma yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlere üstün kılacağım"* buyurmuştur. Gerçekten de bu ayetler Hz. İsa'nın doğumundan ölümüne kadar hayatında mucizevî bazı şeylerin olduğunu göstermektedir. Ancak Kur'an'ı Kerim'de doğumundan itibaren hayat hikâyesine değişik ayetlerde temas edilmesine rağmen, Onun kıyametten önce geleceğine dair net bir ifadeye rastlamamaktayız.[937] Ayrıca başka bazı ayetlerde yer alan O'nun durumunun Hz. Adem'in durumu gibi olduğu[938], ancak bir elçi olduğu, yemek yediği[939], ve Allah'ın bir kulu olduğu[940] gibi bilgiler ise Hz. İsa'nın diğerleri gibi bir peygamber olduğuna işaret etmektedir.

Konu bütünlüğü çerçevesinde merciin Kur'an olması gerektiğine dair bir kanaat

---

929 İbn Aşur, XXV, s.242-243; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* VIII, s.260; Esed, III, s.1006. Bazı tefsirlerde de ikinci ihtimal olarak zikredilmektedir. Bkz. Beydâvî, IV, s.611.
930 Bkz. Hicr 15/9; Yasin 36/69; Kalem 68/51-52.
931 Meryem 19/21.
932 Nisa 4/171.
933 En'am 6/85.
934 Maide 5/110.
935 Ali İmran 3/46.
936 Nisa 4/157.
937 Mehmet **Ünal,** "Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzûlü Meselesi", *İslamiyât,* Ankara 2000, Cilt III, Sayı 4, s.142.
938 Âl-i İmran 3/59.
939 Maide 5/75; Saf 61/6.
940 Meryem 19/30.

oluşturacak başka ayetler de bulunmaktadır. Nitekim doğrudan Kur'an'la alakalı olmasa da Âl-i İmran 3/19. ayette *"Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düşmüşlerdir"* buyrulmaktadır. Bu da kitap ve ilim kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir. er-Râ'd 13/37. ayette ise *"böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. O halde, sen sana gelen ilimden sonra yine de onların hevalarına uyacak olursan, seni Allah'a karşı koruyacak ve O'na karşı savunacak hiç kimsen olmaz"* buyrulmuştur. Bu ayette ise Kur'an ile ilim aynı anlamda kullanılmıştır. Bu ayetlerin birincisinde Kitap, ikincisinde ise Kur'an birer ilim olarak ifade edilmiş ama neyin ilmi olduğuna dair özel bir açıklama yapılmamıştır. Konumuzla alakalı ayette ise, "O, kıyametin ilmidir" buyrularak ilmin ait olduğu alan açıkça belirtilmiştir. Bu bakımdan eğer yukarıdaki iki ayetteki ilmin genel olarak bütün her şeyin ilmini içerdiğini kabul edersek ihtilaf edilen zamiri Kur'an'a irca edebiliriz.[941]

Sonuç olarak konu bütünlüğü diğer ayetlerle de çelişmemesi için zamirin merciinin Kur'an olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu da ayet hakkındaki ihtimaller ve bu ihtimallerin teke düşürülmesi çabasında konusal bütünlüğün önemi açısından dikkat çekicidir. Bu örnek Kur'an ayetleriyle ilgili esas dayanağın konuyla ilgili bütünlük olması gerektiğine ve bu bütünlüğe aykırı her türlü delilin sorgulanmasının lüzumuna açıkça işaret etmektedir.

Kur'an'daki konu bütünlüğünün önemine dikkat çekici bir diğer örneğimiz ise el-Fatır 35/8. ayetin tercümesidir. Ayetin metni ve mealerdeki tercümeleri şu şekildedir;

أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

Hayrat Neşriyat: Allah, dilediğini (küfründeki inadı sebebiyle) dalâlete atar, dilediğini de (hikmetine binâen, kendi lütfundan) hidâyete erdirir.

---

[941] Tiyek, s.42.

Diyanet: Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir.[942]

A.F.Yavuz: Doğrusu Allah dilediğini şaşırtır, dilediğine de hidayet verir.[943]

D.Vakfı: Allah dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir.

Ö.N.Bilmen: Muhakkak ki, Allah dilediğini şaşırtır ve dilediğini doğru yola iletir.[944]

H.B.Çantay: Şübhe yok ki Allah kimi dilerse şaşırtır, kimi de dilerse doğru yola sevk eder.

S.Ateş: Allâh dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini yola iletir.[945]

M.N.Yılmaz: Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.[946]

S.Akdemir: Allah, kuşkusuz, dilediğini doğru yoldan saptırır, dilediğini de doğru yola ulaştırır.

İslamoğlu: Hiç şüphe yok ki Allah (sapmak isteyenin) sapmasını diler, (hidayet isteyeni) de doğru yola yöneltmeyi diler.

A.Şener vd.: Bil ki, Allah dilediğini (dalâlet yolunu tercih edeni) dalâlette bırakır, dilediğini (hidayet yolunu tercih edeni) de hidayete erdirir.[947]

M.Öztürk: Allah dilediğini/müstahak gördüğünü dalalet içinde bırakır; dilediğini/layık gördüğünü hidayete/doğru yola ulaştırır.

H.Atay: Allah dileyeni saptırır, dileyeni de doğru yola eriştirir.[948]

---

[942] Benzer tercüme için bkz. Bulaç, s.432.
[943] Aynı tercüme için bkz. Davudoğlu, s.436.
[944] Ayrıca bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.434.
[945] Benzer tercüme için bkz. Doğrul, 498; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.434.
[946] Aynı tercüme için bkz. Döndüren, II, s.673.
[947] Ayrıca bkz. Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.331.
[948] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.435. Ona göre ayetteki bu kısım insanın özgürlüğünü ve Allah ile insanın ilişkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yüce Allah, iman ve davranış bakımından insanın dilemesine, iradesine ve niyetine bakmakta ve ona göre muamele yapmaktadır. İnsan, sapıklığı istiyorsa ona izin verir; ama iyiyi istiyorsa veya doğruya gitmek istiyorsa onu doğru yola iletir, onun yolunu kolaylaştırır, önünü açar ve aydınlatır. Yani hangi yolu ve hangi davranışı seçeceğinde insanı serbest bırakmıştır. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* XV, s.475.

Y.N.Öztürk: Doğrusu şu: Allah dilediğini/dileyeni saptırır, dilediğini/dileyeni de doğruya ve güzele kılavuzlar.

Meallerde de görüleceği üzere çoğunluk ayetteki فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء kısmını insanın iradesini devre dışı bırakan bir tarzda tercüme etmiştir. Sadece Mustafa İslamoğlu, Abdulkadir Şener, Bayraktar Bayraklı ve Hüseyin Atay sapma ve doğru yola ulaşmada insanın fonksiyonuna işaret eden bir tercüme yapmıştır. Yaşar Nuri Öztürk ise her iki ihtimale de yer vererek tercihi muhataba bırakmıştır. Tercümeyle ilgili bu farklılık يَشَاء fiilinin faili ile ilgili tercihin Allah lafzı ya da مَن ismi mevsulü olmasına dayanmaktadır. Çünkü gramer kaideleri iki ihtimali de mümkün kılmaktadır. Bu yüzden doğrunun tespitinde lafzın dışında destekleyici bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. İlk akla gelen de ayetin iç bağlamıdır.

Ayetin öncesindeki ayette inkar edenler için çok şiddetli bir azap olacağı ve inananlar ve iyi işler yapanlar için ise bağışlanma ve büyük bir ecrin olacağı belirtilmiştir. İbarenin içinde yer aldığı ayettin başında kötü eylemi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimselere işaret edilmekte sonunda da Allah'ın onların yaptıklarını bildiği belirtilmektedir. Ayette ayrıca Hz. Peygambere onların durumunun belli olması sebebiyle onlara çok da üzüntü duyup kendini harab etmemesi istenmektedir. Dolayısıyla iç bağlam olarak kabul edilebilecek pasajda önce inkar edenler ile iman edenlerin maruz kalacağı sonuca dikkat çekilmekte sonra da Allah'ın onların yaptıklarını bildiğinden dolayı onlara üzülüp harap olmanın yersiz olduğu vurgulanmaktadır. Yani ilgili pasajda insanın iradi eylemlerine[949] işaret edici bilgiler bulunmaktadır.

Bu konuda dikkate alınması gereken bir diğer bağlamsal unsur da konusal bütünlüktür. Çünkü konuyla ilgili üç grup ayet bütünsel bakış açısını gerektirmektedir. Birinci grubu oluşturan ayetler yol gösterme ve saptırma eyleminde Allah Teala'nın müdahalesinden bahseden ayetlerdir. Bu ayetlerin saptırma ile ilgili olanlarda Allah'ın saptırdığı

---

[949] Benzer durum aynı ve benzer cümlenin geçtiği En'am 6/39; Nahl 16/93; Müddesir 74/31. ayetlerde de söz konusudur. Bu ayetlerin öncesinde ya da sonrasında ayetleri yalanlayanların sağır ve dilsiz olması, yaptıklarından dolayı sorgulanması vurgulanmakta; hidayet imanla dalâlet ise inkar ile ilişkilendirilmektedir.

kimselerin hüsrana uğradığı[950], bunları asla doğru yola ulaştırmayacağı[951], bunlar için hiçbir yol bulunamayacağı[952], hiçbir dostun olmayacağı[953] ve hiçbir yol göstericinin olmayacağı[954] vurgulanmaktadır. Yol gösterme ile ilgili ayetlerde ise hidayetin Allah'a ait olduğu[955], onun bir rehberliği olduğu[956] belirtilmektedir.

İkinci grubu oluşturan ayetler ise bu iki eyleminde insanın fonksiyonundan bahseden ayetlerdir. Bu ayetlerde de sapmanın insanın aleyhine olduğu[957], hidayetin ise lehine olduğu[958] ve hidayete karşılık dalaleti satın almanın olumsuzluğu[959] belirtilmektedir.

Üçüncü grup ise ilk iki grubu birleştirir şekilde hem Allah Teala'nın müdahalesinden hem de insanın fonksiyonundan bahseden ayetlerden oluşmaktadır. Bu ayetlerde ise Allah Teala'nın saptırmasının gerekçesi olan insani eylemlere dikkat çekilmektedir. Buna göre insanın vahiy hakkında kuşku uyandırarak haddi aşması[960], haksız olarak şımarması ve böbürlenmesi[961], zalim olması[962], Allah Teala'yı terk edip şeytanı dost edinmesi[963], hevasını ilah edinmesi[964], sapıklığı hak etmiş olması[965], Resule karşı gelmesi ve inananların yolundan başka bir yola uyması[966] Allah Teala'nın saptırmasının gerekçesi olmaktadır. Hidayetin gerekçesi olarak da iman etme[967] ve yola yönelmeye[968] dikkat çekilmektedir. Ayrıca zalim, kafir ve fasık olmanın hidayete engel olduğu[969] uyarısı da yapılmaktadır.

Ayetin anlamının mecraından kaymaması ve olmayan anlamın ona yüklenmemesi için konuya bu üç grup ayeti baz alarak konu bütünlüğü çerçevesinde yaklaştığımızda şu

---

950 A'raf 7/178.
951 Nahl 16/37.
952 Nisa 4/88 benzer anlam için bkz. Nisa 4/143; Şura 42/44.
953 Şura 42/44; İsrâ' 17/97; Kehf 18/17.
954 A'raf 7/186; Zümer 39/23 ve 36; Ra'd 13/33.
955 Bakara 2/120, 213 ve 272; Al'i İmran 3/73; En'am 6/71 ve 88; Leyl 92/12.
956 A'raf 7/30; Taha 20/50; Beled 90/10.
957 Yunus 10/108; İsrâ' 17/15; Zümer 39/41.
958 Yunus 10/108.
959 Bakara 2/16; Nisa 4/44.
960 Mü'min 40/34.
961 Mü'min 40/74-75.
962 İbrahim 14/27.
963 A'raf 7/30.
964 Casiye 45/23.
965 Nahl 16/36.
966 Nisa 4/115.
967 Hacc 22/54.
968 Ra'd 13/27; Şu'ra 42/13 Ayrıca bkz. Muhammed 47/17.
969 Maide 5/51, 67, 108.

sonuca ulaşmak mümkündür; Hidayette Allah'ın dilemesinden bahseden ayetlerde onun Allah'a ait olduğu ve rehberlik olduğu; dalâletteki müdahalede ise bu sonuca maruz kalanların hüsrana uğradığı, hiçbir yol bulamayacağı, hiçbir dostunun ve yol göstericisinin olmayacağı gibi vurgularla adeta Allah Teala'nın gücü ve otoritesine dikkat çekilmektedir. Bu da kanaatimizce Allah'ın doğru yol göstermesi ve saptırması ile ilgili bir durum tespitinden ziyade gerçekleşmesi durumunda bunun müjde ve uyarı olarak ciddiyetine işaret etmektedir. Hidayet ve dalâlet ile ilgili insanın iradesinden bahseden ayetlerde ise daha çok yol gösterilen ile saptırılanın bunlara sebep olan eylemlerine vurgu yapılmaktadır.

Hidayet ve dalâlet ile ilgili olmamakla birlikte Kur'an'daki bazı ayetlerde de bu konuda doğru anlama ışık tutacak bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: Dünya hayatı bir imtihandır. Allah Teala kimin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölüm ve hayatı yaratmıştır.[970] İnsana hak ve batıl iki yolu göstermiştir.[971] İtaat ve isyan yollarını ilham etmiştir.[972] Şeytanın insanı olmayacak istek ve ümitlere sevk ederek aldatacağını bildirmiştir.[973] Onu dost edineni şeytanın saptıracağı ve cehenneme götüreceği uyarısını yapmıştır.[974] Bütün bunlara rağmen açıkça belli edilmesine karşın doğru yol yerine peygambere aykırı hareket edenin, mü'minlerin yolundan başka bir yola gidenin sapık yolda bırakılacağı ve cehenneme atılacağını bildirmiştir.[975] Ayetlerde ifade edilen bu hususlar hidayet ve dalâlet hakkında daha isabetli yorumlar yapılmasına ve mesajın gereği gibi alınmasına katkı sağlayıcı Kur'anî çerçeveyi bize sunmaktadır.

Sonuç olarak bu üç bağlamsal unsuru da dikkate aldığımızda hidayet ve dalâlet eyleminin insanın kendi iradesiyle tercih ettiği bir yaşantının sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Yani insanın iradesinin devre dışı kalması söz konusu değildir.[976] Doğru yolu bulup uyan insan kendi iradesiyle kendisine sunulan alternatiften olumlu olanı; sapan ise, olumsuz olanı tercih etmiştir. İnsanın bu tercihlerine karşın Allah Teala'nın doğru yola ulaştırmasından ve saptırmasından bahseden ayetleri onun irade hürriyetine

---

970 Mülk 67/2.
971 Beled 90/10.
972 Şems 91/8.
973 Nisa 4/120.
974 Hacc 22/4.
975 Nisa 4/115.
976 Zemahşerî, V, s.141

engel bir müdahale olarak da değerlendirmemek gerekir. Çünkü Allah Teala'nın müdahalesinde insan nötr konumda olmayıp tercih ve yaşantısıyla hidayeti ya da sapmayı hak eden insandır. Hz. Musa'nın kavmiyle ilgili فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ *"Onlar, doğru yolda sapınca (ezâğû), Allah da kalplerini saptırmıştı (ezâğa); çünkü Allah yoldan çıkmış (fasık) bir kavmi doğru yola ulaştırmaz"*[977] ayeti bu hususa güzel bir örnektir. Buna göre Allah'ın müdahalesinden bahseden ayetlerdeki hidayeti "yol gösterme, rehberlik yapma, lütufta bulunma" olarak dalâleti ise "sapıklıkta bırakmak ve sapıklıktan kurtulması için yardım etmemek" olarak kabul etmek gerekir.[978] Çünkü ayetle kastedilen kesinlikle insanın iradesinin devre dışı bırakılması değildir.[979] Böyle bir kabul hem üç grup ayet arasında çelişki olduğu intibaını ortadan kaldıracak hem de farklı tercümelerine değindiğimiz ayetin "*Allah, dileyeni saptırır, dileyeni de doğru yola ulaştırır"* şeklinde tercüme edilmesini sağlayacaktır.

4.2. Dış Bağlamın Gözardı Edilmesinden Kaynaklanan Sorunlar

Kur'an'ın muhtevasını incelediğimizde ilk muhatapların tarihi ve kültürel özelliklerine dair motifler görmemiz onun hem süreç olarak hem de muhteva olarak ilk muhataplarının durumunu dikkate aldığını göstermektedir. Bu yüzden dış bağlam olarak kabul edilebilecek bu süreç ve ilk muhatapların içinde bulunduğu şartlara dair bilgiler tefsir faaliyetinde müfessire önemli avantajlar sağlamaktadır. Zira Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve açıklanması için dilinin bilinmesi kadar indiği sosyal, kültürel, ekonomik, tarihî vs. şartların bilinmesinin gerekliliği onun kelime ve kavramlarının indiği dönemdeki gerçek anlamının tespitine katkı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kur'an'da geçen bir kavramın tenzil döneminde kazandığı anlamın bilinmesi onun bugüne kadar kazanmış olduğu bütün anlamlarını bilmekten çok daha önemlidir.[980] Bu durumun önemli kabul edilmesi ve gerekliliğine vurgu yapılması dilde var olan değişim ilkesinin bir dil yapıtı olan Kur'an için de söz konusu olmasındandır. Kur'an da ilk hitap ettiği toplumun kullandığı kelimeleri alıp kendi terminolojisine kazandırırken onların pek çoğuna izafî anlamlar yükleyerek değişime tabi tutmuştur. Bu yüzden Arapçanın tarihsel bir kesitinde, o tarihteki mevcut dil örgüsü

---

[977] Sâf 61/5.
[978] Namlı, s.220-222 ve s.242-244.
[979] Zemahşerî, V, s.141
[980] Celal Kırca, "Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anla(ma)ma Sorunları", s.13.

içinde varlık bulan Kur'an'ın sonraki dönemlerde de tam manasıyla anlaşılabilmesi, anlamın tespiti hususunda onun ilk oluşum sürecine gitmeyi ve kelimelerinin o dönemdeki anlamlarını tespit etmeyi gerektirmektedir.[981]

İndiği andan itibaren tarihin her döneminde görülen Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyeti Hz. Peygamber ile başlamıştır. Rahmeti ve hikmeti gereği ilahî kitabı insanlara vahiy suretiyle gönderen Yüce Allah, vahye mazhar olan Hz. Peygamberden onu açıklamasını istemiştir. Çünkü Kur'an'daki hakikatleri bize en iyi öğretecek, bizzat kendisine kitap gelen seçkin zat Hz. Peygamberdir. Bu bakımdan o, Kur'an tefsirinin aslı ve esasıdır. Zira Kur'an ona indirilmiştir.[982] Kur'an kendisine indirilen *ve "Ey Peygamber! Sana Rabbin tarafından gönderileni herkese bildir. Böyle yapmazsan peygamberlik vazifeni yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur"*[983] ayeti gereği tebliğ ile mükellef olan Hz. Peygamberin bir görevi de tebyindir. *"Biz sana Kur'an'ı indirdik. Taki insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın, ola ki düşünürler"*[984] ayeti ise bu göreve işaret etmektedir. Bu görev de aslında Hz. Peygamberin tebliğ görevinin bir gereğidir. Zira tebliğ, Allah Teala tarafından gönderilen ilahi emirleri insanlara iletmek ve duyurmak anlamına geldiği gibi, açıklanması gereken ayetleri açıklamayı, gerekirse hayata nasıl aktarılacağını bizzat uygulayarak göstermeyi de kapsamaktadır.[985] Bu bakımdan Hz. Peygamberin misyonu ve yaşadığı dönem ve ortamdaki konumu Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde göz önünde bulundurulması gereken bağlamsal bir unsurdur. Yani bizatihi Hz. Peygamberin hayatı Kur'an mesajını tespite dair çalışmalarda önemli bir bağlamsal unsurdur. O, kendisine vahyedilen ayetleri yazdıran, ezberleten, tebliğ eden, sorulara muhatap olan, yeni dinin ve hükümlerinin tesisi için rehberlik eden, toplumu yönlendiren ve toplumda önemli bir ağırlığı olan biri olarak özellikle de nüzul döneminden sonraki muhataplar açısından Kur'an'ın nüzulü, nüzul süreci, nüzul sebepleri, nüzul ortamı gibi dış bağlamla ilgili hususlara etki eden önemli bir unsurdur. Bu bakımdan Kur'an kendisine vahyedilen ve bu yüzden de onu insanlar içinde en iyi bilen ve en iyi anlayan olarak Hz. Peygamberin hayatı bağlamsal unsurlar kategorisinde

---

981 Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", s.93-94.
982 Aydüz, s.32.
983 Maide 5/67;
984 Nahl 16/44
985 H.Mehmet **Soysaldı,** "Kur'an Tefsirinde Hz. Peygamberin Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 3, Elazığ 1998, s.270.

en başta dikkate alınması gereken hususlardandır.

Tenzil döneminden başlayıp günümüze kadar gelen süreçte Hz. Peygamberden sonraki aşamada Kur'an'ı tefsir faaliyetleri sahabe ile devam etmiştir. Hz. Peygamberin tebliğine muhatap olan, zor şartlar altında ona gerekli desteği veren, dinin ilke ve prensiplerinin yerleşmesi için onunla beraber mücadele eden, ona talebelik yapan, Kur'an'ın nüzul sürecini ve ortamını yaşayan ve bilen sahabe ayetlerle ilgili anlamadıkları hususları bizzat Hz. Peygambere soruyorlardı. Bu, onların Kur'an'ı anlama hususunda başvurdukları ilk yoldu. Hz. Peygamberin vefatından sonra ise, onun kendilerine yön verici, örneklik yapıcı ve ufuk açıcı uygulamalarını da dikkate alarak Kur'an'ı tefsir faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu bakımdan yaşadıkları dönem ve sahip oldukları birikim itibariyle sahabenin bu faaliyeti tefsir tarihinin ikinci aşaması olarak kabul edilmektedir. Çünkü sahabe, sonraki dönemler için anlama, açıklama ve yorumlama için mutlaka yararlanılması gereken ve Kur'an'ın bağlamsal özellikleri olarak kabul edilen nüzul öncesi dönem, nüzul süreci, nüzul ortamı, nüzul sebepleri gibi unsurlara dair bilgi birikimlerinin birçoğunu yaşayarak tecrübe etmiştir. Böyle bir şehadet ise onlara hükümlerin illetini bilme[986], emir ve yasakları daha kolay özümseme imkanı sağlamıştır. Tek tek bütün sahabiler için geçerli olmasa da tefsir sahasında öne çıkan sahabileri bu sahada otorite kılan da nüzul dönemi, nüzul süreci, nüzul ortamı, nüzul sebepleri, hükümlerdeki tedricilik gibi hususların tecrübesine sahip olmalarıdır. Bu bakımdan bizatihi sahabe döneminin birçok yönüyle Kur'an'ı anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetlerinde dikkate alınması gereken önemli bir bağlamsal unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Sahabe döneminden sonra tefsir faaliyeti tabiun ile devam etmiştir. Tabiun dönemi tefsir faaliyetlerinin de bu dönemden önce ve sonraki çalışmalar dikkate alındığında tefsir tarihinde önemli bir yeri vardır. Zira tabiun nesli her ne kadar Hz. Peygamberi görmeyip ayetlerin nazil olduğu ahvali müşahede etmemişlerse de Resulüllah'ı gören ve ayetlerin nüzul döneminde Müslüman olup nüzul sürecini yaşayan ashab-ı kiramla görüşmüş, onlarla sohbet etmiş ve tefsir olarak naklettiklerinin büyük bir kısmını

---

[986] Mehmet **Sürmeli,** "Sahabenin Kur'an Anlayışı", *Ankara Üniversitesi SBE,* Ankara 2003 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.140.

onlardan almıştır.[987] Tabiunun doğrudan sahabe eğitiminden geçmiş bir nesil olması sonraki dönemlere göre Kur'an'ın dış bağlamına vukufiyet açısından onlara önemli avantajlar sağlamıştır. Bu durum tefsirde önemli bir fonksiyon olan dış bağlamla ilgili hususlara vukufiyetlerinden dolayı, dış bağlam ile ilgili verileri aldıkları kimseler ve alış şekilleri bakımından, tabiunu önemli bir konuma yükseltmektedir. Bu bakımdan tabiun her ne kadar nüzul dönemini ve şartlarını kendileri yaşamasa da yaşayanlarla doğrudan görüşerek tefsir tarihinde sahabe ile kendilerinden sonra gelen nesiller arasında sağlam bir köprü görevini[988] icra etmiştir.

Tabiun dönemi tefsirine ait özelliklerin geri planında bu dönem müfessirlerinin içinde bulunduğu şartlar ve bu şartların kendilerine kazandırdığı donanım etkili olmaktadır. Zira sahabe döneminde insanlar vahyin inişine şahit oldukları ve Kur'an'ın manasını daha iyi anladıkları için tefsire fazla ihtiyaç duyulmuyordu. Bu yüzden Kur'an'ın tamamı değil ihtiyaç duyulan kadarı tefsir edilmiştir. Fakat tabiun dönemindeki insanlar gittikçe vahyin inişinden ve nübüvvetten uzaklaştıkları için sahabe dönemindeki insanlar kadar Kur'an'ın anlamına vakıf olamıyordu. Bu da onların tefsire daha fazla ihtiyaç duymalarına ve yapılan tefsirin artmasına sebep oluyordu.[989] Dolayısıyla tabiun tefsirine etki eden birinci faktör onların sahabe kadar kaynağa yakın olmamalarıdır. Yani vahyin nüzul ortamından zamansal uzaklık onların Kur'an'ı anlamalarını olumsuz etkilemiş ve tefsirine ihtiyaç duyulan ayetleri artırmıştır. Tabiun tefsirine etki eden ikinci faktör ise İslam aleminin sınırlarının genişlemesi neticesinde Arap olmayanların da Müslüman olması ve Müslümanların Arabistan dışına çıkarak yabancı din ve kültürlerle etkileşimidir. Bu durum sahabe tefsirine nazaran biraz daha gelişen ve çeşitli farklılıkları olan bir tefsir hareketinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[990]

Tefsir tarihine dair verilen bu bilgiler çerçevesinde dikkat çekilen;

- Hz. Peygamberin misyon ve konumu bakımından Kur'an tefsirinin aslı ve esası olması,

---

987 Zeki **Duman,** "Tabiun Döneminde Tefsir Faaliyeti" (Meşhur Müfessirler, Kaynakları ve Bu Tefsirin Değeri), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1987, Sayı 4, s.233.

988 Duman, "Tabiun Döneminde Tefsir Faaliyeti", s.210.

989 Nurettin **Turgay,** "Tabiunun/Tabiîlerin Tefsir İlmindeki Yeri", *Bilimname*, Kayseri 2010/1, Cilt VIII, Sayı 18, s.108.

990 Duman, "Tabiun Döneminde Tefsir Faaliyeti", s.213-214; Turgay, "Tabiunun/Tabiîlerin Tefsir İlmindeki Yeri", s.93-94.

- Sonraki dönemlerle mukayese edildiğinde sahabe dönemde görülen ihtilafın yok denecek kadar az ve bunların çoğunun da tezat ihtilafı değil, nevi ihtilafi[991]olması,

- Sahabenin tefsir faaliyeti olarak yapmış olduğu az ve öz miktarın otorite ve kaynak olma bakımından son derece önemli bir konuma sahip olması,

- Tabiun dönemiyle birlikte Kur'an'ın baştan sona tefsir edilmesi, ayrıntılara da yer verilmesi ve görüş farklılıklarının artmasının geri planında dış bağlamla ilgili hususlara vukufiyetin derecesi önemli rol oynamaktadır.

Kur'an'ın anlaşılması, açıklanması ve yorumlanmasında yardımcı unsur olarak kabul edilen bağlamsal tecrübesi ve bilgi birikimi, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiunun yaptığı tefsiri önemli kılmasının yanında sonraki muhatapların Kur'an mesajını anlaması ve tatbik etmesi açısından da önem arzetmektedir. Çünkü sadece Kur'an ayetlerinde değil herhangi bir sözün veya yazılan bir metnin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, o sözün söylendiği veya o metnin yazıldığı yerin, zamanın ve muhataplarının psikolojik, sosyolojik, kültürel, dinî, siyasî, ahlakî vb. durumlarının bilinmesi gerekmektedir. Bir söz hangi ortamda niçin söylenmiş veya bir yazı aynı şekilde hangi ortamda ve hangi gayelerle yazılmıştır? Bu gibi hususların bilinmesi o söz veya yazının daha iyi anlaşılmasında son derece önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamberin, sahabenin ve tabiunun hem Kur'an tefsiri hakkındaki görüş ve açıklamalarının hem de bunlara etki eden zaman ve mekan ile ilgili faktörlerin dış bağlam ile ilgili unsurlar olarak sonraki dönem muhatapları için önemli katkısı vardır. Sahip olduğu özellikler itibariyle bu dönemlerin bilinmesi kelime ve kavramlarla ilgili nüzul dönemi anlamın bilinmesi, doğru anlamın tespitinde anlayan ve yorumlayana önemli avantajlar sağlamaktadır. Kastedilen anlamın tespitinde tefsir tarihinin ilk dönemlerinin bilinmesi sadece o dönem ile öncesi arasındaki ayırımın yapılabimesi açısından değil; nüzul sonrası ile nüzul dönemi arasındaki ayırım açısından da önem arzetmektedir. Zira Kur'an'ın yüklediği anlamlardan dolayı kelime ve kavramların bünyesinde görülen değişim nüzul sonrasında da devam etmiştir. Özellikle de ihtisaslaşma dönemi ile birlikte terimleşmelerin görülmesi bu değişimin en ciddi hissedildiği dönem olmuştur. Nüzul öncesinden itibaren hangi dönemde nasıl bir değişikliğin olduğunun tespitinde en

---

[991] İsmail **Cerrahoğlu,** *Tefsir Tarihi,* Fecr Yayınları, Ankara 2005, s.72-73; , H.Mehmet **Soysaldı,** "Sahabenin Tefsir Anlayışı", *Diyanet İlmi Dergi,* Ankara 2002, Cilt XXXVIII, Sayı 3 s.47; Nurettin **Turgay,** "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri", *Bilimname,* Kayseri 2008/1, Cilt VI, Sayı 14, s.48-49.

önemli kriterlerden biri de arka plandaki sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo kültürel ortamın tanınmasıdır. Bu sadece anlama için değil aynı zamanda anlaşılanın Türkçe'ye aktarımında da gereklidir. Dolayısıyla Türkçe'ye yapılacak bir Kur'an mealinde metin içi ilişkiler ağı kadar metin dışı ilişkiler ağı da dikkate alınmalıdır. Bu hususun dikkate alınıp alınmaması doğrudan sonuca etki edeceğinden hem tercüme aşamasında hem de yapılan tercümenin değerlendirilmesinde şu sorulara cevaplar aranmalıdır;

- Orijinal metnin muhatapları ile tercüme metnin muhataplarının farklılığı dikkate alınmış mıdır?

- Tarihiyele, kültürüyle nüzul ortamının yani arka planın dikkate alınmadığı motamot bir tercüme ne kadar başarılıdır?

- Ne diyor ile ne demek istiyor arasında fark var mıdır? Yok mudur?

Bu sorulara alınacak cevaplar çerçevesinde mealleri incelediğimizde dış bağlam olarak kabul edilebilecek bazı noktalarda birtakım tercüme sorunları olduğu görülmektedir. Sebep ve sonuçlarıyla en dikkat çekici olanlar "Nüzul Sebebini Gözardı Etme" ve "Nüzul Ortamını Dikkate Almama" olmak iki başlık altında ele alınacaktır.

4.2.1. Nüzul Sebeb(ler)ini Gözardı Etme

Kur'an'ın nüzulü ve ilk muhatap kitle itibariyle tarihi bir sürecinin olması ve sonraki muhataplar tarafından anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi için bu sürecin dikkate alınmasının gereklilik arzetmesi nüzul sebeplerini önemli hale getirmektedir. Çünkü genel anlamda nüzul şartlarını özel anlamda ise bir ayetin inmesine sebep olan olay, durum, soru vs.yi ifade eden nüzul sebebleri Kur'an ayet ve pasajlarının harici şartlarla ilişkilerine ya da diğer bir ifadeyle metnin oluşum ve biçimlenişinin harici bağlamıyla ilişkisine[992] ışık tutmaktadır. Sahabenin birçoğunun Kur'an'ı anlama hususunda sonraki dönemlere örnek konumuna yükselmesi de bu özel sebeplere ve genel şartlara vukufiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Zira sahabenin yaşadığı dönem ve şartlar itibariyle Kur'an'ın nüzul sürecini, nüzul öncesi dönemi bilmeleri ve ayetlerin inişine sebep olan olayları yaşamaları veya bu olaylara şahit olmaları onların birçoğunu Kur'an

---

992 Ebu Zeyd, s.197.

ayetlerini anlama ve yorumlama girişiminde diğer nesillerden ayrıcalıklı kılmaktadır. Alimler tarafından sahabenin nüzul sebepleri hususunda ana kaynak olarak kabul edilmeleri de bu özelliklerindendir.[993] Çünkü birçok ayetin anlaşılması ile İslamın doğduğu ve yayılmış olduğu coğrafyanın iyi bilinmesi arasında doğru bir orantı vardır. Sahabe bunları çok iyi bilip, bu coğrafyada yaşadıkları için ayetlerin fiziki ortamını biliyor, bu da onların ayetleri daha iyi anlamalarına katkı sağlıyordu.[994] Esasında sahabenin Kur'an'ın iniş sürecini bu şekilde yaşayarak öğrenmeleri ve ayetlerin ima ettiği tarihi arka planı iyi bilmeleri, daha iyi anlamalarına katkının yanında yapılan tefsirin miktar olarak az olmasının da geri planındaki temel etkenlerdendir.[995] Çünkü böyle bir altyapı sonraki dönemlerde tefsirine ihtiyaç duyulan birçok ayetin doğrudan anlaşılmasına da katkı sağlamıştır. Bu katkının önemi ve derecesi onu anlama faaliyetinde dikkate alma ile almama arasındaki sonuç farkında daha net ortaya çıkmaktadır. Ancak anlama ve aktarma çerçevesinde değerlendirdiğimizde bu katkının zaman zaman göz önünde bulundurulmadığı da gözlemlenmektedir. Tefsirler ve meallerdeki bazı farklılıklar bu hususa dikkat çekici mahiyettedir.

Bu konuya dikkat çekici ilk örneğimiz içkinin ve kumarın haram kılındığını bildiren ayet nazil olunca, sahabe tarafından Hz. Peygambere daha önce içki içip kumar malı yiyip ölenlerin durumunun sorulması üzerine cevap olarak nazil olan[996] el-Maide 5/93. ayettir. Bu ayetin nüzul sebebini dikkate almak ve almamak sonuç açısından önemli farklılıklara sebep olmaktadır. Tıpkı ayetin sebeb-i nüzulünü dikkate almayan Osman b. Ma'zun ve Amr b. Ma'di'nin bu ayetin lafzına dayanarak içkinin mübah olduğunu iddia etmeleri gibi. Bu kanaat, nüzul sebebini bilmemenin ya da dikkate almamanın doğal bir sonucudur. Oysaki ayetin kastı içki ve kumar yasağı gelmeden önce vefat etmiş müminlerin durumudur. Ayetteki ibare yasak ayetinin inmesinden sonra sorulan sorulara karşılık verilen bir cevap niteliği taşımaktadır.[997] Dolayısıyla bu ayet kıble değişikliğinden önce kılınan namazlar ile ilgili soruya benzemektedir ve hem yemeyi

---

993 Turgay, "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri", s.41-42.

994 Sürmeli, s.30.

995 Bünyamin **Erul,** "İlk Dönem Kur'an Okumaları" (Sahabenin Kur'an'ı Anlama Çabaları Üzerine), *VII. Kur'an Sempozyumu,* Kur'an ve Müslümanlar (15-16 Mayıs 2004 Kayseri), Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s.40.

996 Vahidî, s.361.

997 Bkz. Taberî, VIII, s.665-669; İbn Atıyye, II, s.234; Beydâvî, II, s.83-84; Nesefî, I, s.474; Dervîş, III, s.13; İbn Aşur, VII, s.32; Gökkır, Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi, s.340.

hem de içmeyi kapsamaktadır.[998] Bu bakımdan nüzul sebebi göz önünde bulundurulduğunda ayetin genel bir serbestlik değil geçmişe dair endişeleri giderici amelî ve psikolojik bir teselli fonksiyonu icra ettiği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وأَحْسَنُوا وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

Meallerde ayetin diğer kısımlarının tercümesinde de ifade farklılıklar olmasına karşın konumuzla alakalı olması hasebiyle asıl فِيمَا طَعِمُوا kısmının tercümesindeki farklılıklara dikkat çekilecektir. Zira meallerde bu ibare ile ilgili dört farklı tercüme ile karşılaşmaktayız. İlk grubu oluşturan meallerde ayetin bu kısmı "haram kılınmadan/yasaklanmadan önce tattıkları/yedikleri (şeyler)" şeklinde tercüme edilmiştir.

H.B.Çantay: *İman edib de güzel güzel amel (ve hareket) lerde bulunanlar ……. takdirde — (haram kılınmazdan evvel) tatdıklarında üzerlerine hiç bir suç yokdur.*

A.Fikri Yavuz: *İman edip sâlih âmeller işleyenler üzerine, bundan böyle …… takdirde, önceden (haram kılınmazdan evvel) tattıkları şeylerde, üzerlerine bir günah yoktur.*[999]

Diyanet Vakfı: *İman eden ve iyi işler yapanlara, …….. takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur.*[1000]

A.Bulaç: *İman edenler ve salih amellerde bulunanlar için …… takdirde (yasaklanmadan önce) yedikleri dolayısıyla bir sorumluluk yoktur.*

A.Şener vd.: *….. sürece, (haram kılınmadan önce) yiyip içtikleri şeylerden dolayı onlara bir sorumluluk yoktur.*[1001]

İbarenin meallerdeki ikinci bir tercümesi ise "daha önce tattıkları/yedikleri/yiyip içtikleri" şeklindedir. Bu tercümede içki ve kumar yasağına işaret edici bir ifadenin yer

---

998 Râzî, XII, s.79-80.
999 Benzer bir tercüme için bkz. Davudoğlu, s.124.
1000 Ayrıca bkz. Hayrat Neşriyat, 122; Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.98.
1001 Ayrıca bkz. Doğrul, s.161.

almadığı dikkat çekmektedir.

Diyanet: *İman edip salih ameller işleyenlere; …… takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.*[1002]

Ö.N.Bilmen: *İmân edip de sâlih sâlih amellerde bulunanların üzerine …….. takdirde (evvelce) tatmış oldukları şeyde bir günah yoktur.*[1003]

S.Yıldırım: *İman edip iyi ve yararlı işler yapanlara, bundan böyle …….. takdirde, daha önce yiyip içtiklerinden dolayı kendilerine bir vebal yoktur.*

H.Döndüren: *İman edip salih amel işleyenler, ……. sürece daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur.*[1004]

İslamoğlu: *…..sürece, önceden tattıklarından dolayı sorumlu tutulmayacaklar;*

Mustafa Öztürk *: ……. "sürece geçmişte içki içmiş ve kumar geliri yemiş olmalarından dolayı hesaba çekilmeyecekler"*

Ayetle ilgili yapılan üçüncü bir tercüme şekli ise hem lafza hem de nüzul sebebine bağlı kalınmadığını göstermektedir.

S.Akdemir *inananlara ve iyi iş yapanlara …… sürece yediklerinden dolayı herhangi bir sorumluluk söz konusu değildir.*[1005]

Bu tercümelerden adeta iman, amel ve takva şartını yerine getirene yeme içme hususunda bir sınırlandırmanın olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Buna göre açıkça yasaklananların haricinde israfa dalmamak ve her hak sahibinin hakkını vermek şartıyla

---

1002 Benzer bir tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s.124.

1003 Benzer bir tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.122.

1004 Benzer bir tercüme için bkz. Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.122; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.123.

1005 Muhammed Esed'in meal tefsirinde ise ayet; İmana ermiş olup doğru ve yararlı işler yapanlar, ……. sürece her istediklerinden serbestçe yararlanabilirler" diye tercüme edilmiştir. Ona göre bu ayet nüzul sebebi özelindeki anlamdan ziyade Maide 87. ayette işaret edildiği üzere "hayatın güzelliklerinden nasip alma" ile ilgilidir Esed, I, s.213; Ayrıca bu görüş, Taberi'den nakledilen Hz. Ali, İbn Mesud ve Mikdat'ın bulunduğu on kadar sahabinin Osman b. Maz'un'un evinde toplanarak kalan ömürlerini dünya nimetlerine sırt çevirerek sadece Allah'a ibadet ile geçirmek üzere söz verip yemin etmelerine dayandırılmaktadır. Yani 87.ayetten 93. ayete kadar olan pasaj bu aşırı tavra bir cevap niteliği taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Duman, *Beyanu'l-Hak,* III, s.662. Ayrıca benzer bir tercüme için bkz. Atay, s.122.

müminlerin yediklerinden, içtiklerinden, kullandıklarından ve tattıkları dünya zevklerinden ötürü hiçbir günah yoktur.

Dördüncüsü ise M.N.Yılmaz'a ait olan *"İman edip yararlı işler yapanlara ……. önceleri haramı tatmış olmalarından dolayı bir sorumluluk yoktur"* şeklindeki tercümedir. Diğerleriyle karşılaştırıldığında bu tercümenin farklılığı gözden kaçmamaktadır.

Aralarındaki farklılığa göre gruplandırdığımız bu tercümelerden birincisi ve dördüncüsü dışındakilerin kastedilen anlamı tam olarak yansıttığını söylememiz mümkün değildir. Çünkü "*önce tattıkları"* veya "*sürece tattıkları"* şeklinde genel bir tayin, haram ile helal ya da doğru ile yanlış ayırımında sınırların birbirine karışması anlamına gelmektedir. Sanki iman etmenin, ibadet yapmanın ve takva sahibi olmanın yeme içme ile ilgili bütün yasakları ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Oysaki iman da etse, ibadet de yapsa ve takva sahibi de olsa eğer insanın yediği/içtiği haramsa günah işlemiş olur. Bu tercümeyi tercih edenlere göre ayetin içinde bulunduğu pasajdan da (87-93.ayetler) bu sonuç çıkmaktadır. Ancak pasajı incelediğimizde onun bu anlama zorunlu olarak işaret ettiğini söylememiz çok da mümkün gözükmemektedir. Çünkü *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın"*[1006] ayeti böyle bir kabule imkân tanısa da 90. ayetten itibaren konu değişmekte ve içki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal oklarının yasaklığına dikkat çekilmektedir.

Ayetin dış bağlamı olarak kabul edilen nüzul sebebi, iman edip salih amel işleyenlere günah olmayan hususun, içki ve kumar yasaklanmadan önce içki içip, kumar malı yiyip o ikisini haram kılan ayetlerin nüzulünden önce ölen insanların içtikleri içki ve yedikleri kumar malı olduğuna işaret ettiğinden birinci ve dördüncü tercümeyi ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü sadece bu iki tercümeden ayetin özel nüzul sebebinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

İlk grubu oluşturan tercümelerde, ayetin lafzında onu karşılayan bir ibare olmamasına karşın nüzul sebebi dikkate alınarak *"haram kılınmadan önce, yasaklanmadan önce"* ilavelerinin yapıldığı görülmektedir. Nüzul sebebi açısından bu ilave önemli olmakla

---

[1006] Maide 5/87.

birlikte kastedileni yansıtma noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü geçmişte tadılan ile o an haram kılınanın aynı şey olduğu bu tercümeden tam olarak anlaşılmamaktadır.

Ayetin anlamı ile ilgili yapılan açıklamalar, ayetin nüzul sebebi ve metni göstermektedir ki, Mehmet Nuri Yılmaz tarafından yapılan ve yukarıda dördüncü sırada verilen tercüme ayet için en uygun tercümedir. Zira yapılan "*önceleri haramı tatmış olmalarından dolayı"* şeklindeki tercüme, değerlendirmeye tabi tutulan tercümeler içerisinde nüzul sebebinin işaret ettiği amelî ve psikolojik endişeyi ortadan kaldırıcı en uygun ifadedir. Bununla birlikte bu tercümenin başına *"haramlık hükmü kesinleşmeden"* ilavesinin yapılmasının muhatabın zihninde soru işareti olmaması açısından ve anlamaya aracılık bakımından daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü ayetin lafzında olmasa da arka plan bilgisine dair verilerin taşıyıcısı konumundaki bu tür ilave ifadeler muhatabı kastedilen anlama götürücü fonksiyonu bulunmaktadır. Aksi takdirde yapılacak tercümeden belli bir şey anlaşılacaktır ama bu anlaşılan büyük ölçüde nüzul sebebinin de işaret ettiği anlam olmayacaktır.

Bu konuda dikkat çekici bir diğer örnek de el-Enfal 8/19. ayetin tercümesidir. Zira aşağıda verilecek meallerde de görüleceği üzere ayetin tercümesinde mealler arasında dış bağlam kaynaklı önemli farklılıklar görülmektedir.

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءكُمُ الْفَتْحُ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لكُمْ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ

Meallerde ilk dikkat çeken husus hitabın kime olduğu ile ilgilidir. Salih Akdemir'e göre hitap inananlaradır. Bu tercümede ayetin içinde bulunduğu pasaj gerekçe gösterilmiştir. Buna göre ayet, içinde bulunduğu anlam örgüsü içerisinde inananların inançlarına, doğru yoldaki eylemlerine sadık kaldıkları sürece Allah'ın onlarla birlikte olacağı; onlar gerçek müminler olmadıkça, gelecekte ne kadar büyük bir topluluk oluştururlarsa oluştursunlar güçsüz ve mukavemetsiz kalacakları ile ilgili Müslümanlara yapılmış bir uyarı ve hatırlatmayı ifade etmektedir. Tercüme ise şu şekildedir.

S.Akdemir: (Ey inananlar!) Eğer zafer istiyor idiyseniz, işte size zafer gelmiştir. Eğer (günah işlemekten) vazgeçecek olursanız, (bilin ki), bu, sizin iyiliğinize olacaktır. Bununla birlikte (tekrar günah işlemeye) geri dönecek olursanız, Biz de (o zaman size

yardım vaadinden) döneriz. O zaman, topluluğunuz çok da olsa size hiçbir yarar sağlayamaz; çünkü Allah, (sadece gerçekten) inananlarla birliktedir![1007]

Mustafa İslamoğlu'na göre ise ayetin muhatabı özel bir sınıf değildir. Dolayısıyla ayet hem inananlara, hem inkar edenlere, hem de imanla inkar arasında gidip gelenlere hitap etmektedir.[1008] Tercümesi de bu kabulüne uygun şekildedir; *Siz ey fetih isteyenler! İşte fetih ayağınıza gelmiştir! Şimdi, eğer bir son verirseniz bu sizler için daha hayırlıdır. Yok eğer dönerseniz biz de döneriz; ve ne kadar kalabalık olursa olsun topluluğunuz size hiçbir yarar sağlamaz: (Herles) iyi bilsin ki Allah mü'minlerle beraberdir.*

Mütercimlerin çoğunluğuna göre ise hitap kâfirleredir. Bunlar ise genellikle Vahidî tarafından zikredilen şu iki sebeb-i nüzul rivayetini baz almışlardır. Bunlardan ilkine göre ayet, Ebu Cehil ve müşriklerin ileri gelenleri, orduyu Mekke'den çıkardıktan sonra, geri dönüp Kabe'ye yönelerek ve Hz. Muhammed (sav)'i kastederek "Allah'ım! Hangimizin aramıza girip de akrabalık bağlarını kopardığını, bilmediğimiz bir dini getirip de bizi birbirimize düşman ettiğini sen biliyorsun; bize yardım et, onu da derhal helak et!" diye dua etmesinin ve müminlerin aleyhine kendilerinin lehine Allah'tan fetih istemesinin cevabı olarak nazil olmuştur. İkinci rivayete göre ise ayet, Müşriklerin Mekke'den Hz. Peygamber ile savaşmaya çıkarken Kabe'nin örtüsüne tutunarak "Allahımız iki ordunun en üstününe, iki topluluğun en doğrusuna, iki grubun en iyisine ve iki dinin en üstününe yardım et" şeklindeki taleplerine cevap olarak nazil olmuştur.[1009] Ancak bu sebebi nüzul bilgisine dayanan meallerin tamamı aynı paralelde değildir. Bu mealler hitabın kafirlere olduğu hususunda ittifak etseler de ayetteki vazgeçilen ve dönülen şeyin ne olduğu, kafirlerin dönme tavırlarına karşılığın ne olduğu ve فِئَة kelimesinin neyi ifade ettiği gibi hususlarda aralarında farklılıklar görülmektedir. Bunlardan farklılıklarına göre en öne çıkanlar şunlardır.

1007 Benzer tercüme Muhammed Esed tarafından da yapılmıştır. Bkz. Esed, I, s.325. Bazı tefsirlerde bu görüş ikinci tercih ya da ihtimallerden biri olarak zikredilmektedir. Bkz. Nesefî, I, s.637-638. İbn Atıyye, II, s.512-513; Beydâvî, II, s.336. Ayrıca açıkça belirtilmese de Süleyman Ateş'in tercümesinden de hitabın inananlara olduğu anlaşılmaktadır. Onun tercümesi ise şu şekildedir: "Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz, bu sizin için iyidir. Ama yine (eski yaptıklarınıza) dönerseniz, biz de döneriz (size yardım etmekten vazgeçeriz). O zaman topluluğunuz çok da olsa, size hiçbir yarar sağlayamaz. Allâh, inananlarla beraberdir."

1008 İslamoğlu, I, s.312.

1009 Vahidî, s.396; Taberî, XI, s.90-96; Ayetin müşriklerin talebine cevap olduğu müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. Bkz. Ferra, I, s.406; Beydâvî, II, s.336-337; İbn Atıyye, II, s.512-513 ibn Atıyye iki ihtimalin dışında feth'e kadar muhatabın müminler; vazgeçerseniz'den itibaren ise muhatabın kafirler olduğunu kabul edenlere de işaret etmektedir.

Diyanet: (Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.[1010]

Diyanet Vakfı: (Ey kâfirler!) Eğer siz fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi! (Yenelim derken yenildiniz.) Ve eğer (inkardan) vazgeçerseniz bu sizin için daha iyidir. Yine (Peygamber'e düşmanlığa) dönerseniz, biz de (ona) yardıma döneriz. Topluluğunuz çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah müminlerle beraberdir.[1011]

H.B.Çantay: Eğer siz (ey kâfirler) feth (-u zafer) istiyor idiyseniz işte o feth size gelmişdir. Eğer (bundan) vaz geçerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Eğer (tekrar muhaarebeye) dönerseniz biz de döneriz. Cemâatiniz çok da olsa sizden hiç bir şey'i asla def'edemez. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.[1012]

S.Yıldırım: Ey müşrikler! Siz zafer mi istiyordunuz? İşte zafer geldi! Siz müminlere hücumdan vazgeçerseniz bu, sizin için daha iyi olur; yok döner yine savaşa başlarsanız, Biz de başlarız! Askeriniz çok da olsa size hiç fayda vermez, çünkü Allah müminlerle beraberdir.[1013]

A.Şener vd.: Siz (ey Mekkeliler! Kâbe'nin örtüsüne sarılıp iki taraftan kimin haklı olduğuna dair) Allah'tan hüküm istiyordunuz. Alın işte size hüküm geldi! Bundan böyle küfür ve isyandan vazgeçerseniz sizin için daha hayırlı olur. Peygamberle tekrar savaşmak isterseniz Biz de size karşı ona yardım etmeye devam ederiz. Bilin ki, sayınızın çok olması size bir fayda vermez. Ve yine bilin ki, Allah daima müminlerle beraberdir

A.Fikri Yavuz: Eğer siz (Ey kâfirler! önce Kâbe'nin örtülerine yapışarak dua edip) zafer istiyordunuzsa, işte müminlerin zaferi ile Allah'ın hükmü size geldi. Eğer küfürden ve Peygambere düşmanlıktan vazgeçerseniz, hakkınızda daha hayırlı olur. Yok yine savaşa dönerseniz, biz de döneriz. Birliğiniz çok da olsa, size asla hiç bir fayda vermez. Çünkü

1010 Benzer bir tercümeler için bkz. Bulaç, s.179; Hayrat Neşriyat, s.178; Döndüren, I, s.297.

1011 Ayrıca bkz. Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.139; Bu anlamı dayanak olabilecek açıklamalar için bkz. Nesefî, I, s.637-638

1012 Ayrıca bkz. Doğrul, s.220.

1013 Ayrıca bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.244.

Allah mü'minlerle beraberdir.[1014]

Ayeti tercüme ederken hem iç bağlamı hem de dış bağlamı dikkate alan yani muhatap olarak müminleri ya da kafirleri kabul eden bütün mealleri *"istenen ne, vazgeçilen ne, dönmekten kasıt ne, muhatabın bu dönmesine karşılık dönmeden kastedilen ne ve* فِئَة *kelimesi neyi ifade etmektedir?"* soruları çerçevesinde incelediğimizde aralarındaki farklılıklar daha dikkat çekici hale gelmektedir. Meallerde istenen şeyin *fetih* olduğu ağır basmakla birlikte *zafer* olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır. Vazgeçilen şeye dair "peygambere karşı gelme, küfür/inkar, Hz. Peygambere düşmanlık, müminlere düşmanlık, eski yapılanlar" şeklinde anlamlandırmalar yapılmaktadır. Muhatapların döndüğü şeyin ne olduğu cevabının ise "savaş/muharebe, Peygambere düşmanlık veya eski yapılanlar" olduğu; bu dönmeye karşılık "savaş açılacağı ya da peygambere yardım edileceği" yapılan tercümelerden anlaşılmaktadır. فِئَة kelimesine ise topluluk, birlik, asker, cemaat, kalabalık gibi farklı anlamlar verildiği dikkat çekmektedir. Buna göre farklılık, sadece nüzul sebebini dikkate alıp almamadan değil nüzul sebebinin ne ölçüde dikkate alındığına da dayanmaktadır.

Bu bilgiler ve değerlendirmeler çerçevesinde ayetin dilbilimsel ilkelere ve hem özel nüzul sebebini hem de nüzul şartlarını ihtiva eden dış bağlamına en uygun tercümenin Abdulkadir Şener vd. ile Suat Yıldırım tarafından yapıldığını söylememiz mümkündür. Bu ikisinin yapmış olduğu tercümelerden nüzul sebebi ve nüzul zamanının büyük ölçüde dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Ali Fikri Yavuz'un mealinden de büyük ölçüde bu ilkelerin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ayetin nüzul zamanı ve nüzul sebebi dikkate alındığında kastedilenin Ebu Cehil veya müşriklerin istediği fetih değil daha çok hüküm ya da kararın ortaya çıkmasını sağlayacak zafer olduğu[1015] ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sebep ve sonuçları açısından düşünüldüğünde vazgeçilen, dönülen ve bu dönmeye karşı yapılacak şey Bedir Savaşı bağlamında düşünülmelidir.

Nuzul sebebinin dikkate almanın önemine işaret edici en önemli örneklerden biri de el-A'raf 7/31. ayetin iki farklı tercümesidir.

[1014] Büyük ölçüde benzer bir tercüme Davudoğlu tarafından da yapılmıştır. Bkz. s.180.
[1015] Dervîş, Cilt III, s.548.

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

***Diyanet İşleri**: Ey Âdemoğulları! Her mescitte **ziynetinizi takının** (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.*[1016]

***Ali Fikri Yavuz**: Ey Âdem Oğulları! Her namazınızda **süslü elbisenizi giyinin**; Yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*[1017]

***Hasan Basri Çantay :** Ey Âdem oğulları, her mescid huzurunda **zînetinizi alın (giyin).** Yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü O (Allah) israf edenleri sevmez.*[1018]

***Hayrat Neşriyat**: Ey Âdemoğulları! Her namaz yerinde (ve vaktinde**) ziynetinizi alın** (namazlarınızda temiz elbiselerinizi giyinin), yiyin, için, fakat isrâf etmeyin! Çünki O, isrâf edenleri sevmez.*

***Süleyman Ateş** : Ey Âdem oğulları, her mesci(de gidişiniz)de süs(lü, **güzel giysiler)inizi alın**; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez.*

***Yaşar Nuri Öztürk:** Ey ademoğulları! Tüm mescitlerde **süslü, güzel giysilerinizi kuşanın.** Yiyin, için fakat israf etmeyin. Allah israf edenleri sevmez.*

***Mehmet Nuri Yılmaz:** Ey Âdem oğulları, her mescide gidişinizde **güzel elbiselerinizi giyinerek** gidin. Yeyin, için fakat israf etmeyin, zira Allah israf edenleri sevmez.*[1019]

***Suat Yıldırım**: Ey Âdem'in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, **süsünüz olan elbisenizi giyinin.** Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri asla sevmez.*

***B.Bayraklı:** Ey Âdemoğulları! Her mescide çıkışınızda/ibadetinizde **elbiselerinizi giyiniz;** yiyiniz, içiniz, fakat isrâf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez.*

***İslamoğlu:** Ey Âdemoğulları! Allah'a sadâkatinizi isbat için giriştiğiniz her eylemde*

1016 Benzer tercüme için bkz. Bulaç, s.149.

1017 Benzer tercüme için bkz. Diyanet Vakfı, s.145 Ancak salat kelimesi secde diye çevrilmiştir.

1018 Benzer tercüme için bkz. Davudoğlu, s.155; Bilmen, II, s.1010. Tefsir kısmında avret mahallerini örtünüz, güzel ve temiz elbiselerinizi giyiniz açıklaması yapılmıştır s.1011.

1019 Benzer tercüme için bkz. Doğrul, s.196; Atay, s.153; Döndüren, I, s.265.

ziynet ve zarafetinizi takının. *Yiyin için ama israf etmeyin; çünkü O israf edenleri sevmez.*

Y.Işıcık: Ey Ademoğulları! (hac olsun, namaz olsun) Her türlü ibadetlerinizde, (açık ve çirkin yerlerinizi kapatacak ve) sizi güzelleştirecek olan ***kıyafetlerinizi giyin****. Ve yeyin için (kendiliğinizden yasak koymayın); fakat sınırı aşmayın/israf etmeyin! Şüphesizki O, sınırı aşanları/israf edenleri sevmez.*

İfade ediliş bakımından iki farklı şekilde tercüme edilen bu ayet İbn Abbas'tan rivayete göre Cahiliye Araplarının hatta kadınların dahi elbiselerini çıkardıkları gibi günahların da kendilerinden uzaklaşacağına inanarak Kabe'yi çıplak tavaf etmeleri ve ta'zim için hac günlerinde balık dışında et ve yağ yememelerine bir cevap olarak nazil olmuştur.[1020] Ayetin nazil olduğu dönem ise ilk nesil Müslümanların baskı, zulüm, yoksulluk gibi çok büyük sıkıntılar çektiği bir dönemdir. Bu yüzden nüzul ortamındaki ilk muhatap toplumun namaz için ayrı başka işler için ayrı elbiseleri de yoktu.[1021] Yani onlar için süslü elbise, normal elbise ayırımı yapabilecek bir durum söz konusu da değildi. Bu yüzden de bu dönem şartlarıyla lüks ve müreffeh bir hayatı çağrıştıran süslü elbiseler giyme, serbestçe yeme içme emirleri çelişki arz etmektedir. Bu bakımdan ziynetle elbise[1022], mescid ile de Kabe[1023] kastedilmektedir. Oysaki mealleri incelediğimizde parantez içi küçük ilaveler dışında en önemli bağlamsal unsurlardan olan nüzul dönemi adetlerinin ve nüzul sebebinin çok da dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Yusuf Işıcık dışındaki aktarımlarda lafza bağlı kalma gayretiyle nüzul dönemindeki dayanaktan yoksun giyinme, yeme-içme gibi bazı şeklî uygulamaların yersizliğine dair eleştiri göz ardı edilmiştir. Bu yüzden de ayetin *ne demek istediği* bağlama uygun olarak aktarılamamıştır.

Bu meallerin bağlamsal unsurları dikkate almadığından dolayı düştükleri hata, bağlamsal unsurlara uygun olarak yapılan tercümelerde daha net görülmektedir. Yusuf Işıcık tarafından yapılan tercümede bağlamın kısmen dikkate alındığı görülse de Salih Akdemir ve Mustafa Öztürk tarafından yapılan şu tercümeler ayetle kastedileni

---

1020 Vahidî, s.383-385; el-Beğavî, s.461; ez-Zemahşeri, II, s.438.

1021 Zülfikar Durmuş, "Mustafa Öztürk'ün "Kur'an-ı Kerim Meali" İsimli Eserinin Analizi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bahar 2010/1, s.86.

1022 Isfahânî, s.218.

1023 Durmuş, "Mustafa Öztürk'ün "Kur'an-ı Kerim Meali" İsimli Eserinin Analizi", s.86.

yansıtma bakımından daha isabetlidir ve tercihe şayandır.

Salih Akdemir: *Ey Ademoğullar! İbadet etmek üzere (Kabe'ye) her girişinizde, (oraya çıplak olarak girmeyin), elbiselerinizi giyin; Yiyeceklerinizi yeyin ve içeceklerinizi de için; ama sakın (Allah'ın size helal kıldığı yiyecekleri yasaklama konusunda) aşırılığa kaçmayın; çünkü O, aşırılığa kaçanları sevmez.*[1024]

Mustafa Öztürk: *Ey Âdemoğulları! Kâbe'yi tavaf edeceğiniz her vakit (çıplak vaziyette değil) giyinik vaziyette olun, edep yerlerinizi örtün. Ayrıca (hac sırasında daha çok sevap kazanacağınız inancıyla kuru azık dışında tüm gıdalardan uzak durmaktan vazgeçerek) yiyin, için. Size helal olan yiyecekleri kendi kendinize yasaklamak suretiyle haddi aşmayın. Zira Allah haddi aşanları sevmez!''*[1025]

4.2.2. Nüzul Ortamını Dikkate Almama

Anlama ve tercümeye konu olan ayetlerin sadece dilbilimsel ilkelerle anlaşılması mümkün olmadığından onun taşıdığı anlamın ortaya çıkarılması hususunda ne sorusuna cevap bulmanın yanında niçin, nerede ve ne zaman sorularına da cevap bulmak gerekir. Çünkü bu sorulara verilecek tam ve eksiksiz cevaplar nüzul ortamıyla ilgili bağlam vukufiyetini büyük ölçüde artıracaktır. Zira metinlerin gönderildiği konjoktürel ortam ne ölçüde bilinirse o derece metnin anlam kayması azalır ve metnin anlaşılma ve yorumlanma debisi yükselir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in de gönderildiği nüzul/tarihi ortamının bilinmesi hem Kur'an-ı Kerim'in toplumu dönüştürme istihalesini hem de metnin daha iyi anlaşılmasını temin eder.[1026] Bu bakımdan Kur'an'ı anlama ve tercüme girişiminden önce onun indiği ortam ve şartları bilmeyi sağlayacak Kur'an'ın indiği dönemde Arap yarımadasında kimler vardı? Nasıl bir hayat yaşıyorlardı? Siyasi, dinî ve sosyal yapıları nasıldı? Hayatın hakim rengi ne idi ..vs. gibi soruların öncelikle cevaplandırılması önem arzetmektedir.[1027]

Anlama ve tercümede nüzul ortamının önemine işaret eden bir diğer husus da ona dair hususların tespit edilmemesi ya da tespit edilenin dikkate alınmamasının tefsir ve

---

1024 Bağlamdan dolayı bu şekilde tercüme ettiğini açıkça belirtmiştir. Bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.153-154.

1025 Benzer tercüme için bkz. Şener vd., s.153.

1026 Tan, s.146.

1027 Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* (Sunuş kısmı sadeleştiren notu, s.7

meallerdeki önemli farklılıkların sebepleri arasında zikredilmesidir. Çünkü bu durumda anlamanın önemli bir ilkesi olan dış bağlam devre dışı bırakılmaktadır. Zira bütün ayetler için olmasa da bazı ayetler için nüzul ortamına dair bilgi, hem anlamın mecraından kaymamasına hem de ayetin kastedilen merkezli anlamlandırılmasına önemli katkı sağlamaktadır. Çünkü Kur'an ilk muhatap topluma geldiğinde öncelikle onun durumunu itibara almış ve topluma hitabıyla, onu bulunduğu yapıdan istediği yapıya getirmeyi amaçlamıştır. İndiği ilk günden itibaren muhatap aldığı toplumda olumlu değişiklikleri hedeflemiştir. Bunun için orada değiştirilmesi gereken yanları tek tek ele almış, onları işlemiş ve hedeflediği yapıları onlara kazandırmıştır.[1028] Dolayısıyla Kur'an'ın indiği yirmi üç yıllık dönem ve o dönemin kendisinden önceki insanlık tarihi ile olan irtibatını ifade eden nüzul ortamı[1029] anlamaya katkı sağlayıcı bütün özellikleriyle tanınmalıdır.

Nüzul çağı ve nüzul ortamını ele almak o dönemin kültürünü, tarihsel tecrübesini, sosyal yapısını, genel kabullerini, inanç, bilgi, adet ve geleneklerini tanımak olduğundan bu durum anlayan ve yorumlayanın Kur'an'ı anlama/yorumlama çabalarında yeni açılımlar kazanmasını ve belli bir yeterliliğe yükselmesini mümkün kılacaktır. Ulaşılan bu derinlik ve yeterlilik sadece anlamada değil kastedilenin Türkçe'ye tercümesinde de isabet edilmesini kolaylaştıracaktır. Aksi durum ise hem tefsir hem de tercümede farklılıklara hatta ve hatta ihtilaflara sebep olabilecektir. Bazı meal örnekleri çerçevesinde nüzul ortamını dikkate alma ile almamanın ne tür farklı sonuçlara sebep olduğuna dikkat çekmenin konunun öneminin kavranmasına katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle konu, *Sosyo-Kültürel Ortam ve Tarihsel Ortam* şeklinde sistematize edilerek ele alınacaktır.

4.2.2.1. Sosyal ve Kültürel Ortamı Dikkate Almama

İnsanlarla bir şeyler paylaşma ve onlara belli bir mesaj verme amacında olan söz ve yazılarda kullanılan ifadeler sahip olduğu özelliğe göre farklılık arz edebilmektedir. Bu ifadelerden bazıları bilimsel ifadelerdir ve doğrudan anlaşılabilmektedir. Bunların doğrudan anlaşılmasından dolayı başka dillere de kelimesi kelimesine kolayca çevrilebilmektedir. Ancak anlama ve açıklama kolaylığı bakımından bütün ifadeler bu

---

[1028] Tan, s.153.
[1029] Zülaloğlu, s.200.

şekilde değildir. Bazı durumlarda metnin özelliğine göre edebî ifadelerin kullanılması da gerekebilmektedir. Bir gereklilik olmasa da anlatıma zenginlik katmak amacıyla söylenen ile söylenmek istenenin farklı olduğu bu tür ifade şekilleri tercih edilebilmektedir. Bunlar bilimsel ifadeler gibi çoğu zaman doğrudan anlaşılmayan ve başka dillere de doğrudan aktarılamayan kullanım şekilleridir. Bunun örneklerinden biri de sosyal ve kültürel hayatın izlerini taşıyan deyimsel ifadelerdir.

Deyim, belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, bazen de tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.[1030] Bir söz öbeğinin deyim olmasını sağlayan iki ya da daha çok kelimenin anlam kaymasına uğrayarak ilk anlamlarından farklı bir biçimde kaynaşmasıdır.[1031] Bu yüzden deyimlerin iki ana özelliğinden baksedilebilir. Birincisi deyimin anlamı, genellikle deyimi oluşturan öğelerin tek tek anlamından çıkarılamaz. İkincisi ise, deyimlerin gramer ve söz dizimi bakımından sınırlandırılmış olmasıdır. Bu özellikleri sebebiyle de deyimlerin sözcük dizilişini değiştirmek, ondaki bir sözcük veya öğe ile ilgili değiştirme yoluna gitmek, ilave yapmak, yapısında değişiklik yapmak kesinlikle söz konusu değildir.[1032]

Bu özelliklerinden dolayı deyimler ve deyimsel ifadeler dolaylı anlatım şekillerinden kabul edilmektedir. Zira bu tür ifadelerde salt lafız olarak ‘denilen’ ile bu lafızlardan asıl kastedilmiş olan yani ‘denilmek istenen’ aynı olmamaktadır. Bu ifadeler, geri planında belli bir kültürün, tarihin ve birikimin olduğu kalıplaşmış ibareler olduğundan içinde geçen kelimelerin sadece lafzının esas alınması veya yerlerine eşanlamlılarının/benzerlerinin kullanılması amacın gerçekleşmesi adına doğru bir yaklaşım değildir. Örneğin Türkçede kullanılan “ipe un sermek” ve “etekleri zil çalmak” deyimlerindeki un veya zil yerine benzer anlamlarının kullanılması onları deyimsel ifade olmaktan çıkartır. Aynı şekilde bu ve benzeri ifadeleri başka bir dile çevirirken sözlükler yardımıyla her bir kelimenin uygun karşılığını hedef dilde bularak mota mot çevirmek de anlamın kaybolmasına sebebiyet verebilir. Çünkü bu tür ifadelerdeki kalıp yani ibare, belli bir süreçten geçmiş ve bu süreç sonunda son şeklini almıştır. İşte bu yüzden deyimler anlatıma kattığı zenginlik ve güzelliğin yanında bir

---

1030 Aksan, *Her Yönüyle Dil,* III, s.37.

1031 Abdülcelil Bilgin, “Kur’an’da Geçen Bazı Kalıplaşmış İfadelerin Meallerdeki Karşılıkları İle İlgili Eleştirel Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Konya 2010, s.144.

1032 Suçin, s.148-149.

dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları olarak da kabul edilmektedir.[1033] Çünkü dil, salt metinlerin veya onu konuşan fertlerin değil, aynı zamanda bağlı bulunduğu kültürün ve toplumun da bir parçasıdır. Bu nedenle mana tek tek lafızlarda değil, içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal yapı içerisinde de aranmalıdır.[1034] Buna göre deyimsel ifadelerde kullanılan kelimeler, bir araya gelerek, artık müstakil anlamlarının ötesinde diğerleriyle birlikte oluşturduğu bütünün bir parçası ve içinde doğduğu/ait olduğu kültürün bir yansıması olmuşlardır.

Deyimsel ifadelerin bu özelliği onların anlaşılması ve anlaşılanın aktarılmasında mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi tavır yani bu ifadelerde kullanılan her bir kelimenin lafzına bağlı kalınarak anlaşılması ve başka bir dile de bu şekilde aktarılması hiç anlamamanın ya da yanlış anlamanın davetçisi olacaktır. Bu yüzden deyimsel ifadelerde kullanılan kelimelerin oluşturduğu bütünlük, bu bütünlüğün geri planındaki kültürel ve tarihi birikim, doğru anlama ve açıklama için daima dikkate alınmalıdır. Bunu sağlayan ise bağlamsal verilerdir. Bu bakımdan deyimsel ifadelerin başka bir dile çevrilmesinde lafza aşırı bağlılığın sadece denilenin aktarılmasını sağlayabileceğini; bağlamını dikkate alarak çevirmenin ise denilenin ötesinde denilmek istenin de aktarılmasına katkı sağlayacağını unutmamak gerekir.

Türkçe ve diğer dillerde kullanılan dolaylı anlatım şekillerinden olan deyimsel ifadeler Arapçada da bulunmaktadır. Doğal olarak Arapça ve Arap kültüründe bulunan ve kullanılan bu deyim ve deyimsel ifadelerden bazıları Kur'an'da da yer almıştır. Çünkü Kur'an, mesajını insanlara aktarırken gönderiliş amacını gerçekleştirmek için ilk

---

[1033] Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* s.177. Bu özelliğinden bahsedilmesi deyimsel ifadelerin birçoğunun bir hikâyeye dayanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin "Püf noktası" deyimi şöyle bir hikâyeye dayanmaktadır: Bir testi ve çanak çömlek imalatında yıllarca çırak, işçi ve kalfa olarak çalışan bir delikanlı, artık testi, çömlek, sürahiler yapmaya başlar. Gittikçe artan ustalığına güvenerek ayrı çalışabileceğini düşünür, ustasının sen bu işin püf noktasını bilmiyorsun uyarısına rağmen bir dükkân açar. Çamur, kıvamında yoğrulur, sırlanır, fırına konur. Onca titizliğe ve emeğe rağmen fırına sürülen çanak çömlek bir türlü sağlam çıkmaz. Hepsi çatlamaktadır. Genç usta düşünür, taşınır; nihayet ustasına gider ve durumu anlatır. Ustası işin püf noktasını öğretmek için tezgahın başına geçmesini ister. Testi yapmak için tezgahın başına oturan genç ayağıyla merdaneyi döndürüp çamura şekil vermeye başladığında usta önünde dönen çanağa arada bir "püf" diye üfleyerek zamanla testiyi çatlatacak olan küçük hava kabarcıklarını patlatıp giderir. Böylece kalfa da işin ustasının kastettiği işin püf noktasını öğrenmiştir. Her sanatın incelik gereken nazik kısmına da o günden sonra "püf noktası" denmeye başlanmıştır. Bkz. İskender Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek,* L&M Yayınları, İstanbul 2002, s.169-170.

[1034] Gökkır, Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi, s.340; Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.42.

muhatapların alışık olduğu ve bildiği ifade şekillerinden birçoğunu kullanmıştır. Dolayısıyla onu anlama ve açıklama çalışmalarında onda bu tür ifade şekillerinin olduğunu bilmek ve bu bilginin bir gereği olarak bunları tespit etmeye çalışmak çok önemlidir. Kur'an'daki deyimsel ifadelerde de ilk adım ondaki deyimin farkına varmak ikinci adım ise farkına varılan bu deyimi doğru bir şekilde Türkçe'ye çevirmektir. Çevirinin en güzel şekli ise Kur'an'daki bir deyimin Türkçe'deki eşdeğer bir deyimle karşılanmasıdır.[1035] Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise deyimden kastedilen anlam Türkçe açısından uygun şekilde ifade edilmelidir.

Bu bilgi ve tespit, Kur'an'ı anlama ve yorumlama çalışmalarında hataya düşmemenin ön şartıdır. Zira böyle bir bilgi ve tespit, bu türden ifadeleri anlama yönteminin ne olması gerektiği sorusuna daha kolay cevap verilmesini ve uygulamanın bu doğrultuda olmasını sağlayan en önemli adımlardandır. Çünkü anlayan ve yorumlayan bu aşamadan sonra artık dilbilimsel analizin bu ifadelerde anlama için tek başına yeterli olmadığını, bu analizin mutlaka bağlamsal verilerle de desteklenmesi gerektiğini kabullenecektir. Bu kabulün pratiğe aktarılması ise doğru bir anlama ulaşmayı ve doğru bir yorum yapmayı sağlayıcı bir fonksiyon icra edebilecektir. Bunları mealler çerçevesinde düşündüğümüzde yapılacak iş bir boyut daha kazanmaktadır. Mealler söz konusu olunca bunların doğru anlaşılması ve yorumlanması kadar Türkçe bakımından doğru açıklanması da önemli hale gelmektedir. Çünkü doğru anlaşıldığı düşünülen anlam, aynı zamanda doğru ve aslına sadık bir biçimde amaç dilde de ifade edilebilmelidir.[1036] Bunun mealler tarafından ne ölçüde gerçekleştirildiğini ise meal örnekleri çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu konudaki ilk örneğimiz ise en-Nahl 16/112. ayeti ve meallerdeki tercümesidir.

وَضَرَبَ اللّهُ مَثَلاً قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّهِ فَأَذَاقَهَا اللّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُواْ يَصْنَعُونَ

A.Fikri Yavuz: Allah da o şehir halkına, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku

---

1035 Örneğin Arapça'da kötü bir durumdan sakınmaya çalışırken daha kötü bir durumla karşılaşmayı ifade etmek için هَرَبَ مِنَ الدُّبِّ وَقَعَ فِي الْجُبِّ (ayıdan kaçtı, kuyuya düştü)deyiminin yerine İngilizce'de "out of the frying pan (and) into the fire" (tavadan çıkıp ateşe atlamak); Türkçe'de ise "yağmurdan kaçarken doluya tutulmak" deyiminin kullanılması gibi. Ayrıntısı için bkz. Suçin, s.149.

1036 Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s.47.

elbisesini taddırdı (açlık ve korkuyu hissettiler).[1037]

S.Ateş: .. (halkının) yaptıklarından ötürü Allâh ona açlık ve korku elbisesi taddırdı.[1038]

Ö.N.Bilmen: Allah da onlara işledikleri şeylerden dolayı açlık ve korku libasını tattırdı.[1039]

Allah, onlara yaptıklarından dolayı, açlık ve korku elbisesini giydirmiştir. [1040]

D.Vakfı: Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.[1041]

Diyanet: yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı.

A.Şener vd.: Allah da yaptıklarına karşılık onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.

M.Hamidullah: Allah da yaptıklarına karşılık, onlara, açlık ve kaygı karışımını tattırdı

İslamoğlu: Allah *orayı çepeçevre içine alan açlık ve korku (belasıyla) kuşattı.*

M.Öztürk: Allah da yaptıklarından dolayı onlara şiddetli bir kıtlık-kıran ve açlık belasını tatırdı.

Ö.R.Doğrul: Allah da (o şehir halkının işledikleri karşılığında) onlara açlık ve korkunun en şiddetlisini tattırdı.

Y.N.Öztürk: Allah kendilerine, sanayi olarak ürettikleri şeyler yüzünden açlık ve korku elbisesini/birlikteliğini/karmaşasını tattırdı.

B.Bayraklı: Allah da onlara yaptıklarından dolayı açlık sıkıntısını ve korkuyu tattırdı.

Bu ayette Allah Teala güven, huzur ve bolluk ortamında yaşarken nankörlükleri sebebiyle açlık ve korkunun hakim olduğu bir ortama maruz kalan bir kenti örnek

---

1037 Bkz. Hayrat Neşriyat, 279; Suat Yıldırım ise tercümede libas kelimesini hiç dikkate almadan "açlık ve korkuyu tatdırdı" şeklinde tercüme yapmıştır. Ancak parantez içinde kastedilen anlamı yansıtacak şekilde "açlık ve korku elbise gibi kaplayıverdi bütün vücutlarını" ilavesini yapmıştır. Bkz. s.279.

1038 Benzer tercüme için bkz. Bulaç, s.274.

1039 Benzer tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.279; Davudoğlu, s.281.

1040 Benzer tercüme için bkz. Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.212; Bu tercümeye yakın bir şekilde "bürünmeyi tattıdı" karşılığıyla çevirenler de bulunmaktadır. Bkz. Atay, s.279.

1041 Benzer tercüme için bkz. Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, s.279.

vermektedir. Ancak ayette 'açlık ve sıkıntıya maruz kalma' doğrudan değil de mecazi yoldan ifade edilmiştir. Sözlük anlamı itibariyle 'örtü, elbise, çirkinliklerden örten' gibi anlamlara gelen[1042] "libas" kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır. Zira libas sözcüğü Arapçada mecazi anlamda da kullanılmaktadır. Mecazi anlamlarından biri de "insan hayatında derin tesir yapan manevi husus"dur. Açlık ve korkunun insan hayatında büyük bir etkisi olduğundan ve ayette geçen nankör kent halkını 'elbisenin giyeni örtüp kuşattığı gibi' kuşattığından, kapladığından ve çektikleri açlık ve korkunun dışlarına yansıdığından[1043] böyle ifade edilmiştir. Zira bu ifade kent halkının maruz kalınan açlık ve korkunun normalinden daha şiddetli olduğuna işaret etme bakımından daha uygundur. Tefsir kaynaklarının bir çoğunda da[1044] bu ifadenin mecazi bir ifade olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden ayetteki فَأَذَاقَهَا اللّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ ibaresinin Türkçeye aslına uygun şekilde çevrilmesi mealler aracılığıyla Kur'an mesajına muhatap olan insanların kastedileni anlaması bakımından çok önemlidir.

Bu ibarenin tercümesiyle ilgili Kur'an meallerini incelediğimizde bazılarında mecazi anlam ifade eden bu ibaredeki her bir kelimenin Türkçe karşılığı bulunarak kelimesi kelimesine aktarıldığı görülmektedir. İbarenin bütünlüğü dikkate alınmayan bu çevirilerde "açlık ve korku elbisesi(ni) tattırdı", "açlık ve korku libasını tattırdı", "açlık ve korkuya bürünmeyi tattırdı.." gibi ayette kastedilen anlamı yansıtmayan ve Türkçe açısından çok da anlaşılmayan bir karşılık kullanılmıştır. *Libas* kelimesine ve *ezaga* fiili kastedilen anlam göz ardı edilerek kelime anlamlarıyla aktarılmıştır. Ancak Türkçede 'tatmak' ve 'elbise' kelimeleri arasında hiçbir anlam ilişkisi bulunmadığından ne açlık elbisesi ne de korku elbisesi tabirleri bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bu yüzden ayet bütünlüğü dikkate alındığında tatmin edici bir güven ortamından açlık ve korkunun kol gezdiği bir duruma düşme Türkçe'de bu şekilde ifade edilmemelidir. Bu bakımdan ibarenin bu şekilde çevrilmesi hem ayet bütünlüğü bağlamının hem de muhatap kitlenin dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu şekildeki meal örneklerinden bazılarında ise ibaredeki *tattırma* fiili elbiseye uygun şekilde giydirmek anlamında çevrilmiştir. Böyle bir tercüme de yukarıdaki kadar olmasa da Türkçe açısından şiddetli bir açlık ve

---

1042 Isfahânî, s.447.

1043 Zülfikar **Durmuş,** "Cahiliyye Döneminde Kullanılan ve Kur'an'da Geçen Bazı İfadelerin Çeviri Sorunu", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, (1-3 Temmuz 2011),* İstanbul, 2011, s.425.

1044 Bkz. Zemahşerî, III, s.479-480; Nesefî, II, s.238; Sabunî, II, s.146; Dervîş, V, s.376; İbn Atıyye, III, s.427; Beydâvî, III, s.215; İbn Aşur, XIV, s.306-307.

korkuya maruz kalmayı tam olarak ifade etmemektedir.

Bazı meallerde ise ‘libas’ kelimesi ibarenin bütünlüğüne uygun şekilde sıkıntı, bela, ızdırap, karışım gibi anlamlarla aktarılmıştır. Buna göre ibare, “açlık ve korku sıkıntısını/felaketini/ızdırabını tattırdı” şeklinde Türkçede de muhatabın zihninde belli bir anlam oluşacak şekilde çevrilmiştir. Bazı meal örneklerinde eksik bırakıldığını düşündüğümüz açlık ve korkunun şiddeti hem ayetin bütünlüğü hem de muhataplar dikkate alınarak “kuşatıcı bir açlık ve korku felaketi tattırdı”, “açlık ve korkunun en şiddetlisini tattırdı” şeklinde ifade edilmiştir. Bu çevirilerde libas kelimesi adeta maruz kalınan sonucun vehamet ve olumsuzluklarını, kuşatıcılığı ve şiddetini ifade etmenin aracı olmuştur. Bu meallerde neyin kim için çevrildiği sorusu çerçevesinde hem anlama hem de açıklama bağlamının gözetildiği anlaşıldığından, doğru bir yol takip edildiğini söyleyebiliriz. Çünkü ayette mecazi anlamda kullanılan deyimsel ifade evrensel olmayıp bir millete hastır ve o milletin kültüründen süzülerek oluşmuştur. Bu bakımdan İslam öncesi Arap kültürüne has olup Kur’an’da da kullanılmış olan bu tür deyimleri ve atasözlerini çevirirken metne motamot bağlı kalmak anlamsız ve işlevsiz bir tercümenin ortaya çıkmasına sebeb olacağından[1045] kültürel arka planı da göz önünde bulundurarak olabildiğince lafza bağlılıktan kaçınılmalıdır.

Bu konuda meramı anlatıcı örneklerden biri de Meryem 19/4. ayetin çevirisidir.

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُن بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

A.F.Yavuz: “-Ey Rabbim, doğrusu ben (o kimseyim ki), benim kemiğim zayıflayıp gevşedi ve başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu.[1046]

H.B.Çantay: Ey Rabbim, hakıykat ben... Benim kemiğim yıpradı. Başımın saçı tutuşdu.

Ö.N.Bilmen: «Yarabbi! Muhakkak benim kemiklerim zayıflaştı, başımın tüyü de tutuştu.

S.Ateş: "Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu.[1047]

Y.N.Öztürk: "Rabbim, işte karşındayım. Kemik gevşedi bende. İhtiyarlıktan başım beyaz

---

1045 Aydar, s.321.
1046 Benzer tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.304.
1047 Benzer tercüme için bkz. Bulaç, s.299.

alevle tutuştu.

H.Neşriyat: "Rabbim! Gerçekten ben (o hâldeyim ki) kemik(lerim) benden gevşedi (zayıfladı); (ihtiyarlıktan) baş(ım), beyaz alev aldı (saçlarım ağardı);

S.Yıldırım: "Ya Rabbî, iyice yaşlandım, kemiklerim zayıfladı, eridi, başımdaki saçlarım ağardı, beyaz alevler gibi tutuştu.[1048]

Ö. R. Doğrul: kemiklerim inceldi saçım sakalım ağardı, akpak oldu

H.Atay: "Rabbim! Doğrusu, kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı."[1049]

İslamoğlu: "Rabbim! Benden (iş) geçti, kemiklerim eridi, başa ak düştü;"

M.Öztürk: "Rabbim! Ben çok yaşlandım; artık gücüm-kuvvetim kalmadı; saçım-sakalım ağardı."

Diyanet: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı.[1050]

D.Vakfı: Rabbim! dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı.[1051]

Bu ayet Hz. Zekerriya'nın ifadesidir ve onun diliyle ihtiyarlaması ve saçlarının ağarması anlatılmaktadır. Ancak bu anlatım düz bir şekilde değil de benzetme yapılarak mecazî bir üslûpla sunulmuştur. Ayetteki *'vehene'lazmu'* ibaresi bedenin zayıflamasından ve güçten, kuvvetten düşmesinden kinayedir. Çünkü kemik vücudun iskeleti ve direğidir. Ondaki zayıflama ve gevşeme vücuttaki zayıflama ve gevşemedir.[1052] *'Veşteale'r-ra'su şeyben'* ibaresinde ise istiare vardır. Saçın iyice ağarıp, aklığın başı tamamen kaplaması, ateşin kıvılcımının odunlar veya kuru ot üzerinde yayılmasına benzetilmiştir.[1053] Buna göre bu iki ibare deyimsel ifadelerdir ve o şekilde anlaşılmalıdır.

1048 Benzer tercüme için bkz. Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.231.
1049 Ayrıca bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.304.
1050 Benzer tercüme için bkz. Esed, II, 608; Şener vd, s.304.
1051 Bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.305.
1052 Bkz. Zemahşerî, IV, s.6; Beydâvî, III, s.343; Sabunî, II, s.217.
1053 Bkz. Zemahşerî, IV, s.6; Beydâvî, III, s.343**;** Mahallî ve Suyutî, *Celâleyn,* s.281; Sabunî, II, s.217; Dervîş, VI, s.58-59.

Hz. Zekeriyya'nın ihtiyarlamasının ve saçlarının ağarmasının bu şekilde anlatılmasının sebebi Arapçada bu ibarelerin mecazî anlatıma müsait olmasıdır. Dolayısıyla bu kullanım Arapçaya has bir kullanımdır. Arapçaya özgü olan bu kullanımı Türkçede de varmış gibi kabul edip olduğu gibi (sadece sözlük anlamlarıyla) tercüme etmeye çalışmak, ister istemez tuhaf bir anlamın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zira birçok mealde anlamı belirsiz kılan nedenlerden biri de ayette yer alan kelime veya kavramların Türkçeye Arapçadaki haliyle ayette ifade ettiği anlam düşünülmeden aktarılmasıdır.[1054] Bu ancak söz konusu kelime veya kavramın her iki dilde de ortak olduğu, bilindiği durumlarda mümkün olabilir. Oysaki, *'vehene'lazmu'* ibaresi için meallerde verilen *"kemik gevşedi, kemiğim/kemiklerim gevşedi, kemiklerim zayıfladı, kemiklerim inceldi, kemiklerim eridi, kemiğim zayıflayıp gevşedi, kemiğim yıprandı"* ifadelerinden hiçbiri tefsirlerde verilen anlama uymamaktadır. Yine *'Veşteale'r-ra'su şeyben'* ibaresi için verilen *"baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu, baş bembeyaz alev aldı, başımın saçı tutuştu, başımı (ihtiyarlıktan) bembeyaz alev aldı, başım beyaz alevle tutuştu, başımın tüyü de tutuştu, başım aklarla tutuşuyor"* ifadeleri ayetteki mecazı yansıtmadığı gibi okuyucu açısından tuhaf bir anlam ortaya çıkmıştır. Çünkü "tutuşmak" ve "alev" kelimeleriyle "beyaz" kelimesi arasında hiçbir ilişki, ortak kullanım bulunmamaktadır. Bunun yanında ikinci deyimi *saçlarım ağardı, saçım başım ağardı, saçlarım alev almışcasına bembeyaz kesildi, saçım sakalım ağardı, başa ak düştü, akpak oldu* şeklinde doğru anlamı yansıtacak şekilde çeviren mealler de bulunmaktadır. Ancak ayetteki bu ifadelerin mecazi manada tercüme ihtimali de unutulmamalıdır. Bu manada saçların ağarmasını mecazî olarak ifade etmek için daha çok "*saçlarıma ak düştü* ya da *saçlarıma kar yağdı*" deyimleri kullanılabilir. Aynı şekilde bende kemik gevşedi yerine de "takatim kesildi/mecalim kalmadı/işten güçten düştüm"[1055] daha uygun ifadeler olabilir.

Bu konudaki soruna ışık tutucu bir diğer örneğimiz ise Tâhâ 20/102. ayetinin meallerdeki tercümesidir.

يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا

[1054] Arslan, "Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", s.30.

[1055] Bu örnekle ilgili açıklamalar ve meal alternatifleri için bkz.: Abdulcelil **Bilgin,** *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü,* Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s.115-122 ve 193-196.

Diyanet: O gün günahkârları, (gözleri korkudan donup) gömgök kesilmiş olarak haşredeceğiz.

H.B.Çantay: (Evet) «Suur» un üfleneceği günde ki biz günahkârları o gün gözleri gömgök bir halde, mahşerde toplayacağız.[1056]

Elmalılı: O gün ki sûr üfürülecek ve mücrimleri o gün gömgök mahşere toplayacağız

S.Akdemir: Çünkü Biz, o gün, günahkarları (gözleri korkudan) gömgök kesilmiş olarak bir arada toplayacağız.

S.Ateş: O gün Sûr'a üflenir ve o gün suçluları, gömgök (kör bir durumda) süreriz.[1057]

A.F.Yavuz: SÛR'a (ikinci defa) üfürüleceği günde (kıyamette) ki, biz mücrimleri (müşrikleri) o gün, kör bir halde mahşerde toplayacağız.[1058]

Ö.N.Bilmen: O gün ki, Sûr'a üfürülür ve o gün mücrimleri gök gözlü olarak haşrederiz.

Ö.R.Doğrul: Sûra üfürüldüğü gün günahkârları, gözleri mavi (veya kör) olarak toplayacağız.

A.Bulaç: Sur'a üfürüleceği gün, biz suçlu-günahkarları o gün, gözleri 'kaskatı mavi kesilmiş olarak' toplayacağız.

Y.Işıcık: O gün sur'a üflenecek ve o gün günahkâr kâfirler simsiyah bir halde haşr edileceklerdir.

M.N.Yılmaz: O gün Sûr'a üflenir ve o gün günahkârları gözleri göğermiş olarak toplarız.[1059]

İslamoğlu: O gün sura üflenecek; ve Biz de o gün günahı hayat tarzı haline getirmiş

1056 Bkz. Diyanet Vakfı, 306; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.304; Davudoğlu, s.320; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.306; Döndüren, I, s.498.

1057 Benzer tercüme için bkz. Hayrat Neşriyat, s.318.

1058 İsrâ' 17/97. ayete atıfta bulunarak kör anlamı da verilmektedir. Bkz. Taberî, XVI, s.161; Nesefî, II, s.382.

1059 Benzer tercüme için bkz. Şener vd, s.317-318; Atay, s.318; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.319.

olanları, (korku ve dehşetten) morarmış olarak bir araya toplayacağız.[1060]

M.Öztürk: Biz, diriliş için sûra üflendiği gün kâfirleri/müşrikleri korku ve dehşetten gözleri gövermiş/belermiş halde bir araya toplayacağız.

Tercüme farklılığı açısından değerlendirmeye tabi tutulan kelime زُرْقًا kelimesidir. Bu kelime daha çok Arapların sevmedikleri insanlar için kullanılan bir göz rengini ifade etmektedir. Çünkü bu renk Araplarda uğursuzluk ve kötülüğün rengidir.[1061] Dolayısıyla en kötü ve istenmeyen renktir. Zira Rumlar onların en azılı düşmanları idiler, onlar da gök gözlü idiler. Bunun için düşmanı nitelerken; ciğeri kara, bıyığı kırmızı, gözü mavi denilir.[1062] Ayrıca "donuklaşmış, göğermiş, gömgök bir hale gelme"yi de ifade eden bu kelime susuzlar ve körler için de kullanılmaktadır. Gözlerin bu durumu onların suçluluklarını yansıtmaktadır.[1063]

Tefsirlerde bu anlamlarla zikredilen زُرْقًا kelimesi meallerde ise *"gömgök, gök gözlü, kör, mavi veya kör, kaskatı mavi kesilmiş, simsiyah, göğermiş ve donuklaşmış"* anlamlarıyla çevrilmiştir. Tercih edilen anlamlardan hangisinin kastedileni yansıtma bakımından tercihe şayan olduğunun ölçüsü ise ilk muhataplar için olumsuzluğu ifade etme yönüdür. İlk muhatapların anladığı bu olumsuzluğu muhatap merkezli düşündüğümüzde ise *göğermiş* ve *donuklaşmış* tercümelerinin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kastedilen anlam bakımından en uygun karşılık ise Mustafa Öztürk tarafından yapılan bu iki anlamla aynı paralelde olan *berelmek* tercümesidir.

Dolaylı anlatım türlerinden olan deyimsel ifadelerle ilgili literal anlam ile mecaz anlam tercihlerinin tercümeyi nasıl etkilediğine dair örneklerden biri de el-Hakka 69/12. ayetin tercümesidir.لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ

D.Vakfı: Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve ***belleyici kulaklar onu bellesin***

1060 Ayetteki "zurkâ" Hesap Günü'nün zorluğunu dile getiren bir mecaz olduğundan ve metinde "göz" kelimesi geçmediğinden böyle tercüme etmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. İslamoğlu, I, s.610.

1061 Gökkır, "Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", s.341.

1062 Zemahşerî, IV, s.109; Beydâvî, III, s.419.

1063 Ferra, II, s.191; Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, XII, s.343. Bu ihtimallere ilaveten görme zayıflığı, ulaşılmayan şeye tamah gibi anlamlar için bkz. Râzî, XXII, s.99.

diye.[1064]

Ö.N.Bilmen: Onu (o necâtı) sizin için bir ibret kılmamız için ve ***hıfzeden kulakların onu anlamaları*** *için (öyle yaptık).*

H.Atay: size bir öğüt olmak üzere ve ***anlayışlı kulaklar anlasın*** *diye.*[1065]

M.N. Yılmaz: Onun sizin için bir ibret kılalım ve ***anlayan kulaklar onu anlayıp saklasın*** *diye.*

Y.N.Öztürk: Ki onu size bir hatırlatıcı/düşündürücü yapalım ve ***kavrayabilen kulak kavrasın****.*

S.Yıldırım: Onu sizin için hem bir ibret vesilesi kılalım, hem de ***can kulağı ile dinleyip ders alanlar iyice bellesinler*** *diye böyle yapmıştık.*

Ö.R.Doğrul: *sizin için ibret olsun ve bu* ***ibret duyan kulaklarda yerleşsin****.*

İslamoğlu: Onu, size bir ibret vesikası kılmak için, dahası ***işittiğini anlayan her kulak (sahibinin işin özünü) kavraması*** *için (aktardık).*

A.Şener vd: Bunu size bir ibret vesilesi ve ***söz dinleyen bir kulağa küpe olması*** *için yaptık*[1066]*.*

Bu ayette daha önceki ayetlerde belirtilen mü'minlerin kurtuluşu ve kafirlerin boğulmasının ders ve ibret olması mecazî bir ifade ile istenmektedir. Kastedilen ise işitileni öğrenmek ve kavramaktır.[1067] Burada işiten kulak yerine anlayan kulak denilmesi sadece işitmekle kalmayıp, dikkatle dinlemesi ve dinledikten sonra da anladığı şeyin korkunçluğunu bilmesi, ondan dersini alıp böyle bir felakete maruz kalmamak için ne yapılması gerekiyorsa onu harfiyen yerine getirmesi içindir.[1068]

1064 Benzer tercümeler için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.568; Bulaç, s.562; Diyanet, s.566; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.566; Çantay, s.567; Hayrat Neşriyat, s.566; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.566; Davudoğlu, s.568; Döndüren, II, s.904; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.567; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.566.

1065 Yusuf Işıcık da benzer şekilde *"bilinçli kulaklar alacağını alsın"* diye tercüme etmiştir. Bkz. Işıcık, *Kur'an Meali,* s.438.

1066 Benzer tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.796.

1067 Zemahşeri, VI, s.196.

1068 Duman, *Beyânu'l-Hak*, II, s.500.

Dolayısıyla haberdar olunan ve unutulmaması istenen bir olay ile ilgili bu tavsiyede kullanılan üslup dikkate alınmalı ve çeviri bu doğrultuda yapılmalıdır. İbarede geçen her bir kelimenin literal anlamına odaklanmak ise bu gerekliliğin ihlali olacağından kastedileni aktarmada başarısızlık kaçınılmaz olacaktır. Çünkü Türkçe ifadede kulağın fonksiyonu işitmektir. Kavramak, öğrenmek, bellemek ve ders almak ise işitmeye dayalı bir kazanımdır. Bu yüzden meallerin çoğunda görülen *"belleyen kulak bellesin"*, *"anlayışlı kulaklar anlasın", "anlayan kulak anlasın"* ve *"kavrayabilen kulak kavrasın"* tarzındaki çeviriler yetersiz kalmaktadır. Bu tür tercümelerin kastedilen anlamı aktardığını söyleyebilmemiz için kulağa has fonksiyon olan işitme/dinleme gibi lafızlar ifadede mutlaka yer almalıdır. Tercümeye konu olan ibarenin mecazî bir ifade olduğu düşünüldüğünde ise tercihe şayan aktarımın Abdulkadir Şener vd ile Mustafa Öztürk'ün yaptığı *"kulaklara küpe olsun"* tercümesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Kur'an'daki deyimsel ifadeler kelimesi kelimesine (lafzen) Türkçeye aktarılamaz. Örnekler sadece bunlardan ibaret değildir. Meallerde maksadı yansıtıcı daha birçok örnek bulunmaktadır.[1069] Maksadın hasıl olduğu kanaatiyle dördü ile yetindiğimiz bu tür ifadelerin tercümesinde böyle bir yönteme başvurulması hem anlamın hem de edebî sanatın kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu da Kur'an'da deyim olarak etkili ve güzel anlatımın birer aracı olan ifadeleri anlamsız ve muhatap için hiçbir şey ifade etmeyen kelime yığınları haline getirmektedir.

4.2.2.2. Tarihsel Ortamı Dikkate Almama

Kur'an'ın nüzulü itibariyle bir tarihinin olması, bu nüzulün belli bir süreç dahilinde gerçekleşmesi onu anlama, yorumlama ve tercüme etme girişimlerinde ne, kim, niçin sorularının yanında nerede ve ne zaman sorularının da cevaplandırılmasını gerektirmektedir. Onda bulunan *"Sana hilâlleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir. Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, haramlardan sakınan insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılardan*

[1069] Bkz. Bakara 2/93; A'raf 7/154; Hicr 15/18; İsrâ' 17/29; Hacc 22/9; Fatır 35/8; Sa'd 38/12; Fecr 89/10; Mümtehine 60/12 bu örneklerden bazılarıdır. Daha fazla örnek ve değerlendirmeleri için bkz. Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* 53-100; Bilgin, *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü;* Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler,* İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s.304-343; Durmuş, "Cahiliyye Döneminde Kullanılan ve Kur'an'da Geçen Bazı İfadelerin Çeviri Sorunu", s.415-444.

girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki, umduğunuza kavuşasınız"[1070] ayeti de bu gerekliliğe açıkça işaret etmektedir. Aynı şekilde *"Allah için hac ve umreyi tamamlayın..."* [1071] ayeti de bunun göstergelerindendir. Çünkü bu ayette 'hac yapın' değil de, "tamamlayın" denilmektedir. Bunun sebebi de o dönem muhataplarının bildiği bir hac uygulamasının olmasıdır. Zira onlar, İslâm öncesi dönemde hac yapıyorlardı; ancak bazı vecibelerini değiştirmişler, bir kısmını eksiltmişlerdi; Arafat'ta vakfe yapmak vb. gibi. İşte bu yüzden emir, tamamlanması şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla hadisenin arka planı bilindiğinde ayete anlam kazandırmak daha pratik olabilmektedir.[1072] Aksi ise ayetin anlam mecrasından kaymaya ya da kastedilmediği şekilde anlamlandırmaya sebep olabilmektedir. Bu durumu mealler çerçevesinde örneklendirmek daha faydalı olacaktır.

Bu konuda dikkat çekici ilk örneğimiz el-Vâkıa 56/79. ayetin meallerdeki tercümesidir.

لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُونَ

A.F.Yavuz: Ona tertemiz (abdestli) olanlardan başkası el sürmesin.

S.Yıldırım: Ona tertemiz (abdestli) olanlardan başkası dokunamaz.

Y.Işıcık: El süremez O'na arınmış olanlardan (görevli meleklerden) başkası!

A.Şener vd.: ona temiz olanlardan (meleklerden) başkası dokunmamıştır.[1073]

M.Öztürk: ona temiz olanlardan (meleklerden) başkası dokunamaz.

A.Bulaç: Ona, temizlenip-arınmış olanlardan başkası dokunamaz.[1074]

Ö.R.Doğrul: ona ancak pak olanlar dokunabilir[1075]

1070 Bakara 2/189.
1071 Bakara 2/196.
1072 Tan, s.160.
1073 Tercümeye gerekçe olarak bu ifadenin Hz. Peygambere gelen Kur'an'a şeytan eli değmediğini; onu hiçbir günah işleme özelliği olmayan tertemiz bir meleğin getirdiğini ve onun Allah'ın ilmine uygun bir şekilde indirildiğini vurguladığını belirtmişlerdir. Şener vd., s.536.
1074 Ayrıca bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.536-537.
1075 Pak olmayan müşrikler ona kat'iyyen dokunamayacaklardır. Bunlar müşriklikten temizlenmedikçe Kur'an'dan istifade edemeyecekleri gibi kalpleri temiz olmayanlar da Kur'an'dan istifade edemezler. Doğrul, s.603.

Elmalılı: ona tertemiz temizlenmiş olanlardan başkası el süremez;[1076]

Diyanet: Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.

D.Vakfı: Ona ancak temizlenenler dokunabilir.

H.B.Çantay: Ona tam bir suretde temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.

İslamoğlu: Ona ancak temizler dokunabilir:[1077]

Ö.N.Bilmen: Ona, arındırılmışlardan başkası dokunamaz[1078]

S.Ateş: Ki ona temizlerden başkası dokunmaz.

B.Bayraklı: onunla ancak temiz olanlar iletişim kurabilir.[1079]

Hayrat Neşriyat: Ona ancak temizlenmiş olan kimseler dokunur.

Bu ayette geçen *mutahharûn* kelimesine yukarıda da görüleceği üzere bazı meallerde "abdestsiz mushafa dokunulamayacağı" fıkhi kabulünün etkisinde kalınarak temizlenenler, temiz olanlar, tertemiz (abdestli) olanlar, tertemiz olanlar, tertemiz, temişlenmiş olanlar, pak olanlar, temizler gibi anlamlar verilmektedir. Yine aynı gerekçe ile hu zamiri de mushafa irca edilmektedir.[1080] Ancak ayeti hem dilbilimsel açıdan hem de bağlamsal açıdan değerlendirdiğimizde böyle bir anlamlandırmanın çok da isabetli olmadığını söylememiz mümkündür.

Dilbilimsel açıdan ele aldığımızda *mutahharûn* kelimesinin ismi mef'ul olmasına karşın ismi fail olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Yani kelime "temizlendirilenler, temiz

---

1076 Benzer tercüme için bkz. Davudoğlu, s.538.

1077 Yani "Onu kaynağında tahrif etmek için hiçbir Şeytan ona el uzatamaz" İslamoğlu, II, s.1081.

1078 Benzer tercüme için bkz. Atay, s.536; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.538. Tercümeler aynı olsa da kastedilenin farklı olduğu dipnotlarda yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır. Zira Hüseyin Atay'a göre Puttperestler, Hz. Muhammede vahyi getirenin cin olduğunu iddia etmişlerdi. Kur'an bu ayetlerle onlara cevap veriyor. Kur'an Levh-i mahfuzdadır. Ona ancak özel melekler dokunabilir. Onlar Allah tarafından arındırılmışlardır. Yani Mutahharun'dan maksat meleklerdir.

1079 Diğerlerinden oldukça farklı olan bu tercümeye gerekçe olarak tefsirinde messe'ye iletişim kurma, mutahharuûn'a ise iyi niyetli, inançlı, duygu temizliğine sahip insanlar anlamını vermenin daha uygun olduğu belirtilmektedir. Buna göre ayet, Kur'an'ı pek çok insan eline alır ama onunla iletişimi sadece temiz ruhlu, inançlı, iyi niyetli insanlar kurabilir anlamını ifade etmektedir. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XVIII, s.550 iman edenler yani temizlenenlerden başkası onun tadını ve faydasını alamaz. Bkz. Ferra, III, s.130.

1080 Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.74.

kılınanlar" anlamını ifade ettiği halde ona "temizlenenler, temiz olanlar ve arınmış olanlar" anlamı verilmiştir. Bu anlam ise esasında yine Kur'an'da geçen mütetahhir[1081] ve müttahhir[1082] sözcüklerinin karşılığıdır.[1083] *La yemessuhu* ibaresi nefiy kipidir, nehiy değil; buna göre ibare isteseler de Kur'an'a dokunamazlar; buna güç yetiremezler[1084], ondan bir şeyler alamazlar[1085], onun kaynağını değiştiremezler anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla fiil bir yasaktan ziyade "dokunamaz, el süremez" şeklinde bir durum tespitini ifade etmektedir.[1086]

Bu ayeti bağlamsal açıdan ele aldığımızda ise şu hususlara dikkat çekilmelidir; Ayetin nüzul zamanı Hz. Muhammedin Peygamberliğinin üçüncü yılı, mekanı ise Mekke olduğundan[1087] ayetin dış bağlamı henüz nüzulün tamamlanıp el sürülmesi yasaklanacak iki kapak arasına alınmış bir Mushafın bulunmadığı ve abdest ayetinin (el-Maide 5/6) nazil olmadığı bir dönemdir.[1088] Bu zaman ve mekanda müminlerde ibadet için temizlik, adet olarak ve ahlaken esas olmakla birlikte abdest, gusül, ay ve loğusa halleri ile ilgili ayetler/hükümler Medinede en az on yıl sonra indirildiğinden henüz gusül ve abdest emredilmemiştir.[1089] İç bağlam açısından da ayetler Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki durumuna, kaynak bakımından sağlamlığına ve korunmuşluğuna, ona arındırılmış olan meleklerin dışında hiç kimsenin dokunamayacağına dikkat çekmektedir.[1090] Yani kastedilen abdestli müminler değil, Kur'an'ın aslı ve Hz. Peygambere ulaşma şeklidir. Dolayısıyla ayet, sonrasındaki ayetten de anlaşılacağı üzere müşriklerin Kur'an ile ilgili şair, kahin sözü gibi iddialarına bir cevap niteliği taşımaktadır[1091] ve bu yönüyle onların Kur'an'ın beşer sözü olduğu yönündeki şüphe ve kuruntularını ortadan kaldırıcı bir içeriğe sahiptir.[1092]

Hem dilbilimsel analize hem de bağlamsal unsurlara göre ayetin abdestsiz Kur'an'a dokunulamayacağı yasağının bir delili olması mümkün değildir. Çünkü böyle bir

---

1081 Bakara 2/222.
1082 Tevbe 9/108.
1083 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.181.
1084 Dervîş, IX, s.447; Duman, *Beyânu'l-Hak,* I, s.483.
1085 İbn Aşur, XXVII, s.334.
1086 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.180. Ancak bazı meallerde "el sürmesin" şeklinde nehiy anlamı verildiği de görülmektedir. Bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* s.538; Bilmen, VIII, s.3613.
1087 Duman, *Beyânu'l-Hak,* I, s.483.
1088 Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.75; İslamoğlu, II, s.1081.
1089 Duman, *Beyânu'l-Hak,* I, s.483.
1090 Ferra, III, s.129-130; Râzî, XXIX, s.170.
1091 İbn Aşur, XXVII, s.334.
1092 Dereli, s.95-96. Bu açıklamaları destekler mahiyetteki anlamlandırma için bkz. Zeccâc, V, s.116.

kabullenmede ayetin hem dilbilimsel hem de bağlamsal unsurlarının dikkate alınmadığı görülmektedir. Göz önünde bulundurulması gereken esas bağlam yerine mevcut anlamı doğrulatıcı bağlamsal unsur anlamda temel dayanak kabul edilmiştir. Bu durumda ayet genellikle kendisinden bağımsız olarak yerleşen fıkhî bir hükme delil olmasına göre[1093] anlamlandırılmaktadır. Oysaki kastedilenin tespiti noktasında asıl yapılması gereken nüzul dönem ve şartları dikkate alınarak kavramın hem dilbilimsel ilkelere hem de bağlamsal unsurlara uygun şekilde anlamlandırılmasıdır.

Burada ele alınması gereken bir diğer tercüme örneği de Leheb 111/4. ayetinde geçen حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ibaresine aittir. Kullanıldığı ortam itibariyle doğrusuna yanlışına bakmadan duyduğu her lafı başkasına taşıyan; dedikoducu anlamlarında kocası Ebu Leheb gibi Hz. Peygamberin düşmanı olan Ümmü Cemil için kullanılan[1094] bu ibarenin meallerdeki çevirileri şunlardır;

Diyanet: ....odun taşıyarak ...

D.Vakfı: Odun taşıyıcı olarak ...[1095]

H.B.Çantay: .....odun hammalı olarak![1096]

S.Ateş: ....odun hamalı olarak.[1097]

A.Bulaç: Eşi de; odun hamalı (ve).

Ö.N.Bilmen: Odun yüklenmiş olan ...

S.Akdemir: ... odun taşıyan ...

Ö.R.Doğrul: ...karısı da , alevin yakıtı olan odunların taşıyıcısıdır

İslamoğlu: ....karısı da (omum ateşine) odun hamallığı yapacak[1098]*,*

1093 Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.182.

1094 Duman, Beyânu'l-Hak, I, s.86.

1095 Aynı tercüme için bkz. Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.603; Dödüren, *İnsanlığa Son Çağrı*, II, s.951; Bayaklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.604.

1096 Aynı tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.603; Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.605; Davudoğlu, s.605.

1097 Aynı tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s.605; Hayrat Neşriyat, s.603.

A.Şener vd.: ...Odun taşıyıcı, lâf getirip götüren, fitneci karısıyla birlikte

M.Öztürk: ...Dedikoducu, fitneci karısı da yanında olacak.[1099]

Bu ibare her ne kadar odun taşıyıcısı anlamına gelse de dedikoducu laf taşıyıcılığı yapandan kinayedir.[1100] Şunu unutmamak gerekir ki Ümmü Cemil'e bu surede yer verilmesinin sebebi onun sadece Ebu Leheb'in karısı olması değildir. O da tıpkı kocası gibi azılı bir peygamber düşmanıydı ve Hz. Peygambere zarar vermekten hiç çekinmezdi. Dedikodu, iftira, fitne ve laf götürüp getirmede kocasından aşağı kalır bir yanı da yoktu. Oysaki *"Odun hamalı, taşıyıcısı, yüklenmiş"* şeklindeki tercümeler onun bu yönünü yansıtmadığından ayetin kim ve ne için indirildiği sorusunun cevapsız kalmasına sebep olmaktadır. Çünkü her ne kadar bazı meallerde odun taşıyıcı ibaresinin Ebu Cehil'in karısı için bir aşağılama ifadesi olduğu belirtilse[1101] de odun taşımak suç olmadığından ne cehenneme girmenin sebebi ne de cehennemdeki azabın tasviri bu şekilde ifade edilemez. Ancak dedikodu, iftira, fitne ve laf götürüp getirme cehenneme girme sebebi olabilir. Özellikle de Peygamber düşmanı biri için bu son derece doğal bir sonuçtur. Bu yüzden ayetin kim için ve niye indirildiği dikkate alınarak lafza bağlılıktan ziyade kastedilen anlama yoğunlaşılmalıdır. Böyle bir hareket tarzı da mecazî anlamı ön plana çıkaracağından bize tercümelerinde buna riayet eden Abdulkadir Şener ve Mustafa Öztürk'ün tercümelerinin daha isabetli olduğu ile ilgili değerlendirme yapmaya imkan tanımaktadır.

Tarihsel bağlamın dikkate alma ile ilgili bir diğer örneğimiz de el-Mü'minun 23/27. ayetteki *"fâre't-tennûr"* ibaresinin tercümesidir.[1102]

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاء أَمْرُنَا **وَفَارَ التَّنُّورُ** فَاسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلا

1098 Laf taşıma anlamına da dikkat çektikten sonra ayetin zimnen "Karısı dünyada eşinin küfrüne katkı veriyordu, ahirette de ateşine katkı verecek" anlamını ifade ettiğinden bu tercümeyi kabul ettiğini belirtmektedir. İslamoğlu, II, s.1321.

1099 Dipnotta Kurtubî'yi referans göstererek bu ibarenin odun hamalı demek değil dedikoducu, fitneci anlamında bir deyim olduğunu belirtmiştir. s.870.

1100 Isfahânî, s.132; Mehmet Okuyan, *Kısa Surelerin Tefsiri,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, Cilt I, s.535.

1101 Bkz. Muhammed **Hamidullah**, *Aziz Kur'an* (Çev: Abdulaziz Hatip ve Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.751. Dipnotta bunun Araplar arasında özellikle de zengin bir aristokrat kadın için en zor ve hor görülen meslek olduğunu belirtmiştir. Dödüren, *İnsanlığa Son Çağrı,* II, s.974.

1102 Aynı ibare Nuh kıssası ile ilgili bilgilerin bulunduğu pasajda Hûd 11/40. ayette de geçmektedir.

مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ

S.Yıldırım: Buyruğumuz gelip tandır kaynayınca[1103]

Ö.N.Bilmen: Vaktâ ki emrimiz gelir de tennur kaynamağa başlarsa

A.Bulaç: Nitekim bizim emrimiz gelip de tandır kızışınca,

A.Fikri Yavuz: Sonra azab emrimiz gelibde tandırdan su kaynayıp fışkırınca (veya kazan kaynayınca)[1104]*,*

H.B.Çantay: Nihayet (helaklerine) emrimiz gelib de o fırın kaynayınca

Ö.R.Doğrul: Emrimiz gelip vadi kaynayınca …

Hayrat Neşriyat: nihâyet emrimiz gelip de fırın kaynadığı (sular taş maya başladığı) zaman,

Diyanet: "Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taştığında)

B.Bayraklı: Emrimiz gelip de sular kaynayınca,[1105]

M.N.Yılmaz: Buyruğumuz gelip de kaynayan sular yükselmeye başlayınca

S.Akdemir: Sözümüzün zamanı gelip de sular yeryüzünü iyice kapladığında,

D.Vakfı: Bizim emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca

M.Öztürk: helak ve azap hükmümüz tecelli edip her taraftan sular fışkırmaya başlayınca

A.Şener vd: azab ile ilgili hükmümüz gelip (kazanda suyun kaynadığı gibi) yerden sular fışkırmaya başlayınca

---

1103 Benzer tercümeler için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.342; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.342; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.344; İslamoğlu, I, s.663; Döndüren, II, s.539. (Gemi makineleri ateşlenip hareket edince demektir. Bu ifade o dönemde buharlı geminin inşa edildiğini akla getirmektedir. Bkz. II, s.559).

1104 Kazan kaynayınca anlamı için bkz. Davudoğlu, s.344.

1105 Benzer bir tercüme için bkz. Atay, s.342.

Meallerde *"fâre't-tennûr"* ibaresi ile ilgili tercümeler bu şekildedir. Aralarında küçük nüanslar bulunsa da tercümeleri iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grubu oluşturan meallerde ibarenin hakiki anlamda kabul edildiği ve bu doğrultuda çevrildiği görülmektedir. İbaredeki *"tennûr"* kelimesi ekmek pişirilen fırın anlamda kabul edildiğinden tercüme, Allah Teala'nın Nûh (a.s.)'a önceden bildirdiği, tufanın başlangıcını gösteren bir işaret olan "ekmek pişirilen tandırdan su kaynaması yani çıkması" ile ilgili rivayete dayandırılmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Nuh'a tandırdan su kaynadığı zaman gemiye binmesi emredilmiştir.[1106] Yani bu ibare, tufanın başlangıcından önce görülen olağanüstü bir duruma işaret etmektedir.

İkinci grubu oluşturan meallerde ise ibare mecazi anlamda kabul edilmiş ve buna göre tercüme edilmiştir. Buna göre ibaredeki *"tennûr"* kelimesi mecazen "yeryüzü" anlamını ifade etmektedir.[1107] Bu durumda ibare şiddetten kinayedir.[1108] Yeryüzünden suların fışkırması tencerenin şiddetli bir şekilde, çalkalanarak kaynamasına[1109] benzetilmiştir. Bu gruptaki tercümeler, ibarenin tufandan önceki olağanüstü bir durumdan ziyade tufanın başlangıcına işaret ettiği kabulüne dayanmaktadır.

Rivayetler ve tefsirlerdeki görüşler her iki tercüme grubunu da destekler mahiyettedir. Dolayısıyla hangi tercihin doğru olduğunu tespit edebilmek için tercümeye konu olan ibarenin ilişkili olduğu Hz. Nuh ve kıssası ile ilgili diğer ayetlere de bakmak gerekir. Çünkü Kur'an'da Hz. Nuh ve kıssası ile ilgili birçok ayet[1110] bulunmaktadır. Ancak bu ayetlerin biri dışında diğerlerinde genel olarak Hz. Nuh ve kavmi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu ayetler içerisinde yer alan el-Kamer 54/11-12. ayetler ise bu iki grup tercümeden hangisinin doğru hangisinin hatalı olduğunun tespitine katkı sağlayacak niteliktedir. فَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاء بِمَاء مُّنْهَمِرٍ - وَفَجَّرْنَا الأَرْضَ عُيُونًا Bu ayetlerde *"Güğün kapılarını açtık, bardaktan boşanırcasına yağmur yağdırdık. Yerden de sular (kaynaklar) fışkırttık"* buyrularak hem adeta tufanın nasıl olduğu sorusuna cevap verilmekte hem de *"fâre't-tennûr"* ibaresi ile yeryüzünden sular fışkırmanın kastedildiği kabulüne kapı aralamaktadır. Bu da ikinci gruptaki tercümelerin daha doğru

---

1106 Hasan, Mücahid, eş-Şa'bî ve müfessirlerin çoğunluğu bu görüştedir. Bkz. Beğavî, s.619; Ayrıca bkz. Zemahşerî, IV, 227; Sabûnî, II, s.308; Bilmen, V, s.2273; Duman, *Beyânu'l-Hak,* II, s.456.

1107 İkrime ve Zührî bu görüştedir. Bkz. Beğavî, s.619.

1108 Sabûnî, II, s.311.

1109 İsfehânî, s.386-387.

1110 Bkz. A'raf 7/59-64; Yunus 10/71-73; Hûd 11/25 ve 49; Enbiya 21/76-77; Şuarâ 26/105-122; Ankebût 29/14-15; Sâffât 37/75-83; Kamer 54/9-16; Nûh 71/1-28.

olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki, ikinci gruptaki tercümeler Nuh Tufanının büyüklüğünü ve Kur'an'da anlatılmasını gerektirecek derecede ibretlik durumunu yansıtma bakımından daha uygundur. Tarihsel bağlam olarak kabul edilmesi gereken Nuh tufanı düşünüldüğünde bir ekmek tandırından su kaynamasına göre kaynama derecesine gelen tenceredeki suyun kaynaması gibi yeryüzünden fokur fokur su fışkırmasının kavmin maruz kaldığı azabı yansıtma açısından daha uygun bir tercih olduğunu söylemeliyiz.

4.3. Muhatap Farklılıklarını Dikkate Almama

Bir milletin dilinde bulunan kelimelerin o milletin sosyal ve kültürel hayatının aynası durumunda olması, yine bir milletin dilinden onların kurumlarını, kıyafetlerini, maddi durumlarını, gelenek ve görenekleri ile meşguliyetlerini çıkarmanın mümkün olması[1111] dilin ilişkili olduğu harici unsurlardan soyutlanmaması gerektiğini göstermektedir. Çünkü dilin hem şekillendiği hem de şekillendirdiği ortamdan soyutlanmaması kullandığı kelime ve kavramların, ifade şekillerinin ve söz sanatlarının kastedilen anlam paralelinde anlamlandırılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Bunun en önemli kanıtı ise sahabenin tefsir sahasındaki konumudur. Zira bütün sahabeler olmasa da tefsir sahasında temayüz edenler hem Arap diline hem de bu dili çevreleyen bağlama vakıf durumdaydı. Bu vukufiyet sebebiyle de o dönemin ve bölgenin, kendine özgü şartların, Arap örf ve adetlerinin, kısaca bir hayat tarzının ürünü olan Kur'an dilini ve mesajını daha iyi anlıyorlardı. Çünkü onda kullanılan kelimelerin anlamı, o çevrenin ve şartların içerisinde doğmuş, o dönem Arap kültürünün etkisiyle şekillenmiştir.[1112] İşte sahabe, yaşadığı dönem ve şartlar itibariyle Arap dilini şekillendiren unsurların bir parçası olarak dilsel bilgi hususunda önemli bir mevkiye sahiptir. Onların dile dair bilgisi, dil dışı unsurlar olan kültürel, toplumsal, tarihsel ve olgusal bağlamı da kapsamaktadır. Onlar bu dille konuşan ve bu dilin yatağında doğup büyüyen insanlar oldukları için deyimlerine ve dilde yapılan sanatlara da vakıftılar. Ayrıca dilin coğrafyasını, nüzul ortamının Arapçasını, fasih bir dil selikasını, dil semantiğini, dili meydana getiren kültürel olguyu biliyorlar ve hatta Arab'ın divanı mesabesinde olan cahiliye dönemi şiirini öğrenmeye çalışıyorlardı.[1113] Sahabeye bu konumu kazandırdığından dolayı

1111 Sancak, s.48.
1112 Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.37.
1113 Sürmeli, s.33-40.

Kur'an ayetlerini anlama ve tercüme hususunda şöyle bir çıkarımda bulunmak yanlış olmasa gerek; Tercümeye konu olan ayetin ilk hitap ettiği toplumun kendine has özellikleri ve dili kullanma şekli vardır. Bunu dikkate almadan Kur'an'ı tam manasıyla anlamak mümkün değildir. Anlamanın mümkün olmadığı gibi onu başka dile tercüme etmek de mümkün değildir. Zira tercümeye muhatap olacak toplumun da kendine has özellikleri ve dili kullanma şekli bulunmaktadır. Bunu dikkate almadan da Kur'an'ı tam manasıyla tercüme etmek mümkün değildir.

Tercüme faaliyetindeki kaynak dil ile hedef dilin muhatapları da dahil olmak üzere birbirinden tamamen farklı olması neyin kim için tercüme edildiği sorusunun cevaplandırılmasına azami gayret gösterilmesini gerekli kılmaktadır. Bu öyle bir sorudur ki bir defa cevaplandırılıp kapatılması başarı için yeterli değildir. Bu soruya cevap hem faaliyete başlamadan önce hem faaliyet tamamlandıktan sonra ayrı ayrı aranmalıdır. Aksi tavır ise orjinalinde belli bir mesaj taşıyan kavramın/cümlenin tercümesinde hiçbir şey ifade etmez bir hale gelmesine sebep olabilmektedir. Bu tehlike bütün tercümeler için geçerli olduğu gibi Kur'an tercümesinde de geçerlidir ve maalesef zaman zaman meallerde bunun örneklerine rastlamak söz konusu olabilmektedir.

Bunu en iyi özetleyen de örneklerdir. Bu çerçevede ilk örneğimiz el-Karia 101/9. ayetin tercümesidir. فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ayetinde geçen "Haviye" yukarıdan en aşağıya düşülen, aşağıya doğru giden uçurum anlamlarına gelmektedir. Cehennemin isimlerindendir.[1114] Bu ayet hemen öncesindeki ayette bahsedilen sevabı hafif gelenlerin maruz kalacağı olumsuz bir sonuca işaret etmektedir. Bu ayetin sonrasındaki ayetlerde ise dikkat çekici sorudan sonra "Haviye"nin ne olduğu açıklanmaktadır.[1115] Ayeti bu bağlamda değerlendirdiğimizde "varılacak yer ve sığınak" anlamlarına gelen[1116] "umm(ana)" teriminin kullanılması deyimsel olarak kapsayıcılığına ve kuşatıcılığına işaret etmek içindir.[1117] Zira bu ifade ile sevabı hafif gelen günahkârların cehennemin dibine atılması, çocukların annelerine sığınması ve annelerinin onları bağrına basmasına benzetilmiştir.[1118] Annenin yavrusunu bağrına basması gibi, cehennem de onları öyle bağrına basacak ve içine çekerek gerekeni yapacaktır. Böyle bir ifade hem onların

---

1114 Isfahânî, s.548
1115 Karia 101/8-11.
1116 Isfahânî, s.23.
1117 Esed, III, s.1300.
1118 Ferra, III, s.287; Zemahşerî, VI, s.422-423; Sabunî, III, s.596.

durumuyla istihza için hem de ne kadar zor durumda olduklarına işaret içindir.[1119]

Bu ayetin meallerdeki karşılıklarına baktığımız zaman birçoğunda "Haviye" kavramının çevrilmeden bırakıldığını görmekteyiz. Bu kavram ile ilgili aşağıda verilen ifadeler bu türden örneklerdir.

Ö.N.Bilmen: "İşte onun anası (varacağı/sığınacağı yer) Hâviye'dir"[1120],

A.F.Yavuz: "Artık onun yeri Hâviye'dir"[1121]

S.Yıldırım: "Onun barınağı da Haviye olur",

S.Akdemir: "Onun anası Hâviye olacaktır",

Y.Işıcık: "onu da kucaklayacak olan, hâviye'dir",

Elmalılı: "o vakit onun anası haviye'dir"[1122]

A.Şener vd.: Kendisini Hâviye'nin kucağında bulacaktır.[1123]

Ayetin ifade ettiği anlamla ilgili yukarıda yapılan açıklamaları Türkçeye aktarmanın yolu bu değildir. Bu kelime Arapçadır ve Araplar tarafından kullanılmaktadır. Kur'an'a muhatap olan bütün Müslümanların ondaki her kelimeyi orjinalindeki anlamıyla bilme yeterliliğine sahip olması mümkün olmadığından yapılacak bir tercümede hiçbir unsur es geçilmemelidir ya da dışarıda bırakılmamalıdır. Bu yüzden ayetin ihtiva ettiği kelimeler uygun karşılıkla hedef dil olan Türkçe'ye çevrilmelidir. Yani kaynak metnin muhatabı ile tercüme metnin muhataplarının farklılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Yukardaki meallerde buna dikkat edilmese de bazı meallerde buna gayret edildiğini görmekteyiz. Buna göre ayet, şu çevirilerle verilirse mesaj daha anlaşılır olacaktır.

S.Ateş: "Onun anası (bağrına atılacağı) hâviye (uçurum)dur",

H.Döndüren: "Onun yurdu (anası) da uçurumdur",

1119 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* IX, s.395; Duman, *Beyânu'l-Hak*, I, s.225.
1120 Benzer tercümeler için bkz. Diyanet Meali, s.600; Diyanet Vakfı, s.620; Hayrat Neşriyat, s.600.
1121 Benzer tercüme için bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.601.
1122 Benzer tercüme için bkz. Davudoğlu, s.602; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s.602.
1123 Aynı tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.860.

Ö.R.Doğrul: "onun yatağı uçurum olur",

H.Atay: "Onun yeri bir çukurdur"[1124]

İslamoğlu: o da dipsiz bir uçurumun bağrına yuvarlanacak.

Ancak ayetin hem içinde bulunduğu bağlam hem de tercüme yapılan muhatabın içinde bulunduğu bağlam açısından en uygun tercümelerden biri Muhammed Esed tarafından yapılan *"bir uçurumun girdabına sürüklenecektir"* şeklindeki tercümedir. Bu ibarenin "helak oldu" anlamında "anası ağlamak", "anasını ağlatmak" gibi deyimsel bir anlamı olduğu düşünüldüğünde ise[1125] 8-9. Ayetlerin kanaatimizce *"Günahları ağır basan kimsenin anası ağlayacaktır"* şeklinde çevrilmesi de uygun olacaktır.

Bu ayetin tercümesinde başvurulan yöntem meallerin hangi amaçla ve kimin için yapıldığının çok da hesaba katılmadığı izlenimini vermektedir. Başka örnekleri de bulunan böyle bir yaklaşım lafza bağlılığın en uç örneklerinden biridir. Ancak bu şekildeki bir tavrın, muhatabı ayetin Arapçasıyla karşı karşıya bırakmakla çok da farkı olmadığı unutulmadan bu tür ayetlerde de Kur'an'ın anlaşılmasına hizmet edecek tarzda bir yaklaşım benimsenmelidir. Ayette geçen ve Türk insanı tarafından bilinip kullanılmayan bütün kelime ve kavramlar mutlaka uygun karşılıkla aktarılmalıdır. Bu amaçla gerektiğinde ayetlerde ifade edilen anlam, açımlama, ekleme veya çıkarma[1126] gibi stratejiler kullanılabilmelidir. Bir kelimenin ifade ettiği anlamın birden çok kelimeyle ifade edilmesi gerekiyorsa ya da kelime grubunun anlamı bir kelimeyle daha güzel aktarılıyorsa tereddüt edilmeden bu uygulamaya konulabilmelidir.

Bu konudaki soruna işaret edici bir diğer örneğimiz ise el-Hicr 15/6. ayetteki "mecnûn" kavramıdır. Bu kavramın geçtiği ayetin lafzı ve tercümeleri şu şekildedir;

وَقَالُواْ يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ

Diyanet: "Ey kendisine Zikir (Kur'an) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!"

1124 Benzer bir tercüme için bkz. Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.600.
1125 Zemahşerî, VI, s.422-423.
1126 Bu çeviri stratejileri için bkz. Suçin, s.185-197; Örnek için bkz. Öztürk, *Meal Kültürümüz,* s.48-49.

S.Yıldırım: "Ey o kendisine kitap indirilmiş olan!" dediler; "mutlaka sen bir delisin![1127]

Y.N.Öztürk: "Hey! Kendisine o zikir/Kur'an indirilen! Sen gerçekten tam bir delisin."[1128]

Ö.R.Doğrul: Ey sen ki, kendisine her şeyi beyan eden, hatırlatan Kur'an nazil olmuştur, sen herhalde delisin

A.Şener vd.: Ey kendisine kitap indirildiğini iddia eden adam! Sen gerçekten delinin birisin.

H.Atay: "Ey kendisine Kur'an indirilen kimse, doğrusu sen delisin."

H.B.Çantay: Ey kendisine kitâb indirilen (zât), mutlak ve mutlak sen bir mecnunsun![1129]

A.Bulaç: "Ey kendisine kitap indirilen (Muhammed). Tartışmasız sen bir delisin."

S.Ateş: "Ey kendisine Zikir (Kitap) indirilmiş olan, sen mutlaka cinlenmişsin!"

M.Öztürk: "Ey kendisine vahiy gönderilen adam(!) dediler, "Sen kesinlikle cinlerden ilham alan birisin"[1130]

Y.Işıcık: "Ey kendisine Zikr (Kur'an) inen! Sen cinlerle berabersin (ve Kur'an'ı onlardan alıyorsun)!"

Meal sahipleri arasındaki farklılıkların söz konusu olduğu "mecnun" kavramı Kur'an'da başka ayetlerde de geçmektedir. Bu kavram es-Sâffât 37/36. ayette Hz. Peygambere itham bağlamında şair kelimesinin sıfatı olarak, eş-Şuâra 26/27 ve ez-Zariyât 51/39. ayetlerde Firavun'un Hz. Musa'ya ithamı bağlamında, el-Kamer 54/9. ayette Nuh kavminin Hz. Nuh'a ithamı bağlamında, ed-Duhan 44/14 ve ez-Zariyât 51/52. ayetlerde genel olarak peygamberlere yönelik ithamın konusu olarak, el-Kalem 68/51. ayette Hz.

1127 Benzer tercüme için bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.262.

1128 Benzer tercüme için bkz. Hayrat Neşriyat, s.261.

1129 İnne edatının tercümesi hususunda *"mutlaka, muhakkak ki, elbette, gerçekten"* şeklinde küçük farklılıklar görülse de "mecnûn" kavramını çevirmeden orijinal haliyle ifade eden diğer mealler için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.263; Diyanet Vakfı, s.247; Bilmen, IV, s.1712; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.261 (O, dipnotta mecnun ile ilgili cin tutmuş, delirmişsin açıklamasını yapmıştır.); İslamoğlu, I, s.482.

1130 Dipnotta mecnun kelimesiyle cinlerden ilham alan kişi kastedildiğinden meallerdeki "deli" karşılığının uygun olmadığını da belirtmektedir. s.358.

Peygambere müşriklerin ithamı bağlamında, et-Tûr 52/29[1131], el-Kalem 68/51 ve et-Tekvîr 22. ayetlerde ise müşriklerin ithamlarına cevap olarak Allah Teala'nın Hz. Peygamberi tesellisi bağlamında geçmektedir. Mecnûn kavramının geçtiği bu ayetlerin tamamı Mekkî surelere aittir. Bazı ayetlerde kitap ya da ona işaret eden kelimelerle geçmektedir.

Nüzul ortamı olarak ele aldığımızda Hz. Peygamberin tebliğine ve doğal olarak Kur'an mesajına muhatap olan müşriklerin ona yönelttikleri mecnun ithamının, onların yaşadığı toplumlarda inanılan ve varlığı kabul edilen olağan üstü güç motiflerinden biri olan cin ve insan ilişkisinin kurulmasına dayanmaktadır. Çünkü cahiliye döneminde müşrikler, cinler ve insanlar alemini birbirine yakın görmekte ve cin ile insan arasında bir ilişki olabileceğini düşünerek şairlerin ve kahinlerin cinlerle irtibatı olduğunu kabul etmekteydiler.[1132] Cahiliye Araplarına göre, şiir ve kehanet, görünen maddi alemin ötesindeki çölde özel bir vadide yaşayan kabileler olarak tasavvur edilen "cinler" aleminden gelmektedir. Ancak bu cinler herkes ile değil sadece seçtikleri kişilerle konuşmakta ve onlara bu tür sihirli sözler vermekteydiler. Cinlerin seçtikleri kimseler şair veya kahin olmaktaydı. Buna göre seçilen şair, cinin sevgisine layık biri olarak onun görünen dünyadaki sözcüsü olurdu. Yani şairler bu yeteneklerini kendi şahsi görüşüyle değil, cin denen üstün varlıklarla içsel münasebetler kurarak almaktaydılar. Toplumda var olan bu inanç ve kabul sebebiyle de müşrikler, Hz. Peygamberi diğer cin çarpmış şairler gibi kabul etmişlerdir. Onların gözünde de Hz. Peygamber görülmez alemin bilgisine sahip olduğunu söyleyen bir insandı ve kendilerine ilettiği mesajın da tabiat üstü bir varlık tarafından gökten indirildiğini söylüyordu. Bu tabiat üstü varlık, ona göre Allah iken inkarcılara göre cindir.[1133] Buna göre Hz. Peygambere yöneltilen mecnûn ithamı esasında Hz. Peygambere şahsına bir hakaret değil onun tebliğ ettiği mesajın kaynağını sıradanlaştırma girişiminin bir sonucudur. Kur'an'ın benzerini hatta bir suresini getirme ile ilgili meydan okumaları karşısında düştükleri acziyetin neticesinde buldukları bir çözümün ifadesidir. Şair, kahin ve mecnun gibi ifadelerle onu itham ederek adeta Hz. Peygambere karşı "senin getirmiş olduğun şeyin toplumda örneklerine şahit olduğumuz, cinlerle bağlantılı olanların söylediklerinden çok da farkı

1131 Bu ayette kahin kavramı ile birlikte geçmektedir.

1132 Bkz. Duman, Beyânu'l-Hak, II, s.295.

1133 İshak Özgel, "Bir Bütünlüğün İtirafı Anlamında Kur'an'da Muhalifler Tarafından Peygamberlerin Sihirbazlıkla İtham Edilmeleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Kutlu Doğum Sempozyumu (21 Nisan 2003),* Isparta 2003, s.128.

yoktur" tavrını göstermişlerdir. Dolayısıyla Peygamberin yaşadığı dönem ve ayetlerin nazil olduğu ortam ile ilgili bu bilgiler çerçevesinde kavram ele alındığında meallerde görülen "deli, mecnûn" gibi karşılıkların doğru olmadığını söylemek gerekir. Çünkü nüzul ortamı eksenli anlamlandırma ile bu şekildeki bir anlamlandırma birbirini tam olarak karşılamamaktadır. Zira müşriklerin Hz. Peygamber'e mecnun demelerinin geri planında kastedilen bugünkü anlamda bir delilik değil, o günkü cin tasavvuru ve cinlerle insanlar arasındaki ilişki ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu da mecnûn kavramı için deli ya da mecnun karşılıklarından ziyade Süleyman Ateş'in *cinlenmiş,* Mustafa Öztürk'ün *cinlerden ilham alan* veya Yusuf Işıcık'ın *cinlerle berabersin (ve Kur'an'ı onlardan alıyorsun)* tercümelerinin daha uygun olduğunu göstermektedir. Çünkü sadece bu tercümelerde niçin sorusunun cevabı niteliğindeki nüzul ortamının dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Bu tercümeleri doğru kılan nüzul ortamının dikkate alınması yanında muhatap kitlenin de dikkate alınmasıdır. Zira Türkçede kullanılan mecnun kelimesi ile bu ayetteki aynı anlamı ifade etmemektedir.

Tarihsel ortamın ve meale muhatap olanların dikkate alınmamasının geri planında yukarıda da belirtildiği üzere lafza aşırı bağlılık yatmaktadır. Mealdeki esas amacın gözetilmeyerek onun işlevselliğini kaybetmesine sebep bu yaklaşımın mevcut meallerinde görülen en yaygın şekillerinden biri de onda yer alan kelime ve kavramların bazılarının tercüme edilmeden olduğu gibi Türkçede ifade edilmesidir. Bu da tercümeye muhatap kitleyi dikkate almadan nüzul dönemine takılıp kalmadan kaynaklanmaktadır. Bu durum, söz konusu kelime veya kavramın her iki dilde de bilinip kullanıldığında problem olmayabilir ama söz konusu kelime ve kavramla ilgili her iki dil arasında muhatabın zihninde oluşan anlam itibariyle bir ortaklık ve bir eşdeğerlik yoksa o zaman mutlaka uygun karşılıkla çeviri yapılmalıdır. Neyin tercüme edildiği kadar kim için tercüme edildiği de unutulmamalıdır. es-Sebe' 34/16. ayetin tercümesinde görülen hata bu duruma sömut bir şekilde işaret etmektedir.

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ .....

H.B.Çantay: Fakat onlar (bu nimetin şükründen) yüz çevirdiler. Biz de onlara ***Arim***

selini *gönderdik.*[1134]

A.F.Yavuz: Fakat onlar, (peygamberlerin davetini kabulden) yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine ***Arim vadisinin selini*** *salıverdik*

Ö.R.Doğrul: Onlarsa yüz çevirdiler. Biz de onlara ***su seddinin selini*** *gönderdik.*

A.Şener: Fakat onlar söz dinlemediler. Biz de onlara Arim selini; ***barajlarını yıkan seller*** *gönderdik.*[1135]

S.Yıldırım: Fakat onlar bu dâvete sırtlarını döndüler, Biz de onların üzerlerine ***kükremiş, hırçın mı hırçın, bendleri yıkan bir sel*** *gönderdik.*

İslamoğlu: Ne var ki onlar yüz çevirdiler. İşte bu yüzden Biz onların üzerine ***(barajlarını) yıkan şiddetli bir sel*** *gönderdik.*

M.Öztürk: Ne var ki onlar şükürden yüz çevirdiler. Biz de onlara (seylû'l-arim denilen) büyük ***barajlarını yıkan müthiş bir sel*** *gönderdik.*

Kur'an meallerini incelediğimizde bu ayeti kerimedeki *"seyle'l-arim"* ibaresindeki *"arim"* kelimesini genellikle çevirmedikleri görülmektedir. Arapça belli bir anlamı ifade eden bir kelimenin olduğu gibi *"Arim seli"* şeklinde Türkçeye aktarılması çok da uygun bir tercih değildir. Zira bu kelimenin Arapçadaki ve Türkçedeki durumuna baktığımızda bunun doğru bir yöntem olmadığı ortaya çıkmaktadır. Arim kelimesinin Arapçadaki anlamıyla ilgili birkaç ihtimalden bahsedilmektedir. Bir vadinin özel ismi, mukavemet gösterilemeyecek derecede şiddetli sel, vadi önündeki sed, baraj ve şiddetli yağmur kelimenin bu muhtemel anlamlarındandır.[1136] Tefsirlerde de bu muhtemel anlamlardan çoğuna işaret edilmektedir.[1137] Taberî ve Zemahşerî'den alıntılar yapan Sabunî ayetin anlamıyla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır. Buna göre ayet; Peygamberlere inanmaktan yüz çevirmeleri sebebiyle şiddetli ve çokluğuna karşı

1134 Benzer tercüme için bkz. Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.429; Diyanet Meali, s.429; Diyanet Vakfı, s.420; Bilmen, VI, s.2853; Bulaç, s.427; Atay, s.429; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.429; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.431; Davudoğlu, s.431; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.429; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.429; Hayrat Neşriyat, s.429; Döndüren, II, s.668; *Işıcık, Kur'an Meâli,* s.327.

1135 Benzer tercüme için bkz. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.430.

1136 Mahmut Çanga, *Kur'an'ı Kerim Lügatı,* Timaş Yayınları, İstanbul 1994, s.325.

1137 Ferra, II, s.358; Taberî, XIX, s.254; Nesefî, III, s.59; Beydâvî, IV, s.317; İbn Aşur, XXII, s.169; Mahallî ve Suyutî, Celâleyn, s.395; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* VII, s.246.

konulamaz, harap ve yok edici selin, ev ve bahçelerini basıp harap etmesini anlatmaktadır.[1138] Bu haliyle kelime, 17 Ağustos depremi, 5 Nisan kararları, 80 ihtilali gibi toplum tarafından bilinen önemli bir etkiye sahip olan bir duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla kelime ile ilgili ilave arka plan bilgisi olmadan Türk okurunun zihninde ne yukarıdaki anlamlardan birinin ne de onlardan farklı bir anlamın oluşması mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi ise meallerdeki 'arim seli' şeklindeki aynen aktarımdır. Çünkü böyle bir tercih kelimenin orijinal şeklini değiştirmediğinden ayetin anlaşılması hususunda muhatabı başka arayışlara mecbur etmiştir. Arim seli şeklindeki ifadeye göre oldukça azınlıkta kalan bazı meallerde ise arim kelimesi ifade ettiği muhtemel anlamlardan biri tercih edilerek *Arim vadisi, kükremiş, hırçın mı hırçın, bendleri yıkan, su seddi, barajlarını yıkıp geçen, setleri ve bentleri yıkan ve baraj* şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tercüme Kur'an mesajını Türk insanına aktarma misyonunu taşıyan meallerin gerçek anlamda bu fonksiyonlarını icra edebilmelerine daha elverişli bir tercihtir.

4.4. Kavram Anlamı ve Terim Anlamının Ayırt Edilememesi

Kavram, bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımına;[1139] terim ise bir bilim, sanat, meslek dalıyla ya da bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimeye verilen addır.[1140] Kavram ve terim aynı şeye işaret etmediğinden anlama ve anlaşılanı tercüme girişiminde bu ikisinin ayırımı sonuca etki bakımından çok önemlidir. Doğru olan bulunduğu ayete göre kavramın kavram anlamıyla terimin ise terim anlamıyla aktarılmasıdır. Ancak uygulamada bunun her zaman gerçekleştiğini söylemek çok da mümkün değildir. Bunda en önemli etkenlerden biri de süreç ve etkileşimin doğal bir sonucu olan dildeki değişim olgusudur. Bir milletin kültürüne etki eden en önemli unsurlardan birinin din olduğu gerçeği göz önünde tutulursa, dilin dinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu çerçevede Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte, Kuran'ın dili olan Arapçadan Türkçeye, özellikle dini kavramlar alanında, birçok kelime geçmiştir. Kur'an'da geçen ve bugün Türkçe'nin bir parçası durumunda olan kelimelerin, anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığının tespiti, Türk muhataplar

---

1138 Sabunî, II, s.550.
1139 Komisyon, "Kavram", *TDK Sözlüğü,* s.1111.
1140 Komisyon, "Terim", *TDK Sözlüğü,* s.1959.

tarafından Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından çok büyük bir önem arz etmektedir.[1141] Bir dilden diğerine geçişte söz konusu olabilen bu değişim tarihsel süreçle birlikte aynı dil içinde de olabilmektedir. Her iki durumda doğru anlamın tespiti noktasında en önemli yardımcı unsur hiç şüphesiz bağlam olmaktadır. Zira bir dilden diğerine geçen kelime için iki dilde iki ayrı bağlam sözkonusudur. Özellikle de iki dil arasında içerik açısından aynılığın olmadığı kelimelerde bağlam farklılığına göre anlamın da değişebileceği ihtimali mutlaka dikkate alınmalıdır. Çeviribilim terminolojisinde buna yani kaynak dilden çevrilen bir kelimenin hedef dilde tüm bağlamlarda hep aynı şekilde değil, her bağlamda o bağlama uygun düşen farklı bir içerikle karşılanmasına bağlamsal tutarlılık denilmektedir.[1142] Bağlamsal tutarlılığa riayet anlama ve aktarmaya katkısı bakımından son derece önemlidir. Söz konusu mealler olunca bağlamın farklılığı hususunun göz önünde bulundurulması iki açıdan anlayan ve açıklayana katkı sağlamaktadır. Bunlardan birincisi çokanlamlı bu tür kelimelerin Kur'an bütünlüğü içerisinde her kullanıldığı yerdeki anlamının tespiti açısından ikincisi ise Kur'an'daki anlamlarından bir kısmını kaybederek yani anlamı daralarak Türkçeye geçtiğinden bunların iki dil arasındaki eşdeğerliliğinin sorgulanması açısındandır.

Gerek bir dilin kendi içerisinde zamanla gerekse bir dilden diğerine geçiş sürecinde kelime ve kavramların anlamlarında görülmesi muhtemel değişikliklerden dolayı doğru bir Kur'an tercümesinde anlama ve anlaşılanı aktarma faaliyetleri şu sorular çerçevesinde yürütülmelidir?

- Tercüme edilen sözcük tenzil öncesi kavramsal anlamını ne kadar korumaktadır?

- Tenzil öncesi anlamında tenzille birlikte bir daralma ve genişleme söz konusu mudur?

- Kavramsal anlamdan terimleşmeye geçiş olmuş mudur? Olduysa ne ölçüde olmuştur.

- Kullanıldığı bağlama göre kavram ya da terim anlamından hangisinin kastedildiği tespit edilmiş midir?

- Tercümeye konu olan sözcük Arapça'dan Türkçe'ye geçişte anlam açısından

---

1141 Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", s.94.

1142 Özlem **Berk,** *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi,* Multilingual Yayınları, İstanbul 2005, s.94.

daralma, genişleme, başkalaşma türü değişikliklere maruz kalmış mıdır?

Meallerde ifade edilen karşılıkları bakımından ihsan/muhsin[1143], secde[1144], fitne[1145], hüda, sû', salât, ruh, din, hakk[1146] gibi çok anlamlı kelimelerin birçoğu bu sorulara konu olan sorunlara dikkat çekici birer örnek olarak sayılabilir. Ancak çalışmanın kapsamından dolayı bu örneklerin tamamına değinmek mümkün değildir. Bu yüzden maksadı gerçekleştirici bir kaç örnekle yetinilecektir. Kur'an'daki anlamları ve Türkçeye çevrisi bakımından meallerdeki farklılıkları bakımından maksadı gerçekleştireceğini düşündüğümüz ilk örneğimiz "din" kelimesinin çevirisidir.

Din kelimesi meramı anlatıcı fonksiyon bakımından bu husustaki örneklerin en önemlilerinden biridir. Zira çokanlamlı kelimelerden olan "din" Kur'an'da 86 defa geçmektedir.[1147] Ancak her geçtiği ayette aynı anlamı ifade etmemektedir. Sözcük anlamı itibariyle bu kelime Arapçada "karşılık, ceza, hesap, itaat[1148], adet, ibadet, taat, boyun eğme, İslam dini, üstün gelme, otorite, hükümranlık, hüküm, yargı, inanç, hal, tavır, davranış, düzenleme, planlama ve tevhid"[1149] anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da da bu anlamlarından birçoğunu ifade edecek şekilde kullanım örnekleri bulunmaktadır. Türkçe de ise terim olarak tek anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla kelimenin tercümesinde birden çok anlamından hangisini ifade ettiğine dair tespitte iç bağlamdan; Türkçe'deki anlamı ile ayetteki anlamının örtüşüp örtüşmediğinin tespitinde ise dış bağlamdan istifade edilmelidir. Çünkü bunun olumsuz örnekleri meallerde mevcuttur. Bütün geçtiği ayetleri ve anlamlarını ele almamız mümkün olmadığından yeterli olacağı kanaatiyle kullanıldığı ayete göre anlamının değişebileceğine dikkat çekici beş ayetle yetinilecektir. Bu ayetler ve anlamları şunlardır;

1. Fatiha Suresi 1/4. ayetidir. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

1143 Karagöz, "İhsan ve Muhsin Kavramları Özelinde Çok Anlamlı Kur'an Kavramlarının Çeviri Sorunu", II, s.271-294.

1144 Bu kelimenin anlam ve çevirisi için bkz. İşler, "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", 105-s.115.

1145 Bu kelimenin anlam ve çevirisi için bkz. İşler, "Fitne Katilden Beter mi?, s.137-153.

1146 Bu altı kelimelerin anlamları için bkz. İşler, "Çokanlamlılık, Anlam daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", s.388-397; Ayrıca Arapçadan Türkçeye geçişte anlamlarında değişim olan kelimeler ve bunların çevriri örnekleri için bkz. Pak, "Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri", s.91-111.

1147 Çanga, s.191.

1148 İbn Manzûr, XIII, s.169-170; İsfehânî, s.175.

1149 Zebidî, XIII, s.215-217.

Bu ayette "din" kelimesi "hesap" anlamındadır. Bu ayette geçen "din" kelimesi aynı anlamda başka ayetlerde de geçmektedir.[1150] Diğer ayetlerde de burada olduğu gibi kelime "yevmü'd-din" terkibinde geçmektedir ve insanların kıyametten sonra mahşer yerinde kurulacak olan en son duruşma gününü; hakimlarin hâkimi olan Rahman'ın huzuruna çıkarılacağı ve dünya hayatında yaptıklarının karşılığını alacağı son yargı gününü ifade etmektedir.[1151] Ancak mealleri incelediğimizde ayetteki din kelimesinin tercümesi ile ilgili birden çok tercihle karşılaşmaktayız. Aşağıdaki tercümelerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

İslamoğlu: Hesap Günü'nün Hâkimi.[1152]

M.N.Yılmaz: Mükafat ve ceza gününün sahibidir. [1153]

H.B.Çantay: Dîn günü'nün (tek) sahibi[1154]

Ö.N.Bilmen: ceza gününün mâliki[1155]

M.Öztürk: hesap gününün yegâne hâkimi

Y.Işıcık: yargı gününün tek sahibidir

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere meallerin bazısında buradaki kavram anlamı dikkate alınarak kelime "hesap, yargı" ya da "mükâfat ve ceza" anlamlarında çevrilmesine karşın, bazılarında ise doğrudan "din" olarak ya da "ceza" olarak çevrilmiştir.

2. Bakara Suresi 2/256. Ayetidir. لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

1150 Bkz. Hicr 15/35; Şuara 26/82; Sâffât 37/20; Sâd 38/78; Zâriyât 51/12; Meâric 70/26; Müddesir 74/41; İnfitâr 82/15,17,18; Mutaffifîn 83/11 ….gibi.

1151 Bkz. Zeccâc, I, s.47; Dervîş, I, s.13; Nesefî, I, 30; Duman, *Beyânu'l-Hak,* I, s.41.

1152 Diğer benzer tercümeler için bkz. Atay, s.1; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.1; Bazı meallerde ise, parantez içinde ya da ilave açıklamalarda hesap anlamına yer verilmiştir. Bkz. Diyanet, hesap ve ceza şeklinde s.1; Ali Fikri Yavuz, ceza (ahiretteki hesap), şeklinde ve Suat Yıldırım, din, hesap şeklinde çevirmiştir.

1153 Benzer tercümeyi Süleyman Ateş'te görmekteyiz. Onun tarafından Din şeklindeki çeviriye parantez içinde ceza ve mükâfat ilavesi yapılmıştır. s.1.

1154 Benzer tercümeler için ayrıca bkz. Doğrul, s.7; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.IV; Bulaç, s.23; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.2; Döndüren, I, s.2; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.1.

1155 Ayrıca bkz. Diyanet Vakfı Meali, s.4; Ceza kelimesinin Arapçadaki ceza ve mükâfat anlamı muhatap tarafından bilinseydi bu şekildeki bir tercüme uygun bir tercüme olabilirdi.

Ayette bu kelime Türkçedeki "din" anlamını ifade etmektedir. Çalışmamızda değerlendirmeye tabi tuttuğumuz meallerin biri dışında[1156] kelime bu doğrultuda "din" olarak tercüme edilmiştir. Meallerde ayetin tercümesi ise, "Dinde zorlama yoktur" şeklindedir.[1157] Çünkü ayetin devamında doğru yol ile eğri yolun artık birbirinden ayrıldığı ve böyle bir durumda tağutu reddedip Allah'a inananın kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa tutunduğu vurgulanarak insanın iradî fiiline işaret edilmektedir. Bu da ayette geçen "din" kelimesinin Türkçede de kullanılan "Din" ile aynı anlamda olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayetin inmesine sebep olan olay olarak zikredilen Ensardan bazılarının Hristiyan veya Yahudi dinine giren çoçuklarının bu durumlarından hoşnutsuzluklarına ve İslama girmeleri için ısrar etmelerine[1158] işaret eden rivayetler de bunu desteklemektedir. Kelimenin bu anlamı ifade ettiği başka ayetler de bulunmaktadır.[1159]

3. Yusuf Suresi 12/76. ....مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلاَّ أَن يَشَاء اللّهُ ....

Bu ayette ise "yasa/kanun" anlamındadır. Çünkü kelime bu ayette Hz. Yusuf'un kardeşini yanında tutmak için su kabını onun yükünün içine koyması ve aramaları neticesinde su kabının oradan çıkması anlatılmaktadır. Ayette bu yola başvurulmasının gerekçesi ise kralın *yasalarına/kanununa (din)* göre kardeşini başka bir şekilde yanında tutmasının imkânsızlığıdır. Bu uygulama hükümdarın yasalarının/uygulamalarının[1160] bir sonucudur. Bazı meallerde kelimenin bu bağlamı dikkate alınarak "yasa ya da kanun" şeklinde çevrilmiştir. Bazılarında ise bağlamı dikkate alınmadan doğrudan "din"

1156 Mustafa Öztürk ayeti "iman konusunda zorlama yoktur" şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s.59.

1157 Diyanet Meali, s.41, Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* s.43; Diyanet Vakfı, s.41; Çantay, s.42; Doğrul, s.72; Bilmen, I, s.267; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.41; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.41; Davudoğlu, s.43; Atay, s.41; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.43; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, s.41; Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.41; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.41; Döndüren, I, s.77; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.42; Şener vd., s.43; İslamoğlu, I, s.87.

1158 Vahidî tarafından en önemli iki rivayet Ensar'dan çocuğu yaşamayan bir kadının şayet çocuğu yaşarsa onu Yahudileştireceğini adadı. Beni Nadir Yahudileri Medine'den sürülünce içlerinde ensar çocukları da bulunuyordu. Gitmelerini istemedikleri çocuklarından dolayı Ya Rasulüllah "çocuklarımız" demeleri üzerine bu ayet inmiştir. Bir başka rivayette ise Husayn adında Ensar'dan birinin Şam tüccarlarının telkinleriyle Hristiyan olmuş iki oğlu vardı. Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğinden sonra Medine'ye geldiklerinde babalarının "*Vallahi sizi bırakmam, mutlaka Müslüman olmalısınız*" diye ısrar etmesi üzerine üçü birlikte Resulullah (sav)'a müracaat ettiler. Bunun üzerine bu âyet indi, babaları da onları bıraktı. Bkz. Vahidî, s.200-201.

1159 Bkz. Bakara 2/132 ve 193; Ali İmran 3/19; Nisa 4/46; Maide 5/3; Enfal 8/39 ve 72; Tevbe 9/11, 33, 122; Nahl 16/52; Ahzab 33/5; Zümer 39/3; Fetih 48/28; Hucurât 49/16; Sâf 61/9; Nasr 110/2 gibi.

1160 Nesefî, II, s.126; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* V, s.78.

şeklinde aktarılmıştır.

Diyanet: Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. [1161]

M.Öztürk: Hükümdarın yasasına göre, Yusuf öz kardeşini yanında alıkoyamazdı.[1162]

İslamoğlu: Eğer Allah böyle dilememiş olsaydı, kralın hukuk sitemine göre kardeşini alıkoyması doğru olmazdı.

Ö.N.Bilmen: Yoksa hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. [1163]

4. Nur Suresi 24/2. ayetidir. …. وَلا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ….

Kelimenin bu ayetteki anlamı ise "hüküm"dür. Zira bu ayette zina eden kadın ve zina eden erkek hakkındaki Allah Teâlâ'nın takdir ettiği yüz değnek vurma cezasına dair hükmün uygulanması husunda acıma duygusunun onu uygulamaktan alıkoymaması istenmektedir. Burada *"fi dini'l-lahi"* tabiri ile zina eden erkek ve zina eden kadın için Allah Teala'nın koyduğu hüküm kastedilmektedir.[1164] Buna göre kelimenin anlamı "hüküm"dür. Bununla birlikte konulan hüküm bir yaptırım olduğundan din kelimesine "ceza" "emir" anlamı da verilebilir. Ancak meallerde kelime için bu iki anlamın dışında, *din, dinin hükümleri* ve *itaat* karşılıklarını da görnekteyiz.

S.Yıldırım: Allah'ın ***hükmünü*** *uygulama işinde sakın acıma hissi sizi etkisi altına alıp da uygulamayı engellemesin.* [1165]

S.Ateş: Allâh'ın ***cezâsını*** *uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tut(up*

[1161] Diyanet Meali, s.243; Diyanet Vakfı, s.230; Doğrul, s.285; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* s.243; Davudoğlu, s.245; Atay, s.243; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.243; Işıcık, *Kur'an Meâli,* s.186; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.244; Hayrat Neşriyât, s.243.

[1162] Ayrıca bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.243; Şener vd., s.243.

[1163] Çantay, s.244; Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.243 (ceza kanununda ilavesiyle); Bulaç, s.240 (yerleşik olan kurallara göre ilavesiyle); Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.245; Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı,* I, s.395.

[1164] Nesefî, II, 487; Beydâvî, III, s.563.

[1165] Benzer tercdümeler için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.480; İslamoğlu, II, s.678; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.349; Diyanet Vakfı, s.340. Ancak bu iki mealde "hüküm" anlamının parantez içinde verildiğini de söylemek gerekir.

engelle)mesin.[1166]

Elmalılı: Allahın ***dininde*** *bunlara bir acıyacağız tutmasın,* [1167]

A.Şener vd.: onlara duyacağınız acıma hissi sizi, ***dinin hükümlerini*** *uygulamaktan alıkoymasın.*

Ö.R.Doğrul: Allah'a ***itaat*** *hususunda zina edenlere acımayın*

5. Vakıa Suresi 56/56. ayetidir. هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ

Kelime bu ayette "ceza" anlamındadır.[1168] Bu ayet, önceki ayetlerde zikredilen yalancıların maruz kalacağı zakkum ağacından yeme, kaynar su içme gibi olumsuzluklardan sonra geçmektedir. Dolayısıyla hesap aşaması tamamlanmştır. Bu hesaba göre artık yaptırımlar başlamıştır. Zakkum ağacı ve kaynar sudan da anlaşılacağı üzere bu yaptırım olumsuzdur, yani cezadır. Meallerde de genellikle "ceza" anlamı tercih edilmektedir. Bazılarında ise "hesap, karşılık, kıyamet, yargı" anlamları verilmiştir. Bir mealde ise diğer ayetlerde olduğu gibi "din" olarak çevrilmiştir.

Diyanet Vakfı: İşte ***ceza*** *gününde onlara sunulacak ziyafet budur!* [1169]

M. Hamidullah: işte, ***Karşılık*** *Günü ağırlanışları budur*

S.Yıldırım: İşte ***hesap*** *gününde onlara ikram edilecek ziyafet!*[1170]

A.Şener vd.: işte budur ***kıyamet*** *günü onlara verilecek ziyafet*[1171]

B.Bayraklı: işte, ***yargı*** *günü onların ziyafeti böyle olacaktır*

1166 Diğerleri için bkz. Hayrat Neşriyat, s.349; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.350.

1167 Bu tercihte bulunan meal sahiplerince kelimenin anlamı içinde bulunduğu bağlam dikkate alınmadan aktarılmıştır. Bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.351; Bilmen, V, s.2319; Davudoğlu, s.351; Atay, s.349; Bulaç, s.345; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.351; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.349; Döndüren, II, s.546.

1168 Bkz. Zeccâc, V, s.113; Nesefî, III, s.425; İbn Atıyye, V, s.247.

1169 Diyanet Vakfı, s.533; Çantay, s.536; Bilmen, VIII, s.3606; Doğrul, s.602; Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.535; Davudoğlu, s.537; Atay, s.535; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.535; Işıcık, *Kur'an Meâli*, s.414; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.535; Döndüren, II, s.839.

1170 Hesap günü karşılığı için bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.537; İslamoğlu, II, s.1079; Diyanet mealinde de hesap ve ceza şeklinde iki anlam birlikte ifade edilmiştir. Bkz. s.535.

1171 Aynı tercüme için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.746.

Y.N.Öztürk: ***Din*** *gününde ağırlanışları böyledir.*[1172]

Din kelimesinin çevirisiyle ilgili meallerdeki bu durum Kur'an'ı anlama ve yorumlama açısından genel olarak olumsuz sonuçlara sebep olabilecek bir yol izlendiğini göstermektedir. Zira örnek olarak seçilen ve kelimenin farklı anlam ifade ettiği beş ayettekine de sırasıyla "din, hesap, yasa, hüküm ve ceza" anlamlarını veren tek meal Salih Akdemir'in mealidir. Bu şekilde olmasa da Suat Yıldırım, Diyanet, Abdulkadir Şener vd, ve Mustafa Öztürk'ün tercümeleri de farklılıklara riayet bakımından genel olarak başarılı sayılabilir. Diğerlerinde ise kelimenin beş farklı anlamını yansıtan örnekler seçilmesine karşın ele alınan meallerin çoğunda kullanıldığı ayete göre beş farklı anlamı yansıtan tercümeye rastlamamaktayız. Genellikle bir ya da birkaç ayettekine "din" anlamı verilme ihtiyacı hissedilmiştir. Bu da bazı ayetlerin tercümesinde isabet edilmesine karşın bazılarında yanlış tercümeye sebep olmuştur. Örneğin Hasan Bahri Çantay, ilk üç ayettekine "din" son ikisine ise "ceza" anlamı vermiştir. Yaşar Nuri Öztürk ise bütün ayetlerde aynı şekilde "din" anlamını tercih etmiştir. Oysaki Arapça'dan Türkçe'ye geçen bu kelime anlam daralmasıyla geçmiştir. Türkçe de sadece terim anlamıyla kullanıldığından kavram anlamını ifade eden ayetler yanlış çevrilmiştir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere bu beş ayetin her birine göre anlamının farklı olması "din" kelimesinin doğru bir şekilde anlamlandırılmasında sadece sözlük anlamlarını bilmenin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu yüzden kelimenin doğru bir şekilde anlamlandırılmasında sözlük anlamını bilmenin yanında, bu anlamlarından hangisini ifade ettiğini tespit etmeye katkı sağlayıcı bağlamsal unsurları da bilmek ve dikkate almak gerekir. Çünkü Kur'an'da yer alan bir kavramın geçtiği bütün ayetlerde aynı anlamı taşıdığı veya taşıması gerektiği ön yargısı ve paradigması en belirgin anlama hatalarından biridir.[1173] Dolayısıyla önbilginin de bir bağlamsal unsur olduğu kabul edilirse bu türden çokanlamlı kelimelerde ilk bağlamsal unsur, kullanıldığı bağlama göre bunların anlamının değişebileceği bilgisine sahip olmaktır. İkincisi ise sahip olunan bu bilgi doğrultusunda kullanıldığı yere göre anlamını tespite katkı sağlayıcı iç ve dış bağlamla ilgili hususlardır. Çünkü bu hususların tespiti noktasında ne kadar başarılı olunursa tercümede de o kadar başarılı olunur.

[1172] Ayrıca bkz. Hayrat Neşriyat, s.535 (Parantez içinde hesap ilavesiyle).
[1173] Kırca, *Kur'an'ı Anlama*, s.174.

Kavram anlam ve terim anlam ile ilgili tercih hatasından kaynaklanan probleme dair bir diğer örneğimiz ise en-Nisa 4/85. ayetin tercümesidir.

من يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَن يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُ كِفْلٌ مِّنْهَا .....

Elmalılı Hamdi Yazır *: Her kim güzel bir* ***şefaatte bulunursa*** *ona ondan bir nasîb olur, her kim de kötü bir* ***şefaatte bulunursa*** *ona da ondan bir nazîr olur, Allah her şeye nâzır bulunuyor*[1174]

Ö.R.Doğrul: *Herkim bir kimseye iyilik yapmaya* ***vesile olursa*** *(iyilik yolunda başkasına yardım ederse) iyilikten kendi de nasib sahibi olur. Herkim bir kötülüğe* ***aracı olursa*** *(fenalık yolunda başkasına yardım ederse fenalığın) vebalinden payı vardır.*

Diyanet İşleri*: Kim güzel bir (işte)* ***aracılık ederse****, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte)* ***aracılık ederse****, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter.*[1175]

Ali Bulaç*: Kim, güzel bir aracılıkla* ***aracılıkta (şefaatte) bulunursa****, ondan kendisine bir hisse vardır; kim kötü bir aracılıkla* ***aracılıkta bulunursa****, ondan da kendisine bir pay vardır. Allah her şeyin üzerinde koruyucudur.*

Ali Fikri Yavuz*: Kim güzel bir* ***yardımda (şefaatte) bulunursa****, ona o yardımdan bir hisse (sevab) olur. Kim de kötü bir* ***yardım ve tavassutta bulunursa****, ondan kendisine bir günah payı vardır. Allah herşey'e hakkıyla kadir ve şahiddir.*

S.Ateş*: Kim güzel bir (işe)* ***destek olursa****, onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir (işe)* ***destek olursa****, onun da o işten bir payı olur. Allâh her şeyi gözetip karşılığını verendir.*

İslamoğlu: *Kim haklı bir dâvâya* ***katkıda bulunursa****, onun tüm getirisinden bir pay alacaktır; kim de haksız bir dâvâya* ***katkıda bulunursa****, onun tüm vebalinden bir pay alacaktır. Zira Allah her şeye bir ölçü koyan, koyduğu ölçüye sahip çıkandır.*

[1174] Benzer tercüme için bkz. Çantay, s.91; Bilmen, II, s.635; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.90; Hayrat Neşriyat, s.90; Davudoğlu, s.92.

[1175] Benzer tercümeler için bkz. Diyanet Vakfı, s.86; Atay, s.90; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.90; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s.92; Döndüren, I, s.160; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.91; Işıcık, *Kur'an Meali,* s.75; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.90.

M.Öztürk: *Her kim (Peygamber'le birlikte savaşa katılmak gibi) hayırlı bir işe* ***iştirak ederse,*** *o işten sevap kazanır. Kim de kötü bir işe* ***vesile olursa*** *o da bunun günahına ortak olur. Allah her şeyi gözetir ve her işin karşılığını verir.*

Şener vd.: *Kim güzel ve hayırlı bir iş için* ***kılavuzluk ederse*** *(Peygamberle birlikte savaşa öncülük ederse) ondan bir sevap kazanır. Kim de kötü bir iş için* ***aracılık ederse*** *(Peygamberle birlikte savaşa katılmaz ve başkalarını da engellerse) o da bundan dolayı bir günah kazanır.*

Bu ayetteki يَشْفَعْ شَفَاعَةً kelimeleri kavram anlamında kullanılmıştır. Anlamı ise hayır veya şer bir fiilde kişinin diğerine katkısı, yardım etmesi ve aracı olmasıdır. Bir kimsenin faydada ve zararda birine iştirak etmesi ve onu desteklemesidir.[1176] Bu bakımdan sıfatı ister *"hasene"* ister *"seyyie"* olsun her ikisinde de aynı anlamdadır. Yani anlam bakımından ayet içi bütünlük söz konusudur. Dolayısıyla ayet şefaat ve türevlerinin kastedilen anlamları gözetilerek kavram anlamıyla çevrilmeli ve her ikisine de aynı anlam verilmelidir.

Bu bilgiler çerçevesinde meallere baktığımızda ilgili kavram ile ilgili *"şefaatte bulunmak, aracılık etmek, aracılıkta bulunmak, yardımda bulunmak, destek olmak, iştirak etmek ve vesile olmak"* tercümelerinin yapıldığını görmekteyiz. Ayetin bağlamı ve şefaat kelimesinin Türkçe'de çağrıştırdığı *"ahirette günahkar müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin Allah'a yalvarmaları, dua etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını istemeleri"*[1177] yaygın anlamı düşünüldüğünde *aracılık etmek, yardımda bulunmak ve destek olmak, iştirak etmek ve vesile olmak* anlamlarının kastedileni aktarma bakımından daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara ilaveten kanaatimizce "çığır açmak" anlamını tercih etmek de mümkündür.

Bu konudaki bir diğer örneğimiz ise *teyemmüm* kelimesidir. Bu kelime, Kur'an'da üç ayette geçmektedir. el-Bakara 2/267. ayette insanın kendisinin göz yummadan alamayacağı şeyleri infak etmeye *kalkışmamasını/niyetlenmemesini* ifade etmektedir.[1178]

[1176] Isfahanî, s.263; Zemahşerî, II, s.118; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* III, s.39.

[1177] Dinî Kavramlar Sözlüğü, s.614.

[1178] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَن تُغْمِضُواْ فِيهِ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

Diğer ikisi olan en-Nisa 4/43. ve el-Maide 5/6. ayetlerde ise fiil aynı bağlamda kullanılmaktadır. ... فَلَمْ تَجِدُوا مَاء فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ

Her iki ayette de abdest alınmasını ya da güsul yapılmasını gerektiren bir durum olmasına karşın suyun olmamasından dolayı alternatif bir çözüm olarak toprağa yönelme emri bu fiille yapılmaktadır. Devamında ise yüzün ve ellerin bu toprakla meshedilmesi emredilmektedir. Bu açıklamalara göre bu iki ayette fiil, yüz ve ellerin meshedilmesinden önceki aşamayı yani toprağa yönelmeyi, onu arayıp bulmayı ifade etmektedir.[1179] Yani ayette kastedilen mana; temiz bir toprağa yönelinmesi, önce temiz bir toprak bulunması sonra o toprakla ellerin ve yüzün meshedilmesidir.[1180] Meallerdeki tercümeleri ise şunlardır;

Diyanet: temiz bir toprağa yönelin,

Ö.R.Doğrul: temiz bir toprağa gidin[1181]*,*

S.Akdemir: temiz bir toprak bulup/temiz bir toprak arayıp[1182]*,*

M.Öztürk: temiz bir toprak arayın/ temiz bir toprak arayın [1183]

Diyanet Vakfı: temiz/tertemiz/pâk bir toprakla teyemmüm edin [1184]

İslamoğlu: temiz bir toprak alıp/temiz bir toprağa yönelerek[1185]

S.Ateş: "temiz toprağa teyemmüm edin/ederek"[1186]

1179 Ferra, I, s.270; Dervîş, II, s.222; İbn Atıyye, II, s.59; Beydâvî, I, s.529.

1180 Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* s.74.

1181 Doğrul, s.123.

1182 Bkz. Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.84 ve 107; Işıcık, *Kur'an Meâli*, s.71 ve 87.

1183 Ayrıca bkz. Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.84; Şener vd. aynı doğrultuda *"arayın"* diye tercüme etmişlerdir. s.84 ve 107

1184 Ayrıca bkz. Bilmen, II, s.595 ve 732); Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.84 ve 107; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.86 ve 109; Çantay, s.108 (el-Maide 5/6), Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.109 (el-Maide 5/6); Atay, s.107; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.85-108; Döndüren, I, s.193 (Nisa Suresinde temiz bir toprağa teyemmüm edin şeklinde tercüme etmiştir.)

1185 Fiil ikisinde de aynı anlamda olmasına karşın farklı tercüme yapılmıştır. Bkz. s.159 ve 192

1186 Ayrıca bkz. Çantay, s.85 (en-Nisa 4/43); Davudoğlu, s.86 ve 109; Atay, s.84; Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli,* s.107 (el-Maide 5/6); Hayrat Neşriyat, s.84 ve 107; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali*, s.84 ve 107 Parantez içinden "mânen arınma niyeti ile" açıklamasını ekleyerek yönelme anlamının kastedildiğini göstermiştir.

Bu şekilde tercüme edilen fiil, ayetteki aynı teleffuzla ancak isim olarak Türkçede de kullanılmaktadır. Fiil Türkçe'ye geçişte isim haline gelmenin yanında terimleşmiştir de. Buna göre fiil anlam genişlemesine uğrayarak Türkçeye geçmiştir. İki ayette de sadece suyun bulunmadığı zaman toprağa yönelme kastedilmesine karşın Türkçeye geçişte anlamı genişleyerek toprağa yönelmeden yüz ve ellerin meshine kadarki bütün yapılanları ifade eden bir isim haline gelmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere kelimenin Kur'an'daki anlamı ile Türkçedeki anlamı birbirini karşılamamaktadır. Zaman içerisinde maruz kaldığı anlam değişiminden dolayı iki ayrı bağlamda iki ayrı anlamı ifade eder duruma gelmiştir. Biri indiği dönemdeki insanların anladığı anlam, biri de nüzulünden sonra kazandığı ve Türkçede de kullanılan terim anlamdır.

Fiilde söz konusu olan bu durumdan dolayı iki ayetin anlaşılmasında doğru anlama ulaşmak için nüzul dönemi esas alınmalıdır. Zira nüzul sonrası dönemin esas alınması yöntem açısından doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü fiilin anlamlandırılmasında kastedilen anlamın tespitine katkı sağlayıcı nüzul dönemi anlam, devre dışı bırakılmaktadır. Bu da doğal olarak Kur'an'a kastetmediği bir anlamın yüklenmesine sebep olmaktadır. Böyle bir hatanın nasıl bir sonuca sebep olduğu meallerdeki tercümelerde de açıkça görülmektedir. Mealleri incelediğimizde bazılarında ayetteki anlamı yansıtacak şekilde "temiz bir toprağa yönelin", "temiz bir toprağa gidin", "temiz bir toprak bulup/temiz bir toprak arayıp", "temiz toprağı alın/temiz toprağa ellerinizi sürün" gibi tercümeler yapılmasına karşın çoğunda cümle, "temiz/tertemiz/pâk bir toprakla teyemmün edin" şeklinde çevrilmektedir. Bu şekildeki bir tercüme ayetin bağlamı hususunda yanlış tercihte bulunmaktan kaynaklanmaktadır. Ayetin bağlamı nüzul dönemindeki kavramsal anlamı desteklemesine karşın bu tercümelerde bağlam olarak daha çok fiilin isim olarak terimleştiği nüzul sonrası dönem esas alınmaktadır. Bazı meallerde ise cümle "temiz toprağa teyemmüm edin/ederek" şeklinde tercüme edilmektedir. Bu şekildeki bir tercüme Türkçede teyemmüm etmek fiilinin yönelmek anlamında kullanımı olsaydı kabul edilebilirdi. Böyle bir kullanım olmadığından bu tercümenin de muhatap bulması mümkün değildir. Ayete yapılan en ilginç tercüme ise değerlendirme yaptığımız mealler arasında olmasa da zikredilmesi gereken "*temiz bir*

toprakla toz aptesti alın"[1187] tercümesidir.

Tercümesindeki farklılıklar bakımından bu iki ayet ile ilgili dikkat çekici bir diğer hata da فَامْسَحُوا fiilidir. Türkçe'de "elin ıslaklığıyla veya toprağa dokunarak bir uzvun silinmesi veya elin üzerinde gezdirilmesi"[1188] anlamında meshetme fiili bilindiğinden ve kullanıldığından bu fiilin tercümesinde zorlama yapılarak terim anlamının devre dışı bırakılması doğru bir yakalaşım değildir. Çünkü hem abdestte hem de teyemmümde mesh ve meshetme denildiğinde muhatap kitlenin zihninde belli bir uygulama şekillenmektedir. Ancak mealleri incelediğimizde bunun bazı mealler tarafından ihlal edildiğini görmekteyiz. Bu meallerin bazısında anlamı zenginleştirme adına Türkçede "mesh edin"[1189], diye terimleşen bir kelimenin sürün[1190], sıvayın[1191], sıvazlayın[1192] şeklinde nasıl kavram anlamıyla tercüme edildiği görülmektedir. Bu da kavram anlam yerine terim anlamın tercih edilmesi gibi terim anlamın yerine de kavram anlamın tercih edilmesinin ne tür olumsuzluklara sebep olduğunun bariz bir göstergesidir.

5. MEALLERDEKİ DOĞRU ANLAMA VE AKTARMANIN KRİTERLERİ

Mevcut meallerde görülen başlıklar halinde gruplandırılan yukarıdaki örnekler ve *"secde ederek kapıdan girin"*[1193] *"insanın uğursuzluk kuşunu onun boynuna takma"*[1194], *"kalblerine buzağı (sevgisi) içirilme"*[1195] gibi örnekler anlama ve aktarma açısından problemler olduğunu somut bir şekilde göstermektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere lâfzî anlam, mesajın aktarımından ziyade muhatabı zaman zaman belirsizliklere mahkûm edebilmektedir. Taşıdığı normları Arapça formuyla muhataplarına sunan Kur'an bu sunum sırasında dilin bütün özelliklerini kendine vasıta kılarak doğrudan anlatımın yanında dolaylı anlatımın da unsurlarına yer verebilmiştir. Bu manada bazı kelime ve kavramları hakiki anlamıyla bazılarını ise mecazi anlamıyla; yine bazılarını ise deyimsel kalıplar içerisinde kullanmıştır. Zaman zaman da birden çok

---

1187 Ele aldığımız mealler içinde olmasa da farklılığından dolayı dikkat çektiğimiz bu meal için bkz. Hamidullah, *Aziz Kur'an,* s.232, 255.
1188 Komisyon, *İlmihal,* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2001, Cilt I, s.202.
1189 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.116 ve 146; İslamoğlu, I, s.159 ve 192.
1190 Atay, s.84, 107; Bulaç, s.95; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* s.85.
1191 Doğrul, s.147.
1192 Işıcık, *Kur'an Meâli*, s.87.
1193 A'râf 7/161. ayetin bu şekilde tercümesi için bkz. Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.170.
1194 İsra 17/ 13. ayetin bu şekilde tercümesi için bkz. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.284.
1195 Bakara 2/93. ayetin tercümesi için bkz. Hayrat Neşriyat, s.13.

anlamı olan çok anlamlı kelimeleri farklı farklı ayetlerde bağlamına uygun anlamını ifade edecek şekilde kullanmıştır. Aynı kavram bazı ayetlerde sadece kavram anlamını bazı ayetlerde ise terim anlamını ifade edebilmiştir. Nüzul sürecinde kavramın terimleştiği ya da kavram anlamlarından birinin tamamen devre dışı bırakıldığı da görülmüştür.

Kur'an kelime ve kavramlarıyla ilgili bu hususlar tamamında olmasa da özellikle de bunların yer aldığı ayetlerin sadece lafza bağlılıkla anlaşılamayacağını göstermektedir. Bu nedenle Kur'an mesajını anlamaya çalışan müfessirin ve anlamı doğru bir şekilde Türkçe'ye aktarma gayretinde olan mütercimin manayı tespitte lafız eksenli çabanın ötesinde bir faaliyet içerisinde ve doğru bir metodla amacını gerçekleştirme arayışında olması gerekmektedir. Doğru anlama lafzın ve bağlamın onayladığı anlama olduğundan[1196] ilk adım anlaşılmaya konu olan kelime veya kavramla ilgili dilbilimsel analiz olmalıdır. Daha sonra kastedilen gerçek anlamın tespiti çabasında metin içi ilişkiler ağı olarak da isimlendirilen ayet bütünlüğü, pasaj bütünlüğü, konu bütünlüğü ve Kur'anî bütünlük gibi unsurların çerçevesi çizilmeli ve yardımcı unsur olarak dikkate alınmalıdır. Yani ayetten başlanıp Kur'an'ın geneline kadar gerçek anlamın tespitine kapı aralayacak her türlü unsur göz önünde bulundurulmalıdır. Amacın gerçekleştirilmesi çabasında iç bağlam ile ilgili bu unsurların yanında dilin ve metnin içinde şekillendiği tarihî, kültürel ve toplumsal unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü lafız mana arasındaki ilişki metin içi sistemle birlikte kültürel ve toplumsal bağlam içerisinde de şekillenmektedir. Zira dil salt metinlerin veya onu konuşanların değil, bağlı bulunduğu kültürün ve toplumun da bir parçasıdır. Bu bakımdan mana tek tek lafızlarda değil, aynı zamanda içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal yapı içerisinde de aranmalıdır.[1197] Böyle bir hareket tarzı anlayan ve anladığını aktarmaya çalışanı ideolojik anlamadan metodik anlamaya yöneltecektir.

Bu hareket tarzını metodlaştıran ise dilbilimsel analiz ile bağlamsal unsurların ihtiva ettiği ilkeler bakımından Celal Kırca tarafından doğru anlama için önerilen 2K 5N yönteminin sorularına doğru cevaplar hazırlamasıdır. Zira sözü söyleyen *kim; kime, ne, nerede, ne zaman, nasıl* ve *niçin* söyledi sorularına cevaplar aranan böyle bir yöntem[1198]

[1196] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.245.
[1197] Gökkır, "Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", s.340.
[1198] Kırca, *Kur'an'ı Anlama,* s.244-245.

ile anlaşılmaya çalışılan kavram veya ayet hususunda ilkesel hareket tarzı benimsenmiş ve icra edilmektedir artık. Bunun icrası ile de yöntemsizlik, ilkesizlik, taassub, bilgi eksikliği ve lafza aşırı bağlılık gibi olumsuzluklar bertaraf edilecektir. Aksi durum ise, meallerin mesajı aktarma fonksiyonlarını yapamaz hale getirmektedir. Meallerdeki birçok problemli örnek de buna açıkça işaret etmektedir. Aşağıda aşama aşama dikkat çekilen olumsuzlukların geri planında 2K 5N yönteminde yer alan bir ya da birkaç sorunun doğru bir şekilde cevaplandırılmaması yatmaktadır.

Ne sorusunun cevapsız kalması öncelikle dilbilimsel ilkelerin ihlalinden kaynaklanmaktadır. Bu da doğal olarak keyfiliğin önünü açmakta, anlamlandırmada sınırları kestirilemeyen tercümelere sebep olabilmektedir. Örneğin gerçek anlamda kullanılan ve *"elbiseni temizle"* anlamını ifade eden وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ayetinden[1199] mecazi anlam kastedildiğini iddia ederek "*nefsini arındır"*[1200] ya da *"özbenliğini temizle"*[1201] şeklinde tercüme etmek dilbilimsel ilkeleri ihlalin neticesidir. Bu ve benzeri örnekler doğru anlamada ilk adımın dilbilimsel ilkelere riayet olduğunu göstermektedir. Ancak şu da varki, doğru bir anlamanın ilk adımı dilbilimsel analiz olsa da bazı meallerde görülen إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ayetinin[1202] *"Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık"*[1203] yerine *"Hiç şüphesiz, biz her şeyi bir kader ile yarattık"*[1204] çevirisi dilbilimsel analizin başka unsurlarla da desteklenmesini gerektirmektedir. Aynı şekilde Sâd 38/59. ayetinde yer alan لاَ مَرْحَبًا بِهِمْ ifadesini mesajı dolaylı yoldan veren bir beddua ifadesi olduğundan *"onlar rahat yüzü görmesinler"*[1205] diye tercüme etme yerine sırf literal anlamıyla *"'Merhaba!' olmasın onlara"*[1206], *"Onlara merhaba yok"*[1207] şeklinde çevirme bu gerekliliğe açıkça işaret etmektedir. Bu ayetlerde olduğu gibi özellikle de onda yer alan çokanlamlı kelimeler, mecazî anlamda kullanılan sözcükler, deyimsel ifadeler, kavram ve terim anlamın karıştırıldığı sözcükler dilbilimsel anlamanın bağlamsal unsurlarla da desteklenmesini elzem hale getirmektedir.

1199 Müddesir 74/4.
1200 Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.574.
1201 Esed, *Kur'an Mesajı,* III, s.1204.
1202 Kamer 54/49.
1203 Diyanet Vakfı, s.526; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.529.
1204 Bulaç, s.526; Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.531.
1205 Akdemir, Son Çağrı Kur'an, s.455; İslamoğlu, II, s.905.
1206 Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* s.455.
1207 Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli,* s.455; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.457.

Bağlamsal unsurlar, ne sorusunun cevabını destekler mahiyette nerede, ne zaman, nasıl ve niçin sorularının cevaplarını ihtiva etmektedir. Bu bakımdan Kur'an'ı anlamada ve tercümede bağlamsal unsurlar kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bu manada en başta dikkate alınması gereken bağlamsal unsur ise, ayet bütünlüğüdür. Kur'an'ı anlama açısından önemli bir bağlamsal unsur olan ayet bütünlüğü dikkate alındığında hem hata ihtimali azalır hem de kelime ve kavramlara kastedilen anlamın yüklenmesi kolaylaşır. Örneğin فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ ayetinin[1208] *"Allah'a sığının!"*[1209], *"Allah'a koşun"*[1210], ya da *"Allah'a yönelin"* şeklinde Türkçe'ye çevrilmesi gerekirken *"Allaha kaçın"*[1211] diye çevrilmesi ayet bütünlüğünü dikkate almamadan kaynaklanmaktadır. Zira ayetteki fiili tek başına "kaçmak" anlamında çevirmek mümkün olsa da Allah lafzı ile kullanıldığının hesaba katıldığını gösterir bir ifade tercihi için "kaçmak" karşılığı çok da uygun olmamaktadır. Dolayısıyla Türkçe açısından anlamsız bir cümlenin ortaya çıkmaması için ayette yer alan bütün kelimeler dikkate alınmalı ve o perspektifle tercüme edilmelidir.

Mesele Kur'an'ı doğru anlama olunca göz önünde bulundurulması gereken bir diğer bağlamsal unsur ise siyak-sibak bütünlüğüdür. Buna pasaj bütünlüğü demek de mümkündür. Bütün ayetler için genel geçer bir kural olmasa da Kur'an'da bazı ayetler vardır ki içinde bulunduğu ayet grubuyla daha kolay anlaşılır ve tercüme edilir. İfade güzelliği ve anlam bütünlüğü açısından bu tür ayetler mutlaka bir arada düşünülmelidir. Örneğin Muhammed 47/20. ayetin sonunda yer alan فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ibaresi anlamın tamamlanmadığını ve 21. ayetin bunun bir devamı olduğunu göstermektedir. Ancak buna riayet eden mealler[1212] olmasına karşın bazı meallerde her iki ayet de müstakil olarak düşünülmüş ve o şekilde tercüme edilmiştir. Bunun sonucunda da "*Onun da başlarına gelmesi pek yakındır"*[1213], *"O da onlara pek yakındır"*[1214] ve *"Onlara*

1208 Zariyât 51/50.
1209 Esed, III, s.1070.
1210 Diyanet Meali, s.521; Diyanet Vakfı, s.516; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.521.
1211 Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, s.521; Davudoğlu, s.523.
1212 Her iki ayeti bütün olarak düşünüp tercüme eden mealler genel olarak ayeti şu şekilde tercüme etmiştir: *Oysa boyun eğmek ve güzel bir söz söylemek onlar için daha yakışık alırdı. Sonra iş kesinleştiğinde de Allah'a vermiş oldukları söze bağlılık gösterselerdi bu, onlar için, kesinlikle daha güzel olurdu!* (Akdemir, Son Çağrı Kur'an, s.508); *fakat onlar için en iyisi, [Allah'ın çağrısına] uymak ve [O'nun] rızasını kazanabilecek bir söz (söylemek)tir.* Bkz. Esed, III, s.1039.
1213 Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.510.
1214 Diyanet Meali, s.508.

yakışan da budur!"[1215], *"Hay (o korkdukları) başlarına gelesi adamlar!"*[1216] gibi ayetle kastedilenin aktarılmasını zorlaştırıcı bir tercih ortaya çıkmıştır.

Kur'an ile ilgili bağlamsal unsurların zirvesi ise Kur'anî bütünlüktür. Bu bütünlükle onda yer alan tüm ayetlerin cümle bütünlüğü, bilgi olarak bütünlüğü, parçaların birbirlerini tamamlaması ve birbirini açıklaması kastedilmektedir.[1217] Zira aynı konuyla ilgili varsa diğer ayetlerin dikkate alınmaması konuya yüzeysel ve ancak bir noktadan vukufiyet sağlayacağından yanılma kaçınılmaz olacaktır. Bu bakımdan onda yer alan bir ayetten anlaşılan kesinlikle başka bir ayetten anlaşılanla çelişmemelidir. Zira böyle bir çelişki, Kur'anî bir eksiklikten ziyade onu anlayan ve tercüme edenin bir eksikliğidir ve aynı doğrultuda anlaşılması gereken iki ayetten birinin yanlış anlaşıldığını göstermektedir. Tıpkı en-Nisa 4/29. ayetin tercümesinde olduğu gibi. Ayette yer alan وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ emrini hem ayet bütünlüğü hem Kur'an'da yer alan benzer ayetleri[1218] dikkate aldığımızda *"birbirinizi öldürmeyin"*[1219] tercümesi en uygun tercüme olmaktadır.[1220] Birçok mealde yapılan *"kendi canlarınıza kıymayın/intihar etmeyin"*[1221], *"kendilerinizi/kendinizi öldürmeyin"*[1222] ya da *"nefislerinizi öldürmeyin"*[1223] tercümelerinin ise yanlışlığı ortaya çıkmaktadır.

Anlama ve tercüme faaliyetlerinde örneklerin de işaret ettiği üzere dikkate alınması gereken metin içi ilişkiler ağını içeren ayet bütünlüğü, pasaj bütünlüğü ve genel Kur'anî bütünlük iç bağlamın unsurları olarak birçok ayetin anlaşılmasında ve tercüme edilmesinde doğru sonuç açısından yeterli olsa da bu yeterlilik bütün ayetleri kapsamamaktadır. Bazı ayetler de vardır ki dilbilimsel ilkeler ve iç bağlamla ilgili unsurlara ilaveten nüzul ortamının ve nüzul sebebinin de göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bu tür ayetlerde ne kastediliyor? sorusunun cevaplandırılabilmesi için

---

1215 Diyanet Vakfı, s.500 ve Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.503.
1216 Çantay, s.509.
1217 Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s.123.
1218 Bkz. Bakara 2/54 ve 85; Nur 24/61; Hucurât 49/11.
1219 Akdemir, *Son Çağrı Kur'an,* s.82; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, s.80.
1220 Bu ifadenin doğru anlaşılması tercüme edilmesi için bkz. Zülfikar **Durmuş,** "Yanlış Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara 54.Ayetindeki 'Uktulû Enfusekum' İfadesinin Çözümlemesi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 17 (Güz 2003), s.43-45.
1221 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.84.
1222 Çantay, s.86; Diyanet Vakfı, s.77; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* s.82; Davudoğlu, s.84.
1223 Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.84; Bulaç, s.77.

ayetin lafzında yer almayan ama bilinmesi gereken kime, nerede, ne zaman, niçin gibi sorularının da cevaplanması önem arzetmektedir. Bu soruların cevabı için de ayetlerin nüzul ortamı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal özellikleriyle tanınmalıdır. Çünkü bu tür ayetlerde kastedilen anlam nüzul ortamındaki insanların anladığı anlamdır. Örneğin el-İsra' 17/79. ayetinde yer alan مَقَامًا مَّحْمُودًا ibaresi müşriklerin Hz. Peygamberi sıkıştırarak ondan vahyi değiştirmesini isteyip, sonuçta red cevabını aldıkça "Muhammed'i zindana mı tıksak, Mekke'den sürmekle mi yetinsek yoksa katledip tamamen ortadan mı kaldırsak"[1224] diye tartıştıkları bir ölüm kalım döneminde nazil olmuştur.[1225] Bu ibarenin yer aldığı ayetin içinde bulunduğu 73-83 arasındaki ayet grubunda ise müşriklerin Hz. Peygamberi vahyedilenden uzaklaştırma gayretlerinden ve tekliflerini kabule yanaşmaması üzerine ülkesinden çıkarma planlarından bahsedilmektedir. Bu yüzden de terkip ile Hz. Peygamberin orada bağımsız, özgür olacağı bir vatan olan Medine şehri kastedilmiştir. Dolayısıyla da "*övgüye değer bir yer"* [1226] ya da *"övgüye mazhar olup baş üstünde tutulacağın bir yer"*[1227] şeklinde tercüme edilmelidir. Ancak mealleri incelediğimizde *"Makam-ı Mahmud'a (ahiretteki şefaat makamına)"*[1228] ve *"Makam-ı Mahmud"*[1229] tercümelerinde böyle bir ortamın hiç dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu tür tercümelerde ayetin nüzul ortamından ziyade inzal sonrası dönemde oluşan kâinatın şerefine yaratıldığı, Nur-ı Muhammedî ve şefaat-ı uzma sahibi, Cebrail'in dahi fevkinde "yüce varlık" anlayışı etkili olmuştur ve terkip mahşer gününde Hz. Peygamberin şefaat yetkisine hasredilmiştir.[1230] Yani realite göz ardı edilerek sonradan oluşan algılar, gerçeğin yerine geçmiştir. Bu husustaki bir diğer örneğimiz olan el-A'raf 7/31. ayetinin iki farklı tercümesi de nüzul ortamı ve nüzul sebebini bilme ve dikkate almanın önemine işaret edici mahiyettedir. Zira nüzul sebebini ve ortamını dikkate almayan mealler ayetteki خُذُواْ زِينَتَكُم ibaresini *"ziynetinizi*

1224 Enfâl 8/26-30. Ayetler de bu duruma işaret etmektedir. "(Ey Bedir gazileri!) Hatırlarsanız bir zamanlar, üllkenizde, insanların kapıp götürüvermesinden korkan zavallı bir azınlıktınız; şükredesiniz diye sizleri (Medine'de) O barındırdı, yardımı ile sizi O güçlendirdi ve size tertemiz bazı şeyler ihsan etti….. (Resülüm!) Hatırlarsan, kâfirler sana; ya seni hapsetmek ya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzak kuruyarlardı... Kuruyorlardı ama Allah da bir karşı tertip hazırlıyordu -ki Allah, böyle tertip hazırlayanların en iyisidir."

1225 Bkz. Murat **Sülün,** "Makâm-ı Mahmûd Ayetine Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 50/2, Ankara 2009, s.21.

1226 Sülün, "Makâm-ı Mahmûd Ayetine Farklı Bir Yaklaşım", s.19. Makalede bu anlamın doğruluğu dilbilimsel analiz, pasaj bütünlüğü ve Kur'an'daki diğer ayetlerle desteklenmeye çalışılmaktadır.

1227 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.397.

1228 Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi*, s.291; Davudoğlu, s.291.

1229 Çantay, s.290; Diyanet Meali, s.289; Yıldırım, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* s.289.

1230 Bkz. Sülün, "Makâm-ı Mahmûd Ayetine Farklı Bir Yaklaşım", s.29-30.

alın"[1231], *"güzel giysilerinin kuşanın"*[1232] ve *"ziynetlerinizi takının"*[1233] şeklinde tercüme etmiştir. Oysa ki ayetin nüzul sebebi ile ilgili bilgiler tercümesine dikkat çekilen bu emrin Kabe'nin çıplak tavaf edilmesinin yasaklığına[1234] işaret etmektedir. Dolayısıyla ayetteki زِينَتَكُم kelimesi *"süs"* değil, *"elbise"* anlamındadır ve tercümesi *"(oraya çıplak olarak girmeyin) elbiselerinizi giyin"*[1235] şeklinde olmalıdır.

Anlama ve aktarma ile ilgili sonuca iç ve dış bağlamla ilgili bu ilkelerin takip edilerek ulaşılması neyin tercüme edildiğinin ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Yani bu süreç sonunda gelinen nokta itibariyle *ne, nerede, ne zaman, nasıl* ve *niçin* soruları çerçevesinde neyin tercüme edileceği net bit şekilde ortaya konmuştur. Yapılan faaliyet tercüme olunca bu süreç tek başına yeterli değildir. Bir de anlaşılanın doğru bir şekilde hedef dilde ifade edilmesi gerekmektedir. Bunun için de yapılan tercümenin kimin için (kime), niye yapıldığı sorularının cevabı her daim göz önünde bulundurulmalı ve kaynak metnin hedef dildeki karşılığı olarak kullanılan ifadenin muhatap bulup bulmayacağı kaygısı taşınmalıdır. Verilen mesajı yansıtıcı ifadeler titizlikle seçilerek muhatabın aldığı ile ayetin ne demek istediği arasında olabildiğince eşdeğerlik sağlanmalıdır. Bu bağlamda Kur'an'da yer alan Tesnim[1236], Eyke Halkı[1237] ve Sıhr[1238] gibi Türk okuru için ilave açıklama yapılmadan kapalı kalan kullanımlardan kaçınılmalıdır. Çünkü bu kavramların bu haliyle muhatabın zihninde herhangi bir şey çağrıştırması mümkün değildir. Bunlardan uygun karşılığı olanlar uygun karşılığıyla, olmayanlar ise dipnotta veya parantez içinde ilave açıklamalarla aktarılmalıdır. Çünkü amaç bir dilden diğerine mesajın aktarılması ise teorik olarak zikredilen bu ilkeler pratiğe dökülürken gerektiğinde ilaveler olabilir, bazı kelimeler eksiltilebilir, çıkarım yapılabilir hatta maksada hizmet edecekse tamamen değiştirilebilir de.[1239] Çünkü mütercim başarılı bir tercüme ortaya koymuşsa o halde birinci dilin söz dizimine pek bağlı kalmamıştır. Abartmak veya gerçek amacı yansıtamayacak biçimde ekonomik davranmak sözkonusu değilse tercümede yaklaşıklık yöntemi normaldir. Ancak her şeye rağmen süzgecin alt ve üstündeki eşitlik her bakımdan ve daima en yüksek

---

1231 Bilmen, II, s.1010.
1232 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali,* s.153.
1233 Bulaç, s.153.
1234 Vahidî, 383-384; Beğavî, s.461.
1235 Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, s.153.
1236 Mutaffifin 83/27.
1237 Sâd 38/13 ve Kâf 50/14.
1238 Furkan 25/52.
1239 Suçin, s.185-197.

düzeyini korumalıdır. Tercümede gerçek amaç da budur.[1240] Zira her ne kadar meal olarak isimlendirilse de yapılan tercümede amaç Arapça bir metnin Türkçe dengini oluşturmaktan ziyade mananın en uygun şekilde aktarımıdır. Bu yüzden Türk insanına hiçbir şey vermeyen kuru, karşılıksız ve belirsizliğe sevkeden ifadelerden olabildiğince kaçınılmalıdır.

[1240] Aydın, *Tercüme Sanatının Gerçekleri*, s.123.

SONUÇ

Kur'an'ın ilkelerini hayatlarına tatbik sorumluluğu bulunan Müslümanların bu sorumluluklarını tam manasıyla yerine getirebilmesi için öncelikle onu gönderiliş amacına uygun bir şekilde anlamaları gerekir. Bu gereklilik, onu anlama faaliyetlerini ve gayretlerini hemen tenzil dönemiyle başlatmış ve tenzil sonrası dönemlerde de devam ederek günümüze kadar getirmiştir. Devam ede gelen bu süreç göstermektedir ki anlama faaliyetlerinin gerçek manada amaca hizmet edebilmesi için belli yöntemler çerçevesinde icra edilmesi önem arz etmektedir. Allah Teala'nın mesajını insanlara ulaştırmak için Arapçayı vasıta kılması bakımından Kur'an'ın dilsel bir metin olması, onu anlama girişiminde ilk adım olarak dilbilimsel analiz yöntemine müracaat önemlidir. Ancak dilbilimsel anlama yöntemi tek başına mesajın anlaşılması için yeterli değildir. Çünkü bir metni veya sözü anlamak demek o metni oluşturan ya da sözün içerisinde bulunan kelimelerin sözlük anlamı itibariyle hangi anlamlara geldiğini belirlemek değildir. Gerçek manada bir anlamadan söz edilebilmesi için kelime bilgisinin yanında ikinci bir unsura daha müracaat etmek gerekir ki, anlama ulaşmada önemli bir fonksiyon icra eden bu unsur bağlamdır. Çünkü bağlam, "konuşan veya yazanın bildiği ya da mesajına örtük bir şekilde etki eden dolayısıyla da muhatap konumundaki kimsenin de bilmesi gereken mesajın öncesi ve sonrasındaki bilgileri, dilsel özelliklerini, konusunu, amacını, bütünlüğündeki ana fikri, temel ilke ve prensipleri, bu mesajın oluşumuna dolaylı olarak etki eden zaman ve mekan faktörlerini, bireysel özellikleri; mesaj içerisindeki kelime ve kavramlar arası ilişkileri içine alan bütün" olarak dilin ve metnin varlık kazandığı zemini ifade etmektedir. Dilin ve metnin varlık kazandığı bu zemin, doğru anlama ulaşabilme amacında olan herkesin göz önünde bulundurması gereken bir unsurdur. Doğru anlama girişiminde dilbilimsel analize ilave olarak kayda değer bir boşluğu dolduran bağlam en genel şekliyle iç bağlam ve dış bağlam şeklinde ele alınmaktadır. Bir metinde geçen kelimelerin birbirleriyle ve cümlelerle, cümlelerin metnin geneliyle, konusuyla ve amacıyla ilişkisini yansıtan iç bağlam, metnin ya da sözün iç dinamikleriyle alakalı ve onu var eden unsurların oluşturduğu bir bütünü tanıma adına mutlaka dikkate alınmalıdır. Aynı şekilde metnin oluştuğu tarihsel ve kültürel şartları yansıtan dış bağlam, metnin yazılmasına veya sözün söylenmesine vesile teşkil eden şartları tanıtıcı yönüyle asla göz ardı edilmemelidir. Zira bağlam, ihtiva ettiği unsurlar itibariyle anlama ve açıklamada

sonucun netleşmesi, kastedilenin alınması ve sonucun doğrulanması açısından önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

Bağlamın ne olduğunun ve fonksiyonun tam manasıyla ortaya konabilmesi için anlama ve açıklama hususlarında akla gelen ve fonksiyonellikleri üzerinde tartışmalar yapılan başka yöntem ve yaklaşımlarla bağlam ilişkisine de işaret etmek gerekmektedir. Belli başlılarını dilbilimsel anlama, semantik tahlil, hermenötik, tarihsellik-evrensellik tartışmaları ve konulu tefsir olarak sayabileceğimiz bu başlıklar bağlam ile öyle ya da böyle ilişkileri olan yöntem ve yaklaşımlardır. Ancak bunların bağlam ile ilişkilerinin boyutu, derecesi ve yönü hepsinde aynı değildir. Bu yüzden ilişkilendirme hepsinde aynı paralelde olmadığından konu, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar çerçevesinde düşünülmelidir. Birini diğerine tercih etme veya üstün kılma amacı güdülmeksizin bağlam ile bu yöntem ve yaklaşımların ortak noktaları, farklılıkları ve birbirlerine göre durumları bağlamın ne olduğunun ortaya konması açısından önem arz etmektedir.

Bağlamın ne olduğu ile ilgili durum tespitinden sonra hem bağlamın ihtiva ettiği unsurlar hem de Kur'an'ın metinsel ve tarihsel özellikleri onu anlama ile bağlam arasında ilişkilendirme yapmayı gerektirmektedir. Bu çerçevede ilk dikkat çekilmesi gerekenler anlama açısından Kur'an'ın iç bağlamı ile ilgili hususlardır. Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından ele alınan iç bağlamla ilgili bu hususlar ayet çerçevesinden başlayıp Kur'anî bütünlüğe kadar bütün unsurları ihtiva etmektedir. Bu çerçevede doğru amaca hizmet adına bütün Kur'an'ı kapsayacak şekilde münasebetle ilgili belli bir bağlam sınırı çizmenin yanlışlığı, münasebet hususunda ayetleri ayrı ayrı değerlendirmenin ise daha doğru bir yaklaşım olduğu unutulmamalıdır. Yani bazı ayetler öncesi ve sonrasıyla irtibatlı bir şekilde bazıları ise müstakilen ele alınmalıdır. Aynı yaklaşım konular arasındaki münasebet hususunda da sergilenmelidir. Zira onda konular baştan sona bir bütün olarak ele alınmadığından konular farklı surelerdeki ayetlerde parça parça sunulmuş bu da aynı konudaki bazı ayetleri anlama girişiminde diğer ayetlerle de münasebet kurulmasını gerektirmiştir. Ancak kurulması gereken bu münasebetler verili, hazır, somut bir unsur olmadığından tespit ve değerlendirme noktasında hataya düşmemek adına ciddi çalışmalar yapılmalıdır. "Konular arasında münasebet vardır ya da yoktur" şeklinde sloganik yaklaşımdan ziyade münasebet hangi boyutta ve hangi noktalarda yoğunlaşmaktadır? Bunun ayetin veya konunun anlaşılmasına katkısı nedir? sorularına cevaplar aranmalıdır. Ayrıca Kur'an'ın cümle

bütünlüğünü, bilgi olarak bütünlüğünü, parçaların birbirlerini tamamlamasını ve birbirini açıklamasını ihtiva eden genel bütünlüğünün bir gereği olarak ayette geçen kelimelerin anlamı, kelimelerin diğer ayetlerdeki kullanımı, ayetin konusu, öncesi ve sonrasıyla irtibatı, Kur'an'ın gönderiliş amacı ve temel ilkeleri, varsa nüzul sebebi de mutlaka dikkate alınmalıdır. Bütün bunlar yapılırken hem onun mesajını anlatma ve aktarmada kullandığı metod ve ifade etme biçimi hem de nüzul sürecindeki sözlü metin formu ile nüzul sonrası dönemde kazandığı kitabî boyut mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Kur'an ile ilgili bu iki durumdan birinin ihmal edilip sadece diğerinin esas alınması yanlış sonuçlar ve değerlendirmelere sebebiyet verebilmektedir.

Kur'an'ı anlama ile bağlam arasındaki ilişkilendirmenin bir diğer boyutu ise anlama açısından Kur'an'ın dış bağlamı ile ilgili hususlardır. Kur'an'ı anlamaya etki ve katkısı bakımından ele alınan dış bağlamla ilgili bu hususlar nüzulünden başlayıp Kur'an sonrası dönemde meydana gelen gelişmeler de dahil olmak üzere onun metin içi ilişkiler ağına yön veren bütün zaman ve mekan ile ilgili faktörleri içine almaktadır. Kur'an'ın nüzul tarihi, nüzul süreci, nüzul ortamı ve nüzul sonrası döneminde öne çıkan gelişmeler şeklinde özetlenebilecek bu hususlar doğru anlama ve yorumlamanın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu hususlardan nüzul, doğrudan bağlamsal bir unsur olmasa da hem iç bağlamla ilgili ayetler arası münasebet ve konular arası münasebetin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin hem de mesaj muhatap buluşmasının nasıllığının ipucu olması bakımından önem arz etmektedir. Kur'an'ın boşluğa değil de belli bir tarih ve kültürle ilişkili bir şekilde mesajlarını sunması, sadece metin olarak değil metnin geri planındaki tarih, kültür ve gelenekle birlikte bir bütün olması onun anlaşılması ve yorumlanması çabalarında süreç ve sebepleriyle birlikte nüzul ortamının da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Zira bu ortamın tarihi, kültürel, siyasi, coğrafi, dini, edebi vb. açılardan tanınması ve dikkate alınması, anlayan ve yorumlayanı Allah'ın kime, ne, ne zaman, nerede ve neden buyurduğu ile ilgili sorulara cevap vermeye muktedir hale getirecektir. Aynı amaç doğrultusunda kitap haline getirilme süreci ve ihtisaslaşma dönemi gibi nüzul sonrası dönemde meydana gelen gelişmeler de dikkate alınmalıdır. Zira bu hususlardaki farkındalık, tenzil dönemi ile ilgili doğrunun tespiti, yanlışın ise bertarafı noktasında önemli katkılar sağlayacaktır.

Herhangi bir ayeti, konusal olarak içinde yer aldığı ayetler grubundan veya içinde yer aldığı sureden ve Kur'an bütünlüğünden ayırarak anlamaya çalışmak bir başka ifadeyle

salt lafzî anlamı ile anlamak ve nüzul ortamını bilmemek; özde o ayeti bağlamından kopararak anlamaya çalışmaktır. Böyle bir anlama ise, o ayeti doğru anlamamak ile özdeştir. İşte bu noktada içine aldığı unsurlardan da anlaşılacağı üzere bağlam, Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde anlayan ve yorumlayan için önemli bir altyapı kaynağıdır. Anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılan ayet veya ayetlerle ilgili yazıya ve söze dökülmese de girişilen faaliyetin olumlu sonuçlanması açısından ihtiyaç duyulan tamamlayıcı unsurların birçoğuna ilişkin bilgiyi ihtiva etmektedir. Bu bakımdan Kur'an'ı anlama ve yorumlamada bağlam mutlaka dikkate alınması gereken bir unsurdur. Bu gereklilik, sadece teorikte kalmamakta pratikte de somut göstergelerle ortaya çıkmaktadır. Kastedilen gerçek anlamın, özel anlamda kullanılan bazı kavramların anlamlarının, çokanlamlı kelimelerden bulunduğu yere göre kastedilenin, garip ve mücmel lafızların gerçek anlamlarının tespit edilmesinde ve ulaşılan anlamın doğruluğunun kontrolünde bağlamın önemini kanıtlayıcı örnekler bulunmaktadır. Anlama ve yorumlamada bağlamdan gereği gibi istifade etmek için onun olumlu katkılarının yanında bağlamın hazır ve verili bir unsur olmaması, bazı ayetlerde birden çok anlamı destekleyici bir özellik arzetmesi ve birden çok yönünün olması gibi olumsuz sonuçlara sevketme ihtimali bulunan yönleri de unutulmamalıdır. Hem konunun her yönüyle ele alınması amacına hizmet babından hem de fonksiyonelliğinin boyutlarını kestirme babından bu noktalarda daha dikkatli olunmalı ve anlam başka unsurlarla da temellendirilmelidir.

Bağlamın işlevselliğini meallerdeki anlama ve açıklama problemlerinde de görmek mümkündür. Esas amacın Kur'an'ın anlam ve özelliklerinin Türkçede de inşa etmek olduğu meallerdeki bazı problemler bağlamı dikkate almamanın olumsuz sonuçlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Gerek iç gerekse dış bağlam açısından olsun meallerdeki bağlamsal çeviri problemleri metodik hareket tarzının terk edilmesine dayanmaktadır. Anlama, açıklama ve yorumlamada metodik hareket tarzının terk edilmesine ise bütünlükle ilgili ilkeleri gözetmeme, ideolojik yaklaşım, lafza aşırı bağlılık, Kur'an ile bağlamsal unsurlar arasında ilişkilendirme yapamama, nüzul sonrası gelişmeleri bağlam yapma ve bağlamın tespitindeki zorluk gibi anlama ve yorumlama problemleri sebep olmaktadır. Çünkü bu yanlış ve hataya düşürücü yaklaşımlar neticesinde bağlam ve diğer temellendirme dayanakları devre dışı bırakılmaktadır. Bu durum iç ve dış bağlam açısından önemli sayılabilecek ve meallerin fonksiyonelliğini

tartışmalı hale getirecek birçok yanlış sonuçlara götürmektedir. İç bağlam açısından meallerdeki bu problemler, ayet/pasaj bütünlüğünü, konu bütünlüğünü ve genel Kur'anî bütünlüğü dikkate almama gibi noktalarda yoğunlaşmaktadır. Dış bağlam açısından ise, daha çok nüzul sebebini ve nuzül ortamını dikkate almamaya dayanmaktadır. Hem iç bağlamı hem de dış bağlama dayanan diğer önemli problemler ise muhatap farklılığını dikkate almama ve kavram-terim anlam ayırımını yapamamadır. Bütün bu problemlerin çözümü ise dilbilimsel ilkelere ve bağlamsal unsurlara dayanan doğru bir yöntem belirleyip onu uygun şekilde uygulamaya çalışmaktır.

Meallerde görülen problemli çeviriler göstermektedir ki, çeviride sözlük bilgisi tek başına yeterli olmamaktadır. Zira lafzî çeviri her ne kadar asla bağlılık olarak düşünülse de anlama ve tercümede doğru bir yöntemin vazgeçilmezi konumundaki bağlamı devre dışı bırakmaktadır. Ayet ile ilgili niçin, nerede, ne zaman ve nasıl gibi soruların cevapsız kalmasına sebep olmaktadır. İşte bu yüzden yapılan tercümede verilmek isteneni geri plana atıp aşırı tenzihçi bir yaklaşımla lafza sıkı sıkıya bağlılık gösteren mealler başarısız; lafızdan ziyade kastedilen anlamı önceleyen mealler ise başarılı kabul edilmiştir. Daha genel bir ifadeyle lafzî tercümeden ziyade tefsirî tercümeyi tercih eden mealler bağlamsal unsurlara riayet bakımından daha başarılıdır.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed b. Hasan Hayrullah, *Tefsiru Cüz'i Amme,* Matbaatu Bulak El-Emiriyye Kahire 1904, (Fotokopi nüsha).

Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim,* Daru'l-Hadîs, Kahire 1364.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara 1975.

Akarsu, Bedia, *Wilhelm Von Humbolt'da Dil-Kültür Bağlantısı,* İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.

Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

Akdemir, Salih, "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", *İslamiyat,* Cilt 5, Sayı 1, Ankara 2002, s.143-161.

Akdemir, Salih, "Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik-Bütünsellik Sorunu", *Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız? Sempozyumu,* (7-8 Haziran 1994 Bursa), Kurav Yayınları, Bursa 2005, s. 115-123.

Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle),* Ankara Ünv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

Aksan, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* Engin Yayınevi, Ankara 1998.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim),* I-III, TDK yayınları, Ankara 1982.

Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine,* Akçağ Yayınları, Ankara 1986.

Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine,* Şule Yayınları, İstanbul 1996.

Albayrak, Halis, *Tefsir Usûlü,* Şule Yayınları, İstanbul 1998.

Alpyağıl, Recep, *Kimin Tarihi Hangi Hermenötik,* Ağaç Yay. İst 2003.

Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye,* Ribat Yayınevi, Konya trs.

Altuntaş, Halil, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998.

Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011.

Arslan, Gıyasettin, "Tefsir Çalışmalarında Konulu Tefsirin Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 2 Elazığ 1997, s.185-200.

Arslan, Gıyasettin, Türkçe Kur'an-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 8, Elazığ 2003, s.27-40.

Arslan, Hüsamettin, "Bağlam", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, Cilt 1, İstanbul 1990

Atay, Hüseyin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl),* SEK Yayınları, Ankara 1995.

Ateş, Ahmed, "Ayet", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Cilt II, İstanbul 1979.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* I-X, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.,

Ateş, Süleyman, *İslama İtirazlar ve Kur'an'ı Kerimden Cevaplar,* Kılıç Kitabevi, Ankara trs.

Aydar, Hidayet, *Kur'ân'ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi,* Kur'an Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996.

Aydemir, Abdullah, Esbabü'n-Nüzul, *Diyanet Dergisi,* Cilt VI, Sayı 1, Ocak-Şubat 1972, s.28-36.

Aydın, Ferit, *Tercüme Sanatının Gerçekleri,* Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1984.

Aydın, Muhammed, "Kur'an'da Teşbihli Anlatım Üslubu", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Sakarya 2001, s.85-112.

Aydüz, Davut, *Tefsir (Tarihi, çeşitleri ve Konulu Tefsir),* Işık Yayınları, İstanbul 2004.

Bakkal, Ali, "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi", Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü Sempozyumu, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 18-23 Ağustos 2008, İstanbul 2009, s.11-48

Baş, Erdoğan, *Kur'an'ın Uslubü ve Tekrarlar,* Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

Başkan, Özcan, "Dildeki Çeviri İşlemi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, Cilt XXXVIII, Sayı 322, Temmuz 1978, s.26-36

Başkan, Ömer, "Çevirinin Temel Nitelikleri Bağlamında Kur'an Çevirisinde Yöntem Sorunu Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, Çorum 2008/2, s.101-115.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* I-XXI, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2004.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli,* Bayraklı Yayınları, İstanbul 2007.

el-Beğavî, Ebî Muhammed el-Huseyn b.Mes'ûd (ö.516/1122), *Mealimu't-Tenzil,* Daru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002.

Berk, Özlem, *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi,* Multilingual Yayınları, İstanbul 2005.

el-Beydâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envarü't-tenzil ve Esrarü't-Te'vil,* I-IV, (Çev:Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011.

Bikaî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan (ö.885/1480), *Nazmü'd-*

Dürer fî Tenasübi'l-Ayati ve's-Süver, I-XXII, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1978/1398.

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Bilgin, Abdülcelil, "Kur'an'da Geçen Bazı Kalıplaşmış İfadelerin Meallerdeki Karşılıkları İle İlgili Eleştirel Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 29, Konya 2010, s.143-169.

Bilgiz, Musa, *Ayetler ve Sureler Arası Münasebet (Said Havva Örneği),* Araştırma Yayınları, Ankara 2006.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi,* I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs.

Birand, Kamıran, *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960.

Birışık, Abdulhamit, "Sûre", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009.

el-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *Sahihü'l-Buhârî,* Dâru'l-Fikr, Beyrut trs.

Bulaç, Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı,* Pınar Yayınları, İstanbul 1983.

Cary, Edmond, *Çeviri Nasıl Yapılmalı,* (Çev: Mete Çamdereli), İnsan Yayınları İstanbul 1996.

el-Ceremî, İbrahim Muhammed, *Mu'cemu Ulûmu'l-Kur'an,* Daru'l-Kalem, Dımeşk 1422/2001.

Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsir'de Atâ b. Ebi Rabâh ve İbn Abbâs'dan Rivâyet Ettiği Garibü'l- Kur'an'ı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII, Ankara 1978, s. 17-104.

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü,* TDV Yayınları, Ankara, 1997.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi,* Fecr Yayınevi, Ankara 2005.

el-Cevherî, İsmail b. Hammad (ö.400/1009), *es-Sıhah Tâcu'-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye,* I-VI, Beyrut 1989.

Cilacı, Osman, "Tercüme Teknikleri Açısından Meâllere Genel Bir Bakış", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir),* Cilt I, DİB Yayınları, Ankara 2007 s. 22-28.

Cündioğlu, Dücane, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an,* Kitabevi, İstanbul trs.

Cündioğlu, Dücane, *Anlamın Tarihi,* Kitabevi, İstanbul trs.,

Cündioğlu, Dücane, *Söz'ün Özü,* Kitabevi, İstanbul 1999.

Cündioğlu, Dücane, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi,* Kitabevi, İstanbul trs.,

Cündioğlu, Dücane, "Kur'an'ı Anlamanın Anlamı", *I. Kur'an Haftası Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınları, Ankara 1995, s. 177-217.

Cündioğlu, Dücane, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası,* Kitabevi, İstanbul 1999.

el-Cürcanî, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbü't-Ta'rifat,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.

Çalışkan, İsmail, *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003.

Çanga, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı,* Timaş Yayınları, İstanbul 1994.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim,* Risale, İstanbul 1993.

Çetin, Abdurrahman, "Sure" *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* I-IV, (Edi:İbrahim Kafi Dönmez), M.Ü.İ.F.V Yayınları, Cilt IV, İstanbul 2006.

Çetin Mustafa, Nüzûl Sebepleri (Esbâbü'n-Nüzûl), *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt 30, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s.95-120.

Çiçek, M.Halil, *Kur'an Nasıl Bir Kitaptır,* Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman ile İslamı Yeniden Düşünmek,* Kitâbiyât, Ankara 2000.

Davudoğlu, Ahmet, *Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli,* Çelik Yayınevi, İstanbul trs.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Demir, Recep, *Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Demirci Muhsin, "Esbabu'n-Nüzulün Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 11-12, İstanbul 1997, s.7-25.

Demirci Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, İstanbul 2000.

Demirci, Muhsin, "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 20 (2001), İstanbul 2003, s.5-21.

Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Demirci, Muhsin, "Kur'an Vahyinin Nüzul Keyfiyeti ve Korunması", *Diyanet ilmi Dergi,* Cilt XLVI, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart 2010, s.7-32.

Dereli, Muhammed Vehbi, *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları,* Fecr Yayınları, Ankara 2009.

ed-Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş (ö.1404/1984), *Asrü'n-Nebi ve Bietuhu Kable'l-Bi'se,* Dârü'l-Yakdati'l-Arabiyye, Beyrut 1963/1384.

ed-Derviş, Muhyiddin, *İ'rabu'l-Kur'an-ı Kerim ve Beyânühü,* I-X, Daru'bni Kesir, Beyrut 1412/1992.

Draz, M. Abdullah, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (Terc: Salih Akdemir), Mim

Yayınları, İstanbul 1983.

Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an,* (Terc: Suat Yıldırım), Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006.

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu (Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi ve Tefsiri),* I-II, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul 1980.

Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim,* I-II, Diyalog Gazetecilik, İstanbul 2003.

Duman, Zeki, "Tabiûn Döneminde Tefsir Faaliyeti (Meşhur Müfessirler, Kaynakları ve Bu Tefsirin Değeri)", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 4, Kayseri 1987, s.209-238.

Duman, Zeki, "Levh-i Mahfuz ve Kur'an", *Marife Dergisi,* Yıl 8, Sayı 1, Bahar 2008, s.9-44.

Duman, Zeki, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müşlümanları,* Fecr Yayınevi Ankara 2006.

Duman, Zeki, *Beyânu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri),* I-III, Fecr Yayınevi, Ankara 2008

Duman, Zeki, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuz'dan Cibril'e intikali ve Hz. Peygambere İnzali", *İslami İlimler Dergisi,* Cilt 5, Sayı:1, Bahar 2010, s.41-90.

Dumlu, Ömer, *İbn Teymiyye ve Konulu Tefsir,* Anadolu Yayınları, İzmir 1999.

Dumlu, Ömer, *Kur'an Atlası,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007.

Dumlu. Ömer, "Konulu Tefsir Metodu Bir Usûl Sayılabilir mi ve Bunun Kur'an'ı Anlamaya Katkısı", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü Sempozyumu,* İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, Ankara 2009, s. 107-112.

Durmuş, Zülfikar, "Yanlış Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara

54.Ayetindeki 'Uktulû Enfusekum' İfadesinin Çözümlemesi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 17 (Güz 2003), s.29-48.

Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri,* Rağbet Yayınları, İstanbul 2007.

Durmuş, Zülfikar, "Mustafa Öztürk'ün "Kur'an-ı Kerim Meali" İsimli Eserinin Analizi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bahar 2010/1, s.79-100.

Durmuş, Zülfikar, "Cahiliyye Döneminde Kullanılan ve Kur'an'da Geçen Bazı İfadelerin Çeviri Sorunu", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, (1-3 Temmuz 2011),* İstanbul 2011, s.415-444.

Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'a Göre Kur'an*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2012.

Ebu Zeyd, Nasr Hamid, *İlahi Hitabın Tabiatı* (Çev: Mehmet Emin Maşalı), Kitâbiyât, Ankara 2001.

Eco Umberto, *Yorum ve Aşırı Yorum* (Çev: Kemal Atakay), Can Yayınları, İstanbul 1996.

Ekin, Yunus, "Hz. Peygamberin Tefsirinin Temel Nitelikleri", *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XXXVIII, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart 2002, Ankara 2002, s. 57-64.

Elmalı, Abdurrahman, Kur'an'da Ana Konular, Şanlıurfa İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa, 2004.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* I-X, Azim Dağıtım, İstanbul trs.,

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an- ı Kerim ve Yüce Meâli,* (Hazırlayan ve Notlandıran: Dücane Cündioğlu), Merve Yayınları, İstanbul 1997.

Enîs, İbrahim vd., *el-Mu'cemü'l-Vasit,* I-II, Daru'l-Maarif, Mısır 1972.

Eroğlu, Ali, "Tercüme Problemleri ve Mealler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Cilt I, DİB Yayınları, Ankara

2007, s.73-78.

Ersöz, İsmet, "Kur'an ve İlmu Esbabi'n-Nüzul", *İSAV Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III (14-15 Ekim 2000),* Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s.315-323.

Erul, Bünyamin, "İlk Dönem Kur'an Okumaları (Sahabenin Kur'an'ı Anlama Çabaları Üzerine)", *VII. Kur'an Sempozyumu,* (Kur'an ve Müslümanlar 15-16 Mayıs 2004 Kayseri), Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s.23-40.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir),* I-III, Çev: Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (çev: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara 1999.

Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık* (Çev: Alparslan Açıkgenç ve M.Hayri Kırbaşoğlu), Ankara Okulu yayınları, Ankara 2002.

el-Ferra, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi (ö.207/822), *Meani'l-Kur'ân,* I-III, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1980.

Gezer, Süleyman, "Enzelna el-Hadid" (el-Hadid 57/25) İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler1, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt V, Sayı 10, 2006/2, s.97-110.

Gezer, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.

Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

Gezgin, Ali Galip, "Kur'an'ı Anlamak için Hermenötik mi? Semantik mi?", S.D.Ü.İ.F.D., Sayı 7, Isparta 2000, s. 123-147.

Gökkır, Bilal, "Konulu Tefsir: Hedef, İmkan ve Sınırları", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar Sempozyumu,* İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s.455-466.

Gökkır, Necmettin, Tefsir Usulünde "Lafız-Mana" İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü Sempozyumu,* İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2009, s.333-344.

Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Görener, İbrahim, Algılama, Anlama ve Tefsir, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XVII, İzmir 2003, s.275-304.

Görener, İbrahim, "Modern Yorum Biliminin Kavramsal Çerçevesi ve Bunun Kur'an Tefsiri ile Doku Uyuşması Sorunu", İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, 2006, s.69-75.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu,* TDV Yayınları, Ankara 1997.

Gözeler, Esra, *Kur'ân Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Gözübenli, Beşir, "Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Mealler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir),* Cilt I, DİB Yayınları, Ankara 2007, s.79-92

Gümüş, Sadreddin, "Garibu'l-Kur'an Tefsirinin Doğuşu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 5-6 (1987-1988), İstanbul 1993, s.9-26.

Günaltay, Şemşeddin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri,* (Sadeleştiren: M.Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997.

Günaltay, M. Şemseddin, *İslam Öncesi Arap Tarihi* (Sadeleştiren: M.Mahfuz Söylemez), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi,* İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Güngör, Mevlüt, "Tefsirde Konulu Tefsir Metodu", *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt 2,

Sayı 7, Ankara 1988, s.49-55.

Güngör, Mevlüt, "Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, Cilt XXIV, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998, s. 3-23.

Güven, Mustafa, "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Müteşabih Bir Kavram Olarak 'İstiva'", *Hikmet Yurdu Dergisi*, Yıl 3, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz-Aralık 2010, s.175-192.

Güven, Şahin, "Günümüz Tefsir Çalışmalarında Yeni Bir Yöntem: Konulu Tefsir Metodu", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar Sempozyumu*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, s. 439-454.

Güven, Şahin, *Çokanlamlılık Sorunu,* Denge yayınları, İstanbul 2005.

Grünberg, Teo, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

Hacımüftüoğlu, Halil, *Kur'an Tercümelerinde Yöntem Sorunu,* İz yayıncılık, İstanbul 2008.

Halefullah, Muhammed Ahmed,, *Kur'an'da Anlatım Sanatı* (Çev: Şaban, Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.

Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi* (Çev: Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 1993.

Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an* (Çev: Abdulaziz Hatip ve Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

Hayrat Neşriyât İlmi Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti, *Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli,* Hayrat Neşriyat, İstanbul 2001.

Hicazî, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetü'l-Mevduiyye fi'l-Kur'an'il-Kerim,* Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire 1970.

el-Hûlî, Emin, “Tefsirde Edebî Tefsir Metodu” (Çev: Mevlüt Güngör), *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt II, Sayı 7, Mayıs 1988.

el-Isfahanî, er-Rağıb (ö.502/1108), *Müfredatü Elfazı’l-Kur’an* (Thk. Safvan Adnan Davudi), Dârü'l-Kalem, Dımaşk ve Dârü’ş-Şamiyye, Beyrut 2002.

Işıcık, Yusuf, *Kur’an Meâli,* Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2010.

Işıcık, Yusuf, *Kur’anı Anlamada Temel İlkeler*, Esra yayınları, Ankara 1997.

Işıcık, Yusuf, “Kur’an’ı Kerim’in Terceme Edilmesi ve Ayetlerin Sıhhatli Anlaşılması Konusunda Bazı Mülahazalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 11, Konya 2001, s.47-58.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (Çev: Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1991.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan,* (Çev: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.,

İbn Aşur, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi (ö.1394/1973), *Tefsirü’t-Tahrir ve't-Tenvir,* I-XV, ed-Dârü't-Tunusiyye, Tunus 1394/1973.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib (ö.541/1147), *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz,* I-X, (Thk. Abdüsselam Abdüssafi Muhammed), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim (ö.711/1311), *Lisanu’l-Arab,* I-XV, Daru Sadır, Beyrut 1414/1994

İnam, Ahmet, “Hermenötik’in Anlam Dünyamızdaki Karşılıkları: Tefsir ve Te’vil”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur’an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* (17-18 Mayıs 2001), Erzurum 2002, s.81-92.

İnan, Ahmet, “Bir “Meal Metodolojisi” Oluşturmak İçin Öneriler”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Cilt I, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 193-197.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meal-Tefsir),* I-II, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.

İşler, Emrullah, Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu, *İslamiyât,* Cilt 1, Sayı 3, Temmuz-Eylül 1998, s.105-115.

İşler, Emrullah, Fitne Katilden Beter mi? (Fitne Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu), *İslamiyât,* Cilt 2, Sayı 2, Nisan-Haziran 1999, s.137-153.

İşler, Emrullah, "Çokanlamlılık, Anlam daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar", Y.Y.Ü.İ.F. Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, s.385-397.

John, C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası,* (Çev: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

el-Kâdi, Abdulfettah, *Esbâb-ı Nüzûl* (Salih Akdemir), Fecr Yayınevi, Ankara 1995.

Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil,* Dergah Yayınları, İstanbul 1993.

Karaçam, İsmail, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati,* Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 1995.

Karagöz, İsmail, "İhsan ve Muhsin Kavramları Özelinde Çok Anlamlı Kur'an Kavramlarının Çeviri Sorunu", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Cilt II, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. s. 271-294.

Karagöz, Mustafa, "Dilin İşlevleri Açısından Kur'an'ın Üslubu", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt V, Sayı 9, 2007, s. 171-206.

Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı,* Ankara Okulu yayınları, Ankara 2010.

Karakaya, Mehmet Murat, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi,* Marifet Yayınları, İstanbul 2003.

Karaman, Fikret, İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Karaman, Hayrettin, *İslam Hukukunda İctihad,* Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 1996.

Karaman Hayrettin, Bulaç Ali, Görgün Tahsin, Tekineş Ayhan, Ünal Ali ve Çapan Ergün, *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik,* Işık Yayınları, İzmir 2003.

Kaya, Osman, "Kur'an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası'nda Dinî Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği", *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XLIX, Sayı 4, Ekim Kasım Aralık 2013, s.7-32.

el-Kazvînî, Celaluddin Ebu Abdullah Muhammed b.Sa'duddin Ebi Muhammed Abdurrahman el-Hatib (ö.750/1350), *el-İzah fî Ulumi'l-Belağa,* Daru'l-Kütübil İlmiyye, Beyrut 1985/1405.

el-Kazvînî, Celaluddin Ebu Abdullah Muhammed b.Sa'duddin Ebi Muhammed Abdurrahman el-Hatib (ö.750/1350),, *Telhis,* (Neşr: Hafız Şakir), Dersaâdet:Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1306,

Keleş, Ahmet, "Ayetlerdeki Takdim ve Tehirlerin Kur'an Tercümelerinde Neden Olduğu Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Cilt I, DİB Yayınları, Ankara 2007, s.232-250.

Kesler, Muhammed Fatih, Kur'an Meallerinde Göz Ardı Edilen Bazı anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler, *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, Cilt II, DİB Yayınları, Ankara 2007, s.457-469.

Kırca, Celal, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzulü", *E.Ü.İ.F.D.,* Sayı 1, Kayseri 1983, s. 197-216.

Kırca, Celal, *Kur'an ve İnsan,* Marifet Yayınları, İstanbul 1996.

Kırca, Celal, *Kur'an ve Bilim,* Marifet Yayınları, İstanbul 1997.

Kırca, Celal, *Kur'an ve Fen Bilimleri,* Marifet Yayınları, İstanbul 1997.

Kırca, Celal, "Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur'an Yorumuna Olan Etkisi", *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, Aralık 1997, s. 51-60.

Kırca, Celal, "Geleneksel ve Çağdaş İslam Yorumunun Temel Problemleri", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* Cilt II, Sayı 16-17-18, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s.58-71.

Kırca, Celal, "Musa Carullah'a Göre Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasındaki Mantık Sorunu Üzerine Bazı Düşünceler", *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 22, 23, 24, 1999/2, s.113-118.

Kırca, Celal, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi,* Cilt 1, Sayı 9, Temmuz 1998, s.34-60.

Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler,* Marifet Yayınları, İstanbul 2009.

Kırca, Celal, *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur'an'ı Anlama,* Marifet Yayınları, İstanbul 2010.

Kırca, Celal, *İlmî, Fikrî ve Dinî Konuşmalar,* Kayseri 2010.

Koç, Turan, "Din Dili Olarak Kur'an Dili", *I.Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınevi, Ankara 1995, s.278-288.

Koçak, Süleyman, Açık ve Anlaşılır Bir Kur'an Çevirisinin Temel İlkeleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XII, sayı 1, Sivas 2008, s. 299-323.

Komisyon, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

Komisyon, *İlmihal,* I-II, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2001.

Kotan, Şevket, “İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu”, *Bilimname,* Cilt II, Sayı 6, 2004/3, s. 117-129.

Kotan, Şevket, “Kur’an ve Tarihsellik Üzerine”, *İslami İlimler Dergisi,* Cilt 1 Sayı:2, Güz 2006, s.79-92.

Kotan, Şevket, *Kur’an ve Tarihselcilik,* Beyan Yayınları, İstanbul 2001.

Kurt, Yaşar, “Kur’an’ın Nüzul Süreci”, *İslami İlimler Dergisi I. Kur’an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006),* İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007, s.130-142.

el-Kurtubî, Ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed el Ensârî (ö.671/1273), *el-Cami’ Li Ahkami’l-Kur’an,* I-XXII, Daru’l-Hadîs, Kahire 1416/1996.

el-Kuşeyri, Ebü'l-Kâsım Zeynülislam Abdülkerim b. Hevazin (ö.465/1072), *Letaifü'l-İşarat Tefsir Sufi Kamil li'l-Kur'âni'l-Kerim,* I-IV, (Thk. İbrâhim Besyuni), el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li’l-Kitâb, Kahire 1971.

Kutub, Seyyid, *Kur’an’da Edebi Tasvir* (Çev: Kamil M. Çetner), Arslan Yayınları, İstanbul 1997.

Kutub, Muhammed, *Kur’an’ı Nasıl Okuyalım* (Çev: Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, İstanbul 1997.

Küçük, Hasan, *İslam ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler,* Dersaadet Yayınevi, İstanbul 1974.

Lyons, Jhon, *Kuramsal Dilbilime Giriş* (Çev: Ahmet Kocaman), TDK Yayınları, Ankara 1983.

Macit, Nadim, “Kur’an’ın İnsan Biçimci Dili”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1994 (Doktora Tezi)

el-Mahallî, Celâluddin ve es-Suyuti, Celâluddin, *Tefsiru Celâleyn,* Pamuk Kütüphanesi, istanbul trs.,

Mennau’l-Kattân, *Mebahis fî Ulumi’l-Kur’an*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.

Mennâu'l-Kattan, "Esbab-ı Nüzul" (Çev: Erdoğan Pazarbaşı ve İbrahim Görener), E.Ü.İ.F.D., Sayı 11, Kayseri 2001, s.153-172.

el-Mevdudi, Seyyid Ebü'l-A'la (ö.1903-1979), *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri),* I-VII, (Çev. Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

el-Müslim, Ebü'l-Hüseyin b. el-Haccac (ö.261/875), *Sahihi Müslim,* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1424/2003.

Müslim, Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem* (Çev: Salih Özer), Fecr Yayınevi, Ankara 1993.

Namlı, Tuncer, *Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı 1,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001.

en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed (ö.710/1310), *Medariku't-Tenzîl ve Hakâyıku't-Te'vîl,* I-IV, (Thk: Muhammed eş-Şa'ar), Daru'n-Nefâis, Beyrut 1416/1996.

Okumuş, Mesut, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 3, 2003/1, s.27-62.

Okuyan, Mehmet, *Kısa Surelerin Tefsiri,* I-IV, Düşün yayıncılık, İstanbul 2012.

Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür* (Çev: Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay, İstanbul 1995.

Ömer, Ahmet Muhtar, *İlmu'd-Delale,* Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Kahire 1988.

Ömer, Ahmed Muhtar, "Bağlam Teorisi", (Çev: Şahin Güven), Bilimname, Sayı XX, Kayseri 2011/1, s.197-208.

Özcan, Zeki, *Teolojik Hermenötik,* Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

Özer, Salim, "Fukaha ve Usûlcülerin Hakikat ve Mecaz Anlayışı", Bilimname XIII, Cilt V, Sayı 13, Kayseri 2007/2, s.111-130.

Özdemir, Halime, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Cahiliye Çağı İnsanı*, Marmara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özgel, İshak, "Bir Bütünlüğün İtirafı Anlamında Kur'an'da Muhalifler Tarafından Peygamberlerin Sihirbazlıkla İtham Edilmeleri", *S.D.Ü.İ.F. VI. Kutlu Doğum Sempozyumu (21 Nisan 2003),* Isparta 2003, s.117-132.

Özsoy, Ömer, *Sünnetullah,* Fecr yayınları, Ankara 1994.

Özsoy, Ömer, "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt 9, Sayı 2, Ankara 1996, s.135-143.

Özsoy, Ömer ve Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi),* Fecr Yayınevi, Ankara 1997

Özsoy, Ömer, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları,* Kitâbiyât, Ankara 2004.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İstanbul 1999.

Öztürk, Mustafa, Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler, *İslamiyât,* Cilt IV, Sayı 1, Ocak-Mart 2001, s.145-162.

Öztürk, Mustafa, *Meal Kültürümüz,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.

Öztürk, Mustafa, "Kur'an Hükümlerinin Tarihsel ve Yerel Bağlamı" (Cahiliye Devri Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku Örneği), *Birey ve Toplum Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, Güz 2011, s.43-104.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri),* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.

Paçacı, Mehmet, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

Paçacı, Mehmet, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara

2002.

Paçacı, Mehmet, “Anlama (fıkh) Usulüne Dair”, *İslami Araştırmalar Dergisi,* Cilt VIII, Sayı 2, Ankara 1995, s.85-96.

Paçacı, Mehmet, “Kur’an ve Tarihsellik Tartışması”, Kur’an’ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu, (8-10 Kasım 1996 Bursa), Kurav Yayınları, Bursa 2005, s.21-33.

Paçacı, Mehmet, *Kur’an’a Giriş,* İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

Pak, Zekeriya, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişmeleri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt II, Sayı 3, K.Maraş 2004, s.91-111.

Pak, Zekeriya, Meallerdeki Çeviri Sorunları Üzerine Bir Örnek: “Kur’an’da Aynı Anlamı İçeren Mükerrer İfade Kalıplarının Farklı Tercümesi”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2004, s.27-39.

Pak, Zekeriya, *Allah-İnsan İletişimi,* İlâhiyât, Ankara 2005.

Pak, Zekeriya, *Vahiy Kavramının Semantik Alanı,* Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2011.

Pala, İskender, *İki Dirhem Bir Çekirdek,* L&M Yayınları, İstanbul 2002.

Palmer, Frank Robert, *Semantik* (Çev: Ramazan Ertürk), Kitâbiyât, Ankara 2001.

Palmer, Richard E., *Hermenötik* (Çev: İbrahim Görener), Ağaç Kitabevi, İstanbul 2008.

Patteyev, Muhitdin, *Kur’an’ın Metinleşme Süreci ve Ana Konulari,* Ankara, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, (Basılmamış Doktora Tezi).

Polat, Selahattin, “Esbab-ı Nüzul Üzerine”, *I.Kur’an Haftası Sempozyumu (03-05 Şubat 1995),* Fecr Yayınevi, Ankara 1995, s.110-117.

Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize* (Çev: Vural Ülkü), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (ö.606/1209), *et-Tefsirü'l-Kebîr (Mefatihü'l-Gayb),* I-XXXII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411.

Redhouse Büyük El Sözlüğü, "context" maddesi, Redhhouse Yayınevi, İstanbul 1994.

Rickman,H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri,* (Çev: Mehmet DAĞ), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.

er-Rumî, Fahd b. Abdirrahman b. Süleyman, *İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-Karni'r-Rabi'*-Aşar, Riyad 1407/1986.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir,* I-III, Dersaâdet, İstanbul trs.,

Sancak, Yusuf, *Arap Dili Temelinde Söz Anlam İlişkisi,* Aktif Yayınevi, İstanbul 2008.

Sarıçam, İbrahim, "Hz. Muhammed (sav)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmi Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı),* Ankara 2003, s.1-32.

Sayın, Şârâ, *Metinlerle Söyleşi,* Multilingual Yayınları, İstanbul 1999.

Seber, Abdülkerim, "Konulu Tefsir Metodunun Teorik ve Pratik Problemlerine Dair Bazı Çözüm Önerileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 30, İzmir 2009, s.139-172.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul,* Şule Yayınları, İstanbul 1996.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an ve Bağlam,* Şule Yayınları, İstanbul 2008.

Sert, Hüseyin Emin, "Kur'an-ı Kerim'deki Konuların Tasnifi Üzerine Bir Deneme, *F.Ü.İ.F.D*, Sayı 1, Elazığ 1996, s.255-286.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, "Hermenötik", Risale Yayınları, İstanbul 1990.

Soysaldı, H.Mehmet, “Kur’an Tefsirinde Hz. Peygamberin Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 3, Elazığ 1998, s.265-289.

Soysaldı, H.Mehmet, *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi,* Fecr Yayınları, Ankara 2001.

Soysaldı, H.Mehmet, *Nüzulünden Günümüze Kur’an ve Tefsir,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001.

Soysaldı, H.Mehmet, “Sahabenin Tefsir Anlayışı”, *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XXXVIII, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002, s.45-56.

Subhi es-Salih (ö.1407/1986), *Mebahis fi Ulumi’l-Kur’an,* Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut trs.,

Suçin, Mehmet Hakkı, *Öteki Dilde Var Olmak,* Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.

es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulumi’l-Kur’an,* I-II, (Ta’lik: Mustafa Dib el-Buga), Dâru İbn Kesir, Dımaşk 2002/1422.

Sülün, Murat, “Makâm-ı Mahmûd Ayetine Farklı Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 50 Sayı 2, Ankara 2009, s.13-38.

Sülün, Murat, “Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 50, Sayı 1, Ankara 2009, s.1-24.

Sürmeli, Mehmet, *Sahabenin Kur’an Anlayışı,* Ankara, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, (Basılmamış Doktora Tezi).

Şener Abdulkadir, Sofuoğlu Cemal ve Yıldırım Mustafa, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli,* Tibyan Yayıncılık, İzmir 2011.

Şengül, İdris, “Kur’an Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt XXXVII, Ankara 1997, s.233-244.

Şimşek, M. Sait, *Kur’an Kıssalarına Giriş,* Yöneliş, İstanbul 1993.

Şimşek, M.Said, *Günümüz Tefsir Problemleri,* Kitap Dünyası, Konya trs.,

Şimşek, M. Said, *Kur'an'ın Ana Konuları,* Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

et-Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (ö.310/923), *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an,* I-XXX, (Tahkik Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003/1424.

Tan, Zeki, Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'â'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği (I), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 31, Konya 2011, s.145-174.

Taylan, Necip, *Mantık,* Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 1996.

et-Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö.279/892), *Camiu't-Tirmizî,* Beytul Efkâri'd-Devliyye, Amman trs.

Tiyek, Fatih, *Zamirlerin Mercii ile İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi,* KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2008 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Turan, Masallah, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006 (Basılmamış Doktora Tezi).

Turgay, Nurettin, "Sahabenin Tefsir İlmindeki Yeri", *Bilimname,* Cilt VI, Sayı 14, Kayseri 2008/1, s.35-58

Turgay, Nurettin, "Tabiunun/Tabiîlerin Tefsir İlmindeki Yeri", *Bilimname,* Cilt VIII, Sayı 18, Kayseri 2010/1, s.93-114.

Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 2005.

Türkeri, Mehmet, *Etik Bilinç Kaynak Sizsiniz,* Lotus Yayınevi, Ankara 2011.

Türkmen, Sabri, "Arapça'da Çokanlamlılık ve Kur'an-ı Kerim", *Diyanet İlmi Dergi,* C XLVI, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.79-96.

Umuç, Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Tanımanın Temel İlkeleri,* Özden Yayınları, Gaziantep trs.

Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar,* Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2011.

Ünal, Mehmet, Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzûlü Meselesi, *İslamiyât,* Ankara 2000, s.133-146.

Ünver, Mustafa, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yayınları, Ankara 1996.

Ünver, Mustafa, "Sinokronik, Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'an Haftası Sempozyumu,* Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s.157-181.

Ünver, Mustafa, "Kur'an'ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi", *Y.Y.Ü.İ.F. Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001,* Erzurum 2001, s.313-325.

Ünver, Mustafa, "Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri", *O.M.Ü.İ.F.D.,* Sayı 8, Samsun 1996, s.239-270.

Ünver, Mustafa, "Kur'an'ı Anlamada "Söz" Merkezli Bir Vasatın Rolü" İslamiyat, Cilt VI, Sayı 1, Ankara 2006, s.149-164.

Ünver, Mustafa, "Kur'an Vahiyinin Kitaplaşması Sürecine Bir Bakış" *Diyanet İlmi Dergi,* Cilt XLVI, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2010, s.45-78.

el-Vahidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali (ö.468/1076), *Esbabu Nüzuli'l-Kur'an,* Dârü'l-Meyman, Riyad 2005/1426.

Vardar, Berke, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara 1980.

Vardar, Berke, *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü,* Multilingual, İstanbul 2002.

Watt, W, Montgomery, *Kur'an'a Giriş,(*Çev: Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.

Watt, Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi,* (Çev: Mehmet S. Aydın), Hülbe Yayınları, Ankara 1982.

Yakıt, İsmail, *Kur'an'ı Anlamak,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

Yavuz, Ali Fikri, *Kur'an-ı Kerim ve Meâl-î Âlîsi,* Sönmez Neşriyat, İstanbul 1984.

Yavuz, Ömer Faruk, *Kur'an'da Sembolik Dil,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

Yazıcı, İshak, "Nüzul Sebeplerini Bilmenin Kur'an Tefsirindeki Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 2, Samsun 1987, s.117-128.

Yeğin, Abdullah, *Yeni Lügat,* Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri,* I-XIV, Anadolu Yayınları, İstanbul 1990.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân Hakîm ve Açıklamalı Meali,* Feza Gazetecilik, İstanbul 1998.

Yıldırım, Suat, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul 1983.

Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri,* Kayıhan Yayınları, İstanbul 1998.

Yıldırım, Suat, "Kur'an'ı Anlama Yöntemi", Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (02-06 Ekim 2002), DİB Yayınları, Ankara 2004, s.19-39.

Yılmaz, Faik, *Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*, DİB Yayınları, Ankara 2009.

Yılmaz, Hasan, *Kur'ân ve Muhtevası (Tematik ve Sistematik Bir İnceleme),* Fecr Yayınevi, Ankara 2008.

Yılmaz, Hasan, "Kur'an'ın Ana Konularına Dair Bazı Tasnifler", *Diyanet İlmi Dergisi,* Cilt XLVI, Sayı 4, Ankara 2010, s.49-62.

Yılmaz, Mehmet Nuri, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli,* Moro Yayıncılık, Ankara 2000.

Yılmaz, Musa Kazım, "Tarihsellik Bağlamında Tefsir Geleneğinde Değişim", EKEV Akademi Dergisi, Yıl 8, Sayı 21, Erzurum 2004.

ez-Zebidî, Murtadâ (ö.1183/1769), *Ta'cu'l-Arus Min Cevâhiri'l-Kâmus,* I-XX, (Thk: Ali Şîrî), Daru'l-Fikr, Beyrut 1414/1994,

Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl (ö.311/923), *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, I-V, (Şerh ve tahkik Abdülcelil Abduh Şelebi), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988/1408,

ez-Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I-III, Mektebetu Vehbe, Kahire 2000.

ez-Zemahşeri, Carullah Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer (ö.538/1144) *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucühi't-Te'vil,* I-VI, (Thk: Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud ve Şeyh Ali Mıhammed el-Muavviz), Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1418/1998.

ez-Zerkanî, Muhammed Abdülazim (ö.794/1392), *Menahilü'l-irfan fî Ulumi'l-Kur'ân,* I-IV, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1362/1943.

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillah, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân,* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957/1376.

Zerzûr, Adnan Muhammed, *Ulumü'l-Kur'ân Medhal ila Tefsiri'l-Kur'ân ve Beyânu İ'cazih*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1991.

Zülaloğlu, Fevzi, *Temel Kaynağımız Kur'an,* Ekin Yayınları, İstanbul 2002.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı	: Fatih TİYEK
Uyrugu	: Türkiye (TC)
Dogum Tarihi ve Yeri	: 20 Ekim 1981, Kahramanmaraş
Medeni Durumu	: Evli
Tel	: +90 344 215 90 13
Fax	: +90 344 618 28 51
Email	: ftiyek@mynet.com.tr
Yazısma Adresi	: Abdulhamithan Mah. 3011. Sk. Nur Apartmanı A Blok Kat 4, Daire 8 Onikişubat / KAHRAMANMARAŞ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Erciyes Üniversitesi SBE (Tefsir Bilim Dalı)	**2008 - …....**
Tezli YL	K.Maraş Sütçü İmam Üniv. SBE (Tefsir)	**2005 - 2008**
Tezsiz YL	Ankara Ünv. SBE (DKAB Öğretmenliği)	**2002 - 2003**
Lisans	K.Maraş Sütçü İmam Üniv. İlahiyat Fak.	**1998 – 2002**
Lise	K.Maraş Merkez İmam-Hatip Lisesi	**1991 – 1997**

İS DENEYİMLERİ

Yıl	**Kurum**	**Görev**
2012 – ……..	K.Maraş Türkoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi	Müdür Başyardımcısı
2011 - 2012	K.Maraş Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Müdür Vekili
2010 – 2011	K.Maraş Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Müdür Başyardımcısı V.
2010 – 2010	K.Maraş Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi	Müdür Yardımcısı
2009 - 2010	K.Maraş Türkoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi	Müdür Başyardımcısı V.
2007 - 2009	K.Maraş Türkoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi	Müdür Yardımcısı
2003 - 2007	K.Maraş Türkoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi	Meslek Dersleri Öğretmeni

YABANCI DİL

İngilizce (2008 KPDS Puanı: 66); Arapça (2014 YDS Puanı: 60)